॥ श्री ॥

श्रीसमर्थरामदासकृत,

समग्र ग्रंथ.

बाबाजी अनंत प्रभु तेंडुलकर,

यांनीं आपल्या

“ श्रीहरिवरदा ” छापखान्यांत छापिले.

मुंबई.

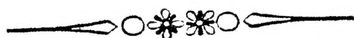
१८९१.

॥ श्री ॥

श्रीसमर्थरामदासकृत,

जुना दासबोध.

बाबाजी अनंत प्रभु तेंडुलकर,

यांनीं आपल्या;

"श्रीहरिवरदा" छापखान्यांत छापिला.

मुंबई.

१८९१.

॥ श्री ॥

जुना दासबोध

समास १.

॥ श्रीसद्गुरवे नमः॥श्रीसीतारामाभ्यां नमः॥मन मीपणें निबु-
ळें ॥ स्वामींच्या पदीं मिसळलें ॥ ऐक्यरूपें स्वयेंचि जाहलें ॥ पद
ापण ॥ १ ॥ स्वामिसेवकपण वावो ॥ जाणावा तो स्वामिरावो॥
ता निजपदीं ठावो ॥ भाग्यानुसार ॥२॥ शब्दीं निःशब्द जाहले ॥
च्छिष्ट श्रवण खादलें॥तें अभ्यंतरीं बैसलें॥स्वयंभ बोधरूप ॥३॥
ष्ठुसाराचें ही सार ॥ फावलें अक्षय अपार ॥ तया सुखाचे उद्गार॥
ती स्वानुभवें ॥ ४ ॥ वायूचे बळें शब्दासी ॥ सामर्थ्य होय निश्च-
सीं ॥ तैसी सद्गुरुकृपा मानसा ॥ उद्गार काढी ॥ ५ ॥ सद्गुरुकृपे-
नि होंवे ॥ विवेक मूळाकडे धांवे ॥ तेणें ऐक्यसिंधु हेलावे ॥ स्वा-
दसुख ॥ ६ ॥ तया सिंधूच्या आनंदलहरीं ॥ शब्दीं निःशब्द भरो-
री ॥ तेणें प्रतापें वैखरी ॥ वदोंचि लागे ॥७॥ वेष्टित शिष्यतारा-
णीं ॥ सद्गुरु पूर्ण चंद्र गगनीं ॥ प्रकट जाहला निजकर्णीं ॥ दि-
ा धवळल्या ॥८॥ मिरवत जातां अंतराळीं ॥ प्रभा फांकली
ब्रमंडळीं ॥ तेणें सुखें निजकल्लोळीं ॥ सिंधु उचंबळो पाहे ॥९॥
रंतें दाटलें सागरीं ॥ उचंबळोनि फुटल्या तरी ॥ महानदीसी
ाधारी ॥ दाटी जहाली ॥ १० ॥ उदक चढलें अलुमाळ ॥ फु-
न्हे वाहती खळाळ ॥ तेणें बळें सरिताजळ ॥ उफराटें वाहे॥११

---

१ अंतर्यामीं. २ सत्यवाचा

तैशी वृत्ति स्वरूपीं मिळाली॥ मिथ्यात्वें माघारी मुरडली ॥ धूर्चोन लोटें आली ॥ जेथील तेथें ॥ १२ ॥ आनंदसिंधु उचंबळला ॥ तेणें ब्रह्मगोळ बुडाला ॥ उडुगणेंसीं मयंक जाहला सिंधूच अवघा ॥ १३ ॥ स्वर्ग मृत्यु आणि पाताळ ॥ अवघें रलें अक्षोभ जळ ॥ मंगळमातेचें ढेकळ ॥ विरोन गेलें ॥ १४ कैंचे देव कैंचे दानव ॥ कैंचे जीवपणें मानव ॥ आकार विरोनि सर्व ॥ निर्विकार जाहला ॥ १५ ॥ बुडविला सिंधूनें सागर आणि पावले पैलपार ॥ गुरुभक्तांसी उतार ॥ पायवाट जहा ॥ १६ ॥ निःशेष जे समूळ बुडाले ॥ तेचि साचार तरले ॥ बुडत बुडत वांचले ॥ ते बुडाले कल्पकोटी ॥ १७ ॥ जो जिवेंचि मेला ॥ तो कल्पकोटी जाहला ॥ जो जीविसि भ्याला ॥ तो मरताचि मेला पुनःपुनः ॥ १८ ॥ येथ सांकडींत पडले ॥ ते निश्चितार्थ बुडाले ॥ स्वानंदसिंधूंत डोनि मेले ॥ तयांसीच भय नाहीं ॥ १९ ॥ मी सिंधु ऐसें जलें ॥ तऱ्हांचि खंडपण आलें॥सिंधु सांडोनि बाहेर पडलें ॥ कणपणें लवण[2] ॥ २० ॥ सिंधूचाचि अंश लवण ॥ परी एकदे पावे शीण ॥ पुन्हा त्याशी सिंधूविण ॥ विश्रांति नाहीं ॥२ सिंधूमाजी जलचर ॥ जिताति तेणेंचि आधार ॥ परंतु बा अविचार ॥ सिंधु होऊं नेणती ॥२२॥ होतों खंडपणें फुटलों सद्गुरूनें सजीवन केलों ॥ आलों गेलों आणि बोलिलों ॥ तो नव्हें सर्वथा ॥२३॥ ऐसा माझा सद्गुरुस्वामी ॥ तोडून टाकि माझी मी मी ॥ अपुल्या निजपदयुग्मीं ॥ एकता केली ॥ २ आतां पुढिले समासीं निरूपण ॥ जो भास्करवंशभूषण ॥ सर्वात्मा सगुण ॥ वंदीन कोदंडधारी ॥ २५ ॥ स्तवन होत धरवे धीर ॥ आठवे रामचंद्र उदार ॥ रघुनाथध्यानीं तत्प

१ चंद्र. २ मीठ.

...जे डोन आनां ॥ २६ ॥ इति श्रीरामदासें राम ॥ पुढें वर्णिला ...॥ ...नसपूजेचें वर्म ॥ ...होय जेणें ॥ २७ ॥ इति श्रीगुरु दासबोध समास पहिला संपूर्ण ॥ ॥ ॥ ॥

समास २.

॥ श्रीसद्गुरवे नमः ॥ श्रीसीतारामाभ्यां नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ऐसा सर्वात्मा राजाधीश ॥ सकळ पाहती सावकाश ॥ तेथें पिसोट रामदास ॥ उभा असे दीनरूप ॥१॥ रामचंद्रा तुझा वियोग ॥ ऐसा नको रे प्रसंग ॥ तुज कारणें सर्व संग ॥ त्यक्त केला ॥ २ ॥ रामा तुझिये स्वामिपणें ॥ मी ब्रह्मांड मानीं ठेंगणें ॥ स्वामी तुजविण कोण जाणे ॥ अंतर आमुचें ॥ ३ ॥ तुज विण मज माया ॥ कांहीं नाहीं रे रामराया ॥ आह्मां अनाथां कासया उपेक्षिसी ॥४॥ तुज समुदाय दासांचा ॥ आह्मांसी स्वामी आ-णीक कैंचा ॥ तुज कारणें जिवलगांचा ॥ संग सोडिला ॥ ५ ॥ सगुण रघुनाथ मुद्दल ॥ माझें इतुकें चि भांडवल ॥ कास धरून टाकीन पैल ॥ पार भवाचा ॥ ६ ॥ आतां वंदीन सकळ श्रोते ॥ तयां पासाव जाहले वक्ते ॥ जे ब्रह्मसुखाचे वोतिते ॥ आदरें करूनी ॥ ७ ॥ जे विवेकरत्नांचे आगर ॥ जे साहित्यसिंधूचे जलधर ॥ जे वृत्तिकिरणांचे दिनकर ॥ सर्वांगश्रोते ॥ ८ ॥ जे लौकिकविषयीं वरिष्ठ ॥ जयांचें सर्व ही उच्छिष्ट ॥ तयां पुढें मी कनिष्ठ ॥ काय बोलूं ॥ ९ ॥ जें कांहीं म्यां आठवावें ॥ तें जयांस पूर्वीं च ठावें ॥ तेथें ज्ञातेपण बोलावें ॥ काय हो आगळें ॥ १० ॥ जैसा विधी प्रति मुका ॥ करी बोलायाची आशंका ॥ तैशी मज अठविली रंका ॥ बुद्धि वक्तृत्वाची ॥ ११ ॥ परी

---

१ सर्वसाक्षी. २ पासून.

मज एक आठवलें ॥ जें सर्व सज्जनांचें केलें ॥ तरी माझें का
हो गेलें ॥ पूर्वीं च आहे ॥ १२ ॥ आतां धीट अथवा पाठ ॥ अ
पुलें जाणोनि करिती नीट ॥ माझी चुकली खटपट ॥ मीपणा
॥ १३ ॥ जें बोलिलें वेदपुराणीं ॥ तें म्यां ऐकिलें सांगणोवां
णी ॥ एक सांगतों काहाणी ॥ संसाराची ॥ १४ ॥ भोजनक
हो ऐका॥ हे ह्या प्राकृताची टीका ॥ अन्नाची चाड तरी नका
शब्दीं गुंतों ॥ १५ ॥ आज्य ह्मणतां प्राप्त झालें ॥ तूप ह्मग
तें चि आलें ॥ तैसें अर्थ इच्छितां लाधलें ॥ श्रोतयां ब्रह्म॥१६
अहो प्राकृत बोली ॥ परी संस्कृतासी एकता आली ॥ जाणों
कथा श्रवण केली ॥ पाहिजे श्रोतीं ॥ १७ ॥ ह्मणोनि श्रो
सावधान ॥ करावें श्रवण मनन ॥ प्रयत्नें वीण लाधे निधा
अवश्य घ्यावें ॥ १८ ॥ कांहीं एक गुज गाढें ॥ प्राणियां
लाभे धडफुडें ॥ जरी घडे निवाडें ॥ श्रवण मनन ॥ १९
तया श्रवणाची खूण ॥ वक्ते श्रोते यांचें लक्षण ॥ पुढिले
मासीं निरूपण ॥ हें चि आहे ॥ २० ॥ इति श्रीरामीरामद
ह्मणे ॥ श्रोतीं अवधान देणें ॥ तुमचीं उभयतांचीं लक्षणें
सांगिजेतील ॥ २१ ॥ समास दुसरा समाप्त ॥ ॥

समास ३

॥ श्रीसद्गुरवे नमः ॥ श्रीसीतारामाभ्यां नमः ॥ श्रीगणेशा
नमः ॥ वंदीन सद्गुरु समर्थ ॥ जो अर्थाचा ही अर्थ ॥ जयाचे
परमार्थ ॥ प्राप्त जाहला ॥ १ ॥ जयाचेनि स्वरूपप्राप्ती ॥
ऊनि फिटे जीवित्वभ्रांती ॥ जयाचेनि पूर्ण होती ॥ सर्व म
रथ ॥ २ ॥ जो पूर्णप्राप्तीचा दाता ॥ जो भवसिंधूचा त्राता ।

---

१ तूप. २ चिद्रूप ठेवा.

याचे प्रसादें आतां ॥ करूं वक्तृत्व ॥ ३ ॥ जें वक्त्याचें लक्षण॥
अत्युत्तम सुलक्षण ॥ क्रिया पालटे निरूपणें ॥ श्रोतियांची ॥४॥
ऐसे सांगिजेति वक्ते ॥ तेणें चि प्रसंगींव श्रोते ॥ जे कासेसि ला-
वूनि तारिंति॥भाविकजना ॥ ५ ॥ भक्त विरक्त आणि प्रेमळ ॥
शुद्ध ज्ञाते दीनवत्सळ ॥ हृदय शुद्ध गंगाजळ॥ निर्मल जैसें॥६॥
परोपकारी धार्मिक ॥ क्रिया न घडतां सशंक ॥ जयांवा संनि-
विवेक ॥ सिद्ध चि आहे ॥७॥ जैसें बोलणें तैसी च क्रिया ॥ ऐसा
वक्ता जोडलिया ॥ तत्काल बाणे श्रोतया॥अंगीं निरूपण॥८॥
वक्ता तो चि जो शांत॥आणि असे पूर्ण प्राप्त ॥सर्व काळ क्रोधें सं-
तप्त ॥ तो वक्ता नको ॥९॥ वक्ता पाहिजे उदास॥ज्याचें बोलणें नै-
राश्य॥जयाचे हृदयीं वसे आस॥तो वक्ता नको ॥१०॥आशा धरू-
नि बोले जीवीं ॥ तो तैसें चि निरूपण लावी ॥ सिद्धी उठावल्
गोवी ॥ युक्तिजाळ टाकोनी ॥ ११ ॥ एक शिष्याची आस ॥
शिष्या कारणें कासावीस॥होऊनियां सावकाश॥पसारा सोडिती
॥१२॥ते समाधानबुडवण॥शिष्या चाळवण॥शिष्यसमुदाय वण
वण ॥ वरंपडे जाहले ॥ १३ ॥ तीं लुलु बराडीं बापुडीं ॥ शिष्या
कारणें कुडकुडी ॥ सर्वकाळ होताती वेडीं॥ त्यांचें वक्तृत्व नको
॥१४॥ जो गुरु विश्वाचा॥जेथें अंकुर नाहीं भेदाचा॥तो चि वक्ता
अफाडाचा ॥ सकळांसि बाधी ॥ १५ ॥ जो आशंका फेडूं जाणे
। जाणपणें हुंब[३]रूं नेणे॥ श्रोतयांचे शब्दगुणें॥साहे विवेक॥१६॥
सर्वकाळ क्रोधें संतप्त ॥ आशंका घेतां करी घात ॥ वक्तृत्वाचा
अर्थ जात ॥ भलती कडे ॥१७ ॥ अयुक्त चि प्रतिपाद्य करी ॥ उ-
च्छेद होतां चि गुर्गुरी॥बोलिला शब्द यां वरी॥बळें चि अप्रमाण
॥ १८ ॥ बोलतां बोलतां येती बळा ॥ हात पाय कांपती चळ-
वळां ॥ क्रोधें उकाविती वेळोवेळां ॥ शीघ्रकोपी ॥ १९ ॥ एक

१ दुःखी. २ शक्तिसंपन्न. ३ गुरगुरूं.

विश्वासें बोलतचि राहे ॥ नेत्र भोवंडोनी क्रोधें पाहे ॥ दुसऱ्याचें वक्तृत्व न साहे ॥ आपणा पुढें ॥ २० ॥ होय नव्हे आरंभिली॥ क्रोधें देहशुद्धि विराली ॥ बहुसाल वृष्टि केली ॥ संमुख माधव ॥ ॥ २१ ॥ क्रोधें कांळवंडली मुखवटी ॥ ऐकतां वक्रता पांवली भ्रुकुटी ॥ शिरा कंठीं आणि ललाटीं॥प्रकट जाहल्या बळें॥२९॥बोलतां बोलतां नीच उत्तरें ॥ ताडीत उठले परस्परें ॥ श्रोते वक्ते रुधिरें ॥ उभे नाहले ॥ २३ ॥ कोल्हाळ उठिला एकसरा ॥ केला पुस्तकाचा घुस्मारा ॥ थोर तवकें राजद्वारा ॥ महापुरुष निघाले ॥ २४ ॥ ऐसे क्रोधी अनावर ॥ देहबुद्धीचे पामर ॥ ऐशियांचें वक्तृत्व चतुरें ॥ वमनप्राय त्यजावें ॥ २५ ॥ आपण क्रियेसीं अंतरले ॥ आणि वक्तृत्वाचे भरीं भरले ॥ तया श्रवणें श्रोते जाहले ॥ वक्त्या ऐसे ॥२६ ॥ आशा धरूनि वक्ता बोले ॥ तेथें श्रोते नागवले ॥ शृंगारिक श्रवणें च्यवलें ॥ साधक जैसे ॥ ॥ २७॥ बहु श्रवण घडलें ज्याला ॥ ताडे तोडे शिकोनि आला॥ तया वक्तृत्वें श्रोतयांला ॥ स्वाहित न घडे ॥ २८॥ वक्ता पाहिजे अनुभवाचा ॥ ज्ञाता नसावा पुस्तकींचा ॥ पुस्तकज्ञानें श्रोतयांचा ॥ भ्रम तुटेना सर्वथा ॥ २९ ॥ कां वक्ता वक्तृत्वाचे भरीं ॥ भरोनि श्रोता निरोध करी ॥ तेणें श्रोता धाक धरी॥पुन्हा नये श्रवणीं ॥ ३० ॥ अतिनिरोधें उपजे आस । मोडे श्रोतयांचा हव्यास॥ऐसा वक्ता जो कर्कश ॥ तो ही नको ॥३१॥कां जो वर्म लक्षूनि बोले ॥ तेणें श्रोते क्रोधासि आले। आपण ही लक्षूं निघाले वर्म वक्त्याचें ॥ ३२ ॥ कां जें रुचेना श्रोतयांचे मनीं॥ तें दाटोनि लावी लावणी॥ तेणें उपजे अत्यंत काणी॥ श्रोते उठोनि पळती॥३३॥ कां आपण वर्ते जया परी। ते चि क्रिया प्रतिपाद्य करी ॥ आपणा परती दुसरी ॥ मांड

---

१ काळी पडली.

चि नेदी ॥३४॥ कां वक्ता जाणिवेनें जिंकिला ॥ उणीव येतां तगमगिला ॥ जाणिवेचा ताठा भरला ॥ तो वक्ता नको॥३५॥ जो सकळ जाणोनि नेणता ॥ तो श्रोतयांचाही श्रोता ॥ जेथें अहंतेची वार्ता ॥ निःशेष नाहीं ॥३६॥ वक्ता भीड सांडू जोडे॥ तरी श्रोतियांसी अंधार पडे ॥ ह्मणोनि वक्त्याकडे ॥ भीड ते हीं नमावी ॥३७॥ भिडे सांडूनि वर्म चुकावी ॥ हितार्थ पोटस्थ शिकवी ॥ कुशल वक्ता तो चि उगवी ॥ श्रोतयांसी ॥३८॥ वक्ता निरभिमानी भेटे ॥ तरी श्रोतियांचा अभिमान तुटे ॥ उभय अभिमान विटे ॥ मांजळ निरूपणीं ॥३९॥ आलें निरूपण अभ्यंतरीं ॥ गुज ह्मणोनि चोरी करी ॥ तो वक्ता नव्हे भिकारी॥ कृपण वेषें ॥ ४० ॥ जो समाधानी वक्ता ॥ तयासि निरूपणीं समता ॥ आपुली पारखी[१] विभक्तता ॥ नाहीं च जयासी॥४१॥ असो वक्ता आशारहित ॥ तयाचें चि वक्तृत्वविहित ॥ दुराशा धरी जयाचें चित्त ॥ तो वक्ता नको ॥ ४२ ॥ आतां असो सद्गुरू वीण ॥ पोटस्थ शिकवील कोण ॥ समदृष्टि जयाची पूर्ण ॥ ऐसा तो विरळा ॥ ४३ ॥ आतां श्रोतयांचा विचार ॥ श्रोता पाहिजे सादर ॥ मननशीळ सारासार ॥ विवेक निवडी॥४४॥ श्रोता आदरें श्रवण करी ॥ तेणें उचंबळे आनंदलहरी ॥ श्रोते वक्ते अर्थांतरीं ॥ मिळोनि जाती॥४५॥अर्थभूत श्रोता मिळे॥ आणि आदरें श्रवणीं निवळे ॥ तेणें सकळिकांचा गळे॥देहाभिमान॥४६॥सादरें सर्वांगें सामोरा॥आदरें होतसे पुढारा॥श्रवणीं पडतां चि उत्तरा॥परीक्षोनि सांडी॥४६॥सांडोनि सर्वेचि सादरी॥पाहे वक्त्या सामोर ॥ ऐसा मननाचा व्यापार ॥ मनें आरंभिला॥४७॥ मुखा कडे लक्षी आदरें॥ बाहेर निघतां चि उत्तरें ॥ प्राशन करी कर्णद्वारें ॥ विवरी स्वयें ॥४९॥ भिक्षुक देशावरीं सादर॥

---

१ परकीय.

कां व्यापारी मिळतां व्यापार ॥ कां भुसारी करितां भुसार ॥ मापा समयीं ॥५०॥ कां जिवलगाची ऐकतां चि वार्ता ॥ अत्यंत श्रवणीं सादरता ॥ कां न्यून बोलत असतां ॥ सादरें ऐके ॥ ५ ॥ कां शूद्र शेतीं सांचळें पाहे ॥ कान देऊनि उभा राहे ॥ श्वासोच्छ्वास दीर्घ वाहे ॥ ह्मणोनि कोंडी बळें ॥ ५२ ॥ असो संसारीं सादरता ॥ तैसी च करी श्रवण होतां ॥ तो चि एक धन्य श्रोता ॥ ह्यय निरूपणीं ॥ ५३ ॥ संसारविषयीं तत्पर ॥ आणि श्रवण होतां अनादर ॥ तो श्रोता नव्हे खर ॥ मनुष्यवेषें ॥ ५४ ॥ मिथ्यावादी अमंगळ ॥ हरिकीर्तनीं उठ कपाळ ॥ ऐसा जो खळ चांडाळ ॥ त्यासि भगवंत कैंचा ॥ ५५ ॥ अविद्या आणि फुगारा ॥ धरितां जाणिवेचा गारा ॥ बाष्कळ बोलोनि मातेरा ॥ करी निरूपणाचा ॥ ५५ ॥ वक्ता बहुभाष्य वाचाळ ॥ तैसा चि श्रोता ही तोंडाळ ॥ दोघे ही मिळोनि खळखळ ॥ उदंड करिती ॥ ५७ ॥ वक्तृत्व श्रोता ऐकेना ॥ बोलों बैसला आटोपेना ॥ युक्तिजाळ पसरूनियां जना ॥ जाणीव दावी ॥५८॥ उभयतां एक चि गलबला ॥ निरूपणीं हाट भरला ॥ एक शब्दाचा दुमाला ॥ बैसला घेऊनी ॥५९॥ एका पुढें एक बोले ॥ अवघे चि वक्ते जाहले ॥ जैसे ते जंबुक मिळाले ॥ कोल्हाळ करितां ॥ ६० ॥ जाणीव भरली अभ्यंतरीं ॥ भुंकों लागले भलते चि परी ॥ तेथें कोणासी कोण विचारी ॥ वृथा बोलती सर्वांग ॥६१॥ श्रोता श्रवणीं जाणीव धरी ॥ वक्त्याचा उच्छेद करी ॥ ऐसा श्रोता मिळे तरी ॥ समाधान कैंचें ॥ ६२ ॥ जें जें निरूपण ऐकती ॥ तें तें पुढिलांसी सांगती ॥ बहुतेक सांगणें चित्तीं ॥विरुळा धरी ॥६३॥ आपगस्वयें क्रिया करी ॥ तें चि निरूपण थावरी ॥ ऐसा श्रोता दुराचारी ॥ अ-

---

१ चाहूल. २ बाजार.

वश्य त्यजावा ॥६४॥ कोरडा खणखणीत पाषाण ॥ तैसें हृदय कठीण ॥ कदाचित आला सत्वगुण ॥ तरी फोडे बळें ॥६५॥ अंतरीं काळकूट भरलें ॥ गुल्म अभिमानाचें वाढलें ॥ तें निरूपण वितुळलें ॥[1] परी वितुळों चि नेदी ॥ ६६ ॥ निरूपणीं सावकाश ॥ पहावे वक्त्याचे गुणदोष ॥ जैसे मिळाले वायस ॥ विष्ठा धुंडिती ॥ ६७ ॥ बैसूनि निरूपण ऐके ॥ वृत्ति गुणदोषीं फांके ॥ अविवेक गुण दोष देखे ॥ सर्वत्रांचे ॥ ६८ ॥ बैसला दिसे अतिविरुद्ध ॥ मनें करी नाना व्यापार॥आवरेना अनावर ॥ उठोनि पळे ॥ ६९ ॥ बैसतां निरूपणीं ॥ नेत्रीं भरली घातघेणी ॥ अत्यंत जाकांळिला प्राणी ॥ सुषुप्तीनें ॥ ७० ॥ कडकडां जांभया येती ॥ डकडका डुकल्या देती ॥ घाबरे होऊनि पाहती ॥ क्षणक्षणा दुश्चित ॥७१॥ नेत्रीं झांपडी पडली॥ विमल मुखीं विकसली ॥ नावरे सर्वांगीं भरली ॥ निद्रा भरे बळें ॥ ७२ ॥ निःशेष देहभाव गळे ॥ अवचितीं नेत्र उघडिले॥ एक ते कलथोनि पडले ॥ एकीं फोडिली ब्रह्मवीणा ॥ ७३ ॥ जागृतीस नाहीं ठाव ॥ जैसे डुलती महानुभाव ॥ मनें मांडिला उत्सव ॥ सुखनिद्रेचा ॥७४॥ निद्राप्रवेश अभ्यंतरीं॥ तेव्हां विवेकाशी कैंची उरी ॥ धारिष्ट पळे दुराचारी ॥ जागृती विषयीं ॥ ७५ ॥ आला निरूपणीं कटाळा ॥ प्रबळ निद्रेचा उमाळा ॥ निद्रा लोळवी सकळां ॥ बळें श्रोतयांसी॥७६ निद्रा अज्ञानाची सांवली ॥ निद्रा भ्रांतीची ॥ माउली ॥ निद्रा निरूपणीं केली ॥ विवशी ईश्वरें ॥७७॥ निद्रे करितां विस्मृति पडे ॥ निद्रे करितां भ्रांति पडे ॥ निद्रे करितां मूर्ति मोडे ॥ निद्रा हृदयशून्य ॥ ७८ ॥ निद्रा अविद्येचें फळ ॥ निद्रा जन्माचें मूळ ॥ निद्रा सकळांसी व्याकुळ ॥ करून पाडी ॥ ७९ ॥ निद्रा उदास

---

१ पीडा पावला.

नागवणी ॥ निद्रा आयुष्यबुडवणी ॥ निद्रा अगत्य निरूपणीं । घाला घाली ॥ ८० ॥ निद्रा आळसाची पेटी ॥ निद्रा भ्रमाची कोटी ॥ निद्रा हे परम वोखटी ॥ साधका बाधी ॥ ८१ ॥ निद्र प्रकाशाची झांपडी ॥ निद्रा विवेकासी विघडी ॥ निद्रा नागव० उघडी ॥ साधकासी होय ॥ ८२ ॥ सांडूनि निरूपण गोड । पुरविती निद्रेचें कोड ॥ ते साधक जाणावे झोंड ॥ संत निजध० नेद्दिती ॥८३॥ जो सादर अर्थांतरीं॥ तयासी निद्रा काय करी। जनीं निःसंग दरिद्री ॥ तयासी बाधी ॥८४॥ ऐसी निद्रा महावि घ्न ॥ बळें चि श्रोतियां करी भग्न ॥ ते न येतां संलग्न ॥ श्रव० फोव ॥ ८५ ॥ निरूपणाचे आधारें ॥ फिटे निद्रेचें कांविरें ॥ ० चि श्रोते येर पामरें ॥ जित चि मेलीं ॥ जे अत्यंत विषयासक्त। जे कुटुंबाचे निजभक्त ॥ जयां पाशीं पाषांड मत ॥ निरंतर व० ॥ ८७ ॥ जे वैराग्यें कनिष्ठ ॥ जे शब्दज्ञानें वरिष्ठ ॥ ऐसे श्रोते प रम नष्ट ॥ सर्वथा नकोत ॥ ८८ ॥ जो संसारें तापला ॥ जो स्वहि तासी प्रवर्तला ॥ तो चि श्रोता लाधला ॥ परम गुह्य॥८९ ॥ असे ऐसे श्रोते वक्ते ॥ सादर सर्वांग जाणते॥जाणीव आणि क्रोधातें। आवरूं जाणती ॥ ९० ॥ निरभिमानी जे समर्थ ॥ तयांसी साजे हा परमार्थ ॥ अभिमान वाहे तो पदार्थ ॥ भूमिभार जाहला॥९१॥ श्रोते ऐकती आदरें ॥ तरी बोलेन वोबडीं उत्तरें ॥ स्वामी तुमचे० आधारें ॥ होईन निरभिमान ॥ ९२ ॥ जैसे मायबाप वर्तती ॥ ते सीच क्रिया लेंकुरें धरिती ॥ ह्मणोनि श्रोतीं वक्तीं ॥ निरभिमान असावें ॥ ९३ ॥ तुह्मीं स्वयें निराभिमान ॥ परी माझे ठायीं अभि- मान ॥ असेल ह्मणोनि हें साधन ॥ पाय तुमचे ॥ ९४ ॥ माझ्या अंगीं अभिमान जडे ॥ तरी गोष्टी येईल स्वामींकडे ॥ जैसा परिवार पळतां मोडे ॥ महत्त्व नृपतीचें ॥ ९५ ॥ तुह्मां सज्जनांची कृपा

---

१ भय.

मज ॥ आणि उरेल अभिमानपुंज ॥ तरी हे माझी लाज ॥ तुह्मांस च कीं ॥९६॥ स्वामी तुमचेनि प्रतापें ॥ कृतांत काल तो ही कांपे॥ तुमचेनि वचनमात्रें सोपें ॥ होय परब्रह्म ॥ ९७ ॥ तुमची कृपा जेथ घडे ॥ तयासीच परब्रह्म जोडे ॥ प्राणी सुटती रोकडे ॥ दुःखा पासोनि सर्वदा ॥ ९८ ॥ तुह्मांसी शरण अनन्यभावें ॥ जातां लुटी आनंद फावे ॥ तया सुखाची मिरवे ॥ ते शांति अंगीं ॥ ९९ ॥ एका भावार्था साठीं ॥ उघडे शब्दरत्नपेटी ॥ अनर्घ्यरत्नांची[1] गोमटी ॥ माळा वसे हृदयीं ॥ १०० ॥ तुमचेनि उच्छिष्टलेशें ॥ आणि गुरुशिष्यांचेनि मिसें ॥ सांगिजेल जेणें पिसें ॥ झडे[2] जीवपणाचें ॥ १०१ ॥ इति श्रीरामीरामदास ॥ विनवी संतसज्जनांस ॥ व्युत्पत्ति आणि पदन्यास ॥ क्षमा केली पाहिजे ॥ १०२ ॥ इति समास ३ संपूर्ण ॥ श्रीराम जयराम ॥ ॥ ॥ ॥

समास ४.

॥ श्रीसद्गुरवे नमः ॥ श्रीसीतारामाभ्यां नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ जे करामती दाखविती ॥ ते ही गुरु ह्मणिजेती ॥ परंतु सद्गुरु नव्हेती ॥ मोक्षदाते ॥ १ ॥ सभामोहन भुरी चेटक ॥ शाबरी मंत्र कौटिल्य अनेक ॥ नाना चमत्कार कौतुक ॥ असंभाव्य सांगती ॥ २ ॥ सांगती ओपधिप्रयोग ॥ कां सुवर्ण धातूचा मार्ग ॥ दृष्टिबंधन लागवेग ॥ अभिलाषाचा ॥ ३ ॥ साहित्य संगीत रागज्ञान ॥ गीत नृत्य तान मान ॥ नाना वाद्यें शिकविती जाण ॥ ते ही एक गुरु ॥ ४ ॥ विद्या शिकविती पंचाक्षरी ॥ ताडे तोडे नानापरी ॥ कां पोट भरे जया वरी ॥ ते विद्या शिकविती ॥ ५ ॥ जे यातीचा व्यापार ॥

---

१ अमूल्य रत्नांची. २ तत्काळ.

नागवणी ॥ निद्रा आयुष्यबुडवणी ॥ निद्रा अगत्य निरूपणीं। घाला घाली ॥ ८० ॥ निद्रा आळसाची पेटी ॥ निद्रा भ्रमाचे कोटी ॥ निद्रा हे परम बोखटी ॥ साधका बाधी ॥ ८१ ॥ निद्र प्रकाशाची झांपडी ॥ निद्रा विवेकासी विघडी ॥ निद्रा नागव उघडी ॥ साधकासी होय ॥ ८२ ॥ सांडूनि निरूपण गोड। पुरविती निद्रेचें कोड ॥ ते साधक जाणावे झोंड ॥ संत निजध नेदिती ॥८३॥ जो सादर अर्थांतरीं॥ तयासी निद्रा काय करी। जनीं निःसंग दरिद्री ॥ तयासी बाधी ॥८४॥ ऐसी निद्रा महावि घ्न ॥ बळें चि श्रोतियां करी भग्न ॥ ते न येतां संलग्न ॥ श्रवणे फावे ॥ ८५ ॥ निरूपणाचे आधारें ॥ फिटे निद्रेचें कांविरें ॥ ते चि श्रोते येर पामरें ॥ जित चि मेलीं ॥ जे अत्यंत विषयासक्त। जे कुटुंबाचे निजभक्त ॥ जयां पाशीं पाषांड मत ॥ निरंतर व ॥ ८७ ॥ जे वैराग्यें कनिष्ठ ॥ जे शब्दज्ञानें वरिष्ठ ॥ ऐसे श्रोते प रम नष्ट ॥ सर्वथा नकोत ॥ ८८ ॥ जो संसारें तापला ॥ जो स्वहि तासी प्रवर्तला ॥ तो चि श्रोता लाधला ॥ परम गुह्य॥८९ ॥ असे ऐसे श्रोते वक्ते ॥ सादर सर्वांग जाणते॥जाणीव आणि कोथातें। आवरूं जाणती ॥ ९० ॥ निरभिमानी जे समर्थ ॥ तयांसी सा हा परमार्थ ॥ अभिमान वाहे तो पदार्थ ॥ भूमिभार जाहला॥९१॥ श्रोते ऐकती आदरें ॥ तरी बोलेन बोबडीं उत्तरें ॥ स्वामी तुमचे आधारें ॥ होईन निरभिमान ॥ ९२ ॥ जैसे मायबाप वर्तती ॥ तै सीच क्रिया लेंकुरें धरिती ॥ ह्मणोनि श्रोतीं वक्तीं ॥ निरभिमान असावें ॥ ९३ ॥ तुह्मीं स्वयें निराभिमान ॥ परी माझे ठायीं अभि मान ॥ असेल ह्मणोनि हें साधन ॥ पाय तुमचे ॥ ९४ ॥ माझ्य। अंगीं अभिमान जडे ॥ तरी गोष्टी येईल स्वामींकडे ॥ जैसा परिवार पळतां मोडे ॥ महत्त्व नृपतीचें ॥ ९५ ॥ तुह्मां सज्जनांची कृपा

१. भय.

मज ॥ आणि उरेल अभिमानपुंज ॥ तरी हे माझी लाज ॥ तुह्मांस च कीं ॥९६॥ स्वामी तुमचेनि प्रतापें ॥ कृतांत काल तो ही कांपे॥ तुमचेनि वचनमात्रें सोपें ॥ होय परब्रह्म ॥ ९७ ॥ तुमची कृपा जेथ घडे ॥ तयासीच परब्रह्म जोडे ॥ प्राणी सुटती रोकडे ॥ दुःखा पासोनि सर्वदा ॥ ९८ ॥ तुह्मांसी शरण अनन्यभावें ॥ जातां लुटी आनंद फावे ॥ तया सुखाची मिरवे ॥ ते शांति अंगीं ॥ ९९ ॥ एका भावार्था साठीं ॥ उघडे शब्दरत्नपेटी ॥ अनर्घ्यरत्नांची[1] गोमटी ॥ माळा वसे हृदयीं ॥ १०० ॥ तुमचेनि उच्छिष्टलेशें ॥ आणि गुरुशिष्यांचेनि मिसें ॥ सांगिजेल जेणें पिसें ॥ झडे जीवपणाचें ॥ १०१ ॥ इति श्रीस्वामीरामदास ॥ विनवी संतसज्जनांस ॥ व्युत्पत्ति आणि पदत्रास ॥ क्षमा केली पाहिजे ॥ १०२ ॥ इति समास ३ संपूर्ण ॥ श्रीराम जयराम ॥ ॥ ॥ ॥

समास ४.

॥ श्रीसद्गुरवे नमः ॥ श्रीसीतारामाभ्यां नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ जे करामती दाखविती ॥ ते ही गुरु ह्मणिजेती ॥ परंतु सद्गुरु नव्हेती ॥ मोक्षदाते ॥ १ ॥ सभामोहन भुरी चटक ॥ शाबरी मंत्र कौटिल्य अनेक ॥ नाना चमत्कार कौतुक ॥ असंभाव्य सांगती ॥ २ ॥ सांगती ओपाधि प्रयोग ॥ कां सुवर्ण धातूचा मार्ग ॥ दृष्टिबंधन लाग वेग[2] ॥ अभिलाषाचा ॥ ३ ॥ साहित्य संगीत रागज्ञान ॥ गीत नृत्य तान मान ॥ नाना वाद्यें शिकविती जाण ॥ ते ही एक गुरु ॥ ४ ॥ विद्या शिकविती पंचाक्षरी ॥ ताडे तोडे नानापरी ॥ कां पोट भरे जया वरी ॥ ते विद्या शिकविती ॥ ५ ॥ जे यातीचा व्यापार ॥

---

१ अमूल्य रत्नांची. २ तत्काळ.

शिकविती भरावया उदर ॥ ते ही गुरु परी साचार ॥ सद्गु नव्हेती ॥ ६ ॥ आपुली माता आणि पिता ॥ ते ही गुरु तत्वता ॥ परी पैलपार पावविता ॥ तो सद्गुरु वेगळा ॥ ७ गायत्रीमंत्राचा उच्चार ॥ सांगे तो गुरु साचार ॥ परी ज्ञा वीण पैलपार ॥ पाविजेत नाहीं ॥ ८ ॥ जो ब्रह्मज्ञान उ देशी ॥ अज्ञानांधकार निरसी ॥ जीवात्मया परमात्मयासी ऐक्य करी ॥ ९ ॥ विघडले देव आणि भक्त ॥ जीवशिवप द्वैत ॥ तयां देवभक्तां एकांत ॥ करी तो सद्गुरु ॥ १० भवव्याघ्रें घालूनि उडी ॥ गोवत्सांस ताडातोडी ॥ केली दे खूनी शीघ्र सोडी ॥ तो सद्गुरु जाणावा ॥ ११ ॥ प्राणी माया जाळीं पडिले ॥ संसारदुःखें दुखावले ॥ ऐसे जेणें मुक्त केले ॥ तो सद्गुरु जाणावा ॥ १२ ॥ वासनानदीमहापूरीं ॥ प्राणी बुडाला ग्लानि करी ॥ तेथें उडी घालूनी तारी ॥ तो सद्गुरु जाणावा ॥ १३ ॥ गर्भवास अति सांकडीं ॥ इच्छा बंधनाचें तोडी ॥ ज्ञान देऊनी शीघ्र सोडी ॥ तो सद्गुरु जाणावा ॥१४॥ फोडूनि शब्दाचें अंतर ॥ वस्तु दाखवी निजसार ॥ तो चि सद्गुरु माहेर ॥ अनाथाचें ॥ १५ ॥ जीव एकदेशी बापुडें ॥ तयासी ब्रह्म चि करी रोकडें ॥ फेडी संसारसांकडें ॥ वचनमात्रें ॥ १६ ॥ जें वेदाचे अभ्यंतरीं ॥ तें काढूनि अपत्या परी ॥ शिष्यश्रवणं कवळ भरी ॥ उद्गारवचन ॥ १७ ॥ वेदशास्त्र महानुभव ॥ पाहता एक चि अनुभव ॥ तो चि एक गुरुराव ॥ ऐक्यरूपें ॥ १८ ॥ संदेह निःशेष जाळी ॥ स्वधर्म आदरें प्रतिपाळी ॥ वेदविरहित टवाळी ॥ करूं चि नये ॥ १९ ॥ जें जें मन अंगीकारी ॥ तें तें स्वयें मुक्त करी ॥ तो गुरु नव्हे भिकारी ॥ झडे आला ॥ २० ॥ शिष्यासी न लाविती साधन ॥ न करविती इंद्रियदमन ॥ ऐसे गुरु अडक्याचे तीन ॥ मिळा

१ भिन्नभाव. २ ग्रास.

री त्यजावे ॥ २१ ॥ जो कोणी ज्ञानबोधी ॥ समूळ अविद्या
। ॥ इंद्रियदमन प्रतिपादी ॥ तो सद्गुरु जाणावा ॥ २२ ॥ एक द्र
वे विकिले ॥ एक शिष्याचे अंकिले ॥ अतिदुराशेनें केले ॥ दी
प ॥ २३ ॥ जें जें रुचे शिष्यामनीं ॥ तैसी च [illegible] ॥
। कामना पापिणी ॥ पडिली गळां ॥ २४ ॥ जो गुरु भीडस्तरु ॥
अधमाहूनि अधम थोरु ॥ चोरटा मंद पामरु ॥ द्रव्यभोंदु ॥ २५ ॥
। वैद्य दुराचारी ॥ केली सर्वस्व बोहरी ॥ आणि शेखीं भीड
॥ घातघेणा ॥ २६ ॥ तैसा गुरु नसावा ॥ जेणें अंतर पडे देवा ॥
करूनियां गोवा ॥ घाली बंधनाचा ॥ २७ ॥ जेथ शुद्ध ब्रह्म-
॥ आणि स्थूळक्रियेचें साधन ॥ तोचि सद्गुरु निधान ॥ दा-
डोळां ॥ २८ ॥ देखणें दाखविती आदरें ॥ मंत्र फुंकिती कर्णद्वारें ॥
चि ज्ञानें तीं पामरें ॥ अंतरलीं भगवंता ॥ २९ ॥ बाणे तिहींचें
॥ तो चि गुरु सुलक्षण ॥ तेथें चि रिघावें शरण ॥ अत्यादरें ॥ ३० ॥
ानिरूपणीं अगाध वक्ता ॥ परी विषयीं लोलंगता ॥ ऐसिया
ानि सार्थकता ॥ होणार नाहीं ॥ ३१ ॥ जैसा निरूपणसमय ॥
चि मन ही करी वावो ॥ कृतबुद्धीचा निश्चय ॥ जाहला चि
॥ ३२ ॥ निरूपणीं ॥ सामर्थ्यसिद्धी ॥ श्रवण होतां दुराशा
ो ॥ नाना चमत्कारबुद्धी ॥ दंडळूं लागे ॥ ३३ ॥ पूर्वी ज्ञाते वि-
भक्त ॥ तैशासी सादृश्य भगवंत ॥ आणि सामर्थ्यही अद्भुत ॥
ाचेनि योगें ॥ ३४ ॥ ऐसें तयांचें सामर्थ्य ॥ आमुचें ज्ञान नु-
ाथर्थ ॥ ऐसा सामर्थ्याचा स्वार्थ ॥ अंतरीं वसे ॥ ३५ ॥ निःशेप
ा तुटे ॥ तरी च भगवंत भेटे ॥ दुराशा धरिती ते वोखटे ।
ज्ञाते कामिक ॥ ३६ ॥ बहुत ज्ञाती नागविली ॥ कामनेनें वेढी
॥ कामना इच्छित चि मेली ॥ बापुडी मूर्ख ॥ ३७ ॥ निःशेप-
नारहित ॥ ऐसा तो विरुळा संत ॥ अवघ्यां वेगळें मत ॥ अ-

---

१ भस्म. २ लंपटपणा. ३ वाईट.

क्षय ज्याचें ॥ ३८॥ अक्षय ठेवा सकळांचा ॥ परी पांग फिटेना शरीराचा ॥ तेणें मार्ग ईश्वराचा ॥ चुकोनि जाती ॥ ३९ ॥ सिद्ध आणि समर्थ जाहले ॥ सामर्थ्यें देहास महत्त्व आलें ॥ तेणें बेचाड बळकावलें ॥ देहबुद्धीचें ॥ ४० ॥ सांडूनि अक्षय सुख ॥ सामर्थ्य इच्छिती ते मूर्ख ॥ कामने सारिखें दुःख ॥ आणीक नाहीं ॥ ४१ ॥ ईश्वरें वीण जी कामना ॥ तेणें गुणें चि नाना यातना ॥ पावती होती पतना ॥ वरपडे प्राणी ॥ ४२ ॥ होतां शरीरास अंत ॥ सामर्थ्य ही निघोन जात ॥ शेखीं अंतरला भगवंत ॥ कामनागुणें ४३ ह्मणोनि निष्कामनाविचारु ॥ दृढबुद्धीचा निर्धारु ॥ तो चि सद्गुरु पैल पारु ॥ पाववी भवाचा ॥ ४४ ॥ मुख्य सद्गुरूचें लक्षण ॥ आधीं पाहिजे विमल ज्ञान ॥ निश्चयाचें समाधान ॥ स्वरूपस्थिती ॥ ४५ ॥ या ही वरी वैराग्य प्रबळ ॥ वृत्ति उदास केवळ ॥ विशेष आचारें निर्मळ ॥ स्वधर्मविषयीं ॥ ४६ ॥ या ही वरी अध्यात्मश्रवण ॥ हरिकथानिरूपण ॥ जेथें परमार्थविवरण ॥ निरंतर ॥ ४७ ॥ जेथें सारासारविचार ॥ तेथें होय जगदुद्धार ॥ नवविध भक्तीचा आधार ॥ बहुतजनांसी ॥ ४८ ॥ ह्मणोनि नवविध भजन ॥ जेथें प्रतिष्ठिलें साधन ॥ हें सद्गुरूचें लक्षण ॥ श्रोतीं ओळखावें ॥ ४९ ॥ अंतरीं शुद्ध ब्रह्मज्ञान ॥ बाह्य निष्ठेवें भजन ॥ तेथें बहु भक्तजन ॥ विश्रांति पावती ॥ ५० ॥ नाहीं उपासनेचा आधार ॥ तो परमार्थ निराधार ॥ कर्मं विण अनाचार ॥ ५१ ॥ ह्मणोनि ज्ञान वैराग्य आणि भजन ॥ स्वधर्म कर्म आणि साधन ॥ कथा निरूपण श्रवण मनन ॥ नीति न्याय मर्यादा ॥ ५२ ॥ या मध्यें एक उणें असे ॥ तेणें तें विलक्षण दिसे ॥ ह्मणोनि सर्व ही विलसे ॥ सद्गुरुपाशीं ॥ ५३ ॥ तो बहुतांचें पालन कर्ता ॥ त्यासी बहुतांची असे चिंता ॥ नानासाधन समर्था ॥ सद्गुरू पाशीं ॥ ५४ ॥ साधनें वीण परमार्थ प्रतिष्ठे ॥ तो मागुता सर्वें चि

भ्रष्टे ॥ या कारणें दूरद्रष्टे ॥ महानुभाव ॥ ५५ ॥ आचार उपासना सोडिती ॥ ते भ्रष्ट अभक्त दिसती ॥ जळो तयांची महंती ॥ कोण पुसे ॥ ५६ ॥ कर्म उपासनेचा अभाव ॥ तेथें भक्तां देशीं जाहला ठाव ॥ तो कानकोंडा समुदाव ॥ प्रपंची हांसती ॥ ५७ ॥ नीचयातीचा गुरु ॥ तो हा कानकोंडा विचारु ॥ ब्रह्मसभेसी जैसा चोरु ॥ तैसा दंडे ॥ ५८ ॥ ब्रह्मसभा देखतां ॥ त्याचें तीर्थ नये घेतां ॥ अथवा प्रसाद सेवितां ॥ प्रायश्चित्त पडे ॥ ५९ ॥ तीर्थप्रसादाची सांडी केली ॥ तेथें नीचता दिसोन आली ॥ गुरुभक्ति ते सठवली ॥ एकाएकीं ॥ ६० ॥ गुरुची मर्यादा राखतां ॥ ब्राह्मण क्षोभती तत्वता ॥ तेथें ब्राह्मण्य रक्षूं जातां ॥ गुरुक्षोभ घडे ॥ ६१ ॥ ऐसी सांकडी दोहींकडे ॥ तेथें प्रस्ताव घडे ॥ नीचयातीस गुरुत्व न घडे ॥ या कारणें ॥ ६२ ॥ तथापि आवडी घेतली जीवें ॥ तरी आपण चि भ्रष्टावें ॥ बहुत जनांस भ्रष्टवावें ॥ हें तों दूषण च कीं ॥ ६३ ॥ आतां असो हा विचारु ॥ स्वयातीचा पाहिजे गुरु ॥ नाहीं तरी भ्रष्टाकारु ॥ नेमस्त घडे ॥ ६४ ॥ जे जे कांहीं उत्तम गुण ॥ तें तें सद्गुरूचें लक्षण ॥ तथापि सांगों वोळखण ॥ सद्गुरूची ॥ ६५ ॥ एक गुरु एक मंत्रगुरु ॥ एक यंत्रगुरु एक तंत्रगुरु ॥ एक वस्ताद गुरु एक राजगुरु ॥ ह्मणती जनीं ॥ ६६ ॥ एक कुलगुरु एक मानिला गुरु ॥ एक विद्यागुरु एक कुविद्यागुरु ॥ एक असद्गुरु एक यातिगुरु ॥ दंडकर्ता ॥ ६७ ॥ एक माता गुरु एक पिता गुरु ॥ एक राजा गुरु एक देवगुरु ॥ एक बोलिजे जगद्गुरु ॥ सकळ कळा ॥ ६८ ॥ ऐसे हे सत्रा गुरु ॥ यां हीं वेगळे आणिक गुरु ॥ ऐक तयांचा विचारु ॥ सांगिजेल ॥ ६९ ॥ एक स्वप्नगुरु एक दीक्षागुरु ॥ एक ह्मणती प्रतिमागुरु ॥ एक ह्मणती स्वयें गुरु ॥ आपुला आपण ॥ ७० ॥ जे जे यातींचा जो व्यापारु ॥ ते ते त्याचे तितुके गुरु ॥

---

१ महाप्रतापी.

यांचा पाहतां विचारु ॥ उदंड आहे ॥७१॥ असो ऐसे उदंड गुरु । नाना मतांचा विचारु ॥ परी मोक्षदाता ॥ सद्गुरु तो वेगळा कि असे ॥ ७२ ॥ नाना सद्विद्येचे गुण॥ या ही वरी कृपाळुपण ॥ हें सद्गुरूचें लक्षण ॥ जाणिजे श्रोतीं ॥ ७३ ॥ इति श्रीरामीरामदास ह्मणे ॥ सांगीतलीं सद्गुरुलक्षणें ॥ पुढें सच्छिष्याच्या खुणे ॥ सावध परिसिजे ॥ ७४ ॥ समास चतुर्थ समाप्त ॥ श्रीरामचंद्रार्पमण मस्तु ॥ शुभंभवतु ॥ ॥ ॥ ॥

समास ५.

॥ श्रीसद्गुरवे नमः ॥ श्रीसीतारामाभ्यां नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मागां सद्गुरूचें लक्षण ॥ विशद केलें निरूपण ॥ आत सच्छिष्याची वोळखण ॥ सावध ऐका ॥ १ ॥ सद्गुरू वीण सच्छिष्य ॥ तो वायां जाय निःशेष ॥ कां सच्छिष्या विण विशेष ॥ ससद्गुरु शिणे ॥ २ ॥ उत्तम भूमि शोधिली शुद्ध ॥ तेथें बीज पेरिले कीडखाद ॥ कां तें उत्तम बीज परी संबंध ॥ खडकेंसी पडला ॥ ३ तैसा सच्छिष्य तें सत्पात्र ॥ परंतु गुरु सांगे मंत्र तंत्र ॥ तेथें अत्र ना परत्र ॥ कांहीं च नाहीं ॥ ४ ॥ अथवा गुरु पूर्ण कृपा करी । परी शिष्य जहाला अनधिकारी ॥ भाग्यपुरुषाचा भिकारी । पुत्र जैसा ॥ ५ ॥ तैसे एका वीण एक ॥ होतसे निरर्थक ॥ परलोकींचें सार्थक ॥ तें दुरी दुरावें ॥ ६ ॥ ह्मणोनि सद्गुरु आणि सच्छिष्य ॥ तेथें न लागती सायास ॥ त्या उभयतांचा हव्यास ॥ पुरे एकसरा ॥ ७ ॥ सुभूमि आणि उत्तम कण ॥ उगवेना पर्जन्या विण ॥ तैसें अध्यात्मनिरूपण ॥ नसतां होय ॥ ८ ॥ शेत पेरिलें आणि उगवलें ॥ परंतु निगे वीण गेलें ॥ साधनें वीण तैसें जाहलें॥

१ स्पष्ट. २. किडीनें खाल्लेलें.

साधकाशी ॥ ९ ॥ जंववरी पीक आपणास भोगे ॥ तंव वरी अवघें चि करणें लागे ॥ पीक आलिया ही उगें ॥ राहों चि नये॥१०॥ तैसें आत्मज्ञान जाहलें ॥ परी साधन पाहिजे केलें ॥ एक वेळ उदंड जेविलें ॥ तरी सामुग्री पाहिजे ॥ ११ ॥ ह्मणोनि साधन अभ्यास आणि सद्गुरु ॥ सच्छिष्यसच्छास्त्रविचारु ॥ सत्कर्म सद्वासना पारु ॥ पाववी भवाचा ॥ १२ ॥ सदुपासना सत्कर्म ॥ सत्क्रिया आणि स्वधर्म ॥ सत्संग आणि नित्य नियम ॥ निरंतर ॥ १३॥ ऐसें हें अवघें चि मिळे ॥ तरी च विमल ज्ञान निवळे ॥ नाहीं तरी पाषांड संचरे बळें ॥ समुदायीं ॥ १४ ॥ येथें शब्द नाहीं शिष्यासी ॥ हें अवघें सद्गुरू पाशीं ॥ सद्गुरु पालटी अवगुणासी ॥ नानायत्नें करूनियां ॥ १५ ॥ सद्गुरूचेनि असच्छिष्य पालटे ॥ परंतु असच्छिष्यें सद्गुण न पालटे ॥ कां जें थोरपण तुटे ॥ ह्मणोनियां ॥ १६ ॥ या कारणें सद्गुरु पाहिजे ॥ तरी च सन्मार्ग लाहिजे ॥ नाहीं तरी होइजे ॥ पाषांडवरपडे ॥ १७ ॥ येथें सद्गुरु च कारण ॥ येर सर्व निष्कारण ॥ तथापि सांगों वोळखण ॥ सच्छिष्याची ॥ १८ ॥ मुख्य सच्छिष्याचें लक्षण ॥ सद्गुरुवचनीं विश्वास पूर्ण ॥ अनन्यभावें शरण ॥ या नांवें सच्छिष्य ॥१९॥ शिष्य पाहिजे निर्मल ॥ शिष्य पाहिजे आचारशील ॥ शिष्य पाहिजे केवळ ॥ विरक्त अनुतापी ॥ २० ॥ शिष्य पाहिजे निष्ठावंत ॥ शिष्य पाहिजे शुचिष्मंत ॥ शिष्य पाहिजे नेमस्त ॥ सर्वप्रकारें ॥ २१ ॥ शिष्य पाहिजे साक्षेपी विशेष ॥ शिष्य पाहिजे परम दक्ष ॥ शिष्य पाहिजे अलक्ष्य ॥ लक्षी ऐसा ॥२२॥ शिष्य पाहिजे अतिधीर ॥ शिष्य पाहिजे अत्युदार ॥ शिष्य पाहिजे अतितत्पर ॥ परमार्थाविषयीं ॥ २३ ॥ शिष्य पाहिजे परोपकारी ॥ शिष्य पाहिजे निर्मत्सरी ॥ शिष्य पाहिजे अर्थांतरीं ॥ प्रवेशकर्ता ॥ २४ ॥ शिष्य पाहिजे पर-

१ पाखंडमतांत शिरलेला.

मशुद्ध ॥ शिष्य पाहिजे परम सावध ॥ शिष्य पाहिजे अगाध ॥ उत्तम गुणांचा ॥ २५ ॥ शिष्य पाहिजे प्रज्ञावंत ॥ शिष्य पाहिजे प्रेमळ भक्त ॥ शिष्य पाहिजे नीतिमंत ॥ मर्यादेचा ॥ २६ ॥ शिष्य पाहिजे युक्तिमंत ॥ शिष्य पाहिजे बुद्धिमंत ॥ शिष्य पाहिजे संतासंत ॥ विचार घेता ॥ २७ ॥ शिष्य पाहिजे धारिष्टाचा ॥ शिष्य पाहिजे दृढव्रताचा ॥ शिष्य पाहिजे उत्तमकुळींचा ॥ पुण्यशीळ ॥२८॥ शिष्य असावा सात्विक॥शिष्य असावा भजक॥ शिष्य असावा साधक ॥ साधनकर्ता ॥ २९ ॥ शिष्य असावा विश्वासी ॥ शिष्य असावा कायक्लेशी ॥ शिष्य असावा परमार्थाशी ॥ वाढवूं जाणे ॥ ३० ॥ शिष्य असावा स्वतंत्र ॥ शिष्य असावा जगन्मित्र ॥ शिष्य असावा सत्पात्र ॥ सर्वां गुणें ॥ ३१ ॥ शिष्य असावा सद्विद्येचा ॥ शिष्य असावा सद्भावाचा ॥ शिष्य असावा अंतरींचा ॥ परम शुद्ध ॥ ३२॥ शिष्य नसावा अविवेकी ॥ शिष्य नसावा गर्भसुखी ॥ शिष्य असावा संसारदुःखी ॥ संतप्तदेही ॥ ३३ ॥ जो संसारदुःखें दुखावला ॥ जो त्रिविधतापें पोळला॥तो चि अधिकारी जाहला॥परमार्थासी ॥ ३४ बहुत दुःख भोगिलें जेणें॥तयासी च परमार्थ बाणे॥संसार दुःखाचेनि गुणें ॥ वैराग्य उपजे ॥ ३५ ॥ जयासी संसाराचा त्रास ॥ तयासी च उपजे विश्वास ॥ विश्वासबळें दृढ कांस ॥ धरिली सद्गुरूची ॥ ३६ ॥ अविश्वासें कांस सोडिली ॥ ऐशी बहुतेक भवीं बुडाली ॥ नाना जळचरीं तोडिली ॥ मध्यें चि सुखदुःख ॥ ३७ ॥ या कारणें दृढ विश्वास ॥ तो चि जाणावा सच्छिष्य ॥ मोक्षाधिकारीं विशेष ॥ अग्रगण्य ॥ ३८ ॥ जो सद्गुरुवचनीं निवाला ॥ तो सायुज्यतेचा अंकिला ॥ संसारपांगें पांगिला ॥ न वचे कदा॥३९॥ सद्गुरूहूनि देव मोठा ॥ जयासी वाटे तो शिष्य करंटा ॥ सुटला वै-

---

१. संसारश्रमानें.

भवाचा फांटा ॥ सामर्थ्य पिसें ॥ ४० ॥ सद्गुरुस्वरूप तें संत ॥ देवास मांडेल कल्पांत ॥ तेथें कैंचें उरेल सामर्थ्य ॥ हरिहरांचें ॥ ४१ ॥ ह्मणोनि सद्गुरुसामर्थ्य अधिक ॥ जेथें आटती ब्रह्मादिक ॥ अल्पबुद्धि मानवी रंक ॥ तयासी हें कळेना ॥ ४२ ॥ गुरुदेवांसीं बरोबरी ॥ करील तो शिष्य दुराचारी ॥ भ्रांति बैसली अभ्यंतरीं ॥ सिद्धांत नेणवे ॥ ४३ ॥ देव मनुष्यीं भाविला ॥ मंत्रीं देवपणासी आणिला ॥ सद्गुरु न वचे कल्पिला ॥ ईश्वराचेनी ॥ ४४ ॥ ह्मणोनि सद्गुरु पूर्णपणें ॥ देवाहूनि अधिक कोटिगुणें ॥ जयासी वर्णितां भांडणें ॥ वेदशास्त्रां लागलीं ॥ ४५ ॥ असो सद्गुरुपदापुढें ॥ दुजें कांहीं च न चढे ॥ देवसामर्थ्य तें केव्हढें ॥ मायाजनित ॥ ४६ ॥ अहो सद्गुरुकृपा जयासी ॥ सामर्थ्य न चले तयापाशीं ॥ ज्ञानबळें वैभवासी तृणतुल्य केलें ॥ ४७ ॥ सद्गुरुकृपेचेनि बळें ॥ अपरोक्षज्ञानाचेनि उसाळें ॥ माये सहित ब्रह्मांड सगळें ॥ दृष्टीस नये ॥ ४८ ॥ ऐसें सच्छिष्याचें वैभव ॥ सद्गुरुवचनीं दृढभाव ॥ तेणें गुणें देवराव ॥ स्वयें चि होय ॥ ४९ ॥ अंतरीं अनुतापें तापले ॥ तेणें अंतर शुद्ध जाहलें ॥ पुढें सद्गुरुवचनें निवाले ॥ सच्छिष्य ऐसे ॥ ५० ॥ लाभतां सद्गुरुवचनपंथें ॥ जाहलें ब्रह्मांड पालथें ॥ तरी जयाच्या शुद्ध भावार्थें ॥ पालट न धरावा ॥ ५१ ॥ शरण सद्गुरूसी गेले ॥ सच्छिष्य ऐसे निवडले ॥ क्रिया पालटे जाहले ॥ पावन ईश्वरीं ॥ ५२ ॥ ऐसा सद्भाव अंतरीं ॥ तरी ते मुक्तीचे वांटेकरी ॥ येर मायिक वेषधारी ॥ असच्छिष्य ॥ ५३ ॥ वाटे विषयाचें परम सुख ॥ परमार्थ संपादणें लौकिक ॥ देखोवेखीं पढतमूर्ख ॥ शरण गेला ॥ ५४ ॥ जाहली विषयीं वृत्ति अनावर ॥ दृढ धरिला संसार ॥ परमार्थचर्चेचा विचार ॥ मलिन जाहला ॥ ५५ ॥ मोड घेतला परमार्थाचा ॥ हव्यास धरिला प्रपंचाचा ॥

---

१ मानिला.

भारवाही कुटुंबाचा ॥ कावाडी जाहला ॥ ५६ ॥ मानिला प्रपंचीं आनंद ॥ केला परमार्थीं विनोद ॥ भ्रांत मूढ मतिमंद । लोंधला कामीं ॥ ५७ ॥ सूकर पूजिलें विलेपनें ॥ ह्मेसा मर्दिला चंदनें ॥ तैसा विषयी ब्रह्मज्ञानें ॥ विवेकें बोधिला ॥५८॥ रासभ उकरडा लोळे ॥ तयासी परिमळसोहळे ॥ उलूक आंधारीं पळे ॥ तया केंवि हंसपंक्ति ॥ ५९ ॥ तैसा विषयदरीचा बराडी ॥ घाली अधःपतनीं उडी ॥ तयास भगवंत आवडी ॥ सत्संग कैंचा ॥ ६० ॥ वरती करूनि दाताळी॥ श्वानपुत्र हाडें चघळी ॥ तैसा विषयीं तळमळी ॥ विषयसुखा कारणें ॥६१॥ तया श्वाना मुखीं परमान्न ॥ कीं मर्कटासी सिंहासन ॥ तैसें विषयासक्ता ज्ञान ॥ जिरेल कैंचें ॥ ६२ ॥ रासभें राखतां जन्म गेला ॥ तो पंडितां मध्यें प्रतिष्ठिला ॥ नवचे तैसें अशकाला ॥ परमार्थ नाहीं ॥ ६३ ॥ मिळाला राजहंसांचा मेळा ॥ तेथें आला डोमकावळा ॥ लक्षूनि विष्ठेचा गोळा ॥ हंस ह्मणवी ॥ ६४ ॥ तैसें सज्जनाचेनि संगतीं ॥ विषयी सज्जन ह्मणविती ॥ विषय अमेध्य चित्तीं ॥ गोळा लक्षिला ॥ ६५ ॥ कासेसी घेऊनियां दारा॥ह्मणे मज संन्यासी करा ॥ तैसा विषयी सैरावैरा ॥ ज्ञान बडबडी ॥ ६६ ॥ असो ऐसे पढत मूर्ख॥ ते काय जाणती परमार्थसुख ॥ नारकी प्राणी नरक ॥ भोगिती स्वइच्छे ॥ ६७ ॥ वेश्येची करील सेवा ॥ तो कैसा मंत्री ह्मणावा ॥ तैसा विषयदास मानावा ॥ भक्तराज केंवि ॥ ६८ ॥ तैसे विषयी बापुडे ॥ तयांस ज्ञान कोणीकडे ॥ वाचाळ शाब्दिक बडबडे ॥ बरपडे जाहले ॥ ६९ ॥ ऐसे शिष्य परम नष्ट ॥ कनिष्ठां मध्यें कनिष्ठ ॥ हीन अविवेकी आणि दुष्ट ॥ खळ खोटे दुर्जन ॥ ७० ॥ ऐसे जे पापरूप ॥ दीर्घद्वेषी वज्र-

---

१ लुब्ध झाला. २ अपवित्र.

लिप ॥ तयांसी प्रायश्चित्त अनुताप ॥ उद्भवत आहे ॥ ७१ ॥ तिहीं पुन्हा शरण जावें ॥ सद्गुरूशी तोषवावें ॥ कृपादृष्टि जाहलिया व्हावें ॥ पुन्हा शुद्ध ॥ ७२ ॥ स्वामिद्रोह जया घडे ॥ तो यावच्चंद्र नरकीं पडे ॥ तयासी उपाय चि न घडे ॥ स्वामी तुष्टल्या वांचूनी ॥ ७३ ॥ श्मशानवैराग्य आलें ॥ ह्मणोनि लोटांगण घातलें ॥ तेणें गुणें उपतिष्ठलें ॥ नाहीं ज्ञान ॥ ७४ ॥ भाव आणिला जायाचा ॥ मंत्र घेतला गुरूचा ॥ शिष्य जाहला दों दिवसांचा ॥ मंत्रा कारणें ॥ ७५ ॥ ऐसे केले गुरु उदंड ॥ शब्द शिकला पाखंड ॥ जाहला तोंडाळ तमुंड ॥ महा पाखंडी ॥ ७६ ॥ घडी एक रडे आणि पडे ॥ घडी एक वैराग्य चढे ॥ घडी एक अहंभाव जडे ॥ ज्ञातेपणाचा ॥७७॥ घडी एक विश्वास धरी ॥ सवें चि घडी एक गुर्गुरी ॥ ऐसा नाना छंद करी ॥ पिसाट जैसा ॥ ७८ ॥ काम क्रोध मद मत्सर ॥ लोभ मोह नाना विकार ॥ अभिमान कापठ्य तिरस्कार ॥ हृदयीं नांदे ॥ ७९ ॥ अहंकार आणि देहपांग ॥ अनाचार आणि विषयसंग ॥ संसारप्रपंचोद्वेग ॥ अंतरा वसे ॥ ८० ॥ दीर्घसूत्री कृतघ्न पापी ॥ कुकर्मी कुतर्की अविवेकी ॥ अभक्त अभाव शीघ्रकोपी ॥ निष्ठुर परघातकी ॥ ८१ ॥ हृदयशून्य आणि आळशी ॥ अविवेकी आणि अविश्वासी ॥ अधीर अविचार संदेहासी ॥ दृढ धर्ता ॥ ८२ ॥ आशा ममता तृष्णा कल्पना ॥ कुबुद्धि दुर्वृत्ति दुर्वासना ॥ अल्पबुद्धि विषयकामना ॥ हृदयीं वसे ॥ ८३ ॥ ईषणा असूया तिरस्कार ॥ निंदेस प्रवर्ते सादर ॥ देहाभिमानें हुंबरे फार ॥ जाणपणें ॥ ८४ ॥ क्षुधा तृषा आवरेना ॥ निद्रा सहसा धरवेना ॥ कुटुंबचिंता वोसरेना ॥ भ्रांति पडली ॥ ८५ ॥ शाब्दिक बोले उदंड वाचा ॥ लेश

१ बाणलें. २ दांडगा. ३ दूर होईना.

नाहीं वैराग्याचा॥अनुताप धारिष्ट साधनाचा॥मार्ग न धरी॥८६॥ भक्ति विरक्ति ना शांती ॥ सद्वृत्ति लीनता ना दान्ती ॥ कृपा दया ना तृप्ती॥ सुबुद्धि असेना ॥ ८७ ॥ कायाक्लेशी शरीरहीन॥ धर्मी विपर्यी परम कृपण ॥ क्रिया पालटेना कठिन ॥ हृदय जयाचें ॥ ८८ ॥ आर्जव नाहीं जनासी ॥ जो अप्रिय सज्जनासी ॥ जयाचे जीवीं अहर्निशी ॥ परन्यून वसे ॥ ८९ ॥ सदा सर्वदा लटिका ॥ बोले मायिक लांपनिका॥ क्रियाविचार पाहतां एका॥वचनीं सत्य नाहीं ॥ ९० ॥ परपीडे विषयीं तत्पर ॥ जैसे विंचू आणि विखार ॥ तैसें कुशब्दें जिव्हार ॥ भेदी सकळांचें ॥ ९१ ॥ आपुले झांकी अवगुण ॥ पुढिलासी बोले कठिन॥ मिथ्या गुणदोषाविण ॥ गुणदोष लावी ॥ ९२ ॥ स्वयें पापात्मा अंतरीं॥ पुढिलांची कणव न करी॥ जैसा हिंसक दुराचारी ॥ परदुःखें शिणेना ॥ ९३ ॥ दुःख पराव्याचें नेणती ॥ दुर्जन गांजिले चि गांजिती ॥ श्रम पावतां आनंदती ॥ आपुले मनीं ॥९४॥ स्वदुःखें झुरे अंतरीं ॥ आणि परदुःखें हास्य करी ॥ तयासी प्राप्त यमपुरी ॥ राजदूत ताडिती ॥ ९५ ॥ असो ऐसे मदांध बापुडे ॥ तयांसी भगवंत कैसा जोडे ॥ जयांसी सुबुद्धि नावडे ॥ पूर्वपातकें करूनी ॥ ९६ ॥ तयांसी देहाचे अंतीं ॥ गात्रें क्षीणता पावती ॥ जिवलगें वोसंडती ॥ जाणवेल तेव्हां ॥ ९७ ॥ असो ऐसे गुणा वेगळे॥ते सच्छिष्य आगळे ॥ दृढभावार्थे सोहळे ॥ भोगिती स्वानंदाचे ॥ ९८ ॥ जये स्थळीं विकल्प जागे॥ कुळाभिमान पाठी लागे ॥ ते प्राणी प्रपंचसंगें ॥ हिंपुटी होती ॥ ९९ ॥ जेणें करितां दुःख जाहलें ॥ तें चि मनीं दृढ धरिलें॥ तेणें गुणें प्राप्त जाहलें॥ पुनः दुःख ॥ १०० ॥ संसारसंगें सुख जाहलें ॥ ऐसें देखिलें ना ऐकिलें ॥ ऐसें जाणोनि अनहित केलें ॥ ते दुःखी होती स्वयें ॥ १०१ ॥ संसारीं सुख मानिती ॥ ते प्राणी मूढमती ॥

१ निग्रह. २ भाषण. ३ कींव- ४ टाकिती.

जाणोनि डोळे झांकिती ॥ ते पढतमूर्ख ॥ १०२ ॥ प्रपंच सुखें करावा ॥ परी कांहीं परमार्थ वाढवावा ॥ परमार्थ अवघा चि बुडवावा ॥ हें विहित नव्हे ॥ १०३ ॥ मागां जाहलें निरूपण ॥ गुरुशिष्यांचीं वोळखण ॥ आतां वैराग्यलक्षण ॥ सांगिजेल ॥ १०४ ॥ इति श्रीरामीरामदास ह्मणे ॥ सांगितलीं शिष्यलक्षणें ॥ पुढें वैराग्यलक्षणे ॥ सांगिजेल ॥ १०५ ॥ समास ५ संपूर्ण ॥ ॥

समास ६.

॥ श्रीसद्गुरवे नमः ॥ श्रीसीतारामाभ्यां नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ संसार ह्मणिजे महापूर ॥ माजी जलचर अपार ॥ डंखूं धांवती विकार ॥ काळसर्प ॥ १ ॥ अशा ममता देहीं बेडी ॥ सुसरी करिती ताडातोडी ॥ नेऊनि दुःखाचे सांकडी ॥ माजी घालिती ॥ २ ॥ अहंकारनक्रें उडविले ॥ नेऊनि पाताळीं बुडविले ॥ तेथुनियां सोडविले ॥ न वचती प्राणी ॥ ३ ॥ काममगरीमिठी सुटेना ॥ तिरस्कार लागला तुटेना ॥ मद मत्सर वोहटेना ॥ भुली पडली ॥ ४ ॥ वासनाधामीण पडली गळां ॥ घालूनि वेटाळें वमी गरळा ॥ जिव्हा लाळी वेळोवेळां ॥ भयानक ॥ ५ ॥ माथां प्रपंचाचें वोझें ॥ घेऊनि ह्मणे माझें माझें ॥ बुडतां न सोडी फुंजे¹ ॥ कुलाभिमानें ॥ ६ ॥ पडलें भ्रांतीचें आंधारें ॥ नागविले अभिमानें चोरें ॥ आलें अहंतेचें कावीरें² ॥ भूतबांधा ॥ ७ ॥ बहुतेक आवर्ती पडले ॥ प्राणी वाहत चि गेले ॥ जिहीं भगवंतासी बोभाइलें ॥ भावार्थबळें ॥ ८ ॥ देवें आपण घालूनि उडी ॥ तयांसि नेलें पैलथडी ॥ येर तीं अभाविकें बापुडीं ॥ वाहत चि गेलीं ॥ ९ ॥ भगवंत भावाचा भुकेला ॥ भावार्थ देखोनि भुलला ॥ संकटीं पावे

१ गर्वानें. २ पडळ.

भाविकांला ॥ रक्षीतसे ॥ १० ॥ जयांसी भगवंत आवडे ॥ तयांचें देवास सांकडे ॥ संसारदुःख सकळ उडे ॥ निजदासाचें ॥ ११ ॥ जे अंकित ईश्वराचे ॥ तयांस सोहळे निजसुखाचे ॥ धन्य ते चि देवाचे ॥ भाविकजन ॥ १२ ॥ जैसा भाव जया पाशीं ॥ तैसा देव तयाशी ॥ जाणे भाव अंतरसाक्षी ॥ प्राणिमात्राचे ॥ १३ ॥ जरी भाव असला मायिक ॥ तरी देव होय महाठक ॥ नवल तयाचें कौतुक ॥ जैशासी तैसा ॥ १४ ॥ जैसें जयाचें भजन ॥ तैसें चि दे समाधान ॥ भाव होतां किंचित् न्यून ॥ आपण ही दुरावे ॥ १५ ॥ दर्पणीं प्रतिबिंब दिसे ॥ जैशासी तैसें च भासे ॥ तयाचें सूत्र असे ॥ आपणा पासीं ॥ १६ ॥ जैसें आपण करावें ॥ तैसें चि तेणें व्हावें ॥ जरी डोळे भरूनि पहावें ॥ तरीं तें ही टवकारे ॥ १७ ॥ भ्रुकुटीसी घालूनि गांठी ॥ पाहतां क्रोधें तें ही उठी ॥ आपण हास्य करितां पोटीं ॥ तें ही आनंदे ॥ १८ ॥ जैसा भाव प्रतिबिंबला ॥ तैसा चि देव ही जाहला ॥ जो जैसा भजे तयाला ॥ तैसा चि वोळे ॥ १९ ॥ भावें परमार्थाचिया वाटा ॥ वाहती भक्तीचिया पेठा ॥ भरला मोक्षाचा चोहटा[1] ॥ सज्जनसंगें ॥ २० ॥ भावें भजनीं जे लागले ॥ ते ईश्वरीं पावन जाहले ॥ भावार्थबळें उद्धरिले ॥ पूर्वज तेहीं ॥ २१ ॥ आपण स्वयें तरले ॥ जनांस ही उपेगा आले ॥ कीर्तिश्रवणें जाहले ॥ अभक्त भावार्थी ॥ २२ ॥ धन्य तयांची जननी ॥ जे लागले हरिभजनीं ॥ तिहीं च एक जन्म जनीं ॥ सार्थक केला ॥ २३ ॥ तयांची वर्णू काय थोरी ॥ जयांचा भगवंत कैवारी ॥ कासे लावूनि उतरी ॥ पार दुःखाचा ॥ २४ ॥ बहुतां जन्मांचे शेवटीं ॥ जेणें चुके आटाआटी ॥ तो ऱ्हा नरदेह भेटी ॥ करी भगवंतीं ॥ २५ ॥ ह्मणोनि धन्य ते भाविकजन ॥ जिहीं जो-

---

१ चवाठा.

डिलें हरिनिधान ॥ अनंतजन्मान्तरींचें पुण्य ॥ फळासि आलें ॥ २६ ॥ आयुष्य हें रत्नपेटी ॥ माजी भजन हीं रत्नें गोमटीं ॥ ईश्वरीं अर्पूनियां लुटी ॥ आनंदाची करावी ॥ २७ ॥ हरिभक्त वैभवें कनिष्ठ ॥ परी ते ब्रह्मादिकां वरिष्ठ ॥ सदा सर्वदा संतुष्ट॥नैराश्यबोधें ॥२८॥ धरूनि ईश्वराची कास ॥ केलें संसाराचें नैराश्य॥तयां भाविकां जगदीश॥सबाह्य सांभाळी॥२९॥जयां स- संसाराचें दुःख॥विवेकें वाटे परमसुख ॥ संसारसुखाचेनि पढतमूर्ख॥ लोधोनि पडती ॥३०॥ जयांचा ईश्वरीं जिव्हाळा ॥ ते भोगिती स्वानंदसोहळा ॥ जयांचा जना वेगळा ॥ ठेवा अक्षय॥३१॥ ते अक्षयीं सुखीं सुखावले ॥ संसारदुःख विसरले ॥विषयरंगीं वोरंगिले॥ श्रीरंगरंगीं ॥ ३२॥ तयां फावली नरदेहपेटी ॥ ईश्वरीं केली सांठी॥ येर अभाविकें करंटीं ॥ नरदेह गेला ॥ ३३ ॥अवचट निधान जोडलें ॥ तें कवडीच्या बदल नेलें ॥ तैसें आयुष्य निघोनि गेलें॥ अभाविकांचें ॥ ३४ ॥ बहुत तपांचा सांठा॥ तेणें लाधला परिस गोटा ॥ परी तो ठायींचा करंटा॥ भोगूच नेणे ॥ ३५ ॥तैसा संसारासि आला॥ मायाजाळीं गुंडाळला॥ अंतीं एकला चि गेला ॥ हात झाडोनी ॥ ३६॥ या नरदेहाचे संगती॥ बहुत पावले उत्तम गती ॥ एक बापुडे यातायाती ॥ धरपडे जाहले ॥ ३७ ॥ या नरदेहाचेनि लागवेगें ॥ सार्थक करावें संतसंगें ॥ नीचयोनीं दुःख मागें॥ बहुत भोगिलें॥ ३८॥ कोण समय येईल कैसा ॥ याचा न कळे कीं भरंवसा ॥ जैसे पक्षी दाही दिशा ॥ उडोनि जाती ॥३९॥ तैसें वैभव हें सकळ॥ कोण जाणे कैसी वेळ ॥ पुत्रकलत्रादि सकळ ॥ विघडोनि जाती ॥ ४० ॥ पाहिली घडी नाहीं आपुली ॥ वयसा तरी निघोनि गेली॥ देह पडतां चि ठेविली॥ पुढें नीच योनि॥ ४१ ॥

---

१ विरक्त झाले.

श्वानसूकरादि नीचयाती ॥ भोगणें घडे विपत्ती ॥ तेथें कांहीं उत्तम गती ॥ पाविजेत नाहीं ॥ ४२ ॥ मागां गर्भवासीं आटाआटी ॥ भोगितां जाहलासि रे हिंपुटी ॥ तेथूनियां थोर कष्टीं ॥ सुटलासि दैवें ॥ ४३ ॥ दुःख भोगिलें आपुल्या जीवें ॥ तेथें कैंचीं होतीं सवें ॥ तैसें च पुढें एकलें जावें ॥ लागेल बापा ॥ ४४ ॥ कैंची माता कैंचा पिता ॥ कैंची बहीण कैंचा भ्राता ॥ कैंचीं सुहृदें कैंची वनिता ॥ पुत्रकलत्रादिक ॥ ४५ ॥ हीं तूं जाण मावेचीं ॥ अवघीं सोयरीं सुखाचीं ॥ हीं तुझ्या सुखदुःखाचीं ॥ सांगाती न होती ॥ ४६ ॥ कैंचा प्रपंच कैंचें कुळ ॥ कासया होतोसी व्याकुळ ॥ धन कण लक्ष्मी सकळ ॥ जाईजाण ॥ ४७ ॥ कैंचें घर कैंचा संसार ॥ कासया करिसी जोजार[3] ॥ जन्म वरी वाहोनि भार ॥ सेवटीं[4] सांडोनि जासी ॥ ४८ ॥ कैंचें तारुण्य कैंचें वैभव ॥ कैंचे सोहळे हावभाव ॥ हे सकळ ही जाण माव ॥ मायिक माया ॥ ४९ ॥ ये च क्षणीं मरोनि जासी ॥ तरी रघुनाथीं अंतरलासी ॥ माझें माझें ह्मणतोसी ॥ ह्मणोनियां ॥ ५० ॥ तुवां भोगिल्या पुनरावृत्ती ॥ ऐसीं मायबापें किती ॥ स्त्री कन्या पुत्र होती ॥ लक्षानुलक्ष ॥ ५१ ॥ कर्मयोगें सकळ मिळालीं ॥ एके स्थळीं जन्मासि आलीं ॥ तीं तुवां आपुलीं मानिलीं ॥ कैसीं रे पढतमूर्खा ॥ ५२ ॥ तुझें तुज नव्हे शरीर ॥ तेथें इतरांचा कोण विचार ॥ आतां एक भगवंत सार ॥ धरीं भावार्थबळें ॥ ५३ ॥ एका दुर्भरा कारणें ॥ नानानीचांची सेवा करणें ॥ नाना स्तुति आणि स्तवनें ॥ मर्यादा धरावी ॥ ५४ ॥ जो अन्न देतो उदरासी ॥ शरीर विकावें लागे तयासी ॥ मा जेणें घातलें जन्मासी ॥ त्यासी कैसें विसरावें ॥ ५५ ॥ अहर्निशी ज्या भगवंता ॥ सकळ जीवांची लागली चिंता ॥ मेघ वर्षे जयाची स-

१ कष्टी. २ उसनें. ३ खटपट. ४ शेवटीं.

चा ॥ सिंधु मर्यादा धरी ॥५६॥ भूमि धारिली धराधरें॥प्रकट होइजे दिनकरें॥ ऐशी सृष्टि सत्तामात्रें ॥ चालवी जो कां ॥ ५७॥ ऐसा कृपाळु देवाधिदेव ॥ नेणवे जयाचें लाघव ॥ जो सांभाळी सकळ जीव ॥ कृपाळुपणें ॥ ५८॥ ऐसा सर्वात्मा श्रीराम ॥ सोडूनि धारिती विषयकाम ॥ ते प्राणी दुरात्मे अधम ॥ केलें पावती ॥ ५९ ॥ रामें वीण जे जे आस ॥ तितुकी जाणावी नैराश्य॥ माझें माझें साचकाश ॥ शीण चि उरे ॥ ६० ॥ जयास वाटे शीण व्हावें ॥ तेणें विषय चिंतीत जावें ॥ विषय न मिळतां जीवें ॥ तगबग सुटे ॥६१॥ सांडूनि राम आनंदघन ॥ ज्याचे मनीं विषयचिंतन ॥ त्यासी कैचें समाधान ॥ लोलंगतासी ॥६२ ॥ जयासि वाटे सुख चि असावें॥ ॥ तेणें रघुनाथभजनीं लागावें ॥ स्वजन सकळ ही त्यागावे॥ दुःखमूळ जे ॥ ६३ ॥ जेथें वासना झोंबोनि पडे ॥ तेणें चि अपायें दुःख जडे ॥ ह्मणोनि विषयवासना मोडे ॥ तो एक सुखी ॥६४ ॥ विषयजनित जें जें सुख ॥ तेथें चि होतसे परम दुःख ॥ पूर्वी गोड अंतीं शोक ॥ नेमस्त आहे ॥ ६५ ॥ गळ गिळतां सुख वाटे ॥ वोढूनि घेतां घसा फाटे ॥कां तें बापुडें मृग आपटे॥चारा घेऊनि पळतां॥६६ तैसी विषयसुखाची गोडी ॥ गोड वाटे परी ते कुडी ॥ ह्मणोनियां आवडी ॥ रघुनाथीं धरावी ॥ ६७ ॥ ऐकोनि बोले भाविक ॥ कैसेनि घडे जी सार्थक ॥सांगा स्वामी यमलोक ॥ चुके जेणें ॥ ६८ ॥ देवास वास्तव्य कोठें ॥ तो मज कैसेनि भेटे ॥ दुःखमूळ संसार तुटे ॥ कोणे परी स्वामी ॥ ६९ ॥ धडपुडीत भगवत्प्राप्ति ॥ होऊनि चुके अधोगति ॥ ऐसा उपाय कृपामूर्ति ॥ मज दीनासि करावा ॥ ७० ॥ वक्ता ह्मणे हो एका भावें ॥ भगवद्भजन करावें ॥ तेणें होईल स्वभावें ॥ समाधान ॥ ७१ ॥ कैसें करावें भगवद्भजन ॥ कोठें ठेवावें हें मन॥भगवद्भजनाचें लक्षण ॥ मज निरूपावें ॥ ७२॥

१ सत्य.

ऐसा म्लानवदनें बोले ॥ धरिलीं सुदृढ पाउलें ॥ कंठीं सद्गदित नेत्रीं गळे ॥ अश्रुपात ॥ ७३ ॥ देखोनि शिष्याची अनन्यता ॥ भावें बोलला सद्गुरुदाता ॥ स्वानंद तुंबळेल आतां ॥ पुढिले समासीं ॥ ७४ ॥ इति श्रीरामीरामदास ॥ सांगीतला धरा विश्वास ॥ तेणें होईल तुह्मांस ॥ समाधान ॥ ७५ ॥ समास सहावा संपूर्ण ॥ ॥

समास ७,

श्रीसद्गुरवेनमः॥ श्रीसीतारामाभ्यां नमः॥श्रीगणेशाय नमः ॥ ऐकोनि भाविकाचे प्रश्न ॥ स्वामी देती प्रतिवचन ॥ तें चि आतां श्रोते जन ॥ परिसोत कां ॥ १ ॥ देव घननीळ सांवळा ॥ मुकुट कुंडलें मेखळा ॥ रुळे वैजयंती माळा ॥ आणि पीतांबरु ॥ २ ॥ ऐसा शेषशयना वरी ॥ क्षीरसागरीं निद्रा करी ॥ शंखचक्रगदाधारी ॥लक्ष्मी सहित ॥ ३ तो चि मूळपुरुष एक ॥ त्या पासूनि अवतारादिक ॥दश अवतार अनेक ॥ अंशमात्रें होती ॥ ४ ॥ ऐसा हा बोलिला विष्णु ॥ आणि कैलासीं त्रिनेयनु ॥ उभयतां एक चि तनु ॥ भिन्नत्व नाहीं ॥ ५ ॥ असो हारि मिळोनि हर ॥ कीं तो सिंधुजेचा वर ॥ हे मुख्य देव इतर ॥ अंश यांचे ॥ ६ ॥ एक सागरीं एक कैलासीं ॥ यांची भेटी होईल कैसी ॥ भेटी जाहलिया जीवासी ॥ कोण गति आहे॥ ७ ॥ एका भावार्था साठीं ॥ देव लागे भक्ता पाठी ॥ भाव नसतां जगजेठी ॥ प्राप्त नाहीं ॥ ८ ॥ शिष्य ह्मणे गुरुदेवा ॥ भाव तरी कोठें धरावा ॥ कोण उपाय करावा ॥ भाव धरूनी ॥ ९ ॥ भावें घ्यावें हरीचें नाम ॥ हृदयीं धरावें प्रेम ॥ मानसपूजा नित्य नियम ॥ केले पाहिजेती ॥ १० ॥ धरोनियां सत्वगुण ॥ भावें करावें कीर्तन ॥ अथवा करावें श्रवण ॥ अत्यादरें

---

१ शंकर. २ लक्ष्मीचा.

करूनी॥ ११॥सगुणमूर्तीचीं चरित्रें॥श्रवण करावीं पवित्रें॥ ध्यानें विविधें विचित्रें॥ अंतरीं धरावीं॥१२॥ निग्रहनेमाचें बळ॥ असतां प्राप्ति तत्काळ॥दुराशा करी तळमळ॥निग्रहभ्रष्टें॥१३॥ जेथें निग्रहासी धाष्टर्य वसे॥तेथें देव सन्निध चि वसे॥सोडीं संशयाचें पिसें॥ तद्विषयीं॥१४॥तरी निग्रह धारिष्ट जडे॥हें वैराग्या विण न घडे॥ दृढ वैराग्य होतां उडे॥पांग देहाचा॥१५॥देहपांग अनादरें बळें॥ तेणें धारिष्ट उठोनि पळे॥ सद्भावपूर्वक ढांसळे॥ पूर्ण धारिष्ट नसतां॥१६॥ देह पडे कां देव जोडे॥ ऐशी हांव आंगीं जडे॥ तेणें गुणें वैराग्य चढे॥ महाप्रबळ॥१७॥ देहपांग निःशेष भंगे॥ तेव्हां प्राप्तीसी वेळ न लगे॥देव भक्ता पाठी लागे॥ नामी नामी म्हणोनी॥१८॥ बाळक आपणा रक्षूं नेणे॥ म्हणोनि मातेसि लागे रक्षणें॥ तें चि बाळक शाहणें॥ होतां माता विसंबे॥ १९॥ तैसा भक्त भगवंतीं प्रेमा॥ लावूनि उल्लंघी देहसीमा॥ तयाचा सांभाळ आत्मयारामा॥ करणें घडे नेमस्त॥ २०॥ सर्वस्वाची आस तुटे॥ तरी च सगुणमूर्ति प्रकटे॥ सगुणलाभ होतां तुटे॥ दुःख संसारींचें॥ २१॥ परंतु आशा सोडवेना॥ म्हणोनि प्राप्ति घडेना॥ आशा धरितां सुटेना॥ प्राणी दुःखा पासोनी॥२२॥ आशा दुराशा दोघी बहिणी॥ वेडा लाविले सकळ प्राणी॥ दुःखरूप तया पापिणी॥ जन्म दावेती मागुता॥ २३॥ आशादुराशांचीं जाळीं॥ काळें पसरिलीं भूमंडळीं॥ घडला प्राणिमात्र आंदोळी॥ संसारदुःखीं॥ २४॥ आशा वासनेचें बंधन॥ वासना जन्मासी कारण॥ वासनेसी नाशे विण॥ थारा नाहीं॥ २५॥ आशा वासनेची पापिणी॥ आशा दुःखाची खाणी॥ आशा वासनेची पापिणी घातघेणी॥ बळें चि जन्म दावी॥२६॥ जयासी ज्याची आस॥ तयासी त्याचा हे अभ्यास॥निदिध्यासें प्राणियास॥ ते चि प्राप्ति॥२७॥ बहुतेक

१ मिथ्याभास. २. निरंतर चिन्तन.

ध्यास मनीं ॥ पूर्वाभ्यासें करूनी ॥ कांता पुत्र आणि धनीं ॥ नेमस्त आहे ॥ २८ ॥ अखंड प्रपंचाचें ध्यान॥दृढ लागलें अनुसंधान ॥ तेणें घडे चि ना साधन॥ परत्रींचें ॥२९॥ उपजतां चि लागवेगें ॥ प्राणी प्रपंच करूं लागे ॥ तयासी सांगणें चि न लगे ॥ प्रपंच करावा ऐसा ॥ ३० ॥ सकळ ष्टि प्रपंचा कडे ॥ सकळांसी प्रपंच आवडे॥जाणते चि ठकले बापुडे ॥ युगधर्मममत्वें ॥ ३१ ॥ आहे प्रपंचीं आसक्ती ॥ ह्मणोनि नाना आधार घेती ॥ सेखीं सर्व सांडोनि जाती ॥ बापुडे मूर्ख ॥ ॥ ३२ ॥ चिंतीत असतां प्रपंचजय ॥ एकाएकीं विपरीतसमय ॥ आंगीं आदळतां लय ॥ पावती प्राणी ॥ ३३ ॥ अंतीं मति ते चि गती ॥ स्त्री पुत्र आक्रंदती ॥ प्रपंचलोभें यातायाती ॥ पुनःपुनः जन्म ॥ ३४ ॥ ऐसा च करी येरझारा ॥प्रपंचलोभें आत्महत्यारा॥ यमयातना निलाजरा ॥ साहिलेंचि साहे ॥ ३५ ॥ ऐसा सृष्टीचा दंडक ॥ लोभें वेष्टिला एक एक ॥ जाणत असतां ही कौतुक ॥माया खेळ खेळे हा ॥ ३६ ॥देखतां दिवसा नागवण ॥ ठकले आपणासी आपण॥होतां ही परम शीण ॥आनंदाचि मानी ॥ ३७ ॥ महावर्तीं बुडतां ॥ दृढ केली देहाहंता ॥ देहासी येईल न्यूनता ॥ ह्मणोनि सांगे ॥ ३८ ॥ जंव होय देहावसान ॥ तंव न सोडी अभिमान ॥ ऐसा अभिमानी जन ॥ सर्वत्र वर्ते ॥ ३९ ॥ एवं महत्त्वाची आशा॥महत्त्व नसतां ही दुराशा ॥ तेणें मुर्के जगदीशा ॥ अंतरती प्राणी ॥४०॥ एवं देहाचें थोरपण॥ ते चि उदास नागवण॥देहाचेनि लोभें खूण॥ चुके परमार्थाची ॥४१॥ देहासी थोरपण आणितां॥ शीण चि उरे तत्वता ॥ रासभाचा अश्व होतां ॥ परम संकट ॥४२॥ देहमात्र तितुका निंद्य ॥ एकें मानिला परम वंद्य ॥ तरी तो वंदितांचि खेद ॥ पावेल तेणें ॥ ४३ ॥ देह विटाळाचा मूळ ॥देह अशुद्धाचा[1] गोळ ॥

१ रक्ताचा.

देह नाना अनर्गळ ॥ दुर्गंधीचा वोतिला ॥ ४४ ॥ देह कृमींचा कोठार॥ देह अस्थींचा पंजर॥ जंव जिंकिला आहे जर्जर॥खंगतां भंगे ॥ ४५ ॥ विष्ठा मूत्र वात पित्त ॥ येणें चि देह चालत ॥ नाना दुःखें आदिअंतीं ॥ ऐसें चि आहे॥४६॥ देह कुश्चिळ अमंगळ॥ देह अत्यंत अनर्गळ ॥ देह वोहळा वोंगळ॥ वाहती नव नाळी॥४७॥ देहीं असे नाना विकार॥देह अत्यंत असारीं असार॥ऐसा तो ही क्षणभंगुर॥ अवचिता नासे ॥ ४८ ॥ ऐशा मोघळ्याचा अभिमान ॥ माथां वाहती मूढ जन ॥ वस्त्रभूषणें शृंगारून ॥ मी थोर ह्मणती ॥ ४९॥चर्चितां नाना सुगंध ॥ तरी तो नव्हे कदा शुद्ध ॥ अवाचिती सुटे दुर्गंध ॥ उपंढर पडे ॥ ५० ॥ माझी माझी ऐसें ह्मणतां ॥ मरोनि गेले माता पिता ॥ तें जाणत चि असतां ॥पुन्हा ह्मणे स्त्री माझी ॥५०॥ ऐसें ह्मणत ह्मणतां ते ही मेली ॥ कन्या पुत्र राम झालीं ॥ तरी दुराशा धरिली ॥ आपुल्या शरीराची ॥ ५२ ॥ वय वेंचलें जाहला उतार ॥ ह्मणे माझें पिकलें शरीर ॥ ऐसें मूर्ख अविचार ॥ खंगला अंतीं ॥ ५३ ॥ तारुण्यवैभव निघोनि गेलें ॥ मग मानस पस्तावलें ॥ हातींचें रत्न गळोनि पडिलें ॥ मग चरफडूं लागे ॥ येथें स्वहित तें चि रत्न ॥ गेलें न करितां प्रयत्न॥ ह्मणूनि चतुरीं यत्न॥ केला पाहिजे ॥५५ ॥ तों शिष्य ह्मणे स्वामी॥सांगा कोण प्रयत्न करूं मी॥ जेणें प्रयत्नें आत्मया रामीं ॥ पावन होइजे ॥ ५६ ॥ देहादि प्रपंच नश्वर ॥ पूर्ण कळला हा विचार ॥ तेणें करितां अंतर॥चंचळ जाहलें ॥ ५७ ॥ वाटे सकळ ही त्यजावें ॥ कांहीं सार्थक करावें ॥ तरी मज देवाधिदेवें ॥ मार्गीं लाविजे ॥ ५८ ॥ ऐसें शिष्याचें अंतर॥ जाणोनि देती प्रत्युत्तर ॥ पुढील समासीं चतुर ॥ परिसोत कां ॥ ५८ ॥ इति श्रीरामीरामदास ॥ ह्मणे धरूनियां विश्वास॥ साधकें अतिसावकाश ॥ श्रवण करावें ॥ ६० ॥ समास ७ वा संपूर्ण ॥ ॥ ॥

समास ८.

॥ श्रीसद्गुरवे नमः ॥ श्रीसितारामाभ्यां नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ रेघेचें गुंडाळें केलें ॥ मातृकाक्षरीं शब्दझाले॥ शब्द मेळवूनि चाले ॥ श्लोक गद्य प्रबंध ॥ १ ॥ वेद शास्त्रें पुराणें ॥ नानाकाव्य-निरूपणें ॥ ग्रंथभेद अनुवादणें ॥ किती ह्मणोनि सांगावे ॥ २ ॥ नाना ऋषि नाना मत ॥ पाहों जातां असंख्यात ॥ भाषा लिपी जेथ तेथ ॥ काय उणें ॥ ३॥ वर्ग ऋचा श्रुति स्मृती ॥ अध्याय सर्ग स्तबक जाती ॥ प्रसंग मान समास पोथी ॥ बहुधा नामें ॥ ४ ॥ नाना पदें नाना श्लोक ॥ नाना वीर नाना कडक ॥ नाना शाखा दोहरे अनेक ॥ नामाभिधान ॥ ५ ॥ डफगाणें माचीगाणें ॥ दंडीगाणें कथागाणें ॥ नाना मान नाना जसंन ॥ नाना खेळ ॥ ८ ॥ ध्वनि नाद घोष रेखा ॥ बहु वाचा मध्यम देखा ॥ वाचारूप हीं ऐका ॥ अनुक्रमें ॥ ७ ॥ उन्मेष परा ध्वनि पश्यंती ॥ नाद मध्यमा शब्द चौथी ॥ वैखरी पासोनि उमटती ॥ नाना शब्दरत्नें ॥ ८ ॥ अकार उकार मकार ॥ अक्षरमात्राचें अंतर॥ औटमात्रा तदनंतर॥ बावन मातृका ॥ ९ ॥ नाना भेद रागज्ञान ॥ नृत्यभेद तालज्ञान ॥ अर्थभेद तत्वज्ञान ॥ विवंचना ॥ १० ॥ तत्वां मध्यें मुख्य तत्व ॥ तें जाणावें शुद्ध तत्व ॥ अर्धमाया सह तत्व ॥ मूळमाया ॥ ११ ॥ नाना तत्व लहान थोर ॥ मिळोनि अष्ट हीं शरीर ॥ अष्टधा प्रकृतीचें नीर ॥ निवोनि जात ॥ १२॥ वारें नसतां जैसें गगन ॥ तैसें परब्रह्म सघन ॥ अष्ट देहांचें निरसन ॥ करूनि पहावें ॥ १४ ॥ ब्रह्मांडपिंड उभार॥पिंडब्रह्मांडसंहार॥दोहीं वेगळें साचार ॥ विमल ब्रह्म॥१४॥पदार्थ जड आत्मा चंचळ॥विमळ ब्रह्म तें निश्चळ॥वि-

---

१ गाण्यांतील एक प्रकार.

वरोनि विवरे तत्काळ॥तद्रूप होय॥१५॥ पदार्थ मनें काय वाचा॥ मी हा अवघा चि देवाचा॥ जड आत्मनिवेदनाचा॥ विचार ऐसा ॥१६॥ चंचळ कर्ता तो जगदीश॥ प्राणिमात्र त्याचा अंश॥ त्याचा तो चि आपणास॥ ठाव नाहीं॥ १७॥ चंचळ आत्मनिवे-दन॥ याचें सांगितलें लक्षण॥ कर्ता देव तो आपण॥ कोठें चि नाहीं॥ १८॥ चंचळ चळे स्वप्राकार॥ निश्चळ देव निराकार॥ आत्मनिवेदनाचा प्रकार॥ जाणिजे ऐसा॥ १९॥ ठाव चि नाहीं चंचळाचा॥ तेथें आधीं आपण कैंचा॥ निश्चळ आत्मनिवेदना-चा॥ विवेक ऐसा॥ २०॥ तिहीं प्रकारें आत्मनिवेदन॥ जेथें नाहीं दुजेपणं॥ आपण नसतां मीपण॥ नाहीं कोठें॥ २१॥ पा-हतां पाहतां अनुमानलें॥ कळतां कळतां कळूं आलें॥ पाहतां अ-वघें चि निवांत जाहलें॥ बोलणें आतां॥ २२॥ इति श्रीरामीरा-मदास ह्मणे॥ सांगितलें आत्मनिवेदन॥ तेणें जाहलें समाधान॥ श्रोतयांचें॥ २३॥ समास ८ वा संपूर्ण॥ ॥ ॥ ॥

समास ९,

॥ श्रीसद्गुरवे नमः॥ श्रीसीतारामाभ्यां नमः॥ श्रीगणेशाय नमः॥ वंदीन सद्गुरूचीं पाउलें॥ मज आपणा ऐसें केलें॥ उदार नाम दीधलें॥ रामदास ऐसें॥ १॥ रामदास ऐसें नांव॥ तरी मज कैंचा ठाव॥ मीपणाचा अभाव॥ सहज चि जाहला॥ २॥ आतां कर्ता अकर्ता रामदास॥ इच्छा उद्भवली तयास॥ नांव दीधलें ग्रंथास॥ आपण नामरूपा वेगळा[१]॥ ३॥ ॐनमो जी रघुनाय-का॥ तुमची स्तुति करितां वाटे शंका॥ श्रुति शिणल्या मज रंका॥ पाड काय तेथें॥ ४॥ स्तुति करूं धांवें हर्षें मोठ्या॥ जैशीं लेकुरें मांडिती गारगोट्या॥ परी देवपण नये त्यांच्या वाटा॥

१ भिन्नपण.

खेळ खेळती अज्ञान ॥ ५ ॥ कां लेकुरें ह्मणती आमुच्या घरीं ॥ सूर्य सांठवला रे दारीं ॥ डोकावूनियां घटा भीतरीं ॥ ह्मणती आहे रे आहे ॥ ६ ॥ कां पिसाटु ह्मणे सांगें गोष्टी ॥ धांवोनियां धरी आकाश मुष्टीं ॥ सुदृढ गिंवसोनियां कंठीं ॥ ह्मणे हिंग रे हिंग ॥ ७ ॥ तैसा मी एक पिसाट ॥ उगा चि करितों वटवट ॥ स्वरूप सांगणें हे खटपट ॥ व्यर्थ चि जाय ॥ ८ ॥ जैसा द्रोणगिरीचे पाठारीं ॥ ओषधि आणितां रुद्रावतारी ॥ हात पसरूनि पाहे भीतरी ॥ कांहीं च नाहीं ॥ ९ ॥ तैसा आत्मा जपोनि सांगणें ॥ सांगतां जाणिवेसी आणी उणें ॥ बोलणें आणि बुरकावणें ॥ हें तयासी चाले ना ॥ १० ॥ जरी आंधाराचा गड पडे ॥ आकाश जाऊं नेदी आडे ॥ तरी स्वसुख सांगणें घडे ॥ ज्ञातेपणें करूनी ॥ ११ ॥ तेथें उपमा मात्र चालेना ॥ तर्कभुली पडे उमजेना ॥ उमजलें तरी सांगवेना ॥ पार तया स्वरूपाचा ॥ १२ ॥ ह्मणाल इतुकें तरी मी बोलिलों ॥ तरी माझा अन्याय जहाला मी चुकलों ॥ पारि यथार्थ जाण मुकलों ॥ जाणिवे पासूनी ॥ १३ ॥ मी जें बोलतों कांहीं ॥ तें माझें प्रमाण नाहीं ॥ मज सकळ लोक कोणी ही ॥ न मानिती ज्ञातृत्वें ॥ १४ ॥ ह्मणोनियां मी ब्रह्मपिसा ॥ बडबड करितों भलतैसा ॥ मज बरें ह्मणेल तो पिसा ॥ माणुसकी त्यासि नाहीं ॥ १५ ॥ माझे पोटीं होती हांव ॥ जे जाणोनि घ्यावें वस्तूचें नांव ॥ तंव विचारितां शुद्ध उपाव ॥ खुंटोनि गेला ॥ १६ ॥ ह्मणोनि हें मज बोलवेना ॥ न बोलतां सुख वाटेना ॥ स्वानुभवोद्गार आवरेना ॥ यासी काय करूं ॥ १७ ॥ मी मी बोलणें हा चि अभिमान ॥ सदा सर्वदा मीपणीं मग्न ॥ तें मीपण असतां संलग्न ॥ सर्व ही बाधी ॥ १८ ॥ तंव शिष्यें विनाविलें ॥ ह्मणे स्वामी हें न वचे टाकिलें ॥ हें ऐकतां मानस क्रमलें ॥ आशंकेचें बिऱ्हाड ॥ १९ ॥ टाकावेसें माझिये मनीं ॥ परी

---

१ शोधोनियां.

हे टळेना जवळोनी ॥ तरी यासी करावें काय लागूनी॥ सांगिजे जी स्वामी॥ २०॥ ऐक गा ये शिष्यराया ॥ सावध होयीं प्राणसखया ॥ तुझा सर्व संदेह विलया ॥ दवडूं आतां ॥ २१ ॥ अरे तूं भावार्थाचा मेरु ॥ प्रेमळ शांतीचा सागरु ॥ यथार्थ सर्वस्व उदारु ॥ जळधरा सारिखा ॥ २२ ॥ तरी मी मागतों तें मज द्यावें ॥ कृपणपणें निष्ठुर न व्हावें ॥ चित्त देऊनि ऐकावें ॥ मी काय मागतों ॥ २३ ॥ मागणें इतकें च आतां ॥ श्रवणीं बैसों नको दुश्चित्ता ॥ समय ढळोनि गेला तो मागुता ॥ येणार नाहीं ॥ २४ ॥ आतां सांगतों एक करीं ॥ श्रवण होतां मन हें आवरीं ॥ वणवण करीत दारोदारीं ॥ हिंडूं देऊं नको ॥ २५ ॥ श्रवणा विषयीं आळस नसावा ॥ बहु बोलणियाचा वीट न मानावा ॥ यांवा क्रोधाचा आवरावा ॥ विवेकबळें करूनी ॥ २६ ॥ मी जें सांगतों कांहीं ॥ येथें कुतर्क घेतां बरें नाहीं ॥ आव्हाटा विचारूनि पाहीं ॥ ज्या दुःखदायका ॥ २७ ॥ ह्मणसी कुतर्क काय घेतों ॥ तरी ऐक तें ही सांगतों ॥ आणीक एक मागतों ॥ शांतीसी अंतरूं नको ॥ २८ ॥ शांति ह्मणों नये सुलभ ॥ अरे हे ब्रह्मादिकांसी दुर्लभ ॥ शांती सारिखा लाभ ॥ आणीक कांहीं च नाहीं ॥ २९॥ शांती आड विघ्न आहेती ॥ ते मी सांगतों तुज प्रती॥ शांति केलिया आंगा वरी येती ॥ लहान थोर जन ॥ ३० ॥ तितके ही जरी साहिले ॥ तरी ह्मणती मोठे वांया गेले ॥ बोलतां बोलतां हिपुट जाहले ॥ यासी लाज वि नाहीं ॥ ३१ ॥ तितकें ही शांति केली ॥ तरी ह्मणती कानकोंडा घोणघाली॥ते समयीं यत्नें केली ॥ पाहिजे शांति ॥ ३२॥ आतां कुतर्काचें लक्षण ॥ तें तूं जाण आधारघेण ॥ सकळ ईश्वर कोण ॥ मन हें आवरावें ॥ ३३ ॥ सकळ इंद्रियांचा चाळक ॥ तो हा ईश्वर एक ॥ मी काय बापुडा रंक ॥ मन

१ आवेश. २ आडमार्ग.

आवरूं जाणें ॥ ३४ ॥ ऐसा ग्रंथाचा आधार घेसी ॥ आणि मना आलें तें चि करिसी ॥ तरी पुन्हा मागुता दुःख भोगिसी ॥ मी काय करूं ॥ ३५ ॥ ईश्वर इंद्रियसुखदेता ॥ आणि तो चि एक परम-व्यथा ॥ इतुकें ही करून अकर्ता ॥ अलिप्तपणें ॥ ३६ ॥ कां ईश्वर चोरी करवितो ॥ आणि मागुता तो चि सुळीं देववितो ॥ परी जो दुःखें आक्रंदतो ॥ तो ईश्वर ह्मणूं नये ॥ ३७ ॥ तें दुःख प्राणियांतें ॥ अ-गत्य भोगणें लागतें ॥ मग दुःखें दुखावतें ॥ बापुडें अविवेकी ॥ ३८ ॥ इश्वरें चि केलें सुख ॥ आणि तेणें चि निर्मिलें दुःख ॥ परी दुःख होतां शोक ॥ करी तो ईश्वर नव्हे ॥ ३९ ॥ तरी साधन कासया करावें ॥ यमपुरीं च सुख ह्मणावें ॥ जाऊनि रौरवीं पचावें ॥ ईश्वर कर्ता ह्मणोनी ॥ ४० ॥ आतां असो हें बोलणें ॥ लालुची करूनि आधार घेणें ॥ तें आपुलें च मन काय नेणे ॥ परी डोळेझांकी करावी ॥ ४१ ॥ ऐसा कुतर्क आधार ॥ तूं घेसील हो साचार ॥ ओळकेपणाचा[१] विचार ॥ करूं नको सर्वथा ॥ ४२ ॥ श्रवणा विषयीं सादर असावें ॥ अभिमानत्रिपुटी वेगळें व्हावें ॥ सत्पुरुषासी शरण जावें ॥ भावार्थबळें करूनी ॥ ४३ ॥ ह्मणसी अभिमानत्रिपुटी कैसी ॥ तरी एक सांगतों तुज ऐसी ॥ सकळ सृष्टी मध्यें आपणासी ॥ तुळे ऐसा ज्ञानी नाहीं ॥ ४४ ॥ मी एक ज्ञाता मोठा ॥ ऐसा अभिमान खोटा ॥ संतांसी पुसतां अंतरीं तोटा ॥ येईल माझे ज्ञानासी ॥ ४५ ॥ मज पासीं काय उणें ॥ म्यां आणि दुसऱ्यासी पु-सणें ॥ संतमंडळींत लाजिरवाणें ॥ नव्हे मज ॥ ४६ ॥ कां हो आ-मचे वोळीचें ज्ञान ॥ वरकड सकळ ही अज्ञान ॥ ऐसें बोलतां समा-धान ॥ सहसा नव्हे तुज ॥ ४७ ॥ थोर वोळी ते आमुची ॥ ब-हुत लांब पाहतां मुळींची ॥ वरकड आंखुड वोळीची ॥ अवतारी

१ मिथ्यापणाचा.

जाहली ॥ ४८ ॥ कां आमुचे बोलीचे समुदाव ॥ बहुत आहे वैभव ॥ बहुसाल आणि विश्व ॥ कीर्ति जाणे आमुची ॥ ४९॥ झणी भरिसी ऐशिये भरीं ॥ भरतां समाधानाची बोहरी ॥ होऊनि जाईल क्षणा भीतरी ॥ अभिमान जडेल आंगीं ॥ ५० ॥ अभिमाना स्तव जन्म घेणें ॥ लागती पुनरावृत्ति भोगणें ॥ तगांसी आणि थारा देणें ॥ हें केवळ मूर्खपण ॥ ५१ ॥ बोली विचारितां ठाव चि नाहीं ॥ ज्ञान विचारितां नुरे चि कांहीं ॥ देह विचारितां विदेही ॥ होऊनि ठेला ॥ ५२ ॥ आभास तितका नासून जाईल ॥ तेथें वैभवास कोण खाईल ॥ ब्रह्मादिकांसी सृष्टि होईल ॥ नव्हती च जैसी ॥ ५३ ॥ तेथें आह्मी तुह्मी संप्रदाव ॥ हें बोलणें चि अवघें वाव ॥ एकपणाचा ही भाव ॥ शांत जाहला तेथें ॥ ५४ ॥ राम आणि रामदास ॥ भजन भाव आणि विश्वास ॥ ज्ञान वैराग्य आणि उदास ॥ इतुकें ही संपलें तेथें ॥ ५५ ॥ शब्दीं तेथें ह्मणों जातां ॥ वोस येथें विचारितां ॥ ह्मणोनी स्वरूप बोलतां ॥ शंका वाटे ॥ ५६ ॥ शंका तितुकी निःशंका जाहली ॥ सत्य चि पाहतां अनुभवा आली ॥ ह्मणोनी इतुकी बडबड केली ॥ वाचाळपण करूनियां ॥ ५७ ॥ वाचाळ ह्मणों तरी वाचा नाहीं ॥ नाहीं ह्मणों तरी उपजे कांहीं ॥ नाहीं कांहीं हें सर्व ही ॥ आत्माराम ॥ ५८ ॥ आतां पाहें रामराणा ॥ ना रे बा हें मज कळेना ॥ मज कोणी जरी लेखीना ॥ तरी जनाची चाड नाहीं ॥ ५९ ॥ इति श्रीरामीरामदास ॥ विनवी आपण आपणियास ॥ पुढें होऊनि सावकाश ॥ श्रवणीं सादर असावें ॥ ६० ॥ समास ९ संपूर्ण ॥

---

१ नाश.

समास १०

॥श्रीरामसमर्थ॥ रामदास येणें नामें ॥ ग्रंथ केला आत्मारामें॥ श्रवण जालिया नेमें ॥ धोकामात्र तुटती ॥ १ ॥ ऐक गा शिष्या शिरोमणी ॥ जेणें बैसावें निरूपणीं ॥ तेणें बाष्कळ चावटीची काहणी ॥ सांडिली पाहिजे ॥ २ ॥ अरे हें गर्भवास परम खोटें ॥ ऐकोनि जयाशी दुःख वाटे ॥ तेणें श्रवणीं विषयवटवटे ॥ वेगळें व्हावें ॥ ३ ॥ जे जे आशंका उद्भवली ॥ ते ते पाहिजे पूसिली ॥शब्दार्थीं वृत्ति भोंविली ॥ पाहिजे धनावरी कृपण जैसे ॥ ४ ॥ मान अथवा अपमान ॥ श्रवणीं बैसावें सावधान॥ एकाग्र याचा अभिमान ॥ फुंजों नये ॥ ५ ॥ अरे श्रवणीं अभिमान केला ॥ आणि उच्छेदिलें वक्तेपणाला ॥ तेणें अगत्य रूपघाला ॥ पडे स्वहितावरी ॥ ६ ॥ वक्ता बोलिला अप्रमाण भलतें ॥ ऐकतांचि तत्काळ जाणावें तें ॥ प्रकट करूनि वक्ते ॥ शरण जाऊनि पुसावें ॥ ७ ॥ पुसतां ही अयुक्त बोलिला ॥ तरी तो बुद्धिमंद न पुसावें तयाला॥ सत्वगुणी वक्ता असिला ॥ तरी लीनतेनें पुसावें ॥ ८॥ लीनते सारिखें रत्न ॥ उदंड केल्या जरी प्रयत्न ॥ तरी न जोडे यत्न ॥ केला पाहिजे ॥९॥ लीनता अखंड जया पाशीं ॥ तेथें ठाव नाहीं क्रोधाशी॥लीनतेनें अभिमानाशी ॥ देशधडी केलें ॥ १० ॥ अतिलीनता जिहीं धरिली॥त्यांची देहबुद्धि खंगोनि गेली॥दिवसंदिवस गृहासि आली॥न पाचारितां शांति॥११॥लीनता महत्त्वाचा थारा ॥ लीनता पाषांडाचा मातेरा॥करूनि टाकी एकसरा॥नव्हतें चि जैसें॥१२॥कलह अत्यंत मांडिला॥ऐसें जाणविलें लीनतेला॥तेणें जरी प्राणी सांभाळिला॥तरीं कलह कैंचा तेथें॥१३ब्र-

१ वाढूं नये.

णोनि लीनता धरावी ॥ देहबुद्धि जीवेंचि मारावी ॥ मग ये शांतीची करावी ॥ न लगे चिंता ॥ १४ ॥ पद मास आणि व्युत्पत्ति ॥ क्षराक्षरज्ञातीची संपत्ति ॥ यदर्थीं वृत्ति फांकती ॥ त्या फांकों नेदाव्या ॥ १५ ॥ व्युत्पत्ति असलिया तरी आपणाशी काय ॥ आपण धरावी अर्थाची सोय ॥ अर्थ टाकूनि येर न्याय ॥ करूं नये सर्वथा ॥ ॥ १६ ॥ लाधल्या त्वचा ची खावी ॥ किंवा वस्तु चि टाकूनि द्यावी ॥ कीं तयाची शोधावी ॥ अंतरकळा ॥ १७ ॥ तरी बाह्य त्वचा ते व्युत्पत्ति ॥ मग ते शब्दज्ञानस्फूर्ति ॥ आणि बीजांतरीं ते अहंमति ॥ तितुकी ही त्यजावी ॥ १८ ॥ ज्ञानरसायन सेविलें ॥ जाणिवेनें बोलतां वमन केलें ॥ हें इतुकें जरी चुकलें ॥ तरी च बाणे तेज आंगीं ॥ १९ ॥ तुवां पूर्वींचे समासीं प्रश्न केला ॥ त्याचें स्मरण आहे मजला ॥ तरी तो आतां तुजला ॥ सांगेन सावध होई ॥ २० ॥ परी जें तुज मागीतलें ॥ त्याचें उत्तर नाहीं आलें ॥ तरी तुज मागतां कैसें वाटलें ॥ तें यथार्थ चि सांग आतां ॥ २१ ॥ देववेल कीं देववेना ॥ किंवा लालूच वाटते मना ॥ ऐसें यथार्थ सांगवेना ॥ त्याशी बापाची आण ॥ २२ ॥ जरी तूं भिडेनें दाटसी ॥ आणि तोंडा प्रचीती हो ह्मणशी ॥ तरी उभय अर्थीं नाडसी ॥ मग माझें ही कांहीं चालेना ॥ २३ ॥ इतुका आग्रह या चि कारणें ॥ जें तूं वैराग्यें उणें ॥ आणि तुज मुक्त करणें ॥ हे प्रतिज्ञा आपली ॥ २४ ॥ एथें श्रोते आशंका[1] घेती ॥ बद्धता चि नाहीं कैंची मुक्ती ॥ ऐसें जरी आक्षेपिती ॥ तरी एक सांगतों ॥ २५ ॥ अज्ञान बापुडें काई ॥ त्याची वार्ता ही एथें नाहीं ॥ परी जे शब्दज्ञानें विदेही ॥ त्यांची देहबुद्धि निंद्य ॥ २६ ॥ विदेही ह्मणिजे देहातीत ॥ तैसा चि तो जीवन्मुक्त ॥ देहाशीं युक्त आणि अयुक्त ॥ द्वंद्वीं सहिष्णुता जयाशी ॥ २७ ॥ आपणाशी विदेही ह्मणावें ॥ ह्मणोनि दान्ति[2] करूनि सोसावें ॥ ऐसे

---

१ शंका घेती. २ इंद्रियदमन.

नव्हती ते स्वभावें ॥ गुण त्यांचे ॥ २८ ॥ आतां दान्ति ही होणार नाहीं ॥ मा शांति कैंची असेल देहीं ॥ ऐसें ऐकोनि तुंवा ही ॥ तैसें चि न व्हावें ॥ २९ ॥ शब्दीं देहातीत ह्मणावें ॥ आणि अपमान होतां चिणचिणावें ॥ प्रतिष्ठेकारणें झुरावें ॥ दुराशा धरूनी ॥ ३० ॥ जो या देहाचा पांगिला ॥ आणि देहबुद्धि आंखिला ॥ तो बापुडा च्यवला ॥ समाधाना पासूनी ॥ ३१ ॥ वेदशास्त्र सकळ ही पाहिलें ॥ मन वैभवीं मग्न झालें ॥ शब्दज्ञान पारंगत आलें ॥ करतळामळकवत्. ॥ ३२ ॥ प्रपंच लटिका ह्मणावा ॥ आणि हव्यास वाटे देखोनि वैभवा ॥ ह्मणावें हा प्रारब्धठेवा ॥ आह्मांशी सोडीना ॥ ३३ ॥ नाना कुशलतेचीं वचनें ॥ सांगोनि लुलु प्रतिपादणें ॥ जयावरी घातलें घालणें ॥ वैभवें पुढें ॥ ३४ ॥ पंडित आणि ब्रह्मज्ञानी ॥ विभव आणि सकळ मानीं ॥ थोर थोर शिष्य जनीं ॥ ते ही वैभवाचे ॥ ३५ ॥ ऐसे वैभवें भुलले ॥ आणि आधार घेऊं लागले ॥ तयां प्रति कांहीं न चाले ॥ ब्रह्मादिकांचें ही ॥ ३६ ॥ जैसा मैंदाचा मेळा ॥ बाह्य ब्रह्मवर्चस्वाची[1] कळा ॥ अंतरीं पैशाचा जिव्हाळा ॥ उदर भराया लागीं ॥ ३७ ॥ परी आपुलें नेणती च अधःपतन ॥ देहलोभें नागविले पूर्ण ॥ दुष्कर्म अतिकठिन ॥ त्यांचें त्यांशी च न कळे ॥ ३८ ॥ ब्रह्मादिकांचें न चले जेथें ॥ सज्जनीं काय करावें तेथें ॥ आप आपणा जाले हंते ॥ त्यांशी कोणीं पां निवारावें ॥ ३९ ॥ काव्यकुशल ते चि केले ॥ आणि मन वैभवीं गुंतलें ॥ तयांशी प्रत्यक्ष चाळविलें ॥ ज्ञान देऊनि ईश्वरें ॥ ४० ॥ जंववरी विषयासक्त मन ॥ तंववरी रामानुसंधान ॥ न घडे सर्वथा जाण ॥ ह्मणोनि ईश्वरें वंचिला ॥ ४१ ॥ जैसें षड्रस अन्न पचविलें ॥ आणि क्षुधिताशी जेऊं घातलें ॥ आपण शब्दीं च भोजन केलें ॥ तेणें काय तृप्ति घडे ॥ ४२ ॥

१ सदाचरणाचें शरीरावर दिसणारें तेज.

कां पिंडते अंधार पडला ॥ शब्दीं दीपा मागें दीप आणिला ॥ परी किंचित् तत्वीं जाला ॥ उजेड तेणें ॥ ४३ ॥ तैसे शब्दज्ञाते लटिके धाले ॥ परी मूर्ख नेणती च चुकले ॥ आधार घेऊं लागले ॥ ह्मणोनियां ॥ ४४ ॥ आधार घेतां बरें वाटे ॥ परी अंतीं दुःखें जाण फुटे ॥ धोका येऊनि आंदटे ॥ क्रिया केली त्येचा ॥ ४५ ॥ मग तो धोका आवरेना ॥ परती केली तरी होईना ॥ तेव्हां कांहीं च चालेना ॥ प्राणी भांबावों लागे॥४६॥ ते काळीं पस्तावा घडे ॥ आपुलेंचि मन फिरूनि पडे ॥ समाधान समूळ उडे ॥ नव्हतेंचि जैसें ॥ ४७ ॥ या कारणें महानुभावीं ॥ पूर्वीं च लालूच न करावी ॥ विवेकबळें तोडावी ॥ आधारबेडी ॥ ४८ ॥ श्रोतीं सावध ऐकावें ॥ मजला अभिमानी ह्मणावें ॥ परी आपुलें करूनि घ्यावें ॥ समाधान तुह्मीं ॥ ४९ ॥ राज्यपदवी टाकिली ॥ आणि भिकेची लालूच केली॥ तेणें राज्यपदवी गेली ॥ झोळी धरितांचि करीं ॥ ५० ॥ जेणें राज्य सांडोनि झोळी घ्यावी ॥ तेणें घरोघरीं फेरी घालावी॥ तैसें स्वसुखें सोडोनि धरावी ॥ लालूच विषयाची ॥ ५१ ॥ जैसा शब्दप्रवृत्तीचा ॥ राजा ह्मणती सकळ वाचा ॥ विचार पाहतां तयाचा ॥ तों भिक्षेशी च संबंध ॥ ५२ ॥ कां कुबेर नांव ठेविलें ॥ बापुडें मोळ्या वाहत चि मेलें ॥ विचारितां तें नागवलें ॥ व्यर्थ चि पाहीं ॥ ५३ ॥ कां लक्ष्मीच्या नांवाचा सोहळा ॥ मायबापाशीं लाभाचा कळवळा ॥ भीक मागती वेळोवेळां ॥ ते अवकळा नव्हे ॥ ५४ ॥ तैसें विदेही ह्मणावें ॥ आणि वैभवा कारणें हळहळावें ॥ राजहंसें शेण खावें ॥ हे विटंबना ॥ ५५ ॥ अमर ह्मणवी त्याशीं मरणें ॥ सकळ कळा [illegible]नामा नेजे ॥ बत्तीस लक्षणें लाजीरवाणें ॥ नाकें विषा

नव्हे ॥ ५६ ॥ आचार्य नांव जयाशी ॥ आचमन कारितां नये त्याशी ॥ सुंदर ह्मणावें तयाशी ॥ असे कपाळीं कुष्ठता ॥५७॥ ईश्वर अभिधानाचा गौरव ॥ ज्ञान विचारितां शून्य स्वयमेव ॥ तैसा विदेही ह्मणावा त्याशी हांव ॥ दृढ देहबुद्धीची ॥ ५८ ॥ व्याघ्रनामाचा आळ आला ॥ आणि तो पालीनें चि भक्षिला ॥ तैसा विदेही ह्मणवी तयाला ॥ देहबुद्धीनें मारिलें ॥ ५९ ॥ तैसें परी मुक्त आणि बद्ध ॥ हें बोलणें चि अबद्ध ॥ परी जे कोणी स्वयें सिद्ध ॥ तयांशी च साजे ॥ ६० ॥ साजे परी बोलों नेणती ॥ बोलणें याची कोणी एक व्युत्पत्ती ॥ आहे नाहीं ह्मणावें काय चित्तीं ॥ समजूं नये ॥६१॥ आतां असो हें बोलणें ॥ आहे आशंका सांगणें ॥ यदर्थीं तुवां चित्त देणें ॥ शिष्यराया ॥ ६२ ॥ इति श्रीरामीरामदास ह्मणे॥ पुढें सावध होऊनि परिसणें ॥ अर्थ जीवीं घेतलिया होणें॥ संदेहा वेगळें ॥ ६३ ॥ समास १० संपूर्ण ॥ ॥ ॥

समास ११.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीराम समर्थ ॥ श्रीराम जय राम जय जय राम ॥ जैसा दशावतारीं माधवी ॥ एक सांगतां एक चि भावी ॥ आणि उफराटें वेडा लावी ॥ मुख्यनायकासी ॥१॥ तैसें तुवां न करावें ॥ मी बोलतों कवण्या भावें ॥ ते विषयीं मन घालावें ॥ आधार सोडूनी ॥२॥ मी बोलतों परी शंका वाटे ॥ वर्म जे तुज आधार न तुटे ॥ आधार घेतां सुख वाटे ॥ परि तो दुःखदायक ॥ ३ ॥ वैद्यें औषध दिधलें ॥ आणि पथ्य हि सांगितलें ॥ पथ्या सोडूनि कुपथ्य केलें॥ तरी काय बोल वैद्यासी ॥ ४ ॥ कुलाकुंड वांया गेलें ॥ झक मारायां पथ्य मोडिलें ॥ तें

१ विदूषक. २ युक्ति.

औषध मारक झालें॥कुपथ्य करितां ॥ ५ ॥ तैसे भवरोगी बहुत खंगले ॥ त्यांसी सज्जन वैद्यें अंगिकारिलें ॥ ज्ञानरसायन दिधलें॥ जेणें तत्काल पालटे ॥ ६ ॥ अरे पथ्य चालवावें ॥ विधियुक्त चुकों नेदावें ॥ लालुचेन कुपथ्य न घ्यावें ॥आधारबळें भलतेंची ॥ ७ ॥ जरी जीवीं धाविन्नला ॥ तरी पाहिजे आवरिला ॥ ऐसें करिसी तुजला ॥ अमर चि करीन ॥ ८ ॥ एसें वैद्यें सांगीतलें ॥ वित्त देऊनि ऐकिलें ॥ बरें बरें ह्मणोनि दीधलें॥आश्वासन ॥९॥ वैद्य जवळूनि गेला॥ आणि जीव कुपथ्या वरी धाविन्नला ॥ आवरीत असतां ही झाला ॥ आधार एक ॥ १० ॥ माय धांवूनि कळवळा करी ॥ ह्मणे जीव धाविन्नला जया वरी॥ तें जरी खादलें तरी ॥ दुरी होईल व्यथा ॥ ११ ॥ विषयी ह्मणती बरें बरें ॥ तेव्हां चि नाडिलें आधारें ॥ वैद्य सांगूनि गेला तो खरें ॥ न मानीत चि कोणी ॥ १२ ॥ तयासि मंद बुद्धी स्तव ॥ वैद्याचा उपजला अभाव ॥ देखोनि कुपथ्याचें वैभव ॥ तेथें ची मग्न जाले ॥ १३ ॥ तेणें भवव्यथा जडकावली ॥ उफराटी सुजी धाविन्नली ॥ सकळ ह्मणती कां केली॥ क्रिया ऐसी ॥ १४॥ आंग अवघें सुजोन फुटलें ॥दुर्गंधीनें गळों लागलें ॥ ते समयीं जाणवलें ॥ तो आधार खोटा ॥ १५॥ नाना विकल्पाचे किडे ॥ चुळ चूळ करिती मागें पुढें ॥ मग भोवतें पाहे पुढें ॥ केऊलवाणें॥ १६ ॥ दात ठणठणा फुटती ॥ सर्वांगीं तिडका उठती ॥ स्वजन देखोनि पळती ॥ दुर्गंधि घेववेना ॥ १७ ॥ प्राणी कष्टला थोर ॥ हा कुपथ्याचा विचार॥ काळजीं बैसले बार ॥ धोके आदळती ॥ १८ ॥ तुज सांगतों या कारणें ॥ आधार पुरां न घेणें ॥ पुनः पुनः हेंचि बोलणें ॥ तुज निमित्त घडलें ॥१९॥ य कलियुगीं आत्मबोध ॥ तयाचा मांडलासि विनोद ॥ चबड

१ [illegible]

झाली उदंड खेद ॥ वर्णसंकर आरंभिला ॥ २० ॥ सत्वगुण निःशेष बुडाला ॥ आणि अभिमान प्रकट झाला ॥ शांति क्षमा सद्वृत्तीला ॥ कोणी च आपंगीना ॥ २१ ॥ दुकाळ पडला भावार्थाचा ॥ विश्वास दृढ कैंचा ॥ विवेक आणि वैराग्याचा ॥ फड मोडोनि गेला ॥ २२ ॥ स्वधर्माचा लोप जाला ॥ अधर्मी जन प्रवर्तला ॥ स्वइच्छा गोंधळ घातला ॥ कळीनें सावकाश ॥ २३ ॥ सत्य सांगतां अविश्वास ॥ असत्याचा वाटे विश्वास ॥ जैसे राजहंस सांडोनि वायस ॥ आचारशीळ ह्मणवी ॥ २४ ॥ भक्ति अवघी बुडाली ॥ आणि अभक्ति ठाकिली ॥ आणि ती येतां निघोनि गेली ॥ नीति मर्यादा ॥ २५ ॥ निराशेचा अवगम झाला ॥ आशापाशीं प्राणी गुंतला ॥ विषय न वचे टाकिला ॥ आळकेपणें करूनी ॥ २६ ॥ शब्दज्ञान उदंड झालें ॥ कवित्व घरोघरीं केलें ॥ समाधान निःशेष गेलें ॥ हरपोनियां ॥ २७ ॥ हरिदाससाहित्य वोढविलें ॥ हरिदास्य सांडोनि कळावंत जाले ॥ देव सांडोनि फिरों लागले ॥ मनुष्या भोंवते ॥ २८ ॥ ज्ञानियांसि जाली वादशक्ति ॥ राहिली सप्रेमभक्ति ॥ भक्ति च नाहीं मा मुक्ति ॥ कैंची असेल तेथें ॥ २९ ॥ करूनि नाना उपाव ॥ केला संस्कृतीं रिघाव ॥ तेथें जडला अहंभाव ॥ जाणिवेचा ॥ ३० ॥ भक्त भाविक तितुके निमाले ॥ सत्वाचे सज्जन विश्रांति पावले ॥ ईश्वरें ही डोळे झांकिले ॥ बौद्ध होऊनि बैसला ॥ ३१ ॥ स्त्रिया भ्रताराासि सदा ॥ सेवा न करिती पेटती द्वंद्वा ॥ पुत्रीं टाकिली मर्यादा ॥ मायबापांची ॥ ३२ ॥ अरे जीं मनुष्यें लोपलीं ॥ आणि कांतरें तितुकीं उरलीं ॥ समस्या होती ते निघोनि गेली ॥ नव्हतीच जैसी ॥ ३३ ॥ ऐसें अवघेंची पालटलें ॥ पूर्व वर्तमान तितुकें राहिलें ॥ पुढें याहूनि होईल जालें ॥ नाहीं च अद्यापि ॥ ३४ ॥ इतुकें सांगणें यांचि कामा ॥ जे तुवां उ-

१ लोभानें. २ भितरीं.

ऊंधवी आधारसीमा ॥ आणि आपुलिया निजधामा ॥ मार्गस्थ
व्हावें ॥ ३५ ॥ आहे विष आणि अमृत ॥ आहे शीतळ आणि संत-
प्त ॥ आहे मोक्ष आणि बद्धत्व ॥ अज्ञान जें ॥३६॥आहे मूर्खत्व आ-
णि विवेक ॥ आहे स्वर्ग आणि नरक॥राजपदवी आणि रंक ॥ उंच
नीच जे॥३७॥आहे पाषाण आणि पेठे॥आहेत मनुष्य आणि रान-
टें॥श्वापदें जीं अतिउद्भटें॥जीं भक्षिती तत्काळ ॥ ३८ ॥ आहे वाट
आणि अव्हांट ॥ आहे वैराग्य आणि विषयचट ॥ आहे समाधान
आणि खटपट ॥ पाषांड मत जें॥३९॥आहे महातीव्र जाळ ॥ आहे
चंदन सुशीतळ॥आहे पवित्र आणि अमंगळ॥अनाचार जो॥४०॥
आहेति सुपती आणि सऱ्हाटे ॥ रंभाफळें आणि कांटे॥आहे वस्त्र
आणि शस्त्रें तुटे ॥ आंग जेणें ॥४१ ॥ असो ऐसें उदंड आहे॥एक
आहे एक नसाहे ॥ हें तूं विचारूनि पाहें ॥ शिष्यराया ॥ ४२ ॥
क्षीरा नीरा वाडे करी ॥ राजहंस जीवन अव्हेरी ॥ चंचुवा दुग्ध
चे भरी ॥ चातुर्यनिधि जो ॥ ४३ ॥ कां परीक्षावंतें परीक्षावें ॥
खरें घेऊनि खोटें टाकावें ॥ कां कवंठ त्यजूनि खावें ॥ नारिकेळ
जैसें॥४४॥कां इक्षुदंड भक्षावा॥रस तितका शोधूनि घ्यावा॥चो-
यास टाकूनि द्यावा॥अप्रयोजनी जो ॥४५॥ काबाडा होती सिद्ध
ते॥तयाची त्वचा काढितां भातें॥लोभें कां तया पावकातें॥सेवूं
ये सर्वथा ॥ ४६ ॥ पावकें विण कार्य चालेना ॥ भग्न होतां देह
उचेना॥ पतंगासी जैसें पतना ॥ दीपा संघटणी होतां ॥ ४७ ॥
सें हें किती सांगावें॥परी घेववे तें चि घ्यावें॥ हें काय आपुल्या
जिवें ॥ जाणिजेत नाहीं ॥४८॥ येथ मोठा आधार प्रारब्धाचा॥
चि थारा प्राणिमात्राचा॥धरूनियां प्रयत्नाचा॥आळस केला
४९॥प्रपंचीं प्रयत्न करावा ॥ आणि परमार्थीं आधार घ्यावा ॥
स्थूळपणें प्रयत्न न करावा ॥ हें काय बरें ॥ ५० ॥ प्रारब्धें घ-

१ आडवाट. २ निवडे. ३ चिपाड.

डला उत्तम भोग॥प्रारब्धें चि जडला रोग॥रोग जडलिया औषध-प्रयोग॥करणें न लगे॥ ५१॥ व्यथेसी देखोनि कुसमुस वाटे॥ प्रयत्ना कारणें प्राण फुटे॥ तेव्हां जरी प्रयत्न करणें सुटे॥तरी आधार द्यावा॥ ५२॥ कां परचक्र आलें गाढें॥ सकलराष्ट्राचें जालें गुंढें॥ तेव्हां लागवेग नेतां पुढें॥ कां पां जावें॥ ५३॥ कां गृहासि आग लागली॥ देखोनि कां बोंब केली॥ लोकांची मांदी मेळविली॥ आगी विझवाया कारणें॥ ५४॥ तैसी परमार्थींची बोंब मारावी॥कांहीं काढाकाढी करावी॥ हळूहळू सोडवावी॥ मिठी प्रपंचाची॥५५॥ प्रपंच धडका पेटला॥मध्यें परमार्थ जळूनि गेला॥ऐसें देखोनि तुह्मांला॥ कैसें बरें वाटतें॥ ५६॥ मुक्ताफळ आणि दिव्यांबर॥ नाना वस्तूंचें भांडार॥ भस्म करूनि वैश्वानर॥ विझोनि जाई जेवीं॥ ५७॥ तैसा प्रपंच हा परमार्थासी॥जाळोनि भोगुं नेदी आपणासी॥आयुष्य गेलिया प्राणियासी॥ विमुख होय॥ ५८॥ जरी हा प्रपंच शाश्वत जाणतों॥ तरी आह्मी यासीच धरितों॥ हा अशाश्वत ह्मणोनि रडतों॥ तुह्मां भोंवती॥ ५९॥ तुह्मी कैसे रे परमार्थी॥ परघात आणि अपस्वार्थी॥ डोळे झांकूनि दोहीं अर्थीं॥नागवलेत कां रे॥ ६०॥ परमार्थाचा आळ आला॥प्रपंच गळां पडला॥ वोस पडो कोठ झाला॥ जनक विदेही॥ ६१॥ क्रिया असो भलतैसी॥ आड करिती तयासी॥ क्रिया नसतां मानसीं॥शंका धरा॥ ६२॥ विदेहाचा आधार द्यावा॥ आणि देह आपुला मानावा॥स्तुति बरी वाटे जीवा॥ देहाची होतां॥६३॥ स्तुति होतां आनंदला॥तो निंदा होतां रडला॥ या दोहींमध्यें न सांपडला॥तो चि धन्य॥६४॥प्रपंच अवघा करावा॥ परी क्रोध तरी आवरावा॥ क्रोधाचा नावरे यावा॥तरी[1] मी काय सांगों॥६५॥

---

१ आच्छादन.

माझ्या देहासी मान व्हावा ॥ मज अवघीं च नमस्कार करावा ॥ नमस्कार न करितां यावा ॥ क्रोधाचा आवरेना ॥ ६६ ॥ कासया सांगतां परमार्थगोष्टी ॥ व्यर्थ करितां कपाळकुटी ॥ वृन्दावनफळा सारखें पोटीं ॥ कालकूट भरलें असे ॥ ६७ ॥ पूर्वी संतसमुदाय होता ॥ त्याची क्रिया हां ऐकतां ॥ परी कांहीं तरी वर्ततां ॥ तया सारिखे तुह्मी ॥ ६८ ॥ अरे बा परमार्थघालमेल्ली ॥ बरें वाटे जरी स्तुति केली ॥ निंदा करितां हानि आली ॥ आपुले महतीसी ॥ ६९ ॥ येरयेरांची स्तुति करावी ॥ आणि आंगा वरी बळें चि ओढूनि घ्यावी ॥ जैसी विष्ठेसि लावावी ॥ उटी चंदनाची ॥ ७० ॥ देहाची स्तुति करी कीं ॥ तरी तुह्मी देहधारक प्राणी व्हाल कीं ॥ लटका चि परमार्थ लौकिकीं ॥ महत्त्वा कारण ॥ ७१ ॥ जरी देह हा निंदिला ॥ तरी काय परमार्थ बुडाला ॥ जवळूनि विवेकाला ॥ देशधडी केलें ॥ ७२ ॥ तुह्मी शिष्य नव्हे रे परमार्थबुडवण ॥ झुरतां प्रतिष्ठे कारण ॥ शेवटीं प्रतिष्ठा टाकून जाण ॥ न घडे नेणवे तुह्मांसी ॥ ७३ ॥ आतां कांहीं सार्थक करावें ॥ देहबुद्धीपासोनि सुटावें ॥ देहबुद्धि न जातां स्वभावें ॥ परमार्थी कानकोंडे ॥ ७४ ॥ कठिन ऐकूनि जो चिणचिणिला ॥ तया वरी लंगडा जुलूम झाला ॥ काय करूं मी तयाला ॥ कांहीं च न चले ॥ ७५ ॥ बोलणें कठीण ऐकिलें ॥ कीं वाईट लागलें ॥ मुखश्रीचें चिह्न पालटलें ॥ ते देहबुद्धि नव्हे ॥ ७६ ॥ बोलत असो लक्षी अदेखणपणें ॥ तरी हें आत्माराम जाणे ॥ मानवी उत्तरें कठिनें ॥ तितुकींच जाणती ॥ ७७ ॥ हितें सांगतां दुःख वाटे ॥ तयाचें जाणावें प्रारब्ध खोटें ॥ कांहीं केल्या न सुटे ॥ देहबुद्धि वेडी ॥ ७८ ॥ तूं तरी चौं देहा वेगळा ॥ तरी का रे स्थूळाचा कळवळा ॥ धांवूनि येतो वेळोवेळां ॥ मंद

माउसी सारिखा ॥ ७९ ॥ मागें पदार्थ जाला तो बरा ॥ परं आतां तरी विचार धरा ॥ यदर्थी तटावेला तो चि खरा ॥ रा मीरामदास ह्मणे ॥ ८० ॥ डगमगले तिहीं उठनि जावें ॥ उ रले तिहीं सावध ऐकावें ॥ आतां येथूनि लुटावें ॥मोक्षाचें भां डार ॥८१॥ इति श्रीरामीरामदास आतां ॥ सांगेल आशंका श्रोतां ॥ एकचित्त होऊनि ऐकतां ॥ सुखदुःखा वेगळे ॥ ८२ ॥ समास ११ संपूर्ण ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

समास १२.

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ स्वामी बोलले तें बरवें ॥ परी मज एक आठवलें स्वभावें ॥ तें मज आठवतां बोलावें ॥ परी आज्ञा स्वामींची पाहिजे ॥ १ ॥ अरे शिष्या आशंका उद्भवली ॥ ते अगत्य पाहिजे पुसिली ॥ हे आज्ञा आह्मीं दीधली ॥ पहिलें चि तुज ॥ २ ॥ जरी माझी मर्यादा धरिसी ॥ तरी तूं स्वहिता अंतरसी ॥ या कारणें मानसीं ॥ शंका धरूं नको ॥३॥ आधीं च कायसी मर्यादा ॥ सद्गीस बैसलों संवादा ॥ निरशिलें नाहीं तुझिया भेदा॥तो चि मी स्वामी कैसा रे॥४॥तुज समाधान नव्हेल॥तुज बरें न वाटेल॥ कीं जेथें समाधान होईल ॥ तो चि स्वामी तुझा ॥ ५ ॥ परमार्थीं विचारितां कांहीं ॥ सर्वथा बळात्कार नाहीं ॥ पडिले बळात्कारप्रवाहीं ॥ तरी तो परमार्थ नव्हे ॥ हें बोलणें एतन्निमित्त घडलें ॥ जें तुज शिष्यपण न आलें ॥ जेधवां तुज समाधान जालें ॥ तेव्हां चि शिष्य आपुला ॥ ७ ॥ ऐक आमुची आज्ञा ऐशी ॥ मर्यादा टाकवी आह्मांसी ॥ काय आठवलें तुझ्या मानसीं ॥ ते आशंका घेईं आतां ॥ ८ ॥ स्वामींची आज्ञा प्रमाण ॥ परी माझे

---

१ स्थिरावला.

ठायीं मूर्खपण ॥ आज्ञाप्रमाण विज्ञापन ॥ करीन चरणां पुढें॥९॥ स्वामी मज कारण बोलती ॥ परी येथ संतांचे गुण क्षुद्र दिसती ॥ इतुकी च आशंका होती ॥ ते बोलिलों स्वामी ॥ १० ॥ अरे संतांसी गुण कैंचे ॥ ते निर्गुण ठायींचे ॥ गुणावगुण हे मायेचे ॥ संत माये हूनि निराळे ॥ ११ ॥ आळ आला संतनामाचा ॥ पार नेणवे त्यांच्या स्वरूपाचा ॥ जेथ खुंटल्या चारी वाचा ॥ तेथ मी रंक कोणी कडे ॥ १२ ॥ स्तवन करी वेदश्रुती ॥ परी न वर्णवे स्वरूपस्थिती ॥ तेथ क्षुद्र मी कैंचीं दीसती ॥ मज मानवियाचे बोलें ॥ १३ ॥ संत विश्वाचे मायबाप ॥ संतांसी नाहीं पारखे आप ॥ रूप आणि अरूप ॥ यांहीं वेगळे जे ॥ १४ ॥ संतांसी गर्व नाहीं ॥ संत निंदा न करिती कांहीं ॥ संत निष्ठुर कधीं ही ॥ प्राकृता सारखे नव्हती ॥ १५ ॥ संत वेदशास्त्रसंपन्न ॥ तयां पुढें बोलतां अज्ञान ॥ श्रवण होतां धरिती मौन॥आदरें सादरें ऐकती ॥ १६ ॥ संत दोष आच्छादिती॥आपण स्वयें न करिती॥ मर्यादा उल्लंघितां न येती ॥ देहबुद्धी सर्वथा ॥ १७ ॥ संत शांतीचे सागर ॥ संत सर्वस्वीं उदार ॥ ज्ञानवरुषें ते जलधर॥ सर्वस्वावरी ॥ १८ ॥ संत अभावाचे काळ॥संत वैराग्याचे वडवानळ॥ संतांसी हा भवमळ ॥ स्वप्नीं ही लागूं न सके ॥ १९ ॥ अहंकारगज डुल्लती ॥ जंववरी संतसिंहाचे चपटे न येती ॥ थापा मारूनि विदारिती ॥ गंडस्थळें तयांचीं ॥ २० ॥ स्तुति अथवा निंदा केली ॥ तये मायेसी च लागली ॥ ते ऐकतां देहबुद्धि आली॥ तरी तो देहधारक प्राणी ॥ २१ ॥ देहमात्र तितुका निंदिला॥ तेथ स्थूळलोमीं कैंचा वांचला ॥ लंडीच्या युद्धासि गेला ॥ तो मोडतां वेळ नाहीं ॥ २२ विष्ठा तितुकी दुर्गंध ॥ नृपतीचे विष्ठे सुगंध ॥ ऐसें ऐकतां सुबुद्ध ॥ मानीतना सर्वथा ॥ २३ ॥ वाईट ह्मणतां क्रोधासि यावें ॥

१ परा, पश्यंती, मध्यमा, वैखरी.

तरी त्याचें रूप तें जाणावें ॥ मग त्यासी काय भिऊनि ह्मणावें तुह्मी सत्पुरुष ह्मणोनी ॥ २४ ॥ मोठें भय या स्थूळासी ॥ त स्थूळ कैंचें आह्मांसी ॥ हें जायाचें ह्मणोनि रामासी॥ अनन्य शर गेलों ॥ २५ ॥ स्थूळा आंगीं शब्द आदळे ॥ संत त्याहूनि निराळे त्यांचा अंत मायेसी न कळे ॥ वापुडी लटकी च हे ॥ २६ ॥ आपु नव्हे हें आणि लाळुच केली ॥ तरी प्रारब्धें नव्हती पालटली॥ऐ ही जाणोनी स्थूळाशा धरिली ॥ ते पढतमूर्ख जाणावे ॥ २७ स्थूळाचें पांगिलें नसावें ॥ होईल तैसें कौतुक पहावें ॥ आपण ि देसि न प्रवर्तावें ॥ आदरें करूनी ॥ २८ ॥ अरे शिष्या परम बुडाला ॥ परमार्थवेष प्रपंच जाला ॥ स्थूळ हें निंदितां बहुताळा विषाद येतो ॥ २९ ॥ विषाद अभिमानाचें मूळ ॥ विषाद अविवेका स्थळ ॥ विषाद येतो ते चि केवळ ॥ अज्ञान जाणावें ॥ ३० ॥ ि षाद आला रावणाला ॥ ह्मणोनि सहपरिवारें निमाला ॥ विष तयां कौरवांला ॥ वेढा लावूनि मारिलें ॥ ३१ ॥ विषाद म आवरूं नेणती ॥ विषादें चि देशधडी होती ॥ विषादें जीवें मा जेती ॥ परस्परें जिवलग ॥ ३२ ॥ विषाद परमार्थबुडवण॥ विष आडताळा निरूपणा ॥ विषादें संवादींच्या खण्या ॥ फिरोनि नेद ॥ ३३ ॥ शिष्या देह हें लटिकें वाटतें ॥ परी हें बहुत रे वेढा ल वितें ॥ आणि अंतीं नासोनि जातें ॥ रांडिचें अमंगळ ॥ ३४ तूं जरी विवेकी होसी ॥ तरी देहपांगीं हूनि सुटसी ॥ जरी विवे दुऱ्हावसी ॥ तरी नाटोपे देहपांग ॥ ३५ ॥ जैसा अंकुशें विण दंत कां प्रधाना विण भूपति ॥ तैसी विवेका विण शांती ॥ होण ॥ ३६ ॥ ज्याचा क्रोध अति लाडका ॥ तेथ उरी नाहीं विवेका जैसें बक वायस उलूकां ॥ मध्यें हंस एकटा ॥ ३७ ॥ तैसे काम क्रो मदमत्सर॥अभिमान तिरस्कार ॥ ऐसीं असंगळें मिळतां अपार

१ रक्षण. २ अडथळा. ३ देहरक्षणीं. ४ हावत

विवेकस्थान भ्रष्ट होय ॥ ३८ ॥ जेणें हा देह निंदावा ॥ तो आपुला आप्त जाणावा ॥ तो निंदक वानावा॥ विवेकबळें करूनियां ॥ ३९ ॥ आह्मी देहासी निंदितों ॥ आणि आह्मांसि जो साहाय्य होतो ॥ आपणासि जो उपेगां येतो ॥ तो आपुला परमसखा ॥४० ॥ विवेक सांगतों तुज मानलें ॥ परी तैसेंचि पाहिजे वर्तलें ॥ आपुलिया गुणदोषा जाणीतलें ॥ पाहिजे तुवां ॥ ४१ ॥ गुण देखोनि अंगीकारावे ॥ अवगुण देखोनि आपुले त्यजावे ॥ अध्यात्मग्रंथश्रवण करावें ॥ आदरें करूनी ॥ ४२ ॥ ग्रंथ ऐकतां ऐकतां ॥ निश्चयो पाविजे तत्वता ॥ हें ही एक साधन आतां ॥ सांगतों तुज लागीं ॥ ४३ ॥ श्रवणीं बैसतां दिवसंदिवस ॥ परमार्थी उपजे हव्यास ॥ परी श्रवणमननानिदिध्यास ॥ केले तरी हो ॥ ४४ ॥ देखोवेखीं नित्यकर्म ॥ करूनि निरूपण चुकसी वर्म ॥ मतिदिनीं आमुचा नियम ॥ जें निरूपण करावें ॥ ४५ ॥ तें कर्म जाण दुणावलें ॥ ईश्वरें ओझें घातलें ॥ कां तें शब्दज्ञान आलें ॥ वाचाळपण करावया ॥ ४६ ॥ श्रवण केलिया क्रिया पालटे ॥ दिवसंदिवस देहबुद्धि सुटे ॥ तरी च हें भवमूळ तुटे ॥ अनंतजन्मांतरींचें ॥ ४७ ॥ भक्तिज्ञान वैराग्यज्ञान ॥ तें चि ग्रंथसमाधान ॥ शृंगारिक ऐकतां चि मन ॥ घालूं नको सर्वथा ॥ ४८ ॥ शृंगारिक ऐकतां चि कांहीं ॥ समाधान होणार नाहीं ॥ हें तूं विचारूनि पाहीं ॥ खरें कीं खोटें ॥ ॥ ४९ ॥ शृंगारिक श्रवण करावें ॥ तेथ साधकें काय घ्यावें ॥ सिद्धसमाधाना पासूनि च्यवावें ॥ रसवृद्धि लाधलिया ॥ ५० ॥ जन्ममृत्यूची यातना ॥ परमदुःख भोगवेना ॥ ह्मणोनि शरण जावें सज्जना ॥ सार्थक करावया ॥ ५१ ॥ तेथ शृंगारिक आर्त पोटीं ॥ कां वादविषय कपाळकुटी ॥ जैसी दिव्यांबरांस बोराटी ॥ वरबडूनि गोवी ॥ ५२ ॥ तैसा परमार्थ पोटास आला ॥ उपाय तो चि

१ उपयोगाला. २ दुसऱ्याचें पाहून. ३ इच्छा.

अपाय जाला ॥ तैसें तया साधकाला ॥ रसवृत्तीनें केलें ॥ ५३ ॥ आतां तुझा प्रपंच जे क्षुद्र दिसती॥तरि क्षुद्र आभासीं झोंबूनि पडती ॥ आभास निराभास दोहींच्या अंतीं ॥ क्षुद्रासी ठाव चि नाहीं ॥ ५४ ॥ क्षुद्र ऐकतां दुश्चित मन ॥ तेथें कैंचें समाधान ॥ प्रतिष्ठा वैभव आणि मान ॥ तेथ चि वृत्ति गुंतली॥ ५५ ॥ सकळ सृष्टीची सोसणी ॥ कायसी करावी बैसोनी॥ परी तितुकें तुज लागुनी ॥ बोलणें घडलें ॥ ५६ ॥ इति श्रीरामीरामदास ॥ हाका मारितो उदास ॥ विवेकी असती तेंहीं विशेष ॥ सहसा मानूं नये ॥ ५७ ॥ समास १२ वा संपूर्ण ॥ इति श्रीदासबोधसमास १२ वा श्रीरामार्पणमस्तु ॥ श्रीराम ॥ जयराम ॥ जयजयराम ॥

समास १३,

॥ श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीरामचंद्राय नमः॥शिष्या ऐक रे मीपण ॥ पुसिलें तयाची सांगतों खूण ॥ वृत्ति फांको नेदी तीक्ष्ण ॥ अतियेंसीं करीं ॥ १ ॥ जेणें मीपणाचें मूळ छेदिलें ॥ तयाशी च स्वसुख लाधलें ॥ मीपणाचें तुटोनि गेलें ॥ अनुसंधान ॥ २ ॥ जैसें रत्न मोलें घ्यावें॥आणि बांधोनि उगेंचि ठेवावें॥ परीक्षा न करितां रडावें ॥लागेल पुढें॥ ३ ॥ तें ची रत्न जरी परीक्षविलें ॥ तरी खोटें जाऊनि खरें झालें॥खोटें ऐकतां चि टाकिलें ॥उभाउभीं हातींचें ॥ ॥ ४ कां जैसें आपुलेंचि ठेवणें॥ पुरिलें असोनि भीक मागणें॥ उकरायाचा आळस करणें॥ कोणीं उकरावा ह्मणोनी ॥ ५ ॥ कां धैर्य धरूनि उकरूं जाय ॥ परी अल्हाचल्हा च उकरूनि पाहे॥ तरी तें कैसें पां या लाहे ॥ भूमि चाळल्या वांचोनी॥६॥ कां आळशी जेऊं बैसला ॥ जरी कोणीं तोंडांत घांस घातला ॥ तेथ जरी

१ भलतीकडे, वटोल तिकडे.

आळस केला ॥ तरी चावातें कोणी ॥ ७ ॥ त्याशी अन्न असतां चि दुकाळ ॥ उपवासीं मेला असोनि सुकाळ ॥ तैसा तो अविवेकी केवळ ॥ समाधान असोनि नाहीं ॥८ ॥ तैसें आळसें नागविलें ॥ नाहीं मीपणाचें मूळ शोधिलें ॥ आहे च दृष्टीनें पाहिलें ॥ झांका थापा करूनी॥९॥थिल्लरोदकाचे उत्पत्तीचा ॥ कोण जाणे शोध तयाचा ॥ तैसा अंत मीपणाचा ॥ क्लृप्त असोनी नाहीं ॥ १० ॥ तैसें लटकें चि मी रे मानिलें ॥ परी त्याचें मूळ नाहीं शोधिलें ॥ परीक्षा न करितां चि धरिलें ॥ मानसीं सुदृढ ॥ ११ ॥ ज्याशी मीपण खोटें वाटलें ॥ तें ही पाहोनि सुख घेतलें ॥ त्याचें बदलूनि दिधलें ॥ मीपण ईश्वरें ॥ १२ ॥ आतां तुह्मी आह्मी विचार धरूं ॥ मीपणाची चालना करूं ॥ मीपण तारू अथवा मारू॥फडफडल्या सारिखा ॥ १३ ॥ पात्राशी जैसा आकार ॥ आकाश जाहलें तदाकार ॥ उंच नीच लहान थोर ॥ आपण ही भासे ॥ १४ ॥ कां पाषाण पाथरें घडिला ॥ देव आणि वरवंटा केला ॥ परी त्याच्या पाषाणपणाला ॥ तोटा न ये कीं ॥ १५ ॥ कां लेंकरें खेळ खेळती ॥ मृत्तिकेच्या नाना व्यक्ती॥केल्या तरी अंतीं॥मृत्तिका चि आहे१६॥ ऐसें बोलतां उदंड आहे ॥ परी मातीपण सरिसें चि पाहें॥उंच नीच केलिया न साहे ॥ वियोग तयाचा मीपणाशीं ॥ १७ ॥ तैसें मीपण हें ऐकिलें ॥ अवघ्या विश्वाच्या वांट्यास आलें ॥ परी घोटे तरी पालटलें ॥ आहे मातें ॥ १८॥ मोळीविकयाही मी च भावी॥तयाशी च राज्यपदवी ॥ तऱ्ही मीपणाची उठाठेवी ॥ टाकुं च नेणे ॥ १९॥ मी काबाडी मी राजा ॥ मी भिकारी मी प्रजा ॥ मी अनाचारी मी पूजा ॥ आचारशील ॥ २० ॥ मी वोवळा मी सोंवळा ॥ मी प्रपंची मी निराळा ॥ मज भारीच सोहळा ॥ घेतों नाना उपभोग ॥ २१ ॥ मी अमंगळ मी निर्मळ॥ मी सबळ मी दुर्बळ॥मी मूर्ख आणि सकळ॥

कळा जाणता मी॥२२॥स्थूळ लिंग कारण॥महाकारण मन अंतः
करण॥ पंचभूत आणि त्रिगुण॥ माया ब्रह्म तो मी॥२३॥ परा प-
श्यंती मध्यमा वैखरी॥ अवस्था त्या ही मी च चारी॥ सबाह्य
आणि अंतरीं॥ अवघा मी च आहें॥ २४॥ मी बलाढ्य मी लंडी म-
रळ॥ मी अभक्त मी प्रेमळ ॥ मी जीव शिव आणि केवळ॥ आ-
त्मा तो ही मी॥ २५॥ मी बद्ध मी मुमुक्ष ॥ मी भक्त मी मोक्ष॥मी
लक्ष मी अलक्ष॥ या ही वेगळा तो मी॥ २६॥ मी पाहतां बहु लां-
बली॥ मी नेणों मुळीं हूनि आली॥ विचारितां नेऊनि घाली॥
जेथील तेथ॥२७॥मी बद्धत्वाशी आधार॥मी या मोक्षाचें द्वार॥ मी
पाववीं पैल पार॥ विचार केले तरी हो॥ २८॥ जैसी ये ग्रंथींची
ए स्वादी ओवी॥ लांबवोनि वाचितां अगत्य ओवी॥ आखूड वा-
चितां प्रकट दावी॥ अर्थ ग्रंथींचा॥२९॥ विवेकबळें धांव घ्यावी॥
मी हे मागें टाकूनि द्यावी॥ हे मी राहिल्या निज ठेवी॥ आपण चि
होइजे स्वयें॥ ३०॥ जैशी जलंधरें धांव घेतली॥ आणि शर्करेचे
युद्धाची हांव केली॥ देह मी टांकितां मिळाली॥ जाती जेथच्या
तेथ॥ ३१॥ ऐक गा शिष्या प्रेमळा॥ जें कांहीं जाणशी तूं त्या वे-
गळा॥ आगळा हा शब्दसोहळा॥ एथें गुंतूं नको॥३२॥ अर्थांतरीं
मन घालावें॥ उगें चि स्तब्ध न व्हावें॥तुज मी सांगेन तें परिसावें॥
चित्त देऊनियां॥३३॥आतां तुज वाटतें शिष्य तो मी॥आणि मज
वाटतें गुरु तो मी॥ तरी गुरुशिष्य मिळोन मी॥ एक चि कीं॥३४॥
तरी आतां तुझी तूं उडाली॥ आणि माझी थोडीसी थांबली॥ ते
ही पाहिजे उडविली॥ ये चि क्षणीं ॥३५॥स्वामी बोलिले जे तूं उ-
डाली॥ आणि पाहिजे उडविली॥ माझी आशंका राहिली॥
ते कोणाशी पुसों आतां॥ ३६॥ अरे तूं कैंचा तुज पाशीं॥
विचारूनि पाहें मानसीं॥ मी मी ह्मणतोशी आपणासी॥

---

¹ मेंगाळें

तरी तूं ची मी नव्हेसि रे ॥ ३७ ॥ अरे विचारितां स्त्रीराजा
जाले ॥ तरी पुरुषासि काय बायको केलें ॥ परी विचार
पाहतां आलें ॥ अवयवाचे मस्तकीं ॥ ३८ ॥ अरे पुरुष ज-
यासि ह्मणावें ॥ त्यास कासया पुरुषत्व लावावें ॥ जैसें आकाश
भिजवावें ॥ बळात्कारें करूनी ॥ ३९ ॥ पुरुषशब्द हे ची प्रकृती ॥
परी कळा व्याकरणनाम असती ॥ तरी पुरुषव्यक्ति अवघी प-
कृती ॥ सहसा चुकेना ॥ ४० ॥ अवघे शक्तीचे जाणावे ॥ तरी
काय पुरुषासी योग्य ह्मणावें ॥ हें बोलणें उपाधिस्वभावें ॥ पुरुष
ते चि प्रकृति ॥ ४१ ॥ ह्मणोनि जें कांहीं बोलावें लागे ॥ तें सहसा
पालटावें न लगे ॥ तुज आशंका उद्भवली ते भंगे ॥ ऐसें करूं नको
॥ ४२ ॥ जरी तुंवा आशंका राखिली ॥ तरी काय सृष्टि बोलों रा-
हिली ॥ हे कुबुद्धि तुज कां आठवली ॥ टांकीं परती ॥ ४३ ॥ तुज
आठवेल तैसें बोलावें ॥ तुंवा संकुचित न व्हावें ॥ तरी येथ ही बो-
लतां भ्यावें ॥ तरी समाधान कैचें पावे ॥ ४४ ॥ आतां असो हें बो
लणें झालें ॥ मीपण पाहिजे उडविलें ॥ या मीपणाशीं च एकलें ॥
ठेवूनि कोण काज ॥ ४५ ॥ उडविलें बुडाविलें यतोऽनुत्पत्ती ॥ परी
निरसिली पाहिजे तुझी भ्रांती ॥ या लागीं बोलतों चित्तीं ॥ सा-
वध होईं ॥ ४६ ॥ तुवां जाणशी त्या वेगळा आसिजे ॥ ऐसें बोलिलों
आम्ही सहजें ॥ परी हेंचि तुज पाहिजे ॥ परिच्छिन्न कळलें ॥ ४७ ॥
चारी देहो चारी वाचा ॥ पंचभूत त्रिगुणांचा ॥ इंद्रियचाळक तया
मनाचा ॥ जाणता तूं होशी ॥ ४८ ॥ चारी अवस्था पांचवी उन्मनी ॥
वृत्ति निवृत्ति तया लागुनी ॥ यास ही जाणतोसि कीं धनी ॥ लटि-
कें बोलतोशी ॥ ४९ ॥ आतां बरें मन घालूनियां पाहीं ॥ मीपणा-
सी ही जाणतोस कीं नाहीं ॥ जाणीतल्याशी जाणतोसी नाहीं ॥
उगा चि आतां ॥ ५० ॥ जाणीतल्यासी ही जाणीतलें ॥ ऐसें जरी

तुज कळलें ॥ तरी कळल्या ही वेगळें ॥ राहिलें तेंचि स्वरूप तुझें ॥ ५१ ॥ आतां सांग रे अनुभव कैसा ॥ स्वामी नाहीं सांगिजे ऐसा ॥ ऐसें बोलतोसी कैसा ॥ फट्ट रे पढतमूर्खा ॥ ५२ ॥ नाहीं सांगिजेस हें कळलें ॥ तरी मी बोलिलों तें व्यर्थ गेलें ॥ अरे वेड्या तुज जें अनुभवा आलें ॥ त्या ही वेगळा तो तूं ॥५३॥ आतां सांग पां बरें ॥ उगा चि राहिलासि कां रे॥मान हालवितो घ्यारे ॥ जीवें चि यासी ॥ ५४ ॥ जीवित्व अवघें लोपलें ॥ पहा हो कैसें जालें ॥ नाम घ्यावयासी उरलें ॥ नाहीं च कोणी ॥ ५५ ॥ अरे शिष्या सावध होई ॥ तुज आणिक सांगतों कांहीं ॥ मीपण पाहतां नाहीं ॥ भिऊं नको ॥ ५६ ॥ इति श्रीरामीरामदास ह्मणे ॥ ऐक वंध्यापुत्राचें बोलणें ॥ चक्षु श्रवण असेल तेणें ॥ सावधान व्हावें॥ ५७ ॥ संपूर्ण ॥ १३ ॥ श्रीरामचंद्रार्पणमस्तु ॥ इति त्रयोदशः समासः ॥

समास १४.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीरामसमर्थ ॥ वंध्यापुत्राचें बोलणें ॥ हें सांगणें चि बाष्कळपणें ॥ पुत्र चि नाहीं तेथ कोणें ॥ काय बोलावें ॥ १ ॥ वांझ खरी परी पुत्र आहे ॥ ऐसें ही एक नवल पाहें ॥ स्वामी हें बोलणें न साहे ॥ लटिकें चि तुमचें असे ॥ २ ॥ पुत्र आहे निपुत्रवंती॥ वंध्या ह्मणाल तरी पुत्र असती ॥ दोन्ही बोलतां चि चित्तीं ॥ खरें कैसें मानावें ॥ ३ ॥ अरे पुत्रपणें आपणासि व्याली ॥ आपण चि नामें ही ठेविलीं ॥ ऐसीं घरभरी लेंकुरें जालीं॥ परी वांजपण आंगीं असे ॥ ४ ॥ भर्तारें विण सदा एकली ॥ अवघी आपण चि मिरवली ॥ भर्तारास ही प्रसवली ॥ लटिका चि तरी पाहिजे तो ॥ ५ ॥ हे इतुके प्रसवली आपण ॥ परी सत्य जाण भर्तारें

१ माया व मायाविस्तार एक-ह्यामुळें एकटी व वांझ.

त्रिण ॥ लटिकें बोलणें तरी आण ॥ मज तुझी रे शिष्या ॥ ६ ॥ स्वामी बोलिले तें यथार्थ ची ॥ परी मी गोष्टी सांगतों जीवांची ॥ मज जरी खरें वाटेल तरी पायांची ॥ आण असे ॥ ७ ॥ कां जे पुरुष आणि प्रकृती ॥ ऐसी विश्वतोमुखीं वदंती ॥ हे उभयतां चि मिरवती ॥ मध्यें तीसरें नाहीं ॥ ८ ॥ या दों मध्यें तीसरें नाहीं आलें ॥ ऐसें बहुतीं असे बोलिलें ॥ परंतु भर्तारें त्रिरहित ऐसें एकिलें ॥ नाहीं सर्वथा ॥ ९ ॥ एकली च आणि आपणासि व्याली ॥ हे नवलवार्ता एकिली ॥ असो व्याली तरी जाली ॥ संतति पाहिजे कीं ॥ १० ॥ व्याली तीस जालें काय ॥ ऐसी तरी पाहिजे सोय ॥ अरे शिष्या न होय ॥ आपणासी आपण ॥ ११ ॥ आपण व्याली जरी ह्मणावें ॥ पूर्वी च होतीसें जाणावें ॥ व्याली नसतां स्वभावें ॥ असतचि आहे ॥ १२ ॥ आतां असो हे हातचाचपणी ॥ किती करूं मी सोसणी ॥ मज हे प्रांजळ होय ऐसी करणी ॥ केली पाहिजे ॥ १३ ॥ भर्तारासी कैसी व्याली ॥ विऊनि वांझ कैसी जाली ॥ आणि पुरुषें विण एकली ॥ आपणची कैसी ॥ १४ ॥ ऐक शिष्या सांगतों ॥ तुज सत्य वाटे ऐसें करितों ॥ तरी मी जें काय बोलतों ॥ त्याचें विचारण करावें ॥ १५ ॥ एक प्रकृति आणि पुरुष ॥ तूं जाणतोस कीं या दोहींस ॥ परी विचारूनि पाहतां पुरुषास ॥ ठाव नाहीं ॥ १६ ॥ साकारनिराकारहेतु ॥ तितुकी ही प्रकृति निभ्रांतु ॥ ऐसें जाणोनियां त्वरितु ॥ विचार करीं आतां ॥ १७ ॥ पुरुषशब्द आकारला ॥ तो जाण प्रकृतीनें चि केला ॥ प्रकृती पासूनि जाला ॥ तरी पुत्र होय कीं ॥ १८ ॥ आतां विऊन वांझपण आंगीं ॥ तें सांगतों तुजलागीं ॥ व्याली तरी वोसंगीं ॥ लेकुरें पाहिजे ते कीं ॥ १९ ॥ वोसंगा आहे परी साकार ॥ तरी हा इचा चि विस्तार ॥ निराकार तें साकार ॥ होणार नाहीं ॥ २० ॥ जितुका

१ दृश्य व अदृश्य यांची जननी. २ मांडीवर.

कांहीं आकार जाला ॥ निराकार ही कल्पनेनें सूचला ॥ एवं निराभास हा ही बोला ॥ माया च आली ॥ २१ ॥ जैसी पृथ्वी कोनीं निघाली ॥ तयांसि द्रुम लता नाना वल्ली ॥ मेरुमांदारें शृंगें जालीं ॥ लेकुरें तयांसी ॥ २२ ॥ कन्या पुत्र नपुंसकें॥ नामें ठेविलीं अलोलिकें ॥ ऐसीं जालीं लेकुरें अनेकें॥संख्या चि नाहीं॥२३॥ गड कोठे पुरें पट्टणें ॥महाल दामोदरें निर्माणें ॥जालीं असंख्य कोणें॥ गणना करावी ॥ २४ ॥ लेंकुरांस ही लेकुरें जालीं । नपुंसक कोणी निघालीं ॥ कन्या पुत्र नपुंसकें आलीं ॥ नपुंसकांचे पोटीं ॥ २५ ॥ कां कुलालेंशाळेसि पात्रें केलीं ॥ नानाव्यक्ती निर्माण जाली ॥ भिन्नभिन्नपणें नामें ही ठेविलीं ॥ निर्माण जाल्या नंतर ॥ २६ ॥ ऐसी विस्तारें वाढली ॥ पाहों जातां धरा एकली ॥ तैसी माया ही विस्तारली ॥ परि विचारितां आपण चि असे ॥ २७ ॥ कां जैसा अग्नि प्रकाशला॥ आपणासी आपण जाला॥पाहों जातां एकला॥ एका चि आहे ॥ २८ ॥ फुंकोनि दिवा लाविला ॥ पुत्रपणें हिलाल जाला ॥ हवाया चंद्रज्योति पावला ॥ कन्यारूप नामें ॥ २९ ॥ ऐसिया नाना व्यक्ती ॥ परी एक आदिअंतीं ॥ कां बावन मातृकांप्रती ॥ अकार सोडीना ॥ ३० ॥ ऐसी सर्वत्र बोलती माया ॥ स्तब्धता जाली शिष्यराया ॥ ह्मणोनि पुसतां चित्ता माझिया ॥ समाधान न घडे ॥ ३१ ॥ विचार करितां माया सर्व ॥ परी पुरुषाचा दिसतो अभाव ॥ तेणें माझा अंतर्भाव ॥ डगमगला कीं ॥ ३२ ॥ अरे शिष्या माया कैंची ॥ हे कन्या वंध्यापुत्राची ॥ पुत्राची नाहीं मा त्याचे कन्येची ॥ वार्ता कोठें ॥ ३३ ॥ अरे ऐक कां घाबिरा जालासी ॥ अंतरूं नको विवेकासी ॥ उतावेळ करूं नको आज्ञांसी ॥ बोलों दे क्षणभरी ॥ ३४ ॥ जरी आह्मी तुझे जीवींचें ॥ जाणोनि सांगितलें अंतरींचें ॥ मग बोलावयाचें ॥ कोण काज आहे ॥ ३५ ॥ किं-

१ मंदिरें. २ कुंभारशाळेत. ३ वर्ण.

चिद्रीरत्व धरावें ॥ तुवां सुदृढ होऊनि ऐकावें ॥ तुझी आ-
शंका स्वभावें ॥ निरसोनि जाईल ॥३६॥ माया मायिक आभासे॥
तुझिये कल्पनेसी च दिसे ॥ देहीं देहबुद्धि वसे ॥ ह्मणोनियां॥३७॥
तुज जें कांहीं सांगितलें॥ तें तुज इतुकें चि कळलें ॥ क्षणामध्यें
डगमगिलें ॥ चित्त तुझें ॥ ३८ ॥ आधीं आपणासी जाणावें ॥ मग
रघुनाथीं मिळावें ॥ आपणासि राखितां चि जीवें ॥ राम कैंचा
जोडे ॥ ३९ तुझी वासना जे माया उठोनि जावी ॥ म्यां आपुल्या
डोळां पहावी॥तरी तुझी देहबुद्धि दवडावी ॥ न लगे रे तुज॥४०॥
एक या स्थूळासि निंदिलें ॥ अवघिया विश्वा वरी आलें ॥ आणि
त्याचें काय राहिलें॥ निराळें अनुसुंट ची ॥ ४१ ॥ तैसी त्वां माया
निंदावी ॥ आणि कल्पना जतन करावी ॥ गुप्त करूनि लपवावी ॥
आपुली ह्मणोनियां ॥ ४२ ॥ तुझी कल्पना हे चि माया॥ ते आधीं
धाडीं विलया ॥ मग हे स्वसुख पहावया॥अधिकारी होसी ॥४३ ॥
तूं जरी चहूं देहा परता ॥ तरी कां भोंवसी स्थूळा भोंवता ॥ तुझें
तुज स्वरूप पावतां ॥ माया कैंची रे तेथ ॥ ४४ ॥ जरी तुज स्वहित
करणें आहे ॥ तरी तूं कल्पनातीत होऊनि राहें ॥ कल्पना हे सर्वथा
न साहे ॥ तुझे स्वरूपीं ॥ ४५ ॥ अंध आणि डोळसे कोणी एक ॥
मार्गें जातां भयानक ॥ ते देखोनि साशंक ॥ डोळस सळोनि पडे
॥४६॥अंधासि ठावकें चि नाहीं॥त्यासी भयानक न दिसे कांहीं॥
तयासि देह असतां कांहीं ॥ बाधूं न शके सर्वथा ॥ ४७ ॥ तैसे सं-
कल्प तुझे डोळे ॥ क्षण एक ठेवीं पां निराळे ॥ मग हे कैसी आढळे॥
भयानक माया ॥ ४८ ॥ मोठें भय तुझ्या स्थूळासी ॥ तरी तूं काय
स्थूळ होसी ॥ क्षणक्षणा भ्रांत होतोसी ॥ अविवेकसंगती ॥ ४९ ॥
तुज कैंचें रे लिंगदेह ॥ मातें विवडोनि नवजाय ॥ हें तूं विचारूनि
पाहें ॥ खरें कीं खोटें ॥ ५० ॥ संग न साहे जेथें ॥ मन बापुडें कैंचें

१ ज्याला स्पर्श केला नाहीं. २ कपटें करून.

तेथें ॥ तुज पहावया काळातें ॥ शक्ति कैंची रे ॥ ५१॥ तूं मज ह्याचें पिलूं ॥ काळ काय रे बापुडे भालु लुलु ॥ मशक मेरूसी पाहे तोलूं ॥ थडका हाणोनी॥५२॥थिल्लर बालकासी बुडवी खेळतां॥ आकाशमार्गे उडों जातां ॥ ते केंवि बाधूं शके रामदूता ॥ तया हनुमंतासी ॥ ५३ ॥ पिपीलिकेचिये पक्षपातें ॥ कैसें पडे ब्रह्मांड पालथें ॥ कां दर्दुर उडेल गगनपंथें ॥ सूर्य ग्रासावया केंवि ॥ ५४ ॥ कां बलाढ्य ह्मणे मी तरवार वोढीन ॥ धांवोनि जातां चि आकाश तोडीन ॥ झोंबी घेऊनि ओढून ॥ पाडीन पृथ्वी वरी ॥ ५५ ॥ तंववरी नडव्यानें डवरावें ॥ जंववरी त्या पंचाननें नवयावें ॥ कां पतंगें जाऊनि भक्षावें ॥ अनळासि जैसें ॥ ५६ ॥ कां जैसा नवनीताचा गोळा ॥ युद्धा लागीं उतावेळा ॥ ह्मणे मी या वडवानळा ॥ ग्रासीन सगळा ॥ ५७ ॥ कीं जैसा उदुंबरांतील पक्षी ॥ ह्मणे मी गिळीन ब्रह्मांडासी ॥ तैसें तुझे स्वरूपासी ॥ काळाचा आवांका ॥५८॥अरे तूं निःसंग आणि निर्मळ ॥ तेथें काय रे बापुडें काळ॥प्रलयानळासी मृगजळ ॥ केंवि बांधूं शके ॥ ५९ ॥ काळ मायेचे अंगभूत ॥ तुझे स्वरूपीं रोहिणीजळवंत ॥ आणि स्वरूप तुझें मायातीत ॥ ते ही माया नाहीं॥६०॥ कर्पूराचे रासींतूनी ॥ एक खडा गेला निवडूनी ॥ अग्निसंगें भस्म होऊनी ॥ गेला नव्हता चि जैसा ॥ ६१ ॥ तैसा तूं या मायेतूनी ॥ स्वरूपीं जातोसि निवडूनि ॥ तेथ तुझी देहबुद्धि भस्मोनी ॥ गेली नाहीं रे ॥ ६२ ॥ जातोसि येतोसि बोलणें न घडे ॥ परी तुज स्वहित कैसें जोडे ॥ ह्मणोनि हें अघटित घडे ॥ बोलणें आह्मांसीं ॥ ६३ ॥ स्वरूप बोलणें न घडे कैसें ॥ यदर्थी मन घालीं आभासें॥ हे प्रकृति या विश्वासें ॥ भाषण करीं आह्मांसीं ॥ ६४ ॥ स्वरूप आहे स्वरूपापरतें ॥ सांडूनि टांकीं मातृकांतें ॥ तरी मातृका वे-

---

१ मृगजलवत्. २ जरासें

गळें तयांतें ॥ मातृका कैसें बोलतां स्वामी ॥ ६५ ॥ स्वरूप संकल्पाचा प्रांत ॥ ऐसा तो जाणावा निभ्रांत ॥ या स्वरूपाचा अंत ॥ संकल्पें ठाकेना ॥ ६६ ॥ स्वामी संकल्पा परता ॥ ऐसे शब्दीं कां बोलतां ॥ उठे तो शब्द सर्वथा ॥ बोलों चि नये ॥ ६७ ॥ माझें चि बोलणें अबोलणें ॥ हें तूं विचारूनि पाहणें ॥ या शब्दाशी होणें जाणें ॥ संकल्पीं च असे ॥ ६८ ॥ माझा उद्गार जो निघाला ॥ तो संकल्पीं च निमाला ॥ परी आत्मा संचला राहिला ॥ संकल्पातीत कीं ॥ ६९ ॥ मी जें बोलिलों तें संकल्पजनित ॥ आणि आत्मा सांगितला संकल्पातीत ॥ बोलतां चि अबोलणें त्याची मात ॥ ऐसी असे ॥ ७० ॥ जरी स्वरूप संकल्पा परतें ॥ तरी तुमचें बोलणें चि व्यर्थ जातें ॥ तुमच्याचि बोलणे असतें ॥ जालें अनायासें ॥ ७१ ॥ तुह्मी संकल्पें बोलिलें ॥ तें संकल्पातीत राहिलें ॥ एवं बोलणें तितुकें गेलें ॥ व्यर्थ चि कीं ॥ ७२ ॥ अरे शब्द संकल्पीं आटला ॥ परी अर्थ वेगळा राहिला ॥ स्वामी अर्थशब्द प्रकटला ॥ ह्मणोनि तो ही संकल्प ॥ ७३ ॥ प्रकट जाला परी नाथिला ॥ परी तैसें चि सांगणें स्वरूपाला ॥ अर्थाच्या ही अर्थाला ॥ सांगणें न घडे ७४ ॥ बोलोनि राहे निवांत ॥ विचार घेतां शब्दासि अंत ॥ जाला संवाद भेदरहित ॥ उभयता एक चि जाहले ॥ ७५ ॥ नेत्रीं टकमकां पाहती ॥ परंतु कांहीं च न बोलती ॥ देहबुद्धीची भ्रांती ॥ पडोनि गेली ॥ ७६ ॥ पातियासि पातें न लागे ॥ तेणें जळ वाहों लागे ॥ मंद वायूचे नि संगें ॥ ढळती अश्रुपात ॥ ७७ ॥ देहाचें स्मरण नाहीं ॥ निश्चेष्टित जाले विदेही ॥ स्वरूपाभास तो ही ॥ मोडोनि गेला ॥ ७८ ते आनंदजळीं बुडाले ॥ गुरुशिष्यपणा वेगळे जाले ॥ प्रपंच सांडोनि मुकले ॥ परमार्थासी एकसरा ॥ ७९ ॥ ऐसे तटस्थ घटिका चारी ॥ उपरि आले देहा वरी ॥ परी स्वसुखाचे अंतरीं ॥ कला

१ मिथ्या.

बाणोनि गेली ॥ ८० ॥ दोघे एकरूप चालती॥ब्रह्मानंदें करूनि डुल्लती ॥ ते खूण स्वानुभवी जाणती॥ येरां अतर्क्य॥ ८१ ॥ ऐसें सुख सत्संगती ॥ शरण गेलिया प्राणी पावती ॥ यातायाती वेगळे होती ॥ संतसंग जोडलिया ॥ ८२ ॥ इति श्रीरामदासह्मणे ॥ हें मी कांहीं च नेणें ॥ एक आत्माराम जाणे ॥ शरयूतीरनिवासी ॥८३ ॥ समास १४ संपूर्ण ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

समास १५.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ निमासुर[१] सुहास्यवदन ॥ माणिक्यकिळा[२] झळकती दशन ॥ अधर सुरंग बोलतां न्यून ॥ उपमा प्रवाळाची ॥ १ ॥ भृकुटी व्यंकटा[३] धनुष्याकार ॥ अकारण पक्ष्म नयन सुंदर ॥ सरळ नासिका मनोहर ॥ जेथें निगम त्रिसावले ॥ २ ॥ भाळीं केशराचा मळवट ॥ मध्यभागीं मृगनाभि चोखट॥ दुबोटी वरी अक्षता नीट ॥ कुंकुमाच्या वर्तुल ॥ ३ ॥ श्रवणीं मकराकार कुंडलें ॥ तेणें मीसलीं कपोळें ॥ अथवा मुखचंद्र चि उजळले ॥ नेणों त्रिभुवनीं ॥ ४ ॥ ललाट नेपाळलें ॥ पंचार सुमनी गुंफिले ॥ सुवास बेखूनि कुळ आलें॥झुंकारत षट्पदांचें॥५॥ मस्तकीं मुकुट किरीटी ॥ मागें बांधिली वीरगुंठी ॥ अनर्घ्य रत्नें परिपाटीं ॥ जडलीं स्वर्णास्वर्णी ॥ ६ ॥ कास कासिली पीतांबराची ॥ उटी भिरवे चंदनाची॥ शोभा बाणली कौस्तुभाची ॥ आणि माळा सुमनाच्या ॥ ७ ॥ आपाद रुळे वैजयंती ॥ ज्ञानमुद्रा सव्यहस्तीं ॥ बाहुभूषणें शोभा देती ॥ त्या वरी कीर्तिमुखें ॥ ८ ॥ रत्नजडित दशांगुळें ॥ अजानु बाहु कर सरळ ॥ वीरकंकणें तेजाळ ॥ चंचळ विद्युल्लते ऐशीं ॥ ९ ॥ दीर्घ वक्षस्थल अतिसुंदर ॥ जें कीं सिंधूचें च मंदिर ॥ शोभा

१ सुंदर. २ तेज. ३ वक्रा. ४ सहज. ५ कस्तूरी.

वर्णितां उदार ॥ जेथें श्रुति थोटावल्या ॥ १० ॥ नाभिसरोज निर्मळ ॥ जें कां ब्रह्मयाचें जन्ममूळ ॥ कटिप्रदेश देखोनि तत्काळ॥ सिंहीं हिमाद्रि सेविला ॥ ११ ॥ रत्नजडित मेखला कटीं ॥ क्षुद्रघंटिकाझणत्कार उठती ॥ सांनु माज देखोनि उफराटीं ॥ सिंहीं मुखें केलीं ॥ १२ ॥ जैसे कर्दळीस्तंभ ॥ तैसें ऊरुद्वय स्वयंभ ॥ जानुयुगल सप्रभ ॥ पोटरिया मीनाकृति ॥ १३ ॥ साजिरी घोंटी वर्तुळ ॥ जैसे मणिमय जाले नील ॥ सुरंग टाकाची कीळ ॥ अरुणप्रभे सारिखी ॥ १४ ॥ सपोस पातळें दोन्ही पाउलें॥ जेथें मुनिजन रंगले ॥ साधक ही तें चिंतूं लागले ॥ स्वहित्ता कारणें ॥ १५ ॥ वामभागीं शोभे जनकनंदिनी ॥ सन्निव शरासन ठेवूनी ॥ दक्षिणे उभा कर जोडूनी ॥ सन्मुख मारुतात्मज ॥ १७ ॥ पृष्ठभागीं कैकेयीनंदन ॥ भरत आणि शत्रुघ्न॥ छत्र चामरेंशीं दोघे जण ॥ आदरें सेविती श्रीराम॥१८॥ चरणीं बांकी तोडर गर्जती॥ पाउलें मांडी वर एक क्षिती ॥ तेथें रामदासाची वस्ती ॥ कदा वियोग न साहे ॥१९॥ राम सर्वांगसुंदरू ॥ राम करुणेचा सागरू॥ दीनानाथांचा उद्धारू ॥ एक श्रीराम कर्त्ता ॥ २० ॥ वैभव प्रपंचीं वेचावें ॥ आणि अंतीं रामाशी स्मरावें ॥ रामें तयासी सांभाळावें॥ कृपाळुपणें ॥ २१ ॥ प्राणी क्षीण जाहला देहीं ॥ वेढिला यमदूतांहीं ॥ तेव्हां सोडविता नाहीं ॥ एक श्रीरामा वांचूनी ॥ ॥ २२ ॥ जेघवां वैभवें हीन व्हावें ॥ जीवलगीं वोसंडावें ॥ ते समयीं अपंगावें ॥ कृपाळुपणें राघवें ॥ २३ ॥ रामाशी कोणी च स्मरेना ॥ परी राम माझा विसंबेना ॥ गुणदोष विचारीना ॥ मायबाप विश्वाचा ॥ २४ ॥ राम जिवाचा जिव्हाळा ॥ राम मनींचा कोंवळा॥ राम जाणे अंतःकळा ॥ निजदासाची ॥ २५ ॥ राम पुण्यपरायण॥ राम त्रैलोक्याचा प्राण ॥ रामें दास बिभीषण ॥ चिरंजीव

---

१ कृश. २ पृष्ठ. ३ टाकावे ४ रक्षावें.

अक्षय केला ॥ २६ ॥ वैभवें रावण माजलें ॥ तेणें सकळ देव गांजिले ॥ ऐसें जाणूनि धांवणें केलें ॥ वैकुंठीं हूनि राघवें ॥२७॥ वानरें मिळालीं रामा भोंवती ॥ राम वानरांचा संगाती ॥ धांव धांवोनि जवळ येती ॥ कोण भाग्य तयांचें ॥ रामपायीं अहल्या शिळा ॥ दिव्य रूप जाली बाळा ॥ रामें गणिकेसी सोहळा ॥ विमानाचा दाखविला ॥ २८ ॥ राम खाय भिल्लटीची बोरें ॥ रामप्रतापें वानरेंश्वरें ॥ राज्य केलें सहोदरें॥ गांजिला होता जो ॥२९॥ राम सुरवराचा कोंवसा॥राम मंडन सूर्यवंशा॥रामजप भवानीशा॥ सप्रेम चित्त रामनामें ॥ ३० ॥ नामें तारिले पाषाण ॥ नाम पतीतपावन ॥ नामें मुक्त विश्वजन ॥ शिवाचेनि उपदेशें करूनी ॥३१॥ नाम जिव्हा जपे जयाची ॥ तेथें प्राप्ती काय काळाची ॥ आदि करूनि विरंचीं ॥ विपरीत करूं न शके ॥ ३२॥ कोणी मुक्त जाहले ॥ आणि कीं चित्रीनें सीवितलें ॥ क्रियमाण डगमगिलें ॥ धोका आदळिला हृदयीं तेणें ॥ ३३ ॥ तेंहीं श्रीरामचिंतन ॥ करावें भावार्थें करून ॥ तयांसी धोक्या पासून ॥ सोडील स्वामि माझा ॥ ३४ ॥ राम माझा चि नाहीं नेमिला ॥ जे जे शरण गेले त्यांचा चि जाला॥ परी रामा सारिखा स्वामी फावला ॥ ते चि धन्य संसारीं ॥ ३५ ॥ राम सकलप्राणिमात्रांचा ॥ आणि कैवारी देवांचा ॥ ऋषीश्वरांचा सारथि अडलियांचा ॥ समर्थ आपंगी ॥ ३६ ॥ आतां ही जयास वांटे भेटावें ॥रामें मज सांभाळीत जावें॥ऐसें दृढ घेतलें जीवें॥ तरी ऐका मी सांगेन ॥ ३७ ॥ श्रीरामजयरामजयजयराम ॥ ऐसा कांहीं एक धरूनियां नेम ॥ जप कीजे तेणें आत्माराम ॥ जोडेल नियमें ॥३८॥ परी कोणासी कळों नेदावा॥जप अंतरीं च करावा॥ जैसा कृपणासी धनठेवा ॥ सांपडला एकांतीं ॥ ३९ ॥ राम जप त्यांचें चित्त पाहतो ॥ जप करितां शीण येतो ॥ विकल्प अंतरीं

१ आधार. २ ब्रह्मा.

प्रदेशतो॥ तरी ढळेना मेरु जैसा ॥४०॥कां प्रपंचीं होती थोर आघात ॥ तेणें चित्त होय दुश्चित॥देहासी आपदा होती अत्यंत ॥तरी रामाशी विसरूं नये ॥ ४१ ॥ जप नेमिला तो चुकों नेदावा॥ या वेगळा सर्वदा स्मरावा ॥ मळत्यागीं ही न विसंबावा ॥ कर्मठपणें करूनी ॥ ४२ ॥ ऐसें अखंड नाम स्मरावें ॥ परी दुसरियासी कळों नेदावें ॥ ऐसा निदिध्यास लागलिया राघवें ॥ पाविजे तत्काळ ॥ ४३ ॥ वैरें निदिध्यास रावणें केला ॥ त्याचा संकल्प त्याशी फळला ॥ मा जेणें दासत्वें उपासिला ॥ तो राम कैसा नव्हे ॥ ४४ ॥ कांहीं साक्षात्कार जाला ॥ तो सांगों नये दुसरियाला ॥ जरी आळंकेपणें सांगितला ॥ तरी पुन्हा होणार नाहीं ॥ ४५ ॥ पुन्हा साक्षात्कार कैंचा ॥ जाला तरी बरपंगाचा ॥ हा मी आपुले जीवाचा ॥ अनुभव सांगतों ॥ ४६ ॥ अरे द्रव्यठेवण सांपडलें ॥ तें जरी प्रकट जालें॥तरीतत्काळ हिरोनि नेलें ॥ नाहीं राजदूतीं ॥ ॥ ४७ ॥ ह्मणोनि अनंतकोटि ब्रह्मांडनायक ॥ तेथें द्रव्य तें केवढें बापुडें रंक ॥ साक्षात्कार अलोलिक॥प्रकट सहसा करूं नये॥४८॥ लोकां पाशीं सांगावें ॥ कां जे लोकीं बरें ह्मणावें ॥ अल्पा साठीं आपुलें करावें ॥ अनहित कैसें ॥ ४९ ॥ जयासी रामचि व्हावा ॥ तेणें लौकिक सोडावा ॥ राम कैवारी करावा ॥ जो संकटीं नुपेक्षी ॥ ५० ॥ जयास उपासना जैशी ॥ तेणें स्मरावें आपुल्या देवासी॥ निदिध्यास जालिया नेमेंशीं ॥ साक्षात्कार होय ॥ ५१ ॥ शिष्या सांगतों तुज नेम ॥ तोचि रे तुझा स्वधर्म ॥ ज्ञातेपणें ही माझा राम ॥ विसंबूं नको ॥ ५२ ॥ राम स्वामी जाण माझा ॥ तरी तुज होय आजा ॥ तुजें लडिवाळपण वोजा ॥ चालवील आत्माराम ॥ ५३ ॥ रामदासीं भिन्नत्व नाहीं ॥ तरी राम होय मी ही ॥ तूं

---

१ प्रौढीनें.

त्याचा दास तूं ही ॥ राम चि होसी ॥ ५४॥ शिष्या शब्दज्ञान सोडीं ॥ श्रीरामा ऐसी धूर जोडीं ॥ मग राम चि हा तडातोडी ॥ करील तुझिया भेदाची ॥ ५५ ॥ समर्थं ज्याचा अंगीकार केला ॥ कोण बोलों शके तयाला ॥ माझ्या रामाशी जो शरण गेला ॥ तो कळिकाळासि वंद्य ॥५६॥ शब्दज्ञान उदंड बोलती ॥ परी क्रिया कोणी च न करिती ॥ तैसी तूं ही गा व्युत्पत्ति ॥ करूं नको ॥५७॥ शब्दज्ञान व्यर्थ चि गाथा ॥ येथें आलें क्रियेच्या माथां ॥ क्रिया न करितां सर्वथा ॥ फोल चि अवघें ॥५८॥ सगुण उच्छेदावें ॥ आणि निर्गुण प्रतिपादावें॥ परी तें निर्गुणें चि स्वभावें॥ सगुण होतें॥ ५९॥ सगुणीं भजन करावें ॥ निर्गुणी आपण चि व्हावें ॥ तेथें काय बोलावें ॥ ज्ञातेपणें करूनी ॥ ६० ॥ भक्ति सगुणाची च घडे ॥ निर्गुणीं भेद समूळ उडे ॥ तेथें जो वेगळेपणें रडे ॥ तो मूर्ख जाणावा ॥ ६१ ॥ पूर्वी ही बोलोनि गेले ॥ नाना दृष्टांत दिधले ॥ परी तें स्वरूप संचलें च राहिलें ॥ बोलण्या वेगळें ॥ ६२ ॥ बोलण्या वेगळें राहिलें ॥ हें ही बोलणें व्यर्थचि गेलें ॥ व्यर्थासी व्यर्थ ह्मणतां लांबलें ॥ बोलणें बहुसाल ॥ ६३ ॥ आतां असो हे पारेरा ॥ जे बोलिले तें परोपकारा ॥ बोलतां बोलतां थारा ॥ मोडे अज्ञानाचा ॥ ६४ ॥ जें बोलाशी आकळेना ॥ बोलिल्या विण कळेना ॥ कळल्यास ही आकळेना ॥ स्वरूप जें ॥६५॥ लटिके चि शब्द बोलावे॥ लटिकें चि मायेस निवारावें ॥ मग माये सरिसें स्वभावें ॥ बोलणें हि गेलें ॥ ६६ ॥ लटिक्यानें लटिकें मारिलें ॥ तें खऱ्यानें काय देखिलें ॥ लटिक ह्मणिजे नाथिलें ॥ जें जालें चि नाहीं ॥ ६७ ॥ जैसें शरानें शरास खंडिलें ॥ कां वायूनें अभ्रंट फिटोनि गेले ॥ वायो निवारिलिया जालें ॥ निवांत आकाश ॥ ६८ ॥ विचारितां निवांत चि होतें ॥ परी अहा च पाहतां नेत्रातें ॥ विशंकालित दिसला परी

१ अभ्रें. २ विस्कलीत.

तें ॥ संचलाशी असे ॥ ६९ ॥ तैसें शीघ्र स्वरूप असतां ॥ चर्मचक्षीं पाहों जातां ॥ तें न दिसे सर्वथा ॥ माया च दिसे ॥ ७० ॥ ह्मणोनि शब्दवायु सूटला ॥ तेणें मायाढग निर्वाळिला ॥ वितुळल्या आपण हरपला ॥ नव्हता चि जैसा ॥ ७१ ॥ तैसी माया हे निःशेष विराली ॥ मग कोण स्थिति वर्तली ॥ ते मौनें चि विचारिली ॥ पाहिजे स्वानुभवें ॥ ७२ ॥ प्रपंचवणवा पेटला ॥ परमार्थ जाळूनि वि[१]झाला ॥ तेथें रामदास जळोनि गेला ॥ धांवणें करा कोणी ॥७३॥ इति श्रीरामदास रामीं ॥ विश्रांति पावला निजधामीं ॥ श्रमले दिसतां तुह्मी ॥ विश्रांति करा ॥ ७४ ॥ समास १५ संपूर्ण ॥

समास १६.

श्रीरामचन्द्राय नमः ॥ रामासि इतुकें मागावें ॥ जे आपण राम चि व्हावें ॥ कां रामासि दास करावें ॥ आपणा ऐसें ॥ १ ॥ तूं ऐसा कां मी च असोन ॥ त्या हून न लगे अह्मांसि आन ॥ तुझ्या ठायीं दासपण ॥ आणीन तरी मी होय ॥ २ ॥ तुवां स्वामी होऊनि बैसावें॥ आणि आह्मां सभोंवतें भोंवावें ॥ रागें जनीं बाहतां न यावें ॥ हें काय बरें ॥ ३ ॥ तूं राज्य सांडूनियां जालिया उदास॥ तरी आह्मी ही तुझे चि दास ॥ तां काय बोलिजेल बापास ॥ तैसें आह्मी ही तुज करूं ॥ ४ ॥ तुवां पाषाण तारिले ॥ तरी आह्मीं ही जडजीव उद्धरिले ॥ तुवा देव मुक्त केले ॥ बंधना पासूनी ॥५ ॥ तरी आह्मीं ही भाविकांसी ॥ सोडवूनियां मोक्षपदासी ॥ पावविलें तयांसी ॥ मागुता जन्म नाहीं ॥ ६ ॥ तुवां जरामरण केलें दुरी ॥ ते मुळीं च नाहीं आमुचे घरीं ॥ तूं राजा अकरा सहस्र वरी ॥ तरी अंह्मांसि संख्या नाहीं ॥ ७॥ तुवां पुरी नेली वैकुंठा॥आह्मीं वैकुंठींच्या बारा वाटा ॥ करूनि मांडिला चोहटा ॥ तया वैकुंठाचा ॥ ८ ॥ ऐसे बो-

---

१ निर्मळ झ़ाला.

लती रामदास ॥ निधडे सर्वस्व उदास॥ वैभव वाटे जयांस ॥ कस-पट जैसें ॥ ९ ॥ ऐसें बोलणें ऐकिलें ॥ रामें मंदहास्य केलें ॥ धांवो-नियां हृदयीं धरिलें ॥ आपुलिया निजदासा ॥१०॥ ऐसा भक्ताचा वेळाईत ॥ दासा भोंवता भोंवत ॥ एक क्षणीं न विसंबत ॥ भावार्थ देखोनि भूलला ॥११ ॥ रामदासा मधें उभा ॥ तेणें दासासि आली शोभा ॥ रामस्वरूपाची प्रभा ॥ कोंदाटली सबाह्य ॥ १२ ॥ रामें आपणा सारिखे केलें ॥ दासास दासपणें मुकले ॥ रामासि गि-ळोनि एक चि जाले ॥ एकपणा ही वेगळे ॥ १३ ॥ स्वामि से-वकपणें आनंदले ॥ हर्षे करूनि उचंबळले॥परस्परें गिळोन ठेले ॥ लोभ आला ह्मणोनी ॥ १४ ॥ ऐसें देवां भक्तांचें साजणें ॥ जीव घेणें जीव देणें ॥ पुन्हा मागुतें येणें जाणें ॥ न घडे कदा ॥ १५ ॥ नवविधा भक्ति या चि कारणें ॥ जे आपण स्वयें राम चि होणें ॥ स्वयें चि रामपणें ठाकणें ॥ स्वानुभवें करूनी ॥ १६॥ नवां मध्यें मुख्य नायका॥तेथें एक चि पदवी राया रंका॥ते जरी घडे त-री आशंका॥मात्रे तुटोनि जाती॥१७॥ तेथें सोवळे होऊनियां जाती देहबुद्धि वोवाळूनियां टाकिती ॥ भेदरहित एकांतीं ॥ रामाचें रू-पडें आहे ॥ १८ ॥ तेथें जे जे पवाडले ॥ ते ते अवघे राम चि जाले ॥ आपुलीं शरीरें पाहों गेले ॥ तों तें पालटोनि गेलीं ॥ १९ ॥ पालट जाला देवां भक्तांसी ॥ पालट जाला पालटासी ॥ पालट जाला अनुभवासी ॥ भेदा भेदा पालटे ॥ २० ॥ नवां खणांची येऊ परी ॥ राम तयाच्या मस्तकावरी ॥ आठखणें वोलांडिल्या उपरी ॥ नव-खण चढे ॥ २१ ॥ जो आठा सोडुनि नवमास गेला ॥ आणि नवम-स्तकीं चढला ॥ तयासी च आत्माराम भेटला ॥ परते भोंवते भोंवती ॥ २२ ॥ ह्मणोनि शिष्या अभेदभजनें ॥ तुवां करावें आ-त्मनिवेदनें ॥ भिन्नत्व अर्पूनि एकपणें ॥ अभिन्न होऊनि असावें

---

१ धैर्यवान. २ वेळीं हजर राहणारा. ३ शिरले.

॥ २३ ॥ जेणें मीपणें धरावें ॥ तेणें विश्वरूपी व्हावें ॥ तरी विश्व-रूपीं तेणें जाणावें ॥ विश्वाचें अंतर कीं ॥ २४ ॥ जेणें विश्वाचें अं-तर जाणावें ॥ आणि सत्याचें वैभव हातासि यावें ॥ जें जें घेतलें जीवें ॥ तें तें करूं सके ॥ २५ ॥ ऐसें ऐकोनियां मना ॥ अवस्था लागली आवरेना ॥ कां जें विश्वाचें अंतर कळेना ॥ विचारूनि पा-हतां ही ॥ २६ ॥ मी विश्वरूप शब्द जालें ॥ परी अंतर न कळतां चि वायां गेलें ॥ अंतर न कळतां अंतरलें ॥ परमार्थास कीं ॥२७॥ जैसा मी देशाधिपति ह्मणे ॥ आणि देशाचें हरिद्र नेणे ॥ तैसा मी देशाधिपति विश्वरूपी परी न जाणें ॥ विश्वाचें अंतर ॥ २८ ॥ तरी स्वामी म्यां काय करावें ॥ विश्वाचें अंतर जाणावें ॥ हरिद्र न क-ळतां व्हावें ॥ लटकीं च कीं विश्वरूपी ॥ २९ ॥ ऐक गा शिष्या मंदमती ॥ तुझी अद्यापि न फिटे भ्रांती ॥ नसतां चि विकल्प चित्तीं ॥ धरिला तुवां सुदृढ ॥ ३० ॥ विश्वाचें अंतर तुज कळलें ॥ आणि सत्य च वैभव हातासि आलें ॥ तरी तुझें स्वरूप जालें ॥ विचारितां सगुण कीं ॥ ३१ ॥ जाणीव तितुकी जाण माया ॥ ते क्षणभंगुर जाईल विलया ॥ तुझें स्वरूप मायातीत वायां ॥ शिणसी अविवेकें ॥ ३२ ॥ शिष्या विश्वरूपीं तूं ह्मणावें ॥ हें परिपाटी करूनि बोला-वें ॥ परी तूं विवेकें करूनि पाहावें ॥ विश्वरूपी मी कैसा ॥ ३३ ॥ रूप तितुकें नाशवंत ॥ विश्वरूपासि होईल अंत ॥ ह्मणोनियां तूं संतत ॥ विश्वरूपा हो वेगळा ॥ ३४ ॥ जाणीव तितुकी विचारितां कांहीं ॥ विश्वरूपी तो दिसत नाहीं ॥ जाणीव हे माया पाहीं ॥ तरी तूं काय माया ॥ ३५ ॥ सत्य चि जी स्वामिराया ॥ विचार पाहतां मी तो माया ॥ प्रत्यक्षासि प्रमाण कासया ॥ करावें स्वामी ॥ ३६ ॥ माया प्रत्यक्ष चि आहे ॥ सकळ विश्व दृष्टीस पाहे ॥ नाथिली हा शब्द न साहे ॥ प्रत्यक्षा पुढें ॥ ३७ ॥ जैसा आप्त विदेशासी गेला ॥

---

१ अंतःकरण.

बहुत दिवस होता राहिला॥ अवचट भेटी जाली बैसला ॥ सन्निध वार्ता सांगे॥ ३८॥ सन्निध आहे बैसला॥ तो एक ह्मणती तो क-मला॥ आपुले दृष्टीस देखिला ॥ हें कैसें सत्य मानावें ॥ ३९ ॥ तैसी आह्मी आपुले डोळां॥ माया पाहतों वेळोवेळां ॥ आणि प्रत्य-क्ष या ब्रह्मगोळा॥ मिथ्या कैसें ह्मणावें॥ ४०॥ अरे शिष्या भ्रम-लासि वायां॥ दृश्य अदृश्य तितुकी माया॥ऐसी हे तुज पहावया॥ सामर्थ्य अरे हें॥ ४१॥ तुझें स्थूळ और हात॥ तें मायेचें अंगभूत॥ तयासी वाटे माया सत्य॥ प्रत्यक्ष चि आहे ॥ ४२॥ मन स्थूळाचे संगती॥ नाना कल्पना उठती॥ त्या आप आपणा पाहतां॥ वेग-ळीक दावूनी॥४३॥तुझ्या स्वरूपीं माया आढळे॥ आणि मायेसी हि सर्वथा न कळे॥कळणें चि नाहीं तेथें कळे॥समूळ मिथ्या॥४४॥ जितुकी कळली तितुकी माया ॥ दुराग्रह करणें वायां ॥ ह्मणसी प्रत्यक्षासि प्रमाण कासया॥ विचारें विण कैसा ॥ ४५॥ अरे मा-येनें माया पाहिली॥ तरी तुझी काय गांठोडी गेली॥ तुझी स्वरूप-स्थिति आली॥ नाहीं अनुभवा तुज ॥ ४६ ॥ दृष्टिबंधन खेळ खे-ळती॥ सुवर्णाच्या राशी दाखविती॥परंतु आपण भिक्षा मागती॥ ह्मणोनि तो खेळ मिथ्या ॥ ४७॥ दृष्टिबंधनाचा खेळ ॥ शाश्वत असता चिरकाळ ॥ तयासि भिक्षेची हळहळ ॥ करणें न लगती ॥ ४८॥ स्वरूपस्थिति अनुभवा येतां॥ समूळ तुटे मायेची वार्ता ॥ असो हा श्रम चि सांगतां॥ अनुभवा वांचूनी ॥ ४९॥ तें लटिकें चि सुवर्ण होतें॥ लटिकें चि जनासि दिसतें॥ परी समूळ मिथ्या तेथें॥ तें कांहींच नाहीं॥५०॥ तैसी माया हे प्रत्यक्ष दिसे ॥ पाहतां सत्य आभासे॥ परी जागृति आलिया नसे॥ स्वप्न जैसें ॥ ५१ ॥ स्वप्न देखोनि निर्बुजला[1]॥ ब्रह्मारण्या मध्यें पडला ॥ प्राणी मार्ग असे चुकला॥ आक्रंदे दुःखें॥५२॥ स्वप्नं सत्य चि वाटे निद्रिता॥

---

[1] संकटांत पडला.

परी निःशेष लटिका जागृति येतां ॥ जागृति स्वप्नभयवार्ता॥बोलूं च नये ॥ ५३ ॥ तैसा संसार दीर्घ स्वप्न ॥ मध्यें माया दिसे महाविघ्न ॥ स्वरूपजागृति आलिया निर्विघ्न ॥ मुळींच आहे ॥ ५४ ॥ तेथें संसारदुःख आटलें ॥ स्वस्वयें आनंद प्रकटलें ॥ आनंदाचें ही मूळ तुटलें ॥ नव्हतें चि जैसें ॥ ५५ ॥ तेथें दृश्य अदृश्य नुरे कांहीं॥ लक्ष अलक्ष निःशेष नाहीं ॥ स्वरूपानुभव सर्व ही ॥ निवांत होईल॥ ५६ ॥ तेथें नवविधा भक्तीचा अंत ॥ देवां भक्तांसी एकांत ॥ विश्रांति पावती सत्य ॥ महानुभाव जेथें ॥ ५७ ॥ तेथें रामदास रामीं राम ॥ राम सांडिलें आपुलें नाम॥विश्रांतीचें निज धाम ॥ होइजे स्वयें ॥ ५८ ॥ इति श्रीरामदास रामाचा ॥ विनवी ह्मणे रघुनाथाचा ॥ कुतर्क न घ्यावा मनाचा ॥ रामशब्द वाणितां ऐसा ॥ ५९ ॥ इति श्रीएकवीससमासी समास ॥ १६ ॥ संपूर्ण ॥

समास १७.

॥ श्रीरामचंद्राय नमः ॥ आशंका उद्भवली माझे चित्तीं ॥ ते सांगतों स्वामीं प्रती ॥ पंडित शास्त्रज्ञ बोलती ॥ संस्कृताचेनि आधारें ॥ १ ॥ हृदयकमळीं दिव्यमूर्ती ॥ तेजःपुंज प्रकाशज्योती॥ तयासी च ब्रह्म ह्मणती ॥ केवळ आनंद जो ॥ २ ॥ कां उमटती नाना ध्वनी ॥ त्या प्रत्यक्ष ऐकाव्या कानीं ॥ ऐसें हें विश्वजनीं ॥ बोलिजेत आहे ॥ ३ ॥ कां नेत्रांसी प्रत्यक्ष पहाट ॥ उठतां दिसे लखलखाट ॥ कां मूर्ति प्रमाण अंगुष्ठ ॥ पुढें येऊनि ठाके ॥ ४ ॥ ऐसिया नाना प्रतीती ॥ एकमेकां बैसोनि सांगती ॥ कां दीपा भोंवते बैसोनि पहाती ॥ हिंग रे हिंग ह्मणोनी ॥ ५ ॥ नव्हे ह्मणतां चि बलात्कारा ॥ येऊनि बैसती सैरावैरा[1] ॥ प्रतिपादिती वेदशास्त्रा ॥

१ मनास वाटेल तसा.

चेनि आधारें ॥ ६ ॥ तरी इतुकी ब्रह्म पाहतां ॥ कैसिया परी येईल हाता ॥ ये विषयीं परम [1]चिंता ॥ वाटली मज स्वामी ॥ ७ ॥ संस्कृत तरी न कळे ॥ ब्रह्माचे नाना उमाळे ॥ पाहताति हे चि डोळे ॥ ह्मणोनि सांगती ॥ ८ ॥ ऐसें सांगूनि भेडसाविती ॥ न कळे त्यासि बुडाला ह्मणती ॥ ऐसें ह्मणती तया प्रती ॥ कांहीं च न चले कीं ॥ ९ ॥ तरी काय जी म्यां करावें ॥ कोण्या समाधानें असावें ॥ तया मध्यें जातां व्हावें ॥ कानकोंडें तयासी ॥ १० ॥ ऐक गा शिष्या सद्भावा ॥ तुवां प्रश्न केला बरवा ॥ लक्ष उदंड आहेति गोवा ॥ न चले तुज ॥ ११ ॥ लक्ष हे पूर्वापर आहती ॥ साधकाच्या जाणावया वृत्ती ॥ वृत्ति जितलिया होती ॥ साधक ते शीघ्र ॥ १२ ॥ हे पिपीलिकमार्गाचे अडताळे ॥ विहंगमीं कांहीं नाडळे ॥ जैसें तें अकस्मात मिसळे ॥ लवण जेथिंच्या तेथें ॥ १३ ॥ लक्ष आणि नाना साधनें ॥ हीं करावीं जया कारणें ॥ तयासी चुकोनि मूर्खपणें ॥ लक्ष चि ब्रह्म ह्मणावें ॥ १४ ॥ द्वितीयेचा चंद्रमा दिसेना ॥ ह्मणोनि दाविजे वृक्षपर्णा ॥ पर्ण सांडोनियां देखणा ॥ ते चि न्याहाळी विवेकें ॥ १५ ॥ न्याहाळितां जरी दृष्टी पडिलें ॥ आणि पुनः पाहतां पर्ण आडळे ॥ तरी पर्ण न पाहतां गेलें ॥ लक्ष तये कोरे वरी ॥ १६ ॥ मग तळीं सांडोनि निराळें धांवे ॥ देखिलें तयासी तेथूनि फावे ॥ मग पुढिलांस दाखवी जीवभावें ॥ कुडकुडा होऊनियां ॥ १७ ॥ एकीं बोटीं दाखवितां चि देखिलें ॥ एकांसी भिंताड अडकलें ॥ एकीं आपण चि देखिलें ॥ अकस्मात चंद्ररेखेसी ॥ १८ ॥ सकळ सृष्टीसी ठाउकें ॥ जाणिजेत आहेती सकल लोकें ॥ उभे राहती पाहती कौतुकें ॥ एका पुढें एक होऊनी ॥ १९ ॥ चंद्र दाखववयाचा कांहीं ॥ वृक्षपर्णाचा चि नियम नाहीं ॥ ज्यासी जैसा तैसा तेंहीं ॥ दाखविला येरयेरा

१ दुश्चित.

॥२०॥ येथें चंद्रेंसीं कारण॥ डाहाळी भिंताडा पुसे कोण॥ तैसी
जाणावीं लक्षणें निज खूण॥ ते लक्षाहूनि परती॥ २१॥ चंद्र ह्म-
णोनि पार चि भावी॥जाणपणें आपणासि दाखवी॥जैसा आत्मा
चुकोनियां ह्मणवी॥ लक्ष हें चि गुरुखुणे ॥ २२॥ जरी लक्ष तें
चि ब्रह्म ह्मणती॥ तरी नेत्र असतां चि स्वरूपप्राप्ती ॥ डोळे गे-
लेया चरफडती॥ ब्रह्म न दिसे ह्मणोनियां॥ २३॥ एवं ब्रह्म दे-
खणें हे तों टवाळी ॥ साच मानिती बुचंबुळी॥कल्पवृक्ष ह्मणोनि
सोंपळी॥ दाविजेल जेंवी॥ २४॥ कोणी एक वाराणसी निघाला॥
सीमा उल्लंघन करूनि गेला ॥ सरनांवाचा गांव पाहिला॥ हे चि
वाराणसी॥ २५॥ पुसे नांव काय हें गावासी॥ ग्रामस्थ ह्मणती हे
वाराणसी॥ ऐसें जाणोनियां वस्तीसी ॥ ठाव घेतला॥ २६॥ तों
ह्मणती मागून आले॥ ते तयासी सांडूनि पुढें गेले॥ ऐसें देखोनियां
तो बोले॥ ग्रामस्थां प्रति॥ २७॥ त्या गांवाचा अभिमान लोकां-
सी॥ ह्मणती हे जवागळी काशी ॥ ई पुढें काय वाराणसी॥ ऐसें
सकळ लोक बोलती॥ २८॥ त्यांच्या बोलासि विश्वासला॥ ह्म-
णोनि तेथें चि राहिला ॥ ह्मणोनि श्लाघ्यता दावी यात्रेला ॥
ह्मणे मज तरी काशी भली॥ २९॥ ह्मणे कां रे पुढें जातां॥ तुह्मीं
सर्व मज पाहतां॥ अरे काशी हे चि आतां ॥ इचे परतें काय आहे
॥३०॥ तैसे नाना मतें देखदेखणी ॥ तेथें भाषेसि पडले प्राणी ॥
असो तयांची सोसणी॥ कोणें करावी ॥ ३१॥ जें शास्त्रमुखें ऐ-
कलें॥ तें चि गुरुमुखें दृढ जालें॥ आणि आपुल्या ही आलें॥ अनु-
भवासी॥३२॥तिहींची खूण बाणली॥ विचारितां एक चि झाली॥
त्यासीं च फावली॥शाश्वत सद्गुरुकृपा॥३३॥ अरे ब्रह्म झांका-
॥ संतापासीं कानकोंडें व्हावें॥ तें सत्य चि जाणावें॥ केवळ अ-
ज्ञान॥ ३४॥ अज्ञानही भ्रष्टलें॥त्याचें पाखांडमत जालें॥ तें जा-

१ बडबड

ईना कांहीं केलें ॥ संचित पूर्वपातकांचें ॥ ३५ ॥ अज्ञान बापुडें जातें ॥ सांगतां चि ज्ञान होतें ॥ कृपाळुपणें प्राणियांतें ॥ आपंगि' ल्या सज्जनीं ॥ ३६ ॥ ते सज्जन ज्यासी भ्याले ॥ पाषांड ऐकतां वांज आलें ॥ किती ह्मणोनियां पळाले ॥ मौनमुद्राकपाटीं ॥ ३७ ॥ ह्मणोनि अज्ञान तें बरें ॥ परी नायकावीं पाषांड उत्तरें ॥ मर्द-लंड पाखांडी खरे ॥ ते चि खोटें करिती ॥ ३८ ॥ मध्यलंड आधार बोलती ॥ शास्त्रमतें खटपटती ॥ शब्दज्ञान हें परि भ्रांती ॥ फिटली नाहीं ॥ ३९ ॥ वादविवादाचीं लक्षणें ॥ तीं तूं जाणें पूर्णपणें ॥ अभि-मानें गुंतले खुणे ॥ स्वानंदाचे नेणती ॥ ४० ॥ ह्मणती शास्त्रमतें जेंहीं बोलावें ॥ त्यांसी लटिकें चि कैसें ह्मणावें ॥ तरी आतां हें चि स्वभावें ॥ सांगिजेल ॥ ४१ ॥ समूळ शास्त्रार्थ पाहतां ॥ ते चि खट-पटति ऐकतां ॥ वेदीं विचारूं जातां ॥ एकविध बोलिलें नाहीं ॥ ४२ ॥ तैसें चि कवित्व संतसज्जनें ॥ परोपकारार्थ निरूपणें ॥ केलीं करि-ताती ॥ परी तूं जाणें ॥ आद्यंतीं एकचि नाहीं ॥ ४३ ॥ दिवसेंदि-वस ज्ञान वाढे ॥ तैसीं निरूपणें हीं चढे ॥ नाना अभेद शब्दगाढें ॥ दिवसेंदिवस बोलती ॥ ४४ ॥ तरी आपण विवेकें पहावें ॥ अर्थांतरीं मग्न व्हावें ॥ स्वसुखें पावलिया स्वभावें ॥ ऐकताचि आहे ॥ ४५ ॥ शब्दज्ञानें ऐकता मोडे ॥ तरी शब्दज्ञानस्वरूपीं घडे ॥ वेगळेपणें रोकडे ॥ जन्म भोगणें घडती ॥ ४६ ॥ जेथें शब्दज्ञान न साहे ॥ तेथें एकता विघडोनि लाहे ॥ सत्य किंवा मिथ्या पाहें ॥ विवेकें क-रूनी ॥ ४७ ॥ तेथें शब्दज्ञाता कैंचा उरेल ॥ मा तुज शब्दीं बुडा-लासि ह्मणेल ॥ बुडालासि बोलणें चि फोल ॥ शाब्दिकाचें ॥ ४८ ॥ जैसें तरलासि ह्मणतां तरसी ॥ आणि बुडालासि ह्मणतां चि बु-डसी ॥ कां लाधेनाचि समाधानासी ॥ सर्वथा उरी नाहीं ॥ ४९ ॥ आमुचा स्वामी पुण्यपरायण ॥ सूर्यवंशाचें मंडन ॥ लीलाविग्रहें

! अल्पज्ञानानें दूषित झालेलें.

नारायण॥तयासि रजकें निंदिलें॥५०॥तेथें मानावें आह्मीं किती॥ जी जन आह्मांसी बोलों भिती॥ ऐसे जनासी शब्द ठेविती॥ते मूर्ख जाणावे ॥ ५१ ॥ जन आणि जनार्दन ॥ यांसीं नाहीं भिन्नाभिन्न ॥ ह्मणोनियां जनां पासून ॥ अनृत न घडे ॥ ५२ ॥ जन सत्य चि बोलती ॥ जैशास तैसा च ह्मणती ॥ गुण असतां ऐकोनि चित्तीं॥ कां पां दुश्चित व्हावें ॥ ५३ ॥ जरी जनीं बाष्कळ ह्मणावीं॥नसती च करितां उठाठेवी ॥ तरी मिथ्या जाणोनि जीवीं॥ आपण कासया धरावी ॥ ५४ ॥ तुझ्या ठायीं नाहीं विश्वास॥ आणि जनास ठेविसी गुण दोष ॥ वादविवाद करूनियां सावकाश॥ देहबुद्धि धरिली॥ ५५॥ जन बोलती या चि भावें॥ तें तुवां देहबुद्धि ह्मणावें॥ निंदा जाणोनियां जावें ॥ आपुलिया निज भावा॥ ५६ ॥ आणि आमुची आज्ञा ऐसी ॥ जे तुवां नातळावें देह बुद्धीसी॥ ऐकत असतां तुझे मानसीं ॥ नाना विकल्प ऊठती॥ ५७॥ आतां असो हें बोलणें ॥ जें जें देखसी देखणें॥ चित्तासि न येतां पेखणें ॥ सर्वथा करूं नको ॥५८ ॥ तूं ह्मणसी जें म्यां सांगावें॥ ते काळीं सत्य चि मानावें ॥ पाषांड सोडोनि व्हावें ॥ पूर्ण समाधानी ॥ ५९॥ तरी जन्मांतरींचीं अनंत पातकें ॥ प्राणियासी घडलीं अनेकें॥ ह्मणोनि तयांसि विवेकें ॥ वोसंडिलें आहे ॥ ६० ॥ त्रास सांगतां सत्याचा ॥ आणि विश्वास बाणला असत्याचा॥ हा जाणावा पूर्वपातकाचा॥ ठेवा सोडीना॥ ६१ ॥ माया खेळते कौतुकें॥ प्राणी गोविले चटके॥ भ्रांति घालूनि अविवेकें॥ भुलवूनि टाकिला॥ ६२॥ अवघीं च मुक्तता पावावीं॥ तरी हे वाडी कोणें वसवावी॥ ह्मणोनियां माया गोवी ॥ नाना उपायें करूनियां॥ ६३॥प्राणी करूं जाय उपाय॥ बळू दे न करी त्याचा चि अपाय॥ अंतीं प्राणी पाहूं जाय॥ तंव उपाय चि ठाव

१ न स्पर्शावें. २ चिकित्सा ३ सर्वांनीं.

नाहीं ॥ ॥ ६४ ॥ ऐसें हें मायेचें करणें ॥ भल्यासी च वेड लावणें ॥ तथें तुझें कोणी कडे सांगणें ॥ व्यर्थ चि कां शिणसी ॥ ६५ ॥ जरी तुज सांगणें आहे ॥ तरी तूं आपुली च क्रिया पाहें ॥ तुझी क्रिया पालटालिया लाहे ॥ जनासी कांहीं ॥ ६६ ॥ अरे तुज क्रिया न घडे॥ तुज सांगणें कोणी कडे ॥ शब्दज्ञानबडबडे ॥ वरपंड कां झालासी ॥ ६७ ॥ आपण करून दाखवावें ॥ तरी च दुसऱ्यासि सांगावें ॥ ठाकेना तरी रहावें ॥ मेलेंसें आपुले ठायीं ॥ ६८ ॥ झांकावें आपणासी ॥ आणि शिकवावें पुढिलासी ॥ ऐसा हा सकळ सृष्टीसी ॥ दंडक चि आहे ॥ ६९ ॥ तूंही वर्तसी तया ऐसा ॥ तरी तुज परमार्थ कैसा ॥ नट धांवत आणी जैसा ॥ रंजवाव-या जनासी ॥ ७० ॥ ह्मणोनि आपण क्रिया करावी ॥ मग पुढिलांसी न लगे सांगावी ॥तुझी क्रिया देखोनि जीवीं ॥ ते ही तैसी कारितील ॥ ७१ ॥ अरे पुढिल्यांचें तुज काय ॥ तूं तो समाधानी होय ॥ तुझें समाधान जालिया उपाय ॥ जनासी करणें चि न लगे ॥ ७२ ॥ अभिमान तुजपाशीं जागतो ॥ तुझें कोण मानूं पाहतो ॥ जन ही सकळ जाणतो ॥ तुझे तुझे अंतरीं ॥ ७३॥ ह्मणोनि जें कांहीं दुसऱ्यासी सांगावें ॥ तें तुवां स्वयें चि करावें ॥ ऐसें केलिया ॥ स्वभावें ॥ समाधान सकळिका ॥ ७४ ॥ स्वामी सर्वज्ञ गोसावी ॥ बुद्धि शिकविली बरवी ॥ सुदृढ धरीन मी जीवीं ॥ समाधान हेंचि आतां ॥ ७५ ॥ आतां लौकिकी लोकाचार ॥ आणि सद्गुरू मध्यें एकंकार ॥तरी या शब्दाचा विचार ॥ कैसा आहे स्वामी ॥ ७६ ॥ इति.श्रीरामदास पुढें॥आशंका सांगेल निवाडें ॥ चित्त देऊनि ऐकतां उडे ॥ पाषांडमत जेणें ॥ ७७ ॥ इति ॥ १७ ॥ समास ॥ ॥ संपूर्णमस्तु ॥ श्रीरामचंद्रार्पमस्तु ॥ श्रीराम ॥ जयराम ॥ ।

---

१ अनुकूल.

समास १८.

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ राम ॥ पंचभूतांची आहे एकता ॥ सृष्टि राहे मिळोनि चालतां ॥ परस्परें विपंट पडतां ॥ जाईल ब्रह्मांड विलया ॥ १ ॥ पंचभूत हे कल्पांतीं ॥ परस्परें ग्रासोनियां विश्रांती ॥ पाव-ती भूतांचे अंतीं ॥ सृष्टि नाहीं कीं ॥ २ ॥ जैसें कर्पूराशी दीपें भ-क्षिलें ॥ दीपासी वायूनें झडपिलें ॥ वायूचें सर्वांग वितुळलें ॥ आका-शाचे पोटीं ॥ ३ ॥ तैसा या पंचभूतांचा गोळा ॥ नासोनि जाईल अवलीळा ॥ मग डोळे भरूनियां भूगोळा ॥ कोणें पहावें ॥ ४ ॥ ऐशीं पंचभूतें निमालीं ॥ आणि त्रिगुणांची शांति आली ॥ महत्तत्वें-सि माया गेली ॥ महंमायेचे पोटीं ॥ ५ ॥ महंमाया हे विश्रांती ॥ पावेल गुणसाम्य निगुती ॥ गुणसाम्य निमालिया अंतीं ॥ स्वरूप चि आहे ॥ ६ ॥ ऐसें स्वरूप पाहूं जावें ॥ पाहूं जातां आपण चि व्हावें ॥ तेथें कोणाशी कोण ह्मणावें ॥ एकंकार ह्मणूनी ॥ ७ ॥ ऐसें कांहीं स्वरूप नांवें ॥ तैसा एकंकार शब्दाच्या भावें ॥ परी हें बोलणें अवघेंचि वांवें ॥ पाहेरिया सकट ॥ ८ ॥ एकंकार यासी ह्मणावें ॥ परी आपण स्वयें अनुभवावें ॥ अनुभव जालिया स्वभावें ॥ समा-धान आहे ॥ ९ ॥ याचे वि नांवें भेद तुटला ॥ अभेदशब्द तो हि निमाला ॥ भेदाभेदातीत संचला ॥ आत्मा असत चि आहे ॥ १० ॥ स्वरूपीं तो भेद नाहीं ॥ माया मिथ्या ह्मणतां सर्व ही ॥ तरी कांहीं क्रिया केली ते देहीं ॥ बांधूं न शके मज ॥ ११ ॥ अभेदीं आणि क्रिया करणें ॥ हें बोलणें चि लाजीरवाणें ॥ भेद चि नाहीं तेथें कोणें ॥ क्रिया करावी ॥ १२ ॥ मी चहूं देहा परता ॥ मज कळलें जीवीं त-त्वता ॥ परी विचारें पाहतां ॥ स्थूळ तो धरी लोकीं ॥ १३ ॥ स्थूळ

१ वैर. २ मिथ्या.

काय तां धरिलें ॥ हें सकळ मायेनें केलें ॥ केलें तें ही विचारितां जालें ॥ मायेचें चि अंग ॥ १४ ॥ तूं माये हूनि वेगळा ॥ बद्धता मुक्तता मायेची चि कळा ॥ ऐसें जाणोनि वेळोवेळां ॥ स्थूळें धरिलों ह्मणसी ॥ १५ ॥ स्वामी बोलिले तें बरवें ॥ परी स्थूळ आहे तों कैसें वर्तावें ॥ हें स्वामीनें मज सांगावें ॥ कृपा करूनी ॥ १६ ॥ ऐक शिष्या साराचें ही सार ॥ जेणें पाविजे पैल पार ॥ सांगतों ये वचनीं आधार ॥ किंचित ही नाहीं ॥ १७ ॥ अरे जयासी परमार्थ व्हावा ॥ तेणें प्रपंच त्यजावा ॥ प्रपंचीं परमार्थ करावा ॥ तो ठाकेना सर्वथा ॥ १८ ॥ करितां प्रपंचाची वृत्ती ॥ संसारींचे झोंके आदळती ॥ दुःख शोक पडे भ्रांती ॥ मग परमार्थ कैंचा ॥ १९ ॥ संसारीं असोनि अलिप्त ह्मणणें ॥ त्याचें फटकाळ बोलणें॥ आधार भरी टाकावा कोणें ॥ प्रपंच ह्मणोनी ॥ २० ॥ प्रपंच ह्मणिजे उदास नागवण ॥ आणि प्रपंच ह्मणिजे परमार्थबुडवण ॥ परस्परें या दोघां जाण ॥ सर्वथा न घडे ॥ २१ ॥ परमार्थ हा नव्हे सोपा ॥ ज्ञानगोष्टी व्यर्थ चि बापा ॥ जरी होय ईश्वरकृपा॥ तरी च हा प्रपंच सुटे ॥२२॥ अरे शिष्या आह्मी सांगणें ॥ परी तुज लागे क्रिया करणें॥परमार्थ जोडिला आणि डगमगणें॥केवळ अज्ञान॥२३॥जयासि वाटे वैराग्य करावें॥तेणें कांहींच न विचारावें ॥ उठोनि वाटे चि लागावें ॥ दिगंता प्रति ॥२४॥ आपण आपणिया वोळखिलें॥ कोणी कोणाचें नव्हेसें कळलें ॥ आणि प्रपंच करितां मेले ॥ ते पढतमूर्ख जाणावे॥२५॥परमार्थ सुदृढ जडे॥मोहजाळ समूळ उडे॥ हें प्रपंचीं सहसा न घडे ॥ वैराग्या वांचूनी ॥ २६ ॥ तया वैराग्या आड विवशी ॥ आहे तो सांगतों तुजपाशीं॥ सावधान होऊनि मानसीं ॥ विचार करावा ॥ २७ ॥ उपजतांचि वैराग्य जोडे ॥ ऐसे परमार्थी थोडे ॥ असो मग ही अंतर पडे ॥ किंनिमित्त तें ऐका ॥२८॥

---

१ खोटसाळ.

एकासी पत्नी सांपडली ॥ वृत्ति तिये पाशीं गुंतली ॥ असो तेथूनि मोकळीक केली ॥ तरी जन ह्मणे त्यजूं नये॥२९ ॥तितुकाचि आधार पाहिला ॥ प्राणी प्रपंचीं गुंतोनि राहिला ॥ वैराग्याचा नाश केला ॥ होय कीं प्रपंच ॥ ३० ॥ जरी ह्मणे वेद गोवी ॥ तरी त्याची ही आज्ञा ऐकावी ॥ पुत्र जाहल्या नंतर त्यजावी ॥ प्रपंचेंसीं भार्या ॥ ३१ ॥ एकीं प्रपंचाची लालुच केली ॥ एका कुलाभिमानें लाज लाविली॥ह्मणती वृत्ति भूमि बुडाली॥तरी नांव जाईल वडिलांचें ॥ ३२ ॥ एक ते लौकिक राखती॥ ना रे बा निघूनि गेला ह्मणती॥ एक ते आधार घेती ॥ जनकादिकांचा ॥ ३३ ॥ एक ह्मणती कासयासि जावें ॥ वैराग्य गृहींच करावें ॥ आल्या अतीतासी अन्न द्यावें ॥ शेवटीं तें ही टाकेना ॥ ३४ ॥ एक ह्मणती जीव कां दांवा॥ दुसऱ्यासी हात पसरावा ॥ दुकाळ आला तरी यावा ॥ तें ही सांवरेना ॥ ३५ ॥ एकाशी देहाची लालुच मोठी ॥ परी हे जाणावी परम खोटी ॥ प्रारब्ध सुटेना शेवटीं ॥ अंतरे वैराग्य ॥ ३६ ॥ एक ह्मणती विवेक असावा॥नाहीं च तो कोठूनि आणावा॥अविवेकें प्रपंच करावा॥तैसा चि परमार्थ तो ॥ ३७॥ विवेक नाहीं ह्मणूनि डोळे॥ झांकूनियां अविवेकबळें ॥ विवेक साधी तों काळें ॥ आयुष्य नेलें ॥ ॥ ३८ ॥ ह्मणोनि हें कांहीं च नसतां॥प्रपंच सांडूनि उदास होतां ॥ मग तया साधकाची चिंता ॥ ईश्वराशी आहे ॥ ३९ ॥ एक ह्मणती वैराग्याचे दिवस ॥ येती मग व्हावें उदास ॥ तों वरी हांव सावकास ॥ प्रपंच भोगावे ॥ ४० ॥ प्रपंचमहत्त्वाची बेडी ॥ गळां पडतांचि बांधूनि पाडी ॥ मग साधकें बापुडीं ॥ गुंतूनि पडती ॥ ४१ ॥ स्रष्टि प्रपंचीं गोवी ॥ ऐसा थोडा जो उगवी ॥ ज्ञान सांगोनियां दावी[1] ॥ वाट वैराग्याची ॥ ४२ ॥ जेथें विवेकेंसीं वैराग्य जागे ॥ तेथें समाधान पाठीं लागे ॥ प्रतिष्ठेसी ह्मणे उगे ॥ बैस परती ॥ ४३ ॥ प्रति-

---

१ दाखवावा.

छा जालिया लालुच न करी ॥ ते चि जाणावी वैराग्य सामग्री ॥ आणि स्वधर्माचा सांभाळ करी ॥ तो विवेक जाणावा ॥ ४४ ॥ परमार्थ तो चि जो वैराग्य ॥ वैराग्या परतें नाहीं भाग्य ॥ वैराग्य नाहीं तों तो अभाग्य ॥ लुलु दरिद्री ॥ ४५ ॥ ह्मणोनि त्वां वैराग्य करावें ॥ लौकिकभय सांडूनि द्यावें ॥ तारुण्य गेलिया खंगावें ॥ लागेल पुढें ॥ ४६ ॥ आतां तरी वैराग्य ठाकेना ॥ आणि प्रपंच हा सुटेना ॥ तरी प्रपंचीं असोनि वासना ॥ परमार्था कडे वोढवी ॥ ४७ ॥ सांडोनि प्रपंच सोहळा ॥ परमार्थ दाखवावा आगळा ॥ दीन देखोनि कळवळा ॥ आला पाहिजे ॥ ४८ ॥ भक्ति श्रेष्ठ हरिकथा ॥ नेमस्त मेळवी परमार्था ॥ ते तूं ठाकों नको सर्वथा ॥ प्रतिदिनीं ॥ ४९ ॥ जेणें प्रपंचीं असावें ॥ तेणें दों विषयां वेगळें व्हावें ॥ काय ह्मणाल तरी चित्त द्यावें ॥ कनक आणि कांता ॥ ५० ॥ ह्मणसी प्रपंच आणि कांता ॥ हें मी कैसें टाकूं आतां ॥ तरी ईश्वरें दिल्ही ते वनिता ॥ सकळांसी ठाउकी ॥ ५१ ॥ तैसें कनक पुढिलावें ॥ अभिलाषूनि आपुलें सावें ॥ ऐसें केलें तरी कैंचें ॥ समाधान पावसी ॥ ५२ ॥ अरे आहे तैसें नाहीं ॥ गेल्या खंती न वाटे देहीं ॥ आलियाचा कांहीं ॥ संतोष न मानीं ॥ ५३ ॥ ऐसें विचारावें त्वां ॥ टाकेल तरी प्रपंच करावा ॥ नाहीं तरी नेमस्त त्यजावा ॥ हेचि आज्ञा पोटस्थ ॥ ५४ ॥ अरे शिष्या संसारीं सुख वाटे ॥ परी तुज न कळे रे दुःख मोठें ॥ जयाशी न कळे तयाचें खोटें ॥ अदृष्ट[1] जाणावें ॥ ५५ ॥ ऐसें हें विश्वासी कळतें ॥ परी क्रिया घडे जेथें ॥ तयासी च कळे येरें रितें ॥ वाउगें शाब्दिक ॥ ५६ ॥ शब्दींच आत्मा जाला ॥ शब्दीं च भेद तुटला ॥ जैसा दुसऱ्याच दिवशीं लाधला ॥ राजपद्वी ॥ ५७ ॥ शब्दीं सर्व आत्मा ह्मणावें ॥ आचार सांडूनि भलतें चि करावें ॥ तें पाषांड मत जाणावें ॥ विवेकी असेल तेणें ॥ ५८ ॥ भेद आणि प्रपंचीं मोडे ॥ ऐसें

---

१ दैव.

ही कांहीं च न घडे ॥ डोळे झांकिती ते रोकडे ॥ नागवले स्वहितासी ॥५९॥ रासभी सोहळे भोगावे ॥ मनुष्यें उकरडे भुरकसावे॥ ऐसें घडेल तरी च फावे ॥ अभेद प्रपंचीं ॥ ६० ॥ कां सुरी हातीं घ्यावी॥ आंगोळीची लेखणी करावी॥करितां प्रशस्त वाटे जीवीं॥ तरी प्रपंचीं भेद नाहीं॥६१॥कां इक्षुदंड जैसा खावा॥तैसाचि नेत्रीं खोवावा॥कां कपाळमोक्ष करावा॥नारीकेळ ह्मणोनी॥६२॥हें एकतां चि बरें न वाटे॥आणि आधार घेतां सुख वाटे॥शब्दज्ञानेंचि भेद तुटे॥हें काय बरें॥६३॥अरे या शरीरा कारणें ॥ठायां ठायीं विचारणें॥आणि परमार्थाची च भेलव करणें॥हें बरें नव्हे हो॥६४॥ भेद तुटायाचें स्थळ॥तें एक स्वरूप निर्मळ॥तेथें हा मायेचा खेळ॥ समूळ मिथ्या॥६५॥तेथें भेद तुटोनि गेला॥परी वक्ता तो ही निमाला॥अभेद शब्द तो ही आला॥भेदामध्यें॥६६॥प्रपंचीं अभेद हा विनोद॥ अभेद बोलणें हा चि भेद॥ जरी न कळे तो मतिमंद ॥ मूर्ख अविवेकी॥ ६७ ॥ सार्थक करावें जयाचे जीवीं॥तेणें जाणीव बांधोनि ठेवावी ॥ आणि आदरें करूनि ऐकावी॥ संतचर्चा बैसूनी॥ ६८ ॥ संतसंगतीचें फळ॥ दुरी करी भवमूळ॥ संग सोडलिया अमंगळ॥ वासना नुरे ॥ ६० ॥ इति श्रीदासपणाचीं करणें ॥ दासीं स्वयें राम चि होणें॥ऐसें परम गुह्य ठेवणें ॥ संतसंगती आहे ॥ ७० ॥इति श्रीसमास ॥ १८ ॥ संपूर्ण ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

समास १९.

॥ श्रीराम ॥ संतसंग भाग्यें लाधला॥ संतसंग कैंचा अभाग्याला॥ जयाशी संतसंग जोडला ॥ ते संत चि होती स्वयें॥ १ ॥ जे जे संगतीशी लागावे॥ ते ते गुण लागती स्वभावें॥ प्रयत्नेंशीं न लगे जावें॥ आदरें करूनी॥२॥ प्राणी असती जये संगती॥ तैसे

१ चांगुलपणा.

चि गुण आंगीं बाणती ॥ पाहणें ही न लगे प्रकट दिसती ॥ जयाचे तया सारिखे ॥ ३ ॥ जैसा कागद एक चि आहे ॥ परी जे वस्तूचा संग लाहे ॥ ते वस्तू सारिखा पाहें ॥ परिमळ तया कागदाशी ॥ ४ ॥ हा ही दृष्टांत गौण जाला ॥ विचार पाहतां अनुभवाशी आला ॥ संतसंगतीं जो लागला ॥ तो वेगळेपणें उरे ना ॥ ५ ॥ कागदाशी परिमळ लागला ॥ नवजाय जरी झडोनि गेला ॥ परी तयाच्या कागदपणाला ॥ तोटा न ये कीं ॥ ६ ॥ तैसे नव्हेति ते सज्जन ॥ कृपा जालिया प्राणी अभिन्न॥होती जैसे ते कांचन॥लोहाचें होय ॥ ७ ॥परीस लोहाचें कांचन करी॥परी आपणा ऐसें न करी॥ह्मणोनि देऊं नये सरी॥परिसाची सज्जनां॥ ८ ॥ना तरी चंदन असे॥तो वृक्षाशी करी आपणा ऐसें ॥ तेथें पाहतां भेद नसे ॥ तैसे हे सज्जन ॥ ९ ॥ परी तेथें ही भेद आहे ॥ हें तूं विचारूनियां पाहें ॥ मुख्य चंदनपण न लाहे ॥ तया वृक्षाचे अंगीं॥ १० ॥ आपण अनायासें आगळा ॥ त्यांशी ह्मणती बोरी बाबळा ॥ तैसा नव्हे संगसोहळा ॥ सत्संगतीचा ॥ ११ ॥ जैशी भिंगोरीनें आळी आणिली ॥ ते चि स्वयें भिंगोरी जाली ॥ परी वेगळेपणें मिरविली ॥ दुसरी भिंगोरी ॥ १२ ॥ आणि तयाशी भय ही वाटलें ॥ मागुती पुढें ही ठेविलें ॥ तैसें सज्जनीं नाहीं केलें ॥ शरणागतांशी ॥ १३ ॥ सुखीं सुखाचा सुकाळू ॥ नाहीं दुःखाचा विटाळू ॥ सकळ अबळा गोवळू ॥ आपण चि होणें ॥ १४ ॥ पायीं ठेवितां च सद्भाव ॥ आनंदें भरीत ब्रह्मकटाव॥संसारभयें सकळ ही वाव ॥ होऊनि जाती एकसरी॥ १५ ॥ देखोनि संतकृपेचा यावा ॥ विवेकें भेटोनि गेला मागावा ॥ अंकित होऊनि घालावा ॥ गोंधळ भक्तिपेठेशी ॥ १६ ॥ विवेकाचा फड पडला ॥ शांतीशी थोर आधार जाला ॥ अभिमान पळोन गेला ॥ देहबुद्धि घेऊनियां ॥ १७ ॥ अहंकार वाहूपाड्या मैंद ॥ धरूनि

१ प्रभाव. २ ज्ञान.

केला शिरच्छेद॥मोहभ्रांतिफांसे दग्ध ॥ केले वैराग्यबळें ॥ १८॥ भावार्थाचा उदीम सज्जला ॥ अज्ञानदरिद्रें वेगळा जाला॥ प्राणी मोक्षलक्ष्मीनें आपंगिला ॥ ऐसी कृपा सज्जनांची ॥ १९ ॥ प्रपंचाची ती रड फांकी जाली॥परमार्थाची गुढी उभाविली ॥ केवल देखूनी आली ॥ दया आणि सत्कृती ॥ २० ॥ मैंदावे तितुके वंडाळले ॥ मीपण चोरटें पळोनि गेलें ॥ मत्सरातिरस्कारां केलें ॥ देशधडी विवेकें ॥ २१ ॥ क्रोध उचल्या सांपडला ॥ विवेकाशी न कळतां शांतीला ॥ नेया कारणें होता आला ॥ त्यांशी फोडिलें अंतरीं ॥ २२ ॥ ऐसीं अमंगळें तितुकीं पळालीं ॥ आणि निर्मळें तितुकीं मिळालीं॥आनंदें उचंबळलीं ॥ आचारब्रह्मवृंदें ॥ २३ ॥ या कारणें संतसंगती ॥ धरितां प्राणी मुक्त होती ॥ ज्ञानामृत सेविती ॥ जेणें चुके जन्ममृत्यु ॥ २४ ॥ आतां असो हें बोलणें ॥ संतवचनीं विश्वास धरणें ॥ सांगितलें तें मूर्खपणें ॥ असत्य मानूं नये ॥ २५ ॥ ऐक गा भावार्थाची खूण ॥ जेणें चित्ताची वणवण ॥ तुटोनि जाईल पूर्ण ॥ समाधान पाविजे ॥ २६ ॥ ह्मणसी मी भाव धरूं केसा॥ तरी ऐक सांगतों ऐसा ॥ भाव तो चि विश्वासा॥सुदृढ धरावें॥२७॥ जो प्राणी संसारीं गांजला ॥ तया आंगीं विश्वास बाणला ॥ जो देखावेखीं[1] शरण गेला ॥ तेथें विश्वास कैंचा ॥ २८॥ अविश्वासें माया गोवी ॥ गोवूनि मागुता जन्म दावी ॥मोहजाळ वेढा लावी ॥ उमजों चि नेदी ॥२९॥ अविश्वासें ठकला प्राणी॥अविश्वासा ऐशी नाहीं हानी ॥ जेथें अविश्वास तो जाचणी ॥ वरपडा होईल ॥३०॥ जेथें अविश्वासें बिऱ्हाड घेतलें॥ तेथें ये मायेचें ठाण आलें ॥ प्राणी नेऊनि कोंडिले ॥ गर्भाचिये बंदीशाळे ॥ ३१ ॥ ह्मणोनि आधीं च विचारावें ॥ युक्तायुक्त शोधूनि पाहावें ॥ आपणाशी न कळे तरी पुसावें ॥ संतसज्जनांशी ॥३२॥ विचारें वीण कार्य कांहीं ॥ प्रपंच

[1] दुसऱ्याचें पाहून.

तो ही चालत नाहीं॥मा परमार्थतजवीज सर्व ही॥ विचारिली पा· हिजे॥३३॥ मानेल तरी च अनन्यभावें॥सत्पुरुषाशी शरण जावें॥ शरण गेलिया त्यजावें॥ दुरी अविश्वासा॥ ३४॥ जें जें स्वामीनें सांगीतलें॥ तें तें पाहिजे ऐकिलें॥ ऐकोनि कार्य वर्तलें ॥ पाहिजे तैसें ची॥ ३२॥ तूं स्थूळ नव्हे ह्मणतां ची॥ लुलुं धरूं नये त· याची॥ वार्ता असूं दे चौं देहांची ॥ वायकोळ खटपट ॥ ३६ ॥ शिष्या जाणिवेनें बुडविलें॥ चौ देहांचें विवरण केलें॥ आणि वा· चाळपणें सांगितलें ॥सर्व ही यें चि करण॥ ३७॥ जे कांहीं पृच्छा केली॥ ते तत्काळ सांगितली ॥परी ते तितुकी हि व्यर्थ चि गेली॥ तैसें चि वर्तल्या वांचूनी॥ ३८॥ तुज सांगतों या का· रणें॥ तुवां व्यर्थ वाचाळ न होणें॥ स्थूळा पासोनि वेगळें होणें॥ शब्दीं नको रे॥ ३९॥ तूं ह्मणशी चहूं देहां परता॥ तरी आह्मांशी तुझ्या स्थूळाची चिंता॥ कां जे तुझी स्थूळाशा तुटतां ॥ दिसत नाहीं॥ ४०॥ जैसा रायविनोदाचा परिवार ॥ तैसा तुझा ज्ञा- नाचा विचार॥ परी येणें कांहीं पैल पार॥ पाविजेत नाहीं॥४१॥ मज परीस तूं जाणता॥ परी मी काय सांगों आतां॥ ह्मणशी मी सर्वसाक्षी च तत्वता॥ तो ही नव्हे आपण॥ ४२॥ इतुकें ही तुज कळलें॥ आणि धडधडीत बोलतां आलें ॥परी हें सत्य जाण जालें॥ बंधन तुज॥ ४३॥ बंधन जाणिवेची बेडी॥ तुवां पायीं घातली आवडी॥ परी हे न करितां तडजोडी ॥ हित नव्हे तुज ॥ ४४॥ज्ञान तें चि जे जाणीव विरे॥ देहबुद्धि निःशेष सरे॥ देहाभिमान हे हुंबरे॥ तो ज्ञाता नव्हे ॥ ४५॥ अरे तुवां जाणि- वेनें बोलावें॥ आणि तुज जनें मुक्त ह्मणावें ॥तरी तुवां मुक्त व्हावें॥ न ह्मणतां तूं बद्ध चि॥ ४६॥ जो या जनाच्या बोला ला- गला ॥त्याचा परमार्थ बुडाला ॥ समाधान असावें तयाला॥

१ लोभ.

साक्ष आपुलें मन ॥ ४७ ॥ तुज समाधान व्हावें ॥ कीं लोकीं बरें ह्मणावें ॥ लौकिक पाहिजे त्यानें शिकावें ॥ पुस्तकी च शाब्दिक ॥ ४८ ॥ हें आत्मज्ञान नव्हे सोपें ॥ या आड विघ्नें अमूपें ॥ तें मी सांगेन साक्षेपें ॥ ऐक बापा ॥ ४९ ॥ इति श्रीरामदास ह्मणे ॥ श्रोतीं अवधान देणें ॥ पुढिलिये समासीं लक्षणें ॥ सांगिजेती अ-ढ्ताळे ॥ ५० ॥ इति श्रीजुनादासबोध ॥ समास ॥ १९ ॥ संपूर्ण ॥

समास २०.

॥ श्रीरामचन्द्राय नमः ॥ मार्गी चोरांचें खाजें ॥ मैंद धांवती पाठी लागिजे ॥ एकाकीं लुटूनियां वोझें ॥ घेऊनियां जाती ॥ १ ॥ तैसें आयुष्य हें निधान ॥ येणें चि जोडे निधान ॥ तें प्राणियासी भोंदून ॥ माया मोहीं नेतसे ॥ २ ॥ सुवर्ण पंथीं भुरळें घालिती ॥ घरद्रव्य घेऊनि जाती ॥ लटक्या वरपड होती ॥ भ्रांत प्राणी ॥ ३ ॥ तैसे आयुष्या नाना विघ्न अडताळे ॥ मायादेवी चटकें खेळे ॥ प्राणी अज्ञानाच्या सांकळे ॥ बांधोनि पाडी ॥ ४ ॥ कलियु-गाचे बहुतबळें ॥ जाली मायोपाधि सबळे ॥ जन हे प्रपंचीं सकळे ॥ मायाजाळें वेष्टिले ॥ ५ ॥ विषयसंगें दुःख पावती ॥ दुःख चि होय अंतीं ॥ त्या प्राणियासि गती ॥ कैसी हों सके ॥ ६ ॥ सुखा कारणें बापुडीं ॥ पडती संसारसांकडीं ॥ धरूनि प्रपंचाची गोडी ॥ दुःखें आक्रंदती ॥ ७ ॥ असतां सुखमय संसार ॥ तरी कां टांकिती थोर-थोर ॥ होती दुःखाचे डोंगर ॥ प्रपंचसंगें ॥ ८ ॥ प्रपंचीं आणि परम सुख ॥ पावेन ह्मणेल तो मूर्ख ॥ जैसें परमान्नीं मिश्रित विख ॥ से-वितां मृत्यु पावे ॥ ९ ॥ ऐसा प्रपंच आपुला ॥ मानूनि जन्म गमा-विला ॥ सेखीं दोहीं कडे अंतरला ॥ प्रपंच ना परमार्थ ॥ १० ॥ प्रपंचलोभाचे नि गुणें ॥ प्राणी स्वहित करूं नेणे ॥ ऐसें मायेचें क-

१ प्रतिबंध.

रणें ॥ उघडों चि नेदी ॥ ११ ॥ भुजंगीं वेष्टिला चंदन ॥ कां विवसी पलीकडे निधान ॥ विघ्नीं ठेविलें ब्रह्मज्ञान ॥ तैसिया परी ॥ १२ ॥ स्वहित काय हें कळेना ॥ विषयवासना तुटेना ॥ देहाभिमान गळेना ॥ मंदबुद्धीस्तव ॥ १३ ॥ मुक्तपणें कर्म एक ॥ टाकितां होतें बाधक ॥ कानकोंडी धुकधुक ॥ अंतरीं वसे ॥ १४ ॥ एक ते कर्मठपणें बद्ध ॥ कर्म न घडे यथाविध ॥ ते चि क्षणीं परम खेद ॥ होय जयासी ॥ १५ ॥ जें कर्म देखे देखलें ॥ ते धोकावत चि मेले ॥ एक ते आदरें जाले ॥ परम अनर्गळ ॥ १६ ॥ आदरें केली अनर्गलता ॥ ते बांधील हे तत्वता ॥ कर्मसंशय हृदयीं धरितां ॥ तो ही बांधील नेमस्त ॥ १७ ॥ स्वधर्मकर्मउडवण ॥ या नांव परमार्थ बुडवण ॥ ह्मणोनी स्वधर्मकरण ॥ अगत्य आधीं ॥ १८ ॥ कर्म करी यथाविध ॥ अंतर पडतां नुपजे खेद ॥ तरी सोनें आणि सुगंध ॥ निश्चयेंसीं ॥ १९ ॥ आधारें कर्म टाकणें ॥ हें काय आपुलें मन नेणे ॥ ज्याचा जो स्वधर्म तेणें ॥ त्यागूं नये सर्वथा ॥ २० ॥ आदरें भोगावा भोग ॥ आणि स्वधर्माचा कीजे त्याग ॥ या नांव श-रीरपोग[1] ॥ केवळ विषयीं ॥ २१ ॥ आतां असो हें बोलणें ॥ स्वधर्म चळला ज्ञातेपणें ॥ ते पाखंड कोटि गुणें ॥ विषयासक्त ॥ २२ ॥ नाना मतांचे अडताळे ॥ शब्दज्ञानें क्रिया चळे ॥ तेणें शुद्धज्ञान मावळे ॥ उठती मतांतरें ॥ २३ ॥ जाणे तो चि पुरुष अविचार ॥ धरूनि घेती मतांतर ॥ तेणें संगें इतर ॥ भाविक चळती ॥ २४ ॥ ऐसें हें निरूपण ऐकिलें ॥ अंतरीं जेणें तुच्छ केलें ॥ ते प्राणी नागावले ॥ मी काय करूं ॥ २५ ॥ परद्वार कां तस्कर ॥ सांगितला न मने विचार ॥ परी त्या जाणवेल विकार ॥ कर्ण नासिका छेदितां ॥ २६ ॥ असो शुद्ध क्रिये विण ॥ परमार्थ तरले कोण ॥ देहपांगें[2] नागवण ॥ नेमस्त आहे ॥ २७ ॥ सत्क्रिया नसतां

१ शरीरपोसणें. २ विघ्नें ३ देहरक्षणानें.

परमार्थ ॥ शब्दज्ञान सांगणें व्यर्थ ॥ असत्क्रियेनें अनर्थ ॥ वो-
ढवेल पुढें ॥ २८ ॥ एवं शुद्ध क्रिया ते प्रमाण ॥ नसतां सर्व ही
अप्रमाण ॥ जैसें युद्ध केलिया विण॥शूरत्व नाहीं ॥ २९ ॥ असो
जयाची तुटली देहाशा ॥ परमार्थ शोभे त्या पुरुषा ॥ देहपांग
ते दुर्दशा ॥ परम हीन ॥ ३० ॥ नृपतीनें भीक मागणें ॥ हें नि-
पट चि लाजिरवाणें ॥ तैसा समाधानी तेणें ॥ दुराशा न धरावी
॥ ३१ ॥ एके दुराशेचे पदरीं ॥ विघ्न आहेति कोटिवरी ॥ एवं दु-
राशा वसतां अंतरीं ॥ समाधान कैंचें ॥ ३२॥ अभिमान महत्त्वा-
ची आशा ॥ तया अभिमानाची दशा॥एक तुज सांगतों शिष्या॥
पुन्हा प्रकट करूनी॥३३॥मी बलाढ्य तरुण सुंदर ॥ मी विद्या-
वंत जाणता चतुर॥मी लक्ष्मीवंत महाथोर॥सकळांहूनी ॥३४॥मी
सर्वप्रकारें मोठा॥ऐसा देहीं भरला थाटा ॥ऐसा हा परम वोखटा॥
या नांव देहाभिमान॥३५॥माझी माता आणि पिता ॥सर्व भूमंड-
ळीं शोधितां ॥ऐसीं नसतील सर्वथा॥कोणही कोठें॥३६॥माझे पु-
त्र अति शाहणे ॥ त्यांचा महिमा कोण जाणे ॥ माझा महिमा हो-
ता तेणें ॥ सृष्टि वेडावली ॥ ३७ ॥ कुळेंसीं थोर माझी कांता ॥
कन्या क्षीरवणी जामाता ॥ मी माझा जो चुलता ॥ थोर होता
परी मेला ॥३८ ॥ऐसा जिता मेल्याचा अभिमान॥त्या नांव कुला-
भिमान॥आपुले कुळाचें न्यून॥असतां ही पडों नेदी॥३९॥कुळाभि-
मानाचा असो विचार ॥ माझा साहेब थोर ॥ साहेबाचा परिवार॥
त्याची स्तुति करी ॥ ४० ॥ माझे जन्मभूमीचा गांव ॥ त्या सा-
रिखा नाहीं ठाव ॥ तेथें पाटळासी उपाव ॥ बहुत आहे ॥ ४१ ॥
असो सांगतां वाढेल कथा ॥ सकल अभिमान वाहे माथां॥बापुडे
अज्ञानयाची वार्ता ॥ असो एकीकडे ॥४२॥ आतां जे कां ज्ञाते पु-
रुष ॥ ह्मणती आह्मां उदंड शिष्य ॥ त्या तितक्यांचा ही ईश ॥ तो

---

१ देहरक्षण. २ वाईट.

मी गोसावी ॥४३॥ सर्वां श्रेष्ठ माझा गुरु ॥ थोर त्याचा चमत्कारु ॥ उभाउभीं साक्षात्कारु ॥ ब्रह्म दाखवी डोळां ॥४४॥ तैसा चि माझा गुरुबंधु ॥ बहुतांसी केला विनोदु ॥ थोर ज्ञाता परि क्रोधु ॥ बहुत असे ॥४५॥ तैसा चि माझा पट्ट शिष्य॥बहुत शिष्यीं केला विद्याभ्यास ॥ थोर मानिती त्यास ॥ झोटिंग प्रसन्न ॥ ४६ ॥ माझा होता आजा गुरु ॥ करामती पुरुष थोरु ॥ सभामोहनाचा विचारु ॥ तयासी ठावुका असे॥४७॥थोर थोर गोविले तेणें ॥ तया मुख्य अविंध जाणे ॥ नटसंगाचे नि गुणें ॥ गुप्त होत असे॥४८॥ आमुचे समुदायीं ॥ भेद अणुमात्र नाहीं ॥ अभेद क्रिया सर्व ही ॥ मुक्त असे ॥ ४९ ॥ ऐसा घेऊनि अभिमान ॥ अवासवा बोलती ज्ञान ॥ सत्क्रियेचें नांव शून्य॥साधन अंतरीं असे चि ना ॥५०॥ ब्रह्मज्ञाना आड विघ्न ॥ जो साधका करी भग्न ॥ तो हा देहाभिमान ॥ सर्व विषयीं ॥५१॥ जे स्थळीं अभिमान जागे ॥ जन्ममृत्यु पाठी लागे ॥ शब्दज्ञान बोरंगे॥ निश्चितार्थ ॥५२॥ दृढ आहे सर्वाभिमान ॥ ह्मणोनि उपदेश ब्रह्मज्ञान ॥ ब्रह्मज्ञानें निरभिमान॥विवेकें व्हावें ॥ ५३ ॥ ऐसे हे नाना अडताळे ॥ तेंहीं शुद्ध ज्ञान मावळे ॥ देहाभिमान आदळे ॥ सदृढ आंगीं ॥५४॥ ह्मणोनि शिष्या सावधान ॥ दृढ धरीं सद्गुरुभजन ॥ तेणें तुझें समाधान ॥ होईल अनायासें ॥ ५५ ॥ इति श्रीरामदासखूण ॥ कोण समासीं काय निरूपण ॥ पुढिलिये समासीं श्रवण॥करावें श्रोतीं ॥५६॥ इति श्रीसमास २० संपूर्ण ॥ श्रीसीतारामचंद्रार्पणमस्तु ॥

---

१ वृद्धि पावे.

समास २१.

॥ श्रीसीतारामाभ्यां नमः ॥ पहिले समासीं निरूपण ॥ लिहिलें आहे मंगळाचरण ॥ गणेश शारदा सद्गुरुखूण ॥ पुढील ऐका ॥१॥ दुसरिये समासीं ॥ वर्णिलें आहे राघवासी ॥ जेणें ध्यानें मानसपूजेसी ॥ दृढता होय ॥ २ ॥ तिसरिये समासींचें निरूपण ॥ श्रोतया वक्त्याचें लक्षण ॥ लिहिलें आहे त्या श्रवणें ॥ सुबुद्धि लागे ॥ ३ ॥ चौथे समासींचा विचारु ॥ लक्षण सांगोनि वर्णिला सद्गुरु ॥ पांचवे समासीं विस्तारु ॥ शिष्यलक्षणाचा ॥ ४ ॥ प्रतिष्ठोनि वैराग्यसार ॥ नश्वर आहे हा संसार ॥ सहावे समासीं विचार ॥ ऐसा असे ॥ ५ ॥ सगुणमूर्तीचें ध्यान ॥ निंद्य आशा देहाभिमान ॥ त्रिविध रे निरूपण ॥ सातवे समासीं ॥ ६ ॥ जेणें संशय निःशेष तुटे ॥ समाधान निःशेष लिगटे ॥ आणि स्वानंद प्रकटे ॥ आत्मनिवेदनीं ॥ ७ ॥ आठवे समासीं गहन ॥ त्रिविध आत्मनिवेदन ॥ प्रांजळ केलें असें कथन ॥ अनुभवाचें ॥ ८ ॥ ऐक समासीं नवमा ॥ स्तवूनियां आत्मयारामा ॥ शिष्यासी सांगीतलें वर्मा ॥ निरभिमान शांति ॥ ९ ॥ ते चि समासीं पण ॥ आशंका उठली संपूर्ण ॥ तेथें आशंकेचें निरसन ॥ पुढें केलें ॥१०॥ दहावे समासीं शिकवण ॥ आहे विविध निरूपण ॥ तया निरूपणें समाधान ॥ शिष्यासि लागे ॥११॥ अक्रावे समासीं बोलिला ॥ प्रारब्धाधार निर्मिला ॥ आणि प्रयत्न प्रतिष्ठिला ॥ स्वधर्मेंसीं ॥ १२ ॥ संत स्तविला द्वादशीं ॥ फेडिलें शिष्याचे आशंकेसी ॥ निवडूनियां देहबुद्धीसी ॥ पुढें प्रवर्तलें ॥१३॥ तेरावे समासीं निरूपण ॥ निर्मूळ केलें मीपण ॥ चवदावे समासीं पूर्ण ॥ समाधान असे ॥ १४ ॥ पंधरावे समासीं उत्तम ॥ रघुनाथचरित्र परम ॥ वर्णोनियां नित्य नेम ॥ जपाचा असे ॥ १५ ॥ सोळावे समासीं बोध ॥ आहे गुरुशिष्यांचा संवाद ॥ सतरावे समा-

सीं उच्छेद ॥ दृश्यदेखण्याचा॥१६॥अठरावे समासीं विचार॥नि-
रासिला आहे एकंकार ॥ एकोणिसावे समासीं सार ॥ सत्संगमहि-
मा ॥ १७ ॥ विसावे समासीं अडथळे॥ जेणें शुद्धज्ञान झांकोळे ॥
तयांचें स्वरूप निराळें ॥ करूनि दाविलें ॥ १८ ॥ एकविसावे समा-
सीं आतां ॥ निरूपिल्या समूळ कथा॥पुढें निरूपणीं श्रोता ॥ अव-
धान द्यावें॥१९॥मागां निरूपिलें कथन॥त्या कथनाचें जें मथन ॥
तेंचि आतां सावधान॥ये चि क्षणीं परिसावें॥२०॥शिष्या एक नि-
वांत राहें॥समाधान वेगळें चि आहे॥विवेकें जेंवि विचारूनि पाहें ॥
बुझसी खुणा ॥२१॥ जें जें कांहीं ग्रंथ बोलिला॥येणें मार्ग चि दा-
विला॥येणें प्रमाणें साक्षेप केला ॥ पाहिजे प्राणी ॥२२॥ समाधा-
नाचा अनुभव॥शब्दीं सांगेन हें वाव॥घालूनियां जीवीं जीव ॥अं-
तर घ्यावें॥२३॥विवेक घेतां सुखी झाला॥आपेंआपची निमाला॥
तो चि समाधान पावला ॥ चळेना ऐसें ॥२४॥ मार्ग सांगतां यात्रा
घडे ॥ हें तों सर्वथा न घडे ॥ तेणें प्रयाणें जातां जोडे ॥फळ यात्रेचें
॥ २५ ॥ तैसें आपण आपले जीवें ॥ निरूपण विचारावें ॥ मग स-
माधान पुसावें ॥ न लगे तयासी ॥२६॥ भेद भेदिल्या वीण कळे ॥
वृत्ति विवळल्या वीण निवळे॥ समाधान शब्दीं आकळे ॥ हें तों घ-
डेना ॥२७॥ समाधानाची निज खूण॥पुसावी आपणासी आपण ॥
तरी च घडे श्रवण ॥ साक्षेप ची ॥२८॥ साक्षेपाचे नि श्रवणें ॥ नि-
रूपण आंगीं बाणे ॥ समाधान पुसणें ॥ हें आठवे चि ना ॥ २९ ॥
वाराणसी मध्यें गेला ॥ मार्ग पुसणें न लगे त्याला ॥ तैसा समाधान
पावला ॥ त्यासी संशयो नाहीं ॥ ३० ॥ ज्याचे हृदयीं संदेह वसे ॥
तेथें समाधान कदा नसे॥ तया संदेहाचें पिसें॥फिटे विचारितां॥३१॥
आपुलें मूळ शोधितां ॥ समूळ आपुली मायिक वार्ता ॥ ऐसें हें पा-
हिलें पाहतां ॥ समाधान बाणे ॥३२॥ पदार्थज्ञान जेव्हां सरे॥ द्रष्टा
[illegible] ॥३३॥ [illegible]

मीपण ॥ ते चि अनुभवाची खुण ॥ खुणे पावाव्या कारणें॥डोकावूं लागे॥३५॥ह्मणोनि समाधान तें वेगळें॥ अनुभवें त्रिपुटी मावळे ॥ हा चि शब्द जया विवंळे॥ समाधान तेथें ॥२५॥ अत्यंत विचाराचे बोल ॥ तरी ते मायिक फोल॥ शब्द सबाह्य सखोल ॥ अर्थ चि अवघा॥३६॥शब्द बोलोनियां राहे ॥ ते शब्दा पूर्वीं च आहे॥शब्द मौन दोन्ही खाये॥आपणा सहित ॥३७॥ जेथ गाळूनि सांडील न-भा॥जो अनुभवाचा गाभा॥ऐसा तो ही उभा ॥कल्पित केला॥ मि-थ्या कल्पने पासून झाला॥खरेपण कैचें असेल त्याला॥ह्मणूनि ते-थ अनुभवाला॥हाव चि नाहीं ॥३९॥दिवसरजनीचें परिमित॥ क-रावया मूळ आदित्य॥ तो चि निमालिया उर्वरित ॥ त्यासि काय ह्मणावें ॥४०॥ शब्दमौनाचा उच्चार॥ व्हावया मूळ ओंकार ॥ तो ओंकार नसतां उच्चार॥कैसा बोलावा॥४१॥ तर्क अनुभव अनुभ-विता ॥ सकळ ये माये चि करितां ॥ ते माया मुळीं नसतां॥ त्यासी काय ह्मणावें ॥४२॥ आत्मा साधावया जात॥ तों साधकाचा चि होय घात॥ तेणें गुणें निवांत॥ निःशब्द राहे॥४३॥ व्हावया व-स्तूची प्राप्ति॥ साधक साधन करिती॥ तंव तंव वस्तु आहुती॥ साधकाची च मागे॥४४॥ जेहीं विवेकें आपुली ॥ वस्तूसी आहुति दिधली॥ तयांसी च वस्तु लाधली॥ येरां अप्राप्त ॥४५॥ येथींचा विपरीत विचार॥ करितां आपुला संहार ॥ तेणें अक्षय अपार॥ सुख लाहे ॥४६॥जेणें जिवा वरी उठावें ॥ तेणें आनंदासी लुटावें॥ आनंदभोगु लुटोनि असावें॥कल्पकोटी॥४७॥जो कां आपुली कुर-वंडी॥ओंवाळूनि परती सांडी॥तयासी च वस्तूची जोडी॥ इतरा न घडे॥४८॥येथ मोठा लाभ होतो॥आपुल्या साटीं राम मिळतो॥सा-टी केलिया मग तो॥राम चि होय ॥४९॥ जो रामरूपीं झगटे॥ तो उभय अंगें पालटे॥आशंका मात्र तुटे॥स्वस्वरूपीं॥ ५०॥ जो राम-

१. स्पष्ट कळे.

रूपीं मिळाला॥तो परतोनि नाहीं आला॥जैसा लोह परिसें पालट-ला॥तो लोहखंड नव्हे॥८१॥आत्मनिवेदनाच्या अंतीं॥ जे कां घडली अभेदभक्ति॥ त्या नांव सायुज्यमुक्ति॥ जाण शिष्या नेमस्त॥८२।जो सद्गुरूसी शरण गेला॥अद्वैतनिरूपणें बोधला॥मग जरी वेगळा केला॥तरी होणार नाहीं॥८३॥वेगळेपणाची जे मात॥तेलटिके वंध्येची सुता॥ह्मणूनि अभिन्नता॥मुळीं च आहे॥८४॥ अजन्मा होता निजेला॥तेणें स्वप्नीं स्वप्न देखिला॥ सद्गुरूसी शरण गेला॥संसारदुःखें॥८५॥सद्गुरूचे कृपेस्तव॥झाला संसार वाव॥ज्ञान होऊनियां ठाव॥ फिटे अज्ञानाचा॥ ८६ ॥ आहे तितकें नाहींसें झालें॥ नाहीं नाहींपणें निमालें॥ आहे नाहीं जाऊनि उरलें॥ नसोनि कांहीं॥ ८७ ॥ शून्यत्वातीत शुद्धज्ञान॥ तेणें झालें समाधान॥ ऐक्यरूप अभिन्न॥ सहज स्थिति॥ ९८ ॥ अद्वैतनिरूपण होतां॥ निमाली देहाची वार्ता॥ ज्ञानचर्चा बोलूं जातां॥ जागृति आली॥९९॥ श्रोतीं व्हावें सावधान॥ अत्यंत कठिण निरूपण॥ खुणेसी पावतां समाधान॥ समाधानीं विरे॥ ६० ॥ तेणें जितकें ज्ञान कथिलें॥ तितुकें स्वप्ना वरी गेलें॥ अनिर्वाच्य सुख उरलें॥ शब्दातीत॥ ६१ ॥ तेथ शब्दें वीण ऐकतां॥ अनुभव ना अनुभविता॥ ऐसा निवांत मागुता॥ जागृतीसी आला॥ ६२॥ स्वप्नीं स्वप्न देखिला॥ जागा होऊनि जागृती आला॥ तेथ तर्क कुंठित जाला॥ अंत न लगे॥ ६३ ॥ या निरूपणाचें मूळ॥ शोधिलें च शोधानें प्रांजल॥ बुद्धि करोनि विशाळ॥ सावधान शिष्या॥ ६४॥ इति श्रीरामदास ह्मणे॥ या समासींचे निरूपणें॥ अतिसूक्ष्म खूण बाणे॥ समाधानाची॥ ६५ ॥ एकविंशः समासः समाप्तः॥ श्रीसीतारामचंद्रार्पणमस्तु॥ ॥ ॥

---

१ दृश्याच्या अभावापलीकडे.

॥ श्री ॥

रामदासकृत रामायण.

हें,

बाबाजी अनंत प्रभु, तेंडुलकर.

यांनीं आपल्या,

" श्रीहरिवरदा " प्रिंटिंगप्रेसमध्यें छापिलें.

मुंबई.

सन १८२२.

किंमत १२ आणे.

रामदासकृत रामायण.

किष्किंधाकांड.

श्लोक.

गणेशा इशा हा परेशा उदारा । सुरेशा नरेशा सदा सौख्यकारा ।
मनीं चिंतितां कामना पूरताती ।असे सत्य नेमस्त माझी प्रचीती १
नमो शारदा सर्वसंगीतमूर्ति । महा-हंस-लीला कळा सर्व कर्ती ।
जयाला दया देतसे स्फूर्ति फूटे । बहू घोर संसारिंचें मूळ तूटे ॥ २ ॥
नमो साधुसंतां महंतां महंतां । सदा निश्चयो वीतरागी सतंतां ।
भवीं बूडतां दीन तत्काळ काढी । तया वर्णवेना मला बुद्धि थोडी ३
अनिर्वाच्य वाचेसि कैसें वदावें । अतर्क्यासि तर्कें कसें आकळावें ।
अवीनाश कोंदाटलें सर्व ठायीं । मुढा ज्ञान होतांचि त्या स्वामिपायीं
नमो रामराया कथा-रंग-राया । बहू वर्णितां स्फूर्ति दे देवराया ।
मुनीकाव्य हें [illegible] शोक पहारी ।हरा मानसीं ध्यास हा सौख्यकारी
चरित्रें रघूनाथजींचीं अपारें । मनोरम्य विस्तारलीं सौख्यकारें ।
तयांमाजि तूं एक एकाक्षरासी । वदें पार नाहीं तया सूक्तासी॥६॥
जगन्नाथ हा राम कैवल्य-दाता । घडे वीघडे सर्व याचीच सत्ता ।
जनाचे मनीं हीत तें हेतु जाणे । परी वर्तवीतो भवीं थोर मानें ॥७॥
रघूनाथ लक्ष्मणू आणि सीता । वनीं वास तीघांस निःशेष होता ।
पुढें जानकी चोरिली रावणानें । बहू शोक केला रघूनायकानें ॥८॥
वनीं राम-लक्ष्मणू हिंडताती । सिता रावणें चोरिली धुंडिताती ।
अकस्मात तेव्हां पुढे राघवासी । विचारू ह्मणे आदरें सुग्रिवासी ॥९

१ निरंतर. २ वाल्मीकिरामायण.

ऋषींमूंख माहागिरी पैल पाहे । कपीराज नीळांगि तेथेंचि आहे ।
कदाचीत त्या पूस आसेल ठावें । सुमित्रा तयालागिं वांतू पुसावें १०
चलावें समर्था ह्मणे ब्रह्मचारी । महावीर जाताति ते पंथहारी ।
बहू झाड-खंडें प्रचंडें उदंडें । अखंडें अखंडेंचि बंडें उदंडें ॥ ११ ॥
बहू घोर झाडी तयांमाजि आले । त्वरें सर्व लंघूनि पंपेसि गेले ।
तरू सुंदरू रम्य छाया बसाया । ह्मणे शेषं यातेंचि या देवराया १२
सुकूमार पायीं कदाहीं न चाले । बहू हिंडतां हिंडतां कष्ट जाले ।
अशा कारणें राम पथीं निजेले । अकस्मात ते सुग्रिवें देखियेले १३
रुपें योगधारी मना सौख्यकारी । महावीर हा कोण कामा धिकारीं
मनीं वाटतें वाळिनें धाडिले हे । भयाभीत होऊनि चक्कीत पाहे॥१४
हनूंमत बोले तया सुग्रिवासी । नव्हे हो तसे साक्ष येते मनासी ।
कळेना लिळा दीसती सौख्यवासी । असें वाटतें साह्य आले तुह्मांसी
सुग्रीव बोले तरि जाय आतां । मनांतील घेऊनियां बुद्धि ताता ।
तया धाडिलें राम सौमित्र जेथें । स्वयें चालिला शीघ्र तो दूरि पंथें॥
हनूमंत दूरूनि येऊनि पाहे । सुमित्रासुतू सिद्ध तो बैसलाहे ।
रघूराय मांडीवरी सौख्यकारी । पुढें बोलता जाहला तो वनारी १७
रूपें योग मूर्ति धनुर्बाण हातीं । वयें बाळ-लीळा फिरा कां दिगंतीं ॥
पुढें कोठपर्यंत जाणें तुह्मांसी । अहां कोण ऐसें वदा निश्चयेंसीं ॥१८
कपी कोण तूं पूससी कासया रे । मला सांग साकल्य तूं सर्व सारें ।
प्रसगीं फणी बोलतो तो स्वभावें । मिती मारुती जाणवी सर्वभावें ॥
प्रभू अंजनी माय बा या कपीची । पिता तत्वता वायु माझा तसाची
पुसाया तुह्मां सुग्रिवें पाठवीलें । समर्थाप्रती सर्व म्यां जाणवीलें २०
प्रतीउत्तरें बोलता शेष जाला । कपी ऐक रे सांगतों सर्व तूला ।
जनीं सूर्य-वंशीं नृपाधीक राजे । बहू कीर्तिचा घोष अद्भुत गाजे २१

---

१ ऋष्यमूक. २ वार्ता. ३ लक्ष्मण. ४ धिक्कारितो.

तया वंशिचे दोन हे बंधु पाहें।
रघूनाथ लक्ष्मणू नांव आहे।
पिता धाडिता जाहला त्यां वनासी।
निघालों जनीं पंथि या सौख्य-राशी ॥ २२॥

सदा सर्वदा संतसेवा घडावी। अखंडीत वृत्ती पदीं या जडावी ।
सवें चालिलों आवडी राम जातां। जगन्माय ही जानकी विश्वमाता
वनीं वास तीघांस कीतेक काळीं। सिता रावणें चोरिली भूमिबाळी॥
तये कारणें धुंडितों लागवेगें। किती फीरतां शुद्धि कोठें न लागे २४
महावीर तुह्मी धनुर्बाणधारी। करूं दीघली रावणा केंवि चोरी।
तयालागिं तो शेष साकल्य बोले। न चालेचि येऊनि कापट्य केलें
सुवर्णाचिया त्या मृगालागिं तेणें। चरायासि तें धाडिलें रावणानें।
जगन्माय ती बोलली राघवासी॥दिजे कंचुकी स्वामिनें आपणासी॥

उठे शीघ्रधांवे मृगाच्याच पाठी।
शरें मारि त्या राम,कंदर्प-कोटी।
अकस्मात जाला ध्वनी घोष तेथें ।
मला धाडि श्रीजानकी त्याच पंथें॥ २७॥

महाथोर गुंफा तयेमाजि सीता। त्वरें भोंवतीं घातली रेघ जातां।
पुढें रावणें याचकी वेष केला। तिथें भीक मागावया शीघ्र आला२८
न चालेचि कांहीं पुढें जाववेना। तया जानकीतें कदा नेववेना।
करूणास्वरें उत्तरें फार बोले ।दयें घालितां भीक तत्काळ नेलें २९
मृगा मारिलें राघवें बाण-घातें । गृहामाजि येतां न देखे सितेतें ।
जरी भेटता रावणू पापरूपी। नसे प्राप्ति ब्रह्मादिकां गोष्टि सोपी ३०
महाविक्रमू राघवाचा कळेना । रणामाजि हो ठाण ज्याचें चळेना ।
पुरूषार्थ सांगीतला सर्व कांहीं ।वदे मागुती देखिलें त्यासि नाहीं ३१
जयें सर्व क्षत्रास निर्धूत केलें। धरत्रीवरी नांव तेंही न चाले

१ अतित्वरेनें.

तया भार्गवा राघवें जिंकियेलें। कळेना तुला नेणसी तूं कपी रे ३२
हनूमंत वीचारितो अंतरेंसीं । वयें बाळ-लीला वदे विक्रमासी।
तरी यावरी वृक्ष घालूनि पाहूं । असें भाउनी झेलिला ऊर्ध्व बाहू ३३
बहू थोर झाडें झुबाडेंचि खोडें। कपी मोडिता जाहला तें कडाडें।
अकस्मात टाकी रघूनाथ जेथें। शरें शीघ्र वारी सुमित्रू तयांतें ३४
कपी मागुता मागुता थोरथोरें । बळें वृक्ष घेऊनियां भूभुकारें।
वरी टाकितां शेष वारी तयांतें। विचारी मनीं काय कीजे अशातें
रघूनायकाला बहु झोंप आली । कपी मागुता मागुता वृक्ष घाली।
जया हालतां बोलतां चालतांही। करी प्रेत्न नाना न चालेचि कांहीं
खुणावी दटावी तयातें उठावी । पुढें मागुता वृक्ष पून्हा उठावी ।
धबाबां बहूसाल पाषाण टाकी । वरीच्यावरी वीर बाणेंचि झोंकी
बहू वृक्षपाषाण नानापरीचे । कडे टाकिले मोठमोठे गिरीचे ।
परी अल्प रामावरी येउं देना। महावीर हा शेष लक्षीं चुकेना ३८॥
बहू वारितां वारितां ढीग जाले। गिरीचे परी दूर होऊनि ठेले ।
मनामाजि चक्कित जाला वनारी । पुरावा करी तीतुकाही निवारी
बहू घोष वीशेष कित्येक केले । कडाडां तरू मोडिले चूर केले ।
न चाले कपीचें नसे वृक्ष माथां। नसे तूळणा तूळितां त्या समर्था ४०
बहूसाल म्यां मानसीं गर्व केला । भला वीर सौमित्र तो देखियेला ।
पहा एक तो धाकुटा वीर्य-सिंधू। प्रभू राम निद्रिस्त हा दीन-बंधू ४१
कपीही उगा बैसला स्थीर राहे । महा वीर लक्ष्मणू त्यासि पाहे।
दिनोद्धारणें सांग विश्रांति केली । प्रसंगीं उठाया तया वेळ आली
रघूनायकालागिं जागर्ति जाली। कपी-वृक्ष-माथ्यावरी दृष्टि-गेली
सुवर्णें कसी कांस वीराजताहे। सुमित्रा ह्मणे राम आश्चर्य पाहें ॥४३
हनुमंत ऐकूनि विस्मीत ठेला । वदे अंजनी तोचि हा स्वामि आला।
मनामाजि वीचारिलें आदरेंशीं । नमस्कार साष्टांग केला पदासी ४४

पदीं मस्तकू ठेविला शीघ्र भावें । वरू दीधला स्वामि-देवाधिदेवें॥
कृपाळूपणें राम बोले तयासी । कपी वज्रदेही चिरंजीव होसी ॥४५

महामस्तकीं हस्त सीतापतीचा ।
जयाच्या वरा यत्न नाहीं विधीचा ।
शशी सूर्य तारा-गणू सृष्टि आहे ।
चिरंजीव केलें सदा वज्रदेहें ॥ ४६ ॥

कपी-मानसीं सूख ऊदंड जालें । दया-सागरें राघवें थोर केलें ।
वहूसाल आनंदला राम तोषें । कपी लाधला भाव त्याचा विशेषें ॥
पुढें मारुती स्तुति ऊदंड बोले । ह्मणे धन्य कीं भाग्य हें दीन आलें ।
परी हीन जे दीन त्यां उद्धरीलें । रघूनायका ब्रीद साचार केलें ४८
दयाळा तुझींये दयेवीण कांहीं । महायत्न केले तुझी भेट नाहीं ।
परी स्वप्नसें भासतें या मनाला । नसे पुण्य कीं सौख्य जालें दिनाला

प्रभू अंजनीला पुसे लागवेगें ।
पुढें अंजनी सर्वही खूण सांगे ।
तुझी आस जाणेल तो स्वामि तूझा ।
तयारंभि ऊतावळा प्राण माझा ॥ ५० ॥

गिरी-शीखरें थोरथोरें अपारें । वनें भूवनें पावनें सौख्यकारें ।
बहू हिंडलों धुंडिलें वोळखाया । परी दीससी तूं न गा देवराया ॥
बहू आवडी तांतडी लोचनाला । वदें कार्य कांहीं कळेना जनाला ।
अवस्था मनीं आसतां प्राप्ति नाहीं । न वाटे समर्था प्रभू गोड कांहीं ॥

अकस्मात ते मात कित्येक काळीं ।
प्रभू राम आला ऋषी-राज-मेळीं ।
अहल्या पदीं दिव्य होऊनि गेली ।
समर्था वहू कीर्ति विख्यात जाली ॥ ९३ ॥

अहा सत्य हें वाटलें सौख्य जीवा । उभा राहुं पाहें अतां पूर्व ठेवा ।

---

१ वज्रासारखा देह ज्याचा असा.

परी अंतरीं धीर केला धरेना । बहूसाल वीयोग पापी सरेना ॥५४
पहाया समर्था बहू यत्न केला । नव्हे साध्यता सर्वही व्यर्थ गेला ।
अतां पूर आला कृपेचा दयाळा । तरी प्राण हा सर्वही तृप्त झाला ॥

यथार्थेंचि वाक्या वदे तो वनारी ।
कृपा-उत्तरें सौख्य दे रावणारी ।
बहू गोड वाणी समाधान केलें ।
प्रसंगीं कपीला सुधापान झालें ॥ ५६ ॥

पुढें शेष-पायांवरी शीघ्र माथा । त्वरे ठेवितां ऊठवी रामभ्राता ।
बहूतांपरी उत्तरें गौरवीला । कपी-मानसीं हर्ष ऊदंड जाला॥५७॥
पुढें राघवालागीं सौमित्र सांगे । कपी सुग्रिवाचा गिरी पैल शृंगें ।
तयें धाडिलें यासि शुद्धीस आहे । पुसाया तयालागिं तो राम बाहे

कसा गा कपी तो कपीराज कोठें ।
कसा शीघ्र आह्मांसि येऊनि भेटे ।
सिता ठाउकी कीं तयालागिं नाहीं ।
प्रतीउत्तरू बोलतो भीम-देही ॥ ५९ ॥

हनूमंत बोले पुसावें तयाला । श्रुता ती मला नाहिं वार्ता दयाळा ।
परी वर्तमानासि तो दीनबंधू । ह्मणे काय रे काय रे सौख्य-सिंधू ॥
महाभीम बोले रघूनायकासी । करा सौख्य तें आदरें सुग्रिवासी ।
करी सर्वही साह्यता तो स्वभावें । परी साह्य आधीं तयाचें करावें ॥

त्वरें जाय घेऊनि ये त्यासि आतां ।
भयाभीत होऊं नको सोडिं चिंता ।
ह्मणावें तुझें ऊसणें सर्व घेतों ।
पुढें राज्य कांता तुझी तूज देतों ॥ ६२ ॥
उडाला कपी साक्षपें भीम-रूपी ।
त्वरें सुग्रिवा सर्व वार्ता समर्पी ।

---

१ रामचंद्र. २ अगस्त्यानें.

बरा काळ आला तुझा भोग गेला।
भलें सांगतों भेट त्या राघवाला ॥ ६३ ॥
महावीर हे धीर मोठे प्रतापी। रणीं भीडतां दीसती काळरूपी।
तयांचे पुढें वाळि तो काय कीती। तुला साह्य होती पहावी प्रचीती
महा विक्रमू सांगसी थोर त्यांचा। नसे अल्पही लेश तो दूरिताचा
तरी त्यांसि येथेंचि घेऊनि यावें। मनांतील दीसेल सर्व स्वभावें ॥
पुन्हा अंजनी-सूत येऊनिपाहे।
रघूनाथलक्ष्मणू बैसलाहे।
समर्था दिनालागिं ह्या थोर कीजे।
उदासीन त्या सुग्रिवाला न कीजे ॥ ६६ ॥
दयाळू ह्मणे गा बरें जाउं आतां।
त्वरें चालिला त्या गृहाच्यानि पंथा।
हनूमंत जाऊनि साकल्य सांगे।
त्वरें बाहिरा येतसे लागवेगें ६७॥
अलंकार भांगारें[2] त्या जानकीचा। बहू रम्य लावण्य नानापरीचा
दशग्रीव लंकेसि नेते प्रसंगीं। जगन्माउली भूषणें सर्व त्यागी ६८
अकस्मात ते सुग्रिवा प्राप्त झाले। गृहामाजि पेटींत घालूनि ठेले
प्रसंगीं रघूनाथ-भेटी निघाले। अलंकार घेऊनि सम्मूख आले ६९
अती आदरें भेटला राघवासी। नमस्कार साष्टांग केला प्रभूसी।
कृपाळूपणें राघवें ऊठवीला। सुमित्रा-सुतेंही बहू गौरवीला ७०
पुढें बैसले सर्वही स्वस्थ झाले।
अती आदरें राम मंजूळ बोले।
तुला आणि वाळीस वीरोध जाला।
कशा कारणें काय अन्याय केला॥ ७१ ॥
कृपाळूपणें ऐक तूं रामराजा। कपीराज बोले यथार्थेंचि वोजा।

---

१ पापाचा. २ सोनें.

बहू राक्षसू थोर मायावि आला। तयें वाळिशीं थोर संग्राम केला॥
बहू झुंजतां झुंजतां तो पळाला।
महा एक गूहेमधें शीघ्र गेला।
तया पाठिशीं धांवला शीघ्र वाळी।
मला ठेविलें रक्षणा तेचि काळीं॥ ७३॥
पुढें युद्ध दोघांसि ऊदंड झालें। बहू रक्त तें मांस बाहेर आलें।
प्रसंगीं तयें घोप अद्भूत जाला। मला भासलें इंद्र-सूनू निमाला ७४
तया ऊपरी कर्म म्यां सांग केलें। पुरीमाजि सर्वांस हें जाणवीलें।
प्रधानीं समस्तीं मला राय केला। पुढें एक संवत्सरें वाळि आला॥
तयें देखिलें राज्यधारी प्रसंगें। बहू क्षोभला धांवला लागवेगें।
मला शीघ्र ताडिन्नलें थोर हातें। पळालों त्वरें चालवेना जिवित्वें॥
कृपाळूपणें पूसिलें राघवानें। तुला ये स्थळीं सोडिलें कां तयानें।
रवी-सूनु साकल्य सांगे प्रभूला। वरी ना च रे तो ऋषी-शाप जाला
ऋषी कोण तो कां तयें शापियेलें। कपी सुग्रिवातें रघूराज बोले।
प्रसंगीं कथा मूळपासूनि सांगे। दिनानाथ साकल्य पूसे प्रसंगें ७८
महा राक्षसू स्थूळ अद्भूत होता। बहू थोर ह्मैसा सदा रूप-धर्ता।
तया दुंदुभी नाम तें देव-राया। नसे तूळितां दूसरा त्या तुळाया॥
अती मातला गर्व पोटीं न साहे। समुद्रासि जाऊनि युद्धासि बाहे।
भयें भूलला सिंधु बाहेर आला। बहू रत्न देऊनि संतोषवीला ८०
ह्मणों लागला सागरू पैल पाहें। महाचंड युद्धासि तो थोर आहे।
तुवांहीं बहू मानसीं गर्व केला। तिथें लौकरी जाय झुंजेल तूला ८१
पुढें दुंदुभी पर्वतालागिं सांगे। महा थोर पाषाण लोटीत वेगें।
गिरीहीं तया लीन होऊनि आला। बहू स्तूति बोलोनि आनंदवीला
पहा पर्वतू राक्षसालागिं सांगे। बळी वाळि मख्यात हो पैल वागे।
समक्षां तुझी तोचि तो पूरवीता। तिथें जाय-तूं जाय गा शीघ्र आतां

---

१ वाळी. २ सुग्रीव. ३ शंका.

पुढें वीर किष्किंध-पूरास आला । समाचार वीदीत जाला कपीला
रणा दारुणामाजि दोघे बळाचे । महा प्रौढ युद्धीं तये दुंदुभीचे ८४
बळें भांडतां भांडतां थोर हैसा । तया लाथ मारी कपी काळ जैसा
पदें हाणितां देह तो चूर जाला । अकस्मात ऊडोनि येथेंचि आला
तपस्वी मुनी बैसला ध्यानकर्ता । तदा एक नेमेंचि सामर्थ्य धर्ता ।
तयें देखिला पर्वतू रक्तमेदा । मतंगू मनीं पावला थोर खेदा ॥८६॥

असा तो कसा कोण तो मातलाहे ।
तयालागि हा शाप माझाचि आहे ।
ऋषी-पर्वतीं येत वेळे तयाला ।
क्षयो प्राप्त होईल नेमस्त त्याला ॥

ह्मणोनी समर्था तया येववेना । किती जाहलेंची तरी मारवेना ।
कृपाळूपणें साह्य माझें करावें । दयासागरा दीन ते उद्धरावे॥८८॥

निराधार आधार कांहींच नाहीं ।
बहू गांजलों पीडलों थोर पाहीं ।
नये बोलतां काय सांगूनि कोणा ।
वदों काय मूखें अती दैन्यवाणा ॥ ८९ ॥

जया सांगणें तो तया भीत आहे । महा क्रूर कोणीच तोही न राहे
प्रसंगें मला जोडले पाय तूझे । प्रभो पूरवावें तुवां कोड माझें॥९०॥
तुझा पार आपार कोणा कळेना । कसा मी स्तवूं बुद्धि माझी वळेना
तरी सर्व जाणूनियां अंतरींचें । मनीं चिंतिलें पूरवावें दिनाचें ९१॥
दया-सागरें राघवें धीर दीला । परी सर्वथा धीर येना कपीला ।
कपीचें महा थोर सामर्थ्य आहे । तयाचे पुढें काळ ऊभा न राहे९२

तया दुंदुभीचें मढें पैल पाहें ।
समर्था गिरीतुल्य तें दीसताहे ।

---

१ कौतुक.

असें झोंकि किष्किंधिहूनीच लाते।
दुजा कोण द्याया तया साम्पतेतें ॥ ९३ ॥
दिसे कोटि-कंदर्प-लावण्य साजे।
पुढें देखतां सौख्य ऊदंड माजे।
जुना घोर कर्कोट तो वाळि आहे।
तयालागिं जिंकावया कोण आहे ॥ ९४ ॥

पुढें राघवें दुंदुभीच्या मढ्याला। पदें ताडिलें धाडिलें सागराला।
तयीं जाहलें सौख्य तें सुग्रिवासी। वदे आदरें मागुतें या प्रभूसी९५
तधीं रक्त मांसें बहू स्थूळ होतें। अतां सूक्ष्मता प्राप्त झाली तयातें।
अशानें कदा वाळि तो जिंकवेना। समर्था प्रभूमानसीं धीर येना ॥
प्रभू ताड हे सप्त वीतंड आहे। तया एक बाणेंचि भेदूनि पाहें।
जरी भेदिले छेदिले ते प्रसंगीं। समर्था तरी वाळिसी जिंकिसी कीं॥
पुढें ते कडोवीकडी ताड आहे। रघूनाथ लक्ष्मणालागिं वाहे।
पदें वाम अंगुष्ठ तो रेटियेला। तेणें सप्त मेळा बरा नीट जाला ॥९८॥
पुढें राघवें शीघ्र चंद्रार्ध-बाणें। बळें छेदिला ताड मांडूनि ठाणें।
गिरी शृंग भेदूनि पृथ्वींत गेला। पुरे धांव पूरूनि भौंता निघाला ॥

रवी-सूत आनंदला हा मनाला।
अती निश्चयो वाटला त्या कपीला
कृपाळूपणें राम बोले तयासी।
अतां जाय गा झुंज तूं त्या कपीशीं ॥

पुढें वीर सुग्रीव युद्धासि गेला। कडाडीत तो ज्येष्ठ बाहेर आला।
तुला काय कोठूनि सामर्थ्य आलें। परी पावसी मृत्यु वाईट केलें ॥

अतां साह्य बोले विरें थाप मारी।
तयालागिं सुग्रीव नेटें धिक्कारी।
गिरी थोरला टाकिला वाळिमाथां।
तयें वारिला शीघ्र हाणूनि लाता ॥ १०२ ॥

पुढें पाडिला भूतळीं सुग्रिवासी । कठोरें करें ताडिलें बांधवासी ।
रविसूनु खालीं वरी वाळि आहे । रघूराज दूरूनि लक्षीत आहे ॥
कळेना रिपू कोण त्याला वधावें ।
दिसे सारिखा सारिखा त्यासि भावें ।
रघूनंदनें धीर केला प्रसंगीं ।
विरू सुग्रिवू तो पळे लागवेगीं ॥ १०४ ॥
वदे राघवालागिं हें काय केलें । दयासागरें कां मला मोकलीलें[1] ।
तुह्मांलागिं सांगीतलें सर्व होतें । तुह्मां देखतां ताडिलें मुष्टिघातें ॥
वदे रामराजा विरा एक वोजा । कळेनाचि तो कोण शत्रूचि तुझा ।
अकस्मात तूलाचि लागेल जेव्हां । न चाले पुढें सर्वथा यत्न तेव्हां
तया कारणें धीर ऊदंड केला ।
रघूनायकें हार त्यालागिं दीला ।
गळां हार त्याला कपी खूण जाली ।
कपी जाय गा मागुता धांव घाली ॥ १०७ ॥
बहूतां परी धाडिलें सुग्रिवासी । गिरीशृंग घेऊनि धांवे त्वरेशीं ।
उठे शक्रसूनु तयालागिं तारा । न जावें ह्मणे येत नाहीं विचारा ॥
मितीपात्र हा अंगदू सांगताहे । कपीलागिं तो जाहला राम सोहे[2] ।
समर्था तरी कासयालागिं जावें । असें जालिया येश नाहीं स्वभावें ॥
रघूनाथ हा थोर माहाप्रतापी । अनाथासि देखूनि कृपा समर्पी ॥
तयाशीं कदा झुंजतां पूरवेना । पुढें देखतां धीर पोटीं धरेना ११०
न माने तया सांगतां गर्व केला । बहूसाल वाळीस तो क्रोध आला ।
ह्मणे ऐकतों रे दशग्रीव आला । तयें चोरिलें कीं प्रिये जानकीला ।
वधू कारणें सुग्रिवा मेळवीतो । तयाचे शरें आमुचा प्राण जातो ।
असें हें घडों पाहतें तेचि काळीं । गिरीशृंग ते राहती अंतराळीं ॥

---

१ सोडिलें. २ साह्यकारी.

अशी तूं कशी सांगसी या भयाला।
कसा कोण मी दीसतों वालि तूला।
बळें पालथें या भुगोळास घालीं।
करें पोकळीमाजि ब्रह्मांड झेलीं॥ ११३॥
निघाला बळी दीधली हाक मोठी।
दिशा दिग्गजां जाहली थोर आटी।
महा पुच्छ ऊभारिलें सव्य बाहो।
बहूसाल कोपिन्नला तप्तदेहो॥ ११४॥

अकस्मात तो वालि सुग्रीव ताडी। बहू कोपला थोर पोटीं कडाडी।
गळां हार तो मार वेगीं चुकावी। तया शेष देखोनि माथा तुकावी
बहू कोपला तापला थोर तापा। पुन्हा मागुता ताडिला वज्रथापा।
तळीं घातलें शीघ्र त्या सुग्रिवासी। रघूराज दूरूनि लक्षी तयासी।
पुढें सज्जिलें चाप चंद्रार्धबाणें। भलें लक्षिलें वक्ष तें वज्रठाणें।
तया वाळिला मूर्छना थोर आली। निचेष्टीत भूमीवरी आंग घाली
बहूसाल त्या सुग्रिवें शोक केला। सुकूमार कूमार तो शीघ्र आला
पुढें शीघ्र वार्ता पुरीमाजि गेली। अकस्मात तारा भुमी अंग घाली
नव्हे धीर डोळां बहू नीर लोटे। पिटी भाल हो आजि कल्पांत वाटे
त्वरें धांव नारायणा मोसि पाहें। महावीर तो वाळि मूर्छित आहे।
समर्था मला कासया मोकलीलें। बहू सूख मागिल तें आठवीलें।
अहा रे अहा हें असें काय झालें। कसें पूर्व संचीत ठाकूनि आलें

शिराखालिं घालोनियां वाम जानू।
ह्मणे गूण तूझे किती काय वाणूं।
बळी तूं बळाचा दुजा स्वामि कैंचा।
वदे विक्रमू सत्य जो सत्यवाचा॥ १२१॥

तरी अंगदें सूचना सर्व केली। यथार्थें तरी मीं बहू जाणवीली

१ डोळवी. २ मला.

रघूनाथ विख्यात पूरूष ज्याचा । मरीचीसि तो घायवारा जयाचा
सुबाहू रणीं पाडिला एक बाणें । अधीं ताटका मारिली थोर त्राणें
शिवें चाप दीलें तया भार्गवाला । बळें भग्न केलें महा दर्प ज्याला॥

असा राम जो साह्य त्या सुग्रिवासी ।
बळें ताड छेदूनि छेदी गिरीसी ।
कशी वेळ आली अशा वाळिला हे ।
इया ऊपरी काळ तो क्षीण आहे ॥ १२४ ॥

किती बोलिल्या कांहिं केल्या न राहे ।
वदे मागुता मागुता घोर आहे ।
तुजलागिं त्या राघवें मुक्त केलें ।
परी भाग्य साभाग्य माझोंचि गेलें ॥ १२५ ॥

बहू ताप संताप ऊदंड केला । रघूराज तो सम्मुखीं[1] देखियेला ।
प्रभूशीं तशी बोलती शीघ्र जाली असंभाव्य ते स्तूति ऊदंड केली

दिनोद्धारणा कारणा भक्त-पाळा ।
रघूनायका दीन-कारुण्य-लीळा ।
तुझें नाम विश्राम लोकत्रयासी ।
निदिध्यास विश्वास मोठा शिवासी ॥ १२६ ॥

नव्हे न्याय अन्याय दीसूनि आला ।
कसा साह्य जालासि त्या सुग्रिवाला ।
तया रावणालागिं बांधोनि घाली ।
तशा वाळिशीं मैत्रिकी कां न केली ॥ १२८ ॥

अयोध्येसि तो भरत राज्यकारी ।
सिता रावणें चोरिली दिव्य नारी ।
तुझा शत्रु जो सोडिलें कां तयाला ।
कपी वाळिनें कांय अन्याय केला ॥ १२९ ॥

---

१ समोर.

पुढें वाळिची मूर्छना शांत जाली। रवी-सूनु ऊभा वरी दृष्टि गेली॥
बहूतां परी सुग्रिवा हीत सांगे। झळंबे मनीं लोभ तेणें प्रसंगें१३०
जगन्नाथ हा राम कारुण्यसिंधू। कृपाळूपणें भेटला दीनबंधू॥
महासूकृतें जोडले पाय तूझे। बहूतां परी आदरें साह्य कीजे१३१
कपी सर्व घेऊनि जा त्रीकुटासी। रघूनाथ मारील त्या रावणासी॥
सिते विश्वमातेसि आणूनि देई। तया ऊपरी तूं पुरीमाजि जाई॥
पुढें सर्वदा सख्य त्याशीं करावें। कदाही अणूमात्र रीती नसावें।
तुला थोर आधार हा जाण भावें। पुरीमाजि त्वां राज्य सूखें करावें
महा थोर हें राज्य किष्किंधपूरीं। असावें बहू विक्रमें नामधारी॥
परी पाहतां सर्वही तूज आहे।परी युक्तिनें बुद्धिनें नीति राहे१३४
अरे पद तें मंत्रिया अंगदाला। जसा मीं तसा तूंचि आहेसि त्याला॥
किती सांगणें तूं भला दक्ष आहे। बरी कीर्ति जे तेचि ते ऊरताहे॥

अती नीरवूं मीं तुला काय कीं तें।
असे मृत्यु त्याची तुवां पाळिजेतें।
प्रवृत्ती जनामाजि हे गोष्ट आहे।
परी सांगतों जीव माझा न राहे॥ १३६॥

पुढें अंगदा देखतां कंठ दाटे। बहूसाल नेत्रोदकें पूर लोटे।
प्रसंगीं महा मोह आला कपीसी। रुदे बोलतां अंगदा कूमरासी॥
अरे अंगदा अंतरीं फार होतें। मला देखतां राज्य देईन तूतें।
परी कल्पिलें हें कदाही घडेना। विधीसूत्र निर्माण हें लोटवेना॥

बहूतां परी बोलिला सुग्रिवासी।
मशीं साम्य रे मानि तूं आदरेंशीं।
महा सूकृतें जोडली रामसेवा।
अखंडीत हा भाव पायीं असावा॥ १३८॥

---

१ स्पर्शे. २ स्वाधीन करूं.

बहू शीकवीलें तया अंगदाला ।
पुढें लक्षिता जाहला राघवाला ।
ह्मणे धन्य हें भाग्य ती भेटि जाली ।
करूणास्वरें स्तुति ऊदंड केली ॥ १४० ॥
किती साधनें साधिती योगधारी । गिरीकंदरीं उग्रता पूर्णहारी ।
तयालागिं तूं किंचिती भेट देसी । नसे तूळणा आमुच्या सूकृतासी
महा पातकी घातकी थोर वाला ।
किती ब्रह्महत्या वदे कोण त्याला ।
अहल्या शिळा कष्टली त्वां वनांतीं ।
सदा सर्वदा तूज चिंतीत होती ॥ १४२ ॥
बहूतां दिनां दीन तूं उद्धरीसी । नसे तूळना आमुच्या सूकृतासी ।
असंख्यात नामें तया भेटलासी । नसे तूळणा आमुच्या सूकृतासी
वनामाजि भिल्ली महा भक्त होती ।
अखंडीत ते मानसीं पाय चिंती
उचिष्टें तरी सेविसी त्या फळांसी ।
नसे तूळणा आमुच्या सूकृतासी ॥ १४४ ॥
कळेना लिला राहिले वेद चारी । बहू शीणला वर्णितां सृष्टिधारी
अकस्मात पायींच धावूनि येसी । नसे तूळणा आमुच्या सूकृतासी
नसे अल्पही स्वल्पही पुण्य कांहीं । बहू चंड ऊदंड पाखंड देहीं ।
महा सूख अद्भूत वालीस देसी । नसे तूळणा आमुच्या सूकृतासी ॥
तुझें नाम हेंची महा पुण्य भासे । तुझे दर्शनें हेतु तो सर्व नासे ।
तुझे बाण या हृदयीं स्पर्शलासी । नसे तूळणा आमुच्या सूकृतासी
परी अल्प ही होय देहासि वेथा ।
कृपागरा सोडवावें समर्था ।

---

१ शेष.

तुझा बाण निर्वाण जाला न सोडी।
दयाळा तुझा तूंचि येऊनि काढीं॥ १४८ ॥

प्रसंगें वदे वाळि हा दैन्यवाणा। कृपाळूपणें ऊठिला रामराणा।
उरीं पाय देऊनियां बाण काढी। मुखीं रामनामेंचि तो प्राण सोडी
सुरांचा नभीं सर्व मेळा मिळाला। बहू तोष तो पुष्प-वर्षाव केला।
अनंदें बहू गर्जना रामनामें। बळें वाजली टाळिलें विघ्न रामें॥१५०
पुढें सर्व गंधर्व तेथं मिळाले। अकस्मात स्वर्गांगनीं नृत्य केलें।
मनोरम्य आरंभिलें गायनासी। अलापेंचि तो रोध सिंधूजळासी॥

दमामें बहू रंगसंगीतरंगें।
फणी तो भ्रमें ऊर्ध्व धांवे प्रसंगें।
स्वरांच्या स्वयें क्रोधल्या देवकोटी।
झणी जाणते त्या कळे स्वर्ग लोटी॥ १५२ ॥
पुढें नारदादीक कीतेक आले।
समस्तां मनें सूख ऊदंड जालें।
कथाभाग तो पाहिजे चालवीला।
प्रसंगें तया वाळिला मृत्यु आला॥ १५३ ॥

अती लोळकल्लोळ कोल्हाळ जालामहाशब्द नानापरी घोष जाला
बहू दुःख जालें तया सुग्रिवाला। कृपाळूपणें राम बोले तयाला॥
उभा राम निष्काम लावण्यखाणी। मुनी देव गंधर्व गाती पुराणीं।
धनुष्यासि टेंकोनियां वाम बाहे। कृपाळूपणें सुग्रिवाळागें बाहे॥

विचारें अवीचार कां प्राप्त जाला।
उजेडासि अंधार जिंकोनि आला
महाज्ञानिया तो भवीं बूडवीला। असें दीसतें भासतें या मनाला॥
सुबुद्धा तुवां शीघ्र आतां उठावें। विधीयुक्त तें कर्म सर्वें करावें।
बहू शोक केल्या पुढें काय आहे। जनीं जाणता तूं विचारूनि पाहें

१ मोठा नगारा.

असंभाव्य दुःखानळें प्राण फुटे । प्रभू बोलतां वीर तत्काळ ऊठे
रवीसूनुच्या बोलिले हृदयासी । विधीयुक्त आरंभिलें या विधीसीं
महा पाप त्या नाम घेतां न राहे । असा राम विश्राम दृष्टीस पाहें ।
देहवेशघातासि संपादियेलें । यथासांग जें कर्म तें सांग केलें ॥१९
पुढें रामभेटी कपीराज गेले । उभे हात जोडूनि ऊदीत ठेले ।
रघूनायकें सुग्रिवा बैसवीलें । प्रधानाप्रती आदरें वाक्य बोले ॥
तुह्मीं सर्व तत्काळ पूरीसि जावें । कपीलागिं भद्रासनीं बेसवावें ।
प्रधानीं तिहीं रामआज्ञे प्रमाणें । महावीर सुग्रीव नेला स्फुराणें ॥
समस्तीं विधीयुक्त तो पट्ट दीला । कपीराज भद्रासनीं बैसवीला
रघूनाथनामेंचि निर्घोष केला । निशाणीं बहू वाद्यकल्लोळ जाला
कपी अंगदा-लागिं प्राधान्य दीलें । समस्तां मनीं सूख उदंड जालें
पुरी सर्वशृंगारमंडीत केली । रघूनाथनामें गुढी ऊभवीली॥१६३॥
प्रधानासि घेऊनि ये रामभेटी । त्वरें चालिला जाहली थोर दाटी ।
पुढें राम संनीध येऊनि ऊभा । वदे राम लक्षूनि कंदर्पगाभा ॥१६४
समर्था तुवां दीनउद्धार केले । तयेंचीं प्रमाणें कृताकृत्य जालें ।
मनीं वाटतें हें जरी भक्तिभावें । दयाळा यथायुक्ति तूला पुजावें ॥
अनूपम्य तो राम मंजूळवाणी । कृपाळूपणें बोलिला चापपाणी ।
व्रतस्थीं अह्मीं पट्टणातें न यावें । सदा दंडकारण्यवासी फिरावें१६६
कपींद्रा तुवां शीघ्र पूरीस जावें । चतुर्मास पर्यंत सर्व्वां क्रमावें ॥
अह्मी या ऋषीपर्वतीं निश्चयेंशीं । प्रजन्यासि जातांचि यावें त्वरेंशीं
रघुनायका सव्य घेऊनि वेगीं । नमस्कार साष्टांग केला प्रसंगीं ॥
कपीराज गेला निरोपें पुरीसी। रघुराज सौमित्र आरण्यवासी१६८
बहू सूख जालें तया सुग्रिवासी । पुरी आणि तारा दिली आपणासी ।
प्रभू थोर सामर्थ्य याचें कळेना । श्रुती भांडतां त्यां कदा आकळेना
चतुर्मास गेल्या कपी रीस येती । शिळासेतु बांधोनि लंकेसि जाती ।

---

१ उत्साहानें.

दशग्रीव मारूनि तेतीस कोडी। रघूराज हा आदरें देव सोडी १७०
दिनानाथ हा दीनचिंता पहातो। जनीं भक्तिभावार्थ हाही पहा तो
मनीं दृढता भक्ति केली जयानें। स्वयें घेतलें जन्म सर्वोत्तमानें॥
दहाही बरे वेश सर्वोत्तमाचे। पहील्या प्रसंगींच शंखासुराचे।
दुजा कूर्मरूपें धरी भारधारी। तिजाही तसा दाढ देऊनि वारी।
चतुर्थामध्यें भक्त प्रल्हाद पाहें। धरी खुजटु पंचमामाजि देहे।
पुढें साहव्यामाजि क्षत्रीय नाहीं। दिलें राज्य विप्रासि सर्वत्र कांहीं॥
बळें सप्तमामाजि तो देव सोडी। पुढें अष्टमा कंस झाडूनि पाडी।
प्रसंगीं असे बौद्ध मौनावतारी। कलंकी मलेंच्छासि होतांचि मारी॥
दहा सार अवतार सर्वोत्तमाचे। तयांमाजि दोनी प्रसिद्धीस साचे।
क्रिडा आठव्यामाजि गोपाळपाळीं। रघूराज हा वानरीं रीसमेळीं॥
असे भिन्न नामें परी भक्त त्याचा। चिरंजीव हा दास विख्यात ज्याचा
कळेना मला अल्पही बुद्धि नाहीं। दयाळा कृपाळा कृपादृष्टि पाहीं॥
बहूसाल विस्तारली कीर्ति तूझी। कळेना बळें आकळे वाणि माझी॥
परी राहवेनाचि मी दीन तूझें। किजे हो क्षमा अल्प अन्याय माझे॥
किती पीडिलें वाळिनें सुग्रिवासी। बहूतां परी राज्य दीलें तयासी।
कृपाळूपणें पावला राम तेथें। दिलें राज्य कांता तयाची तयातें॥
अशी हे कथा ऐकतां सर्वभावें। तयाला रघूनाथ तत्काळ पावे।
पुढेंही कदा दुःख होणार नाहीं। सदा छंद आनंद ऊदंड देहीं १७२॥
बहू पाप-तापासि हें नाम वारी। हरा मानसीं गुंज जें सौख्यकारी।
म्हणोनी कथा राघवाची करावी। सदा सर्वदा सृष्टि सूखीं भरावी॥
सदा सर्वदा यकयेकाचि श्लोकीं। अरे ऐकतां होइजे धन्य लोकीं।
नसे हो नसे जन्ममाळा तयाला। पुढें संतसंगेंचि तो मुक्त जाला ८१

॥ इति श्रीरामदासकृत किष्किंधाकांड समाप्त॥

१ समूहीं. २ शंकराच्या.

सुंदरकांड.

नमूं सर्वकर्त्ताचि तो विश्वभर्ता। गुणी शोकहर्ताचि हर्ता विवर्ता।
परेहूनि पर्ताचि पर्त्ता विवर्त्ता। भुतें भूतधर्ताचि धर्ता उधर्त्ता[1] ॥१॥
महीमंडळींचे कपीरीसराजे। तयांमध्यभागीं महावीर माजे।
महारुद्र आज्ञेप्रमाणें निघाला। सिताशुद्धि आणावया सिद्ध जाला

सवें मंडळी चालिल्या वानरांच्या।
नभोमंडळामाजि फौजा विरांच्या।
गिरीकंदरें देश नानापरीचे।
तटाकें नद्या ओघ जाती नदीचे ॥ ३ ॥
पुरें पट्टणें अट्टणें धुंडिताती।
कपी वीर दाही दिशा हिंडताती।
सिता शोधितां शुद्धि कोठें न लागे।
बळें धुंडितां ते विरें वीरु भागे ॥ ४ ॥

वनें भुवनें रम्य नानापरीचीं। बरीं शोधिलीं तीं गिरीकंदरींचीं।
दरे शृंग पाठार मैदान दारी। कपाटें गव्या वीवरें तीं भुयेरीं ॥५॥

कपी शोधितां शोधितां सुस्त जाले।
नव्हे कार्य तें दैन्यवाणे मिळाले।
समुद्रातिरीं ते उदासीन जाती।
गळाल्या तनू थोर उद्वेग चित्तीं ॥ ६ ॥

कपी बोलती काय आतां करावें। न लागे सिताशुद्धि तेव्हां मरावें।
ह्मणे मारुती वीर हो स्थीर बैसा। तिन्ही लोक पाहून येतां तमासा
भयासूर तो भीम सिंधू उडाला। त्रिकूटाचळाहून पैलाड गेला।
पुढें सर्वही पाणजंजाळ पाहे। हनूमंत विस्मीत होऊनि राहे ॥ ८ ॥
समुद्रामधें भेटला तो अतीतू। ह्मणे रे अरे रे अरे कोण रे तूं।
हनूमंत घाली नमस्कार त्याला। मनामाजि तो थोर संतुष्ट जाला

---

१ उद्धरणारा. २ फिरण्यानें.

मुनी तो त्रिकूटाचळीं शुद्धि सांगे। किराणें उडे तो कपी वीर मागें
अकल्पीत लंकापुरी कांचनाची ।पुढें देखिली सौख्यदाती मनाची
गुढ्या गोपुरें देउळें तीं अपारें। हुडे कोट जाळांधरें थोरथोरें।
सुवर्णाचळामाजि तें तेज फांके। तया पाहतां कीरणीं दृष्टि झांके
कपाटें लोहो अर्गळा पंथ मोठे। वळी बैसले थोर आश्चर्य वाटे।
बहूसाल वाद्यें दडाडां धडाडां। खुसीहाल आवाज होती भडाडां
पुढें पाहतां जावया रीग नाहीं। न सूचे मनीं मानसीं यत्न कांहीं।
पुढें भीम तो अंतराळें उडाला। लघूरूप लंकेंत होऊनि गेला ॥१२
गृहां गोपुरांचा बहू दाट खेटा। सदा सर्वदां वाहती सर्व वाटा।
बिदी हाट बाजार कुंचे दुकानें। सदा मस्त ते हस्ति जाती गुमानें

सिलेभार सज्जांत ते राउतांचे।
बरे फार संगीत होती विरांचे।
दिसेना तयांलागि झुंजार कोणी।
बळें जिंकिले पीडिले लोक तीन्ही॥ १९ ॥

बहू सज्ज तें राज्य लंकापुरीचें। पुरीमाजि तें सैन्य मोठ्या बळाचें
उफाळेंचि जाती भुजा फुर्फुरीती। तयां देखतां देव ते थर्थरीती।

त्रिकूटाचळीं ख्याति केली भिमानें।
लघूरूप तो हिंडताहे धिरानें
गृहें गोपुरें पाहिल्या धर्मशाळा।
अकस्मात त्या देखिल्या बंदिशाळा॥ १७॥

हिनासारिखे देव ते दीन झाले। नसे शक्ति ना युक्ति पोटीं गळाले
भयाभीत ते कांपती दीनवाणे। बहू गांजिले दुःख तें कोण जाणे।
सुरांकारणें कोप भीमासि आला।मनामाजि आवेश तो थर्थरीला
रूपें भर्भरीला तमें गर्गरीला। प्रसंगीं तये मारुती गुप्त जाला॥१९

मनामाजि आवांकिलें सर्व कांहीं।

---

१ उडणें.

सिमा सांडिली तूळणा त्यासि नाहीं।
बहू मातले गर्व मोठ्या बळाचा।
तयां झोडितों दास मी राघवाचा॥ २०॥

त्रिकूटाचळीं ख्याति केली भिमानें। पुढें पत्रिका धाडिली ब्रह्मयानें
तिये वाचितां वाचितां राम हांसे। क्रिडाकौतुकें अंतरा माजि तोषे
नेटें नाटकू श्रीकुटामाजि कैसा। महा कांड सुंदर्य जाला तमासा।
देह आपुलें सर्वही गुप्त केलें। प्रसंगीं तयें पुच्छ तें वाढवीलें॥२१॥
बहू व्यापिली वेढिली सर्व लंका कितेकां मनीं वाटली थोर शंका।
गृहांतूनि अंतर्गृहीं पुच्छ घाली। बहू पाडितां फोडितां हांक जाली
बळें लांगुलें रूधिल्या सर्व वाटा। बहू तुंबला लोक तो दाट खेटा।
तयाभोंवतें पुच्छ बांधोनि भारें। नभीं पोकळीमाजि नेटें उभारे॥
बहू भार ते स्वार मध्येंचि खंडी। महामस्त ते हस्ति नेटें उलंडी।
गुरें शाकटें राक्षसालागिं पाडी। पदीं पुच्छ बांधोनि पाडी पछाडी
पडों लागले दैत्य नेटें बदादां। कितीएक ते दीर्घदेही भदादां।
बळाचीं दळें पाडिलीं पुच्छभारें दिसेना परी गर्जतो भूभुकारें २६
धरी पंथ कोण्हासही जाऊं देना। पुरीमाजि पाणी कदां येउं देना।
चुली पेटल्या वन्हि तेथें विदारी। बळी धांवती त्यांसि तेथेंचि मारी
गळे पाय बांधी। किती हात बांधे। पुरीमाजि हाकेस ते हांक सांदे
महावीर चौताळले ते धरेना। बळें वावरे पुच्छ तें आवरेना॥२८॥

जना ओढितां पाडितां आपटीतां।
समस्तां जनांलागिं पाडूनि जातां।
पशू राक्षसीं सर्वही हाक केली।
कितीएक तीं चिर्डचिर्डोनि मेलीं॥ २९॥

कितीएक तीं राक्षसें हाकलीतीं। कितीएक तीं राक्षसें वोंबलीतीं।
कितीएक तीं थोर जालीं रुदंतीं। कितीएक तीं राक्षसें चर्फडीतीं।

---

१ अडविल्या.

असंभाव्य तें पुच्छ झाडी उलंडी।
कडाफोडि होतांचि येतांचि झोडी।
पुरीमाजि सर्वांसही आट केला।
विरें वीर राक्षेस सर्वे बुडाला ॥ ३१ ॥

नसे अन्नपाणी मुखामाजि घाणी। कितीएक ते जाहले दैन्यवाणी।
पुरीमाजि नानापरी घोळ केला। पुढें अस्तमानासि तो दीन गेला।
उदासें घरें मंदिरें थोरथोरें। महापुच्छ तें वावरे अंधकारें।
भुजंगापरी सर्व वेंटाळिताहे। विरें वीर चाकाटला सर्व पाहे ॥ ३२ ॥
मुलां लेंकुरांमाजि तें खेळताहे। निजेल्यांमधें पुच्छ तें लोळताहे।
कुमारीकुमारां गळां हार घाली। भयाभीत अंतःपुरीं हांक जाली।
त्रिकूटाचळीं सर्व ऊदंड आले। भयाभीत ते सर्वही लोक जाले।
कळेना बरें सर्प कीं काय आहे। करी तें महामार त्याचा न साहे।
अकस्मात तें काय होतें कळेना। कळेना वळेना कदा आकळेना।
सभेमाजि रायापुढें हाक गेली। अहो पाहतां काय लंका बुडाली।
उगा लोळसा घोळ मोटा करीतो। कराकूनि बांधोनि सर्वां धरीतो।
बहूतांपरी सांगती रावणाला। बहूतांजणांचा घरीं कोंड झाला।

नव्हे जी नव्हे सर्व सामान्य मातू।
महाघोर हा थोरला पुच्छकेतू।
सभामंडपीं कोप रायासि आला।
ह्मणे सांगती त्यास मारून घाला ॥ ३८ ॥

तया मारितां पुच्छ तेथेंचि आलें। सभामंडपामाजि नेटें निघालें।
दिवे पाडिले दीवटे आपटीले। अकस्मात हीलाल हीरोनि नेले।
मुखें बोलती दीप रे दीप आणा। दिवे आणितां मूकती दैत्य प्राणा।
असंभाव्य त्या दीवट्या दीपथावे। बळें लागवेगें समूदाय धांवे।
पुन्हा मागुती दीप घेऊनि आले। बळें धांवतां पुच्छमारे विझाले।

१ विस्मित झाला. २ दीपसमूह.

तया लांगुलें रुंधिलीं सर्व दारें। कपी वीर तो वावरे अंधकारें॥४१
सभामंडपीं गुदगुल्या तो करीतो। मुखें नासिकें कर्ण छेदून नेतो।
बळें गाल सर्वांगहीं वर्बडीतो। चिरें फाडितो ओढितो गुर्गुरीतो।
बळाचे महावीर तेथें मिळाले। परी अंधकारेंचि कांहीं न चाले।
किती लोटिले कूटिले चूर केले। भयाभीत कोणास कोणी न बोले।
कपी वीर तो थोर लाहान होतो। धरीतां बळें हात मोडोनि जातो।
बुक्या मारितो पांपरा वज्रथापा। असंभाव्य तो कोपला राव कोपा।
ह्मणे वीर हो काय रे काय झालें। कळेना मुखें बोलती काय आलें।
भयासूर तें गुर्गरीतें कळेना। करूं काय आह्मांसि तें आकळेना।
कपी वीर रायाकडे शीघ्र गेला। बळें थाप मारून मूगूट नेला।
वरे ठोंसरे मारिले रावणाला। ह्मणे मारितों रे तुझ्या आस्वयाला।
चिरें सुंदरें फाडिलीं रावणाचीं। करी भूषणें चूर मुक्ताफळांचीं।
कपीनें सभा सर्वही नग्न केली। त्रिकूटाचळीं ख्याति ऊदंड जाली।
हाहाकार जाला सभेमाजि मोठा। बळें मारुती मारिताहे चपेटा।
सभामंडपीं फार आकांत झाला। कपीनें पुढें मोकळा मार्ग केला।

लपाला कपी पुच्छ ओढूनि नेलें।
लघू मश्यकाचे परी रूप केलें।
असंभाव्य त्या दीवट्या चंद्रज्योती।
असंख्यात राक्षस धांवूनि येती॥ ४९॥

सभामंडपामाजि धांवोनि आले। तेणें नागवे लोक लज्जीत जाले
महावीर मागें पुढें हात देती। कपीनें बहूसाळ केली फजीती।

सभामंडपीं वस्त्र कोठें दिसेना।
भुतासारिखे नागवे लोक नाना।
चिरें आणिलीं नेसले स्वस्थ झाले।
मनोमाजि लज्जीत कोणी न बोले॥ ५१॥

---

१ लाथ.

कपीवीर तेथूनि वेगें उडाला। अशोकावनामाजिं वृक्षीं दडाला।
अधोमुख तो जानकीलागिं पाहे। कपी राममुद्रा पुढें टाकिताहे।
सितेनें पुढें मुद्रिका ओळखीली। बहूतांपरी शब्द कारुण्यबोली
पुढें मारुती भेटला जानकीला। समाचार सांगोनि आनंद केला
क्षुधाक्रांत मी जाहलों फार माते। तनू चालतां चांचरी सर्व जाते
बहूतांपरी बोलिला जानकीला। समाचार सांगोनि आनंद केला
अशोकीं बहू लागले वृक्ष नाना। पहातां असंख्यात संख्या असेना
नव्हाटें जुनाटें वनें दाट थाटें। वनें मोडितां जाहला कडकडाटें५९
फळें भक्षिलीं सर्व नाना परीचीं। बहू स्वाद वर्णूं कळाकूसरीचीं।
कपी वीर तो तृप्त जाला निवाला। पुढें वृक्ष मोडावया सिद्ध जाला
तरू मोडिले पाडिले ऊपटीले। किती झोडिले झाडिले चूर केले।
गिरीसारिखे ढीग सांडूनि टाकी। तयाला असंभाव्य राक्षेस हांकी।
वनें मोडितां मोडितां हांक जाली। कितीएक ते दैत्यमांदी मिळाली
गलोला कमाना करीं भिंडमाळा। बळें हांकितां नाद गेला भुगोळा।
बहुता बळाचे बहू लोक आले। कितीएक ते धिंग मोठे मिळाले।
वनें वेढिलीं धांवले काळ जैसे। भुतां खेचरां थोर कल्पांत भासे ॥
कपी वीर चोताळला वेग केला। कितीएक राक्षेस भंगोनि गेला।
त्रिकूटाचळीं रावणा जाणवीलें। वनीं वानरें थोर अद्भुत केलें॥६०॥
बळें धांविन्ला कुमरु रावणाचा। सदा अक्षयी वीर मोठ्या बळाचा।
असंभाव्य राक्षेस धांवोनि आले। कपीलागिं मारावया सिद्ध जाले॥
बळें आगळा आखया लक्ष भेदी। चुकावी कपी वीर लागोंच नेदी।
बहू भागले मारितां भग्न जाले। कितीएक ते दैत्य पोटीं गळाले ६२
पहा हो कपी धीट मोठा पळेना। सदा सर्वदा लक्ष याचें चळेना।
पुन्हा मागुते वीर ते सिद्ध जाले। कितीएक ते पाश घेऊनि आले ॥
मुखें बोलतां मर्कटा बैसलेंसी। समारंगणामाजि युद्धा न येसी।

१ गोफीण.

कपी वीर तो गर्जला भूभुकारें । समारंगणीं चालिला घोर मारें ६४
रिपू झोडिले पाडिले वृक्षघातें । भुमी लोळती दैत्य होऊनि प्रेतें ।
पुढें देखिलें जंबुमाळ्या कुटीला । बळें आखया आपटीला पिटीला॥
पळाले फळी फूटली राक्षसांची । पुढें हाक गेली तया आखयाची ।
त्रिकूटाचळीं शोकआरंभ जाला प्रितीचा बहु आखया तो निमाला
पुरींमाजि अंतःपुरीं घोष जाले । सुखानंद मंदोनि गेले विझाले ।
बहू दुःख जालेंच मंदोदरीला । तिनें कूमारालागिं आकांत केला ॥
पुसे रावणू काय रे काय झालें । तुह्मांलागिं मारावया कोण आलें ।
कपी येकला बैसला तो पळेना । चळेना ढळेना कदा आकळेना॥६८
तया टाकितां पाश मोठाचि होतो । लघूरूप होऊनि नीघूनि जातो।
कदाही पडेना कदा सांपडेना । तेणें मारिली दैत्य उदंड सेना ॥६९
विधीलागिं बोलाविलें रावणानें । कठींणोत्तरीं गांजिलें दुर्जनानें ।
ह्मणे जाइं रे आणि वेगें कपीला । तया नाणितां शीघ्र ताडीन तूला
विरंची पुढें घातला चालवीला । असंभाव्य तो लोकमेळा मिळाला ।
वनामाजि येतां नमस्कार घाली । तया मारुतीची बहू स्तूति केली।
बहूतांपरी कीर्तिचें येश घ्यावें । दयाळा कपी ये घडीं शांत व्हावें ।
न होतां मल्रा मारिती ब्राह्मणाला । बहूसाल कल्याण व्हावें तुह्मांला
कपी वीर तो थोर कोपें कडाडी । करी गर्जना मेघ जैसा गडाडी
परी सांकडीमाजि कांहीं न चाले । मिळाले कपीलागिं घेऊनि आले
अरे मर्कटा थोर अन्याय केला । ह्मणे रावणू मारितों शीघ्र तूला ।
तुझा मृत्यु कोठें खरें सांग आतां ।मुढा कडमळा मारितों जातजातां
ह्मणे मारुती काळ मारूं शकेना । कृपाळूपणें तोपला रामराणा ।
न वाटे खरें सांगतां रावणाला । ह्मणे वानरूलांगुलीं अग्नि घाला ॥
ह्मणे रावणू पाहतां काय आतां । चिरें आणवा सांगताहे समस्तां ॥
असंभाव्य ते वीर धांवोनि गेले । त्रिकूटाचळीं लोक ते नग्न केले॥७६

१ संकट.

पुढें पुच्छ ओढोनि गुंडाळिताती। सिमा सांडली वीर गुंडाळिताती।
तया वेढितां तें असंभाव्य लांबे। विरेंवीर त्या लांगूलालागीं झोंबे।
कितीएक तीं आणिलीं आज्य तेलें। कितीएक तीं मोगरेलें फुलेलें।
महापुच्छ तें सर्वही भीजवीलें। पहा हो कपी बापुडें व्यर्थ मेलें॥७८
तया लावितां वन्हि तेथें न लागे। बळें फुंकितां तो विरे वीरु भागे ।
तया देखतां रावण शीघ्र आला। बळें फुंकितां फुंकितां तो गळाला॥
पुढें रावण थोर कोपें कडाडी। बळें फुंकितां जाळ नेटें धडाडी।
जळालीं मुखें भस्मल्या खांड मीशा।बहूसाल लंबीत होत्या विशेषा
बळें चेतला वन्हि नेटें तडाडी। कडाडीत ज्वाला दडाडी धडाडी ।
कपी वीर तो वांड जाला उडाला। पुढें जाळिता जाहला त्रीकुटाला
गृहां गोपुरांमाजि तें पुच्छ घाली। त्रिकूटाचळीं आगि नेटें निघाली
बिदी हाट बाजार चौबार कुंचे। बळें बोंबली नागवा लोक नाचे८२

बहूतापरीची बहू हांक जाली।
पळा रे पळा रे पळा आगि आली॥
गुरें वासुरें शिंगरें लेंकुरें तीं।
शुनीं मार्जरें तें खरें येसरें तीं॥ ८३॥

किती शेरडें मेंढरें तों अचाटें। पळालीं किती राक्षसें कल्कलाटें ।
किती शाकटें कुंजरें दिव्य घोडे। महीमंडळीं त्यांसि नाहींत जोडे॥
बहूतां परीचीं बहू रम्य यानें। बहूसाल छत्रें विचित्रें निशाणें।
बहूतां परीच्या बहूसाल शाळा।जळाल्या विवीधा विचित्रा विशाळा
वळे लोक तेथें बळें पुच्छ घाली। बहूतां विरांची बहूशांति जाली ।
महा पुच्छ तें जाळ बंबाळ जाला। बहू साक्षपें वन्हि तो चेतवीला॥
पळाले भयासूर ते दूरि थांवे। कपी वीर लांगूल घेऊनि धांवे ।
बहू भोंवताहे बहू धांवताहे। उठे वन्हिचें चक्र लांगूल पाहें॥ ८७॥
फिरे गर्गराटें कपी चक्र जैसा। विधी शक्र अव्यग्र पाहे तमासा ।

---

१ मोठा. २ खेंचरें. ३ स्थिरावे.

विरां खेचरां भूचरां अंत झाला। त्रिकूटाचळा थोर कल्पांत आला
बहूसाल दारूमधें पुच्छ घाली। उसाळे नभामाजि दारू निघाली।
तडाडी थडाडी दडाडी धडाडी। शशी सूर्य नक्षत्रमाळा कडाडी८९
बहू धूम्र तेणें कदाही घडेना। बहूसाळ वढोंणि ते सोसवेना।
बहू घोष तो शब्द कानीं पडेना। कपी रोषला झाडतांही झडेना।
पुढें धूम्र त्यागी धगागीत आगी।महावन्हि कांपेचि जाला विभागी
त्रिकूटाचळू कांचनाचा तखाकी। सतेजीक तेजें झकाकी लखाकी।।

महावज्र लांगूल कल्लोळ जाला।
परी पाहतां रोम नाहीं जळाला।
गदादीत काया समुद्रांत घाली।
निवाला कपी पुच्छज्वाळा विझाली॥ ९२॥

समुद्रीं शुचिष्मंत होऊनि आला। नमस्कार घाली तये जानकीला।
ह्मणे जानकी येकला तूं विदेशी। कपी रे बहूतांपरी कष्टलाशी ९३
ह्मणे मारुती धन्य हे दीस आले। तुह्मां देखतां सर्वही कष्ट गेले।
प्रभू वाट पाहील तो रामराजा। निरूपाचि मी शीघ्र जाईन काजा॥
सिते मारुती योग वीयोग जाला। बहूसाल नेत्रोदकीं पूर आला।
ह्मणे मारुती लोभ आतां असावा। सुरांचा बळें राम येतो कुडावा॥
कपी मागुती मागुती वाट पाहे। उदासीन जातां गळा दाटताहे।
विवेकें जिवामाजि तो धीर केला। पुढें मारुती शीघ्र सिंधू उडाला॥
कपीलागिं सांगे सिताशुद्धि जाली। सुखें एकतां मंडळी ते निवाली।
समस्तांजणांलागिं आनंद जाला। कपी मारुती रामभेटी निघाला
दळेंशीं बळें राहिला रामराजा। कपी रीस ते वीर वेष्टीत फौजा।
स्फुरद्रूप ऊभारिला दिव्य बाहो। रघूनायकें देखिला भीमदेहो ९८॥
कपी लागवेगें मुखें बोलताहे। अशोकीं जगन्मात कल्याण आहे।
पुढें मारुती तो नमस्कार घाली। मनोवृत्ति ते राघवाची निवाली॥

१ आरडा ओरड. २ रक्षण. ३ सीता.

समस्तांसि देखोनि आनंद जाला। सिताशुद्धि घेऊनियां रुद्र आला
बहूतां बहू सांगती येकमेकां। सिता शोधितां सौख्य जालें अनेकां
सभामंडपीं राम सन्मूख पाहे। उभा दास साकल्य तो सांगताहे।
महत्कृत्य व्हावें जनीं येश यावें। प्रभूसी समस्तांसि कल्याण व्हावें

सुंदरकांड समाप्त.

युद्धकांड.

नमूं विघ्नहर्ता मुखीं सैन्यभर्ता। मुढां धूर्तकर्ता विभांडी विवर्ता।
चतुर्भूज मत्तानन शोभताहे। तया चिंतितां भ्रांति कोठें न राहे॥१॥
सदा भेदहंती महंती महंता। सदा ज्ञानवंती नियंती नियंता।
सुविद्या कळा स्फूर्ति-रूपा अमूपा। नमस्कारिली शारदा मोक्षरूपा
नये बोलतां चालतां रूप कांहीं। नये भावितां दावितां सर्वथाही।
सदा संत आनंदरूपीं भरावें। पदीं लागतां सद्गुरूचे तरावें॥ ३॥
नमस्कारिला राम कोदंडपाणी। पुढें गावया रामरामेति वाणी।
भविष्योत्तरें बोलिलीं तीं पुराणीं। उमाकांत ध्यातो सदा शूळपाणी

कथा शंकराची कथा कार्तिकाची।
कथा चंडिकेची कथा मोरयाची।
कथा वेंकटाची कथा विठ्ठलाची।
कथा मल्ल याची कथा भैरवाची॥ ५॥

कथा नरहरी वामना भार्गवाची। कथा कौरवां पांडवां माधवाची।
कथा देव इंद्रादि ब्रह्मादिकांची। समस्तांमध्यें श्रेष्ठ या राघवाची॥
जिणें फोडला पांग ब्रह्मादिकांचा बळें तोडिला बंध त्या त्रीदशांचा
म्हणोनि कथा थोर या राघवाची। जनीं ऐकतां शांति होते भवाची
कथा थोर रामायणीं सार आहे। दुजी ऊपमा या कथेला न साहे।
तिन्ही लोक गाती सदा आवडीनें। भविष्योत्तरें वानिली शंकरानें॥

१ क्षीण. २ संसाराची.

ऋषींमाजि श्रेष्ठ विचारें वरिष्ठ। सदा येकनिष्ठ सगुणीं प्रविष्ठ।
चरित्रें विचित्रें वनामाजि वस्तां। सुखें बोलिला राम नस्तां समस्तां
कथा राघवाची सदाशीव पाहे। तळीं ऐकतां शेष थक्कीत राहे।
कथा श्रेष्ठ हे ऐकतां दोष जाती। महासूकृती ऐकतीं धन्य होती॥
कथा संपली कांड सुंदर्य मागें। प्रवाहो पुढें चालिला लागवेगें।
स्वयें श्रोतयांतें कवी प्रार्थिताहे। पुढें युद्धकांडीं कथा रम्य आहे११
ऋषीपर्वतीं रामसौमित्र होते। अकस्मात आला हनूमंत तेथें।
ह्मणे जानकी देखिली रामचंद्रा। क्षमारूप लंकेसि आहे नरेंद्रा१२॥
सिता रावणें रक्षिली वाटिकेसी। प्रभू पाहिली म्यां स्वयें निश्चयेंशीं।
तये घोर नीशाचरी रक्षणेंसीं। बळें ठेविल्या कर्कशा गर्वराशी१३॥
पुढें राघवें सुग्रिवाचे निमित्तें। विचारूनियां सर्वही वानरांतें।
दळेंशीं बळें दक्षिणे चालि केली। विरांची असंभाव्य सेना मिळाली॥
कपी सुग्रिवें सर्व भूमंडळींचे। बहू आणिले वीर मेरू बळाचे।
विरा पाठिशीं भार कोट्यानुकोटी। रिसा वानरांची असंभाव्य दाटी
अती आदरें स्कंधभागीं विरानें। रघूनायका घेतलें मारुतीनें।
सुमित्रासुता लागिं त्या अंगदानें। प्रभू चालिले ते बळी थोर मानें१६
सिता शोधिली भीमराजें विशाळें। दळें झोटिलीं वानरांचीं द्दिसाळें
गिरीतुल्य झेंपावती वायुवेगें। करा पल्लवीं झेलिती शैलशृंगें १७॥
अपारें कुरें वानरें सैरें मेळा। कठोरें करें फोडिती चंडशीळा।
रिसें कर्कशें भीस भिंगोळवांणी। मध्यें सांवळा राम कोदंडपाणी॥
पुढें चालतां भार गोलांगुलांचे। कडे लागले थोर विंध्याचळाचे।
तया पर्वतामाजि चंडें उदंडें। विशाळें बहू लागलीं झाडखंडें १९
कपीभार विंध्याचळामाजि आले। असंभाव्य ते झाडखंडीं निघाले
वरी वाड झाडें तळीं दाट छाया। कपी सर्वही सिद्ध जाले उडाया
तळीं पोटळे ऊंच शाखा फुलांचे। वरी लोंबती घोंस नाना फळांचे

1 स्वैर. 2 भयानक.

बहुतांपरींच्या बहू पक्षियाती। बहू श्वापदें तीं फळें भक्षिताती ॥
तयांमाजि ते भार कोट्यानुकोटी।
रिसां वानरांची असंभाव्य दाटी।
झडा घालिती एकमेकां पुढारें।
खडाडां बळें वृक्षवल्ली विदारें ॥ २२ ॥
कितीएक ते बैसले वृक्षअग्रीं। वरी वाइलीं वक्र पुच्छें समग्रीं।
कितीएक मध्येंच ते गुप्त जाले। कितीएक ते वृक्षमाथां मिळाले २३
स्वइच्छा फळें भक्षिती आदरेंशीं। बहू वांटिती येकमेकां त्वरेशीं।
फळें तोडिती टाकिती ते अपारें। वनामाजि ते क्रीडती भूभुकारें॥
कितीएक हेलाविती वृक्ष आंगें। कितीएक ऊफाळती लागवेगें।
कितीएक ते झोंबती आंग व्यस्ते। कितीएक ते लोंबती एक हस्तें
कितीएक पाटाळिती वाड झाडें। किती मोडिती आंगभारें कडाडें
बहू मांडिली झाडखंडीं धुमाळी। कितीएक झेंपावती अंतराळीं २६
वनें व्यापिलीं वानरें गर्जताती। दिशा लंघिती श्वापदें पक्षियाती
भुतें खेचरें थोर धाकें पळालीं। चळी कांपती दैन्यवाणीं गळालीं॥
कपींचीं पुढें चालिलीं दाट थाटें। वनें चालतां सर्व होती सपाटें।
महा थोर विंध्याचळा लागवेगें। पुढें चालिले सर्व सांडूनि मागें २८
तयां चालतां चालतां दक्षणेसी। बहूसाल आवेश माहा विरांसी।
पुढें देखिलें शृंग मैळाचळाचें। तयामस्तकीं भार गोळांगुळांचें २९
गिरी-शृंग-पाठार पाहोनि वेगीं। बळें चालिले भार ते दक्षणांगीं।
पुढें चालतां चालतां अस्तमाना। समुद्रातिरीं लोटली भीम सेना ॥
कपीसैन्य सिंधूतिरामाजि आलें। असंभाव्य देखोनि चकीत जालें।
जळें मातला सिंधु लाटे घडाडी। करी गर्जना मेघ जैसा घडाडी ॥
दिसे पाहतां सर्व आकाश जैसें। कळेना सिमा दाटलें तोय तैसें।
बहूपाण-जंजाळ देखोनि डोळां। भयासूर त्यां कंप सूटे चळाळां॥

---

१ बहुत.

समुद्रातिरीं राहिली चंड सेना। असंभाव्य तें सैन्य भूमी दिसेना।
गिरी-वृक्ष देखोनि येती फुराणं। बळें साधिती अंतराळीं किराणें
कपीभार ते सर्वही स्वस्थ जाले। महापर्वतांचेपरी ते मिळाले।
समुद्रातिरीं राहिलें सैन्य जैसें। पुढें वर्तलें त्रीकुटामाजि कैसें ३४॥
सिताशुद्धि घेऊनियां रुद्र गेला। तयीं आखयातें क्षयो प्राप्त जाला
बहू मानसीं दुःख मंदोदरीला। तिनें शीघ्र पाचारिलें देवराला ३५

म्हणे देवरालागिं बीभीषणा हो।
तुह्मी आजि वेगीं सभेमाजि जा हो।
मदोन्मत्त तो अंकुशें आवरावा।
विवेकें बळें राव तैसा वळावा॥ ३६॥

ह्मणे धन्य हो धन्य तूं राजकांते। मनीं माझिया हीत ऐसेंचि होतें।
बरी अंतरीं मात घेऊनि पुर्ती। निघाला सभेमाजि तो धर्ममूर्ती ३७
तया रावणाच्या गृहामाजि गेला। बहूतांपरी रावणू शीकवीला।
पुढें दोघहि ते सभेमाजि आले। महावीर राक्षेस सर्वै मिळाले॥३८॥
सभे श्रेष्ठ तो रावणू कुंभकर्णू। सभेमाजि बिभीषणू अग्रगण्यू।
सभे सर्वही पुत्र मंत्री मिळाले। तयांलागिं तो रावणू काय बोले ३९
तया रावणें सर्व सांडूनि शुद्धी। पुढें प्रेरिता जाहला पाप-बुद्धी।
ह्मणे ऐक गा बुद्धिवंता प्रहस्ता। करीं रे मला वश्य ते रामकांता॥
सिते कारणें म्यां बहू कष्ट केले। परी पाहतां सर्वही व्यर्थ गेले।
मनीं चिंतिलें कोड कांहीं पुरेना। उरे शीण तो शोक पोटीं धरेना॥
सिते सुंदरीलागिं संभोग द्यावा। समूळें बळें रामशत्रु वधावा।
न हें इतुकें सर्वहीं कृत्य जालें। सुखें सर्वदा चित्त माझें निवालें॥४१॥
अहंकारला रावणू कोटिगूणें। मनीं मानिलें सर्व ब्रह्मांड ऊणें।
समस्तांमध्यें आगळा मेघवर्णू। पुढें बोलता जाहला कुंभकर्णू ४२॥
वदे कुंभकर्णू तया रावणाला। मदें सर्वही नीतिधर्मू बुडाला।

१ दिराला (बिभीषणाला).

अकस्मात लंकापती बुद्धि नासे। पुढें सर्वही सूख तेणें विनाशे॥४४
जगें निंदिलें तेंचि टाकून येतां। पुढें वेळ नाहीं तया दुःख होतां।
विषें घोळिलें ठेवितां प्रीति तेथें। पुढें सत्वरा जाइजे मृत्युपंथें ॥४५
ह्मणे कुंभकर्णू असें काय केलें। सिता आणितां सर्वही राज्य गेलें।
पुढें भंगलें चित्त जाणूनि जीवें। मनासारिखें बोलिला तो स्वभावें॥
शुभाशूभ जें मानलें तूजलागीं। घडो तेंचि आतां भलें या प्रसंगीं।
बळें माझिया सर्व सूखें रहावें। पुढें काय होईल तैसें पहावें ॥ ४७ ॥
कपी मानवी सर्व कैसे मिळाले। क्षुधेकारणें माझिये प्राप्त जाले।
रिपू घालितों ऊदरामाजि सांठा। नरें वानरें घांस घेतों घटाटा४८
उदेल्या महा घोर माझेनि कोपें। पुढें देखतां तो चळी काळ कांपे।
रिसें मर्कटें बापुडीं दैन्यवाणीं। रिपू आमुचे थोर वाटे शिराणी॥
तया बोलतां रावणा सूख जालें। स्तुतीउत्तरें आदरें गौरवीलें।
महावीर पारॅश्व ऊदीत वेगीं। पुढें बोलता जाहला ते प्रसंगीं॥५०
अहो कासया मंत्र पूसा रिपूचा। जनीं कोण लेखा तया मर्कटांचा॥
समर्थांपुढें दूसरा कोण कैंचा। करूं येकला सर्व संहार त्यांचा ५१
सितेची बहू प्रार्थना कां करावी। प्रभू सांगतों बुद्धि पोटीं धरावी।
ह्मणे वीर पारश्व त्या रावणाला। बळात्कार राया करावा सितेला
ह्मणे रावणू धन्य गा बुद्धिवंता। तुझें बोलणें मानलें दृढ चित्ता।
परी शाप आहे मला ब्रह्मयाचा। करींना बळात्कार हे सत्य वाचा
तया बोलतां दुःख बीभीषणाला। बहूमाल संतापला क्रोध आला
ह्मणे रे रघूनाथ पूर्ण प्रतापी। दुरात्मे तुह्मी नष्ट चांडाळ पापी५४॥
तुह्मी राक्षसें निर्बळें बुद्धिहीनें। मती मंदली पातकाचेनि मूणें।
सुरांकारणें राम आला कळेना। मदें मातला रावणू ओळखेना ५५
कपी वीर ते दूरि टाकूनि शंका। मिळाले करायास निर्मूळ लंका।
त्रिकूटाचळू दृश्य नाहीं तयांला। तंव जानकी भेटवा राघवाला५६

१ आवड. २ नामविशेष.

रूपें कर्कशें कोपला वीर गाढा। रणा मंडळीं राम वाहील मेढा।
ज्या देखतां काळ भीडूं शकेना।तुह्मी मश्यकें राक्षसें सर्व सेना५७
रणीं तीव्र त्या राघवाचेनि बाणीं। तुटों लागले तूमचे पादपाणी।
धडें मस्तकें मेदमांसें चिडाणी। न होतां सिता भेटवा चापपाणी॥
तया बोलतां ते सभा तप्त जाली। सुता मंत्रियांचे मुखीं तीव्र बोली
असंभाव्य तो रावणा कोप आला। कुशब्दें बहू त्रास बीभीषणाला
सभेमाजि धिक्कारिलें रावणानें। उठोनी पदें ताडिलें दुर्जनानें।
बहूतांमध्यें एकला धर्ममूर्ती। मनीं खोंचला तो उदासीन चित्तीं॥
मनू भंगला हो तया धार्मिकाचा। पुढें त्याग तत्काळ केला सभेचा
उडाला नभोमंडळामाजि वेगीं। पुरोहीत चत्वारि ते पृष्ठभागीं ६१
झळंबे मनीं लोभ त्या सांडि केली। अकस्मात ते वृत्ति भंगूनि गेली
पुढें वाक्य बोलोनियां रावणातें। उदासीन तो चालिला व्योमपंथें
पुरोहीत चत्वारि ते पृष्ठभागीं। त्वरें उत्तरे चालिले लागवेगीं।
समुद्रासि लंघूनि पैलाड गेले। नभीं पारखे सुग्रिवें ओळखीले६३॥
कपींद्रू ह्मणे पैल पाहें विशाळू। नभीं येतसे कोण हा पंचै-मेळू।
अकस्मात खालावला व्योम-पंथें। भिडों पाहती वानरें त्या अनर्थीं।
मिळाले कपी बोलती त्यासि वाचा।
अकस्मात आलास तूं कोण कैंचा।
ह्मणे बंधु मी होय लंकापतीचा।
परी दास अंकीत या राघवाचा॥६५॥
पुरी त्यागिली सर्व एका जिवेंशीं।
करा हो तुह्मी भेटि या राघवाशीं।
ह्मणे सत्य बीभीषणू नाम माझें।
नव्हे अन्यथा सर्वथा वाक्य दूजें॥६६॥
कपी सर्वही जुत्पती धर्म्ममूर्ती। बहूतांपरी ऐकिली वाड कीर्ती।

---

१ धनुर्गुण. २ बाण. ३ पांचजण.

समस्तीं तुह्मीं हीत माझें करावें। कृपाळू-पणें राघवा भेटवावें६७॥
ह्मणे वीर सुग्रीव नावेक बैसा। त्वरें मात हे जाणवीतों सुरेशा ।
कपींराज तो लागवेगें निघाला। अती आदरें भेटला राघवाला ६८
समाचार साकल्य तो सांगताहे। ह्मणे भेटि नीशाचरू इच्छिताहे ।
परी अंतरीं कोण कैसा कळेना। तया ठेवितां राजनीती मिळेना॥
समस्तांकडे पाहिलें राघवानें। बहूतांपरी बोलिलें ते सभेनें।
मनीं पाहतां देखिला दैन्यवाणा। कृपाळूपणें आणवी रामराणा॥
उभें राहिलें भाग्य बीभीषणाचें। करी अंतरीं ध्यान पादांबुजाचें।
भिजे दिव्य सर्वांग त्या अश्रुबिंदीं। मिठी घातली रामपादारविंदीं
कृपा-सागरें ठेविला हस्त माथां। चिरंजीव लंकापती होय आतां।
मधूरें गिरे राघवें ऊठवीला। पुढें तिष्ठतू हात जोडोनि ठेला॥७२॥
बहु स्तुति केली रघूनायकाची। करी आदिनारायणाची विरिंची
तयाचेपरी शब्द कारुण्य बोले। पुढें पाउलें लक्षितां अश्रु आले॥
ह्मणे राम बीभीषणा बैस आतां। पुरे स्तूति सांडीं तुझी सर्व चिंता।
सुमित्रासुतालागिं संकेत केला। दिजे मंगळ-स्नान बीभीषणाला॥
त्वरें ऊठला बंधु त्या राघवाचा। घटू आणिला पूर्ण सिंधूदकाचा।
पुढें शीघ्र बीभीषणालागीं शेषें। विशेषें दिलें सौख्य राज्याभिषेकें
ह्मणे राम बीभीषणा सत्य वाचा। प्रतापें वधू जालिया वैरियाचा।
तुला दीधलें राज्य लंकापुरींचें। चळेना चिरंजीव जैसें ध्रुवाचें ७६
वरू दीधला रामचंद्रें दयाळें। कृपासागरें दासपाळें नृपाळें।
प्रसंगीं तये थोर आनंद जाला। दिल्हें अक्षयी राज्य बीभीषणाला
कपी सुग्रिवादीक मादी मिळाली। समस्तीं विरीं आदरें स्तूति केली
जगीं धन्य हें भाग्य बीभीषणाचें। प्रितीपात्र जाला रघूनायकाचें
रघूनायका देखतां सूख जालें। बहु दुःख मागील सर्वै निमालें।
जगीं धन्य गा धन्य बीभीषणा तूं। प्रसन्नू तुला जाहला श्रीअनंतू

१ भक्तरक्षकानें.

समस्तांसि सन्मानिलें आदरेंशीं । नमस्कार केला रघुनायकासी ।
पुढें मंत्रियांमाजि तो बैसवीला । तदा थोर आनंद बीभीषणाला ॥
ह्मणे राम बीभीषणा बैस आप्ता । त्रिकुटाचळू सांग साकल्य वार्ता
वदे राज्य लंकापुरी सर्व सेना । मनामाजि संतोषला रामराणा ॥८
पुढें राम बीभीषणा मंत्र पूसे । कपी-भार पैलीकडे जाति कैसे ।
विचारूनियां सुग्रिवाचेनि मत्तें । ह्मणे हो क्षमा मागिजे मार्ग यातें ॥
समुद्रासि देऊनियां श्रेष्ठ मानू । करावा अती आदरें सुप्रसन्नू ।
मनीं बोलणें सत्य मानूनि देवें । समुद्रातिरीं बैसिजे शुद्ध भावें ॥८३
त्रिकूटाचळाहून तो हेर आला । पुढें सर्व पाहूनि शार्दूळ गेला ।
समाचार सांगे तया रावणाला । ह्मणे वानरेंशीं बळें राम आला ॥

समाचार हा सत्य हो जी भुपाळा
नव्हे मिथ्य हें देखिलें म्यांचि डोळां ।
मिळाले कपी रीस कोट्यानुकोटी।
समुद्रा तिरीं जाहली थोर दाटी ॥ ८५ ॥

बळें राहिली ते असंभाव्य सेना। विरांची असंख्यात संख्या असेना
शिळा-शीखरें झेलिती वृक्षपाणी।सदा सर्वदा गर्जती घोर वाणी ॥
तयांमाजि ते मानवी वेषधारी । रुपें रम्य लावण्य कामावतारी ।
असंख्यात मेळा रिसां-वानरांचा। कपिश्रेष्ठ सुग्रीव राजा तयांचा॥
प्रभू सांगतों सिद्ध आतां असावें । पुरीमाजि दुश्चीत कांहीं नसावें।
तयें सांगतां थोर उद्वेग जीवा । ह्मणे मागुता कोण रे पाठवावा८८
पुढें शूक बोलाविला आदरेंशीं।ह्मणे जायरे बोल त्या सुग्रिवासी।
ह्मणावें कपी तूं सखा आमुचा रे । अनुचीत हें वागणें कासया रे८९
बहूतांपरी शूक तो शीकवीला । अळंकार देऊनियां तोषवीला ।
नमस्कार केला तयें रावणासी।निघाला बळें हेर तैसा त्वरेंशीं ॥९०
नभोमंडळीं शीघ्र उड्डाण केलें । देहें आपुलें सर्वही पालटीलें ।

१ सिंह. २ भय.

रूपें सुंदरू जाहला शुद्ध पक्षी। निराळा नभामाजि तो सैन्य लक्षी।
ह्मणे सुग्रिवा ऐक रे एक भावें। कपी व्यर्थ आलासि मागें फिरावें।
त्वरें आपुल्या भूवनामाजि जावें। समारंगणीं वाउगें कां मरावें॥
त्रिकूटाचळा रामकांतेसि नेलें। कपी सांग पां रे तुझें काय गेलें।
तया मानवा साह्य जालासि कैसा। मनीं नेणतां चालिला मूर्ख जैसा

बळें हीन झुंजासि त्याच्या न जावें।
कदा कृपणाचें वऱ्हाडी न व्हावें।
महा मूर्ख रे सख्य याचें नसावें।
स्वयें हीत तें ज्ञान पोटीं वसावें॥ ९४॥

त्रिकूटाचळू लभ्य नाहीं सुरेशा। नरां वानरां प्राप्त होईल कैसा।
कपीपुंगवा व्यर्थ आलासि वांयां। समारंगणीं बाण-घातें मराया॥
समस्तीं रणामाजि जीवें मरावें। तये मैत्रिकेचें जनीं काय घ्यावें।
बहूतांपरी हेंचि आतां करावें। तुवां आपुल्या भूवनामाजी जावें॥

शुकें निंदिलें सर्वही वानरांतें।
बहूसाल धिक्कारिलें हो तयांनें।
तिहीं पाडिला ताडिला कुस्त केला।
पुन्हा सोडिला तो नभामाजि गेला॥ ९७॥

ह्मणे शूक ऐका रिसें वानरें हो। तुह्मां रावणें रक्षिलें निर्बळें हो।
अरे मूर्ख हो व्यर्थ आलांत येथें। समारंगणीं जावया मृत्युपंथें॥९८
अरे सुग्रिवा वानरा भूललाशी। रिसांमर्कटांमाजि तूं मूर्ख होशी।
मुदा व्यर्थ घेऊनि आलासि सेना। तुला रावणू कोण कैसा कळेना
पुन्हा बोलता जाहला घोर वाणी। कपी मागुते क्षोभले वृक्षपाणी
धरूनी बळें आणिलें पक्षियाला। तिहीं राक्षिलें पाशबंधीं तयाला।
पुढें शीघ्र कोपेल हा रामचंद्रू। ह्मणे दास भेटेल भावें समुद्रू।
प्रतापें बळें तारिती चंड शीळा। बळें सेतु बांधूनि घेती सुवेळा॥

१ चीत. २ हातांत वृक्ष घेतलेले.

द्वितीय प्रसंगः

समुद्रातिरीं राम राजीवनेत्रें। भुमी सेज दर्भासनीं तीन रात्रें।
बहूतांपरी दीधला श्रेष्ठ मानू। परी सागरू तो नव्हे सुप्रसन्नु ॥१॥
फळें तोय सांडूनियां नित्य नेमें। बहूतांपरी प्रार्थिला सिंधु रामें।
परी नायके जो बळें धुंद जाला। रघूनायका कोप तत्काळ आला।
उभा राहिला काळ कृतांतु जैसा। बळें सिंधु जाळावया राम तैसा।
दिसे रूप अद्भूत वज्रांग ठाणें। करीं चाप तें सज्जिलें अग्निबाणें ॥२
बळें ओढितां घोर-घोषें करारी। दिशा दाटल्या वन्हि शीतें थरारी
भयें बैसला काळ पोटीं दरारा। चवों लागल्या त्या असंभाव्य तारा

बहू क्षोभला राम जाळूं निघाला।
पुढें सिंधु भेटावया शीघ्र आला।
ह्मणे स्वामि हो थोर अन्याय झाला।
समुद्रासि हो शीघ्र पाळाण घाला ॥ ५ ॥

नळाचेनि हस्तें चळीं चंड शीळा। गिरी शृंग तर्तील हो जी नृपाळा
वदे निश्चयें आदरें हा समुद्रू। तदा थोर संतोषला रामचंद्रू ॥ २ ॥
बहूतांपरी राम संतोषवीला। पुढें सिंधु तोही जळामाजि गेला।
नळें वानरांचीं दळें सिद्ध केलीं। गिरी-शृंग आणावया शीघ्र गेलीं।
त्वरें उत्तरे चालिले भार सैरा। बळी धांवती एकमेकां पुढारां।
शिळा शीखरें झाड खंडें प्रचंडें। बळाचे कपी चालवीती उदंडें ॥८॥
कपी धांवती लक्ष कोट्यानुकोटी। बळें गर्जती थोर आनंद पोटीं।
गिरीकंदरें देश लंघूनि जाती। शिळा शीखरें शीघ्र घेऊनि येती ॥
निळे पींवळे श्वेत आरक्त काळे। फिके जांभळे गोर जांभे गव्हाळे।
बहू रंग पाषाण नानापरीचे। उभे वक्र वर्तूळ गाभे गिरीचे ॥ १० ॥
कपीवीर ते शीघ्र घेऊनि जाती। बळें वृत्रहाचेपरी वर्षताती।
शिळीं सेतु बांधी नळू लागवेगें। असंभाव्य तीं चालिलीं शैलशृंगें ॥

१ पडूं. २ झांकण. ३ चित्रविचित्र.

कपी मोडिती वांड झाडें कडाडां । कडे पाडिती पर्वतांचे खडाडां ।
उड्या घेति आकाशपंथें धडाडां । बळें टाकिती सिंधुमध्यें थडाडां ।
विशाळा जडा वर्तुळा त्या उदंडी । बहु मस्तकीं वाहती चंड धोंडी।
शिळा शीखरें फोडिती ते अभंगें । नभीं भार झेंपावती लाववेगें ॥
कपी मारुतीसारिखे जे उडाले । गिरी मंदरासारिखे चालवीले ।
कपी साक्षपी देव-रूपी बळाचे । कडे लागले ते सुवेळाचळाचे॥१४॥
बळें सेतु बांधावया वेगु केला । शतें योजनें लांब विस्तीर्ण जाला ।
दहा योजनें भव्य रूंदी तयाची । जळीं बांधणी सर्व पांचां दिसांची
कपी सर्व आनंदले कार्य झालें । बळें गर्जती चित्त सूखें निवालें ।
सुवेळाचळा सेतु बांधोनि नेला । नळा वानराला जयो प्राप्त जाला ॥
ह्मणे रामराणा तया सुग्रिवातें । दळें चालवा सागराचेनि पंथें ।
निरूपी कपी शीघ्र सेनापतीला । निळें सर्व सेनेसि संकेत केला ॥
दळें सर्वही वानरांचीं निघालीं । पुढें चालतां दाटणी थोर जाली ।
कडेचा पडे तो उडे अंतराळीं । सुवेळाचळा पावले शीघ्रकाळीं ॥१८
सुवेळाचळाभीतरीं राजभारें । दळें लोटलीं वानरांचीं अपारें ।
बळें घोरघोषें कपी गर्जताती । दिशाचक्र सिंधू गिरी पाहताती ॥
त्रिकुटागिरीशीखरीं दिव्य जे कां । रघूनायकें देखिली रम्य लंका ।
दिसे तेज-पुंजाळ लावण्यराशी । तया देखतां पारणें लोचनाशी ॥
ह्मणे धन्य रे धन्य तो विश्वकर्मा । असंभाव्य या पर्वताचा महीमा ।
सुवर्णाचळा सारिखा दीसताहे । सिता सुंदरी या स्थळामाजि आहे।
पुढें राम बोले रिसांवानरांशी । असावें तुह्मीं सर्व सेना-प्रदेशीं ।
कपी-चक्र अव्यग्र तें सिद्ध जालें । निळें वानरें सर्व सन्नद्ध केलें॥२२॥
कपी-भार ते सर्वही स्वस्थ जाले । पुढें धर्मता उत्तरीं राम बोले ।
ह्मणे सुग्रिवा बापुडें शूक सोडा । तया पायिंचे सर्वहो पाश तोडा२३
तया अंगदें सोडतां तो उडाला । मुखीं रामनामें नभीं गुप्त जाला ।

१ बहुत.

बळें चालिला शुक्र मूखें त्वरेंशीं। त्रिकूटाचळीं भेटला रावणाशी२४
ह्मणे रावणू गा शुका काय झालें। नऊ रात्र पर्यंत कोठें क्रमीलें।
वदे शूक हो लंकनाथा वरिष्ठा। मुखें व्यर्थ बोलों नये अप्रतिष्ठा२५॥
तयां वानरांच्या दळामाजि गेलों। देहें पालटीलें स्वयें शूक जालों।
नभोमंडळीं राहिलों अंतराळीं। बळें वानरांचीं दळें तीं निहाळीं २६
समुद्राचिये उत्तरे भीम सेना। दहा योजनें दाट भूमी दिसेना।
तिथें मुख्य ते राम-सौमित्र बंधू। कपिश्रेष्ठ सुग्रीव राजा अगाधू॥
उचिष्ठोत्तरें तूमचीं त्या कपीला। मुखें बोलिलों सर्वही सुग्रिवाला।
मला सांगतां वीर कोपासि आले। कितीएक ते पाठिलागीं उडाले॥
कपी-वीर धांवोनियां पाठिलागीं। मला ताडिते जाहले ते प्रसंगीं।
बहू सूख जालें तयां वानरांतें। कठोरें करें ताडिलें या देहातें॥२९॥
बहू कष्ट जाले प्रभो या जिवासी। नसो वांखटी वेळ ती वैरियाशीं।
रिसां वानरांची असंभाव्य मांदी। पुढें घातलें हो मला पाश-बंदीं॥
प्रभू काय सांगों चमत्कार जाला। समुद्रांतुनी सिंधु बाहेर आला।
रुपें भव्य तो मूर्तिमंतू निघाला। अती आदरें भेटला राघवाला॥३१
पुढें बोलता जाहला तोयराशीं। तयें शुद्धि सांगीतली राघवासीं।
ह्मणे जी बळें सिंधु बांधा दयाळा। नळाचेनि हस्तें जळीं चंडशीळा॥
कपी प्रेरिले त्या रघूनायकानें। शिळा तारिल्या त्या नळा वानरानें
कपीभार ते सर्व ऐलाड आले। सुवेळाचळा मस्तकीं ते मिळाले ३३
कृपाळूपणें बोलिला रामचंद्रू। कपींला ह्मणे शूक सोडा नरेंद्र।
पुढें वानरीं सोडिलें लागवेगीं। समर्था तुला भेटलों ये प्रसंगीं॥३४॥
प्रभू सांगतों बुद्धि आतां करावी। त्वरें जानकी राघवा भेटवावी।
सिता पाठवीतां बरें लंकनाथा। न होतां असें प्राप्त होईल वेथा ३५
शुकें सांगतां रावणा कोप आला। ह्मणे कोण लेखा नरां वानरांला।
रणामंडळीं सोडितां बाण-वृष्टी। बळें आपुल्या सर्व जाळीन सृष्टी॥

---

१ वाईट. २ समुद्र.

बळें बूजितों भूमि आकाश बाणीं । ह्मणे काय तीं लेंकुरें दैन्यवाणीं॥
न होतां असंभाव्य त्या बाणवृष्टी । सुखें सांगती थोर संग्राम-गोष्टी
अंमित्रीं तिहीं एक अद्भूत केलें । समुद्रासि पालाणिलें सैन्य आलें ।
नव्हे पाहतां गोष्टिसामान्य कांहीं।परी राक्षसां शुद्धि अद्यापि नाहीं
पुढें हेर बोलाविले आदरेंशीं । शुका सारणातें ह्मणे गर्वराशी ।
मिळालीं दळें श्रावणारी-सुताचीं । तुळा रे बळें त्या रिसां वानरांची
तयें बोलिल्या नंतरें लंकनाथें । बळें चालिले शीघ्र आकाशपंथें ॥
सुवेळाचळा देखतां सिद्ध जाले । देहे आपुले ते तिहीं पालटीले ॥
रूपें जाहले वानरू वेषधारी । कळेना कळा बाणलीसे शरीरीं ।
दळीं कोटिच्याकोटि संख्या असेना।तिहीं राक्षसीं तूळिली सर्व सेना
सभे बैसले राम सौमित्र जेथें । शुका सारणाला नव्हे रीग तेथें ।
पुढें अंतरीं दूर राहून वेगीं । बळें तूळिते जाहले ते प्रसंगीं ॥ ४२॥
सभे अंतरें लक्ष लावोनि ठेले । अकस्मात बीभीषणें ओळखीले ।
धरीलें करीं त्या शुका सारणातें । ह्मणे दूत हे धाडिले लंकनाथें ।
तदा बोलिला राम बीभीषणाला । दळें दाखवा सर्वही शीघ्र त्याला॥
तुळा जा दळें तीं शुका-सारणाहो॥तुह्मी आपुलेंकार्यसिद्धीसन्याहो॥
स्तुतीउत्तरें सारणू शीघ्र बोले । कृपा-सागरें हेर ते रक्षियेले ।
प्रभू देइजे स्नेह आज्ञा दयाळा । तुजलागिं कल्याण हो जी नृपाळा॥
निरोपेंचि तत्काळ ते हेर गेले । तया रावणाला नमस्कार केले ।
प्रभू मृत्यु आला बळें लागवेगें । परी सूटका जाहली थोर भाग्यें ।
दळांमाजि बीभीषणें ओळखीलें । धरूनी बळें तें सभेमाजि नेलें ।
उदारें रघूनायकें सोडवीलें । कृपाळू-पणें भूपती मुक्त केलें ॥४७॥
कळेना दळीं कोण संख्या बळाची॥असंभाव्य सेना बहू विक्रमाची
तयांच्या बळा ऊपमा काय द्यावी॥समारंगणा भेटि त्यांची न व्हावी
रघूनाथ सौमित्र बीभीषणानें । कपी सुग्रिवें अंगदें मारुतीनें ।

१ शत्रूंनीं २ दशरथ.

बळें घेउं लंका असा नेम केला। घडीनें घडी कोप येतो तयांला।
मनीं वाटतें बुद्धि ऐशी करावी। सिता आदरें राघवा भेटवावी।
तया बोलतां कोपला गर्वराशी। ह्मणे ताडिलें काय नेणों तुह्मांसी
भया सांगतां त्या नरां वानरांचे। सदा सर्वदा भक्ष्य जे राक्षसांचे।
मज रावणासा रिखा कोण आहे। समारंगणीं काळ भांडों न राहे।
महा थोर दामोदरीं गर्वराशी। पुढें रावणू वेंघला सारणेंशीं।
तया मस्तकीं उंच आकाश-पंथीं। पुढें पाहतां दृष्टि फांके दिगंतीं।
सुवेळाचळीं दृष्टि घालोनि पाहे। असंभाव्य तें सैन्य पोटीं न साहे।
पुढें रावणू सारणालागिं पुसे। कपी सांग रे सर्व आहेत कैसे।
कपीभार पाहूनियां हेर आले। पुसे रावणू सारणू शीघ्र बोले।
वदे देखिल्यासारिखें सत्य वाचे। पुढें दाखवी भार गोळांगुळांचे।
ह्मणे सारणू ते कपी वीर जेठी। मिळाले असंभाव्य कोट्यानुकोटी
देहे पर्वतासारिखे काळरूपी। रणीं भीडतां शूर संग्राम कोपी।
ह्मणे लंकनाथा कपी पैल पाहें। समस्तांमधें आगळा बैसलाहे।
समारंगणीं वीर नेता विरामा। महा मुख्य सेनापती नीळनामा।
दिसे दूसरा त्याचिये दक्षिणांगीं। बळें डुल्लतू वीर लोहीत अंगीं॥
धरा हाणितां पुच्छ-घातें थरारी। कपी अंगदू नाम त्याचें सुरारी।
मिळाले कपी रीस कोट्यानुकोटी पुढें बैसला भार घालोनि पाठी।
सदा सर्वदा लक्ष ज्यांचें त्रिकूटीं। बहूसाळ युद्धा उतावीळ पोटीं।
करी चंड उड्डाण आकाश-पंथें। महा मेघ वीतूळती अंगवातें।
समारंगणीं भीडतां अग्रवादू। बळें आगळा नाम त्याचें कुमूदू ॥५९
देहे सिंधुरासारिखा पैल पाहे। महावीर विंध्याचळामाजि राहे।
सुपर्णास सांडून उड्डाण ज्याचें। कपी थोर हा ऋषभू नाम त्याचें।
दिसे पैल पुच्छासनीं वीरभारें। खचे स्वर्ग तें याचिया भूभुकारें।
कपी शर्म ऐसें तया नाम राया। उतावीळ हा थोर शत्रू जिताया।

---

१ मंदिरीं. २ लाल. ३ भूमि. ४ हत्ती.

कपी वीनतू पैल पाहा विशाळू। रणीं धांवतां वीर-प्रेतां सुकाळू।
देहे आचळासारिखा ताम्रवर्णी। विरा वानरांमाजि अद्भूत कर्णी।
भ्रूकुटी भयासूर त्या भीस पाहें। भुमी अंग रोमावळी रूळताहे।
कपी क्रंदनू भूपती नाम ज्याचें। तयासारिखें देह नाहीं बळाचें ६३
प्रमांथी कपी वीर कैसा कडाडी। महामेघ गंभीर जैसा गडाडी।
रणीं झुंजणा थोर कल्पांत मांडे। तया वानरांशीं बळें कोण भांडे।
सुवर्णाचळासारिखा देह ज्याचा। मुखें विक्रमू बोलवेना बळाचा।
गवायू कपी वीर तत्काळ कोपे। उडाणें सवीतारथीं अश्व कांपे।
विशाळ गजू वानरू पैल पाहो। तुळींतो सदा सर्वदा सव्य बाहो।
त्रिकूटाचळीं लाविली दृष्टि जेणें। बळें सर्व रोमांच येती फुराणें ६६
विरांमाजि हा धूम्रचंड प्रतापी। महा पर्वतासारिखा चंडकोपी।
रिसू कर्कशू घोर घोषू अगाधू। बळी होय हा जांबवंतासि बंधू॥६७
कपींचें बहूसाल सामर्थ्य वानी। मुखें बोलतां रावणू वीट मानी।
ह्मणे रावणू सारणा मूर्ख होशी। मला देखतां मर्कटा वर्णितोशी६८
असोंदे रिसें मर्कटें या प्रसंगीं। रिपू दाखवीं मुख्य तो राम वेगीं।
अभिप्राय जाणूनि लंकापतीचा। वदे सारणू मागुती रम्य वाचा६९
पहा राम तो पैल कोदंडपाणी। रुपें सांवळा रम्य लावण्यखाणी।
रतीचा पती तूळितां तुच्छ होये। विराजे रिसां वानरांमाजि पाहें॥
पहा राम विश्राम आत्मा जगाचा। बळें काळहर्ता विहर्ता अघाचा।
तुणीरांबरें कांस माथां लपेटा। झणत्कारिती वाजटा चाप-घंटा७१
महावीर तो देखतां धाक सूटे। समारंगणीं भीडतां काळ वीटे।
तयाशीं बळें भीडतां पूरवेना। कदाही जयो प्राप्त होतां दिसेना॥
तया दक्षिणे दूसरा बैसला हो। महावीर सौमित्र राया पहा हो॥
असंभाव्य सामर्थ्य याचें कळेना। बळें आगळा जिंकितां जिंकवेना।
कपी राघवा वामभागींच आहे। त्रिकूटाचळू दृष्टिनें वक्र पाहे।

---

१ बलवान. २ सूर्यरथीं. ३ भाता. ४वाजणाऱ्या.

कपीनाथ सुग्रीव तो ओळखावा। कळेना असंभाव्य त्याचा उठावा॥
कपी आणिले सर्व भूमंडळींचे। असंख्यात संख्या नसे भार त्यांचे।
वनीं मैत्रिकी जोडिली राघवाशीं। रघूनायका साह्य जाला जिवेंसीं
सिता शोधिली मारिलें कूमरासी। वनें मोडिलीं जाळिलें त्रीकूटाशी
बळें आगळा भूपती पैल पाहें। समस्तांमधें मारुती शोभताहे॥७६॥
महाभीस भिंगाळ काळा कराळ। विशाळें नखें फोडितो ब्रह्मगोळ।
रिसां कर्कशांमाजि हा काळकेतू। बळें आगळा पैल जो जांबवंतू॥
उतावीळ माराचया दैत्य पाहे। महा वीर बीभीषणू शोभताहे।
तयें सांगतां रावणा दुःख जालें। असंख्यात कोपानळें दग्ध केले॥
करीं खड्ग घेऊनियां सारणाला। प्रसंगीं तये शीघ्र मारूं निघाला
ह्मणे सारणू जी पिडा कां करितां मुखें बोलिलों सर्वही सत्य वार्ता
तुळाया दळें पाठवीलें भुपाळें। रिपूचीं दळें पाहिलीं तीं विशाळें।
तया सारिखें बोलिलों सत्य भावें। समर्थापुढें मिथ्य कैसें वदावें ८०

प्रभू आमुचा कोण अन्याय जाला ।
खरें सांगतां कोप येतो तुह्मांला ।
नसे पाहतां अल्प अन्याय कांहीं ।
नसे मिथ्य आह्मी नसों स्वामिद्रोही॥ ८१ ॥

पुढें रावणू कोप सांडून ठेला। पुसे आदरें मंत्र माहोदराला।
सुवेळाचळा कोण रे पाठवावा। रिपूचा विवेकें बरा शोध घ्यावा८२
वदे वीरु माहोदरू रावणातें। सुवेळाचळा पाठवा शार्दुलातें।
महा धूर्त हा जाणतो सर्व मत्तें। बळें शीघ्र तूळील रीपू-दळातें॥८३
पुढें दैत्य बोलाविला आदरेंशीं। ह्मणे सैन्य पाहोनि यावें त्वरेंशीं।
अलंकार देऊनियां तोषवीला। बळें हेर तो शीघ्र जाऊनि आला८४
नमस्कारिला राव तो आदरेंशीं। ह्मणे रावणू म्लान कां दीसतोशी
अधोमूख राहोनि शार्दूल बोले। ह्मणे हो कपी काळ जैसे उदेले ८५

---

१ भयंकर.

बहू दाटलीसे असंभाव्य सेना। नसे रीघ तेथें कदा जाववेना।
परी मी तयांमाजि तैसाच गेलों। बहू ताडिलों पाडिलों कुस्त केलों
निरोपें तुझ्या शीघ्र गेलों सुरारी। रुपें जाहलों वानरू वेष-धारी।
मला हिंडतां हिंडतां थोर मानें। पुढें लक्षिलें धूर्त बीभीषणानें ॥८७
कपी धांवले दूत त्या सुग्रिवाचे। पुरोहीत चत्वारि बीभीषणाचे।
धरूनी मला चालविलें त्वरेंशीं। पुढें चालतां देखिलें राघवासी ८८
ह्मणे धन्य तो रामराजा दयाळू। मला देखितां शीघ्र सोडी नृपाळू।
मनीं माझिये वाटतें निश्चयेंशीं। रघूनायका भेटावावें सितेसी ॥८९
समाचार तो सर्वही श्रूत केला। तया सांगतां रावणा क्रोध आला।
पुढें राक्षसें शीर केलें रिपूचें। वनीं चालिला सत्व घ्याया सितेचें९०
अशोकीं वसे जानकी भूमि-बाळा। वदे रामनामावळी सत्वशीळा।
पहा रावणें शीर मायीक केलें। छळाया सितेकारणें शीघ्र नेलें॥९१
ह्मणे रावणू व्यर्थ तां धीर केला। रणीं दीर भर्तार तूझा निमाला।
कपी राक्षसांतें महा मार जाला। प्रहस्तू जयो शीघ्र घेऊनि आला॥
रिपू सांगतां ते भयातूर जाली। भयें जानकी शोकसिंधू बुडाली।
शिरें देखतां मूर्च्छना शीघ्र आली। देहे सांवरेना भुमी अंग घाली ॥

भविष्योत्तरें बोलिलीं वाल्मिकाचीं।
ह्मणे कायसा बोलिला तो विरिंची।
पहा आजि तें सर्वही व्यर्थ जालें।
कृतांतापुढें मश्यका येश आलें॥ ९४ ॥

बहु शोक होतां देहेभाव सांडी। ह्मणे रावणू सत्त्व सीता न सांडी।
महा प्रेत्न सायास म्यां व्यर्थ केला। पुढें शीघ्र लंकापुरीमाजि गेला
दळें सिद्ध केलीं बळें लंकनाथें। प्रती-मल्ल राक्षेस चत्वारपंथें।
महा वीर ते सर्वही शस्त्रपाणी। बुजूं पाहती भूमि आकाश बाणीं ॥
कपी-चक्र तेंही बळें सिद्ध जालें। निळें वानरेंसीं प्रतीमल्ल केलें।

---

१ चीत. २ त्वां.

महा वीर ते गर्जती मेघ जैसे।भुतां खेचरां थोर कल्पांत भासे ॥१७
सुवेळाचळा राम पाहे स्वभावें। तया मस्तकीं शृंग तें दोन गांवें।
नभीं लागला उंच आकाश-पंथें। ह्मणे राम गा सुग्रिवा जाइं तेथें ॥
ह्मणे वीर सुग्रींव आज्ञा प्रभूची। असंभाव्य सेना रिसां वानरांची
महा वीर तत्काळ सर्वे मिळाले। बळें शृंग वेंघावया सिद्ध झाले ॥
कथेलागिं श्रोतीं पुढें चित्त द्यावें। ह्मणे दास अर्थांतरीं वीवरावें।
स्वहीता कथामृत घ्यावें फुकाचें। सदा सेवितां दुःखदारिद्र्य कैंचें॥

तृतीयप्रसंगः

पुढें चालिला शीघ्र तो रामराजा। कपी धांवती वीर वेष्टीत फौजा
करीं हस्त घेऊनि बीभीषणाचा। बळें वेंघले शृंग त्या पर्वताचा ॥
कितीएक ते राहिले भार मागें। बळें वेंघती शृंग तों लागवेगें।
पुढें शीघ्र आटोपिलें जातजातां। मिळाले कपी राम सौमित्र माथां
सुवेळागिरीं-शीखरीं राम पाहे। अती साजिरा त्रीकुट शोभताहे।
उभा रावणू गोपुरीं थोर धीट। तिथें पावला सुग्रिवाचा चपेट॥३॥

कवे घातली पेटला शीघ्र कोपा।
बळें रावणू ताडिला चंड थापा।
बळें झोडिलीं तोडिलीं दिव्य छत्रें
ह्मणे जानकी आणिली या कुपात्रें ॥ ४ ॥

पुढें देखतां रावणा कोप आला। पदीं झाडिलें ताडिलें सुग्रिवाला।
मदें मातले दूर टाकून शंका। कळा लाविली नीकरें एकमेकां॥ ५॥
बहू कोपले मल्ल-युद्धासि आले। रिपू भीडतां अंग अंगीं मिळाले।
बळें हाणिती पृष्ठिसी वज्रमुष्टी। दणाणीतसे त्रीकुटीं सर्व सृष्टी॥६॥
विरश्री-बळें वीर झोंबीस आले। झडा[1] चांचरा भूतळामाजि गेले।
पुढें रावणें देह संकोचवीलें। अनर्थास भीऊनि गंतव्य[2] केलें॥ ७ ॥

१ धडपडत. २ गमन.

कपीनाथ तो येश घेऊनि आला। रिपू-गर्व हो सर्वही भग्न केला।
नमस्कारिलें राघवा ते प्रसंगीं। कपी-भार ते सर्व आनंद-संगीं ॥८
कपीशीं सुवेळाचळा राम आला। असंभाव्य तो वीर-मेळा मिळाला।
दळें भूतळीं लोटले भार सैरा। पुढें आणिलें राज-नीतीविचारा॥

कपी शोधितां शोधितां लक्ष कोटी।
तयांमाजि हा अंगदू वीरजेठी।
बळें आगळा दक्ष चातुर्य जाणे।
वयें अल्प लावण्य तारुण्य बाणे॥ १०॥

स्तुती-उत्तरीं राम बोले तयासी।
ह्मणे धन्य गा अंगदा गूणराशी।
मिळालासि तूं आमुच्या स्नेह-वादा।
विवेकें तुवां सोडिलें पितृ-द्वंद्वा॥ १०॥

बहूतांपरी राघवें गौरवीला। तेणें शोभला शीघ्र ऊदीत जाला।
प्रती-उत्तरें अंगदें स्तुति केली। उभा दृष्टि हे राम-पायींच ठेली॥
पुढें आपुला विक्रमू वाड बोले। महावीर ते सर्व चकीत जाले।
तया अंगदा थोर आवेश आला। तेणें राघवा थोर संतोष जाला॥
ह्मणे रामराणा तया अंगदासी। त्रिकूटाचळीं भेट रे रावणासी।
तया सांग रे भीम पुरुषार्थ माझा। वदे सर्व संहारिशी कोण काजा॥
प्रसंगोत्तरें अंगदा त्वां वदावें। बहूतांपरी रावणा बोधवावें।
सिताकारणीं युद्ध मागून घ्यावें। परी शेवटीं भाग तोडून यावें॥

नमस्कारिलें त्या रघूनायकाला।
समस्तांसि सन्मानिलें सिद्ध जाला।
कपी रामआज्ञेसि घेऊनि माथां।
उडाला बळें चालिला व्योमपंथा॥ १६॥

नभामाजि झेंपावला वेग केला। बळें शीघ्र लंकापुरीमाजि गेला।

---

१ गमनमार्ग.

अकस्मात खालावला व्योम-पंथें।रिपूची सभा बैसली भीम जेथें १७
पुढें पावला तो सभेमाजि कैसा। कपी राक्षसां भासला काळ जैसा।
रिपू शस्त्रपाणी बळें सिद्ध जाले।उगे सर्व कोणासि कोणी न बोले
कपीनें सभा सर्व आमान्य केली। पुढें रावणू लक्षिला भेटि जाली।
मनीं पाहतो तों रिपू उच्च होतो। महापुच्छसिंहासनीं बैसला तो १९
रिपू सर्वही बैसले स्तब्ध जाले। तयालागिं हा अंगदू काय बोले।
पुढें बोलतां बोलतां येरयेरां। बहूसाल धिक्कारिलें थोरथोरां २०
बहूतांपरीच्या बहू शब्द-याती। महा वीर तोंडागळे गर्जताती।
रिपू घोर तो आपुलाल्या वंगत्रें। बळें मातले हाणिती शब्दशस्त्रें
बहू बोलती बोल नानापरीचे। महा युक्तिचे भक्ति संख्या रसाचे।
तया बोलतां मातला शब्दसिंधू।असंख्यात संख्या नसे तो अगाधू
बहूतांपरी रावणू बोधवीला। परी नायकें मानसीं गर्व केला।
ह्मणे काय रे पाहतां घ्या कपीला। महावीर तो अंगदू अक्रमीला ॥
कपीनें बळें थोर उड्डाण केलें। सभामंडपा मस्तकीं शीघ्र नेलें।
रिपू घोर तेही भयातूर जाले। धिराचे बहू स्तंभझोंकें उडाले २४
विरें अंगदें त्रीकुटीं ख्याति केली। नभीं अंतराळीं बळें झेंप भेली।
बळाचे भुजीं मल्ल राक्षेस कैसे। गळाले तळीं मारिले सर्प जैसे ॥२५
पुढें अंगदू भेटला रामचंद्रा। नमस्कारिलें आदरें त्या नरेंद्रा।
कपी सर्वही तो समाचार सांगे। ह्मणे शत्रुचा गर्व ताठा न भंगे २६
बहू बोलिलों जी तया रावणासी। परी नायके मातला गर्वराशी।
भिजेना जळामाजि पाषाण जैसा। धरीना मनीं सांगतां शब्द तैसा
बहूसाल त्या रावणें गर्व केला। रघूनायका कोप तत्काळ आला।
ह्मणे राम गा सुग्रिवा ये प्रसंगीं। त्रिकूटाचळू पालथा घालि वेगीं ॥
कपींद्रू वदे शीघ्र सेनापतीला। निळें सर्व सैन्यास संकेत केला।
बळें चालिलीं तीं दळें वानरांचीं। अयूधें करीं शैलशृंगादिकांचीं

---

१ मुखानें.

कपी क्षोभले गर्जती मेघ जैसे। बळें भार ऊठावले शीघ्र तैसे।
महा घोर घोषें भुमीकंप जाला।त्रिकूटाचळा थोर कल्पांत आला
हुडे कोट आटोपिले लंकनाथें। कपीभार झेंपावले व्योमपंथें।
महायुद्ध आरंभिलें एकमेकां। बळें घेतली वानरीं शीघ्र लंका॥३१
त्रिकूटाचळीं वानरीं वेग केला। कपीराक्षसांतें महामार जाला।
बहू कोपले वीर ते चंडकोपा। बळें हाणिती मस्तकीं वज्रथापा॥३
ग्रिवा तोडिती मोडिती पंजरातें। कपी झोडिती पाडिती वृक्षघातें।
रिपू भांडतां थोर आवेश पोटीं। बळें वोढितां हात घालोनि झोटीं
कपी कोपले गर्जती युद्धकाळीं। शिळा टाकिती पाडिती दुर्गपौळी
गिरी हाणिती थोर नेटें धडाडी।बळें लागतां दिव्य लंका घडाडी
त्रिकूटाचळीं लोटली सर्व सेना। असंभाव्य ते भार लंका दिसेना।
कपी क्षोभले गर्जती काळ जैसे। दळेंशीं बळें धांवती वीर तैसे ३५
दळें पायिचीं थोर अश्वां गजांचीं। रणीं चालिलीं दाट थाटें रथांचीं
बहू भार शृंगारिले राक्षसांचे। महावीर ते घोर नानापरीचे ॥३६॥
रणीं पातली ते भयातूर सेना। रजें[३] मातलीं चंद्र सूर्यो दिसेना।
बहूसाल वाद्यें बहूतांपरीचीं। महा कर्कशें वाजती राक्षसांचीं॥३७
समारंगणीं चालिले राजभारें। दळें दाटलीं वानरांचीं अपारें।
बळें हाणिती एकमेकां धबाबां। झरे लागले शोणिताचे थबाबां॥
पुढें धांविले पायिंचे शस्त्रधारी। जयां देखतां रोम आंगीं थरारी।
कपी राक्षसांतें महा मार जाला। तेणें शोणिताचा नदी पूर आला
रणीं तोडिती वीर वीरां धसासां। भगाडें बहू पाडिती ते घसासां।
बळें टोंचिती शूळ पोटीं भसासां। शिरें फोडिती मुष्टिघातें ठसासां
पुढें झुजतां भार ते मृत्यु पावे। करीती बळें वीर मागें उठावे।
कपी कोपले थोर काळाग्नि जाले। रिपू पायिंचे सर्वही भग्न केले॥
निमाले रणीं देह त्या पायिच्यांचे। बळें ऊठले भार त्या राउतांचे

१ माना. २ किल्यांचे तट. ३ धुळी.

देहे टाकिती झुंजती स्वामि-काजा पुढें धांवती वीर मागील फौजा
कपी झुंजतां भंगल्या अश्व-याती। रणीं लोटलीया बळें भद्रजाती
गिरीसारिखे थोर किंकोटघोषें। गर्जीं वानरां त्रासिलें हो विशेषें।
कपीराज ते हाणिती मत्त हस्तें। बळें झोडिती कुंजरें स्वस्तव्यस्तें।
दळें पायिंचीं अश्व-रत्नें अपारें। रणीं पाडिलीं कुंजरें थोरथोरें ४४
कळेना महामार त्या वानरांचा। रणीं थोर संहार केला गजांचा।
तया पृष्ठिभागीं पुन्हा भार आले। रिपू वानरीं सर्व संहार केले ४५
पुढें चालिले भार नाना रथांचे। बहू बाणजाळें कपी-सैन्य खोंचे।
रणीं धांवती चक्रचाली घडाडां। कपी टाकिती चंडशीळा धडाडां
रथी सारथी सर्वही चूर्ण केले। महा वीर ते भार मागूनि आले।
रणीं राक्षसांते क्षयो प्राप्त जाला। जयो वानरां शीघ्र टाकून आला
रणीं मारुतें पाडिला जंबुमाळी। सुखेणें विदूणा पुढें तेचि काळीं।
विरें सुग्रिवें क्षिप्र भट्टांशिं द्वंदें। बळें झोडिलें वज्रमुष्टीस मैंदें ॥४८
द्विवीदा करें वज्रस्पर्शू निमाला। नळें ताडिलें शीघ्र प्रातीपनाला।
रणीं लक्ष्मणें भेदिले वीरुपाक्षा। चतुर्थांशिं रामें शरें एक शिक्षा॥
बळीं राक्षसांचे हहाकार जाला। दळेंशीं बळें वीरुपाक्षू निमाला।
कपी राक्षसांची बहूसाल सेना। रणीं माजलें युद्ध तें वोहटेना५०
निशी प्राप्त जाली रणीं घोर मारें। महावीर ते झुंजती अंधकारें ॥
बळें हाणिती कोण कोणा कळेना। विरश्री-बळें मातले ते ढळेना॥
पुढें शीघ्र चंद्रोदयो शुद्ध जाला। दिसों लागलें राक्षसां वानरांला
रिपू हाणिती एकमेकां कडाडां। नद्या वाहती शोणिताच्या भडाडां
कपी वीर चंद्रोदयाच्या उजेडें। बळें हाणिती एकमेकां निवाडें।
दळें भांडती राक्षसां वानरांचीं। असंभाव्य भ्यासूर प्रेतें विरांचीं।
कपी तापले कोपले वीर जेठी। बळें ताडिले दैत्य कोट्यानुकोटी॥
समारंगणीं आटली सर्व सेना। रणीं राक्षसां येश येतां दिसेना।

---

४ १ किंकाट्यांच्या गर्जनेनें. २ सुषेणानें.

क्षयो प्राप्त जाला बहू राक्षसांतें। पुढें युद्ध आरंभिलें इंद्रजीतें।
दिसे पाहतां सर्वही यश गेलें। तया राक्षसें शीघ्र कापटय केलें।
अकस्मात तो इंद्रजीतू उडाला। नभोमंडळीं रावणी गुप्त जाला।
पुढें घोर नीशाचरें तेंचि काळीं। कपी पाडिले सर्वही सर्पजाळीं।
बहू सर्प झेंपावले व्योमपंथें। बळें धांवती वानरी सैन्य जेथें।
महा काळ कर्कोट नानापरीचे। रणीं पाडिती भार गोळांगुळांचे॥
कपींची पडों लागली सर्व सेना। पुढें पाहतां युद्ध-कर्ता दिसेना।
गमे सर्व आकाश व्यालें विखारीं। बळें झोंबती सर्पकूळें जिव्हारीं।
कपी-भार ते सर्व निर्जीव जाले। निचेष्टीत ते राम-सौमित्र केले।
रिपु पाडिले थोर आनंद जाला। पुढें शीघ्र लंकापुरीमाजि गेला।
नमस्कारिला राव तो आदरेंशीं।तये पुत्र आलिंगिला सौख्य-राशी
अती आदरें सुंदरें रम्य सारें। पिता अंगिचीं दे अलंकार चीरें॥६
ह्मणे हो रणीं शांति केली रिपूची।बळें सर्वही त्या रिसां वानरांचीं
बहूतांपरी राव संतोषवीला। निरोपेंचि तो भूवनामाजि गेला ६१
बहू सूख जालें तया रावणाशी। तयें शीघ्र पाचारिलें त्रीजटेशी।
ह्मणे हो विमानीं सिता बैसवावी।रिपू मारिले शीघ्र तेथेंचि न्यावी
रणीं पाडिले ते तये दाखवावे। सिता वीट मानील ऐसें करावें।
बहूतांपरी रावणें शीकवीली। वनामाजि ते त्रिजटा शीघ्र गेली॥
पुसे जानकी ते तये त्रीजटेला। सभामंडपीं कोण वृत्तांत जाला।
ह्मणे त्रीजटा सोडि चिंता स्वभावें। रणामंडळा राजआज्ञेस जावें
अहो जानकी दुःख चिंतीन तूतें। तरी देह माझा पडो वज्रघातें।
ह्मणे सोडि चिंता सिते सर्व कांहीं। तया लंकनाथा जयो प्राप्त नाहीं
सिता ऐकतां शोक सांडूनि ठेली। तये त्रीजटेची बहू स्तूति केली
पुढें बैसल्या शीघ्र दोघी विमानीं।रणामेदिनी पावल्या घोर वाणी
पुढें पाहतां लक्ष कोट्यानुकोटी। रणीं पाडिले हुंबती वीर जेठी।

---

१ रावणपुत्र.

धडें तूटलीं राक्षसां वानराचीं । शिरें दाटलीं घोर माहाविरांचीं ॥
भयासूर हा घोर संहार जाला । रणीं राक्षसां वानरां अंत आला ।
असंभाव्य उत्पाटिले वृक्ष जैसे । रणीं भग्न केले महा वीर तैसे ॥६८
असंभाव्य ते तूटले पादपाणी । धडें मस्तकें थोर विक्राळत्राणी ।
बहू जाहली मेदमांसें चिडाणी । महा दर्प ते माजली वोरढाणी ६९
रणीं एक ते छेदिले सर्व अंगीं । तेणें काळिजें दीसती पृष्ठ-भागीं ।
शिरें तोडिलीं मेंदु नीघे बरारां । बहू घाय ते रक्त वाहे झरारां ७०

कितीएक ते वीर जाले उताणे ।
किती पालथे दीसती दैन्यवाणे ।
कितीएक ते वीर घालूनि मेटें ।
भुमी पीटिती थोर दुःखें ललाटें ॥ ७१ ॥

कितीएक भूमी वमीती अशुद्धें । कितीएक ते मोडले माज मध्यें ।
कितीएक ते वीर चौरंग जाले । कितीएक ते दूधडी भग्न केले ॥७२
कितीएक ते मुंडकीं हीन जाले । कितीएक वक्षस्थळीं चूर्ण केले ।
कितीएक तीं तूटलीं जानुघोटीं । कितीएक ते कंठ बोटीं ललाटीं ॥
कितीएक वोटारिती तीव्र डोळे । निघाले बहू पोटिंचे मांसगोळे ।
पितें चारटें फोफसें रक्त मेंदू । शिसें आंतडीं कातडीं मूळ कंदू ७४
कितीएक जालीं शिरें चूर चेंदा । बहू दाटलासे रणीं रक्त-रेंदा ।
कितीएक हुंकारिती दैन्यवाणी । कितीएक ते मागती अन्न पाणी॥
कितीएक ते खूडितीपाद पाणी।कितीएक ते शब्द कारुण्य वाणी
कितीएक ते दंशिती भूमि दंतीं। कितीएक ते लागले मृत्युपंथीं॥७
शिरें राक्षसांचीं धडें वानरांचीं । रणीं लागलीं एकमेकां विरांचीं ।
विरा शाकटा कुंजरा घोडियांचीं ।रिसां वानरां सर्व इत्यादिकांचीं
नदी शोणिताचे महापूर जाती । धडें कोथळे फूगले वाहताती ।
शिरें पाद पाणी बहू मांस माळा।धन खेटकें भातड्या त्या विशाळा

---

१ ओरडाओरड. २ शकट.

गिधें श्वापदें तीं असंभाव्य आलीं।स्वइच्छा बहू मांस भक्षूं निघालीं
भुतें सर्वही ओट कोटी मिळालीं। बहूतां परीचीं बहू तृप्त जालीं७९
पुढें जानकी बोलिली त्रीजटेशीं। रणीं पाडिलें सर्वही वानरांशीं।
महा वीर ते कोण वेळा तयांतें। ह्मणे त्रीजटे दाखवीं सर्व मातें॥८०
रणीं त्रीजटा दाखवी जानकीशी। महा वीर ते पाडिले नाग-पाशीं
दिसे राम सौमित्र तोही निमाला। पुढें जानकीनें महा शोक केला॥
बहूतांपरी जानकी शांत केली। तये त्रीजटा शीघ्र घेऊनि गेली।
समाचार सांगे तया रावणाला।वनामाजि आली सिता रक्षणाला

कपी सर्वही पावले मृत्युपंथू।
जिती मारुती आणि नैर्ऋत्यनाथू।
जयालागिं जाली दया राघवाची।
पहाया तया शक्ति काळाशि कैंची॥ ८३॥

रणें शोधिलीं सर्व बीभीषणानें। विरां लागिं आश्वासिलें थोर मानें
पुढें दृष्टिनें पाहिलें राघवानें। गरूडास्त्र नीरूपिलें व्योमजानें ८४
तयालागिं प्रायोजिलें शीघ्र पंथें। असंभाव्य झेंपावले व्योमपंथें।
उड्या घालिती पक्षिकूळें झडाडां। बळें तोडिती सर्पकूळें तडाडां॥
विहंगीं तिहीं सर्पसंहार केला। कपीभार तो मोकळा सिद्ध जाला।
गिरीशीखरीं सर्व सेना घडाडी। त्रिकूटाचळीं घोष तेणें धडाडी८५
ह्मणे रावणू थोर आश्चर्य जालें। कपीचक्र तें सर्व निर्जीव केलें।
सुतें वैरियां दाविली थोर ख्याती। रणीं मागुती ते कपी गर्जताती
रणीं शत्रु जिंकील धूम्राक्ष नामा। तया पाठवी जे प्रभू सार्व-भौमा
पुढें मंत्र ऐकों नका मंत्रियांचा। वदे रावणू आदरें त्यासि वाचा॥
ह्मणे गा विरा शीघ्र तूं ये प्रसंगीं। रिपूलागिं मारावया जाय वेगीं॥
अलंकार देऊनियां तोषवीला। महावीर धुम्राक्ष युद्धा निघाला॥
रणीं वीर धूम्राक्ष तो वज्रदंष्ट्री। तिजा अंकपू चालिला मारपृष्ठीं।

१ बिभीषण. २ इंद्रानें.

रणामंडळीं थोर संहार केला। पुढें राक्षसांतेंक्षयो प्राप्त जाला ९
बहू युद्ध केलें तया राक्षसानें। महावीर धूम्राक्ष त्या अंकदानें।
बळें दोघेही मारिले मारुतानें। रणीं वज्रदंष्ट्री तया अंगदानें॥९१
महावीर ते झुंजतां भग्न जाले। बहूसाल घायाळ धाकें पळाले।
तिहीं सर्व सांगीतली युद्ध-वार्ता। तेणें रावणामानसीं थोर चिंता॥
रणीं राक्षसांतें क्षयो प्राप्त जाला। प्रहस्तू पुढें शीघ्र युद्धा निघाला।
कपी राक्षसां थोर संहार जाला। निळें झोडिला पाडिला भग्न केला॥
पुढें रावणू चालिला लागवेगें। तयालागिं मंदोदरी नीति सांगे।
न मानीत तो चालिला आवरेना बळें लोटली ते असंभाव्य सेना ९४
महावीर झुंजार ते भार आले। बहूसाल शृंगार-मंडीत जाले।
बळें पुत्र-प्रधान-मेळा मिळाला। रणामंडळा रावणू शीघ्र आला ९५
बहू त्रासिलें सैन्य गोळांगुळांसें। रिपू-बाण-जाळें बहू सैन्य खोंचे।
महावीर तेही बळें भग्न केले। पळाले कपी राघवा आड गेले॥९६॥
बहू त्रासिले राक्षसांचेनि बाणीं। कपी-भार ते बोलिले दैन्यवाणीं।
चळें कांपती खोंचति देति धापा। बळें रक्षिं गा राघवा मायबापा॥
तया देखतां राम कार्मुक वोढी। पुढें शीघ्र सौमित्र तो हात जोडी।
ह्मणे वीर तो स्थिर व्हावें समर्थं। करीतों बळें भग्न त्या रावणातें९८
रणीं रावणा वीरसामर्थ्य नेलें। नटे नीळ माया तया भग्न केलें।
पुढें शीघ्र पाचारिलें रावणाला।महा वीर सौमित्र युद्धा निघाला ९९
सुमित्रा-सुता रावणा युद्ध आतां। पुढें देइंजे आदरें चित्त श्रोतां।
ह्मणे दास हा वीर कोदंड-पाणी। रणीं रावणालागिं त्रासील बाणीं

प्रसंग ३ रा समाप्त.

चवथा प्रसंग.

दशाशीर सौमित्र युद्धा निघाले। समारंगणीं वीर सम्मुख जाले।

महावीर संग्रामआवेश पोटीं। पुढें देखिलें येकमेकांसि दृष्टी ॥ १ ॥
बहूसाल धिक्कारिलें येरयेरां। बहू सोडिलीं बाणजाळें सरारां ।
दळीं टाकिती थोर शस्त्रें शरांचीं। बळें तोडिती एकमेकां विरांचीं २
रणीं भीडतां हाणिती एकमेकां। ह्मणे रावणू वीर हा थोरु नीका ।
पुढें शक्ति काढूनियां ब्रह्मयाची। बळें सोडिली वोळि विद्युल्लतेची ॥
शरें वारितां बैसली शक्ति अंगीं। रणीं वीर सौमित्र तो देह त्यागी।
पुढें धांवला रावणू शीघ्र तेथें। बळें ताडिता जाहला मुष्टि-घातें॥४॥

तया देखतां मारुती कोप आला।
अकस्मात तो व्योम-पंथीं उडाला।
कठोरें करें ताडिलें वज्रमुष्टी।
वमूं लागला रावणू रक्तसृष्टी॥ ५ ॥

रिपू रावणू मागुता शीघ्र गेला। पुढें लक्ष्मणू ऊठला स्वस्थ जाला
पुन्हा रावणू कोपला काळरूपी। विरां राक्षसांमाजि चंडप्रतापी ॥
दहा मस्तकीं त्या दहा दिव्य छत्रें। पताका बहू मत्स्य मार्तंड-पत्रें।
महावैभवेंसीं रथारूढ जाला। तया मागुती थोर आवेश आला॥७॥
बहू बाणजुंबाड वाहोनि पृष्ठीं। दहाही धनुष्यें करीं दृढ मुष्टी ।
करूं लागला मागुती बाणवृष्टी। रघूनायकें देखिलें त्याशि दृष्टी ॥८
उभा राहिला राम वज्रांग ठाणें। करीं सज्जिलें चाप चंद्रार्ध-बाणें।
दहा हेममूगूट छत्रें धनूष्यें। बळें तोडिलीं पाडिलीं तीं निमेषें ॥ ९ ॥
पुढें रावणू तो भयातूर जाला। बहूतां परी राघवें शीकवीला।
ह्मणे जाइं रे रक्षिलें आजि तूला। रिपू प्राण घेऊनि तैसा पळाला१०
महा मेघनादू असे नाम ज्यासी। पळे लंकनाथासवें तो त्वरेंसी।
तयासारखीं मूढ मूढें मिळालीं। रणीं भ्रष्टलीं सर्व मागें पळालीं ॥११
न पाहात मागें पुरीमाजि गेले। विरांमाजि कोणी कुणासी न बोले।
पुढें सर्वही मंडपामाजि आले। समस्तांशि तो रावणू काय बोले१२

भयातूर लंकापती दैन्यवाणा। ह्मणे ऊठवा हो बळें कुंभकर्णा।
तया वीण आणीक कोणा दिसेना। रिपू घोर हा थोर संहारवेना १३
पुढें धाडिलें शीघ्र माहोदराला। महा घोर वाद्यें बळें सिद्ध जाला।
किती एक ते धीट मोठे पळाले। कितीएक पोटीं भयातूर जाले॥१४
निजेला जरी भीतरी कुंभकर्णू। दिसे काळ विक्राळ तो मेघवर्णू।
शरीरें भयासूर हा घोर रूपी। विरां भासला मृत्यु येमस्वरूपी॥१५
तया ऊठवितां भयातूर जाले। महावीर ते कंप अंगीं उदेले।
पुढें जाहले धीट ते नेटपाटें। उभीं पाहती सर्व नैर्ऋत्यथाटें ॥ १६ ॥
बहूसाल वाद्यें बहूतां परींचीं। महा कर्कशें चंड घोरध्वनींचीं।
तयाच्या पुढें जाहला एक वेळा। नभोमंडळीं नाद गेला भुगोळा १७
गदा तोमरें हाणिती वज्रघातें। महा मार आरंभिला राक्षसांतें।
कळा लाविती टाकिती वृक्ष नाना। गळाले परी कुंभकर्णू उठेना १८
शिळा टाकिती टोंचिती शूळ शस्त्रें। महा घोष संपूर्ण तो कर्णपात्रें।
बळें लोटले मस्त ते हस्ति वेगीं। शरीरावरी चालती ते प्रसंगीं ॥१
विरा ऊठवाया बहू यत्न केला। परी नूठतां सर्वही व्यर्थ गेला।
तया मारितां हिंपुटे वीर जाले। उठेना महा वीर सर्वै गळाले॥२०॥
नव्हे कार्य तेणें बहूसाल शंका। पुढें बोलती वीर ते येकमेकां।
उठेना महा वीर कैसें करावें। तयीं अंतरीं जाहलें वर्म ठावें ॥ २१ ॥
तया किन्नरी रम्य गाती विशेषें। अलापें शिळा वीरती तोय जैसें।
जयांचेंनि नट्वांग लावण्य-वेषें। मनीं होय शक्रादिकां काम-पीसें॥
तयांलागिं बोलाविलें आदरेशीं। पुढें आलिया गायकी स्वर्गवासी।
करीं टाळ मृदंग यंत्रें उपांगें। बहू गीत संगीत तें रागरंगें ॥ २३ ॥
सुखें भोगिती देव त्या गायनाचीं। मनें धांवती ऊर्ध्व शेषादिकांचीं
सुधा सेवितां त्यापुढें वीष वाटे। खरा सुस्वरें अमृतानंद लोटे॥ २४
तिथें गायनाची कळा रम्य जाली। तेणें कुंभकर्णाशि जागृति आली

---

१ राक्षससमूह.

भुकेला दिसे बैसला काळ जैसा। बहू भक्षिलें शोणिता मेदमांसा॥
रिपू सिद्ध होऊनि लंकेंत चाले। कपी देखतां ते भयातूर जाले।
उभा राहतां शीर बाहेर आलें। रघूनायकें थोर आश्चर्य केलें॥२६॥
पुसे आदरें राम बीभीषणाला। महावीर हा कोण हो सिद्ध जाला।
कथी सर्व साकल्य तो मंत्र त्याचा। ह्मणे राघवा बंधु हा रावणाचा
बळें आगळा वीर हा कुंभकर्ण। महा पर्वतासारिखा मेघवर्ण।
समारंगणीं काळ भीडों शकेना। सखा बंधु हा रावणा होय साना॥
पुढें कुंभकर्णू सभेमाजि गेला। नमस्कारिलें भेटला रावणाला।
ह्मणे भोगणें लागलें कर्म केलें। सिता आणितां दुःख हें प्राप्त जालें॥
मनीं भंगला राव जाणोनि तेणें। पुन्हां तोषवीला विरें कुंभकर्णें।
रिपू मारणें हेचि आज्ञा प्रतिज्ञा। उभा राहिला शीघ्र घेऊनि आज्ञा॥
पुढें पावला तो रणीं शीघ्रकाळें। दळेंशीं बळें चालिला एक वेळे।
कपी ग्रासिले त्रासिले घोर मारें। समारंगणीं लागले घायवारे॥ ३१
रिसां वानरां मांडिली थोर आटी। कपी गींळिले लक्ष कोट्यानुकोटी
उठे सृष्टि भक्षावया काळ जैसा। रणीं वावरे तो महा वीर तैसा॥३२
रिपूभार तो भक्षिला भग्न केला। कपीनाथ काखे दुपाडें उडाला।
पुरी पावतां पावतां सुग्रिवानें। त्वरेनें पणू सिद्ध केला विरानें॥ ३३
तया सुग्रिवें कर्ण नाशीक नेलें। पुढें पाहतां दर्पणीं दुःख केलें।
ह्मणे व्यर्थ आतां जिणें रूप-हाणी। रणीं लोटला मागुती शूळपाणी
बहू कोपला वीर राक्षस कैसा। कडाडी बळें थोर काळाग्नि जैसा।
कपी-वाहिनीची[1] मनीं सांडि केली। रणीं रामचंद्रा उजू धांव घाली।
तया राक्षसें खांडिल्या वज्रदाढा रणीं राघवें वाहिला चंडमेढा।
बळें लागतां मेरु-मांदार फोडी। रघुनायकू क्रूर तो बाण सोडी ३६
रणामाजि तें तीव्र संधान ऐसें। गिळूं लागला आदरें खाद्य जैसें।
बहू सोडिले बाण कोट्यानुकोटी। बळें राक्षसें घातले सर्व पोटीं॥

---

१ सेनेची.

मुळासारिखे बाण पोटीं निघाले। असंभाव्य मध्येंच ते गुप्त जाले।
महा घोर संधान या राघवाचें। गिळीतो रणीं कोण सामर्थ्य याचें॥
महा घोर त्या मुद्गलाचेनि घातें।रणीं हाणिता जाहला राघवातें।
रघूनायकें छेदिला वामबाहो। भुमी चालिला शोणिताचा प्रवाहो॥
रणीं जाहलें हस्त सव्यांग ऊणें। पुढें दैत्य तो कोपला कोटिगूणें।
बळें ताळ उत्पाटिला वाम हस्तें। रघूनायकें तोडिला बाण-घातें॥
बहू कोपला दैत्य सम्मूख आला रणीं पाद छेदूनि चौरंग केला।
पदें वीण चाले महा सर्प जैसा। बळें ऊदरें चालिला वीर तैसा॥ ४१
पुढें राघवें शीर छेदूनि नेलें। बहूसाल तें व्योम-पंथें उडालें।
रणीं कोथळा फोडिला बाण घातें। महा वीर तो चालिला मृत्यु-पंथें
तया देखतां वीर मागें पळाले। भयें शीघ्र लंकापुरीमाजि गेले।
पुढें देखिला रावणू मेघवर्णू। तया सांगती पाडिला कुंभकर्णू॥ ४३
करूं लागला रावणू शोक भारी। पुढें त्रीशिरा त्याशि बोधें निवारी
ह्मणे हो रणीं आजि युद्धासि जातों।रिपू थोर सामर्थ्य याचें पहातों
महावीर तो त्रीशिरा प्राप्त जाला।सुतां आणिकां थोर आवेश आला
करूं लागले पुत्र मंत्री प्रतिज्ञा। निघाले बळें शीघ्र घेऊनि आज्ञा॥
महा मत्त माहोदरू सिद्ध केला। तुरंगीं नरा अंतकू स्वार जाला।
बहूसाल तेजाळ तो खड्ग हातीं। बळें चालिले वीर ते राज-पंथीं
रणीं शूर देवांतकू त्रीशिरा हा। अतीकाय तो वीर पारुश्व माहा।
बळें चौघहि चौरथी स्वार जाले। दळें लोटलीं विक्रमेशीं निघाले॥
निघाले बळें भार साही जणांचे। महावरि ते गर्जती विक्रमाचे॥
रणामंडळीं पारखे वीर कैसे। दळेंशीं बळें धांवती काळ जैसे॥ ४८
महा मार दोहीं दळीं एक जाला। कपी वीर राक्षेस कीती निमाले।
पुढें वानरीं घोरघातें निघातें। रणीं भग्न केलें तयां राक्षसांतें॥ ४९
तयां देखतां लोटला दिव्य घोडा। नरां-अंतक कोपला वीर गाढा।

बळें हाणितां शस्त्र वाजे घडाडां । तुटों लागले पादपाणी थडाडां ।
बहू वेग संहारिती सर्व सेना । कपी पाहती अश्व कोठें दिसेना ।
पुढें पाहतां पाहतां लागवेगीं । अकस्मात तो आदळे खड्ग अंगीं ।

बहूसाल तेणें रिसां वानरांच्या ।
ग्रिवा कापिल्या थोर माहाविरांच्या ।
कपी-वाहिनीचा रणीं आट जाला ।
भुमी लोटिले शोणितें पूर आला । ५२ ।

कपी वीर ते खोंचले भग्न जाले । महामार देखोनि वेगें पळाले ।
कितीएक ते सुग्रिवा आड गेले । पुढें अंगदें सर्वही स्वस्थ केले ५६
उणें देखिलें धांवला शीघ्र कोपें । बळें ताडीला अश्व तो वज्र-थापें
नरा-अंतकाला रणीं अंत आला । बहू मेद-मांसें भूमी गाळ जाला
नरा-अंतका मारिलें अंगदानें । पुढें वीर ऊठावले घोर त्राणें ।
रणांमडळामाजि ते शीघ्र आले । तया अंगदाही कपी साह्य जाले ।
करी नीळ तो युद्ध माहोदराशीं । महावीर देवांतकू मारुताशीं ।
भिडे त्रीशिरा पार्श्व तो ऋषभेंशीं ।बळें झुंजती चौघे तीघांजणांशीं
पुढें मांडिला थोर संहार तथें । रणीं माजलीं तें बहूसाल प्रेतें ।
महावीर ते धीर संग्राम-सैरें । बळें धांवती एकमेकां पुढारें । ५७ ।
विरश्रीबळें दूर टाकूनि शंका । रणीं हाणिती घाय ते एकमेकां ।
महा थोर संग्राम साही जणांचा । पुरीं पूरला अंत त्या राक्षसांचा
गजारूढ माहोदरू त्या निळानें । रणामाजि देवांतकू मारुतीनें ।
महा वीर पारश्व त्या ऋषभानें । रणीं झुंजतां पाडिले थोर मानें ।
बळें कोपला तो अती चंडकाया । रथू लोटिला शत्रु तेणें जिताया
कपी वीर ते आडवे शीघ्र आले । पुढें चालतां सर्वही भग्न केले ६०
रथीं बैसला पर्वतासारिखा तो । ह्मणे राम हा कोण युद्धासि येतो ।
वदे शीघ्र बीभीषणू रम्य वाचा । रघूनायका पुत्र हा रावणाचा ६१

---

१ माना. २ सेना. ३ बळ.

सखा होय सौमित्र तुह्मांसि जैसा। अतीकाय तो मेघनादासी तैसा
न लेखी कपी-वाहिनीचा उठावा तुह्मीं कीं सुमित्रा-सुतें हा वधावा

ह्मणे त्यासि पाहा बरें रावणारी।
उभा राहिला शीघ्र कोदंड-धारी।
विरश्रीबळें बाणली दिव्य शोभा।
रणामंडळीं ठाण मांडूनि ऊभा। ६३।

पुढें राघवें ओढिला बाण जैसा। वदे आदरें वीर सौमित्र तैसा।
पहावें घडी एक राजीवनेत्रें। वधीतों बळें दैत्य मूहूर्त-मात्रें ॥६४॥
पुढें पावला तो अतीचंड काया। बहू बोलती एकमेकां छळाया।
तयां एकमेकांस निर्वाण जालें। शरां सोडिलें व्योम संपूर्ण केलें ॥
शरां तोडिती एकमेकां विराचे। पुन्हा मागुती भार येतां शरांचे।
बळें भीडती बाणबाणांस कैसे। पडों लागती छेदिले सर्प जैसे६५

शरीं राक्षसें व्योम संपूर्ण केलें।
विरें लक्ष्मणें शीघ्र छेदूनि नेलें।
रिपू कोपला मागुते बाण सोडी।
बळें वीर सौमित्र तत्काळ तोडी। ६८।

पुढें वीर रामानुजें तेचि काळीं। नभीं मंडपू घातला बाणजाळीं।
किती चूकले भार येतां शरांचे। देहे खोंचले एकमेकां विरांचे ६८
विरश्री-बळें दुःख नाहीं तयांचें। नभीं पाहती देव कौतूक त्यांचें।
दळें थोकलीं युद्ध होतां खणाणां। तया मस्तकू डोलवी रामराणा
भला रावणी वीर हा चंडदेही। दुजा मानवी वीर सौमित्र तोही।
महावीर दोघे रणामाजि कैसे। बळें मातले भीडती काळ जैसे ७०
पुढें शीघ्र सौमित्र तो वज्रठाणें। बळें तोडिलें शीर चंद्रार्ध-बाणें।
रणीं पाडिला तो अतीचंडकाया। बळें लागले दैत्य मागें पळाया
बहूसाल ते मृत्युपंथेंचि गेले। परी अल्प घायाळ मागें पळाले।

---

१ स्थिरावली.

पुरीमाजि जाऊन लंकापतीला। भयें सांगती सर्व संहार झाला७२

बहू झुंजतां झुंजतां भग्न जाले।
रणीं सर्वही पुत्र-मंत्री निमाले।
नरां वानरांला जयो प्राप्त जाला।
क्षयो रांक्षसां शीघ्र टाकूनि आला ॥७३॥

पुढें रावणू तो भूमी अंग घाली। तया ऐकतां मूर्छना शीघ्र आली
शरीरीं नसे शुद्धि सर्वै उडाली। बहू दैन्यवाणी दशा प्राप्त जाली

करी रावणू शोक शंकारहीतू।
सभा-मंडपीं धांवला इंद्रजीतू।
पिता शीघ्र आलिंगिला मेघनादें।
ह्मणे काय जी शीणतां व्यर्थ खेदें।७५।

बहूतापरी तो पिता शीकवीला। ह्मणे शीघ्र मारूनि येतों रिपुला।
तेणें रावणू शोक सांडूनि ठेला। बहू साळ सन्मानिलें त्या सुताला
बहू दीस होतीं गळां रत्नमाळा। तये पहातां मोल थोडें भुगोळा।
करीं घेतली माळिका आवडीनें। सुताच्या गळां घातली रावणानें
रणा चालिला वीर संग्रामसैरा। दळेंशीं बळें लोटला भार सैरा।
रथां घोडियां कुंजरां मीति नाहीं। बहूसाल वाद्यें पुढें एक घाई ७८
महा वैभवेशीं रणामाजि आला। तया इंद्रजीतें रणीं होम केला।
यथायोग्य पूर्णाहुतीचेनि तोषें। रथू दीधला अग्निवर्णू हुताशें७९॥
रथू तोमरू खड्ग बाणीं विराजे। वरी रावणी तो महा वीर साजे।
उडाला रथेंशीं बळें अंतराळें। असंभाव्य सोडी तळीं बाण-जाळें८०
बळें सूटले बाण त्या राक्षसाचे। बहू खोंचले भार गोळांगुळांचे।
फुटों लागले कोथळे पादपाणी। भयें बोलती वानरें दैन्यवाणी ८२
कितीएक ते वीर भेणें पळाले। पुढें जातजातांचि चौरंग केले।
कितीएक धाकें विरां आड जाती। अकस्मात तेथेंचि ते भेदिजेती

१ अग्नीनें.

कपीवाहिनीमाजि आक्रांत जाला। रणीं तो विरें वीर सर्वे निमाला
सुमित्रा-सुतू बोलिला राघवाला। बहू आट जाला रिसां वानरांला
पुढें बोलतां बोलतां तेचि काळीं। अस्कमात ते भेदिले बाण-जाळीं
निचेष्टीत भूमी धनुष्यें गळालीं। विरें इंद्रजीतें रणीं ख्याति केली
बळी रावणी एकला वीर जेठी। कपी पाडिले लक्ष कोट्यानुकोटी।
महावीर ते धीर मेरू-बळाचे। प्रतापें सुरांहूनि ते विक्रमाचे॥
रिसां वानरां सर्व संहार केला। पुरीमाजि तो पेश घेऊनि गेला।
नमस्कार केला तया रावणाला। दळेंशीं बळें रामशत्रू निमाला॥
रणीं सर्वही पाडिले प्रेतराशी। बहूसाल आनंद त्या रावणासी।
महा सूख लंका-पुरीमाजि ऐसें। पुढें वर्तलें वानरांमाजि कैसें॥

कपी रीस ते पर्वतातुल्य कैसे।
निमाले रणीं पाडिले वृक्ष जैसे।
तयांमाजि कल्याण दोघां जणांला।
कपी मारुती आणि बीभीषणाला॥

रणू माजलें सर्वही प्रेतरूपी। तयामाजि ते दोघ उद्विग्नरूपी।
विचारूनियां वन्हि-खीखाउ जेढें। रणा शोधिलें सर्व तीही निवाडें
रणा शोधितां सर्व सेनेसि अंत। तयामाजि, तो बोलिला जांबवंत।
पुढें वीर ते शीघ्र धांवूनि आले। तयां पाहतां बाण अंगीं बुडाले॥
बहूसाल तो रीस घायाळ जाला। बळी बाण-जाळीं रणीं आकळीला
महावीर बीभीषणें ऊठवीला। बळें बाण वोढूनियां स्वस्थ केला।
पुढें ऋक्ष बीभीषणालागिं पूसे। महावीर ते मुख्य आहेत कैसे।
ह्मणे जांबवंतासि नैर्ऋत्य-नाथू[1]। विरा पूससी काय जाला अनर्थू।
महावीर दोघे निचेष्टीत जाले। कपी सुग्रिवादीक सर्वे निमाले॥
रणामाजि ते शोधिली सर्व सेना। समस्तांमध्यें एक तोही दिसेना
प्रसंगीं निरूपी यथातथ्य मातु मनामाजि तो जांबवंतू नितांतू॥

---

१ राक्षसाचा राजा.

ह्मणे वीर बीभीषणू जाबवंता । समस्तांसि कल्याण तें सांग आत
ह्मणे ऋक्ष तो मारुतीवीण कांहीं।विरां ऊठवाया दुजा प्रेत्न नाहीं
महा रम्य द्रोणाचळू भव्यरूपी । तया मस्तकीं ओषधी दिव्यरूपी
बळें आणितां ऊठती सर्व सेना । कपी मारुतीवीण दूजा दिसेना
ह्मणे जाबवंतासि नैर्ऋत्य-नाथू । असंभाव्य तूं सांगशी दूर पंथू ।
गमे प्रेत्न हा सर्वथाही घडेना । गिरी मारुतीचेनिही आणवेना ॥
ह्मणे गा विरा काय तूं बोलिलाशी।कपींसारखा मारुता भाविताशी
परी जाण हा ईश्वरू साक्षरूपी । कळेना जना रुद्र पूर्ण-प्रतापी ॥
बहु स्तूति केली तया मारुताची । तये तोषली वृत्ति बीभीषणाची
ह्मणे गा विरा संकटीं धांव घालीं । बळें ऊठवीं सर्व सेना निमाली
कपी मारुती उत्तरें सिद्ध जाला । मनीं चिंतिलें राम-पादांबुजाला
महावीर आणील द्रोणाचळातें । पुढें वीनवी दास तो श्रोतयांतें

प्रसंग ५ वा.

उभा राहिला वीर मंदार जैसा । मनाहूनि पूढें बळें वेग तैसा ।
रुपें कर्कशू पाहतां पाहवेना । बहूसाल उंचाट त्या राहवेना ॥
अकस्मात तो व्योम-पंथें उडाला। मही झोंकली पन्नगा भार जाला
बहू झोंकिले कूर्म वाराह दंती । झडा चांचरे ते धरा सांवरीती ।
स्फुरद्रूप सर्वांग वाजे झडाडां । उडाले नभीं वृक्ष वातें फडाडां ।
असंभाव्य पिंजारिलें पुच्छ मागें । नभोमंडळीं जातसे लागवेगें ।
बहू लंघिली पोकळी वेग केला । द्विपें पांचही शीघ्र टाकूनि गेला॥
उडाला बळें पांच सिंधू अगाधु । पुढें देखिला साहवा क्षीर-सिंधू ।
तयाच्या तिरीं उंच आकाशपंथें । विरें देखिलें रम्य द्रोणाचळातें ।
तया मस्तकीं दिव्य वल्ली अपारा।प्रभा फांकली तेजकल्लोळ सैरा
पुढें देखतां मारुता सांवरेना । धरीतां बळें तेज हाता चढेना ॥

---

१ डळमळे

महाओषधी दिव्य शैल्य निशैल्या कपी देखतां सर्वही गुप्त जाल्या
तया पर्वताची बहु स्तुति केली। परी नायके सर्व ही व्यर्थ गेली ॥
बहूसाल त्या आंचळें गर्व केला। पुढें मारुता कोप तत्काळ आला।
महा थोर धिक्कार केला तयासी। बळें शीघ्र उत्पाटिलें पर्वतासी ॥
गिरी घेतला पुच्छ वेष्टीत माथां। कपी-राज तो चालिला व्योमपंथा
रणीं जाहला सर्व संहार जेथें। महावीर आला अकस्मात तेथें ॥
निशा दाटली अंधकारें दिसेना। गिरी ठेवितां देखिली सर्व सेना
पिता पावला तो बळें मारुतीचा। रणीं वास नेला तया ओषधींचा
सुगंधेंचि ते वीर आरोग्य जाले। कपी सर्वही मृत्यु मारूनि ठेले ॥
दळेंशीं बळें ऊठला रामराजा। स्फुराणें रणीं गर्जती वीर-फौजा
पुढें मारुतें घेतलें पर्वताला। क्षिराब्धी-तटीं शीघ्र ठेवूनि आला ॥

तुळेना मती शक्ति भाहा विराची।
कळेना करी कोण संख्या बळाची।
दिसे पाहतां वानरू वेषधारी।
परी जाणिजे सत्य हा त्रीपुरारी[२] ॥ १२ ॥
निशीच्या पदें चारि कोटी उडाला।
गिरी दों पदीं शीघ्र घेऊनि आला।
पुन्हा मागुती तीपदांमाजि नेला।
प्रभातेचि चौथे पदीं प्राप्त जाला ॥ १३ ॥

सहस्रैक गांवें गिरी स्थूळ मोठा। असंभाव्य या मारुतीचा चपेटा।
उडाला नभीं योजनें कोटि सोळा। नसे शोधितां दूसरा या भुगोळा
बहू पंथ चाले रवी भार नाना। बहू भार वाहे फणी तो उडेना।
गरूडासि तो आचळू[१] हालवेना। दुजी साम्यता ब्रह्म-गोळीं दिसेना
पुढें मारुती भव्य आनंद-रूपी। नभोमंडळीं भानु जैसा प्रतापी।
महा वीर तैसा दळामाजि आला। समस्तांसि देखोनि आनंद जाला

१ पर्वत. २ शंकर.

सखा तो जिवाचा असे दूर देशीं ।
सदां लागलें चित्त हें त्याजपाशीं ।
पुढें पाहतां तो अकस्मात आला ।
तयासारिखें जाहलें मारुताला ॥ १७ ॥

कपीनें कसें पाहिलें राघवासी । पुढें देखिलें लोभियानें धनासी ।
तया बाळकें देखिलें जननीला । तयासारिखें जाइलें मारुताला ॥
नमस्कारिलें त्या रघूनायकासी ।उभा राहिला हात जोडोनि पाशीं
ह्मणे धन्य गा धन्य वीरा उदारा।कपी काय द्यावें तुझ्या ऊपकारा
अगा मारुती तूझिया ऊपकारें । जिवा णऋ जालें बहूसाल भारें।
सदा सर्वदा आमुची थोर चिंता। समस्तांसि तूं एकला प्राणदाता
ह्मणे मारुती सर्व स्वामीप्रतापें। प्रभू काय कीजेल म्यां दीनरूपें।
समर्था तुझेनी कृपेवीण कांहीं। स्वता अल्पही कार्य होणार नाहीं।
बहूतांपरी मारुतें स्तुति केली। मनोवृत्ति ते राघवाची निवाली ।
पुढें राघवें रुद्र संतुष्ट केला। बहूतांपरी आदरें गौरवीला ॥ २२ ॥
प्रसंगें कपी-नाथ सुग्रीव बोले। ह्मणे मारुती प्राण त्वां रक्षियेले ।
कुळामाजि जालासि पूर्ण प्रतापी।कपीचीं कुळें सर्वही श्लाघ्यरूपी
कपी सर्वही बाण-जाळें निमाले। तुझीया प्रतापें पुन्हा जन्म जाले
प्रसंगें सखा राघवें निर्मिलासी। कपीकारणें तूं बहू कष्टलासी २४
तया बोलतां मारुता सूख जालें। पुन्हा मारुतें ही बहू तोषवीलें ।
असो हे बहूसाल पल्हाळ-गोवी। कथा राहिली ते पुढें चालवावी॥
कपी-नाथ बोले रघूनायकासी। नये रावणू चंडदुःखें रणासी।
तरी शीघ्र लंकापुरी जाळवावी। समर्थें कपीलागिं आज्ञा करावी।
पुढें बोलिजे सुग्रिवालागिं देवें।तुम्हीं कल्पिलें कार्यसिद्धीस न्यावें
कपी राम-आज्ञेस घेऊनि वेगीं। विरांलागिं आज्ञा करी ते प्रसंगीं।
तुम्हीं लागवेगें चुडया पाजळीजे।बळें शीघ्र लंकापुरी दग्ध कीजे

---

१ वायूला.

करीं घेतले उंच बांधूनि भारे। कपी धांवती एकमेकां पुढारे २८
चुडया पावकें सर्वही दीप्त केल्या।अकस्मातलंकापुरीमाजि नेल्या।
बळाचे कपी धांवती लक्ष कोटी। चुडया खेळती थोर आनंद पोटीं

शिखा लागतां शीघ्र जाले उमाळे
निळे पींवळे श्वेत आरक्त काळे।
बहू लागला चंड वारा भरारां।
पुरीमाजि तो वन्हि धांवे सरारां॥ ३०॥

गृहा गोपुरा जाहला एक वेळा। असंभाव्य हेलावती तीव्र ज्वाळा।
दिशा दाटल्या धूम्र आकाशपंथें। पिडा जाहली खेचरां भूचरांतें
मळें धूविलीं तीं तया रावणानें। सळें ऊसणें घेतलें पावकानें।
बळें लागतां थोर कोपें कडाडी। बळें माजला वन्हि पोटीं धडाडी

बळें क्रोध आला तया पावकाला।
वरी वात वेगीं बळें साह्य जाला।
शिखा चालिल्या अंतराळीं धडाडां।
जळों लागली दिव्य लंका भडाडां॥ ३३॥

अपारें घरें गोपुरें रम्य सारें। बहूसाल दामोदरें थोरथोरें।
पडों लागलीं दग्ध होतां धबाबां।महा राक्षसी तोंड घेती खबाबां।

ध्वनी राक्षसांची असंभाव्य जाली।
मुखें बोलती आगि रे आगि आली।
कितीएक राक्षेस धांवूनि आले।
अकस्मात ते वीर सर्वे मिळाले॥ ३९॥

बळें धांवली ते असंभाव्य सेना। पुढें जावया लाग कोठें दिसेना।
शिखा धांवती वन्हिच्या पाठिलागें। पळाले बळी प्राण घेऊनि वेगें
बळें सूटलीं वैभवें राक्षसांचीं। बहू दाटली वाट मेतें विरांचीं।
कितीएक ते धीट नेटें जळाले। कितीएक ते वीर मागें पळाले ३७

---

१ मन्दिरें.

त्रिकूटाचळीं थोर आक्रांत जाला। असंभाव्य राक्षेस कीती निमाला
स्त्रिया बाळकें जेथ जेथें पळालीं। शिखा लागतां तेथ तेथें जळालीं
पळायासि मागें पुढें रीघ नाहीं। जळाले पुरीमाजि ते सर्व कांहीं।
बहू कुंजरें शाकटें अश्व नाना। निमाले रथी सारथी सर्व सेना ३९
सहस्त्रं दहा भूवनें रावणाचीं। जळालीं बहू संपदा वैभवाची॥
सुवस्ता अळंकार दिव्यांबराचीं। सुगंधेल आज्यादि नाना रसांचीं
गुरें वांसरें जाळिलीं पावकानें। बहू हाट बाजार केणीं दुकानें॥
बहूतांजणांचें बहू वित्त गेलें। त्रिकूटाचळा पावकें शुद्ध केलें॥४१
बहू वेवसायी भले मोठमोठे। भुसारी जरी जोहरी आणि चाटे।
जळालें बहू वित्त हाणोनि घेती। धरेना कदा सांवरेना रुदंती ४२
सभा-मंडपीं राक्षसीं हाक नेली। ह्मणे पाहतां काय लंका जळाली
दहा योजनें तीसरा भाग जो कां। बळें जाळिली वानरीं सर्व लंका
तया रावणा वाटली सर्व चिंता। ह्मणे पाठवावें रणीं कोण आतां।
न दीसे मुखीं मंदली सर्व शोभा। पुढें बोलिला शीघ्र कुंभा निकुंभा॥
ह्मणे वानरीं जाळिली सर्व लंका। तयांशीं करा युद्ध टाकूनि शंका
तयां सांगता सर्व ऊदीत जाले। महा वीर ते सात युद्धा निघाले॥
बळी कुंभ नीकुंभ जंघ प्रजंघें। दळें सिद्ध केलीं बळें लागवेगें।
महा वीर झुंजार तो वीरुपाक्षु। दळीं चालिला क्रोधनू शोणिताक्षू
बळी सातही ते रथारूढ जाले। महा वीर राक्षेस सर्वे मिळाले।
दळें चालिलीं राक्षसांचीं अपोर। भुमी शेष सांडू ह्मणे थोर भारें॥

बहू दग्ध लंकापुरी होय जेथें।
बळें चालिले भार तेणेंचि पंथें।
निमिष्यांत कुंभें विरें ते चि काळीं।
महा मेघ तो पाडिला बाणजाळीं॥४८॥

बळें मातला वन्हि तो वीझवीला। त्रिकूटाचळीं लोक आनंदवीला

---

१ विकून पैसा होण्याचा जोगा जिन्नस. २ कापडवाले.

विझाली पुरी शीघ्र तेणेंचि मार्गें। निघाली पुढें वाहिनी लागवेगें॥
रणामंडळा पारखे वीर आले। कपि द्रुमपाणी बळें सिद्ध जाले।
समस्तांपुढें अंगदू वीर रागें। रणीं लोटला क्रोधनू लागवेगें ॥९०
बळें फोडिली हाक कल्पांत जैशी॥रणीं मांडलें युद्ध दोघांजणांशीं
विरें विंधिलें वानरालागिं बाणीं। कपी कोपला अंगदू शैलपाणी
गिरी टाकितां क्रोधनू गुप्त जाला। महा पर्वताचे तळीं तो निमाला
तया साव्हया शोणिताक्षू निघाला। तयें अंगदू भेदिला भग्न केला
रणीं वीर लक्षूनियां बाण घाली। बळें गेलिया अंग भेदूनि भाली।
उणें देखतां शीघ्र मैंदें द्विवीदें। तरू घेतला हाक देऊनि क्रोधें ९३

कपी वीर धांवोनि युद्धासि आला।
रणीं अंगदालागिं तो साह्य जाला।
तईं शीघ्र येरीकडे लागवेगें।
बळें धांवले ते विरश्रींत रागें ॥ ९४ ॥

प्रजंघें युपाक्षें तया शोणिताक्षा। दिल्हें पूट धांवोनि घेऊनि पक्षा
त्रिवर्गां त्रिवर्गीं रणीं युद्ध जालें। शरीं राक्षसीं व्योम संपूर्ण केलें॥
शिळा शीखरें वृक्ष पाषाण घातें। कपी वीर ते हाणिती राक्षसांतें।
समारंगणीं दूर टाकोनि शंका। बळी नीकुरें भेदिती एकमेकां ९६
तई अंगदें थोर अद्भूत केलें। बळें वाड झुंबाड तें उन्मुळीलें।
प्रजंघासि हाकूनि क्रोधें बहूतें। रणीं झोडिला पाडिला वृक्ष-घातें ॥
पुढें देखिलें त्या युपाक्षासि मैंदें। बळें गर्जला तो कपी घोर नादें।
रणीं झुंजतां थोर आवेश मैंदा। शिळा टाकितां जाहला चूर्ण चेंदा
द्विवीदें विरें पाडिला शोणिताक्षू। उणा देखिला सर्व नैर्ऋत्यपक्षू[१]।
तिघां राक्षसां थोर संहार जाला रणामाजि युद्धासि तो कुंभ आला
पिता कुंभकर्णू महावीर जैसा। तया सारिखा लोटला कुंभ तैसा।
उभा रे उभा तूं रणामाजिं मैंदा। अरे अंगदा जासि कोठें द्विवीदा

---

१ राक्षसपक्षीं.

बहू विक्रमें पाडिलें राक्षसांशी। रणीं ऊसनें शीघ्र घेतों तुह्मांशीं।
क्षणीं तेचि कोदंड घेऊनि हातीं। कपी मैंद तो भेदिला बाण घातीं
नवां बाण घातीं कपी भग्न केला। रणामाजि तो प्रेत होऊनि ठेला
द्विवीदाशि दाही शरीं तेचि काळीं। विरें राक्षसें पाडिलें बाणजाळीं
पुढें पाहतां देखिलें अंगदाला। कपी वीर तो वृक्ष घेऊनि आला।
बळें हाणितां खीळिले हस्त बाणीं। चळेना कपी वीर तो वज्रठाणीं

उभा राहिला बाण झेलीत कैसा।
कुठारा तळीं छेदिजे वृक्ष जैसा।
तया अंगदा शीघ्र प्राणांत आलें।
रघूनायका वानरीं जाणवीलें[1]॥ ६४॥

मुखें बोलती अंगदू वीर गेला। कपीनाथ सुग्रीव तैसा उडाला।
रथारूढ होऊनि कोदंड हातें। बळें मोडिलें तोडिलें वृक्षघातें ६५
रणीं कुंभ तो मल्लयुद्धासि आला। बळें ताडिता जाहला सुग्रिवाला
तया सुग्रिवें दीधली वज्र-मुष्टी। रणीं पाडिला कुंभ तो प्रेत सृष्टी ॥
महा-वीर तो धाडिला मृत्यु पंथें। निकुंभें रणीं हांकिलें सुग्रिवातें।
कपीनाथ सुग्रीव घालूनि मागें। पुढें धांवला मारुती लागवेगें ६७
तया राक्षसें भेदिलें मारुताला। कपीवीर किंचीत मूर्छीत जाला।
पुढें ऊठला तो कपी काळ जैसा। मनामाजि आवेश अद्भूत तैसा ॥

महा पर्वतू घेतला मारुतानें।
निकुंभावरी टाकिला थोर त्राणें।
गिरी टाकितां शांति जाली तयाची।
फळी फूटली सर्वही राक्षसांची ॥ ६९॥

त्रिकूटाचळामाजि घायाळ गेले। रिपू प्राण घेऊनि तैसे पळाले।
भयातूर ते सांगती रावणाला। बळी तो विरेंवीर सर्वै निमाला ७०
बहू दुःख जालें तया रावणाशी।पुढें धाडिलें शीघ्र तींघां सुतांशीं।

---

१ बोलाविलें.

विशालाक्ष मक्राक्ष आणी खरातें । रणा पाठविलें तियां कूमरांतें ॥
तिघेही दळेंशीं बळें सिद्ध जाले । असंभाव्य ते भार मागें मिळाले ॥
महाविक्रमें झेलिती वीर खगें । समारंगणीं पातले लागवेगें ॥
बहुंगे लाहोमूसळू शूळपाणी । कटाऱ्या सुऱ्या तोमरें चापपाणी ॥
बहू खेटकें मुद्गलें आणि भाले । महावीर राक्षस युद्धा निघाले ७३
कपी-वाहिनीचा असंभाव्य थावा । प्रतापें बळें शीघ्र केला उठावा ॥
शिळा शीखरें हाणिती राक्षसांतें । रिपू मारिती वानरां बाणघातें ।
महा युद्ध आरंभिलें एकमेकां । तयां भीडतां तो धरी काळ शंका
रणीं राक्षसां पाडिलें घोर मारें । कपी वीर ते गर्जती भूभुकारें ॥
रणा माजि मक्राक्ष तो शीघ्र कोपे । पुढें चालिला चापपाणी प्रतापें
स्वयें आपुलें सैन्य घालूनि मागें । कपी भेदिता जाहला लागवेगें ॥
बळें सोडिलीं राक्षसें बाण-जाळें । तुटों लागतीं वानरांचीं शिसाळें ।
थटारां रणीं तूटती पादपाणी । शरीरें बहूसाल विक्राळवाणी ॥ ।
देह खोंचले थोर माहा विरांचे । झरे लागले वाहती शोंणताचे ।
रिपू झुंजतां राक्षसें भग्न केले । कितीएक ते भार मागें पळाले ॥
बळें धांवती बाण ते लागवेगें । पळाले बळाचे कपी सर्व मागें ॥
कपींचीं दळें भंगिलीं राक्षसानें । तया मस्तकूं तूकिलाँ राघवानें
रणीं मांडिला थोर कल्पांत सृष्टीं॥बहूतां विरीं दीधली त्याशि पृष्टी
रणामाजि कोणासही राहवेना । करी घोर संधान तें साहवेना ॥
ह्मणे राम हा कोण सामर्थ्य याचें । रणीं भंगिलें सैन्य गोळांगुळांचें
वरी अंतराळीं बहू बाण-जाळें । क्षणामाजि ते तोडिले शीघ्रकाळें
उभा राहिला राम वज्रांगठाणें । गुणीं लाविलें चापचंद्रार्धबाणें ।
टणत्कारिलें सात वोटीं थरारी । महाचंड ब्रह्मांड घोषें गरारी ॥
बळें राक्षसें व्योम संपूर्ण केलें । रणीं राघवें शीघ्र छेदूनि नेलें ॥
पुढें घेतला दूसरा बाण रामें । गुणीं लाविला थोर शत्रू विरामें ॥

१ ढाला. २ समूह. ३ डोलविला. ४ दृढ उभें राहणें.

विरें मागुतें थोर संधान केलें। रिपूचें रणीं शीर छेदूनि नेलें ॥
महा वीर मकाक्ष तो बाणघातें। निमाला रणीं चालिला मृत्यु-पंथें
पुढें राम पाचारिला त्या खरानें। विशालाक्ष ऊठावला थोर त्राणें
ह्मणे राजपुत्रा बरें युद्ध केलें। रणीं विक्रमें शीर छेदूनि नेलें॥८५॥
असे सर्वदा तो जयो प्राप्त कैंचा। करी ग्रास राहू रवी-मंडळाचा।
प्रती उत्तरें बोलिला राम वाणी॥ बळें बूजिलें भूमि-आकाश बाणीं
तिहीं राक्षसीं घोर संधान केलें। विरां वाटलें थोर कल्पांत जालें।
पुढें तोडिले सर्वही बाण रामें। प्रतापें रणामाजि त्या पूर्ण-कामें ॥
प्रतापें रणीं राघवें बाण-घातें। रिपू दोघेहि धाडिले मृत्युपंथें ॥
रणीं राक्षसां थोर संहार जाला। समाचार गेला तया रावणाला॥
पुढें रावणानें बहू दुःख केलें। नसे अंतरीं सौख्य टाकून गेलें।
दशग्रीव बोले विरा इंद्रजीता। प्रतापें रणामाजि तूं जाय आतां॥
रिसां वानरांची असंभाव्य सेना। तुज वेगळी सर्व संहारवेना॥
उभा राहिला शीघ्र ऊदीत जाला। ह्मणे शीघ्र संहारितों वैरियांला
दळें चालिलीं राक्षसांचीं अचाटें। पुढें वानितीं भाटवेताळथाटें।
बळी रावणी[1] तो रथारूढ जाला। बहूसाल वाद्यें दळेंशीं निघाला
रणामाजि येवोनियां होम केला। महा भीम कृत्या रथ प्राप्त जाला
रथारूढ होऊनि वेगीं उडाला। नभोमंडळामाजि तो गुप्त जाला॥
असंभाव्य तीं मोकळीं बाण-जाळें। बळें धांवती प्रेरिले दूत काळें।
कपींचीं तुटों लागलीं कंठ-नाळें। रणीं लोटती वीर-प्रेतें सुकाळें ॥
असंभाव्य सामर्थ्य त्या रावणीचें। कळेना कळा कोण कापट्य याचें
कदा नेणती बापुडे देव कांहीं। रणीं पाडिती वीर सन्मूख नाहीं।
बहू खोंचली ते असंभाव्य सेना॥ दिशा दाटल्या बाण-जाळीं दिसेना
कपी-वाहिनीमाजि आकांत जाला॥ पुढें मारुतीचा पिता शीघ्र आला
निरूपी अती आदरें राघवाशी। ह्मणे अंगिराअस्त्र योजीं त्वरेंशीं।

---

[1] रावणपुत्र.

पुढें राम तत्काळ तें अस्त्र घाली। तयें तूटलें शीर कृत्या निमाली
पुढें रावणी भूतळामाजि आला। रणामंडळीं मृत्यु जैसा उदेला ॥
भयासूर तो वीर घोरप्रतापी। शरां सोडिता जाहला काळ-रूपी
समस्तीं अकस्मात तो देखियेला। तया एकवेळा बहू मार केला।
कपी वीर ऊठावले शीघ्र काळीं शिळा शीखरें टाकिती बाण-जाळें
रणीं रावणी एकला वीर जेठीं। कपी लोटले लक्ष कोटयानुकोटीं
रिसीं वानरीं थोर कल्लोळ केला। बळें ताडिते जाहले राक्षसांला।
बळें फेंकिला शूळ त्या मारुतानें। गदा घेतली शीघ्र बीभीषणानें।
परीघाशि घेऊनियां शीघ्र धांवे। कुमूद करी बेग नेटें उठावें ॥
कपी-ऋषभा थोर आवेश आला। शतघ्नीस घेऊनि सन्मूख जाला।
द्विवीदें बळें सोडिलें चक्र कैसें। महा पर्वतीं चालिलें वज्र जैसें ॥
सुगंधें विरें ताडिला शस्त्र-घातें। गिरी-शृंग तो टाकिला जांबवंतें।
शिळा टाकिली चंड त्या अंगदानें। महा खड्ग तें मोकलीलें नळानें
बहू गा निळें झोंकिला तो विशाळू। कपी सुग्रिवें टाकिला चंड शैलू
सुमित्रा-सुतें राघवें तेचि काळीं। रिपू रावणी विंधिला बाण-जाळीं
बहूतांमधीं एकला इंद्रजीतू। रणीं वेढला काळ जैसा कृतांतू।
बळें वानरांचा बहू मार जाला। रिपू राक्षसें अंतरीं तुच्छ केला।
बहूतां जणांचा बहू एक मेळा। निमिष्यांत तोडूनि नेला खलीळा।
पुढें राक्षसें घोर संधान केलें। विरें विक्रमें सर्व सामर्थ्य नेलें १०५
रिपूंचीं दळें पाडिलीं इंद्रजीतें। रणामाजि जालीं असंभाव्य प्रेतें।
रिसें वानरें राम सौमित्र बाणीं बळें भेदुनी चालिला चापपाणी
पुढें सज्जनीं चित्त द्यावें कथेला। समाचार सांगेल हा रावणाला।
महा वैर हें एकतां वैर नासे। ह्मणे दास निर्वैर सूखें विलासे १०७

प्रसंग पांचवा समाप्त.

---

१ तोफ.

प्रसंग सहावा.

सभे बैसला राव त्रीकूटवासी । पुढें भेटला इंद्रजीतू तयासी ।
नमस्कार केला तया रावणाला । ह्मणे शत्रुचा सर्व संहार केला १
बहू लंकवासी रणीं भग्न केले । किती एक ते मृत्युपंथेंचि गेले ।
बळें ऊसणें घेतलें हो तयांचें । प्रभू शोधिले मुख्य त्या वैरियांचें २
तया रावणा थोर संतोष जाला । बळें अमृताचे नदी पूर आला ।
अकस्मात संताप सर्वै उडाला । पुढें बोलता जाहला कूमराला॥३॥
ह्मणे इंद्रजीता।विरा बैस आतां । सुपुत्रा तुवां तोडिली सर्व चिंता
बळा चक्रचूडामणी वीरराजा।असाध्या तुझ्या वज्रकल्याण भूजा
अगा इंद्रजीता सखे गोत्र बंधू । प्रतापें बळें आगळे वीर सिंधू ।
निमाले रणीं वैरियांचेनि हातें । बहूसाल वाटे मनीं दुःख मातें॥५॥
त्रिकुटाचळीं वानरीं लाग केला । मुळारंभ राक्षेस कीती निमाला ।
पुढें थोर संग्राम दारूण जाला । विरू राक्षसू सर्वही तो बुडाला ६
तया ऊपरी वीर धूम्राक्ष जेठी । तयें जिंकिले देव तेतीस कोटी ।
समारंगणीं त्या विरा अंत आला । रणामंडळीं देह त्यागून गेला ७
रणीं वज्रदंष्ट्री दिसे काळरूपी । गिरीसारिखा अंकपन्नू प्रतापी ।
महा वीर ते दोघ युद्धासि गेले । समारंगणीं युद्ध होतां निमाले ८
बळी दक्ष वित्पन्न चातुर्य जाणे । तया देखतां अंतरा सुख बाणे ।
प्रसंगेंचि तो वीर युद्धासि गेला । प्रहस्तू रणीं युद्ध होतां निमाला
तयाचा बहू क्रोध आह्मांसि आला । रिपू राम जिंकावया वेग केला
तयाचें महा युद्ध तें काय बोलों । समारंगणीं भ्रष्टलों भग्न जालों
तया ऊपरी धीर आह्मां धरेना । पुढें ऊठवीलें बळें कुंभकर्णा ।
तयासारिखा कोण आहे बळाचा समारंगणीं धीर काळासि कैंचा
महा वीर तो घोर युद्धासि गेला । रिसां वानरां थोर संहार केला ।
रिपूनें तया शेवटीं बाण-घातें । समारंगणीं धाडिला मृत्युपंथें १२

१ कंपनरहित.

प्रतापी सखा बंधु माझा निमाला। बळें आगळा थोर आधार गेला
मला पूसिल्यावीण गंतव्य केलें। नये बोलतां दुःख ब्रह्मांड जालें
तया ऊपरी चौघे ही सूत माझे। अगा इंद्रजीता सखे बंधु तूझे।
तयांच्या प्रतापानळें सूख लोटे। समारंगणीं भीडतां काळ वीटे
नरा अंतकाला नरा अंतकानें। बळें पीटिलें देवदेवांतकानें।
तळीं घातले सर्व त्या त्रीशिरानें। रणीं वानरीं घेतले सर्व प्राणें
अतीकाय तो वीर मेरू बळाचा। प्रतापें बळें आगळा विक्रमाचा।
रथारूढ होऊनि युद्धासि[1]गेला। तयाचा सुमित्रासुतें घात केला
निमाले सखे दुःख ऊदंड जालें। पुढें पाहतां वीर सामर्थ्य गेलें।
महा वीर ते मृत्युपंथेंचि जाती। नरें वानरें बापुडीं येश घेती १७
निमाले सखे सूत बंधू बळाचे। प्रतापें सुरांहूनि ते विक्रमाचे।
रणामंडळीं सर्व सेना निमाली। बहूसाल संहारिली कूळवल्ली
अगा इंद्रजीता तुवां सूख द्यावें। प्रतापें रणीं सर्व शत्रू वधावे।
मला सांगसी लाविले मृत्यु-पंथीं। परी मागुती ते रिपू गर्जताती
रिपू ऊठती मागुती हें न व्हावें। बळें सर्व निर्मूळ त्यांचें करावें।
प्रतापें रणीं सर्व पाडून येसी। परी मागुता जीव येतो तयांशी
बहू वेळ तां युद्ध सामर्थ्य केलें। परी पाहतां सर्वही व्यर्थ गेलें।
प्रतापें रणीं पाडिले बाण-घातीं। समारंगणीं मागुते सिद्ध होती

महीमंडळीं नाम त्यांचें नसावें।
विरा विक्रमें त्वां मला सौख्य द्यावें।
पिता बोलतां धीर पोटीं धरेना।
असंभाव्य कोपानळू सांवरेना॥ २३॥
उभा राहिला वाक्य बोले पित्याशी।
ह्मणे शीघ्र संहारितों वैरियांशी।
समारंगणामाजि ऐसें न होतां।

---

१ त्वां.

तरी जाणिजे भेटि ते हेचि आतां ॥ २३ ॥
बहू कोपला चालिला वीर जेठी । प्रतापें ह्मणे सर्व जाळीन सृष्टी ।
पुढें बापुडीं वानरें दैन्यवाणीं । खिळी तो बळें सर्व ब्रह्मांड वाणि
पित्याकारणें वीरभद्र निघाला ।
तया दैत्यजा धरूं सिद्ध झाला ।
तयाचेपरी कोपला काळरूपी ।
बळें चालिला शक्रशत्रू प्रतापी ॥ २५ ॥
तुरें वाजती नाद गेला भुगोळा । दळेंशीं बळें पावला होमशाळा ॥
तया राक्षसें मागुती होम केला । महावीर मेघासनीं गुप्त झाला ॥
बळें बूजिलें सर्व आकाश बाणीं ।
पडों लागलीं वानरें दैन्यवाणीं ।
कपी-वाहिनीमाजि आक्रांत जाला ।
पुन्हा मागुता थोर कल्पांत आला ।
वरी पाहतां युद्धकर्ता दिसेना । धडाडा पडों लागली सर्व सेना ॥
महावीर ते घोर मागें पळाले । पळाले कपी राघवा आड गेले ॥
ह्मणे राम तो सुग्रिवा मारुता हो । नभोमंडळीं युद्धकर्ता पहा हो ॥
प्रतापें बळें वीर सप्त उडाले । असंभाव्य ते पोकळीमाजि गेले ॥
महा थोर तें युद्धसामर्थ्य गेलें । तया इंद्रजीतें पुढें काय केलें ॥
अकस्मात तो भूतळामाजि आला । रणामंडळीं सैन्यसिंधू मिळाला
खटाटोपिले ते बहू शस्त्रपाणी । रुपें कर्कशें काळ कर्कोटवाणीं ॥
बळें चालिला भार वेष्टीत सेना । रजें मातला व्योम पूढें दिसेना ॥
कपी वीर राक्षेस सन्मूख जाले । समारंगणामाजि युद्धा निघाले ॥
पुढें राक्षसें रूप केलें सितेचें । महा रम्य लावण्य तें जानकीचें ॥
रणीं लोटल्या वीर राक्षेस फौजा ।
कपीभार ऊठावले स्वामिकाजा ।

१ इन्द्रजित.

दळीं राक्षसांचे बळी इंद्रजीतू ।
बळी चालिला काळ जैसा कृतांतू ॥ ३३ ॥
तया देखतां धांवला रुद्र तैसा । करीं घेतला शैल ब्रह्मांड जैसा ॥
बळें इंद्रजीता उजू धांव घाली । तयीं इंद्रजीतें सिता दाखवीली ॥
ह्मणे रे कपी हे सिता राघवाची ।
गुणी स्वामिणी हे तुह्मां मर्कटांची ।
महापापिणी सर्पिणी दुःखदाती ।
त्रिकूटाचळीं राक्षसीकूळहंती ॥ ३५ ॥
अशोकावनामाजि हे शोकवल्ली।अकस्मात कोठून निर्माण झाली ।
तया दीवसापासुनी दुःख झालें । त्रिकूटाचळा थोर दारिद्य आलें
बळाचे बहू वीर हे पापिणीनें । सखे आमुचे ग्रासिले सर्पिणीनें ॥
कळी मांडला त्यास हे मूळ सीता । करीतों इचा शीघ्र संहार आतां
तया राक्षसें मारिलें जानकीला ।
ह्मणे रे कपी सांग त्या राघवाला ।
समारंगणीं शीर छेदूनि नेलें ।
तया राक्षसें शीघ्र गंतव्य केलें ॥ ३८ ॥
सिता देखतां मारुती अंग घाली ।
प्रसंगीं तये मूर्छना शीघ्र आली ।
महा शोक आरंभिला त्या कपीनें
ह्मणे काय केलें जगज्जननीनें ॥३९॥
बहू दुःख मागील तें आठवीलें । उदासीन हें चित्त दुश्चीत जालें ॥
ह्मणे काय सांगों तया राघवाला । कपी मारुती शोकसिंधू बुडाला
ह्मणे रे कपाळा असें काय केलें । बहू थोर हें पाप माझें उदेलें ॥
न सांगों तरी गोष्टि राहों नये कीं । पुढें सांगतां राघवा दुःख हें कीं
प्रवाहो बळें चालिला अश्रुपातीं । विलापें करूं लागला तो रुदंती

१ पर्वत.

बळें ऊठला चालतां चालवेना । रघूनायका भेटला दैन्यवाणा ४
अधोमूख पाहोनि कांहीं वदेना । दुखें दाटला कंठ त्या बोलवेन
ह्मणे जानकीसारिखी शस्त्रघातें । रणीं मारिली राक्षसें इंद्रजीतें ।
तयें सांगतां मांडिला शोक रामें । मिळालीं दळें दैन्यवाणीं विरा
कपीवाहिनीमाजि आकांत जाला।सुमित्रासुतें राम तो शांत केल

भविष्योत्तरें वाल्मिकी सत्य व्हावीं ।
देहें सांगसंपादणी कां करावी ।
ह्मणूनी रघूनायकें शोक केला ।
तदा वीर बीभीषणू शीघ्र आला ॥ ४५ ॥
ह्मणे जी प्रभू शोक वांया करीतां ।
असे सत्य नेमस्त कल्याण सीता ।
अशोकावना दूत म्यां पाठवीले ।
प्रसंगीं समाचार घेऊनि आले ॥ ४६ ॥

तया इंद्रजीतें रणीं माव केली । नव्हे सत्य हें मिथ्य होऊनि गेली॥
पुरीं होम आरंभिला मेघनादें । पुरा जालिया कोण घेईल द्वंदें ४७
तया इंद्रजीतासि आधीं वधावें। वृथा शोक सांडूनियां सिद्ध व्हावें
पुरा होम हा जालिया आवरेना । समारंगणीं मारितांही मरेना ॥
प्रभू जाहली अभ्रिंणी व्योपंथें । वधावा सुमित्रासुताचेनि हातें ॥
तयें सांगतां सर्व आनंद जाला । बहूतांपरी राघवें गौरवीला ४९

पुढें राघवाची बहू स्तूति केली ।
विरांची असंभाव्य मांदी मिळाली ।
सभामंडळीं ते कपी रीस राजे ।
तयां मध्यभागीं महावीर साजे ॥ ५० ॥

समस्तांशि सोडीलसें इंद्र भावी । समर्था तया ऊपमा काय द्यावी ॥
असा राय हा देव ब्रह्मादिकांचा । सुमित्रासुतासी वदे रम्य वाचा

---

१ आकाशवाणी.

ह्मणे होम आरंभिला इंद्रजीतें। मुखें बोलिलें सत्य नैऋत्यनाथें ॥
पुरा होम होतां कदा आवरेना। समारंगणीं मारितांही मरेना ॥
प्रतापें समारंगणीं त्या वधावें। बळें आजि ब्रह्मादिकां सौख्य द्यावें
पुढें ऊठिला शीघ्र सौमित्र कैसा। नभोमंडळीं तीव्र आदित्य जैसा
जया देखतां काळ कांपे थरारां। सवें दीधलें राघवें पंचवीरां॥
हनूमंत बीभीषणू जांबवंतू। सुगंधू कपी ऋषभू वीर्यवंतू॥
महावीर ते पांचही सिद्ध जाले। कपी रीस आणीक कीती निघाले
सुमित्रासुतालागिं राजाधिराजें। मुखें बोलिलीं शक्तिसामर्थ्यबीजें
वरू दीधला स्वामि देवाधिदेवें। ह्मणे शत्रु जिंकोनियां शीघ्र यावें
करू मस्तकीं ठेविला रामचंद्रें। नमस्कार तैसाचि केला फणींद्रें ॥
समस्तीं विरींही नमस्कार केले। पुढें सव्य घालूनि तैसे निघाले।
अती आदरें स्कंधभागीं विरानें। सुमित्रासुता घेतलें मारुतीनें५७
निघाले महावीर ते लागवेगें।।पिता हिंपुटी मारुती मागमागें।
पुढें चालतां पंथ नीकुंबळेचा। विरां थोर आवेश काळासि कैंचा।
महा घोर तो लंघिला मार्ग तींहीं पुढें पाहतां पाहतां वाट नाहीं।
तरूचीं वनें लागलीं तीं वितंडें। प्रचंडें उदंडें बहू झाडखंडें ॥५९॥
भुमीं दाटले वृक्ष वृक्षां मिळाले। तयां अंतरीं वंश मिश्रीत झाले।
वरी पाहतां वाड आकाशपंथें। पुढें रीघ नाहीं तया वारियातें ६०
समें वीषमें झाडखंडें अचाटें। मिळालीं बळें वाजती कर्कराटें।
कडे तूटले थोर त्या पर्वताचे। झरे वाहती झाडखंडीं विषाचे ॥६१
तया अंतरीं सिंह शार्दूल कैसे। मदें मातले गर्जती काळ जैसे ॥
गजांचीं बहू दाट थाटें विशेषें। पळों लागती थोर किंकाटघोषें६२
बहू संकटें धांवती रानह्मैसे। रिसें कर्कशें देखतां जीव त्रासे ॥
बहू सांबरें चीतळें रानगाई। शुनी शूकरां मर्कटां मीति नाहीं॥६३
बहू श्वापदें घोर नानापरींचीं। बहू गर्जताती बहूतां स्वरांचीं।

१ राक्षसांच्या नायकानें.

भुतें खेचरें शक्ति वेताळ पीसे। बहू धांवती वन्हिचे ज्वाळ जैसे ६
बहू व्याळ वेटाळले झाडखंडीं। वनें व्यापिलीं सर्व कूळीं उदंडीं॥
बहूतांपरीचीं बहू तीं विखारें। विषें घोळती लाळ तीं थोरथोरें ६८
वहाती विषाचे महा वोघ तेथें। धुधूकारतां ज्वाळ आकाशपंथें।
गिरीशीं बळें आदळे तोयराशी। बहूसाल त्या तोडिलें पर्वताशी
गिरीशृंग पाठार दारीं कपाटें। शिळा शीखरें वृक्ष पाषाणथाटें।
दरे दर्कुटे थोर भ्यासूरवाणे। बहूतांपरीचे तरू ते पुराणे॥६७॥
कडे कापले तोय नेटें भडाडी। गिरीकंदरीं घोष तेणें धडाडी॥
धडाडां नद्या लोटल्या व्योमपंथें।भुमी तुटल्या घोर घातें विघातें
महारण्य तें घोर नीकुंबळेचें। पुढें जावयालागिं सामर्थ्य कैचें॥
समुद्रातिरीं दाटले वीस गांवें। पुढें जावया वाट नाहीं स्वभावें॥६९
भुमीपंथ नाहीं पुढें जावयातें। उडाले महावीर आकाशपंथें।
समुद्रासि सांडूनि वेगें निघाले। बळें शीघ्र नीकुंबळेमाजि गेले॥७०
पुढें काळ विक्राळ ते वीर गाढे। बळें राक्षसीं घातले सप्त वेढे॥
तयांमध्यभागीं विरें इंद्रजीतें। त्वरें आणिलीं होमद्रव्यें बहूतें॥७१
घटीं मद्य आज्यादिकें मांस नेलें। विरें राक्षसें शोणितें स्नान केलें
पु॰ वेदिकेमाजि हूताशनू तो। महा वीर प्रेतासनीं बैसला तो॥७२
सहस्रैक आहूतिचा नेम केला। ह्मणे म्यां वधावें नरां वानरांला।
शतें भक्तिसंख्याहुती लागवेगें। विरें घातल्या अग्निमूर्खी प्रसंगें॥
रथू नीघतां हिंसती दिव्य घोडे। उदेले मुखीं आगळे घोष गाढे॥
तया धूर्त बीभीषणा श्रूत जालें। सुमित्रासुतालागिं तें जाणवीलें॥
ह्मणे होम पूर्णाहुतीलागिं आला। प्रतापें बळें पाहिजे यत्न केला।
ह्मणे शेष गा धन्य बीभीषणा तूं। सवें धाडिलें राघवें याचि हेतू॥
वधूं शीघ्र राक्षेस हे बाणघातें। तयीं वारिलें त्यासि नैर्ऋत्यनाथें॥
ह्मणे वो प्रभू झुंजतां पूरवेना। पुरा होम होतां रिपू आवरेना॥७६॥

१ अग्नि.

तयीं बोलिला ऋक्ष तो जांबवंतू। ह्मणे वीर हो आइका एक मातू ॥
तुम्हीं होम विध्वंसिजे लागवेगें। रणामाजि मी पाडितों दैत्यदुर्गें।
मुखें बोलिला वीर मेरूबळाचा। सुमित्रासुतू गौरवी रम्य त्याचा।
कपी ऋषभू आणि त्या वायुसूतें। बळें घातली धांव आकाशपंथें ॥
नभीं मुख्य हे वीर दोघे उडाले। कपी रीस ऊदंड धांवूनि गेले।
धबाबां शिळा टाकिती व्योमपंथें। बळें होम विध्वंसिला घोर घातें
रथू मोडिला फोडिलीं सर्व पात्रें। विरें मोडिलें कुंड संकेतमात्रें।
पुढें वन्हि वीदारिला वेग केला। कितीएक राक्षेस तेथें निमाला॥
रिपू रावणी ध्यान भंगून पाहे। तयीं भंगिला होम तो दीसताहे।
त्वरें इंद्रजीतू नभीं दृष्टि घाली। तदा ऋषभानें दिशा शीघ्र केली॥
बळें होम विध्वंसिला मारुतानें। देहेधर्म संपादिला ऋषभानें।
पुढें पाहतां होम भंगून गेला। महा वीर राक्षेस युद्धा निघाला ८९
बळें कोपला काळ कृतांत जैसा। महावीर ऊठावला शीघ्र तैसा।
कपी वीर दोघे त्वरेशीं निघाले। बळें आपुल्या ते दळामाजि आले
सुमित्रासुतें वाहिला चंड मेढा। पुढें चालिला तो बळें वीर गाढा।
कपी लोळ कल्लोळ कोट्यानु कोटी। दळेंशीं बळें चालिला वीर जेठी।
महावीर ते थोर राक्षेस होते। कपीवीर ते धांवले शीघ्र तेथें।
समारंगणीं भार भारी मिळाले। कितीएक ते भीडतां भग्न जाले ॥
दळें लोटलीं राक्षसांचीं अचाटें। समारंगणीं चाललीं दाट थाटें।
बळें हाणिती शस्त्रघातें खणाणां। महीमंडळीं घोष ऊठे दणाणा ॥
असंभाव्य राक्षेस मारीत आले। कपी वीर ते भंगले भग्न केले।
तयां देखतां मारुता कोप कैसा। बळें चालिला काळ कृतांत जैसा
गदा घेतली शीघ्र नैर्ऋत्यानाथें। उडाला कपी ऋषभू व्योमपंथें।
सुगंधू कपी लोटला वीर्यवंतू। बळें आगळा चालिला जांबवंतू ॥
कपी काळ कल्पांतिचे मेघ जैसे। रणीं लोटले गर्जती वीर तैसे।

१ इंद्रजितानें.

बळें घालिती पालथें या भुगोळा तिहीं मांडिला आट राक्षस-कूळ
रणीं हाणिती एकमेकां फडाडां । तुटों लागले पादपाणी तडाडां
नद्या लोटल्या शोणिताच्या भडाडां समारंगणीं घोष ऊठे धडाड
रणीं पाडिले दैत्य कोटयानुकोटी।बहूतीं विरीं दीधली त्यांसिपृष्टं
पुढें देखतां कोपला काळ जैसा । रणीं लोटला रावणी वीर तैसा ॥
तया राक्षसें घोर संधान केलें । कपींवाहिनीमाजि कल्पांत आलें ।
मयूरासि पिंजारिलें पुच्छ जैसें । रणीं पाडिले ते कपी वीर तैसे ॥
कपी मारुतीसारिखे भग्न केले । कितीएक ते वीर धाकें पळाले ।
पुढें पाहतां वीर सौमित्र कैसा । गजा देखतां ऊठला सिंह जैसा ॥
टणत्कारिलें चाप काळाग्निरोषें । थरारी धरा सप्त पाताळ घोषें ।
भुमी वर्षती मेघ ऊदंड गारा।चळों लागल्या त्या असंभाव्य तारा
भिडाया रणीं ऊठले वीर कोपें । बळें सृष्टि जाळील नेणों प्रतापें ।
तयीं शीघ्र बीभीपणें वेग केला । गदा घेउनी वीर सम्मूख जाला॥
सुमित्रासुतालागिं सांडूनि मागें । पुढें धांवला वीर तो लागवेगें ।
रणीं देखिला वीर बीभीषणू तो । तया बोलता जाहला रावणी तो
ह्मणे रे बहूतां दिसां देखिलासी । वृथापुष्ट तूं राक्षसांमाजि होशी ।
नरें वानरें दास जालासि त्यांचा । मनू भंगिला रे तुवां पूर्वजांचा ॥
तुला ठाउका कोप माझा कृतांतू । मला इंद्रजीता पुढें मश्यकू तूं ।
करूं पाहशी थोर सामर्थ्य येथें । समारंगणीं धाडितों मृत्युपंथें ॥
ह्मणे इंद्रजीतास नैर्ऋत्यानाथू । बळेंवीण तूं बोलशी व्यर्थ मातू ।
मजलागिं तो काळ मारूं शकेना । वरू दीधला तोषला रामराणा॥
बहू शीकवीलें तुह्मां दुर्जनांसी । परी नायका रे तुह्मी पापराशी ।
मला सांगतां हीत अव्हेर केला । समस्तांसि येणें गुणें मृत्यु आला
मला ताडिलें वैभवाचेनि तोषें । बुडालेत रे सर्व तेणेंचि दोषें ।
समस्तांसि मारील हा रामराजा । समारंगणीं मीच पाहीन वोजा ।

१ वानरसैन्यामध्यें.

सभामंडपीं फार तां गर्व केला।
कळेना तुला मत्यु संनीध आला
तुला आजि मारील सौमित्र बाणीं।
मुढा राक्षसा जाण हे सत्य वाणी ॥ १०२ ॥

बहूसाल धिक्कार केला तयातें। प्रतापें सिमा सांडिली इंद्रजीतें।
पदें ताडितां तो महासर्प जैसा। रणीं कोपला वीर राक्षेस तैसा ॥
ह्मणे रे उभा फीर सम्मूख राहें। समारंगणीं धीर संधान साहें।
बळें सोडिले बाण दारूण आले। सुमित्रासुतें सर्व छेदून नेले॥
रणीं घातला रावणानूंज पाठी। प्रतापें पुढें चालिला वीर जेठी।
समारंगणीं अंतकातुल्य भासे। महावीर तो देखतां जीव त्रासे॥
महा युद्ध होईल दोघांजणांशीं। पुढें सज्जनीं चित्त द्यावें कथेसी
ह्मणे दासऊदास श्रोतीं न्हावें ऋषी बोलिला तेंचि हें सार घ्यावें

प्रसंग सातवा.

फणी रावणी वीर सम्मूख जाले। बळाचे महाकाळ जैसे उदेले।
करायास निर्वाण बे एकमेका। विरश्रीबळें सोडिली सर्व शंका ॥
पुढें बोलता जाहला इंद्रजीतू। कृतांतापुढें निर्बळी मानवा तूं।
मरायासि कां व्यर्थ आलासि येथें निमेषांत मारीन रे बाणघातें
रणामाजि सम्मूख होतां बळेंशीं।समस्तां तुह्मां पाडिलें नागपाशीं
पुन्हा मागुती सर्वही बाणजाळीं। निमालेत माझ्या करें युद्धकाळीं
अरे काय झाली तुझी शक्ति तेथें पुनः शीघ्र आलासि युद्धास येथें
तुवां आणिलें काय सामर्थ्यजाया बळें दावितां।निर्बळें व्यर्थवायां
वृथापुष्ट रे हा बहू राजभ्राता। नृपें ताडिला रे सभेमाजि लाथा।
समस्तांमध्यें रावणें भ्रष्टविला। तुह्मां मर्कटांमाजि तो श्रेष्ठ केला
बळें आपल्या रे तुझे पादपाणी।

---

६ १ त्वां. २ बिभीषण.

नभामाजि खंडून घाडीन बाणीं
समस्तां तुह्मां ठाउकी शक्ति माजी ।
राहाया पुढें काय रे शांति तूझी ॥ ६ ॥

बहू बोलिला वाजटूं घोर शत्रू । प्रती उत्तरें बोलिला तो सुमित्रू ।
मि हा कोण तूं नेणशी काय मूढा। वृथा विक्रमू बोलशी वाड पूढां
महीरुंद विस्तीर्ण छप्पन्न कोटी गिरी दिग्गजांची असंभाव्य दाटी
तढाकें नद्या मातले भव्य सिंधू । वरी दाटली जीवसृष्टी अगाधू ॥
असंभाव्य हा भार कोणा धरेना । न घेतां पुढें जीव सृष्टी उरेना।
सहस्रां फणींचा असंभाव्य व्याळू तयांमाजि एकें फणीं हा भुगोळू
स्वभावें शिरीं ठेविजे पुष्प जैसें । तयाचे परी घेतलें विश्व तैसें ।
तयाहून तो कोण आहे विशेषू । मुढा नेणशी कां स्वयें मीच शेषू।
भविष्योत्तरें सर्वही सत्य व्हावीं । बळें वैभवें राक्षसांचीं दिसावीं ।

ह्मणूनी तुवां घेतलें येश युद्धीं ।
नभामाजि जाऊनि कपटच्यबुद्धी।
जनीं हीन त्याला बरी वेळ आली ।
अकस्मात ते कीर्ति होऊनि गेली

बळें आगळा राम आत्मा जगाचा । तयाहूनि रे विक्रमू कोण कैंचा
तुह्मां पापरूपांमधें भक्त एकू । महावीर बीभीषणू पुण्यश्लोकू ।
तयाशी सभामंडपीं गर्व केला । दिसेंदीस राक्षेस सर्व बुडाला १२
रिपू बोलतो जाण रे सत्य वाणी । प्रतापें तुझें शीर छेदीन बाणीं
तया बोलितां ताविली भीम दृष्टी उभा काळ जाळावया जीवसृष्टी
बळें छेदिता जाहला वोष्ठ दंतीं । सिमा फांकली वैभवाची दिगंतीं
करारां रणीं खादल्या वज्रदाढा।शतें सोडिली बाण वोढूनि मेढा
बळें धांविलीं बाणजाळें उफाळें । लखाखीत सौदामनीचेनि मेळे ।
तडाडीत घोषें कडाडीत आले । सुमित्रासुतें सर्व छेदून नेले १६

१ वाचाळ. २ जास्ती. ३ विजेचें.

पुन्हा कोपला तो रिपू कोटिगूणें ।
शतांचीं शतें सोडिले बाण तेणें ।
नभामाजि ते बाण बाणीं सणाणा ।
कितीएक स्फुल्लिंगे[1] भालीं फणाणा ॥ १७ ॥

असंभाव्य ते जाहली बाणवृष्टी । जळों लागली पावकें सर्व सृष्टी ।
अतां चंड ते दंड अद्भूत कैसे । महाकाळ कल्पांतिचे मेघ जैसे ॥ १८
कडाडां खडाडां गडाडां घडाडां तडाडां थडाडां दडाडां धडाडां
बहूतांपरीचे बहू घोष झाले । ग्रहां चंद्रसूर्यादिकां कंप आले ॥ १९

कितीएक सिंधूदकें तप्त जालीं ।
कितीएक सिंधूदकें तीं उडालीं ।
असंभाव्य त्या दाटल्या बाणकोटी ।
बळें सोडिती पाडिती वीर जेठी ॥ २० ॥

नभामाजि कल्पांत ते बाणजाळीं । महा युद्ध तें होतसे अंतराळीं ।
रिपू पेटले दोघही घोर मारा । भुमी वृष्टि गारापरी सर्व तारा ॥ २१
वरी पाहतां बाणबाणीं खणाणां । रिपू एकमेकांसि तो भेदवेना ।
रथारूढ तो रावणी धांवताहे । पदीं चालतां शेषक्रक्षां[2] न साहे ॥ २२
[illegible] ग्रालिला वीर तो जांबवंतू । शिळा घेतली धांवला काळकेतू ।
बळें हाक देऊनियां चक्रचालीं । उफाळें शिळा तो रथामाजि घाली
रथा मोडिलें पाडिलें भग्न केलें । सुमित्रासुता रावणी साम्य जालें ।
सुगंधें विरें वैभवें लागवेगें । महा अश्व ते चूर्ण केले प्रसंगें ॥ २४ ॥
कपीनाथ बीभीषणें मारुतीनें । विरांलागिं सन्मानिलें थोर मानें ।
भलें हो भलें थोर आश्चर्य केलें । रिपूच्या रथा विक्रमें भंगवीलें ॥ २५
नभीं सर्व आनंदली देवसृष्टी । बहूसाल संपादिली पुष्पवृष्टी ।
समस्तां मनीं थोर आनंद जाला । रिसीं वानरीं घोष अद्भूत केला ॥
ह्मणे रावणी हा रिपू आवरेना । बहूसाल सामर्थ्य याचें सरेना ।

---

१ ठिणग्या. २ आस्वलांना.

शरां मारितां सर्व तोडीत आहे । पुढें अग्निअस्त्रासि तो सोडिताहे।
तयें सोडितां अस्त्र तैसें निघालें । धडाडीत तें तेज पुंजाळ आलें
नभीं धूम्र दाटे असंभाव्य ज्वाळा। कडे पाहती भस्म नक्षत्रमाळा।
असंभाव्य ते चालिली वन्हिधाडी।मही सर्व आकाश तेणें कडाडी।
बहूवर्ण ज्वाला शिखी धांवताती । कडाडीत नेटें कपीमाजि येती ।
कपी ऋक्ष तेणें भयातूर जाले । कितीएक ते वीर पोटीं गळाले ।
बहू सोडिला धीर नैऋत्यनाथें । ह्मणे गा विरां सर्व गेलों अनर्थें ॥
सुमित्रासुतें देखिलें अग्निअस्त्रा । पुढें सोडिता जाहला मेघअस्त्रा ।
तया सोडितां मेघ तैसे उदेले। गिरीचेपरी अंबरीं भार आले ॥३१
नभीं दीसती ते हुडे कोट झाडें। महा मेघ गर्जोनि गंभीर वाडें।
नभा व्यापिलें घोर अंधार जाला।दिसेना रणामाजि दोहीं दळांला
नभीं चालिले ते बहू कीट काळे । झकाकीत सौदामिनीचेनि मेळें ।
बळें मेघधारा असंसाव्य गारा। सुटे कंप सूसाट घोषें थरारां ॥ ३३
प्रसंगीं तये पाणजंजाळ जालें। रणामंडळीं तोय अद्भुत आलें ।
कितीएक झाडें भुमी चूर्ण होती। पुरें पट्टणें सर्व वाहूनि जाती ॥
सुमित्रासुतें थोर अद्भुत केलें जनाला गमे आजि कल्पांत आलें ।
बुडों लागले भार त्या राक्षसांचे । बहूसाल त्या धीर गेले विरांचे
रणीं सोडिलें अस्त्र नेटें विझालें। बहू राक्षसां थोर कल्पांत आलें ।
त्वरें रावणी वायुअस्त्रास सोडी। असंभाव्य तो वात नेटें झडाडी ॥
कडाडीत पाडें असंभाव्य झाडें। बळें पाडिलीं वाड जुंबाड झाडें ।
फुटों लागलीं शैलशृंगें खडाडां । कडे चालिले पर्वतांचे भडाडां ॥
भ्रमों लागलीं खेचरें प्रेत जालीं। गृहें गोपुरें एक वेळे उडालीं।
बहूसाल तो वातआवर्त जाला ।तया देखतां मेघ नेटें उडाला ॥३८॥
सुमित्रासुतें देखिला चंड वारा । गिरीअस्त्र सोडूनि केला निवारा।
असंभाव्य तीं चाललीं शैलशृंगें । बहूवात निर्वात केला प्रसंगें ॥३९

१ वाहुटळ.

महावीर तो वज्रअस्त्रासि सोडी। रणा रावणी शैल तत्काळ तोडी।
रिपू राक्षसें शैल ते पिष्ट केले। बळें आपुल्या दिग्गजां आड नेले ४०
पुढें जाहली ते बहू वज्रदाटी । तया देखता जाहला वीर जेठी ।
पुढें वीर सौमित्र ब्रह्मास्त्र सोडी। तयापासुनी वन्हि नेटें भडाडी ४१
गमे कोटि विद्युल्लता एक वेळा। महा लोळ कल्लोळ भासे भुगोळा।
गिरी चालिले ते असंभाव्य कैसे । नभीं धांवती मातले मेघ जैसे॥

रणामंडळीं पावकें त्या अचाटें ।
जळों लागलीं सर्वही वज्रथाटें ।
पुढें चालिल्या त्या असंभाव्य ज्वाळा।
रणामंडळीं जाहली एक वेळा॥ ४३ ॥

तया देखतां रावणी तेंचि सोडी । रणामंडलीं एकमेकांसि तोडी।
रणामाजि तत्काळ सन्मूख आले महा ज्वाळ ते एक होऊनि गेले
पुढें घोर रुद्रास्त्र त्या रावणीनें। बळें सोडिलें शीघ्र माहाविरानें।
रणामाजि तें चालिलें एकवेळे। भुमी पाय अकाशपंथीं झिसाळें ॥
बळें धाविले ते रणामाजि कैसे। गिळाया भुगोळा महा विघ्न जैसे।
तया देखतां कंप माहाविरांसी। भयें मूर्छना पातली वानरांसी॥
तया देखतां तो फणी सिद्ध जाला॥पुढें सोडिलें शीघ्र माहेश्वराला
उठे मातला काळ कल्पांतकाळीं दिशादाटल्या सर्व आकाशज्वाळीं
रवी कोटि विद्युल्लता एक वेळां। रणीं धांवती कंप जाला भुगोळा।
महातेज हेलावलें तेचि काळीं। असंभाव्य तें चालिलें ब्रह्मगोळीं ॥
तया देखतां अस्त्र मागें पळालें। बहू कूळ तें खेचरांचें जळालें।
पुढें देखतां रावणी भ्रांत जाला। भयें भूलला बारवेना तयाला ॥
मनीं भावितो कोण राखेल गेलों। कळेना मला व्यर्थ येथें जळालों
तयीं शीघ्र रामानुजें काय केलें। प्रतिज्ञापणाला मनीं आठवीलें ॥
ह्मणे हो मनों शीर छेदूनि न्यावें ह्मणोनी बळें अस्त्र मागें वळावें ।

---

१ रुद्रास्त्राला.

रणामंडळामाजि वीरें सुमित्रें । बळें वारिलें अस्त्र तें बीजमंत्रें ॥ ८१
ह्मणे मेघनादू मला विघ्न आलें । परी थोर आश्चर्य कां वांचवीलें ॥
भला वीर सौमित्र हा वीर्यवंतू । मनासारिखें युद्ध मोठें करीतू ॥ ८।
असेना पुढें वीर होणार नाहीं । बहू देखिले पाहिले झुंजतांही ।
महावीर हे सूर्यवंशी बळाचे । रिपूलागिं रक्षावया कोण कैंचे ॥ ८३
महावीर दोघे रणीं तेचि काळें । पुन्हा सोडिते जाहले बाणजाळें ।
रणामाजि ते भेदिती एकमेकां । नभीं सोडिल्या बाणभाळी अनेका
रिपूंची रिपू तोडिती बाणजाळें । पुन्हा मागुती सोडिती ते उफाळें
विरें वीर तो भेदितांही ढळेना । विरश्रीबलें काय होतें कळेना ॥
पुढें काय केलें तया मेघनादें । रणीं हाक देऊनि धांवोनि क्रोधें ।
महातेज पुंजाळ त्या शीघ्रकाळीं बळें भेदिल्या तीनभाळी कपाळीं
महावीर तो रावणी काळरूपी । पुराणा बहू काळ कापव्यरूपी ।
सुमित्रासुतू तो दिसे बाळलीला । बळें भेदिला रक्त वाहे कपाळा ॥
तया देखतां कोप नैर्ऋत्यनाथा । पुढें चालिला पाववायासि वेथा ।
रणीं हाक देऊनि बीभिषणानें । गदा घेतली चालिला थोर त्राणें।
तया देखतां त्या दशग्रीवसूतें । रणीं विंधिला पाडिला बाणघातें ।
पुढें देखिला कोपला वीर गाढा । सुमित्रासुतें वाहिला चंड मेढा ॥

रणीं रावणी लक्षिला तेचि काळीं ।
बळें भेदिल्या बाणभाळी[1] कपाळीं ।
नवां बाणघातें रिपू स्वस्थ केला ।
तया मेघनादा बहू खेद जाला ॥ ९० ॥

कपाळीं बळें भेदिले बाण वीरें । प्रवाहो बळें चालिला तो रुधीरें ।
महामस्तकामाजि सर्वै बुडाले । कपाळावरी पिच्छबाशिंग जालें॥
ह्मणे वीर बीभीषणू वीरछात्रा । बरें ऊसणें घेतलें गा सुमित्रा ।
रिपू रावणी तापला वीर कैसा । शुळें टोंचितां ऊठला सर्प जैसा ॥

---

१ बाणसमूह.

महावीर निर्वाणिंचे बाण सोडी। लघू लाघवें शेष तत्काळ तोडी
असंभाव्य कोपानळें तीव्र ज्वाळा।मुखें सांडितां काळ कांपे चळाळां
सिमा सांडली थोर कल्पांत काळीं महावीर ते खीळिले बाणजाळीं
बहू खोंचले देह दोघांजणांचे। झरे लागले वाहती शोणिताचे ॥
विरश्रीबळें दुःख नाहीं प्रतापें। रणीं भेदिती एकमेकांस कोपें।
बहू माजलें युद्ध तें ओसरेना। बळें भांडती एकमेकां सरेना॥६५॥

पुढें काय केलें सुमित्रासुतानें
गुणीं सज्जिलें त्या रवीचक्रबाणें।
सुखीं धांवती त्या शिखा पावकाच्या।
बहू चंचला कोटि विद्युल्लतेच्या॥

कडाडीत कोपानळें बाणभाळी बळें सांडितां शीघ्र तैशी निघाली
भयातूर दोहीं दळीं कंप जाले। ऋषी देव गंधर्व घाकें पळाले॥ ६७
ग्रहादीक आकाशपंथा जळाले। बहू खेचरें भार भूमी गळाले।
ध्वनी ऊठला घोर घोषें तडाखा। बळी कांपती ईतरां कोण लेखा।
सुमित्रासुतें शीघ्र संधान केलें। रणीं रावणीशीर छेदून नेलें।
समस्तां सुरालागिं आनंदवीलें। सुरेशामनींचें महा शल्य गेलें॥
रणामाजि तो इंद्रजीतू निमाला। समस्तां सुरांलागिं आनंद जाला
महाकंटकू[1] घोर संहार केला। त्रिलोकीं बहू कीर्तिचा घोष गेला।
पुढें शेष सूगंध बीभीषणानें। दळें सर्वही सिद्ध केलीं विरानें।
कपीशीं सुवेळाचळा राम जेथें। महावीर ते चालिले सर्व तेथें ॥
प्रभू राम तो बंधुची वाट पाहे। उतावीळ पोटीं वियोगा न साहे
बहूसाल चिंता करी बांधवाची। ह्मणे कोण वेळा सुमित्रासुताची
तया बोलतां भार तैसे उदेले। दळेंशीं बळें येश घेऊनि आले ।
समर्था प्रभूला नमस्कार केले रघूनायका भेटले स्वस्थ जाले॥
सुमित्रासुताचा देहे स्वस्थ जाला। पुढें राघवें वैद्य पाचारवीला।

---

[1] महाशत्रु.

मुखें बोलिला राम तो वीरबाहो। करावा अती आदरें दिव्य देहो।
रणीं इंद्रजीतासि प्राणांत जालें।
कपीऋषभानें सवें शीर नेलें।
निचेष्टीत काया रणीं स्तब्ध ठेली।
प्रियेलागिं सांगवया भूज गेली ॥ ७९ ॥
त्रिकूटाचळीं भूवनें रावणाचीं। तयासारिखीं रम्य नीकुंबळेचीं।
तया भूवनामाजि सूलोचना तीं। सुखें वैभवाची वरी वेळ जाती ॥
अकस्मात तेथें ध्वनी घोष जाला।परीचारिका सांगती भूजआला
भुमी रम्य राजांगणें पाचबंदी। पडे भूज तेथें स्रवे रक्तबिंदी ॥
मनामाजि ते शंकली दिव्य बाळा।रणामाजि भर्तार त्या कोण वेळा
भ्रमें चित्त दुश्चित्त बाहेर आली। फणीचेपरी भूज ते ओळखीली।
खुणे दाविलें लीहिलें पत्र हातें। ह्मणे चालिलों मी पुढें मुक्तिपंथें।
तुझ्याकारणें धाडिली मूळ बाहे। प्रिये चाल वेगीं तुझी वाट पाहें।
तया वाचितां थोर आकांत जाला।
दुखामाजि तो सौख्यसिंधू बुडाला।
मनीं वैभवाची तिनें सांडि केली।
त्रिकूटाचळीं जावया सिद्ध जाली ॥ ८० ॥
बहू पूतळ्या पिंजरे पक्षियाती।
तये भोंवतीं भोंवतीं रूदताती।
अहो माय आह्मांसि सांडून जाशी।
तुझ्या वेगळीं सर्व आह्मी विदेशी ॥ ८१ ॥
तयांलागिं संबोखिलें रम्य वाणी।तुह्मां रक्षिता देव तो शूळपाणी
मिळाले बहू लोक ते दाटि जाली। शिबीकेमधें भूज वेगें निघाली ॥
विसारे बहूसाल नानापरीचे। अलंकार भांगारें ते सुंदरीचे।
धनें संपदा पाहतां मीति नाहीं। तिनें वांटिलें लूटिलें सर्व कांहीं ॥

---

१ भुज. २ विस्मयकारक. ३ सोनें.

पुढें अश्विनीलागिं आरूढ जाली। बहू वेग लंकापुरीमाजि गेली।
नमस्कार केला तया रावणाला। पुढें टाकिलें पत्र आकांत जाला
रणीं झुंजता इंद्रजीतू निमाला। बहू नायकांचा ध्वनीघोष झाला
दुखें व्याप्त लंकापती आंग घाली। नसे मानसीं शुद्धि सर्वे उडाली
प्रधानीं बहूतांपरी सांवरीला। पुढें रावणा कोप तत्काळ आला ॥
ह्मणे आजि संहारितों वैरियाला। दळेंशीं रणीं जावया सिद्ध जाला
ह्मणे सासुऱ्यालागिं सूलोचना ते। घडीनें घडी आमुची वेळ जाते
समर्था मला शीर आणून द्यावें। पुढें काय मानेल तैसें करावें॥

शिरें आणितों आजि आठां जणांचीं।
मुखें तीव्र क्रोधानळें रावणाचीं।
रिपू दोघ बीभीषणा अंगदाचें।
रिसा सुग्रिवा मारुता ऋषभाचें॥

बहूसाल तो कोप रायासि आला। पुढें मंदिरामाजि नेलें सुनेला॥
तियेलागिं मंदोदरी नीति सांगे। रघूनायका भेट वो लागवेगें॥
अहो देखिलें स्वप्न म्यां घोरवाणें। निमाले रणीं सर्व राक्षेस प्राणें।
नव्हे स्वप्न हें वाटतें सत्य आहे। दिलें राज्य बीभीषणालागिं पाहें
ग्रह सूटले तूटले पाशबेडी। पुढें सोडिले देव तेतीस कोडी॥
त्रिलोकीं उभी राहिली रामगूढी। पुढें साच होईल ऐशींच प्रौढी
ह्मणोनि तुवां शीघ्र आतां उठावें दिनाचे परी रामचंद्रा वदावें॥
करूणास्वरें राघवा आळवावें। बहूतांपरी शीर मागूनि घ्यावें॥
त्वरें ऐकतां ऊठली शब्द नेटें। पुढें वाजिती भाटवेताळथाटें॥
कपीवाहिनीनें महाद्भुत केलें। त्वरें बोलती जानकी पाठवीलें॥
ह्मणे राम हें सर्वथाही घडेना। रिपू मारिल्यावीण दृष्टी पडेना॥
असंभाव्य सेनासभा दाटली ते। पुढें शीघ्र सूलोचना भेटली ते॥
पुढें देखतां राम सूखें निवाली। कृपा भाकितां ते नमस्कार घाली

१ समूह.

कृपासागराची बहू स्तुति केली । सुशब्दें रघूनायकें तोषवीली ।
प्रसंगीं तये थोर आश्चर्य जालें । निचेष्टीत शीरें बरें हास्य केलें॥
कृपें पाहिलें रामचंद्रें दयाळें । पती उठवितों तुझा शीघ्रकाळें॥
खुणा दाविती वो वळावें दयाळा । सभे घालिती एकमेकांसि डोळ॥
कपी वीर ते सांगती कानगोष्टी । पुढें ऊठतां सर्व आटील सृष्टी ॥
वदे ऋक्षस्वामी बरेंसें विचारा । रिपू नुठवावा कदा ऊपकारा ।
वदे मारुती राघवालागिं रागें । रघूनानायकें सांडिली गोष्टि मा
उदासीन देखोनि सूलोचना ते । नमस्कार केला त्वरें चालिली ते
प्रभू सव्य घालूनियां शीघ्र गेली । मनोभावना सर्वही सिद्ध केली
समुद्रातिरीं भीमकुंडा प्रचंडा । बळें चेतल्या वन्हिशाखा उदंडा ॥
दशग्रीव मंदोदरी राजभारें । सवें चालिलीं गांव लोकें अपारें ॥
ऋषीदेवगंधर्वमांदी मिळाली । समस्तीं तियेची बहु स्तुति केली ॥
करी ती ऋषीनायिका अक्षवाणें । उडी घातली अग्निमूर्वी स्फुरा
मनामाजि होता मनांतील हेतु । पुढें देखिला इंद्रजीतू समर्थू ।
सती आदरें मुक्तिपंथास गेली । कथा राहिली पाहिजे चालवीली ।
फणीगर्भरत्नासि हो दग्ध केलें । ह्मणे दास हें राक्षसी कृत्य जालें
पुढें सज्जनीं चित्त द्यावें कथेला । महाशक्ति भेदील रामानुजाला ॥

प्रसंग ८ वा.

सुमित्रासुतें पाडिला इंद्रजीतू । रणीं ग्रासिला काळ जैसा कृतांत
दळें फूटलीं वीर मागें पळाले । कितीएक घायाळ लंकेंत गेले १
सभामंडपीं वीर घालोनि मेटें । भुमी पीटिती थोर दुःखें ललाटें ।
मुखें बोलती इंद्रजीतू निमाला । पुरीमाजि तो थोर आकांत जाला
त्रिकूटाचळीं मृत्यु आला बहूतां । समस्तांसि संहार हे मूळ सीता ।
सुपारश्व संबोखितां ते प्रसंगीं । पिशाचापरीं ऊठला लागवेगीं

---

१ जाम्बवान. २ शेषकन्या सुलोचना.

तया रावणा मूर्छना सांवरेना। भूमी आंग घाली कदा आवरेना।
स्त्रियापुत्रकन्यादिकें तोंड घेती। प्रसंगीं तये थोर जाली रुदंती ४

अशोका वनामाजि तो शीघ्र गेला।
सितेलागीं मारावया सिद्ध जाला
पुढें देखतां ते भयातूर जाली।
सुपारश्व धांवोनियां आड घाली॥ ५॥

बहू तांपरी राव तो बोधवीला। पुढें रावणू क्रोध सांडून ठेला।
महावीर दोघे पुरीमाजि आले। रणीं जावयालागिं ते सिद्ध जाले
पुढें उठवीलीं दळें सिद्ध होती। रथी सारथी हस्ति घोडे पदाती।
महाविक्रमें चालिले राजभारें। दणाणीतसे मेदिनी घोरमारें ७

असंभाव्य तीं सोडिलीं बाणजाळें।
कपी टाकिती चंड शीळा उफाळें।
महावीर संघट्टले एकमेकां।
बळें भेदिती दूरि टाकूनि शंका॥ ८॥

महामार आरंभिला वानरांतें। पुढें बाण कार्मुक[1] तें सिद्ध होतें।
उभा राहिला विक्रमें वीर कैसा। बळें सर्व संहारितो काळ जैसा
बहूसाल तीं सोडिलीं बाणजाळें। तुटों लागलीं राक्षसांचीं शिसाळें
असंभाव्य तीं पोकळीमाजि जाती पुरे धांव तेथूनियां खालिं येती
बहूसाल संहार केला दळाचा। करी कोण लेखा तयां घायिळांचा।
रणीं राघवें लाविले घायवारे। पळाले पुरीमाजि ते थोर मारें ११
भयें बोलती सांगती रावणाला। रणामाजि तो सर्व संहार जाला।
असंभाव्य तो कोपला पापराशी। पुढें धाडिलें शीघ्र तीघांजणांसी
विरूपाक्ष विद्युन्मतू आणि मन्तू। रथारूढ होऊनियां लंकनाथू।
महाशस्त्र-सामुग्रिया तो समर्थू। बळें चालिला रुंधिला राजपंथू
असंभाव्य सेना पुढें आणि मागें। रणामंडळा चालिला लागवेगें।

---

[1] धनुष्य.

बहूसाल वाद्यें पुढें एक वेळां। समारंगणीं नाद गेला भुगोळा १४
रथां घोडियां कुंजरां दाटि जाली। उफाळें बळें चंड सेना निघाली।
बहू शस्त्रपाणी बहू छत्रछाया। बळें बोळले मेघ जैसे पहाया १५
उभा राहिला रावणू राजभारें। तिथे वीर ते भीडती घोर मारें।
पुढें देखितां रावणू सांवरेना। उभा राहतां धीर पोटीं धरेना १६
बळें वाइलीं रावणें चंड चापें। बहूसाल ते बाण सोडी प्रतापें।
असंभाव्य तीं सोडिलीं बाणजाळें तुटों लागलीं पादपाणी शिसाळें
कपी सर्वही छेदिले मुख्य शत्रू। रणामंडळीं गर्जला तो अमित्रू।
कपी खोंचले नेट पोटीं धरेना। पराधिक्य तें सुग्रिवा साहवेना
बळें हाक देऊन तैसा निघाला। तया पाठिशीं तो विरें वीर आला
कितीएक ते बाड जुंबाड हातीं। कितीएक ते धांवती शृंग घेती
किती एक घेऊनियां चंड शीळा किती एक फीरावितीं भिंडमाळा
कितीएक ते झाडिती शस्त्रधारा। कितीएक घेऊनि आले कुठारा
कितीएक ते खड्ग घेऊनि आले। कितीएक ते शूळपाणी मिळाले
कितीएक लोहार्गळा ते प्रसंगीं। कितीकीं गदा घेतल्या लागवेगीं।
कितीएक घेऊनि आले दशघ्नी। कितीएक घेऊनि आले शतघ्नी
किती तोमरें पाट्टिशेंशीं निघाले। कितीएक ते शूळ घेऊनि आले

किती फर्शपाणी किती चक्रपाणी।
कितीएक ते वीर खट्वांगपाणी।
कितीएक आसीलता झाडितातीं।
कट्यारा सुऱ्या वीर घेऊनि येती॥ २३॥

बहुतांपरीचीं बहूसाल शस्त्रें बहू हाक देती विशाळें वगैत्रें।
कपीनायका भोंवती दाट थाटें। रणीं धांवती वीर ते कडूकडाटें
पुढे रावणें देखिला थोर थावा। असंभाव्य तो सुग्रिवाचा उठावा
कपीचक्र तें घोर अद्भूत आलें। मनामाजि तें थोर आश्चर्य केलें २५

---

१ गोफीण. २ मुखें. ३ थवा.

कपींचा रणा लोळ कल्लोळ आला । गजारूड महामतू सिद्ध जाला
तया रावणा देखतां युद्ध होतें । बहू मांडला आंट त्या राक्षसांतें
गजारूढ माहामतू शैल जैसा । शिळा टाकितो वीर सुग्रीव तैसा ।
गजामस्तकीं ते शिळा चंड आली गराडून तो कुंजरू आंग घाली
गजा पाडितां छादिला उष्ट्रदंती । बळें चालिला शूळ घेऊनि हस्तीं
ह्मणे साह रे साह तूं सुग्रिवाला । सुळा टाकितां वीर वर्ता उडाला
पुढें शूळ मोडूनियां लागवेगें । गदाघात हाणे तया पृष्ठभागें ।
महा वीर तो घोर मारें पळाला । रणीं राक्षसां थोर संहार जाला
विरेंवीर राक्षेस ते भग्न केले कपी धीट ते नीट मारीत आले ।
तयां देखतां वीरुपाक्षू निघाला । बहूसाल धिकारिलें सुग्रिवाला[1]
पुढें सुग्रिवें बाड जुंबाड हातें । रिपूचे रथीं टाकिलें घोर घातें ।
वरी पाहतां झाड सम्मूख आलें । विरें बाण टाकूनि छेदून नेलें ॥
शिळा टाकिली चंड सा सुग्रिवानें। बळें फोडिली बाणघातें विरानें
पुन्हा राक्षसें घोर संधान केलें । कपी सुग्रिवें तुच्छ मानूनि नेलें ॥
पुढें सुग्रिवें शृंग त्या आचळाचें । करीं घेतलें अग्र मंद्राचळाचें ।
बळें टाकिली ते शिळा घोर घातें । विरूपाक्ष तो चालिला मृत्युपंथें
रणीं राक्षसां पातली मृत्युवेळा । पुढें देखिलें रावणें त्यांसि डोळां ।
अहारे कसें काय जालें कपाळा । भयें भूलला पातली कंपवेळा
पुढें रावणें देखिलें सव्यभागीं । महावीर विद्युन्मतू ते प्रसंगीं ।
तया बोलला पाहसी काय वीरा । महावीर तो पेटला घोर मारा
रथारूढ होऊनियां सुग्रिवाला । पुढें शीघ्र पाचारिलें त्या कपीला ।
शरांचीं शतें टाकिलीं राक्षसानें । विरश्रीबळें साहिलें सुग्रिवानें ॥
पुढें सुग्रिवें घेतली चंड शीळा । बळें टाकिली त्यासि लक्षूनि डोळां।
शिळा फोडिली राक्षसें बाणघातें।बळें कोप आला तया सुग्रिवातें
शिळा घेतली दूसरी सुग्रिवानें । पुन्हा टाकिली चंड माहाविरानें ।

---

१ नाश.

तयें राक्षसें फोडिलें त्या शिळेला। महावीर तो धीर देतो दळाला
कपीनाथ सुग्रीव देखोनि ऊणे। बहू कोपला वीर तो कोटिगूणें।
बळें लांगुळें घाव हाणे महीला। गदे झेलिलें तोडिलें त्या रथाला।
निमाले गदा लागतां दिव्य घोडे। रथू वीघडे चूर्ण होऊनि मोडे।
पडे सारथी दैन्यवाणा उताणा। विरां राक्षसां मूर्छना सांवरेना।
रणीं ऊठला वीर तो सिद्ध जाला। गदा घेतली हांकिलें सुग्रिवाला॥
बळें हाणितां झेलिली त्या कपीनें। पुन्हा हाणिती एकमेकां गदेनें।
बळाचे महावीर दोघे प्रतापी। गदा हाणिती भीडती काळरूपी।
गदाघात संघट्टणें वन्हिवृष्टी। जळों लागली पावकें सर्व सृष्टी॥
बळें हाणितां भंगलें सर्व कांहीं। गदा टाकिल्या घेतले शूळ तेहीं।
रणीं भीडतां शूळ ते चूर्ण झाले। महावीर ते मल्लयुद्धासि आले॥
दणाणा रणामाजि ते मुष्टिघातें। बळें हाणिती एकमेकां निघातें।
कपी सुग्रिवें दीधली वज्रमुष्टी। महा वीर तो पाडिला प्रेत सृष्टीं॥
तया देखतां मंतु धांवोनि आला। रणामंडळीं हांकिलें अंगदाला।
बहू त्रासिता जाइला घोर वाणीं। तयें अंगदा भेदिलें पंच बाणीं॥
तया मूर्छना देखतां जांबवंतें। महावीर तो ताडिला वृक्षघातें।
विरें राक्षसें वृक्ष छेदूनि नेला। रणीं भेदिला ऋक्ष तो भग्न केला॥
रणीं भेदिलें देखिलें त्या रिसाळा। गवाक्षा विरा थोर आवेश आल
पुढें लक्षिता जाहला राक्षसातें। बळें ताडिलें थोर पाषाणघातें ४८
विरें शीघ्र पाषाण तो भग्न केला। शरें नीकुरें भेदिलें त्या कपीला।
गवाक्षू कपी तो भुमी आंग घाली। तयीं अंगदें मूर्छना सांवरीली॥
करीं सार आसीलतेशीं निघाला। बळें हाक देऊनि सम्मूख आला॥
कठोरें करें ताडिलें राक्षसातें। महामंतु तो चालिला मृत्युपंथें ४९
रणामंडळीं शांति जाली रिपूंची। दळें गर्जतीं जाहलीं वानरांचीं।
उणें देखितां रावणा कोप आला। प्रतापें रणामाजि युद्धा निघाला

---

१ जाम्बवान्.

रथू लोटिला रावणें शीघ्र काळें। बहू साल तीं सोडिलीं बाणजाळें
पुढें देखतां राम तत्काळ छेदी। पुन्हा रावणू घोर संधान साधी५१

नभीं सोडिले बाण कोट्यानुकोटी।
असंभाव्य जाली बहू थोर दाटी।
महामेघ तो मोकली मेघधारा।
रघू नायकें छेदिले ते सरारां ॥५२॥

पुढें रावणू थोर कोपें कडाडी। करी गर्जना मेघ जैसा गडाडी।
बहूकोपला तो असूरास्त्र सोडी॥तयीं चालिल्या त्यानभीं चक्रकोडी
असंभाव्य तीं चाललीं घोर चक्रें। महा तेज पुंजाळ त्यांचीं वगत्रें।
कपीवाहिनीमाजि ते एकवेळे । तुटों लागलीं वानरांचीं शिसाळें॥
पुढें देवगंधर्वअस्त्रांस सोडी। तिहीं तोडिल्या सर्वही चक्रकोडी।
रणीं रावणू रुद्रअस्त्रासि घाली। सूळांमूसळांची नभीं दाटि जाली
घुघाटें कपीच्या दळामाजि यावें। तयीं योजिलें तें महाअस्त्र देवें।
महाथोर माहेश्वरी मूळमंत्रें। तयें सोडिलें सूटलीं वज्रशस्त्रें॥ ५६ ॥
लोहोमूसळें ते गदा शूळ हो ते। बळें तोडिले पाडिले वज्रघातें।
दशग्रीव तो क्षोभला काळ जैसा। तगें भेदिलें पंचबाणीं सुरेशा॥
रिपूबाण सर्वांग भेदून गेले। दळीं रावणाच्या महाघोष जाले।
वपू भेदिली रावणें पंच बाणीं। चळेना रणीं राम तो वज्रठाणी५८
रणीं ऊसणें घेतलें राघवानें। दशग्रीव तो भेदिला सप्त बाणें।
महा दुःख जालें तया रावणाला। सुमित्रासुता थोर आवेश आला
तया अग्रजालागिं घालूनि मागें। महावीर तो चालिला लागवेगें।
सुमित्रासुतें बाणघातें निघातें। रिपूसारथी धाडिला मृत्युपंथें॥६०
पुढें मागुतें थोर संधान केलें। रिपूच्या धनूलागिं छेदून नेलें ।
तया वीर बीभीषणा कोप गाढा। रणीं चालिला चंड वाहून मेढा॥
तयें पाडिलें अष्ट तूरंगघातें। ध्वजस्तंभ तो छेदिला बाणघातें।

१ प्रहारानें.

रथू सारथी सर्वही भग्न केला। दशग्रीव दूजे रथीं स्वार जाला ॥
महाशक्ति ब्राह्मी तया रावणानें। अनूजावरी टाकिली तैं पुराणें।
कडाडीत धांवे महावीज जैशी। करी शेष मार्गे रिपूबांधवासी ।
सुमित्रातसुतें घोर संधान केलें। महाशक्तिनें शीघ्र छेदून नेलें।
शरें बाडिर्ता पावका वृष्टि झाली। कितीएक राक्षससेना निमाली ॥
रणीं रावणू तो कडाडीत कोपें। सिमा सांडली घोर रूपें प्रतापें।
घुघूकार सांडीत घडींत दाढा। अनर्थासि ऊठावला वीर गाढा।
महाशक्ति काढूनि मायासुराची। बहू काळ सन्नीध तैशी विरांची।
तयेलागिं त्या रावणें सिद्ध केलें। जयेमाजि ब्रह्मांड विंबोन गेलें।
कडाडीत घोषें घडाडीत ज्वाळा। तडाडी नभामाजि नक्षत्रमाळा।
महावीर ते थोर धाकें गळाले। विमानाहुनी देव नेटें पळाले ॥१७॥
सुमित्रासुता लक्षिलें रावणानें । त्वरें टाकिली शक्ति महाविरानें।
बळें आदळे ते अकस्मात अंगीं। रणीं वीर सौमित्र तो प्राण त्यागी
दळीं वानरांचे हहाकार जाला। महावीर सौमित्र युद्धीं निमाला।
कपी वीर नैर्ऋत्य धांवोनि आले। तया भोवतीं वीर सर्वे मिळाले।
पुढें शोक आरंभिला राघवानें। तया वारिलें शीघ्र बीभीषणानें।
ह्मणे कायजी स्वामिया कोण वेळा उभा रावणू तो पिटावा नृपाळा
सुमित्रासुता मारिलें तो उभासे। कपीवाहिनी थोर आकांत भासे।
प्रभो शोक सांडोनि वेगें उठावें। धनुर्बाण घेऊनियां सिद्ध व्हावें ॥
रणीं रावणें भेदिला ब्रह्मचारी। मिळाले कपी देखिल्या दैत्यहारी॥
बळें हाक देऊनि क्रोधें नरेंद्रें। सिमा सांडिली रामकाळाग्निरुद्रें ७२
करीं बाण कोदंड चंड प्रतापी। रणीं रावणा भासला काळरूपी।
पुढें देखतां पातली कंपवेळा। उभा राम ग्रासील नेणों भुगोळा ७३
चळें सूटला रावणा कंप देहीं। भयें भूलला न स्मरे युद्ध कांहीं।
पडे चांचरे धांवतां थोर धाकें। पुढें पाहतां राम सर्वत्र देखे ॥७४॥

---

१ मयासुराची. २ उभा असे.

रणीं पाडिलीं दैत्यकूळें अपारें। तया रावणा लागले घायवारे।
बळें झोडितां थोर नेटें पळाला। चळीं कांपतो गर्वताठा गळाला।
रणीं भ्रष्टला तो भयातूर जाला। पुढें रावणू मंदिरामाजि गेला।
समाचार मंदोदरीलागिं बोले ह्मणे आजि युद्धीं बहू कष्ट जाले।
समाचार तो सर्व ही सांगताहे। ह्मणे काय होणार तें होत आहे।
बहूतांपरी तूं मला शीकवीलें। परी मूर्ख मी सर्वही तुच्छ केलें।
करूं काय आतां प्रिये सांग वेगीं। बहू बोलता जाहला ते प्रसंगीं।
त्वरें काळनेमी पुढें पाठवीला। स्वयें शीघ्र ऊठोनि होमास गेला॥
पुढें चालिला वीर तो काळनेमी। बहूसाल तो थोर कापट्य कर्मी।
हनूमंत जाईल द्रोणागिरीला। पथामाजि तो बैसला योग केला॥
वनें कर्दळी पोफळी नारिकेळी। वनें आंवळी जांबळी रम्य वोळी।
बहू वृक्षजाती बहू पुष्पजाती। बहू कूप बावी तळीं ओघ जाती८०
वनें पावनें जीवनें भूवनें तीं। सुखें गोमुखें रम्य वृंदावनें तीं।
तिरें सुंदरें बांधले सार वाटे। अकस्मात ते देखतां सौख्य वाटे८१
रणीं पाडिला वीर सौमित्र जेथें। मिळाले कपी ऋक्ष ते सर्व तेथें।
समस्तां मनीं लागली थोर चिंता। कपी बोलती नासलें कार्य आतां
पुढें राघवा शोक तो आंवरेना। धरीतां बळें धीर पोटीं धरेना।
मिळालीं दळें भोंवतीं दैन्यवाणीं। विलापें वदे राम कारुण्यवाणी॥

पुढें बोलता जाहला वैद्य तेथें।
प्रभू शोक केल्या पुढें काय होतें।
ह्मणे ओषधी शीघ्र आतां अणाव्या।
न जातां निशी सर्व देहीं पिळाव्या॥८४॥

बहूसाल तो पंथ दूरस्थ आहे। करा वेग हा काळ जातो न राहे।
समस्तांकडे पाहिलें राघवानें। कपी बोलते जाहले सर्व मानें॥८३

बळा सारिखी बोलिली सर्वसेना।

१ सुषेण.

निशीमाजि तो आचळू आणवेना।
रघूनायकें पाहिलें मारुतीला।
कपीराज तो शीघ्र ऊदीत जाला॥ ८६ ॥
ह्मणे राम गा मारुते ये प्रसंगीं। विरांसारखी शक्ति तूं बोल वेगीं।
वदे मारुती स्वामि देवाधिदेवा।गिरी आणितों शीघ्र सांगाल तंव्ह
तयें बोलतां राघवा सूख जालें। कपितें प्रतीउत्तरीं गौरविलें।
ह्मणे मारुती जाय गा हे प्रसंगीं। गिरी आणिला पाहिजे रात्रभार्गे
ह्मणोनी तुवां शीघ्र आतांचि जावें।
विरा लक्ष्मणालागिं त्वां ऊठवावें।
कपी मारुती वीर तैसा उडाला।
अकस्मात तो आश्रमामाजि गेला॥ ८९ ॥
स्थळें निर्मिलीं रम्य नाना परीचीं। बहूसाल तीं भूवनें कूसरीचीं।
मुनी बोलती हे दयाळा बसावें। फळें तोय सेवूनि सूखें रहावें ९०
ह्मणे मारुती राहतां पूरवेना। तृषा लागली धीर पोटीं धरेना।
मुनीनें तडागा जळा दाखविलें। जळा सेवितां थोर आश्चर्य जालें॥
जळांतूनि धांविन्नली जी विशाळा[1]। विरें मारुतें देखिलें तीस डोळां
मिठी घातली मारुतें चूर्ण केली। तिच्या मेदमांसें भुमी तृप्त जाली
निघाली तियेंतूनि ते दिव्य कांता निरूपी मुखें सर्व साकल्य वार्ता
ह्मणे राक्षसू बैसला कूडभावें। समर्था प्रभो त्यासि आधीं वधावें
नव्हे मिथ्य साचार हें सांगतें मी। प्रभो धाडिला रावणें काळनेमी।
तयें बोलतां मारुती वाड जाला।ऋषी ऊठला शीघ्र युद्धासि आला
महावीर राक्षेस कैसा कुकर्मी। बहूसाल ते जाहले काळनेमी।
प्रसंगीं तये थोर संग्राम जाला। कपीच्या करें काळनेमी निमाला।
विरें सुंदरीलागिं उद्धार केला। उडाला बळें तो नभामाजि गेला।
गिरीचंद्र टाकूनियां लागवेगीं। कपी वीर द्रोणाचळीं ते प्रसंगीं॥

---

१ विशाळ.

वटा वेढिता जाहला शेष जैसा । गिरी बांधुनी छेदिला शीघ्र तैसा
उडाला नभामाजि तो लागवेगें । बळें जातसे मारुती व्योममार्गें ।
कपी लागवेगें बळें जात आहे । महीमंडळीं तेज हलावताहे ॥
अयोध्यापुरीमाजि रामानुजानें । कपी भेदिला पाडिला एक बाणें
मुखीं रामनामावळी बोलताहे । महावीर तो त्यास येऊन पाहे ॥
ह्मणे कोण तूं सांग आह्मां कपी रे । बहूसाल तूं दीससी साक्षपी रे
मुखीं रामनामें सखा वाटतोसी । विरा कोण तूं कोठपर्यंत जाशी
ह्मणे मारुती वोखटें थोर जालें । सुमित्रासुतालागिं देहांत आलें ॥
समाचार सांगीतला मारुतानें । मुखें बोलिलें शीघ्र रामानुजानें ।
कपी कष्टलासी बहू दूर जातां । सुखें बाणमूखावरी बैस आतां ॥
त्वरें पाठवीतों विरा शीघ्र जावें । पुढें राहिलें कार्य वेगीं करावें ॥
ह्मणे मारुती हें कदाही घडेना । उडाला नभीं लंघितो देश नाना ॥
त्रिकूटाचळीं राम तो वाट पाहे । विरेंवीर तो सर्वही बैसलाहे ॥
अवस्था बहू लागली आवरेना । बहू रात्र जाली कपी कां दिसेना ।
बहू राम तेथें उतावेळ जाला । अकस्मात तों मारुती शीघ्र आला ।
कपी सर्व आनंदले गर्जताती । प्रभूलागिं सांगावया शीघ्र जाती ॥
मनीं चिंतिलें शीघ्र हातासि आलें । तयासारिखें तें समस्तांसि जालें
सुषेणें रस काढिला ओषधींचा । क्षतामाजि तो वोतिला अमृताचा
सुमित्रासुता लागिं आरोग्य जालें समस्तीं विरीं मारुता गौरवीलें
त्वरें ऊठिला वीर सौमित्रबाहो । रघूनायकें देखिला दिव्यदेहो ॥
कपी राम सौमित्र मेळा मिळाला । गिरी मारुती शीघ्र ठेवून आला
पुन्हा मारुती भेटती एकमेकां । तयां देखतां सूख जालें अनेकां ।
कथा ऐकतां नासतें कार्य होतें । महा विघ्न तें भग्न होऊनि जातें ॥
सुखानंद आनंद नाना विलासी । अखंडीत हे माचिती रामदासी

---

१ लक्ष्मणानें. २ चिन्ता.

प्रसंग नववा.

ह्मणे वीर सौमित्र स्वामी समर्था । बळें तोडिजे थोर चत्वारि ि
सुरेशासि ह्या मुक्त आधीं करावें।अरिभ्रातया राज्य हें शीघ्र द
कपीराजहा राज्यत्यागोनि आला।कपींशींपुन्हां पाहिजे शीघ्रगे
प्रभो नीजबंधूस त्या भेट द्यावी । अयोध्यापुरी सर्व सूखी कर
पुढें शीघ्र त्या रावणाच्या वधातीं।समाधान तें पाविजेतें समस्त
ह्मणोनी त्वरें हेंचि आतां करावें । बळें सर्व लोकत्रया सूख द्यावें
वदे रावणानूज वाक्य प्रमाणें । प्रभो कल्पवृक्षातळीं काय ऊणें
परी होम आरंभिला रावणानें।पुरा जालिया भीडिजे त्यासि को
कपी वीर ते पाठवावे भुपाळें । महाहोम विध्वंसिजे शीघ्र काळें
अरी रावणू तो रणामाजि येतां । पुढें पाठवावें तया मोक्षपंथा ॥
प्रभूहेर ते गुप्त लंकेसि गेले । समाचार साकल्य घेऊनि आले ॥
कपींद्राकडे पाहिलें राघवानें । विरां जाणवीलें तया सुग्रिवानें ॥
पुढें ग्रंथसंख्या[1] कपी सिद्ध जाले । सहस्रें दहा वीर मागें मिळाले
हनूमंत तारासुतू जांबवंतू । गवाप् सुषेणू बळी वीर्यवंतू ॥
सुगंधू कपी नीळ तो शर्म नामें । महा मैंद तो द्वीविदू वीरधर्में ॥
सहस्त्रें दहांशीं बळें सिद्ध झाले । महावीर ते व्योमपंथें निघाले
कितीएक राक्षेस ते रक्षणेशीं । कपींनीं बळें युद्ध केलें तयाशीं ।
मुखें हांकिती हांकिती थोर नेटें । तयां पूसती रे दशग्रीव कोठें ॥
गुहेचे मुखीं लाविली चंड शीळा । तये भोंवते जाहले वीर गोळा
शिळेनें शिळा फोडिली थोर घातें । कपी चालिले ते गुहेचेनि पंथें
पुढें मारुती चालिला लागवेगें । कपी चालिले सर्वही मागमागें ॥
महायोगियाचेपरी बैसला तो । नभीं पावकू तो मडाडीत जातो
तया हाणिते जाहले द्रूमपांगीं[2]।मुखीं हाकिती टाकिती घोर बाणे
शिळा शीखरें हाणिती तो उठेना।कपी लोटती ध्यानत्याचें सुटे

---

१ आर्षरामायणग्रंथसंख्या चोव्वीस हजार. २ झाड.

कितीएक ते गर्जती कर्णबीळीं । मुखमाजि ते टाकिती एक धूळी ॥
विरीं वानरीं मांडिलीसे धुमाळी । बहूतापरी ताडिला होमकाळीं ।
बहूतांपरी मांडिले मेत्न नाना । परी रावणू कांहिं केल्या उठेना ॥
विरें अंगदें थोर वीचार केला । बळें शीघ्र अंतःपुरामाजि गेला ॥
बहूसाल अंतःपुरीं त्या सुनारी । तयांमाजि मंदोदरी मुख्य नारी ॥
तियेलागिं घेऊनि वेगें उडाला । महावीर तेथें अकस्मात आला ॥
अलंकार चीरें करें चूर्ण जालीं । बहू कंकणें भूषणें भग्न केलीं ॥
कपी कंचुकी केश वोढूनि घेती । विटंबूनि लोटूनियां शीघ्र देती ।
अरे रावणा घे तुझी नीज कांता।जगज्जननी आणिली व्यर्थ सीता
तिचें ऊसणें काढिती द्रूमपाणी । वदे मुख्य मंदोदरी दैन्यवाणी ।
अहो प्राणनाथा असें काय केलें । तुह्मां देखतां कीं मला कष्टवीलें
महारम्य नेत्रीं महावोघ जाती । विलापें करूं लागली ते रुदंती ।
करूणास्वरें रावणालागिं बाहे । प्रभू धांव रे वानरू नेत आहे ॥
प्रसंगीं तये थोर आकांत जाला । भुमीकंप होतांचि पाहों निघाला
पुढें अंगदा लात हाणोनि पाडी । तया जांबवंतासि वेगें लथाडी ।
कितीएक ते ताडिले मुष्टिघातें । किती वोढिले पाडिले व्योमपंथें ।
नभीं ऊर्ध्व पाहोनि वेगीं उडाला । बळें झोडिलें पाडिलें मारुतीला
धरी हृदयीं शीघ्र मंदोदरीला विवेकेंचि संबोखिलें त्या वधूला २१
अहल्या सती ते शिळारूप होती । विचारूनि पाहें नळाची दमंती।
बहू कष्टली मुख्य वृंदा पुलोमा । सिता सुंदरी सांगणें काय तुह्मां ॥
बहूतांपरी ते सती तोषवीली । पती धाडितां भूवनामाजि गेली ।
दळें सिद्ध केलीं रथारूढ जाला । रणीं शूर संग्राम सैरा निघाला ॥
प्रतापें बळें वाहिनी घोर चाले । कपी वीर ते सर्व पूर्वीच गेले ॥
पुढें सोडिता जाहला बाणजाळें । बळें धांवती प्रेरिले दूत काळें ॥
कपीभार ऊठावले लागवेगें । करीं घेतलीं वृक्ष पाषाण शृंगें ॥

---

१ आश्वासिलें. २ स्वच्छंद.

बळें टाकिते जाहले द्रुमपाणी । रणीं रावणें भेदिले सर्व बाणीं २५
गळाले महा वीर धाकें पळाले । चळीं कांपती राघवा आड गेले ।
उभा राहिला राम तो वीर गाढा । करीं घेतला चंड वोढूनि मेढा ।
बहू बाण सोडी महा वीर कैसा । रणीं क्षोभला काळ कृतांत जैसा।
महा वीर ते दोघ सन्मूख आले। बळें सोडिती बाण बाणीं मिळाले।

रणामाजि ते तोडिती बाण बाणीं ।
बहू मातली ते विरश्री खुराणी ।
पुन्हा रावणें सोडिल्या बाणकोडी ।
लिलाविग्रही राम तत्काळ तोडी ॥ २८ ॥

बहू क्षोभले व्योम संपूर्ण केलें । शरीं दाटलेंसे नभीं थाट जालें ।
बळें तोडिती एकमेकां विरांचे । पुन्हा मागुती भार येती शरांचे ।
रणीं झुंजती ते महावीर बाहो । मोहो पावले ते भयें केतु राहो ।
बुधा मंगळा थोर आकांत आला ।शनी सोम तो आपधाकें पळाला:
ग्रहानें ग्रहो भूतळालागीं आले । विमानाहुनी देव धाकें पळाले ॥
दिशा दिग्गजां व्यापिलें अंतकाळें।चळी द्वीचळी कांपती ते चळाळे
महावीर ते मातले घोर मारें । दिशा दाटल्या व्यापिले अंधकारें ।
पुढें पाहतां एकमेकां दिसेना । ध्वनी मातली ऊठले घोष नाना ३२
महावीर दोघे रणीं स्तब्ध जाले । पुढें पाहतां बाण बाणीं गळाले ।
पुन्हा मागुती हाणिती एकमेकां । भरें नीकुरें टाकुनी थोर शंका ॥
पुढें रावणू पन्नगास्त्रास सोडी । तयें चालिल्या त्या नभीं सर्पकोडी ।
उभ्या वानरांमाजि आकांत जाले । मुखें बोलती सर्प रे सर्प आले ।
गरूडास्त्र तें राम सोडी भडाडां । नभीं चालिलीं पक्षिकूळें झडाडां ।
तिहीं तोडिलीं सर्पकूळें तडाडां । कपी गर्जती नामघोषें घडाडां ।
पुढें रावणें सोडिलीं तीं अचाटें । नभीं चाललीं थोर गंधर्वथाटें ।
भुमी पाय आकाशपंथीं शिसाळें । बहू भार ते धांवले एकवेळे ॥ ३६

१ धनुष्य. २ मोठी.

निवारावया राम तो तेंचि सोडी नभामाजि तें अस्त्र अस्त्रासि तोडी
रणीं रावणू थोर क्रोधाग्नि ज्वाळा। रुपें जाहला थोर कर्कोट काळा
शरा अस्त्र तें सांडिलें लंकनाथें। बहूसाल वर्षाव केला अनर्थें॥
महासिंह नानापरी सर्प जैसे। महामत्त व्याघ्रापरी बाण तैसे॥३८॥
अशान्यस्त्र सोडूनि राजीवनेत्रें। असंभाव्य तीं चालिलीं वज्रअस्त्रें॥
तिहीं सर्वही बाण छेदून नेले। कपी वीर ते थोर आनंदवीले॥४०॥
तया रावणा कोप पोटीं भडाडी। कडाडीत कोपें रणीं बाण सोडी
अकस्मात तो त्यावरी स्पर्श जाला। गडाडीत मेघापरी शब्द केला
रथारूढ जाला रणीं लंकनाथू। पदीं चालतो रामराजा समर्थू॥
नभीं देव ते देखवेना तयांला। रथू मातली शीघ्र तो पाठवीला४१
बहू अस्त्रमंडीत रत्नीं विराजे। परी अंतकातुल्य तो राम साजे।
नभीं दुंदुभीघोष आकाश गाजे। तया रावणा अंतरीं क्रोध माजे।
पुढें बोलती जाहली घोर वाणी। तुला साह्य जाला रणीं वज्रपाणी
उभा रे रिपू खीळितों आजि बाणीं। तुशीं झुंजतां थोर वाटे शिराणी

तुझा बंधु म्यां पाडिला एकवेळां।
रणामाजि त्या देखिलें त्वांचि डोळां।
तयासारिखें तूज मारीन आतां।
पतंगापरी जाळितों जातजातां॥ ४४ ॥

पुढें ऐकतां राम बोले तयासी। ह्मणे ऐक रे रावणा गर्वराशी।
असंभाव्य रे वैभवें मातलासी। मराया रणीं आजि तूं पातलाशी।
ह्मणे राम रे रावणा वीरधर्में। रणामाजि मी तूज मारीन नेमें।
पळालासि कोठें तरी हें सुटेना। तुझी मृत्युवेळा कदा पालटेना॥

रिपू जाण रे तूजला मृत्यु आला।
दिल्हें अक्षयी राज्य बीभीषणाला।
सितेकारणें थोर कापट्य केलें।

वज्रास्त्र. २ सोडिलें. ३ प्रीति.

अभाग्या तुझें सर्वही राज्य गेलें ॥ ४७ ॥
तयें बोलतां कोपला वीर गाढा रणामाजि त्या घर्डिल्या वज्रदाढा
पुढें शूळपाणी करी सज्ज मेढा। बळें बोढितां चूकला राम वोढा ॥
कडाकडीत घोषें रणीं तेचि काळीं रघूनायका बैसला बाण भाळीं
असंभाव्य तो कोपला चापपाणी। दशग्रीव तो छेदिला शीघ्र बाणीं

बळें मारिती वारिती बाणजाळें।
पुन्हा क्षोभले धांवती ते उफाळें।
रिपू कोपला थेर काळाग्नि जाला।
तया रावणा थोर आवेश आला॥१९ ॥

प्रतापें रणीं राघवें एकवेळे। बळें फोडिलीं बाणघातें कपाळें।
रथी सारथी पाडिले अश्व जे कां। विरें नीकुरें भेदिलें एकमेकां ५१॥
बळें छेदिता जाहला वोष्ट्रदंती । बहू बाण ते सोडिले व्योमपंथीं ।
कितीएक ते राघवें चूर्ण केले। कितीएक ते बाण अंगीं बुडाले ५२॥
तया देखतां रावणू हाक फोडी। असंभाव्य ते मागुते बाण सोडी।
बळें अश्व ते मातली भग्न केला। ध्वजस्तंभ तो शीघ्र छेदून नेला ॥
भयातूर ते भार गोळांगुळांचे। ऋषी देव गंधर्व इत्यादिकांचे।
रणीं आगळें दाखवी लंकनाथू। भयू बोलती मांडिला कीं अनर्थू ५४

पडे मातली अश्व तेही पळाले।
ऋषी देव गंधर्व साशंक जाले।
कपी बोलती मांडलें विघ्न हें कीं।
रणामाजि त्या रावणें जिंकिलें कीं ॥ ५५ ॥

अगस्ती ऋषी तो रणामाजि आला। रणीं मंत्र सांगे तया राघवाला।
जपे आदरें राम तो मूळमंत्रें। रवी शीघ्र येऊनि दे सारशस्त्रें ॥ ५६॥

ह्मणे राघवा जिंकिशी रावणाला।
अतीकाळ हा वेळ नाहीं तयाला।

---

१ आवेशानें.

पुढें राघवें विंधिले पंच बाणीं।
तुरंगू रणीं पाडिले दैन्यवाणी ॥ ८७ ॥
रणीं राघवें चूर्ण केलें रथाचें। बळें ऊसणें घेतलें मातलीचें।
विरें सारथी धाडिला मृत्युपंथें। ध्वजस्तंभ तो पाडिला बाणघातें।
पुन्हा राघवें मागुती तेचि काळीं। रिपू भेदिला बाणजाळीं कपाळीं
सुरां देखतां थोर आनंद जाला। महाद्भुत तो वानरीं घोष केला ॥
असंभाव्य त्या राक्षसा कोप आला।
बळें टाकिलें शीघ्र तेणें शुळाला।
रणीं फोडिली हाक नैर्ऋत्यनाथें।
ह्मणे शूळ आला प्रभो व्योमपंथें ॥ ९० ॥
बहू बाणसंभार जातां जळाला। पुढें शूळ पाशूपतें भग्न केला।
पुन्हा राघवें थोर संधान केलें। असंभाव्य ते पोकळीमाजि नेले ९१
सुरेशें गिरी फोडिला वज्रघातें। तयाचे परी भेदिलें रावणातें।
देहें खिळीला बाण पैलाड गेला। महीमंडळामाजि जातां निवाला
पुन्हा सोडिलीं राघवें बाणजाळें। बहूसाल सूसाटती अंतराळें।
रथीं खीळिला प्राण व्याकूळ जाला। बहू मूर्छना सांवरेना तयाला
रिपू भेदिला थोर लक्षून वर्में। उभा राहिला राम तो वीरधर्में।
रथू सारथी शीघ्र घेऊन गेला। पुढें शुद्धि जाली तया रावणाला॥
बहू कोप आला तया रावणासी। ह्मणे सारथ्या तूं भयातूर होसी।
रथू काढिला कां तुवां लागवेगीं। न येतां उणें दीसतें या प्रसंगीं ॥
ह्मणे सारथी स्वामिया हो उदारा। रिपू पेटला तो रणीं घोर मारा।
रथारूढ राया तुह्मी वीकळांगें। ह्मणोनी रथू काढिला लागवेगें ॥
तयें बोलतां राव संतुष्ट जाला। समर्पीतसे हातिच्या कंकणाला।
बहू वेग केला तया लंकनाथें। रथू फीरवीला रणाचेनि पंथें ॥९७
रणीं माजल्या त्या बहु प्रेतराशी। पुढें जावया वाट नाहीं रथासी।

१ रावणानें.

भुमी दाटली मेदमांसें अचाटें। रथांगें बळें वाजती चर्चराटें ॥६८॥
समारंगणीं रावणू शीघ्र आला। वदे घोरवाणी तया राघवाला।
उलंघी सिमा शीघ्र मृत्यू जयाला। रणीं कोण लेखा तुला मानवाला।
असंभाव्य तो रावणू बाण सोडी। नभीं वावडीचे परी ते झडाडी।
उफाळें बळें धांवती दिव्य घोडे। रथा माजि सघट्टणीं घोष गाढे
धुरा ऊलथों पाहती शीघ्र मार्गे। विरीं वोढिले बाण ते लागवेगें।
रथामाजि तो पैस ऊदंड जाला। विरां मागुता थोर आवेश आला।
रणीं राघवा रावणा युद्ध काळू। रिपूभार संहार भूतां सुकाळू।
करीं चंड कोदंड मंडीत बाणीं। उभे राहिले वीर ते वज्रठाणीं॥७२
रणीं एकमेकांसि ते घोर शब्दें। बहू भाषणें त्रासती वीर द्वंदें।
बळें धांवती क्षोभले वीर क्रोधें। पुढें मारिती शस्त्र क्रोधें विरोधें ॥
रणीं लोटला राम हा सूर्यवंशी। महायुद्ध आरंभिलें रावणाशीं।
उभे राहिले काळकृत्तांत जैसे। महावीर त्या घोर आकांत भासे ॥
बळें सोडितां शक्ति नेटें सरारी। महावात प्रळयात पिच्छीं भरारी
मही सप्तपाताळ घोषें गरारी। पळालीं भुतें काळ पोटीं थरारी।
फणी कूर्मवाराह चकीत जाले। विमानाहुनि देव ऋषी पळाले।
ग्रहो सोमसूर्यादि पोटीं गळाले। कपी खेचरां दिग्गजां कंप जाले
प्रसंगीं तये थोर उत्पात जाला। नभीं शोणिताचा बळें पूर आला
धुमारा बहू दाटलासे दिगंतीं। असंभाव्यते ऊलकापात होती ७७
बळें कांपले रुद्र कालाग्नि जैसे। अरीराय ते मातले भीम तैसे।
वयां झुंजतां कोण कोणा निवारी। रणीं भीडती काळ कोदंडधारी
रिपू सांडिती घोर शस्त्रें झणाणा। बळें वाजती बाणभाळी[1] खणाणा
बहूसाल स्फुलिंग[2] जाती फणाणा। महीमंडळीं घोष ऊठे दणाणा॥
महाशक्ति ते काळरूपें कडाडी। असंभाव्य ते ज्वाळ ऱ्हीं भडाडी।
मही मेरु मंदार घोषें गडाडी। बळें शोषतां सिंधु पोटीं तडाडी॥

---

१ चक्रें. २ ठिणग्या.

पुढें राघवें लक्षिलें रावणातें । बळें मस्तकें तोडिलीं बाणघातें ।
गिरीशीखरांचेपरी तीं विशाळें । पुन्हा नीघती कंठनाळें दिसाळें ॥
शिरें देखतां राम चकीत जाला । ह्मणे मृत्यु नाहीं गमे रावणाला ।
वदे मातली स्वामि देवाधिदेवा । सुधावक्ष भेदून शत्रू वधावा ॥
कुपी फोडिली बाणघातें निवातें तयें रावणू चालिला मृत्युपंथें ।
ऋषी देव गंधर्व ते सर्व तोषें । विमानीं सुखें गर्जती नामघोषें ॥
नभीं दुंदुभी वाजती एकनादें । बहूतांपरीचीं बहूसाल वाद्यें ।
ध्वनी दाटले पूर्ण ब्रह्मांड घोषें । कपी गर्जती नामघोषें विशेषें ॥
सुखानंद आनंदली सर्व सृष्टी । विमानाहुनी जाहली पुष्पवृष्टी ।
ऋषी देव गंधर्व सर्वै मिळाले । विणे लावुनी नारदादीक आले ॥
मिळाल्या सुखें नायिका अष्ट भावें । करीं ताळ मृदंग वीणे स्वभावें ।
कळा कौतुकें दाविती ते प्रसंगीं । गुणी नाचणी नाचती रागरंगीं
बहू गायनें थोर गंधर्व गाती । कळा ऐकतां देव थकीत होती ।
जयांच्याअलापें देहभाव जाती मृगें श्वापदें लाभल्यात्या द्विजाती
रुपें सुंदरी किन्नरी दिव्य यंत्रें । बहूसाल विद्याधरी गूणपात्रें।
उठे रागकल्लोळ सप्त स्वरांचा । गमे बोळला मेघ हा अमृताचा ॥
तुरें वाजती अंबरीं शंख भेरी । जयो पावला राम लीलावतारी ।
सुरां मानसीं थोर आनंद जाला । महाघातकी रावणू तो निमाला॥
समस्तां सुरां मानसीं सौख्यजालें परी दुःख बीभीषणा प्राप्त जालें
रणीं रावणू श्रेष्ठ बंधू निमाला । झळंबे मनीं शोक उत्पन्न जाला
रुदंती प्रसंगीं ध्वनाघोष जाला झळंबे मनीं दुःख बीभीषणाला
अहा हो अहा हो मुखीं बोलताहे।विलापेंचि तो श्वास टाकीत आहे
बहू लोटले वोघ नेत्रोदकाचे । दिनासारिखे शब्द करुण्यवाचे ।
घडीनें घडी तो भुमी अंग घाली । अरे भ्रातया शुद्धि सर्वै उडाली
देहभाव सांडून तो रूंदताहे । मोहोजाळ होतांचि आक्रंदताहे ।

१ अमृतयुक्त हृदय, २ नाचणाऱ्या.

बहूता परीचें बहू सौख्य दीलें । मनामाजि तें सर्वही आठवीलें ॥
सुखें श्वास सोडूनि पाणी चुरीतो । भुमी मस्तकू आपटीतो पिटीतो
ह्मणे वीर तो वोखटा काळ आला । त्रिकूटाचळाचा अळंकार गेला
नव्हे रावणासारिखा संपतीचा । नव्हे रावणासारिखा वित्पतीचा
बहू सांगतां वैभवालागिं कांहीं । प्रतापी तयासारिखा वीर नाहीं ॥
मनाचा उदारू धनाचा कुबेरू । बहूसा विचारू जगीं दानशूरू ।
गळाला बहू धीर त्या राक्षसांचा महीमंडळीं धाक गेला सुरांचा ॥
बहूतां जनांचें बहू भाग्य गेलें । गमे सर्व ब्रह्मांड हें वोस जालें ।
जयाकारणें देव लीलावतारी तयाच्या गुणा तूळणा कोण सांरी
उदासीन वाटे जनीं पाहवेना । मनीं स्वस्थ नाहीं तया राहवेना ।
गताचे गुणें वीर तो मग्न जाला । तयालागिं वारावया राम आला॥
उमा चापपाणी वदे रम्य वाणी । सदा सर्वदा गाइजे जो पुराणीं ।
ह्मणे गा विरा थोर आश्चर्य जालें । मोहोसागरीं ज्ञानतारू बुडालें॥
तयासारिखें आजि हें दीसताहे । प्रभू बोलतां वीर तत्काळ राहे ।
करीं घेतलें शीघ्र बीभीषणाला । कृपाळू दिनाचा दळामाजि आला
ह्मणे राम बीभीषणा बुद्धिमंता । रणीं रावणालागिं देहांतवेथा ।
तुह्मीं शीघ्र आतां पुरामाजि जावें । समस्तांसि पाहावया आणवावें
समर्था-मनीं लागली सर्व चिंता । परी अंतरा जाणतो सौख्यदाता
तयाची कथा ऐकतां दुःख नासे । चरित्रें बरीं अंतरीं दास तोषे ॥

प्रसंग दाहावा.

तया रावणालागिं देहांत आलें । प्रधानासि बीभीषणें पाठवीलें ।
तुह्मीं शीघ्र अंतःपुरामाजि जावें । समस्तांसि तत्काळ घेऊन यावें
प्रभू बोलतां वीर तैसे निघाले । पुढें शीघ्र अंतःपुरामाजि गेले ।
समस्ता वधू मार्ग लक्षीत होत्या । उदासीन उद्विग्न चिंतातुरा त्या

---

१ उत्तम.

तदा देखिले ते अकस्मात डोळां। भयातूर त्या कंप सूटे चळाळां॥
तयांमाजि मंदोदरी मुख्य नारी। तये सांगती हो निमाळा सुरारी
प्रसंगींतये थोरकल्लोळ जाला।दुखामाजी तो सौख्यासिंधू बुडाला
भुमी लोळती रूदंती एक वेळा। देहे व्यस्त हाणोनि घेती कपाळा
समस्तां जणींचे महाशब्द जाले। दुखाचे तया योग सर्वै मिळाले।
मुखें बोलती थोर कल्लोळ जाला।समस्तां मुखांचा अळंकार गेला
धुळी टाकिती ऊर हाणून घेती। धरेना असंभाव्य जाली रुदंती।
चिरें फाडिती ते अळंकार गेले। भुमी लोळती मोकळे केश जाले।
पुढें सर्व राजांगना त्या निघाल्या दशग्रीव जेथें रणामाजि आल्या
रणीं कांत देखून आक्रांत केला।बहू पाप हो वोखटा काळ आला॥
अकस्मात तें सर्व सौभाग्य गेलें। समर्था प्रभू कां उदासीन केलें।
समस्तांसि शोकार्णवीं बूडवीलें। असंभाव्य हें दुःख टाकूनि आलें
ह्मणे राम बीभीषणा जाय आतां। बहूतापरी तोषवावें समस्तां।
निमाल्यावरी वैर कां हो करावें। विवेकेंचि मंदोदरी नीववावें॥९॥
कृपासागरें वीर तो पाठवीला। अकस्मात राजांगनांमाजि आला
प्रबोधेंचि नानापरी तोष केला। समस्ती जणी भूवना पाठविल्या
पुन्हा मागुती वीर तत्काळ आला। ह्मणे हो प्रभू पाठवीलें तयाला
वदे मागुता राम बीभीषणाला। रणीं रावणू अग्नि द्या जा तयाला
पुढें ऊठला तो रणामाजि आला। हुताशीं तया रावणा वीधि केला
समुद्रीं शुचिष्मंत होऊनि आला। नमस्कार केला तया राघवाला
वदे राम तैसाचि त्या बांधवातें। कपीनाथ सुग्रीव राजा तयातें।
तुह्मीं शीघ्र नैर्ऋत्यनाथासि न्यावें। विधीयुक्त भद्रासनीं बैसवावें॥
महावीर तीहीं नमस्कार केले। पुढें सव्य घालूनि तैसे निघाले।
सवें चालली ते असंभाव्य सेना। ऋषी देव ते रूढ जाले विमाना॥
बहूसाल वाद्यध्वनीं घोष जाला। बळी गर्जती नाद गेला भुगोळा

---

१ बिभीषणाला. २ सिंहासनीं.

कपीनाथ सौमित्र ते राजभारें। दळें चालिलीं वानरांचीं अपारें॥
महादूत वेगीं पुढें पाठवीले। बळें सिद्ध लंकापुरीमाजि गेले।
त्वरें लाविलें काम पूर्वीच तीहीं। बहू वेग त्या राक्षसां वानरां ही॥
बहूसाल कामार[1] ते लक्ष कोटी। स्थळें सिद्ध होतां असंभाव्य दाटी
प्रसंगीं तया तांतडी फार जाली। पहाया सुखें लोकमांदी मिळाली
शिड्या पायिंच्या उंच आकाशपंथें।असंभाव्य तें लागलें काम तें
बहू जाणते वेग मोठ्या बळाचा। पुरीमाजि तो एक मेळा तयांच
कपींच्या करें अल्पशी भग्न जाली। पुरी मागुती सर्वही सिद्ध केली
त्रिकूटाचळीं भव्य चत्वार[2] द्वारें। विशाळें नभासारिखीं थोरथोरें॥
दिसे रम्य लंकापुरी कांचनाची। बरी पाहतां हांव पूरे मनाची।
हुडे[3] कोट गेले नभामाजि उंची। जगीं धन्य निर्माण केली विरंचीं[4]
पहाया गवाक्षें लघू दीर्घ द्वारें। बहूसाल जाळंधरें थोरथोरें।
असंभाव्य चर्या गिरी तो विलासे। वरी सर्व रेखाटिलें व्योम भासे॥
हुडे कोट दामोदरें थोरथोरें। सजे बाहुड्या चौक नाना प्रकारें।
महा मंदिरें सुंदरें थोरथोरें। भुयेरें बरीं वीवरें तीं अपारें॥ २२ ॥
बहू चित्रशाळा बहू होमशाळा। बहू सुंदरा धर्मशाळा विशाळा।
तके थोर वृंदावनें पार ओटे। सभामंडपीं देखतां सौख्य वाटे ॥२३

विदी हाट बाजार माड्या दुकानें।
मठ्या पर्णशाला महा यागस्थानें।
वनें वाटिका जीवनें ओघ जाती।
झरे कालवे वाहती पाट जाती ॥ २४ ॥

ध्वजा गोपुरें शीखरें तीं अपारें। बहु देव देवालयें थोरथोरें।
तळीं कूप बावी जळें पूर्ण जालीं। बहूता परींचीं स्थळें सिद्ध केलीं
बळी झाडिती लोटिती सर्व शाळा सडे शिंपिती घालिती रंगमाळा
सुगंधी बहू गुंफिल्या पुष्पमाळा। जळें निर्मळें बैसका त्या सुढाळा

---

१ मजूर. २ चार. ३ बुरूज. ४ ब्रह्मा.

सुवर्णाचिया रत्नमंडीत भिंती। हिरे पाच गोमेद ते ढाळ देती।
सडे शिंपिले कस्तुरी केशरानें। बहूसाल तीं रम्य यानें विमानें २७
ध्वजा त्या गुढ्या तोरणें ऊभवीलीं। पुरी सर्व शृंगारमंडीत केली।
पताका निशाणें वरी दिव्य छत्रें। बहू चामरें दिव्य मार्तंडपत्रें २८
तथा राजद्वारीं बहू दाटि जाली। सभामंडपीं मंडळी ते मिळाली[1]।
पुढें रावणानूज शृंगारवीला। विधीयुक्त भद्रासनीं बैसवीला २९॥
धमामा नभीं दुंदुभीनाद जाला। सुरीं अंबरीं पुष्पवर्षाव केला।
रघूनायकें सेवका राज्य दीलें। सुरां सोडिलें थोर आनंदविलें॥३०

असंभाव्य तो वाद्य कल्लोळ जाला।
निशाणावरी तो विरीं घाव केला।
महावीर संतोषले राज्यतोषें।
बहूसाल ते गर्जती नामघोषें॥ ३१ ॥

समस्तांजणांचें बहू पाप गेलें। सुरांचें महा शल्य निर्मूळ केलें।
यथासांग लंकापुरी ते प्रसंगीं। विरीं वानरीं पाहिली लागवेगीं।
पुढें सर्वही वीर तैसे निघाले। रघूनायका भेटले स्वस्थ जाले॥
समाचार ते सर्वही सांगताती। जगन्नायका थोर आनंद चित्तीं।
ह्मणे राम गा मारुती ये प्रसंगीं। अशोका वना जाय तूं लागवेगीं॥
समाचार सांगें तये सुंदरीला। कपी वीर तो शीघ्र तैसा निघाला॥
अशोकीं वसे जानकी शोक भारी। अकस्मात तेथेंचि आला वनारी
नमस्कार घालूनि तो बोलताहे। सुवेळे समस्तांस कल्याण आहे।
दशग्रीव संहारिला लंकवासी। प्रतापें दिलें राज्य बीभीषणासी॥
प्रभूनें समाचार हा सांगवीला। तयीं जानकी थोर आनंद जाला॥
स्तुतीउत्तरें बोलती एकमेकां। सिता तोषली दूरि टाकून शंका॥
ह्मणे मारुती हा समाचार नेतों। पुढें जावया शीघ्र जाऊनि येतों॥
नमस्कार केला तये जानकीसी। ह्मणे रे कपी तूं चिरंजीव होसी॥

---

१ चमक. २ मारुति.

त्वरें चालिला भेटला राघवाला। पुन्हा मागुती पाठवीलें तयाला॥
ह्मणे गा विरा सांग बीभीषणातें।वना जाउनी आणिजे जानकीतें
दिजे मंगळस्थान नाना प्रकारें। सुगंधें फुलेलें अळंकार चीरें॥
महा वीर ते शीघ्र तैसे निघाले। पहाया सिता सर्वही सिद्ध जाले॥
बहूसाल वाद्यें दळेंशीं निघाले। कपी लागवेगीं त्रिकूटासि गेले॥
सुवेळाचळामाजि तो रामराजा। पहाया तया चालिल्या देवफौजा।
मदोन्मत्तऐरावतारूढ जाला। सुरांशीं सुरेंद्र[1] पुढें शीघ्र आला॥
पुढें शीघ्र मेषारुढें[2] पावकानें। करीं शुभ्र शक्ती तया ताम्रवर्णें॥
बहू भूषणें देव तो अग्नि आला। सुखें चालिला राम पाहावयाला॥
पहा दंडपाणी महामेघ जैसा। तयालागि बैसावया थोर ह्मैसा॥
पती दक्षिणेचा तदारूढ जाला। सुखें चालिला राम पाहावयाला
नरारूढ होऊनि नैर्ऋत्यनाथें। त्वरें जाइजे धूम्रवर्णें समर्थें॥
करीं खड्ग घेऊनियां सिद्ध जाला।सुखें चालिला राम पाहवयाला
जळाधीश[3] नक्रीं समारूढ जाला।करीं पाश तो शीघ्र घेऊनि आला
सर्वे सागरांचा समूदाव आला। सुखें चालिला राम पाहावयाला।
निळा वर्ण तो वायु अंकूशपाणी। मृगारूढ होउनियां नीळवर्णी।
सुताच्या गुणें आवडीनें निघाला। सुखें चालिला राम पाहावयाला
गदा घेउनी तो प्रभू उत्तरेचा। हयारूढ तो शुभ्र वर्णू तयाचा॥
महा सुंदरू तो सुधारूप आला। सुखें चालिला राम पाहावयाला।
रुपें कर्दळीसूत तो शूळपाणी। जपे अंतरीं रामरामेतिवाणी॥
महादेव नंदीवरी रूढ जाला। सुखें चालिला राम पाहवायाला।
गणेशीं गणाधीश अंकुशपाणी। चतुर्भुज तो भव्य सिंदूरवर्णी॥
महास्थूळ तो मूषकारूढ जाला। सुखें चालिला राम पाहावयाला।
सुरांचा गुरू अंगिरा[4] दूसरा तो। प्रतापें कुबेरू धनाचा बळी तो॥
रथारूढ होऊनि मार्तंड आला। सुखें चालिला राम पाहावयाला॥

---

१ इंन्द्र. २ मेंढ्यावर बसलेला. ३ वरुण. ४ गुरु.

विधी मुख्य हंसासनीं सृष्टिकर्ता। तयाचेनि उत्पत्ति हा विश्वभर्ता।
ऋषीदेव गंधर्वमेळा मिळाला। सुखें चालिले राम पाहावयाला॥
गुणी नाचणी गायका स्वर्गवासी।
अलापें कळा कूशळा त्या विलासी।
दळें भूतळीं चालिले देव कोटी।
बहूता परी चालिले रामभेटी
सदाशीव तो शीघ्र भेटीस आला।पदीं चालि तो राम सन्मूख आला
प्रितीनें सखे भेटती एकमेकां। तयां भेटतां सौख्य जालें अनेकां॥
विरंचीस आलिंगिलें राघवानें। बहू सूख तें मानिलें ब्रह्मयानें।
पुढें भेटला शक्र सूखें निघाला। तया मानसीं थोर आनंद जाला॥
ऋषी देव गंधर्व सर्वै मिळाले। पुढें राम आलिंगनीं सिद्ध जाले।
समस्तांसि तो भेटला रामचंद्र। मही लोटला सर्वसूखें समुद्र॥
सभा बैसली सर्वही स्वस्थ जाली।कथा राहिली पाहिजे चालवीली
रघुनायकें मारुती पाठवीला। त्वरें शीघ्र लंकापुरीमाजि गेला॥
पुढें भेटला शीघ्र बीभीषणातें। बहूसाल सन्मानिलें मारुतीतें॥
तयालागिं उच्चासनीं बैसवीलें। ह्मणे आजि हें भाग्य माझें उदेलें॥
सखा वाटसी राघवें धाडिलासी। बहूसाल तें सौख्य जालें मनासी
प्रभूची मला काय आज्ञा करावी।शिरीं वंदितों मी, करन्यास दावी
पुढें मारुतें मात ते जाणवीली। ह्मणे जानकी वैभवें आणवीली॥
महावीर ते शीघ्र तैसे निघाले। दळेंशीं अशोकावनामाजि गेले॥
बहूसाल यानें गजा घोडियांचीं।सर्व चालिलीं दिव्य सूखासनांचीं
महावीर ते सर्व येऊनि मागें। त्वरें वीर ते चालिले लागवेगें॥
पुढें भेटते जाहले जानकीला। नमस्कार साष्टांग केला तियेला॥
अनूवादिजे शीघ्र नैऋत्यनाथें। तुह्मां न्यावया पाठवीलें समर्थें॥
तरी जननी शीघ्र आतां उठावें। महा मंगलस्नान आधीं करावें।

---

 १ हात जोडणें.

अळंकार चीरें पुढें सिद्ध केलीं । सुगंधेल तेलें बहू आणवीलीं ॥
बहूसाल आनंद तो जानकीला । स्तुती उत्तरीं गौरवीलें तयाला ।
ह्मणे मारुती जन्ननी मान दीजे । उदासीन बीभीषणाला न कीजे
कपी बोलतां मान्य ते गोष्टि केली।सर्वे राक्षसी शीघ्र तैशी निघाले
बहूसाल उष्णोदकें सिद्ध होतीं । बहू कूशळा राक्षसी माखिता
स्तूती उत्तरीं माखिलें जानकीला ।
ह्मणे आजिचा दीन हा धन्य जाला ।
चिरें सुंदरें कंचुकी रत्नमाळा ।
सुगंधी बहू घातल्या पुष्पमाळा ।
अळंकार भांगारें[1] जांबूनदाचे[2] । महीमंडळींच्या नृपाळांस कैंचे ।
तया मारुतें बैसका सिद्ध केली । जगज्जननी बैसली सिद्ध जाली
पुढें ठेविलें पात्र सूधाफळांचें । शकूनार्थ द्यावें ह्मणे रम्य वाचे ॥
दिलीं पंचकें दोनि दोघां जणाला ।
कपी मारुती आणि बीभीषणाला ।
जिवाच्या सख्या राक्षसी जानकीच्या ।
बहू दीस होत्या वनीं संगतीच्या ।
दिलीं पंचकें दोन दोघीं जणींला । महाशर्म नामें तये त्रीजटेला ॥
ह्मणे जानकी लोभ आतां असावा । उदासीन वाटे बहूसाल जीव
समस्तां जणांतें फळें पाठवीलीं । सुखें जानकीनें बहू स्तूति केली।
फळें सेविलीं आच्मनें शुद्धि केली।पुढें शीबिका ते विरें आणवील
पताका चिरें सुंदरें दिव्य छत्रें । पुढें विंजणे चामरें तें विचित्रें७०।
दळें चाललीं दाटणी थोर जाली ।
सिता शीबिकेमाजि तैशी निघाली ।
तुरें सुंदरें गंभिरें वाजताती ।
असंभाव्य वाद्यें ध्वनी गर्जताती ॥ ७१ ॥

---

१ भूषणें. २ सुवर्णाचे.

महा सुंदरें रम्य दिव्यांबरें ते। वरी सर्व आच्छादिलें शीबिकेतें।
पुलस्ती कपी वीर सन्नीध जाती। पुढें वारेती वेत्र घेऊनि हातीं॥
अशोकावनींहूनि ते लागवेगें। बहूवीध सन्नीध येती प्रसंगें।
सवें चालिले लोक त्रीकूटवासी। पहाया अती आदरें जानकीसी॥
सभे वैसला देव कैलासवासी। गणाधीश तो ईश सर्वां गुणांसीं।
विधी शक्र ते सर्व गंधर्व आले। ऋषी देव तेतीस कोटी मिळाले७४

मिळाले कपी रीस कोट्यानुकोटी।
सिता आणितां जाहली थोर दाटी।
शतांचीं शतें धांवती वेत्रपाणी।
दळें वारिती गर्जती घोर वाणी॥ ७५॥

पहाया सिता वीरमांदी मिळाली। प्रसंगीं तये दाटणी थोर जाली।
बळें टाकिती एकमेकांसि मागें। कपी रीस ते धांवती लागवेगें।
झडा घालिती एकमेकां पुढारें। दिसेना पदीं सर्व सेना उभारे।
पुढें पाहया घालिती मस्तकांतें। महावीर ते हाणिती वेत्रघातें ७७
कितीएक आकाशपंथीं उडाले। कितीएक ते वृक्षअग्रीं दडाले।
कितीएक ते फीरती अंतराळीं। कितीएक ते घोष उल्लासकाळीं।
कपींचीं दळें चंचळें फार जालीं। महाभार देखोनि मागें पळालीं।
बळी गर्जती थोर घोपें फुराणें। वरी साधिती अंतराळीं किराणें॥
महाभार देखोनि महाविरांचे। भ्रमों लागले भार गोळांगुळांचे।
दिसेना सिता आर्त पोटीं सरेना। उतावीळ त्यां धीर पोटीं धरेना
कपी धांवती शीघ्र पाहावयाला। परी रीघ नाहीं पुढें जावयाला।
प्रसंगीं महा भार देखोनि दृष्टी। रघूराज तो बोलिला एक गोष्टी॥
सितेकारणें वानरीं कष्ट केले। किती वेळ हे बाणघातें निमाले।
उतावीळ पोटीं पहाया सितेला। दिसे स्पष्ट ऐसें करावें तियेला ८२
महोत्साव यात्रा तयः पर्वकाळीं। विवाहीं युधांतीं तथा अंतकाळीं।

---

१ आवेशानें. २ उड्या. ३ इच्छा. ४ मेले.

गृहीं सासऱ्याचे तया जन्नकाचे। नव्हे नित्य ते संगती नोवऱ्याचे॥
पुढें धाडिलें शीघ्र त्या अंगदाला। ह्मणे रे तया सांग बीभीषणाला
ह्मणावें बळें आपुले लोक वारा। पुढें शीघ्र येऊनियां दूरि सारा ॥
त्वरें धांवला राव त्रीकूटवासी। बहू वारिलें मारिलें राक्षसांसी।
पुढें काढिले पट्टकूळा सकूळा। दिसों लागली जानकी दिव्य बाळा
समस्तीं सिता देखिली आदरेंशीं। असंभाव्यसौंदर्यलावण्यराशी
तये देखतां सर्व सूखें निवाले। कपी बोलती आजि निष्पाप जाले॥
सिता देखती जाहली रामचंद्रा। नमस्कार केला तसाची महेंद्रा।
तया राघवें पाहिलें जानकीला। पुढें भ्रूलता वक्र अव्हेर केला ८७
उदासीन ते जानकीलागिं केलें। सभामंडळीं सर्व बेरंग जाले।
सभेमाजि ते बोलती एकमेकां। सितेलागिं अव्हेरिलें राघवें कां॥
अवस्था बहू लागली ते प्रसंगीं। बुडाले कपी धीर सर्वै विरंगीं।
मुखें बोलती सर्वही कोण वेळा। शिणे मारुती कंप जाला भुगोळा

सभा बैसली त्या द्विजांब्राह्मणांची।
असंभाव्य सौंदर्यता त्या सितेची।
कितेकीं मनामाजि संकेत केला।
तिहीं अंतरीं कल्पिले दोष तीला॥ ९० ॥

रघूनाथ हा हेत जाणे मनींचा। सदा सर्वदा साक्ष सर्वा जनांचा।
जिवांतील जाणे तया चोरवेना। महा पातकी पाप त्याचें सरेना

ह्मणोनी प्रसंगें उदासीन केलें।
जनीं कल्पिलें सर्वही व्यर्थ गेलें।
ह्मणे राम तो जानकीलागिं जावें।
स्वइच्छासुखें त्वां दिगंतीं फिरावें॥

प्रसंगीं तये शब्दकाठिन्य रामें। मुखें बोलिजे अर्थभेदें विरामें।
अधोमूख सीता विलोकी भुमीतें। मही भींजती जाहली अश्रुपातें॥

---

१ चिन्ता.

म्हणे न्याय अन्याय सर्वै बुडाला ।
दिसे आज कल्पत्तरू वांझ जाला
नसे अल्प अन्याय ब्रह्मांड केला ।
वृथा दंड हा कोण धर्मैं मिळाला ॥ ९४ ॥

मनीं अल्प हे कल्पना कां करावी म्हणे कल्पिली बुद्धि पोटीं धरावी
बहूसाल बोलोनियां काय आतां । महासौख्य तें पावकें भस्म होतां
म्हणे जानकी त्या रिसां वानरांसी । बहूसाल ते कष्ट जाले तुह्मांसी ।
परी मागुती एक जीवीं धरावें । बहूसाल त्या पावका चेतवावें ।
पुढें शीघ्र खाणोनियां कुंड केलें । असंभाव्य त्या पावका चेतवीलें ।
शिखा धांवती ऊर्ध्व आकाशपंथें । पिडा जाहली खेचरां भूचरांतें
विरंचीहरादीक देवां समस्तां । मनामाजि ते थोर जाली अवस्था
मुखें बोलती सर्वही कार्य जालें । परी मागुती काय हें विघ्न आलें ॥
स्वभावेंचि हा वन्हि जाळीत आहे।तयामाजि हे जानकी केंवि राहे
धडाडीत ज्वाळा पुढें पाहवेना । तया अंतरीं ही उभें राहवेना९९॥
मनामाजि पूजा यथसांग केली । पुढें जानकी पावकामाजि गेली ।
तये स्पर्शतां पावकू सिद्ध जाला । निवाला प्रसंगीं तये शांत झाला
तयामाजि ते जानकी शोभताहे । समस्तीं सभा लोक त्रैलोक्य पाहे
पुटीं घालिजे पूतळी कांचनाची । तयेहूनि ते दिव्य काया सितेची॥
अळंकार चीरें बहू पुष्पमाळा । सुगंधें तनू चर्चिली दिव्य बाळा ।
जगज्जन्ननी शीघ्र बाहेर आली । सभे देखतां दिव्य सीता निघाली
महावीर ते गर्जले नामघोषें । कपीवीर ते तोपले सर्व तोषें ।
सुरीं अंबरीं पुष्पवर्षाव केला । नभीं दुंदुभीनादकल्लोळ जाला ॥
सिता मुख्य ते पावकामाजि होती । वृथा रावणें चोरिली हे वदंती ।
रमा सागरांतूनि नेली हरीनें । तयाचेपरी जानकी राघवानें ॥
पुढें जानकी रामअंकीं विराजे । रमा आदिनारायणा जेवि साजे

१ अग्नीनें. २ ज्वाला. ३ ब्रह्मा शिव इ० चिन्ता. ५ वार्ता.

असंभाव्य तो वाद्यकल्लोळ गाजे । कपींवाहिनीमाजि आनंद माजे
जनांच्या मनाकारणें धीर केला । कृपेचा कृपासागरा पूर आला ।
कृपादृष्टिनें पाहिलें जानकीला । पुढें शीघ्र आलिंगिलें त्या सितेला।
ह्मणे दास हे श्लोक रामायणाचे । जरी अल्प सोपेचि नाना गुणांचे
कितीएक पाल्हाल टाकोनि मागें । कथा चालिली ते पुढें लागवेगें ।

अकरावा प्रसंग.

प्रतापें दिनेशू तपाचा हुताशू । विरांमाजि ईशू सूरांचा सुरेशू ।
मुनींचा महेशू महादेवधीशू । सदांचा उदासू वनारण्यवासू ॥ १ ॥
पिनाकी शुळी बोलिजे रुद्रवाणी ।जटाभार पंचाननू शूळपाणी ।
हरू शैलजावल्लभू भक्तपाळू । धराधार मृत्युंजयो तो कृपाळू ॥ २ ॥
महादेव शंभू गिरीजाविलासी । सुवर्णाचळामाजि कैलासवासी ।
विराजे रुपें गौर कपूर जैसा । दिसे धाम ढौळा सदाशीव तैसा ॥
विषें कंठ काळा दिसे चंद्रमौळी । फणीधारकू वन्हि साजे कपाळीं ।
असंभाव्य भोळा गळां रुंडमाळा पहा मस्तकीं वोघ जाती खळाळा
वसे भस्म अंगीं प्रभू वीतरागी । उदासीन तो सर्व सामर्थ्य त्यागी
विधी शक्र हे सर्व ध्याती जयाला । महाहेव तो वंगितो राघवाला
ह्मणे धन्य रामा विरा पूर्णकामा । असंभाव्य सीमा कळेना महीमा।
महा थोर अद्भूत सामर्थ्य केलें । प्रतापेंचि ब्रह्मादिकां सोडवीलें ॥
प्रसन्नू तया रावणालागिं आह्मीं । विरंचीवरें मातला पापकर्मी ।
ऋषी देव माझे बहू कष्टवीले । समर्था तुवां सर्वही सोडवीले ॥ ७ ॥
अखंडीत घेतों तुझें नाम वाणी । पुजा अंतरामाजि कोदंडपाणी ।
बहू काळ होतें बहू आर्त पोटीं । प्रसंगेंचि ये जाहली थोर भेटी ॥
अकस्मात हा भेटिचा लाभ जाला।मनामाजि अद्भूत आनंद जाला
सुरांकारणें संकटीं पावलासी । मनोभावना राहिली तूजपाशीं ॥

---

१ वानरसैन्य. २ सूर्य. ३ अग्नि. ४ बुद्धिनायक.

भविष्योत्तरें बोलिलीं वाल्मिकानें।
पहातों चरित्रें तुझीं आवडीनें।
विषें पोळला प्राण माझा निवाला।
निदिध्यास तो लागला पार्वतीला ॥ १० ॥
समस्तां मनीं लागला ध्यास रामा।तुझें रूप ध्यातों सदा योगधामा।
बहूसाल हें बोलणें काय देवा। अखंडीत हा लोभ आतां असावा ॥
प्रती उत्तरें राम बोले महेशा।
उदाराधिशा सुंदरा देव धींशा।
समर्था प्रभू लोकपाळा नृपाळा।
लिळे जाळिशी पाळिशी या भुगोळा।
तुझा योग होतांचि आनंद जाला पुढें देखतां प्राण माझा निवाला
दयासागरा सर्व सांभाळ केला। सुखानंद हेलावला तृप्त जाला।
पुढें बोलता जाहला तो विरंची।ह्मणे आजि हे धन्य वेळा सुखाची।
तुझा योग होतां घडी अमृताची। बहू स्तुति केली रघूनायकाची।
किती बंधनें पावलों पूर्वपापें। बहू दीस ओसंडिलें मायबापें।
बहू कष्ट केलेसि देवाधिदेवा। कृपाळूपणें शीघ्र केला कुडावा ॥
तुह्मां वेगळे सर्वही दीन झाले। त्रिकूटाचळीं बंदिशाळे मिळाले।
दिनासारिखें जाहले दैन्यवाणे। प्रभू आमुचें दुःख तें कोण जाणे।
बहू कष्टवीलें तया रावणानें।
घडीनें घडी त्रासिलें दुर्जनानें।
गमे हानि येतां मनामाजि चिंता।
समस्तांस कोणी नसे सोडवीता।
बहु वोखटी वेळ येऊन गेली। कृपासागरा धावणी शीघ्र केली।
सुतालागिं झेंपावला व्याघ्र तैसा। जगज्जनका तूं समस्तांस तैसा
स्तुती उत्तरें बाळकू काय जाणे। बरें वोखटें सर्व काहींच नेणे।

---

१ बुद्धीचा नियामक. २ सोडिलें. ३ सांभाळ. ४ वाईट.

मुलें खेळतां मायबापांस चिंता। तयाचेपरी बोलताहे विधाता ॥
बहू स्तूति केली तया ब्रह्मयानें। कृपाळूपणें वारिलें राघवानें।
प्रसंगें विधीचें समाधान केलें। मनीं दुःख मागील तें सर्व गेलें॥
पुढें बोलता जाहला वज्रपाणी। सदा सर्वदा गाइजे जो पुराणीं।
तया सूकृताचा बरा काळ आला। प्रभू रामचंद्रा तुझा योग झाला
बहूतापरी राघवा ऐकलासी। पुरी पूरली लोचनांची असोसी।
पुढें पाहतां देखतां रूप तूझें। जगन्नायका धन्य हें भाग्य माझें॥
उणे कोटि कंदर्प हें रूप साजे। सदा सर्वदा योगिध्यानीं विराजे।
मुनी शोधिती भक्त कोट्यानुकोटी बहू साधनेंही नव्हे शीघ्र भेटी
कितीएक योगी उदासीन जाले। गिरीकंदरीं तूज शोधीत गेले।
तयां अंतरीं भेटसी अल्प कांहीं। जनीं आमुच्या सूकृता पार नाहीं
ह्मणे इंद्र तो स्वामि देवाधिदेवा। जनीं सेवका आपुलासा ह्मणावा।
घडेना मला भक्तिभावार्थ नाहीं। प्रभू सांगिजे जी मुखें कार्य कांहीं
ह्मणे राम गा वज्रपाणी प्रसंगें। रथू मातली धाडिला लागवेगें।
तुवां कार्य तें सर्व पूर्वींच केलें। रथारूढ होऊनियां यश आलें२६॥
पुन्हा मागुतें एक आतां करावें। निमाले कपी ऋक्ष त्यां उठवावें।
सुधामेघ पाडूनियां लागवेगीं। महावीर ते ऊठवीं ये प्रसंगीं ॥२७
मुखें बोलता जाहला चक्रपाणी। तयें थोर संतोषला वज्रपाणी।
प्रसंगीं तये थोर आनंद जाला। नमस्कार केला रघूनायकाला ५८
जळेशास[3] आज्ञापिलें तेंचि काळीं। महा मेघ ते चालिले अंतराळीं।
असंभाव्य ते जाहली मेघवृष्टी। तिणें भीजली सर्व ते प्रेतसृष्टी॥२९
कपी रीस ते सर्व आले निमाले। नमस्कारिला राम सैन्यीं मिळाले।
कळेना कळा कोण या राघवाची। मनीं कल्पितां हांव पूरे मनाची॥
निमाले कपी पावले दिव्य देहा। मिळाला रिसां वानरांचा समूहो॥
सुवेळाचळामाजि ते भार आले।क्षमारूप तैसेचि सर्वे मिळाले॥३१॥

१ इन्द्र. २ इच्छा. ३ वरुणाज्ञा.

मिळाले बहू देव कोट्यानुकोटी। असंभाव्य दोहीं दळांमाजि दाटी।
मुखें बोलती देव त्या राघवाला। स्तुती उत्तरीं तोषवीती दयाळा॥
प्रसंगेंचि आज्ञा समस्तांस द्यावी। पुन्हा मागुती सर्व चिंता असावी।
तुह्मीं हो अयोध्यापुरीमाजि जावें। विलासें बहू राज्य सूखें करावें।
प्रतीउत्तरीं राम बोले समस्तां। ह्मणे हो बरें जाइजे शीघ्र आतां।
समस्तीं तुह्मीं भूवनामाजि जावें। विलासें बहू राज्य सूखें करावें।
मुखें बोलतां राम ते देव तोषें। करीं पीटिती टाळिका नामघोषें॥
नमस्कार केला रघूनायकाला। समस्तां मनीं थोर आनंद जाला॥
रवीपावकें कालनैर्ऋत्यनाथें। जळाढ्यें धनाढ्यें रघूनायकातें॥
गुरू अंगिरा देव गंधर्व तेही। बहू बोलते जाहले सर्व कांहीं॥३९॥
ऋषी देव गंधर्व सर्वे मिळाले। स्तुतीउत्तरें बोलते शीघ्र जाले॥
समस्तांसि सन्मानिलें राघवानें। गुणां किन्नरादीक गाती पुराणें॥

निरोपेंचि त्या चालिल्या देवकोडी।
पुढें शीघ्र बीभीषणू हात जोडी।
समर्था मला थोर आतां करावें।
घडी एक लंकापुरीमाजि जावें॥ ३८॥

धरावें मनामाजि देवाधिदेवें। जनीं सेवकालागिं कांहीं घडावें॥
करावें समर्थें जिणें श्लाघ्य माझें। घडावें महद्भाग्य हें दास्य तूझें॥
प्रतीउत्तरीं राम बोले तयासी। ह्मणे धन्य बीभीषणा गूणराशी॥
प्रसंगें सखा बंधु तूं जोडलासी। पुरेना तुझे संगतीची असोसी४०

प्रितीच्या सुखालागिं कैसें वदावें।
गुणाच्या गुणाला किती आठवावें।
बहूसाल तूं राखिला स्नेहवादू।
जनामाजि तूं धन्य साधू अगाधू॥ ४१॥
स्नेहाळा तुवा आजि ऐसें करावें।

१ यमवरुणांनीं. २ इच्छा.

पुरीमाजि त्वां सुग्रिवालागिं न्यावें।
विलासें बहूतांपरी सूख द्यावें।
कपी ऋक्ष घेऊनि वेगें उठावें ॥ ४२ ॥
सखा सुग्रिवासारिखा कोण आहे। मनामाजि बीभीषणा तूंच पा
जिवेंशीं सखा आमुचा साह्य जाला।असंभाव्य हा वीरमेळा मिळा
जनीं मैत्रिकी राखिली सुग्रिवानें। बहूसाल हा कष्टला जीवप्राणें
स्वयें देखिलें सांगणें काय तुह्मां। कपी पूजितां पावलें सर्व आह्म
पुढें शीघ्र बीभीषणें तेचि काळीं। अती आदरें ठेविलें वाक्य भाळीं
करीं घेतलें प्रीतिनें सुग्रिवाला।ह्मणे आजिचा काळ हा धन्य जाल
समर्था गुणें तूं सखा जोडलासी। तुझा योग हा पार नाहीं सुखासि
कपी ऋक्ष घेऊनि तैसा निघाला। पुढें शीघ्र लंकापुरीमाजि गेला।
जळें निर्मळें सर्व अभ्यंग केले। अळंकार चीरें कपी तोषवीले।
बहूतांपरीचीं सुगंधें फुलेलें। समस्तांसि नाना रसें तृप्त केलें ॥४७॥
रिसां वानरांला पुजा सांग जाली। बहूसाल बीभीषणें स्तूति केली
महावीर विश्रांति पावून तेथें। निघाले पुढें सर्वही राम जेथें॥४८॥
सुगंधी बहू घातल्या पुष्पमाळा। अनीळें सुखें वास नेला भुगोळा।
प्रभूला नमस्कार साष्टांग केले। मिळाले कपी ऋक्ष सूखें निवाले।
सभेमाजि आली बहूसाल शोभा। पुढें राहिला हात जोडोनि ऊभा।
प्रसंगीं तये राम बीभीषणाला। सुधाउत्तरीं बोलता शीघ्र जाला।
ह्मणे गा विरा त्वां पुरीमाजि जावें।ध्रुवाचे परी राज्य तेथें करावें॥
शशी सूर्य तारागणें अंतराळीं। असावें सुखें भोगिजे सर्व काळीं ॥
पुढें बोलिजे शीघ्र नैर्ऋत्यनाथें। ह्मणे वासना पूरवावी समर्थें।
प्रभू बोलतां चित्त माझें न राहे। पहावी अयोध्यापुरी वासना हे।
पुरीमाजि भद्रासनीं तूं नृपाळा। महोत्साह उत्साह पाहेन डोळां।
उदारा प्रभू सौख्य पाहेन संगें निरोपेंचि मीं शीघ्र येईन मागें ॥५३

१ आस्वल. २ बिभीषणानें.

सर्वें घेतलें वीर बीभीषणाला। रघूराज तो वानरेंशीं निघाला।
असंभाव्य तो वाद्यकल्लोळ जाला। पुढें सिद्ध केलें महापुष्पकाला।
नसे तूळणा रत्नमंडीत याना। महीतुल्य त्या आणवीलें विमाना।
तयारूढ तो जाहला राम वेगीं। कपी वीर ते आपुलाल्या विभागीं
विमानावरी रामराजा विराजे। वरी बैसले ते कपी रीस राजे॥
सुमित्रासुतू बैसला सव्यभागीं। जगन्मात सीता तया वामभागीं॥
विमानावरी वाजती घंटमाळा। खडे घोप हेलावती मुक्तमाळा॥
समुद्रोदकीं पूर्ण ताळूच जैसें। नभामाजि तें चालिलें भव्य तैसें॥
पुढें चालतां चालतां लागवेगीं। सितेलागिं ते राम सांगे प्रसंगीं॥
रणामंडळीं आटे राक्षेसकूळा। त्रिकूटाचळू दाखवीली सुवेळा॥
असंभाव्य पाळीं णिला सेतु जेथें। स्वयें वास दर्भासनीं योग तेथें॥
स्त्रिया रत्नमंडीत नानाविलासीं। समुद्रातिरीं भेटला तोयराशी॥
बळें आगळा वीर वाळी निमाला॥ दिलें राज्य तेथें कपी सुग्रिवाला
अकस्मात जाली हनूमंतभेटी। तटाकें नद्या दाखवी वीरजेठी॥
जटायू पुढें पावला स्वर्गलोकीं। जनस्थान हें रम्य गोदातटाकीं॥
पुढें चालतां राम राजाधिराजें। तया राहवीलें ऋपी भारद्वाजें॥
कपींचीं दळें भूतळीं दाटि जाली। भारद्वाजयानें बहु स्तूति केली॥
पुढें धाडिलें मारुतीलागिं देवें। ह्मणे गा विरा भ्रातया भेटवावें॥
प्रभू बोलतां वीर तैसा निघाला। तया गूहकानें नमस्कार केला॥
स्तती बोलतां तो समाचार सांगे। नंदीग्राम तो पावला लागवेगें॥
कपी देखिला भव्य रामानुजानें। नमस्कार केला तया बांधवानें॥
कपी भेटला बैसला स्वस्थ जाला। समाचार साकल्य सांगे तयाला
ह्मणे मारुती बांधवाच्या वियोगें। पळें भासती तीं किती काळयूगें॥
महद्भाग्य आलासि येणें प्रसंगीं। रघूनाथ तो भेटवीं लागवेगीं॥
उदासीन तो बंधु त्या राघवाचा। वदे मारुतीलागिं कारुण्यवाचा

१ पुष्पकविमानाला. २ नाश. ३ रचिला. ४ भरताला.

बहू कष्टलों काळ गेला दुखाचा। कधीं राम भेटेल सिंधू सुखाचा॥
वृथा संपदा राज्य हें काय कीजे। उदासीन या राघवाला नमीजे॥
पदें भोगिजे तें मदें बाधिजेतें। दिसेंदीस आयुष्य हें व्यर्थ जातें॥
कितीएक ते भाग्य भोगून गेले। पुन्हा मागुती मृत्युपंथें निमाले॥
कितीएक साधू उदासीन जाले। महीमंडळीं लोक सूखें निवाले॥
भले जाणती संपदा दुःखदाती। स्वहीतापरा त्रास होतो नियंती॥
हरादीक ते तापसी याच लागीं। सदासर्वदा फीरती वीतरागी॥
ह्मणोनी मला राघवेंवीण कांहीं। सदा सर्वदा वैभवें चाड नाहीं॥
मला भेटवीं राम आत्मा जगाचा। वदे मारुतीलागिं तो दीन वाचा॥
ह्मणे मारुती धन्य गा धन्य साधू। महाशक्ति वीरक्ति बोधें अगाधू।
नव्हे साधनें भेटि ब्रह्मादिकांला। तुह्मांलागिं भेटीस तो राम आला
नमस्कार केला तया मारुतीनें। रजें डौरलें भाळ माहा विरानें॥
प्रिती लागली अंतरीं ते ढळेना। ह्मणे धन्य गा धन्य लीळा कळेना
तया देखतां चित्त सूखें निवालें। मनामाजि तें थोर आश्चर्य केलें॥
ह्मणे वीर अद्भुत वैराग्य कैसें। महाभाग्य हें मानिलें तृण जैसें॥
पुढें वीर रामानुजें काय केलें। पुरीमाजि शत्रूघना पाठवीलें॥
समस्तां वसिष्ठादिकां जाणवीलें। असंभाव्य तें सैन्य पालागवीलें
ह्मणे वीर तो राम येईल आतां। सुखी जाहली मुख्य माता समस्ता
प्रसंगें तये थोर आनंद जाला। पुरीमाजि तो लोक सर्वै मिळाला
पुढें शीघ्र पालाणिले दिव्य घोडे। महीमंडळीं त्यांस नाहींत जोडे।
असंभाव्य तीं हींसती दिव्य घोडीं। उफाळें तयां धांवतां भूमिथोडी।
मुठाळी झुली पाखरा मुक्तमाळा। बहू रत्नमंडीत भासे उफाळा॥
अळंकार भांगार मंडीत केले। बहूभार शृंगारिले सिद्ध जाले॥
गिरीसारिखीं चंड बाडें अपारें। बहू मातलीं कुंजरें थोरथोरें॥
पताका झुली रम्य दिव्यांबरांच्या। बहू रंग लावण्य नानापरींच्या

---

१ अधिकारांत. २ विरक्त. ३ शोभलें. ४ सज्ज केलें. ५ अळंकार.

महामस्त ते हस्ति भारें निघाले। त्वरें चालतां भव्य सर्वांग डोले ॥
भुमी हाणितां अंदु वाजे खणाणा। बळें वाजती चंड घंटा घणाणा
हयारूढ ते वीर कितीक जाले। धडाडीत सेना असंभाव्य चाले ॥
शिबीका बहूसाल सूखासनातें। पताका निशाणें फडाडीत वातें ॥
महावीर शत्रूघ्नू लागवेगीं। सुमंतु प्रधानू तया पृष्ठभागीं ॥
बहूवाद्य तो घोष गेला दिगंता। ऋषीराज वासिष्ठ त्या मुख्य माता
पदीं चालिला मुख्य तो योगिबंधू। सवें घेतला मारुती वीर्यसिंधू ॥
महा वीर दोघे पुढें शीघ्र आले। असंभाव्य ते भार मागें उदेले ॥
पुढें राम तेथूनि वेगीं निघाला। महापुष्पकारूढ होऊनि आला ॥
त्वरें पावतां पावतां नंदिग्रामा। कपी वीर तो दाखवी शीघ्र व्योमा
असंभाव्य तें तेज हेलावताहे। ह्मणे गा कपी काय हें येत आहे
तया सांग तो मारुती राम आला। नभामाजि तो पुष्पकारूढ जाला
पुढें रामभ्राता नमस्कार घाली। सुखाची असंभाव्य ते वेळ आली।
तया देखतां सौख्य अद्भुत जालें। वरी पाहतां यान सन्नीध आलें ॥
पुढें देखिला भव्य तो रामयोगी। असंभाव्य सेना तया पृष्ठभागीं ॥
त्वरें चालतां धांवतो रामभ्राता। नव्हे धीर त्या भेटिचा काळ येतां
बहू रम्य लावण्य कामावतारी। महावीर दोघे रुपें योगधारी ॥
बयां देखतां राम अंगीं थरारी। मुखें पाहतां सर्व सेना थरारी ८७॥
रुपें सारिखे वीर दोघे मिळाले। सुखाचे बहू कंप रोमांच आले।
पदीं ठेविला मस्तकू बांधवानें। तया ऊठवीलें त्वरें राघवानें ॥८८
स्फुरद्रूप आलिंगनीं वीर गात्रीं। जळें लोटलीं रम्य राजीवनेत्रीं।
तयां राम रामानुजां भेटि जाली। प्रसंगीं तये सृष्टि सूखें निवाली ॥
सुमित्रासुता भेटला वीतरागी। नमस्कारिली जानकी ते प्रसंगीं॥
खुणा दावितां रामराजाधिराजें। कपीनाथ आलिंगिला योगिराजें
पुढें भेटिचा लाभ नैर्ऋत्यनाथा। पदीं ठेविला शीघ्र येऊनि माथा ॥

१ सांखळया. २ आकाशाला. ३ हालताहे. ४ निरिच्छ.

तयालागिं रामानुजें ऊठवीलें। समस्तां विरां राघवें भेटवीलें ॥९१
प्रिती भेटला अंगदा जांबवंतां। प्रसंगें कपी थोर थोरां समस्तां।
स्तुती उत्तरीं बोलती एकमेकां।स्नेहें लागला सौख्य जालें अनेकां

प्रितीनें तया गूहका भक्तराजा
कृपाळूपणें भेटला रामराजा।
नमस्कार केला समस्तां विरांला।
तया अंतरीं थोर आनंद जाला ॥ ९३ ॥

पुढें सर्वही पुष्पकारूढ जाले। दळेंशीं महा वीर तैसे निघाले।
अयोध्यापुरीं देखतां सौख्य जालें। प्रसंगें रघूनायकें दाखवीलें॥
रुद्राच्या मनासारिखें वर्तताहे। महीमंडळीं यान येऊनि राहे।
भुमी ऊतरे रामबंधू सितेसीं। कपीनाथ सुग्रीव बीभीषणेंशीं९५॥

कपी रीस ते भार कोट्यानुकोटी।
दिसेना भुमी जाहली थोर दाटी।
समर्थें विमानासि त्या पाठवीलें।
कुबेरासि भेटावया शीघ्र गेलें ॥ ९६ ॥
असंभाव्य तो वाद्यकल्लोळ जाला।
कपी पाहतां[1] भार अद्भूत आला।
रजें व्योम आच्छादिलें सर्व कांहीं।
विरां कुंजरां घोडियां मीति नाहीं ॥९७॥

कपी सर्व चाकाटले[2] पाहताती। गिरीच्या परी भार अद्भूत येती।
कपीभार ते देखिले राजभारें। पहाया दळें लोटलीं तीं अपारें ९८
खुणा दाविती एकमेकांस तेथें। मुखें बोलती राहिला राम येथें।
महावीर ते मुख्य धांवोनि गेले।कपीभार त्यांमाजि वेगीं मिळाले
रघूनायकालागिं शत्रूघनानें। नमस्कार केला तया मंत्रियानें।
उभा वर्ग ते भेटले राघवाला। तयां मानसीं थोर आनंद जाला १००

१ वर बसलेल्या लोकांच्या. २ आश्चर्य पावले.

सुमित्रासुता आणि त्या जानकीला।
महा वीर तींहीं नमस्कार केला।
प्रसंगीं समस्तां सिते भेटि जाली।
सुखाची नदी अंतरामाजि आली॥ १०१॥

सुमंतू समर्था ह्मणे पैल पाहें। ऋषी जननी मंडळी येत आहे।
तयें सांगतां राम तो सिद्ध झाला। पदीं चालतां तो पुढें शीघ्र गेला
पुढें देखिला तो ऋषी ब्रह्मनिष्ठ। कुळा रक्षिता तो कुळामाजि श्रेष्ठ।
रघूनाथ तेथें नमस्कार घाली। स्तुतीउत्तरें आदरें भेटि जाली॥
प्रसंगें नमस्कारिली मुख्य माता।बहू सौख्य जालें तयां भेटि होतां
समस्तां जणींला नमस्कार केला।तया देखतां प्राण त्यांचे निवाले
समस्तांस तो भेटला राम जैसा। यथासांग तो वीर सौमित्र तैसा।
नमस्कार घाली बहू स्तुति केली। तया देखतां मंडळी ते निवाली।
सितासुंदरीनें नमस्कार केले। असंभाव्य ते लोक तेथें मिळाले।
स्तुती उत्तरें एकमेकांस जालीं। प्रसंगें तयें अंतरें तीं निवालीं॥

समस्तां समस्तां जणां भेटि जाली।
पहाया सुखें लोकमांदी मिळाली।
पुरीमाजि तो थोर आनंद जाला।
मुखें बोलती हो सुखें राम आला॥ १०७॥

सुखें पाहतां मुख्य माता मिळाल्या।
सवें सुंदरा त्या असंभाव्य आल्या।
वधूंची बहू दाटणी थोर जाली।
सिता सुंदरी शीघ्र तेथें मिळाली॥ १०८॥

नमस्कारिली नम्र होऊनि श्रेष्ठां। प्रसंगेंचि भेटी वरिष्ठां वरिष्ठां।
घडाडां नभीं वाजती चंड भेरी। बहू वारितां जाहली दाटि थोरी।
महावैभवाची कथा राघवाची।जनी सौख्यदातीच ब्रह्मादिकांची
पुढें रामउपासकें रामदासें। पुरी वर्णिली रम्य नाना विलासें॥

बारावा प्रसंग

पुढें चालिली ते असंभाव्य सेना। रजें मातलें व्योम पुढें दिसेना।
कितीएक ते भार सन्मूख आले। समर्थास तींहीं नमस्कार केले ॥१
दळें राहिलीं दूर वेष्टीत पाळा। कपीचक्र एकीकडे चंड मेळा।
तया मध्यभागीं ऋषी बंधु माता।महा वीर ते मुख्य चत्वारि कांता
उभा राहिला राम तो राजभारें। गृहें निर्मिलीं अंबरांचीं अपारें।
सभामंडपीं धर्मशाळा विशाळा। गृहें रम्य अंतरगृहें चित्रशाळा ३

बहूसाल दिव्यांबरें थोरथोरें।
सुचित्रें विचित्रें अमूल्यें अपारें।
कितीएक त्या लाविल्या स्तंभबोळी।
प्रभा रत्नमंडीततेजें झळाळी ॥ ४ ॥

बहू रत्नमाळा बहू मुक्तमाळा। बहू लागले घोंस नक्षत्रमाळा।
कितीएक जाळीवरी अंतराळीं। कितीएक मुक्तें निराळीं निराळीं

सुढाळा[1] किळा[2] मंडपीं ढाळ[3] देती।
विशाळा शिळामाजि त्या दिव्य ज्योती।
सुवर्णासनें दिव्य नानापरीचीं।
कितीएक सिंहासनें कूसरीचीं ॥ ६ ॥

बहू ते फुलारे बहूतां परीचे। वरी घोंस हेलावती माणिकांचे।
निळे पाच गोमेद इत्यादिकांचे। बहू रंग नानापरी कांचनाचे ॥ ८
नभामाजि त्या दिव्य नक्षत्रमाळा।तयाचे परी शोभती मुक्त माळा।
विराजे तया मंडपा मध्यभागीं। ऋषी राम माता सखे बंधुवर्गीं ॥

असंभाव्य ते संपदा वैभवाची।
मुखें सर्व बोलावया शक्ति कैंची।
वरी पाहतां उंच आकाश एथें।

---

१ अतितेजस्वी. २ कांति. ३ प्रकाश.

असंभाव्य तें भव्य लावण्य तेथें ॥ ९
समूदाय तो बैसला स्वस्थ जाला। वधूमेळ अंतर्गृहामाजि गेला।
ऋषी राम माता सखे बंधुवर्गीं। स्नेहें उत्तरें बोलिजे ते प्रसंगीं ॥१०
कितीएक तो काळ गेला वियोगें। असंभाव्य तें सौख्य संयोगयोगें
सरेना मुखें बोलतां मोह माया। निवाली मुखें पाहतां सर्व काया ॥
कपीनाथ बिभिषिणाला भुपाळें। रहाया गृहें दीधलीं तीं विशाळें।
तयांमाजि ते सर्वही स्वस्थ जाले। समर्थें बहू सोहळे दाखवीले १२
पुढें मंगलस्नान तेणेंचि काळें। बहूसाल ते चालिले एक वेळे।
किती एक ते हाटकाचे[1] तटाकीं[2]। जळें ठेविलीं सेवकें ग्रामलोकीं ॥
असंभाव्य तीं सिद्ध केलीं फुलेलें। बहूतांपरींचीं सुगंधेल तेलें।
किती चौकिया चौक गंगाळपात्रें। विशाळें पवित्रें सुचित्रें विचित्रें
सुगंधें रसें चोखण्यां[3] कालवील्या। यथासांग सामग्रिया सिद्ध केल्या
बहू आर्त पोटीं उभा भर्त बंधू। करी प्रार्थना राम कारुण्यसिंधू १५
प्रभू बोलता जाहला शीघ्र काळें। किजे मंगलस्नान या लोकपाळें।
अयोध्यापुरीमाजि त्या सर्व लोकां। विरें सर्व संकेत केला अनेकां॥
समस्तांसि तत्काळ अभ्यंग जालें। महा लोक ते सर्व सूखें निवाले।
कितीएक सामग्रिया सिद्ध केल्या। कपीनाथ बीभीषणा पाठवील्या
पुन्हा राम बोले वरिष्ठां वरिष्ठां। किजे मंगलस्नान हो सर्व श्रेष्ठां।
पुढें जननीलागिं देवाधिदेवें। ह्मणे मंगळस्नान तुह्मीं करावें ॥ १८॥
समस्तीं यथासांग अभ्यंग केले। पुन्हा देव तो भ्रातयालागिं बोले
सखे बोलती स्वामि देवाधिदेवा। तुह्मी सांग अभ्यंग आधीं करावा।
बहूतांपरी प्रार्थिलें बांधवासी। कितीएक ते सिद्ध जाले विलासी।
उभी मंडळी कूशळां नापितांची। तिहीं मांडिली सांग सेवा प्रभूची
समश्रू[4] क्रमें जाहली त्या प्रसंगीं। नखें काढिलीं नीळरंगी तरंगीं।
जटाजूट ते मोकळे केश केले। स्नेहें[5] घाळितां दिव्य चक्षू निवाले २

---

९   १ सुवर्णाचे. २ तळ्यांत. ३ उत्या. ४ श्मश्रु. ५ तेल.

पुढें दर्पणीं पाहिलें रूप रामें। प्रसंगीं तये कोटिकंदर्पधामें ।
कळा बाणली भव्य लावण्य गात्रीं। असंभाव्य सौंदर्य राजीवनेत्रीं
जळें पादप्रक्षालना सिद्ध जालीं। पदीं लागतां स्वर्गगंगा निवाली
पदांगुष्ठ भागीरथीओघ आला।जनें मज्जनें लोक निर्दोष केला २३
पुढें तीर्थ वंदूनि बंधूजनानें। निवाले पवित्रोदकें तीर्थपानें ।
बहू लाविलें लोचना आवडीनें।मनीं मानिलें सौख्य या बांधवानें
बहूसाल आयुष्य हो कल्पकोडी। घडावी सदा सर्वदा भक्तिजोडी।
सुगंधें फुलेलें चवाबीत माथां। महा मस्तकीं मर्दिती लोकनाथा २५
बहू मर्दना सांग नाना परीची। लिळे काढिली ते मळी निर्मळाची ।
जळें निर्मळें घालिती उष्ण धारा।मुखें बोलती तोय आणीक सारा
शिरीं घालिती तोय नेटें घळाळां।नद्या वाहती उष्ण बोधें खळाळां
सुगंधेंचि दोहीं तिरीं पंक जाला। असंभाव्य तो भृंग तेथें मिळाला।
यथासांग अभ्यंग केले भुपाळें। पुढें रम्य दिव्यांबरें शीघ्र काळें ।
महा तेज पुंजाळ तें लागवेगीं। चिरें वल्कलें त्यागिलीं ते प्रसंगीं ॥२
प्रसंगीं तये रत्नमंडीत मानें। पुढें पादुका ठेविल्या बांधवानें।
वसिष्ठासि रामें नमस्कार केला। महा वीर तो बैसला स्वस्थ जाला॥
बहू कस्तुरी केशरें तेचि काळीं। ऋषी राम वीलेपवी गंध भाळीं।
बहू भूषणें रत्नमंडीत रामें। अमूल्यें सुखें घेतलीं पूर्णकामें॥ ३० ॥
उटी घेतली घातल्या पुष्पमाळा। बहूतांपरीच्या बहू रत्नमाळा ।
महामस्तकीं हेम मुकूट साजे। असंभाव्य तो तेजकल्लोळ माजे ॥३१
वरी कीरटी कुंडलें वैजयंती। अलंकार नानापरी ढाळ देती ।
चिरें सुंदरें घातला भव्य घाटा। कटीं किंकिणी नागरा क्षुद्रघंटा ॥
वरी कंकणें मुद्रिका चापपाणी। ब्रिदें घातलीं अंदु वांकी झणाणी।
महीमंडळीं सर्वही एक जालें। रघूनायका भव्य लावण्य आलें ३३
पहातां नसे तळणा ही तुळाया। विराजे बहू भूषणें दिव्य काया।

१ तेज. २ चकाकी. ३ घागऱ्या.

ऋषीराजबंधू सखे आणि माता। सुखें पाहती राम हा सौख्यदाता।
प्रितीनें सुखें बोलता राम जाला। ह्मणे स्नान कीजे तया बांधवाला।
स्नेहें उत्तरें बोलतां शीघ्र तैसें। किजे मंगलस्नान नाना विलासें ॥
जटाजूट ते मोकळे सर्व केले। मळें त्यागिले भव्य सुस्नात जाले।
सुगंधें उटी घेतली पुष्पमाळा। अलंकार दिव्यांबरें रत्नमाळा ३६
प्रसंगें समस्तांसि अभ्यंग जाले। सभोंते सखे आप्त सर्वै मिळाले।
अळंकार दिव्यांबरें दिव्य माता। सुखें राघवा पाहती त्या समस्ता
फळें खाद्य नैवेद्य नानापरीचे। फळाहार ते आणिले कूसरीचे।
बहूतांपरीचे बहू उंच मेवे। ह्मणे राम सर्वांस ते पाठवावे ॥ ३८ ॥

समस्तांसि ऊदंड ते पाठवीले।
फळें सेवितां लोक संतुष्ट जाले।
स्वइच्छा स्वयें सेविलें अल्प कांहीं।
जनीं सेवितां तूळणा त्यासि नाहीं ॥ ३९ ॥

जळें निर्मळें आच्मनें शुद्ध केलीं। समस्तांसि पानें बहू पाठवीलीं।
विडे घेतले सर्वही स्वस्थ जाले। असंभाव्य ते पाकही सिद्ध जाले।
पुढें मंडळी सेवकांची मिळाली। विशाळें स्थळें सर्वही सिद्ध केलीं।
बहू चित्रशाळा बहू होमशाळा। सडे शिंपिले घातल्या रंगमाळा।
बहू रत्नमंडीत मोठीं अचाटें। दुकांठीं बहू मांडिलीं दिव्य ताटें॥
कितीएक तीं बत्तिसा वाटियांचीं कितीएक विस्तीर्ण नानापरीचीं
असंभाव्य तीं रम्य चित्रें विचित्रें। बहूतांपरीचीं बहू तोयपात्रें।
बहू आसनें दिव्य नानापरीचीं असंभाव्य तीं घातलीं कूसरीचीं ॥
बहूवर्ण दिव्यांबरें[1] पट्टकूळें[2]। बहूरंग नानापरीचीं दुकूळें ॥
असंभाव्य तीं सोंवळीं सिद्ध केलीं कितीएक दिव्यांबरें आणवीलीं
पुढें भोजना सर्वही सिद्ध जाले। कितीएक ते लक्षकोटी मिळाले ॥
मिळाली ऋषीमंडळी ब्राह्मणांची। बहू भव्य मार्तंड जैसे विरंची[3]।

---

१ जरीकाठी पीतांबर. २ रेशमीवस्त्रें. ३ ब्रह्मा.

वयें धाकुटे थोर कोटयानुकोटी। स्थळें रुंधिलीं जाहली थोर दाटी
बहूसाल संतोषले थोर तोषें। असंभाव्य ते गर्जती नामघोषें ॥४६॥
बहूसाल गंधाक्षता पुष्पमाळा। बरीं धोत्रपात्रें दिल्या रत्नमाळा ॥
चिरें सुंदरें रम्य यज्ञोपवीतें। धनें चंदनें दीधलीं ब्राह्मणांतें ४७
पुढें वाढिते जाहले शीघ्र काळीं। बहू दाटल्या त्या असंभाव्य वोळी।
महामंडपीं बैसला रामराजा। ऋषी मुख्य बंधू सखे आप्त वोजा ॥
पुढें रत्नझाऱ्या बहू साल चंबू। सुवासी तयांमाजि संपूर्ण अंबू ॥
स्थळें सर्वही सिद्ध पूर्वीच केलीं। असंभाव्य अन्नें बहू आणवीलीं ॥
कपीनाथ सुग्रीव बीभीषणाला। बहू घाडिलीं दिव्य अन्नें तयांला।
रसें पूर्ण त्या कावडी लक्ष कोटी। पथामाजि नेतां असंभाव्य दाटी।
तुपें वाढिते जाहले पात्रधारीं। असंभाव्य ते चालिले एकहारी ॥
रुची रायतीं लोणचीं रम्यवोळी बहु स्वाद शाखावळी शीघ्र काळीं
बहू वाढिला ओदनू तो सुवासें। वरान्नें क्षिरी शर्करा पंच भक्षें ॥
कितीएक आणीक नानापरीचीं बहू वाढिलीं भिन्नभिन्नां रुचीचीं।
सुगंधें तुपें वाढिती ते खळाळां। पयें घालिती थोर नेटें घळाळां ॥
पुढें दिव्य नाना रसें पूर्ण पात्रें। सभा शोभली भव्य राजीवनेत्रें ॥
बहूसाल संतोष नाना सुवासें। ऋषीमंडळी गर्जती नामघोषें ॥
पुढें सर्व ओगारिती सावकाशें। सुखें जेविती सर्व नाना विलासें ॥
गिरीसारिखा ओदनू शुभ्र वर्णें। बहू भक्षिलीं भक्ष संपूर्ण पूर्णें ॥
कथा मागुती सांगती एकमेकां। असंभाव्य ते तृप्ति जाली अनेकां।
कढी वर्पिती आवडीनें फरारां। ऋषी जेविती ढेंकरीती डरारां ॥
पुरे हो पुरे अन्न ऊदंड झालें। बहू भोजनें कंठमर्याद आलें ॥ ५६ ॥
पुढें शीघ्र दध्योदनें लागवेगीं। पुन्हा वाढिते जाहले ते प्रसंगीं।
ऋषी राम बंधू सखे सर्व माता। मुखें बोलती सर्वही तृप्ति आतां ॥
सुवासें रुचीचीं असंभाव्य तक्रें। कदाही कधीं नेणिजे स्वाद शक्रें।

१ व्यापिलीं. २ सुन्दर. ३ उदक भात. ५ वरण. ६ वाढिती.

सुखें सेविती जेविती लोक इच्छा। यथासांग संपूर्ण जालें स्वइच्छा
यथासांग तीं भोजनें सर्व जालीं। खळाळें बरीं आचमनें शुद्ध केलीं
सुपारी विडे दीधले कर्पुराचे। बहू चूर्ण ते शुद्ध मुक्ताफळाचे ५९
सुवासी चतुर्भाग मागून घेती। सुखी जाहल्या सर्वही वेदमूर्ती॥
बहूसाल मंत्राक्षता मंत्रघोषें। मुखें बोलती सर्वही विप्र तोषें॥६०॥

कपी रीस ते सर्वही तृप्त जाले।
बहू भक्षिलें अन्न सूखें निवाले॥
गिरीसारिखीं राहिलीं सर्व अन्नें।
विडे घ्यावया धाडिलीं त्यांसि पानें॥ ६१॥

यथासांग सर्वस्व संतृप्ति जाली। सभामंडपीं मंडळी ते मिळाली।
पुढें ब्राह्मणीं मांडिली धर्मचर्चा। मुखें बोलती धन्य दीनू सुवाचा।
पुढें दीन तो चालिला अस्तमाना नमायासि आली असंभाव्य सेना
कितीएक तीं दीवट्यांचीं अचाटें सभामंडपीं चाललीं दाट थाटें।

प्रसंगीं तये वाद्यकल्लोळ जाला।
दुरस्ता बहू लोक सूखें मिळाला।
विराजे सभेमाजि तो रामराजा॥
पुढें चालिल्या त्या कळावंत फौजा॥ ६४॥

झणाणीत वीणे मनोरम्य नादें। दणाणीत मृदंग गंभीर शब्दें।
अलापें कळा दाविती रागमाळा। सुरें सुस्वरें माजली रंगवेळा॥
बहू ताळ कल्लोळ वाजे खणाणां। विणे वाजती तंतुनादें झणाणा।
बहू गीत संगीत ते कूसरीचीं। भले जाणती ते घडी अमृताची।
असंभाव्य तो नृत्यकल्लोळ जाला सुखें पाहतां शुद्धि नाहीं जनांला
गुणीं रातले मातले गायनानें। तदाकार ते वर्तित केली मनानें॥
अळंकार चीरें पुढें ढीग केले। कळावंत ते सर्व संतुष्ट जाले।
विसर्जी सभा तो पुढें रामराजा। निरोपेंचि गेल्या बहू लोकफौजा

---

१ समुदाय.

समस्तीं घडी एक विश्रांति केली ॥
अकस्मात प्राभात ते प्राप्त जाली ।
पुढें सारिते जाहले नित्य नेमें ।
महा वीर ते आपुलाल्या स्वधर्मे ॥ ६९ ॥

सभे बैसिजे स्वामि देवाधिदेवें । ह्मणे आजि वेगीं अयोध्येसि जावें
पुरी सर्व शृंगारमंडीत केली । असंभाव्य ते सर्व सेना निघाली ७०
महीमंडळीं मुख्य आर्धी पुराणीं । मुखें बोलिजे ते रवीवंशखाणी ।
अयोध्यापुरी धन्य ही पुण्यराशी । किती राहिले तापसी तीर्थवासी
मुनी संत योगी सदा वीतरागी । उदासीन साधू परांचे विभागी ।
ऋषीमंडळी सात्विकांसज्जनांची। महायोगि व्युत्पन्नविद्वज्जनांची
किती एक ते मंडळी प्रेमळांची । कितीएक ते ब्राह्मणां सुशिळांची
मनस्वी किती ते यती ब्रह्मचारी । बहूतांपरीचे बहू वेषधारी ॥
सदा सर्वदा योग ध्यानस्थ जाले । कितीएक ते काळ घेऊनि गेले।
भुयारें मठ्या त्या बहूतांपरीच्या।नदीचे तिरीं पूर्णशालामठाच्या।
प्रभू देव हा सर्व ब्रह्मादिकांचा । जया वर्णितां शीणल्या वेदवाचा
स्वयें वास जेथें जगन्नायकाचा। महीमा वदे कोण त्या हो स्थळाचा

कितीएक ते राहिले भक्त ज्ञानी ।
कृपाळू बहू मुख्य नामाभिधानी ।
बहू सुकृती[3] सूर्य जैसे तपाचे ।
सदा धर्मचर्चा अखंडीत वाचे ॥ ७१ ॥

नदीवाळिली भव्य ते पूर्णतोया।जनालागिंआधार आली उपाया
शिवाल्यें बहू बांधिलीं थोरथोरें । ध्वजा देउळें शीखरें तीं अपारें
तडागें जळें निर्मळें कूप बावी । सदा सर्वदा राहिजे मानुभावीं ।
स्थळें निर्मळें निर्मिलीं पावनानें । कितीएक कल्पतरूंचीं उद्यानें ॥
कितीएक त्या लागल्या वृक्षजाती।वनें वाटिका जीवनें पुष्पजाती

१ विरक्त. २ परब्रह्माचे. ३ पुण्यवान.

अयोध्यापुरी रम्य लावण्य नांवें। महा रम्य विस्तीर्ण तें वोस गांवें
गृहें बांधिलीं तीं असंभाव्य उंची। कितीएक तीं पंच सप्त खणांचीं
सजे चौक दामोदरें थोरथोरें। विशाळें विचित्रें गवाक्षें अपारें॥८०
विदी हाट बाजार चौवार कुंचे। असंभाव्य ते भव्य नानापरीचे।
कितीएक तीं सारखीं दीसताती। महा धूर्त तेही बळें भ्रांत होती।
गृहें गोपुरांचा बहू दाट खेटा। हुंडे माडिया ऊपरा त्या अचाटा।
महद्भाग्य श्रीमंत ते लोक तेथें। सदा सर्वदा दाटणी थोर पंथें।
पुरीमाजिचे लोक आरोग्य भारी। मुलें लेंकरें थोरले आणि नारी
करंटें तयांमाजि कोणींच नाहीं। नसे द्वेष ना मत्सर सर्व कांहीं॥
सदानंद उद्वेग नाहीं जनाला। नव्हे वृद्ध ना मृत्यु नाहीं तयांला।
कुरूपी महामूर्ख तेथें असेना। सुखाचें जिणें दैन्यवाणें दिसेना ८४
पुरीमाजि ते सर्वही लोक कैसे। सुवर्णाचळीं नांदती देव जैसे।
प्रतापी बळाचे सदा सत्य वाचे। पुरींमाजि लावण्य देहे जनांचे॥
बहू नीतिन्यायें विवेकें उपायें। कदाही तया बाधिजे ना अपायें।
बहूतां धनांचे उदारा मनांचे। विशेषा गुणांचे गुणी सज्जनांचे॥
पुरीमाजि त्या सर्व चातुर्य मोठें। कदाही मनीं नावडे त्यांसि खोटें
विलापें वसे राम आणीक विद्या। कळा सर्वधारणा सर्वसाध्या॥
अळंकार दिव्यांबरें सर्वलोकां। सदा प्रीतिनें बोलती एकमेकां।
महा वैभवाचे बहू सूकृतांचे। पुरीमाजि ते लोक नानागुणांचे ८८

पुरीमाजि ते दाटणी मंदिरांची।
रिकामी भुमी ते रहायासि कैंची।
तया मध्यभागीं असंभाव्य तेथें।
महा भूवनें उंच आकाशपंथें॥ ८९॥

गृहें गोपुरें निर्मिलीं कांचनाचीं। बहूसाल विश्रांतिदातीं मनाचीं।
महारत्नमंडीत तीं थोरथोरें। किती धाकटीं भव्य मोठीं अपारें॥

---

१ बुरूज. २ पुण्याईचे.

भुमी बांधल्या पाचबंदी विशाळा।
मनोरम्य त्या रेखिल्या दिव्य शाळा।
कितीएक द्वारें लघू थोर थोरें
स्थळें दिव्य तीं पाहतां सौख्यकारें॥ ९१॥
किती अन्नशाळा किती वस्त्रशाळा।
कितीएक विस्तीर्ण त्या होमशाळा।
किती नाट्यशाळा बहू रत्नशाळा।
कितीएक त्या धर्मशाळा विशाळा॥ ९२॥

गृहें रम्य अंतर्गृहें हाटकांचीं। बहू हांसल्या पूतळ्या नाटकांचीं।
भुयारें घरें वीवरें गुप्त द्वारें। स्थळें भव्य बैसावया थोरथोरें॥ ९३॥
सभामंडपीं ते असंभाव्य शोभा। बहू शोभतो हेमकल्लोळगाभा।
फुलारे बहू लाविले माणिकांचे। कितीएक ते घोंस मुक्ताफळांचे।

महीमंडळीं तेज पुंजाळ[२] आलें।
असंभाव्य तें सर्व लावण्य आलें।
विशाळा स्थळीं निर्मिल्या भव्य भिंती।
निळे पाच गोमेद ते ढाळ[३] देती॥ ९५॥
बहू रत्न पुंजाळले ज्वाळ जैसे।
असंभाव्य हारी उभे पुंज जैसे।
विशाळें स्थळें निर्मिलीं जाड कैशीं।
सुवर्णाचळींमाजि वीस्तीर्ण जैशीं॥ ९६॥
विचित्रा कळाकूसरी लेखनाच्या।
बहूरत्नमंडीत त्या कांचनाच्या॥
सभामंडपीं फांकल्या रत्नकीळा[४]।
दिसे रंग तेथें निराळा निराळा॥ ९७॥

कितीएक तीं फांकलीं दिव्य किर्णें। बहूतांपरींचीं बहू रंग वर्णें।

१ स्वर्णाचीं. २ पुंजके. ३ तेज. ४ रत्नकांति.

कितीएक हेलावती हेमपर्णें। कितीएक घंटावळी त्या सुवर्णें ९८
स्थळें शोभती रम्य बैसावयाचीं। बहूसाल तीं भिन्नभिन्नां परींची
कितीएक तीं रत्नमंडीत यानें। कितीएक सिंहासनें तीं विमानें।
बहू बैसका दिव्य रम्यांबरांच्या। विचित्रा बहूरंग नानापरींच्या।
वरी लोंबती घोंस मुक्ताफळांचे। कितीएक मुक्तावळी जाळियांचे।
कितीएक रत्नावळी रम्य कैशा। कितीएक मुक्तावळी शुक्र जैशा॥
प्रभेचे बहू घोंस हेलावताती। बहूतांपरींच्या बहू रत्नजाती १०१
स्थळें निर्मिलीं रम्य विस्तीर्ण नाना॥कितीएक बैसावया सर्व सेना
कितीएक विस्तीर्ण राजांगणें तें। भुमी पाचबंदी महा रम्य तेथें॥
हुडे कोठ माड्या सजे मोठमोठे। उभें राहिलें भव्य ब्रह्मांड वाटे।
असंभाव्य चर्या लघू पंथ हारी। नभा भासवी रूप नाना विकारी।

झरोके कितीएक त्या गुप्त वाटा।
किती ऊपऱ्या अंतराळीं अचाटा
कितीएक त्या भक्ति संख्यारसाच्या।
कितीएक त्या उंच तेरा खणांच्या॥ १०४॥

वरी रत्नकळसाचिया रम्य वोळी। रवीकीर्ण तैशा कळा अंतराळीं
वरी लागल्या सर्व नक्षत्रमाळा।मनीं भासती फांकती दिव्य कीळा

रवीवंशिचे स्वर्ग विख्यात राजे।
तयांच्या प्रतापें विधीगोळ गाजे
करी कोण संख्या तया वैभवाची।
उणी वर्णितां बुद्धि ब्रह्मादिकांची

किती कोण लेखा मला मानवाला। मतीमंद मी काय वर्णूं तयाला
ह्मणे दास त्या अल्पशा भक्तिभावें। प्रभू बोबड्या उत्तरीं तोषवावें

१ बुरूज. २ गणना.

तेरावा प्रसंग.

पुरी वर्णिली हो यथासांग येथें। परी पाहतां दीसतें अल्प तेथें।
मनीं संशयो श्रोतयां प्राप्त जाला। प्रतीउत्तरें काय दील्हीं तयांला
अयोध्यापुरी स्वर्गलोकासि गेली। पुढें वोस होतांचि ते भग्न जाली
असेना जना राहणें वस्ति जेथें। खडे माणिकें कोण ठेवील तेथें॥
पुरें पट्टणें वोस होती कितेकें। पुढें पाहतां दीसती सर्व टेकें।
युगें लोटतांही वसे अल्प कांहीं। असंभाव्य हें तूं विचारूनि पाहीं॥

असो तूटला संशयो श्रोतयांचा।
पुढें राहिला वोघ जातां कथेचा।
अयोध्यापुरा चालिले वीर जेठीं।
निघाले स्वयें भार कोट्यानुकोटी॥ ४॥

ऋषी राम ते चालिले नीज भारें। दळें चालिलीं पृष्ठभागीं अपारें।
शिबीका पुढें चालती दिव्य हारी। सखे लोक बंधू मधें रावणारी
पुढें दाटले भार माहारथांचे। दळीं घोष जाले गजां घोडियांचे।
गिरीतुल्य सेना रिसांवानरांची। बहू दाटि राक्षेस लंकापतीची॥
पुरी पावतां रुंधल्या सर्व वाटा। असंभाव्य तो जाहला दाट खेटा॥
शतांचीं शतें धांवती वेत्रधारी। दळें माजलीं कोण कोणास वारी
कितीएक ग्रामस्थ मध्येंचि गेले। कितीएक ते चूकले भ्रांत जाले।
अयोध्यापुरीमाजि ऊभीं अचाटें। गृहें गोपुरें पाहती दाट थाटें॥

करीं रत्नताटें कितीएक हारी।
असंभाव्य त्या चालिल्या दिव्य नारी।
बहूसाल नीराजनें लक्ष कोटी।
पुरींतूनि येतां पुढें थोर दाटी॥ ९॥

रूपें राजसा सुंदरा त्या मितीनें। रघूनाथ ओंवाळिती आवडीनें।
मनामाजि ते लागलीसे अवस्था। सुखें पाहती एकपत्नीव्रतस्था॥

---

१ अडविल्या. २ आरत्या. ३ चिन्ता.

करीती बहू सुंदरा अक्षवाणें। कितीएक ओंवाळिती निंबलोणें।
असंभाव्य थांवे तया नायिकांचे। मुखें गर्जती भाट वेताळ वाचे॥
पताका निशाणें बहूरंग वर्णें। महातेजपुंजाळ मार्तंडपर्णें।
वरी दाटलीं तीं असंभाव्य छत्रें। भ्रमों लागलीं दिव्य छत्रें विचित्रें
पहा हो पहा पैल तो राम आला। असंभाव्य हा वीरमेळा मिळाला।
दिसेना पुढें पाहतां गर्द जाला। समस्तीं करें ताळिकाघोष केला॥
पुढें सर्वही भूवनामाजि गेले। महावीर ते बैसले स्वस्थ जाले।
पुरीमाजि आनंद सर्वांस जाला। उभे राहिले भाग्य हें राम आला॥
ऋषी सांगती हे बरी शुद्ध वेळा। त्वरें बैस भद्रासनीं तूं नृपाळा।
समस्तांसि आनंद राज्याभिषेकें। ऋषी अक्षता टाकिती मंत्रघोषें॥
विधीयुक्त भद्रासनीं रामराजा। यथायोग्य संपादिली सांग पूजा
कितीएक पुष्पांजळी वाहताती। सदानंद आनंद सूखें पहाती॥१६
असंभाव्य नानापरी दान केलें। बहूतांपरी याचकां तोषवीलें।
गिरीचेपरी शर्करादीग केले। कितेकीं समस्तांसि ते पाठवीले॥
नभीं दाटलीं मेघडंबें अपारें। कितीएक तीं चामरें थोरथोरें।
असंभाव्य हेलावती रत्नपुच्छें। बहू डोलती उन्मतें शक्रतुच्छें॥
सुचित्रें विचित्रें रवीतेजपत्रें। असंभाव्य तीं दाटलीं भव्य छत्रें।
विशाळा पताका सतेजें निशाणें। वरी सर्व आच्छादिलें व्योम तेणें
असंभाव्य ते दाटली भीमसेना। प्रसंगें विरीं घाव केला निशाणा।
महादिव्य सिंहासनीं रामराजा। पहाया भ्रमों लागल्या वीरफौजा।
बरी रामराजें गुढी ऊभवीली। गजेबे सुखें लोकपांदी मिळाली।
झडा घालिती राम पहावयाला। समस्तां मनीं थोर आनंद जाला।
पुरीमाजि तीं वैभवाचीं अचाटें। दुताळीं तिताळीं उभीं लोक-थाटें
खुणा दाविती सांगती एकमेकां। बहुवीध तो राम वेधी अनेकां॥
दमामे घुमामे ददाडां धडाडां। बहू वाजती चंड भेरी भडाडां।

१ समूह. २ मेघसमूह. ३ इन्द्राला तुच्छ करणारी.

तुतारे नगारे बहू शंख शृंगें। किती चौघडे ढोल कर्णे बुरंगें॥ २३

तुरें गंभिरें तीं बहू गर्जताती। कितीएक पांवे मुखीं घोष वाती।
नफेऱ्या बहू दुंदुभी घोष जाला। असंभाव्य तो वाद्यमेळा मिळाला

कितीएक ते चौघडे वाजताती। कितीएक ते बागडे नाचताती।
कितीएक ते मागुते मेळ आले। कितीएक ते वेषधारी मिळाले॥

कितीएक थोंवे कळावंत गाती।
हरीदास ते कीर्तनीं गर्जताती।
कितेकी गुणी नाचणी नृत्यरंगें।
अलापें कळा रागरंगें तरंगें॥ २६॥

कितीएक वाखाणिती भाट ब्रीदें। कितीएक ते छंद नाना विनोदें।
दिंडीगान तें मांडिलें वासुदेवीं। बहू कीनऱ्या लाधले लोक जीवीं

कितीएक ते भैरवाचे मिळाले। कमाचे कितीएक घेऊनि आले।
कितीएक ते नाचताती धबाबां। मुखें डोलती वाजवीती खबाबां॥

कितीएक ते गारुडी नाचताती। गळे फूगले घागऱ्या लोळ घेती।
कितीएक ते लोक नाना गुणांचे। ब्रिदें अंकुशें लाविले भार कुंचे॥

कितीएक ते भोंवती भेद नाना। भ्रमों लागले पाय भूमी स्थिरेना।
कितीएक ते टीपऱ्या खेळताती। मिळाले समेळे बहू वाजताती ३०

घनें सुस्वरें नादकल्होळ जाला। बहूतांपरीचा बहू लोक आला।
महद्भूत ते माजली रंगवेळा। दणाणी मही नाद गेला भुगोळा ३१

निशी प्राप्त जाली असंभाव्य दाटी।
बहू दीवट्या लक्ष कोट्यायानुकोटी।
कितीएक ते उंच नेले उमाळे।
नळे जाळितां घोष तैसे उफाळे॥ ३२॥

सरारां फुलें धांवती अंतराळीं। कडाडीत घोषें निराळीं निराळीं।
भुरारां हवाया कितीएक वेळां। बळें पाहती ऊर्ध्व नक्षत्रमाळा॥ ३३

---

१ समूह.

बहू औषधें दिव्य नानापरींचीं । कितीएक तेजाळ तीं कूसरीचीं ।
घडीनें घडी तेजपुंजाळ होती । उजेडेंचि ते लोक लोकां पहाती ॥
पुढें ऊठिला राम तो ते प्रसंगीं । प्रभू चालिला भूवनामाजि वेगीं ।
समस्तांसि आरोगणा[1] सांग केली । विडे कर्पुरें घेतले तृप्ति जाली

गृहें दीधलीं रम्य दिव्यांबरांचीं ।
दळें स्वस्थ जालीं रिसांवानरांचीं ।
कपी वीर राक्षेस सूखें निघाले ।
सुपुत्रींचिया भूवनामाजि गेले ॥ ३६ ॥

सुवर्णाचिया मंचकीं मृदु शय्या । वरी सूमनें सेज त्या देवराया ।
सभामंडपीं ते निशी अर्ध गेली । प्रभूनें यथासांग विश्रांति केली ॥

निजेले ऋपी राव तो बंधु माता ।
यथायोग्य विश्रांति जाली समस्तां ।
कितीएक त्या वीरफौजा समस्ती ।
असंभाव्य तो वाद्यकल्लोळ वस्ती ॥ ३८ ॥

प्रभातींचि ऊठोनियां नित्य नेमें ॥ किजे स्नानसंध्यादिकें सांग कर्में
कितीएक दानें कितीकांपरींचीं । धनें कांचनें भव्य नानापरींचीं ॥
अँळंकार मुक्ताफळें मुक्तमाळा । कितीएक दिव्यांबरें रत्नमाळा ।
कितीएक धोत्रें कितीएक पात्रें । दिलीं ब्राह्मणां दान राजीवनेत्रें ॥
कितीएक कोट्यावधी गोधनांचीं । कितीएक लक्षावधी कुंजरांचीं
वळाचे बहू अश्व ते पारखीले । धनेंशीं द्विजां ब्राह्मणां दान केले ॥
ऋषी बांधवीं सारिलीं स्नानदानें । यथायोग्य उंचासनें स्थान मानें ।
सभेमाजि तो बैसला राम राजा ॥ निघाल्या कपीरीसराक्षेसफौज ॥
कपीनाथ तो अंगदू जांबवंतू । कुमूदू गजू वीनतू वीर्यवंतू ।
महावीर लंकापती मारुती तो । सुमूखू द्विवीदू कपी केसरी तो ॥
प्रमाथी गवायू निळू हेमकूटू । सुषेणू नळू मैंद गोठा अचाटू ।

---

१ भोजन.

कपी क्रोधनू ऋषभू आणि शर्भू । गवाक्षू दधीमूख स्वेदू शराभू ॥
कपी रीस राक्षेस कोट्यानुकोटी । असंभाव्य ते चालिले रामभेटी
समस्तीं प्रभूला नमस्कार केले । पुढें सर्वही हात जोडूनि ठेले ॥ ४९
समस्तीं विरीं रामगूणागराला[१] । बहू प्रार्थिलें त्या दयासागराला ।
समस्तांसि देवें निरोपासि द्यावें । ह्मणे राम तो शीघ्र जेऊनि जावें॥
नमस्कार केले तया विश्ववंद्या । पुढें शीघ्र संपादिली स्नानसंध्या ।
असंभाव्य तीं दिव्य अन्नें सुवासें । बहू पंगती घातल्या सावकाशें ॥
ऋषी राम ते सर्वही बंधुवर्गीं । कितीएक ते बैसले आप्तवर्गीं ।
प्रभा फांकली दिव्य रत्नीं अनर्घीं। कपी रीस ते बैसले जेविं स्वर्गीं
हरी ऋक्ष राक्षेस सर्वै मिळाले । असंभाव्य ते भोजनालागिं आले ।
बहू पाकनिष्पत्ति नानापरीची । पक्वान्नें रसाळें कळाकूसरीचीं ४९
जगज्जन्ननी जानकी वाढिताहे । सुवासें महा सौख्य तें होत आहे ।
यथासांग संपूर्ण तें अन्न जालें । पुढें शीघ्र तें शर्करा आज्य आलें ॥
पयादीक नाना रसें पूर्ण पात्रें । त्वरें घेतले ग्रास राजीवनेत्रें ।
समस्तांसि आज्ञापिलें देवधीशें । कपी सर्वही गर्जती नामघोषें ५१
तयां जेवितां जेवितां भक्ष्य जालें। पुन्हा मागुती खाद्य ऊदंड आलें
घृतें वाढितां वाढितां वोघ गेले । असंभाव्य नानापरी तृप्त केले ॥
अपेक्षी तया मागती सर्व शाका । कितीएक ते आणवीती कथीका
क्षिरी लोणचीं रायतीं भात भक्षें । खुणा दाविती मागती एक लक्षें
जळें शीतळें सर्वही सेविताती । पुन्हा मागुते वीर ते जेविताती ।
समस्तांसि तीं सांग संपूर्ण जालीं । पुढें शीघ्र दध्योदनें[२] आणवीलीं
बहू जेवितां जेवितां एक मध्यें । प्रतापें मुखें बोलती श्लोक गद्यें ।
मनीं भासती अर्थ नानापरीचे । मुखें रामनामें महद्घोष वाचे ५५॥
समस्तांसि तें सर्व संपूर्ण जालें । महा तृप्तिनें लोक सूखें निवाले ।
वरी आचमनें शुद्ध केलीं स्वळाळां । कितीएक ते तोय घेती घळाळां

१ गुणांचें आगर. २ दहीभात.

सभामंडपीं सर्वही स्वस्थ जाले। सुगंधी विडे शीघ्र ते आणवीले।
समस्तांसि संपूर्ण गंधें सुवासें। कपी पूजिले सर्व नाना विलासें॥
समस्तीं विडे घेतले पीतपर्णें। सुपारी बरी कर्पुरू मुक्तचूर्णें।
बहू वेळ लौंगा सुवासें खदीरें। किती जाति कंकोळ नाना प्रकारें
अळंकार चीरें बहू सिद्ध केलीं। असंभाव्य दिव्यांबरें आणवीलीं
बहू भूषणांचे बहू ढीग केले। जगज्जनकें ते कपी गौरवीले ८९
तुरे लाविले घातल्या पुष्पमाळा किती एक त्या रत्नमाळा सुढाळा
करीं कंकणें मुद्रिका लेववील्या। यथासांग सर्वांस संपूर्ण केल्या॥
सभामंडपीं फांकल्या रत्नकीळा[2] समस्तांसि ते जाहली सौख्यवेळा
किती एक सांगीतल्या गुप्त गोष्टी। महावीर आनंदले सर्व पोटीं॥
स्तुतीउत्तरीं सर्व लावण्यखाणी। सुखें बोलिला राम कारुण्यवाणी।
तुह्मीं कष्ट केले जिवीं सर्व भावें तुह्मांलागिं म्यां काय उत्तीर्ण व्हावें
कपी सुग्रिवा अंगदा जांबवंता। गजा मारुता आणि नैर्ऋत्यनाथा
समस्तांसि सन्मानिलें रामचंद्रें। सुधाउत्तरीं तोषवीलें नरेंद्रें॥६२
सुखें बोलिजे वैद्यराजासि[3] देवें। कपी तूज ऊचीत म्यां काय द्यावें।
वरू दीधला रामचंद्रें उचीती। तुझ्या दर्शनें लोक आरोग्य होती
समस्तांकडे पाहिलें राघवानें। तयां सर्व रोमांच आले फुराणें।
नमस्कारिलें स्वामि देवाधिदेवा। ह्मणे राम तो लोभ आतां असावा
असंभाव्य केली स्तुती राघवाची। वदों लागली मंडळी प्रेमळांची॥
कपी बोलती सर्व कारुण्यवाचा। स्तुती ऐकतो राम सिंधू सुखाचा
गिरीकंदरामाजि आह्मीं असावें। नरां देखतां वानरीं शीघ्र जावें
समर्थें सवे लाविली मर्कटांला। महा सूकृतें पार नाहीं सुखाला।
प्रभू बोलणें चालणें काय जाणें। बरें वोखटें सर्व कांहींच नेणें।
बहूतांपरी चालवीलें दयाळें। तुह्मां योग्य हें आमुचें तोंड काळें।
कृपाळूपणें राघवें थोर केलें। बरें वोखटें सर्व साहून नेलें।

१ अतितजस्वी. २ रत्नकांति. ३ सुषेणाला.

बहू देखिलें सौख्य नानापरीचें । प्रभूच्या पदालागिं हें प्राप्त कैंचें ।
सभाग्याचिया संगतीनें असावें । बहूतांपरीचें बहू सौख्य घ्यावें ।
तयासारिखें सर्व आह्मांसि जालें । महा वैभवें चित्त सूखें निवालें ॥
नव्हे भेटि नानापरी योगयागें । नव्हे भेटि नानापरी भोगत्यागें ।
नव्हे भेटि ब्रह्मादिकां शीघ्र काळें । त्रिकूटाचळीं दाखवीलें भुपाळें ।
कपी रीस ते बोलती दैन्यवाणे । कृपासागरू जीविंचा भाव जाणे।
तयांच्या शिणें देव तो शीणताहे । बहूतांपरी राम संबोखिताहे[1] ॥
सवे लागली राघवाची सुटेना । प्रिती गुंतली तोडितांही तुटेना ।
बहू दीस गेले सुखाचेनि योगें । अकस्मात तें दुःख जालें वियोगें ॥
प्रभूसंगतीची सवे दृढ केली । अकस्मात कां सर्व छेदूनि नेली ।
तयां बोलतां जाहला रावणारी । तुह्मां भेटि देईन कृष्णावतारीं ॥
दयाळासि तींहीं नमस्कार केले । प्रभू सव्य घालूनि तैसे निघाले ।
समस्तीं समस्तांसि वंदूनि वेगीं । पुढें नीघते जाहले ते प्रसंगीं ॥
मनें वीकले भक्तपाळें भुपाळें । मनामाजि ते खंति केली दयाळें ।
जनी सेवकांलागिं देखोनि ऊणें । बहू कष्ट घेऊनियां सौख्य देणें ।
मनीं भावना भक्तलोकासि जैशी । तयासारिखी देवरायासि तैशी ।
जनीं सेवकांकारणें जन्म घेणें । महद्भाग्य सांडोनियां नीच होणें॥
पडे सांकडें सर्वदा सेवकांचें । दिनानाथ हें ब्रीद विख्यात साचें ।
मनामाजि ते जैशि जैशी अपेक्षा ।करीना कदा राम त्याची उपेक्षा
असंभाव्य अन्याय तो आठवीना । बहू चूकतां देव कांहीं शिणेना
तया मानसीं लागली प्रेममाया । करी सेवकालागिं नाना उपाया॥
सदा सर्वदा देव हा साभिमानी । कृपा भाकितां शीघ्र पावे निदानीं[2]
तया अंतरीं थोर लाहान नाहीं । परी पाविजे दृढ भावार्थ कांहीं ॥
जया अंतरीं भाव होईल जैसा । तयालागिं तो देव पावेल तैसा ।
यदर्थीं कदा संशयोही असेना । अभावें तरी देव तो पाळेना ८१

१ सांत्वन करीत आहे. २ शेवटीं.

कितीएक अन्याय कोटयानुकोटी भ्रमें होय नानापरी बुद्धि खोटी
परी पाहतां लोभ त्याचा सरेना। कृपासागरू तो कदा वोसरेनां॥
कृपाळूपणें देवराजाधिराजें। शिरीं वाहिजे सर्वही भक्तवोझें।
जनीं दास देखोनियां दैन्यवाणा। मनामाजि वोसावतो देवराणा॥
बहूसाल हें बोलणें काय कीती।स्वयें जाणिजे ज्या असे स्वप्रचीती
अयोध्यापुरीमाजि तो रामराजा। कृपाळू सुखें राहिला भक्तकाजा
कपी रीस गेले स्थळें जेथजेथें। मिती मारुती राहिला राम तेथें।
रघूनाथ सीता तया बंधुवर्गीं। उभे राहिजे सेवकें पूर्वभार्गी ॥८५॥
समस्तांसि पूजूनि नाना विलासें। नमस्कारिले सर्व दासानुदासें।
उदासीन श्रोतीं कदाही न कीजे। बहू भेद भाषा क्षमा सर्व कीजे।
मनामाजि ऊपासना रामध्यानीं। जनीं दास तो नीववी ब्रह्मज्ञानी।
अखंडीत त्या राघवाच्या प्रतापें। विवेकें विचारें समाधान सोपें॥
पदीं लागतां निर्गुणीं भक्त जाले। बहू संग निःसंगे हाऊनि गेले।
विवेकें बरें पाहतां ध्येय ध्याता। विचारें बरें शोधितां ज्ञेय ज्ञाता॥
विवंचूनि तो साधकू साध्य जाला।असंभाव्य तो ब्रह्मबोधें बुडाला
पुसावें कळेना तरी सज्जनाला। धरूनी त्यजावें विदेहीपणाला ॥
असे हें जनीं प्राप्त तेणें धरावें। अनिर्वाच्य तें वाच्य कैसें वदावें।
सदा नित्य नीरूपणीं वीवरावें। नुरावें परी कीर्तिरूपें उरावें॥

असो जाणत्याला कळे सर्व कांहीं।
जनीं नेणता त्यासि कांहींच नाहीं।
नसे ज्ञान त्या सर्वही व्यर्थ गेलें।
जळो पांञ्च मौतीक हें काय जालें ॥९१॥

असो ही कथा बोलिली राघवाची।जनीं सर्वदा ऐकती धन्य त्यांची
सुखें ऐकतां ते महा दोष जाती।दुखें नासती लोक ते धन्य होती॥
चरित्रें बरीं उत्तमें राघवाचीं।असंभाव्य विस्तारलीं पावनाचीं ।

---

 १ दूर जाईना. २ समाधान पावतो. ३ विषयवासनारहित.

कितीएक ते पाहती कोटि होती। जनीं एक एकाक्षरें दोष जाती ॥
शतांचीं शतें पूर्ण आरंभ संधीं। कळाया कथा हेतुसंकेतसिद्धि ॥
पुढें बोलिलें तें बरें वीवरावें। बुजायास हें गद्य पोटीं धरावें ॥ ९४॥
मुळारंभ ते स्तूति नाना परीची। गिरी वर्णिला जाइली सागराची।
पहीले शतीं भेटि बीभीषणाची। पुढें शेवटीं शेज दर्भासनाची ॥
द्वितीयीं शतीं राम क्रोधासि आला। कथेलागिं तेथूनि आरंभ झाला
बळें सिंधु पालाणिला शूक गेला। अपेक्षा मनीं शृंग पाहावयाला ॥
तृतीयीं शतीं शृंग पाहों निघाले। रिपूलागिं तो शिष्ट जावूनि बोले
बहू वीर राक्षेस युद्धीं निमाले। कपी सर्वही नागपाशीं निजेले ॥
रणीं दाखवीलीं तये जानकीला। तये वीरेशीं तो महस्तू निमाला॥
प्रसंगेंचि मंदोदरी नीति सांगे। निघाला दशग्रीव तो लागवेगें ॥
चतुर्थी शतीं युद्ध त्या रावणानें। रघूनायकें सोडिला जीवदानें ॥
पुढें कुंभकर्णासि संहार केला। समूदाय तो कूमरांचा निमाला ॥
कितीएक ते वीर माहोदरेशीं। प्रतापें रणामाजि ते प्रेतराशी ॥
पुढें इंद्रजीतें कपी भग्न केले। महावीर ते बाणजाळीं निमाले ॥
शता पंचमा लागिं आरंभ जाला। कपी वीरद्रोणाचळालागिं गेला
महावीर ते ऊठले स्वस्थ जाले। त्रिकूटाचळू सर्व जाळूं निघाले ॥
कपी क्षोभले काळ युद्धा निघाले। कितीएक राक्षेस युद्धीं निमाले।
नभींहूनि तो रावणी वीर आला। समस्तांसि भेटूनियां शीघ्रगेला।
सहावे शतीं रावणू दुःख सांगे। त्रिकूटाचळीं रावणी लागवेगें ॥
पुन्हा इंद्रजीत् रणामाजि आला। विरीं वानरीं होम तो भग्न केला।
शतीं सातवे त्या विरें इंद्रजीतें। असंभाव्य केलीं रणामाजि प्रेतें ।
सुमित्रासुतें मारिला बाणघातें। यथासांग तो वन्हि सूलोचनेतें ॥
शतीं आठवे वीर घायाळ जाले। कितीएक राक्षेस युद्धीं निमाले।
सुमित्रासुता रावणें घात केला। गिरि द्रोण आणूनियां स्वस्थ जाला

१ वीरश्रीनें.

नवामाजि रामासि सौमित्र सांगे। बळें मांगिला होम तो लागवेगें
रघूनायकें थोर संग्राम केला। रणामाजिं तो मुख्य शत्रू निमाला
दहावे शतीं शोक अंतःपुराचा। प्रसंगें महोत्साव बीभीषणाचा
रघूनायकें जानकी आणवीली। समस्तां सुरां राघवा भेटि जाली॥
शतीं ऐक एकादशीं राघवाची असंभाव्य ते स्तूति ब्रह्मादिकांची
महापुष्पकारूढ होऊनि गेले। पुढें भ्रातया भेटले स्वस्थ जाले॥
पुढे द्वादशीं मंदिरें त्या विरांचीं।यथायोग्य मानें समस्तां जणांची
पुजा भोजनें सांग सर्वांसि जालीं। पुरी वर्णितां मानसें तीं निवालीं
शतीं अष्टपंची पुरीमाजी गेले। रघूराज भद्रासनीं बैसवीले।
महोत्साव उत्साव नानापरीचा। समूदाय तो बोळवीला कपींचा॥
करी राज्य तो राव नाना विलासी।जनामाजि ऊपासना रामदासी
यथासांग तेरा शतें श्लोक जाले। गुणी ऐकतां सर्व सूखें निवाले॥
॥ इतिश्रीरामदासकृत श्लोकबद्धयुद्धकांड संपूर्ण ॥

रामदासकृत रामायण

मनाचे श्लोक[१] नित्यनैमित्तिकामध्यें पान ८११९८ पहा.

---

१ प्रमाणानें.

॥ श्री ॥

रामदासस्वामिकृत

अभंग.

हे

बाबाजी अनंत प्रभु–तेण्डुलकर.

यांनीं आपल्या

" श्रीहरिवरदा " प्रिंटिंगप्रेसमध्यें छापिले.

मुंबई.

शके १८१४.

सन १८९२.

किंमत १२ आणे.

रामदासस्वामिकृत अभंग.

बालक्रीडा.

नमस्कार माझा हा विघ्ननाशना। शारदा आननामाजी राहो ॥ १ ॥ राहो सर्वकाळ गोविंदाचें नाम। कीर्तन उत्तम यादवाचें॥२॥ यादवाचे कुळीं गोकुळीं गोविंद। आनंदाचा कंद अवतरला ॥३॥ अवतरला पूर्ण अवतारी अच्युत। आयुधें मंडित चतुर्भुज॥ ४ ॥ चतुर्भुज वरी डोळस सांवळा। वैजयंतीमाळा पीतांबर॥ ५ ॥ पीतांबरधारी प्रकटे मुरारी। मथुरेमाझारीं कारागृहीं ॥ ६ ॥ कारागृहीं माता पिता वसुदेव। तेथें आले देव सोडवणे ॥७॥ सोडवणे आला वैकुंठींचा राव। येतां चि लाघव थोर केलें॥ ८॥ थोर केलें कर्म सर्वां भुलवीलें। स्वयें आच्छादीलें निजरूप॥९॥ निजरूप देवें सोडुनी कौतुक। जहाला बाळक नंदजीचें॥ १० ॥ नंदजीचें बाळ करि पंथ मोकळा। जावया गोकुळा विश्रांतीसी॥ ११ ॥ विश्रांतीसी आलें स्थळ पालटलें। नवल जाणवलें कंसराया॥ १२ ॥ कंसराया जाय मारूं आपटोनी। मन गडबडोनी उसळली॥ १३ ॥ उसळली ह्मणे कंसा तुझा वैरी। गोकुळामाझारीं वाढतसे ॥ १४॥ वाढतसे वैरी नंदाची कुमारी। बोलोनी अंबरीं गुप्त झाली॥ १५ ॥ झाली तळमळ एकतां कंसासी। लागली मानसीं थोर चिंता १६॥ थोर चिंता करी ह्मणे माझा वैरी। वाढतसे मारी कोण आतां१७॥ कोण आतां तरी करावा उपाय। वैरीया अपाय होय जेणें ॥१८॥ होय जेणें मृत्यु तया बाळकासी। तंव आले जोशी ह्मावळभट्ट१९॥ ह्मावळभट्ट आले रायें सन्मानीले। तयांप्रती बोले कांहीं एक॥२०॥ कांहीं एक भटो मांडिलें संकट। तंव येरें पट उकलीला॥ २१ ॥ उकलीला पट पाहिला मुहूर्त। ह्मणे चिंता व्यर्थ कां करितां ॥२२॥

---

१ पंचांग. २ उघडिला.

कां करितां चिंता तया बाळकाची।वधूनि शीघ्र चि येतों आतां२३ येतों आतां ऐसें बोलोनि वचन। शीघ्र चि गमन आरंभिलें ॥ २४॥ आरंभिलें तेणें ब्रह्मांडगमन। पावला भुवन नंदजीचें ॥२५॥ नंदजीचें बाळ आलें मुळावरी । बैसवूनि नारी सांगतसे ॥ २६ ॥ सांगतसे ह्मणे हें तुह्मां वाईट। कुळाचा शेवट करूं आलें॥२७॥करूं आलें घात सर्वांचें अनहित। वोखटें बहुत दिसतसे ॥२८॥दिसतसे दुष्ट सांगतों मी स्पष्ट। बुद्धीनें वरिष्ठ आहों आह्मी॥ २९ ॥ आहां तुह्मी माझे कीं हो यजमान। ह्मणोनि सांगणें लागे आह्मां ॥३०॥ लागे आह्मां शब्द ऐसें न करावें। सत्वर वधावें लेंकुरासी ॥ ३१ ॥ लेंकुरासी क्रोध ऐकोनि वचन। मग पीढेदानें आरंभीलें॥३२॥आरंभीलें थोर कठीण द्विजासी। उठोनि त्वरेंसी पळतसे ॥३३॥ पळतसे पुढें मागें पीढे दान। पृष्ठीचें कंदन तें होतसे॥ ३४ ॥ होतसे ताडन काष्ठाचें चहुंकडून। कष्टला ब्राह्मण पळतसे ॥ ३५ ॥ पळतसे भय भरलें अंतरीं॥ ह्मणे हरी हरी नारायणा॥ ३६॥ नारायणें मज रक्षीलें जीवेंसीं। दावी राया पाशीं पृष्ठभाग ॥३७॥ पृष्ठभागीं थोर झालेंसे ताडण। भटो बहु सीण पावलेती॥३८॥ पावली ती पूतना ह्मणे काय झालें। बाळकें मारिलें ब्राह्मणासी॥ ३९॥ ब्राह्मणासी जेणें दिल्हें पीढें दान। तयासी मारीन शीघ्रकाळें॥ ४०॥ शीघ्रकाळें विषें भरी पयोधर। पावली मंदिर पूतना ते ॥ ४१ ॥पूतना मावसी होय गोविंदासी।ह्मणोनी वेगेंसीं पाहों आली॥४२॥पाहों आली परी कपट अंतरीं। भाव वरीवरी दावीतसे॥४३ ॥ दावीतसे भाव शब्दाचें लाघव।जाणीयेली माव बाळकानें॥४४॥बाळकासी पुढें घेऊनि चुंबन। देत स्तनपान आदरेंसीं॥ ४५॥ आदरेंसीं हरी स्तनपान करी। पूतना अंतरीं जाजावली॥४६॥जाजावली ह्मणे पुरे बापा आतां। जाऊंदे अनंता सोड वेगीं ॥४७॥ सोड वेगीं हातें

१ पाट देणें. २ कष्ट पावला.

लोटिलें श्रीमुख । निघेना बाळक शोषीतसे ॥ ४८॥ शोषीली पूतना आक्रंदे मानसीं । मुकली प्राणासी कृष्णमुखें ॥ ४९ ॥ कृष्णमुखें रीठासुर रगडीला । लातीं विदारीला शकटासुर ॥ ५० ॥ शकटासुर लातीं हाणे बाळपणीं । वृक्ष उन्मूळूनी सांगतसे ॥ ५१ ॥ सांगतां सांगतां देवें गिळियेला । उदरीं दाविला विश्व लोक॥५२॥ विश्वलोक नांदे जयाचे अंतरीं । गाई राखे हरी गौळीयांच्या५३॥ गौळीयांच्या गाई राखी तये वेळीं। खेळे चेंडूफळी गोपाळांसीं५४॥ गोपाळांसीं चेंडू खेळतां उडाला । जाऊनी बूडाला डोहामध्यें ५५ डोहामध्यें कृष्णें टाकियेली उडी । पाहतातीं थडीं संवगडे॥५६ ॥ सांगतातीं कृष्ण बुडाला तुमचा । जेथें काळियाचा डोह आहे॥ ॥ ५७ ॥ डोहो आहे तेथें दावीतीं गोपाळ । मिळाले सकळ विश्वजन ॥ ५८॥ विश्वजन सर्व पहाती गोविंदा । आक्रंदे यशोदा दीनरूप ॥ ५९ ॥ दीनरूप माता करीते रोदन । संबोखितां जन यशोदेशी ॥ ६० ॥ यशोदेसी ठाव दावीला गोपाळीं । मोडली इहाळी कळंबाची॥६१॥कळंबाची छाया दिसे जळा वरी ।बुडाला श्रीहरी तये ठायीं॥६२॥ तये ठायीं माता घालूं पाहे उडी । धरितीं देवगडी नगरलोक ॥ ६३ ॥ नगरलोक सर्व गोपाळ रुदती । गाई हुंबरती कृष्णालागीं ॥ ६४॥ कृष्णालागीं सर्व जन आक्रंदती । मग संबोखिती येर येरां ॥ ६५॥ येरयेरां संबोखुनियां निघाले । कृष्णें काय केलें डोहामाजी ॥ ६६ ॥ डोहामाजी क्रूर काळिया विखार। परस्परें थोर युद्ध झालें॥ ६७॥ युद्ध झालें थोर काळिया नाथीला। गोकूळासी आला कृष्णनाथ ॥ ६८॥ कृष्णनाथें अग बग विभांडीले । धेनुका मारीलें आपटूनी॥ ६९ ॥ आपटूनी मांडी खेळती गोपाळ। घूमरी कल्लोळ पांवयांचे ॥ ७० ॥ पांवयांचे नाद वाजती मोहरी । तेणें नगरनारी लुब्ध होतीं ॥ ७१ ॥ लुब्ध होती

---

१ सर्व. २ नाहींसा केला. ३ मुरली.

पक्षी नर वनचर । यमुनेचें नीर तुंबळलें ॥ ७२ ॥ तुंबळले गोप ला-
गला वणवा । गिळूनीयां अश्वा वधीयेलें ॥ ७३ ॥ वधीयेलें कृष्णें
पन्नग आवर्ता । दुष्ट तृणावर्ता मारीयेलें ॥ ७४ ॥ मारीयेला गर्व
थोर ब्राह्मणांचा । जाहाला सर्वांचा समुदाय ॥ ७५ ॥ समुदाय सर्व
गोपाळ स्वजन । बळें गोवर्धन उचलीला ॥ ७६ ॥ उचलीला तळीं
राखीलें गोकुळ । इंद्राचा सकळ गर्व नेला ॥ ७७ ॥ नेलें मथुरेसीं अ-
क्रूरें कृष्णासी । मल्ल चाणूरासी वधीयेलें ॥ ७८ ॥ वधीयेला कंस
घातलें आसन । तेथें उग्रसेन बैसवीला ॥ ७९ ॥ बैसवीला उग्रसेन
नृपासनीं । चैद्यासी त्रात्रूनी मारीयेलें ॥ ८० ॥ मारी शिशुपाळ
आणि भौमासुर । वधीला असुर जरासंध ॥ ८१ ॥ जरासंध का-
ळयवन महासुर । मारीले असुर थोर थोर ॥ ८२ ॥ थोर ख्याती
केली अर्जुना रक्षीलें । सर्व साह्य केलें पांडवांचें ॥ ८३ ॥ पांड-
वांचा सखा सर्व साहाकारी । संकटीं कैवारी द्रौपदीचा ॥ ८४ ॥
द्रौपदीचा सखा द्वारकेभीतरी । सोळा सहस्र नारी गोपांगना
॥ ८५ ॥ गोपांगना राधा रुक्मिणी सुंदरी । सुखें राज्य करी याद-
वेंसीं ॥ ८६ ॥ यादवांसी शाप दिल्हा ऋषीश्वरीं । मांडिली बोहरी
तेणें मीसें ॥ ८७ ॥ तेणें मीसें सर्व आटले यादव । तेकाळीं उद्धव उ-
पदेशिला ॥ ८८ ॥ उपदेशिला दास श्रीकृष्णें आपुला । अवतार
झाला पूर्ण आतां ॥ ८९ ॥

वैराग्यशतक.

नमन योगीया स्वामी दत्तात्रेया । गाईन वोविया संसारींच्या
॥ १ ॥ संसारींचें दुःख आठविलें मनीं । मागें नाना योनी भोगीयेल्या
॥ २ ॥ भोगीयेल्या परी नाहीं आठवण । दुःख तें कठीण विसरलों
॥ ३ ॥ विसरलों राम चित्तीं दृढ काम । तेणें गुणें श्रम थोर झाला

१. नाश.

॥ ४ ॥ झालों कासावीस थोर गर्भवासी । नको त्या दुःखासी सांगवेना ॥ ५ ॥ सांगवेना सीण अत्यंत कठीण । रामा तुजवीण दुःख झालें ॥ ६ ॥ दुःख झालें भारी मातेच्या उदरीं । नवमासवरी कोंडीयेलें ॥ ७ ॥ कोंडियेलें मज अत्यंत सांकडीं । रामा कोण सोडी तुजवीण ॥ ८ ॥ तुजवीण मज जाहालें बंधन । जठरीं शयन जननीचे ॥ ९ ॥ जननीचें जठर संकोचित थोर विष्ठा आणि मूत्र नाकीं तोंडीं ॥ १० ॥ नाकीं तोंडीं जंत वांती आणि पित्त । निर्बुजलें[1] चित्त वायु नाहीं ॥ ११ ॥ वायु नाहीं तेथें वन्हीचा उबारा । तेणें या शरीरा दुःख होय ॥ १२ ॥ दुःख होय थोर सर्वांग आहळे[2] । तेणें गुणें पांळे अस्थिमात्र ॥ १३ ॥ अस्थिमात्र पंजर शिरीं वेटाळीला । नाहीं गुंडाळीला मेदमांसें ॥ १४ ॥ मेद मांस कृमी कुत्सित कातडी । गळती आंतडीं लवथवीत ॥ १५ ॥ ऐसें अमंगळ अत्यंत कुश्चीळ । प्राण हा व्याकुळ होय दुःखें ॥ १६ ॥ दुःखें आला त्रास तेणें कोंडे श्वास । कोंडिलें उबेस घेतां नये ॥ १७ ॥ नये नये येतां सर्वथा बाहेरी । ऐसी दाटी थोरी उकडीलों ॥ १८ ॥ उकडीतां प्राणी करी तळमळ । तंव जन्मकाळ आला पुढें ॥ १९ ॥ आलें पुढें अंतकाळींचें संकट । कष्टावरी कष्ट थोर झाले ॥ २० ॥ थोर झाले कष्ट मातेच्या उदरीं । सीणला श्रीहरी दास तुझा ॥ २१ ॥ दास्य मी करीन ऐसें होतें ध्यान । जन्मकाळीं प्राण गेला माझा ॥ २२ ॥ गेला माझा प्राण झालें विस्मरण । स्वामीचे चरण विसरलों ॥ २३ ॥ विसरलों सोऽहं मग ह्मणे कोऽहं । जन्मकाळीं बहु दुःख झालें ॥ २४ ॥ दुःखें दुखावलों ह्मणे आहा आहा । जन ह्मणे टाहा फोडीयेला ॥ २५ ॥ फोडीयेला टाहो पडतां भूमीवरी । दिवसेंदिवस हरी विसरलों ॥ २६ ॥ विसरलों बुद्धि स्वहिताची शुद्धी । अज्ञानाची वृद्धी होत असे ॥ २७ ॥ होत असे वृद्धी दृढ देहबुद्धी । तुज कृपा-

[1] विटलें. [2] तापे.

निधी अंतरलों ॥ २८ ॥ अंतरलों सुख तुज वीसंबता । विषय भोगीतां दुःख झालें ॥ २९ ॥ दुःख झालें फार ऐसा हा संसार । पुढें षड्विकार उद्भवले ॥ ३० ॥ उद्भवले तेणें सुख दुःख कळे । प्राण हे आंदोळे दुःख होतां ॥ ३१ ॥ दुःख होय देहीं माता नेणे कांहीं । मज वाचा नाहीं काय करूं ॥ ३२ ॥ काय करूं दुःखें पोळे अभ्यंतर । मातेसी अंतर जाणवेना ॥ ३३ ॥ जाणवेना माझें दुःख मी अज्ञान । मग मी रोदन करीं देवा ॥ ३४ ॥ करीं देवा आतां माझी सोडवण । दुःख हें दारुण भोगवेना ॥ ३५ ॥ भोगवेना दुःख संसारींचें आतां । धांव बा अनंता पाव वेगीं ॥ ३६ ॥ पाव वेगीं दास सोडवीं आपुलें । लोभेंचि वाहिले मायाजाळीं ॥ ३७ ॥ मायाजाळीं झालें दृढ माझें मन । रामा तुझें नाम आठवेना ॥ ३८ ॥ आठवेना चित्तीं स्वहिताचें ज्ञान । मायबापें लग्न केलें लोभें ॥ ३९ ॥ लोभें लग्न केलें मानीली आवडी । पायीं ओविली बेडी बंधनाची ॥ ४० ॥ बंधनाची बेडी प्रबळला काम । मग कैंचा राम आठवेना ॥ ४१ ॥ आठवेना राम स्वामी त्रैलोक्याचा । झालों कुटुंबाचा भारवाही ॥ ४२ ॥ भारवाही झालों रामा अंतरलों । बंधनीं पडलों काय करूं ॥ ४३ ॥ काय करूं मज कामाचें सांकडें । संसाराचें कोडें उगवेना ॥ ४४ ॥ उगवेना मन आठवे कांचन । सर्वकाळ ध्यान प्रपंचाचें ॥ ४५ ॥ प्रपंचाचें ध्यान लागलें मानसीं । चिंता अहर्निशीं दुःश्चचंळ ॥ ४६ ॥ चंचळ मानस संसारउद्वेगें । क्षणक्षणीं भंगे चित्तवृत्ती ॥ ४७ ॥ वृत्ति कांता धन पाहें जनमान । इच्छेनें बंधन दृढावलें ॥ ४८ ॥ दृढावलें वोस प्रपंचाच्या माथा । तेणें गुणें व्यथा थोर झाली ॥ ४९ ॥ थोर होय व्यथा तारुण्याच्या भरें । कामाचें कांविरें आवरेना ॥ ५० ॥ आवरेना क्रोध तेणें होय खेद । वृत्तीचा उच्छेद करूं पाहे ॥ ५१ ॥ करूं पाहे घात थोर पुढीलाचा । मार्ग स्वहिताचा अंतरलों ॥ ५२ ॥

---

१ आवेश.

अंतरलों भक्ती ठाकेना विरक्ती। देवा तुझी प्राप्ती केवीं घडे ५३। केवीं घडे प्राप्ती मज पतितासी। झाल्या पापराशी सांगूं कीती॥ ५४॥ सांगूं किती दोष झाले लक्षकोटी। पुण्य माझे गांठीं आढळे-ना॥ ५५ ॥ आढळेना पुण्य पापाचे डोंगर। करितां संसार माझें माझें॥ ५६॥ माझी माता पिता माझे बंधु जन। कन्या पुत्र धन सर्व माझें॥ ५७॥ सर्व माझें ऐसा मानीला भरवसा। तुज जगदीशा वीसरलों॥ ५८॥ वीसरलों तुज वैभवाकरितां। शेवीं माता पिता राम झाली॥५९॥ राम झाली माता देखत देखतां। तरी ह्मणें कांता पुत्र माझे॥ ६०॥ माझे पुत्र माझे स्वजन सोयरे। दृढ देहीं मरे अहंभाव॥ ६१॥ अहंभावें मनीं दुःख आच्छादूनी। वर्ततसें जनीं अभिमानें॥६२॥ नाहीं नाहीं सुख संसारीं पहातां। पुरे देवा आतां जन्म नको॥ ६४॥ नको नको आतां घालूं या संसारीं। पोळलों अंतरीं काय करूं॥ ६५॥ काय करूं माझें नेणतीं स्वहित। आपुलालें हित पहातात॥ ६६॥ पहातात सुख वैभवाचीं सर्वी। कोणी मज शेवीं कामा नये॥ ६७॥ कामा नये कोणी तुजवीण रामा। नेई निजधामा माहीयेरा॥६८॥ माहेर हीं माझें अंतरलें दुरी। लोभें दुराचारी गोवीयेलें॥ ६९॥ गोवीयेलें मज आपुलीया हिता। माझी कोणी चिंता केली नाहीं॥ ७०॥ केली नाहीं चिंता लोभें गुंडाळीलें। पिळूनी घेतलें सर्व माझें॥ ७१॥ सर्व माझें गेलें झालें निष्कारण। स्वामीचे चरण अंतरलों॥ ७२॥ अंतरलों देवा आयुष्य वेचलें। अंतर पडलें काय करूं॥ ७३॥ काय करूं आतां शरीर ही गेलें। मज वोसंडीलें जीवा लागीं॥७४॥ जीवा लागीं मज मोकलील देवा। काय करूं ठेवा प्रारब्धाचा॥७५॥ प्रारब्धाचा ठेवा प्रपंचीं रंगला। देहांतीं खंगला वृद्धपणीं॥ ७६॥ वृद्धपणीं माझें चळलें शरीर। श्रवण बधिर नेत्र गेले॥ ७७॥ नेत्र गेले

१ टाकिलें. २ सोडील.

मज पहातां दीसेना । स्वयें उठवेना पाय गेले ॥ ७८ ॥ पाय गेले तेणें दुःख होय भारी । तेथेंचि बाहेरी जाववेना ॥ ७९ ॥ जाववेना तेणें झालें अमंगळ । अत्यंत कुश्चीळ वातपित्त ॥ ८० ॥ वात पित्त जन देखोनी पळती । दुर्गंधी गळती नव नाळीं ॥ ८१ ॥ नवनाळीं वाहे दुर्गंधी न साहे । वांती होऊं पाहे देखतांची ॥ ८२ ॥ देखतां सकळ सुटले पाझर । मळ मूत्र धीर धरवेना ॥ ८३ ॥ धरवेना क्षुधा निद्रा आणि तृषा । पर धनीं आशा प्रबळली ॥ ८४ ॥ प्रबळली आशा झाली अनावर । चिंता-तृष्णा-तुर सर्वकाळ ॥ ८५ ॥ सर्व-काळ चित्तीं थोर लोलंगतां । खायासी मागतां नेदी कोणी ॥८६॥ नेदी कोणी कांहीं क्षीण झालों देहीं । जीवलग ते ही वोसंडीले८७ वोसंडीलें मज वैभव गेलीया । देह खंगलीया दुःख झालें ॥ ८८ ॥ दुःख झालें थोर क्षुधा आवरेना । अन्न ही जिरेना वांती होय॥८९॥ वांती होय तेणें निर्बुजे[1] वासना । स्वादिष्ठ चावेना दांत गेले॥९०॥ दांत गेले तेणें जिव्हेसी बोबडी । कंठ गडगडी बोलवे ना ॥९१ ॥ बोलवे ना अंध-काळींच्या विपत्ती।सर्वही ह्मणती मरे ना कां॥९२ मरे ना कां आतां कासया वांचला । देवा वीसरला नेणोनियां।९३। नेणोनीयां याची मर्यादा खुंटली । सकळा लागली चिंता मनीं ॥९४॥ चिंता मनीं वाटे कृत्याची सकळां । सर्वांसी कंटाळा[2] आला थोर॥ ९५ ॥ आला थोर त्रास जिवलग बोलती । देवा याची माती उचलावी ॥ ९६ ॥ उचलावी माती सर्वांचे अंतरीं । सुखाचीं सोयरीं दुरी ठेलीं ॥ ९७ ॥ दुरी ठेलीं सर्व दुःखाचीं चोरटीं । कोणी च संकटीं सोडवीना ॥९८॥ सोडवीना कोणी श्रीरामा वांचूनी संकटीं धांवणी राम करी ॥ ९९ ॥ राम करीतसे दासाचा सांभाळ। भक्तांचा स्नेहाळ राम माझा ॥ १०० ॥

---

१ विषयासक्ति. २ कंटाळे.

ज्ञानशतक.

संतांचे संगतीं काय प्राप्त होतें। तें तुम्हां निरुतें सांगईन॥१॥ सांगईन परी मानसीं धरावें। मग उद्धरावें या संसारीं॥२॥संसारीं-चें सार जया नाश नाहीं।तें चि पडे ठायीं संतसंगें॥३॥संतसंगें चुके जननीजठर। दुस्तर संसार मायाजाळ॥४॥ मायाजाळ तुटे तरी देव भेटे। संतसंगें आटे भवसिंधु॥५॥ भव भयानक बुडवी सकळां। त्या हूनि वेगळा साधुसंग॥६॥ साधुसंग साधी असाध्य वस्तू मी। जेथें आहे त्यासी वाट नाहीं॥७॥ वाट नाहीं जेथें जावया इतरा। अभाविका नरा पापबुद्धि॥८॥ पापबुद्धि झडे संतांचे संगतीं। नाहीं अधोगती गर्भवास॥९॥ गर्भवास संतसंगें मुक्त होय। वेगीं धरीं सोय आलीया रे॥१०॥ आलीया संसारीं स्वहित विचारीं। एके भावें धरीं संतसंग॥११॥ संतसंग धरी धन्य तो संसारीं। बोलिले श्रीहरी भागवतीं॥१२॥ भागवतगीतासारनिरूपण। त्याचें विवरण संतसंगें॥१३॥संतसंगें कळे सर्व शास्त्रभाग। आणि ज्ञान-योग अप्रयासें॥१४॥ प्रयासें साधीतां कधीं न ये हाता। तें लाभे तत्वता साधुसंगें॥१५॥ साधूचेनी संगें अलभ्याचा लाभ। मुक्ति हे सुलभ होत आहे।.१६॥ आहे एक देव परी तो वळेना। जयासीं मिळेना संतसंग॥१७॥ संतसंग नाहीं जयालागीं जनीं। तयाकां जननी प्रसवली॥१८॥ प्रसवली माता शीणाचि उरला। पुत्र नाहीं झाला हरिभक्त॥१९॥ हरिभक्त नर वंशाचें मंडण। दोपावें खंडण करीतसे॥२०॥ करीतसे भक्ती संताचे संगतीं। सायुज्यतामुक्ती पावावया॥२१॥ पावावया मुक्ती हरीचें भजन। श्रवण मनन सर्वकाळ॥२२॥ सर्वकाळ होय सार्थक श्रवणें। ब्रह्मनिरूपणें संतसंगें॥२३॥ संतसंगें ब्रह्मपद वोळखावें। विवेकें पावावें निरंजन[१]॥२४॥ निरंजना जातां नाहीं जन वन। अंत्राळीं गमन

---

१ विषयमळरहित.

एकाएकीं ॥ २५ ॥ एकाएकीं देव निर्मळ निश्चळ। आतुडे प्रांजळ दुजेवीण ॥ २६ ॥ दुजेवीण देव एकला एकट। उभा घनदाट मागें पुढें ॥ २७ ॥ मागें पुढें सर्वदेवांचा नायक। सांपडे विवेक झालीयानें ॥ २८॥ झालीयानें कृपा संतसज्जनाची। मग विवेकाची वाट फूटे ॥ २९ ॥ वाट अवघड पहातां दीसेना जेथें नाहीं मना समागम ॥ ३० ॥ समागमें जातां वाटचि फुटेना। संशय तुटेना बहुविध ॥ ३१ ॥ बहुविध पंथ कोणें तो धरावा दुजेपणीं देवा पावीजेना ॥ ३२ ॥ पावीजेना देव संतसंगावीण। मार्ग हा कठीण विवेकाचा ॥ ३३ ॥ विवेकाचा मार्ग विवेकें चालावा। मनाचा त्यागावा संग सर्व ॥ ३४ ॥ सर्व त्याग करीं पावसी श्रीहरी। परी एक धरीं संतसंग ॥ ३५ ॥ संतसंगावीण त्याग हा घडेना। श्रीहरी पडेना कदा ठायीं ॥ ३६ ॥ ठाव सज्जनाचा सज्जन जाणती। तेथें नाहीं गती मीपणाची ॥ ३७ ॥ मीपणाची गती संगाचें लक्षण। ठाउकी हीं खूण सज्जनाची ॥ ३८ ॥ सज्जनाचें वर्म सज्जनाला तूटे। उतरा कुवाटे मायाजाळ ॥ ३९ ॥ मायाजाळ पाहों जातां आढळेना। सर्वथा कळेना न पाहातां ॥४०॥ पाहातां संसार मायिक वेव्हार। परी निरंतर लागलासे ॥ ४१ ॥ लागला दिसेना परी निरसेना। मायिक वासना सत्य झाली ॥४२॥ सत्य झाली असे विवेकें निरसे। निरसोनी वसे जवळीच ॥ ४३ ॥ जवळीच आहे अंतरीं चोरटा। आतां कोण्या वाटा धांवसील ॥ ४४ ॥ धांवसील परी वासना सरेना। सर्वथा मरेना साधूवीण ॥ ४५ ॥ साधूवीण प्राणी पडती आटणी। तपतीर्थाटणीं नानाकर्मीं ॥४६॥ नाना कर्मीं देव चुकोनी राहीला। सज्जनीं पाहीला अनुभवें ॥ ४७ ॥ अनुभव सर्वदेहीं वेगळाले। कोण झाले भले संतजन ॥ ४८ ॥ संत जन परी कोण ओळखावे। कैसे ते जाणावे साधुजन ॥४९॥ साधूची वोळखी साधु वोळखीला।

१ मिळे. २ भ्रांतीचा.

येर भांबावला माया धरी॥५०॥ माया धरी प्राणी जवळी चूकले। नाहीं वोळखीले साधूजन ॥ ५१ ॥ साधूजन कोण कैसें वोळखण। तेंचि निरूपण सांगीतलें॥ ५२ ॥ सांगीतलें आहे मागें थोरथोरीं। तेंचि अवधारीं आलीया रे ॥ ५३ ॥ आलीया रे साधू जाणावा कवणें। तयाचीं लक्षणें असंख्यात ॥ ५४ ॥ असंख्यात परी वोळखीकारणें। साधू पूर्णपणें सारिखाची ॥ ५५ ॥ सारिखाचि दीसे जनाचीयापरी। परी तो अंतरीं वेगळाची ॥ ५६ ॥ वेगळाचि ज्ञानें पूर्ण समाधानें। स्वस्वरूपीं मनें बस्ती केली ॥ ५७ ॥ वस्ती केली मनें निर्गुणीं सर्वदा। मीपणें आपदा तया नाहीं ॥५८॥ तया नाहीं काम तया नाहीं क्रोध। तया नाहीं खेद स्वार्थबुद्धी ॥ ५९ ॥ बुद्धी निश्चयाची स्वरूपीं तयाची।कल्पना ठायाची निर्विकल्प॥६०॥निर्विकल्प मद मत्सर सारीला। आणि संहारीला लोभ दंभ॥६१॥दंभ हा लौकीक विवेकें सांडीला। दुरी वोसंडीला अहंकार॥६२॥ अहंकार नाहीं दुराशा अंतरीं। ममताही दोरी मोकळली ॥ ६३ ॥ मोकळली भ्रांती शरीर संपत्ती। वैभव संगती लालंगता॥ ६४ ॥ लोलंगता नसे ज्ञानें धालेपणें। ऐसीं हीं लक्षणें सज्जनाचीं॥ ६५ ॥ सज्जनलक्षणें सांगेन पुढती। आर्त चित्तवृत्ती लांचावली ॥ ६६ ॥ लाचावली वृत्ती सज्जन सांगतां। होय सार्थकता जयांचेनी॥६७॥ जयांचेनी ज्ञानें तरती अज्ञानें। साधू संगतीनें समाधान ॥६८॥ समाधानें शांती क्षमा आणी दया। रंक आणी राया सारिखाची ॥ ६९॥ सारिखाची शोध तेथें नाहीं भेद। सर्वांसीं अभेद सर्वकाळ ॥ ७० ॥ सर्व काळ गेला श्रवणें मननें। सत्क्रिया साधनें हरिभक्ती ॥७१॥ हरिभक्ति करी जन तारावया। स्वधर्मा वीलया जाऊं नेदी ॥ ७२ ॥ जाऊं नेदी भक्ति जाऊं नेदी ज्ञान। अनुतापीं मन निरंतर ॥७३॥ निरंतर भाव सगुणीं भजन। येणें बहु जन उद्धरती ॥७४॥

---

१ मोकळी सुटली. २ विषयलंपटपणा. ३ तृप्तता.

उद्धरती जन करितां साधन। क्रियेजें बंधन आचरतां ॥ ७५ ॥ आचरतां साधूजना होय बोधु। लागतसे वेध मुक्तिभावें ॥ ७६ ॥ भक्तिभावें देवप्रतिष्ठा पूजना कथा निरूपण महोत्साव॥७७॥महोत्साव साधुभक्तीचें लक्षण।करी तीर्थाटण आदरेंसीं ॥७८॥ आदरेंसीं विधी करणें उपाधी॥ लोकांतें सद्बुद्धी लागावया॥७९॥लागावया बुद्धी सत्क्रिया भजन। करीतो सज्जन मुक्तिदाता ॥८०॥ मुक्तिदाता साधू तोचि तो जाणावा। जेणें संपादावा लोकाचार ॥ ८१ ॥ लोकाचार करी तो जना उद्धरी। ज्ञाता अनाचारी कामा नये ॥८२॥ नये नये निंदू जनीं जनार्दन। ह्मणोनि सज्जन क्रियावंत ॥ ८३ ॥ क्रियावंत साधू विरक्त विवेकी। तोचि तो लौकिकीं मान्य आहे ॥ ८४ ॥ मान्यता सत्क्रिया लौकीक सोडीला। तोचि उद्धरीला जनीं नाहीं ॥ ८५ ॥ जनीं नाहीं मान्य तो सर्व अमान्य। ह्मणोनियां धन्य क्रियावंत ॥ ८६ ॥ क्रियावंत तेणें लौकीक सोडावें। आणि वसवावें ब्रह्मारण्य ॥८७॥ ब्रह्मारण्य सेवी साधू तो एकला। जना नाहीं आला उपेगासी ॥ ८८ ॥ उपेगासी येणें जना पूर्णपणें। तयाचीं लक्षणें निरूपीलीं ॥ ८९ ॥ निरूपिलीं येणें लक्षणें जाणावा। साधू वोळखावा मुमुक्षूनें ॥९०॥ मुमुक्षूनें गुरू क्रियाभ्रष्ट केला। तरी अंतरला दोहीं पक्षीं ॥९१ ॥ दोहीं पक्षीं शुद्ध तया ज्ञान बोध। येर तें अबद्ध अनाचार ॥ ९२ ॥ अनाचार करिसा कोण आहे जनीं। परी निरूपणीं बोलिजेतें ॥९३॥ बोलीजे साचार सत्य निरूपणीं। घडे तें करणी सुखें करूं ॥ ९४ ॥ करूं नये कदा मिथ्या निरूपण। करीतां दूषण लागों पाहे ॥ ९५ ॥ पाहें पाहें बापा साधा तें शोधुनी। ठाकेना ह्मणोनी निंदूं नको ॥ ९६ ॥ निंदूं नको शास्त्र निंदूं नको वेद। तरीच स्वानंद पावसील ॥ ९७ ॥ पावसील राम जिवाचा विश्राम। अहंतेचा[1] श्रम सांडितांची ॥९८॥

---

[1] गर्वाचा.

सांडितां विवेकें मिथ्या अभिमान। तरी समाधान पावसील॥९९॥ पावसील गती शुद्ध निरूपणें। रामदास ह्मणे क्षमा करीं॥१००॥

उपदेशशतक.

उपदेशरीती आतां सांगईन। होंई सावधान आलीया रे॥१॥ आलीया रे सांग तूं कोण आहेसी। वेगीं आपणासी ठायीं पाडीं॥२॥ ठायीं पाडीं तुज तूंचि चुकलासी। देहाचा धरीसी अभिमान॥३॥ अभिमान देहीं कोण वाहे याचा। पांचां पंचकांचा स्थूलदेह॥४॥ स्थूलदेह दृश्य याचा तूं जाणता। देह मी ह्मणतां जीवदशा॥५॥ जिवदशा गेली साक्षित्वें वर्ततां। ईश्वर तत्वता याचें नांव॥६॥ नांव रूप देहीं साक्षी तो विदेही। या विवेकीं नाहीं देह-बुद्धि॥७॥ देहबुद्धिभाव या स्थूल देहाचा। उरे संदेहाचा लिंगदेह॥८॥ लिंगदेह मन वासनेची वृत्ती। होतसे निवृत्ती साक्षिरूपें॥९॥ साक्षिरूपें पांच पंचकें राहिलीं। जाणोनी सांडीलीं कर्णादिकें॥१०॥ करण प्राण आणि विषयपंचक। इंद्रियदशक पंचवीस॥११॥ पंचवीस तत्वें या लिंगदेहाचीं।साक्षी वेगळाची अनुभवें॥१२॥ अनुभवें साक्षी स्थूलसूक्ष्माचा। जागृतिस्वप्नांचा जाणता तूं॥१३॥ जाणता तूं कोण सांग वोळखण। नेणती आपण आपणासी॥१४ आपणासी नेणे स्वामीनें सांगावें। अज्ञान जाणावें रूप तुझें॥१५॥ तुझें तूंचि बापा नेणें ह्मणतोसी। तेंचि निश्चयेंसीं रूप तुझें॥१६॥ रूप तुझें तूज दृश्य होत आहे। नेणपण पाहें साक्षिरूप॥१७॥साक्षिरूपें मज कळेना ह्मणसी। तो तूं निश्चयेंसीं वेगळा चि॥१८॥वेगळा चि तींहीं देहां विलक्षण। वर्ततो आपण साक्षिरूपें॥१९॥ साक्षिरूपें सर्व पदार्थ जाणता। तो कांहीं तत्वता आत्मा नव्हे॥२०॥ आत्मा नव्हे जाण जाणे अंतःकरण। नाहीं जाणपण आत्मरूपीं

---

११ करणपंचक, प्राणपंचक, विषयपंचक, इंद्रियदशक.

क्ति । या नांव विभक्ति सत्य जाण ॥ ७० ॥ सत्य जाण मनें आधार घेतला । सुखें सुखावला विषयासी ॥७१॥ विषयाचें सुख चांडूनी अंतरीं । त्याग दुराचारी उच्छेदिती ॥७२॥ उच्छेदिती ऐशी भक्ति सगुणाची । वाट साधनाची मोडतसे ॥७३॥ मोडतो आचार कुळकर्माचार । करी भ्रष्टाकार पापरूपी ॥ ७४ ॥ पापरूपी नर जाणावा साचार । करी एकाकार शब्दज्ञानें ॥ ७५ ॥ शब्दज्ञान गातां अहंतेचा माथा । तेणें तो सर्वथा आवरेना ॥ ७६ ॥ आवरेना तोंडीं धरितां पाषांडी । वेदआज्ञा मोडी तोंडबळें ॥ ७७ ॥ तोंडबळें बापा क्रिया न सांडावी । अशक्ति दंडावी वीतरागें ॥ ७८ ॥ वीतरागें मन मोकळें करावें । सुख न धरावें संसारींचें ॥७९ ॥ संसाराचें सुख नाशवंत आहे । जाइजणें पाहें विचारूनी ॥ ८० ॥ विचारूनि पाहें अशक्ति मनाची । दुर्दशा ज्ञानाची करूं नको॥८१॥ करूं नको मुक्त क्रियेचा निश्चय । तेणें होतो क्षय साधनाचा ॥ ८२ ॥ साधन सोडितां सिद्धपण गेलें। साधनेंचि भलें सिद्धपण ॥ ८३ ॥ सिद्धपण आंगीं आदळों न द्यावें । जाणपण द्यावें सोडूनियां ॥ ८४ ॥ सोडूनी जाणीव जाणोनी नेणता । सिद्धपणें स्वता साधक तो ॥ ८५ ॥ साधक तो आहे ब्रह्मा विष्णु हर । साधनीं तत्पर सर्व काळ ॥ ८६॥ सर्वकाळ त्याग करूनी उदास । योगी ते तापस दिगंबर ॥ ८७ ॥ दिगंबर हरू साधनीं सादरू । त्याहूनियां थोरू जीव काय ॥८८॥ काय ते चुकले उदासीन झाले । त्याहूनि हे भले शब्दज्ञानी ॥८९॥ शब्दज्ञानी भला तोचि तो जाणावा । स्वयें पाळटावा झालेपणें ॥९० ॥ झालेपणें भाव भजावें सगुणा । भक्ति उपासना जप ध्यानीं ॥ ९१ ॥ जप ध्यान मन भोगीं उदासीन । स्वधर्मरक्षण यथाशक्ति ॥ ९२ ॥ शक्तीहूनी वाड ज्ञान बोलूं नये । सोय सांडूं नये सगुणाची ॥ ९३ ॥ सगुणाची सोय सांडूनी एकदा । तीर्थ क्षेत्र सदा

---

१ वैराग्यानें. २ अधिक.

आवडावें ॥ ९४ ॥ आवडावें सदा स्वयें निरूपण । श्रवण मनन निदिध्यास ॥ ९५ ॥ निदिध्यास होय अंतरींचा त्याग । बाह्यें वीतराग उदासीन ॥ ९६ ॥ उदासीनवृत्ति कोठें गुंडाळेना । उपाधि जोडेना बाह्यात्कारीं ॥ ९७ ॥ बाह्यें अभ्यंतरीं त्याग निरंतरीं । वैराग्य यापरी आचरावें ॥ ९८ ॥ आचरावें कर्म ज्याचा जो स्वधर्म आणि नित्यनेम साधनाचा ॥ ९९ ॥ साधनाची वाट वोस पाडूं नये । बोलावी हे सोये निरूपणीं ॥ १०० ॥ निरूपणीं सत्य तेंचि प्रतिष्ठावें । मग आचरावें यथाशक्ति ॥ १०१ ॥ शक्ति सार स्वयें जैसा आचरतो । तेंचि प्रतिष्ठीतो मूढजन ॥ १०२ ॥ मूढजन तरे साधनीं लाविता । पाविजे अनंता भक्तिपंथें ॥ १०३ ॥ भक्तिपंथें जातां होय सायुज्यता । वाक्य हें तत्वता दास ह्मणे ॥ १०४ ॥

सगुणनिर्गुणसंवादशतक.

करीं चाप बाण महेश्वरीं[1] ठाण । रूप हें सगुण राघवाचें ॥ १ ॥ राघवाचें रूप निर्गुण जाणावें । सगुण स्वभावें नाशवंत ॥ २ ॥ नाशवंत देव कदा ह्मणों नये । निर्गुणासि काये पाहाशील ॥ ३ ॥ पाहातां निर्गुण देवासी दुर्लभ । त्याचा होय लाभ पूर्वपुण्यें ॥ ४ ॥ पूर्वपुण्यें लाभ ब्रह्मादिकां झाला । कैवारी जोडला रामचंद्र ॥ ५ ॥ रामचंद्र नाम रूप हें मायिक । बोलिला विवेक वेदशास्त्रीं ॥ ६ ॥ वेदशास्त्रीं भक्ती राघवाची सार । तेणें पैलपार पाविजेतो ॥ ७ ॥ पाविजेतो पार आत्मनिवेदनें । भक्तीचीं लक्षणें नवविध ॥ ८ ॥ नवविध भक्ति करितां तरले । जीव उद्धरले नेणों किती ॥ ९ ॥ नेणोंनियां देव मायिक भजतां । मुक्ति सायुज्यता अंतरली ॥ १० ॥ अंतरली मुक्ति भक्तिमार्गें धांवे । राघवाचीं नांवें निरंतर ॥ ११ ॥ निरंतर देव अंतरीं न घ्यावा । विवेक पहावा सज्जनाचा ॥ १२ ॥ सज्जनसंगती

[1] शंकराच्या ठायीं.

चुके अधोगती। राम सीतापती ज्याचें नाम ॥ १३ ॥ नाम ज्याचें घ्यावें त्यास ओळखावें। देवासी धुंडावें आदरेंसीं॥१४॥आदरसीं जपे रामनाम वाणी। स्वयें शूळपाणी महादेव ॥ १५ ॥ महादेव गुरुगीता निरूपीली। तेथें मन घालीं आलीया रे ॥१६॥ आलीया संसारीं रामनाम तरी। दुजें पृथ्वीवरी आढळेना ॥ १७ ॥ आढळेना परी संतसंग धरीं। तेणें तूं अंतरीं निवसील ॥१८॥ निवाले अंतर रामासी भजतां। दुजें कांहीं आतां आवडेना ॥ १९ ॥ आवडेना जया संताची संगती। तया अधोगती गर्भवास ॥ २० ॥ गर्भवास माझे राम चुकवील। मज सोडवील अनाथासी ॥ २१ ॥ अनाथाचा नाथ पतितपावन। तया संतजन दाखवीती ॥ २२ ॥ दाखवीती संत वाटे नीचधामीं। माझें मन रामीं विश्वासलें॥ २३ ॥ विश्वासलें परी रामासी नेणवे। तो राम जाणवे संतसंगें ॥ २४ ॥ संतसंगें करीं निःसंग होईजे। मग तो जाणीजे राम केवीं ॥ २५ ॥ रामासी मिळतां संताचे मिळणीं। मग दुजेपणीं उरी नाहीं ॥२६॥ उरी त्या रामाची जन्मोजन्मीं असे। मन हें विश्वासे रामपायीं ॥ २७ ॥ रामपायीं मन होतसे उन्मन। तेथें भिन्नाभिन्न ऐक्यरूप ॥ २८ ॥ ऐक्यरूप ज्ञान तें मज नावडे। गाईन पवाडे राघवाचे ॥ २९ ॥ राघवासी गुण नाहीं तो निर्गुण। ठायीं पडे खूण संतसंगें ॥ ३० ॥ संतसंगतीचा निर्गुण पवाडे। मज वाटे गोड रामकथा ॥ ३१ ॥ कथानिरूपण श्रवण मनन। होय समाधान संतसंगें ॥ ३२ ॥ संतसंगें बोध होय निर्गुणाचा। मांडे सगुणाचा भक्तिभाव ॥ ३३ ॥भक्तिभाव करीं निर्गुण पावावें। मग काय व्हावें सांग बापा ॥ ३४ ॥ बाप माय राम विश्वाचा आधार। भक्ता निरंतर सांभाळीतो ॥ ३५ ॥ सांभाळीतो काय प्रारब्धावेगळें। होणार न टळे ब्रह्मादीकां ॥ ३६ ॥ ब्रह्मादीकां मान्य तो नव्हे सामान्य। असावें

---

१ अधिक.

अनन्य सगुणासी ॥ ३७ ॥ सगुणासी ठाव उरेना कल्पांतीं । ह्मणोनी सांगती संतजन ॥ ३८ ॥ संतजन ज्ञानी पूर्ण समाधानी । तेही जंपध्यानीं सर्वकाळ ॥ ३९ ॥ सर्वकाळ ध्यान करिती सज्जन। परी तें निर्गुण ध्यान त्याचें ॥ ४० ॥ ध्यानीं आकळेना मनासी कळेना। तयासी कल्पना केवीं धरी ॥ ४१ ॥ धरीला विश्वास साधूचे वचनीं। अवस्था उन्मनी तेणें गुणें ॥ ४२ ॥ गुणेंचि निर्गुण कळे सर्व खूण। ह्मणोनि सगुण देव धरीं ॥ ४३ ॥ धरावा सगुण निर्गुणाकारणें। तयाविण येणें चाड नाहीं ॥ ४४ ॥ चाड नाहीं ऐसें कासया ह्मणावें। सगुणें पावावें निर्गुणासी ॥४५॥ निर्गुणासी पावे निर्गुणाकारितां। सगुण पहातां तेथें नाहीं ॥४६॥ नाहीं कां ह्मणसी सद्गुरु सगुण। आणि निरूपण बहुविध॥४७॥बहुविध रूप नव्हे सद्गुरूचें। निर्गुण बा याचें जाण बापा ॥ ४८ ॥ जाण आतां बापा तूं तरी सगुण। झालासी शरण सद्गुरूसी ॥ ४९ ॥ सद्गुरूसी गेला जो कोणी शरण। तयासी सगुण कोण ह्मणे ॥५०॥ ह्मणसील काय सगुणावांचोनी। सर्वही करणी सगुणाची ॥५१॥ सगुणाची नव्हे निर्गुणाची सत्ता। निर्गुण करितां सर्व झालें॥५२॥ सर्व झालें जेव्हां निर्गुणाकरितां। तेव्हां सगुणता निर्गुणाची ॥ ५३ ॥ निर्गुणाची लीला वांझेची कुमारी। बोलतां अंतरीं मानीजेना ॥ ५४॥ मानीजेना तरी सृष्टीस रचीलें। सर्व कोणें केलें तयावीणें ॥ ५५ ॥ तयावीणें दुजें काय सत्य आहे। अनुभवें पाहें आपुलीया ॥ ५६ ॥ आपुला विचार निर्गुणीं सर्वदा। निर्गुणासी कदा विसंबेना ॥ ५७ ॥ विसंबेना घडे सत्संग नसतां। संग विचारीतां सगुण कीं ॥ ५८ ॥ सगुणाचा संग ज्ञानीयासी नाहीं। ज्ञानीया विदेही पुरातन ॥ ५९ ॥ पुरातन देही तरीच विदेही। देहावीण नाहीं विदेहता ॥ ६० ॥ विदेहता बोल स्वभावें लागली। नि-

---

१ जविन्मुक्त.

गुणाची खोली कोण जाणे ॥ ६१ ॥ जाणे सुख दुःख जाणे गुणा- गुण । तयासि निर्गुण बोलवेना ॥ ६२ ॥ बोलवेना परी निर्गुण कळावें । विवेकें मिळावें निर्गुणासी ॥ ६३ ॥ निर्गुणीं सगुणीं मिळ- तां संकट । व्यर्थ खटपट कां करीसी॥६४॥ कां करिसी भक्ती सगु- णा देवाची । तुज निर्गुणाची शुद्धी नाहीं॥६५॥ शुद्धी नाहीं झाली जया आनंदाची । तया विवादाची उरी नाहीं ॥ ६६ ॥ उरी नाहीं कदा निर्गुणीं भजतां । निर्गुण तत्वता सार आहे॥६७॥सार तें सा- कार भक्तीचा निर्धार । भक्ती पूर्वापर सगुणाची ॥६८॥ सगुणाची भक्ती अज्ञानें धरावी । सज्ञानें करावी निर्गुणाची ॥ ६९ ॥ निर्गु- णाची भक्ती या नांव अभक्ती । अव्यक्ताव्यक्ती लावूं नये॥७०॥ लावूं नये भाव सगुण देवासी । व्यर्थ पाषाणासी काय काज ॥ ७१ ॥ काय कारण हा विवेकें पाहीजे । भावार्थ लाहीजे सर्व का- हीं॥७२॥ सर्व कांहीं नाहीं जैसें मृगजळ । वायां खळखळ कां करो- सी॥ ७३ ॥ कां करिसी सर्व देहाचा संबंध । जरी झाला बोध निर्गु- णाचा ॥७४॥ निर्गुणाचा बोध संसार निरसी । तेथें अज्ञानासी रीघ नाहीं ॥ ७५ ॥ रीघ नाहीं जया भावार्थभजनीं । तया हृदयभु- नीं शून्याकार ॥७६॥ शून्याकार होय विवेकवासना । मग समा- धाना काय उणें ॥ ७७ ॥ उणें झालें दूणें निर्गुणाच्या गुणें । अभा- विकां कोणें उद्धरावें ॥७८॥उद्धरावें एका सज्जनसंगती । ऐसें वेद श्रुती बोलताती ॥ ७९ ॥ बोलताती परी नाहीं आठवण । ह्मणोन सगुण आवडेना॥८०॥आवडेना मिथ्या मायीक भजन । असत्या- सी मन विश्वासेना ॥ ८१ ॥ विश्वासेना मन सगुणासी जरी । त- यासी कैवारी देव कैंचा ॥ ८२ ॥ कैंचा देवभक्त कल्पना आपुली । ते सर्व नाथीली ज्ञानीयांसी ॥८३॥ ज्ञानीयांसी देव दुरी अंतरला । संदेहीं पडला अंतकाळीं॥८४॥ अंतकाळ कैंचा अनंत ठायींचा । सं-

१ मिथ्या.

देह देहाची मिथ्याभूत॥८५॥मिथ्याभूत शब्दज्ञानें माया जाणा। अभक्त तरेना मायापूरीं ॥८६॥ मायामोहपूर दूस्तर संसार । अद्वैतविचार जंव नाहीं ॥ ८७ ॥ जंव नाहीं भावें श्रीहरि अर्चीला। तंव नव्हे भला ज्ञानगर्वी ॥ ८८॥ ज्ञानगर्वी नव्हे ज्ञान त्या दुर्लभ। जयाचेनी लाभ स्वरूपाचा॥८९॥स्वरूप रामाचें मनीं आठवावें। नाम उच्चारावें रात्रंदिवस ॥९०॥ दिवसा ना रजनीं मनीं ना उन्मनीं। ज्ञाता जनीं वनीं सारिखाचि ॥ ९१ ॥ सारिखाचि भाव तया भेटे देव। येर सर्व वावं शब्दज्ञान ॥ ९२ ॥ ज्ञानावीण सर्व [1]व्यर्थचि जाणावें। जंव नाहीं ठावें आत्मज्ञान ॥ ९३ ॥ ज्ञाता दाता हरी मनीं दृढ धरी। तोचि यमपुरी चुकवील ॥ ९४॥ चुकवील ज्ञान सर्वही अज्ञान। पावीजे [2]विज्ञानें संतसंगें ॥ ९५ ॥ संतसंगें जरी सगुणीं भजन। स्वधर्मसाधन क्रिया कर्म ॥ ९६ ॥ क्रिया कर्म कैचें ज्ञानीयाचे अंगीं। मुक्त ज्ञानी जगीं विचरती ॥ ९७ ॥ विचारिजे देहीं तों कीजे सर्वही। क्रिया कर्म कांहीं सोडूं नये ॥ ९८ ॥ सोडूं नये भक्ती स्वधर्मविरक्ती। ब्रह्मज्ञानप्राप्ती रामदासीं ॥ ९९ ॥ रामदास ह्मणे रामउपासकां। भक्ती सोडूं नका राघवाची॥१००॥

वैराग्यपंचक.

॥ १॥ प्रपंच त्यागियेला बुद्धी। जडली परमार्थी उपाधी ॥१॥ मना होईं सावचित्त। त्याग करणें हा उचित ॥ २ ॥ संप्रदाय समुदाव। तेणें जडे अहंभाव ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे नेम। भिक्षा मागणें उत्तम ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ प्रपंच केला ताडातोडी। खंडी परमार्थ जेवढी ॥ १ ॥ सावधान होईं जीवा। त्याग केलाचि करावा ॥ २ ॥ काम क्रोध राग द्वेष। अंगीं जडले विशेष ॥ ३ ॥ रामदासें बरें केलें। अवघें जाणोनी त्यागिलें ॥ ४ ॥

---

१ व्यर्थ. २ अनुभवयुक्तज्ञान.

॥ ३ ॥ कोण कैंचा भिकारी । भीक मागे दारोदारीं ॥ १ ॥ ऐसें ह्मणती तेथें जावें । सुखें वैराग्य करावें ॥ २ ॥ आहे ब्राह्मण विदेशी । नाहीं ठाऊक आह्मांशी ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । कोण आहे कोण जाणे ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ नको वोळखीचे जन । अंगीं वाजे अभिमान ॥ १ ॥ आतां तेथें जावें मना । जेथें कोणी वोळखीना ॥ २ ॥ लोक ह्मणती कोण काये । पुसों जातां सांगों नये ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे पाहीं । तेथें कांहीं चिंता नाहीं ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ देह जावो अथवा राहो । रामें फेडिला संदेहो ॥ १ ॥ रामालागी देसवटा । संसाराच्या बारा वाटा ॥ २ ॥ जीवलग आदि अंतीं । एक रामाची संगती ॥ ३ ॥ रामदासीं रामरावो । नाहीं आणीक उपावो ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ सांजे वोसरतां सात । वांया करावा आकांत ॥ १ ॥ तैसीं सर्वां जीवलगें । जाती एकामेकां मागें ॥ २ ॥ चार दिवस यात्रा भरे । सर्वेंचि मागुती वोसरे ॥ ३ ॥ पूर्ण होतां महोत्सावो । फुटे अवघा समुदावो ॥ ४ ॥ बहुत वराडी मिळाले । जैसे आले तैसे गेले ॥ ५ ॥ एक येती एक जाती । नाना कौतुक पाहाती ॥ ६ ॥

॥ श्लोक ॥ ऋणें द्यावया घ्यावया जन्मताती । पुरें काम होतां अकस्मात जाती । कळेना जना मोहिलें कामलोभें । ढळेना मना अंतरीं कर्मक्षोभें ॥ १ ॥

॥ ७ ॥ बंधु बहिणी माता पिता । कन्या पुत्र आणी कांता ॥ १ ॥ ऋणानुबंधाचें[१] कारण । वायां शोक निष्कारण ॥ २ ॥ एक बहुत काळ जिती । एक वेळे वरी जाती ॥ ३ ॥ बहु साल दासदासी । नाना पशु गाई महिषी ॥ ४ ॥ धनधान्याचें संचित । कांहीं होत कांहीं जात ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । संसारासी येणें जाणें ॥ ६ ॥

---

१ पूर्वजन्मांतील देण्याघेण्याच्या संबंधानें.

॥ श्लोक ॥ जिवलग जग मानी जागतां अंतरंगें । अचपळ अळसिंध मोड नाहीं तरंगें । विपरित रतरंगें शीणसी कां त्रिरंगें । अकळ निखळ भासे सज्जनाचेनि संगें ॥ १ ॥

॥ ८ ॥ कोणी पुत्र कामा नये । मित्र करी तो उपाये ॥ १ ॥ कैंचें आपुलें परावें । अवघें ऋणानुबंधें घ्यावें ॥ २ ॥ जीवलग जीव घेती । यासी परावीं रक्षिती ॥ ३ ॥ जीवलगाचिये परी । मातेहुनी लोभ करी ॥ ४ ॥ आहे कोण जाणे कैंचे । आहे जिवलग जीवींचे ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । नकळे देवाचें करणें ॥ ६ ॥

॥ ९ ॥ जे जे संसारासी आले । ते ते तितुकेहि एकले ॥ १ ॥ वायां आपुलीं मानिलीं । शेखीं दुरी दूरावलीं ॥ २ ॥ शेखीं सांडूनियां देशीं । मृत्यु पावला विदेशीं ॥ ३ ॥ खाती व्याघ्र आणि लांडगे । तेथें कैंचीं जीवलगें ॥ ४ ॥ घरीं वाट पाहे राणी । आपण मेला समरंगणीं ॥ ५ ॥ दास ह्मणे रामा विणें । अवघीं जाणावीं पिशुनें ॥ ६ ॥

॥ १० ॥ देह बहुतांचें खाजें । मूर्ख ह्मणे माझें माझें ॥ १ ॥ विंचू विखार अजगर । नाना श्वापदें अपार ॥ २ ॥ नाना पक्षी गीध काक । श्वान मार्जार जंबुक ॥ ३ ॥ [१]लाव लासी भूत खेत । सांगों जातां असंख्यात ॥ ४ ॥ किती सांगों वारंवार । जीव जीवाचा आहार ॥ ५ ॥ ह्मणे रामीरामदास । कैंचा देहाचा विश्वास ॥ ६ ॥

॥ ११ ॥ घात करूनी आपुला । काय रडसी पुढिला ॥ १ ॥ बहुत मोलाचें आयुष्य । विषयलोभें केला नाश ॥ २ ॥ नाहीं वोळखिलें सत्या । तेणें केली आत्महत्या ॥ ३ ॥ नर-देहाची संगती । गेली गेली हातोहातीं ॥ ४ ॥ नाहीं देहाचा भरवसा । गेली गेली रे वयसा ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । भुलूं नको मूर्खपणें ॥ ६ ॥

॥ १२ ॥ कोणें कोणासी रडावें । एकामागें एकें जावें ॥ १ ॥ एक वेळ गेली माता । एक वेळ गेला पिता ॥ २ ॥ द्रव्य दारा जाती

---

१ अत्यंत.

पुत्र । जीवलगें आणि मित्र ॥ ३ ॥ प्राणी संसारासी आला । तितुका मृत्युपंथें गेला ॥ ४ ॥ पूर्वज गेले देवापासीं । तेचि वाट आपणासीं ॥ ५ ॥ रामदास ह्मणे लोक । करी गेलियांचा शोक ॥ ६ ॥

॥ १३ ॥ ज्याचें होतें तेणें नेलें । येथें तुझें काय गेलें ॥ १ ॥ वेगीं होई सावधान । करीं देवाचें भजन ॥ २ ॥ गती नकळे होणाराची । होत इच्छा भगवंताची ॥ ३ ॥ पूर्व-संचिताचें फळ । येती दुःखाचे हळाळ ॥ ४ ॥ पूर्वी केलें जें संचित । तें तें भोगावें निश्चित ॥ ५ ॥ दास ह्मणे पूर्वरेखा । प्राप्त न कळे ब्रह्मादिकां ॥ ६ ॥

॥ १४ ॥ वाटे संसार दुस्तर । येती दुःखाचे डोंगर ॥ १ ॥ तरी श्रवण करावें । तेणें दुःख विसरावें ॥ २ ॥ पुढें काय करूं आतां । वाटे संसाराची चिंता ॥ ३ ॥ येतां उभें उघरेनां । मायाजाळ आवरेना ॥ ४ ॥ दुरी जाउनी विवेक । आगीं आदळतो शोक ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । दुःख जीवें उघरणें ॥ ६ ॥

॥ १५ ॥ काम क्रोध मद मत्सर । जरि जाले अनावार ॥ १ ॥ त्यांसि करावें साधन । सदा श्रवण मनन ॥ २ ॥ बोला ऐसें चाळवेना । जीवभ्रांती हालवेना ॥ ३ ॥ दुष्ट लौकिक सांडेना । ज्ञान विवेक मांडेना ॥ ४ ॥ पोटीं विकल्प सुटेना । नष्ट संदेह तुटेना ॥ ५ ॥ दास ह्मणे निर्बुजलें । मन संसारीं बुडालें ॥ ६ ॥

संशयपंचक

॥ १ ॥ गेलों काशी विश्वेश्वरा । सेतुबंध रामेश्वरा ॥ १ ॥ तरी संशय तुटेना । पूर्व गुण पालटेना ॥ २ ॥ भागीरथी गोदावरी । केली कृष्णा आणि कावेरी ॥ ३ ॥ राम अयोध्येचा पती । केली कृष्णद्वारावती ॥ ४ ॥ बदरी ओढ्याजगन्नाथ । केला स्वामी त्रिमल्लनाथ ॥ ५ ॥ मातापुर तुळजापुर । सप्तशृंगी कोल्हापुर ॥ ६ ॥ केली पंढ-

१ उमाळे. २ ओघ. ३ वोसरेना. ४ श्रमलें.

ो नरहरी । शंभु पाहिला शीखरीं ॥७॥ मोरेश्वर मुळ्यां ...
ुखी हरिहरेश्वर ॥ ८ ॥ सिद्ध मैराळ मारुती । देवें केले नेणों किती
। ९ ॥ बारा लिंगें या वेगळीं । तीर्थें केलीं भूमंडळीं ॥ १० ॥ राम-
ास ह्मणे भावें । आपलें मन पालटावें ॥ ११ ॥

॥ २ ॥ तेणें संशयो तूटती । पूर्व गुण पालटती ॥ १॥ एक उपा-
सना धरीं । भक्ति भावें त्यासी करीं ॥ २ ॥ सर्व नश्वर जाणून । वृ-
त्ति करीं उदासीन ॥ ३ ॥ सत्य वस्तू सारासार । याचा करावा वि-
चार ॥ ४ ॥ त्यागूनियां अनर्गळ । सदा असावें निर्मळ ॥ ५ ॥ ध्यानें
आवरावें मन । आणि इंद्रिय-दमन ॥ ६ ॥ अखंड वाचे रामनाम ।
स्नान संध्या नित्य-कर्म ॥ ७ ॥ दास ह्मणे सर्व गाव । जेथें भाव तेथें
देव ॥ ८ ॥

॥३॥ आतां कोठें धरूं भाव । बहुसाळ जाले देव ॥ १॥ मुख्य पूजा-
पारंपार[1] । एकाहूनी एक थोर ॥ २ ॥ माझे कुळींचीं दैवतें । सांगों
जातां असंख्यातें ॥ ३॥ राम कृष्ण महादेव । बनशंकरी खंडेराव ॥४
माता सटवाई आपण । स्वामी लक्ष्मीरमण ॥ ५ ॥ वीर बैसवी
देव्हारा । माझी माता एकवीरा ॥ ६ ॥ माया राणी पांडुरंग । मुंजा
नरसिंह झोटिंग ॥ ७ ॥ महालक्ष्मी रवळिया । कुळदैवत मोरया
॥ ८ ॥ मातापुरीची येमाई । सप्तशृंगी चंडाबाई ॥९॥ तुळजापुरींची
तुकाई । घाटमाथाची नवलाई ॥ १० ॥ हडपाणी जोगेश्वरी । माता
कामाक्षी कावेरी ॥ ११ ॥ मेसकाबाई नारायण । आग्या वेताळ कार-
ण ॥ १२ ॥ मुंजा जोगिणी मांगिणी । बहुसाळ मानविणी ॥ १३ ॥
सात पांच रंगनाथ । व्यंकटेश वैजनाथ ॥ १४॥ धोपेश्वर कोपेश्वर ।
सिद्धेश्वर सोमेश्वर ॥ १५॥ अन्नपूर्णा शालिग्राम । हयग्रीव मेघश्याम
॥ १६॥ परशुराम कोटेश्वर । नानाशक्ती परमेश्वर ॥ १७॥ ह्मंकावती
भोगावती । आमुच्या देव्हारां बैसती ॥ १८॥ राणादेवी नारायण ।

---

1 पूजेची परंपरा.

ह्मैसासुर मल्लिकार्जुन॥१९॥अग्निसारिखें दैवत। आणि मुख्य प्राणनाथ ॥ २० ॥ देव तांबडे अनेक। बहुसाळ केला टाक॥ २१ ॥ लांबे देव ते नर्मदे। देव दाटले तुमधे ॥२२॥ सोमकांत सूर्यकांत। नाग आणि चक्रांकित ॥ २३ ॥ औट मृत्तिकापूजन। नाना देवांचें भजन ॥ २४ ॥ डाउ पूजावे अनंत। गौरी आणि कपोईत ॥ २५ ॥ रामदासीं देव एक। येर सर्वही मायिक ॥ २६ ॥

॥ ४ ॥ भाव धरीं संतां पायीं। तेणें देव पडे ठायीं ॥१॥ नाना देवांचें भजन। तेणें नोहे समाधान ॥२ ॥ सकळ देवांमध्यें सार। आहे अनंत अपार ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे। अवघे देव केले जेणें ४

॥ ५ ॥ आतां कोणा शरण जावें। सत्य कोणाचें मानावें ॥ १॥ नाना पंथ नाना मतें। भूमंडळीं असंख्यातें ॥ २ ॥ जपी तपी नाना हटी। मंत्रावळी लक्ष कोटी ॥ ३॥ एक मुद्रा जे लाविती। एक आसन घालिती ॥४॥ एक दाविती देखणी। एक अनुहात[1] ध्वनी ॥ ५॥ एक नासाग्रीं लक्षिती। एक हृदयीं दावीती ॥ ६॥ पिंडज्ञानी तत्त्वज्ञानी। योगाभ्यासी ब्रह्मज्ञानी ॥ ७ ॥ पंचाक्षरी धूम्रपानी। गोरांजनी[2] उपोषणी ॥८॥ दुग्धाहारी निराहारी। फळा-हारी पर्णाहारी ॥ ९ ॥ एक ओषधि-प्रयोग। एक देती धातुयोग ॥१० ॥ एक विभूती लाविती। एका प्रिय-द्वारावती॥११॥ दंडधारी जटाधारी। एक बाळब्रह्मचारी ॥ १२ ॥ मौनी नग्न दिगंबर। पंचाक्षरी योगेश्वर ॥१३॥ एक जोसी आणि वैदिक। एक पंडित पौराणिक॥१४ साधु संत मुनीश्वर। ऋषीश्वर कवीश्वर ॥ १५ ॥ गाती हरिदास बागडे। नृत्य करिती देवापुढें॥१६॥ एक ह्मणती अवघें वाव। एक ह्मणती अवघे देव॥१७॥ एक कळोंचि नेदिती। एक दाटूनी सांगती ॥ १८ ॥ एक कर्मी तत्पर। एक कर्मीं अनादर॥ १९ ॥ एक मानिती सगुण। एक ह्मणती पाषाण ॥ २० ॥ एकें केला सर्व त्याग।

---

१ योग्यांना ऐकूं येणारा एक नाद. २ जाळून घेणें.

एक ह्मणती राजयोग ॥ २१ ॥ रामदास सांगे खूण । भक्तिवीणें सर्व शीण ॥ २२ ॥

॥ ६ ॥ शरण जावें सत-जनां । सत्य मानावें निर्गुणा ॥ १॥ नानामतीं काय चाड । करणें सत्याचा निवाड ॥ २ ॥ ज्ञानेभक्तीसीं शिणावें । भक्त तयासीं ह्मणावें ॥ ३ ॥ रामीरामदास सांगे । सर्वकाळ संतसंग ॥ ४ ॥

॥ ७ ॥ संत कैसेनी जाणावे । साधु कैसे वोळखावे ॥ १ ॥ बहुत गोसावी असती । भले अवघेचि दीसती ॥ २ ॥ एक संसारीं गुंतले । एकें वेष पालटिले ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । कैसीं संतांचीं लक्षणें ॥ ४ ॥

॥ ८ ॥ तेचि जाणावे सज्जन । जयां शुद्ध ब्रह्म ज्ञान ॥१॥ जंववरि देहाची संगती । तंववरी सगुणीं भजती ॥ २ ॥ जाणोनियां सारासार । सदा श्रवणीं तत्पर ॥ ३ ॥ बाह्यत्याग संपादणें । अर्थत्याग निरूपणें ॥ ४॥ कर्म करीती आवडी । फळाशांची नाहीं गोडी ॥५॥ शांति क्षमा आणि दया । सर्व सख्यें मानी जया॥६॥ हरिकथानिरूपणें । सदा श्रवण मननें ॥ ७॥ बोलासारिखें चालणें । हींच संतांचीं लक्षणें ॥८॥ एकनिष्ठ उपासना । अति तत्पर भजना ॥ ९ ॥ स्वार्थ सांडूनीयां देणें । नित्य तेंचि संपादणें ॥ १० ॥ ह्मणे रामीरामदास । जया नाहीं आशापाश ॥ ११ ॥

विवेकपंचक.

॥ १ ॥ एक देव आहे खरा । माया नांथिला पसारा ॥ १ ॥ हेंचि विचारें जाणावें । ज्ञाता तयासि ह्मणावें ॥ २ ॥ साच ह्मणों तरि न दिसे । मिथ्या ह्मणों तरी अभासे॥३॥पाहों जातां आकारलें । मुळीं कांहीं नाहीं झालें ॥ ४ ॥ कैसा देहीं देहातीत । कैसा अनंताचा अंत

१ मिथ्या.

॥ ५ ॥ रामदासाचें बोलणें । स्वप्नामाजी जाई जिणें ॥ ६ ॥

॥ २ ॥ पूर्वीं पाहतां मी कोण । धुंडुं आपणा आपण ॥१॥ स्वं आपुला उगवं । जाणे तोचि महानुभाव ॥ २ ॥ कोण धर्म आचरलों । कैसा संसाराशी आलों॥३॥आले वाटे जो मुरडे । देव तयासी सांपडे ॥ ४ ॥ आली वाट ती कवण । मायेचें जें अधिष्ठान ॥ ५ ॥ रामदासाची उपमा । ग्राम नाहीं कैंची सीमा ॥ ६ ॥

॥ ३ ॥ पांचां लक्षणीं पुरता । धन्य धन्य तोचि ज्ञाता ॥ १ ॥ राखे गुरुपरंपरा । देव सगुण दुसरा ॥ २ ॥ विवेक वैराग्य सोडीना । कर्ममर्यादा तोडीना ॥ ३ ॥ बाहेर बोले शब्द-ज्ञान । आंत निष्ठा समाधान॥४॥रामीरामदास ह्मणे कवी । न्यायनीतीनें शिकवी ॥४॥

॥४॥ अंतर्यामीं ब्रह्मज्ञान । बाह्य सगुण भजन॥१॥धन्य धन्य तेंचि ज्ञान । अंतरीं नाहीं विसमानें ॥ २ ॥ निरूपणें अंतरत्याग । बाह्य संपादी वैराग्य ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । ज्ञान स्वधर्म लक्षणें ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ शुद्ध सोनें आणि सुवास । जडित रत्नांचा प्रकाश ॥ १॥ मग जाली तैशी परी । त्याची संख्या कोण करी ॥ २ ॥ कल्पतरु राजांगणीं । त्यासी आहे चिंतामणी ॥३॥ रामदासी नवल गोष्टी । रम्य शारदेशी भेटी ॥ ४ ॥

॥६॥ कौल झाला रघुनाथाचा । मेळा मिळाला भक्तांचा॥१॥अहंभाव वरपे करी । बळेंचि घातला बाहेरी ॥ २॥ क्षेत्रीं विवेक मित्र झाला । क्रोध देशो-धडी केला ॥ ३ ॥ काम देहींच कोंडला । मद मत्सर पीडिला ॥४॥ लोभ दंभ नागविला । अहंकार बुडवीला॥५॥ कुतर्क मीपण पळालें । उभेंच अज्ञान गळालें ॥ ६ ॥ फितुरीकर होता भेद । त्याचा केला शिरच्छेद ॥ ७ ॥ तिरस्कार दावेदार । त्यास बोधें केला मार ॥ ८ ॥ मन चोरटें धरिलें । नित्य नेमें जर्जरीलें॥९॥

---

१ उत्पत्ति. २ विश्रान्ति.

आळस साक्षेपें घेतला ॥ पायीं धरुनी आपटीला॥१०॥ दुश्चितपण अकस्मात। निरूपणीं केला घात ॥ ११ ॥ कपट-मैंद सांपडलें। उभें सर्वांगीं तोडिलें ॥ १२ ॥ बंड पाषांड तूटिलें। बळेंचि थोथांड कूटिलें ॥ १३ ॥ द्वेष बांधोनी पाडिला। खेद खाणोनी पाडिला॥१४॥ गर्व ताठा विटंबिला। वाद विवेकें सोडिला ॥ १५ ॥ जेणें भावार्थ उडविला। धरुनि विकल्प उडविला ॥ १६ ॥ करुमि अभावाचा दास। राहे रामीरामदास ॥ १७ ॥

क्षोभपंचक.

॥ १ ॥ करितां सांभाळ आपुला। दुःखें जीव भांबावला ॥ १ ॥ पाहों जातां सारासार। कांहीं कळेना विचार ॥ २ ॥ लोभें वृत्ती लांचावली। क्षोभवृत्ती हे भागली ॥३॥ रामदास ह्मणे देवा। कोण उपाय करावा ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ संग स्वार्थाचा धरिला। तेणें काम खवळिला ॥१ ॥ थोर पाप हें मातलें। तेणें अव्हाट घातलें ॥२॥ कामामागें आला क्रोध। क्रोधें केला बहू खेद ॥ ३ ॥ लोभ दंभाचें कारण। मोहें केलें विस्मरण ॥ ४ ॥ कामीं लाचावलें मन। झालें बुद्धीचें पतन ॥ ५ ॥ दास ह्मणे हें सकळ। अवघें ज्ञानाचें हें मूळ ॥ ६ ॥

॥ ३ ॥ गेला प्रपंच हातींचा। लाभ नाहीं परमार्थाचा॥१॥ दोहीं कडे अंतरलों। थोरपणें भांबावलों ॥ २ ॥ गेली अवघी निस्पृहता। नाहीं स्वार्थही पूरता ॥ ३ ॥ क्रोध गेला संतसंगें। लोभ जाला विरंग ॥ ४ ॥ पूर्ण झाली नाहीं आस। इकडे बुडाला अभ्यास ॥ ५ ॥ दास ह्मणे क्रोधें केलें। अवघें लाजिरवाणें जालें ॥ ६ ॥

॥ ४ ॥ उगमीं विष कालवलें। तेंचि प्रवाहीं पडलें ॥१॥ आतां कोणेकडे जावें। कोण्या प्रकारें असावें ॥ २ ॥ होता भूपणाचा ठावो। तेथें जाला अहंभावो ॥ ३ ॥ मूळ अंतरीं नावडे। जहालें अव-

घेंचि वावडें ॥ ४ ॥ छाया शांतीची नावडे । क्रोध-वणवा आवडे ॥ ५ ॥ रामदास ह्मणे जल्प । झाला अंतरीं विकल्प ॥ ६ ॥

॥ ५ ॥ ओढवलें पूर्वपाप । नाना प्रकारीं संताप ॥ १ ॥ तेणें शुद्धीचि उडाली । नीति अनीति बुडाली ॥ २ ॥ केली क्रिया ते कळेना । मन विवेका वळेना ॥ ३ ॥ भरी भरलें असे मन । अवघें त-ऱ्हेचें कारण ॥ ४ ॥ सोय विकल्पाची खाण । देहबुद्धि घेती रान ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । अवघीं जालीं कुलक्षणें ॥ ६ ॥

॥ ६ ॥ संन्यासाचें लक्षण । अवघें झालें कुलक्षण ॥ १ ॥ जन कोणीच नावडे । पापी विकल्पें वावडे ॥ २ ॥ अवा सवाची बडबडी । होऊं पाहे देशोधडी ॥ ३ ॥ प्राणी क्रोधें पिसाळले । त्यांस कोण ह्मणे भले ॥ ४ ॥ मना आलें तें करावें । बळेंचि अव्हाटीं भरावें ॥ ५ ॥ रामदास ह्मणे खरें । ज्याचें त्यासी वाटे बरें ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ अधिक बोलोंचि नेदिती । धरुनि जीभचि कापिती ॥ १ ॥ तेथें चालेना कीं वाटा । पोटासाठीं देशवटा ॥ २ ॥ हात पाय ते कापिती । कर्ण नासिक छेदिती ॥ ३ ॥ शिर छेदूनी सांडीती । कित्येकांसी फांसीं देती ॥ ४ ॥ नानाप्रकारीं वासना । अवघी श्रुत आहे जना ॥ ५ ॥ दास ह्मणे सेवाचोर । साहेबाचे हरामखोर ॥ ६ ॥

नीतिपंचक.

॥ १ ॥ काम-क्रोध खवळला । तेणें सन्निपात झाला ॥ १ ॥ यासि औषध करावें । पोटीं वैराग्य धरावें ॥ २ ॥ कुपथ्य अवज्ञेचें झालें । मग तें पुढें उफाळलें ॥ ३ ॥ मर्यादेनें निर्बुजलें । वारें अभिमानें घेतलें ॥ ४ ॥ दडपणाचा घाम आला । प्रणी उठोनी पळाला ॥ ५ ॥ रामदास सांगे भलें । लोक ह्मणती पिसाळलें ॥ ६ ॥

॥ २ ॥ झालें होऊनीयां गेलें । आतां कैसें होय भलें ॥ १ ॥ या-

१ फिरे.

सि सांगतों साधन। जेणें होयें समाधान॥ २॥ दिवसेंदिवस व्यथा सरे। अंगीं आरोग्यता भरे॥ ३॥ अनुताप दुःख गेलें। कांहीं किंचित उरलें॥ ४॥ व्यथा हरली निःशेष। अल्पमात्र उरला शेष॥ ५॥ दास ह्मणे जन्मवरी। पुढें विकार नानापरी॥ ६॥

॥ ३॥ मर्यादेचे वाटे जावें। अनीति अव्हाट त्यजावें॥ १॥ इकडे राम आहे खरा। तिकडे गुरुपरंपरा॥ २॥ एकीकडे आहे सण। एकीकडे ते सज्जन॥३॥ पुढें विवेकें वर्तावें। मागें मूळ सांभाळावें॥ ४॥ उदंड झाला समुदाय। तरी अभि साडूं नये॥५॥ रामीरामदास ह्मणे। जगीं मान्य तें बोलणें॥ ६॥

॥ ४॥ अभक्तांसी निंदी जन। गुरुद्रोहीया सज्जन॥१॥ या कारणें वाटे जावें। लागे अवघें चि रक्षावें॥ २॥ सगुण भजतां ज्ञान मोडे। ज्ञानें सगुण अवघें उडे॥ ३॥ कर्म होतसे उपायें। कर्मठपण कामा नये॥४॥ शब्दें होय समाधान। कामा नये शब्द-ज्ञान॥५॥ रामीरामदास ह्मणे। किती सांगों मी लक्षणें॥ ६॥

॥ ५॥ धारितां देवासी अभाव। तोंडघशी पाडी देव॥ १॥ या कारणें वाटे जावें। लागे अवघेंचि रक्षावें॥२॥ आहे देवासी उपायें। गुरु-क्षोभ कामा नये॥ ३॥ होतां क्रिया अनर्गळ। त्यासि निंदिती सकळ॥ ४॥ सर्व वैराग्य त्यागितां। अंगीं वाजे [१]लोलंगता॥५॥ रामीरामदास ह्मणे। सर्व नीति हे करणें॥ ६॥

जेकोडेपंचक.

॥ १॥ संतावीसी तेरावें। त्याचें श्रीमुख बरवें॥ १॥ पांचां अक्षरीं उच्चार। त्यासी माझा नमस्कार॥ २॥ रत्नसंख्या अभ्यंतरीं। सर्वकाळ त्या सुंदरी॥ ३॥ इंद्र आसनाचें आयेन। रामदासें केलें ध्यान॥ ४॥

१ लंपटपणा.

॥ २ ॥ पल्वगमी अव्हेरीलें। जेणें तपासी निर्मीलें ॥ १ ॥ त्याच्या नामा ऐसें करा। तेणें भवसिंधू तरा ॥ २॥ दिनकरनामें जें निवडीलें। पतन मज सीध केलें॥ ३॥रामदास ह्मणे भावें। संतावीसीं तेविसावें॥ ४ ॥

॥३॥ बारांमाजि एकादशी। जन्म जहाला जयासी ॥१॥ तया नामीं एकाक्षर। गाळुनियां निरंतर ॥ २ ॥ बाळपीसे आणी मूर्ख। त्रिवर्गासीं परम सुख ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे कळी। माजी पुजा भूमंडळीं ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ सार मुक्ताचा उगम। तेथें त्याचा पराक्रम॥ १ ॥ चंद्रउपमा तयाचें। आर्धजनीं च रक्षाचे ॥२॥ जया आकाशासी नाहीं। तेथें उद्भवलें सर्वही ॥ ३ ॥ तृप्ति जाहाली आश्रमा। त्यासी जयाची उपमा॥ ४ ॥ दास ह्मणे त्याचें। नाम दोहींच्या नामाचें ॥ ५ ॥

॥ ५ ॥ सत्यामाजी जे दुसरा। त्यासी होये एकोदरा ॥१॥ तिचा कांत केला शाम। धरा त्याचा नित्यनेम ॥ २ ॥ कलहप्रिया भंगनी। तिच्या पीत्याची जननी ॥३ ॥ रामदास ह्मणे कळी। माजी पूजा भूमंडळीं ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ साटी माजी जो दशमु। त्याच्या पित्याचा आश्रमु १॥ पीत्या पुत्राच्या आश्रमा। गेली कोण्हाची महीमा ॥२॥ भारामधें गेलें मास। तीतुकें आननें जयास ॥ ३ ॥ ह्मणे रामीरामदास। उभयांसी एकादश ॥ ४ ॥

उडवणीपंचक.

॥ १ ॥ गुरु मरता शिष्य रडता। वीपरीत दोघांची ही कर्ता ॥ १ ॥ ऐसे शिष्य ज्ञानें मूढ। तयां बोध नाहीं दृढ ॥ २॥ गुरूसी गुरु ह्मणतां पणाचा ताठा। शिष्य रितेपणाचा फांटा॥ ३ ॥ रा-

---

१ मुखें.

मीरामदास ह्मणे । व्यर्थ गेलें त्याचें जीणें ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ गुरु ह्मणे कांहीं देव । शिष्य ह्मणे मंत्रयव ॥ १ ॥ करावया शिष्यार्चन । पोसणें जालें ब्रह्मज्ञान ॥ २॥ गुरु दाटुनि दे उपदेश । अनाचार करी शिष्य ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । धिगधिग जळो त्याचें जीणें ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ ऐसा कैसा रे परमार्थ । जळो जळो जिणें व्यर्थ ॥ १ ॥ युक्त आहार करवेना । निद्रा आली धरवेना ॥ २ ॥ रसाळ गाणें कीं नाचणें । तेथें सावधान होणें ॥ ३॥ सर्वकाळ करणें रळी । दास्यविनोद टवाळी । श्रवणीं आवरेना क्रोध । सिद्ध असतां बोध ॥ ४ ॥ देहपांग[1] पडला गळां । ह्मणे मी चौदेहां वेगळा॥५॥ मन चळ आवरेना । निचलतर साहेना ॥ ६ ॥ रामदास ह्मणे भावें । स्थूळ क्रियेसी न जावें ॥ ७ ॥

॥ ४ ॥ गुरु शब्दज्ञान कावाडी । सीत तयाचा वराडी ॥ १ ॥ हा तो मांडला विनोद । क्रिये विण शब्दबोध ॥ २ ॥ गुरु आज्ञा धरुनि बोले । शिष्य परपांगानें डोले ॥ ३ ॥ कांहीं देतां अन्नदावें । रितें येतां कुसमुसावें॥४॥ गुरु रागें फिरवी डोळे । शिष्य त्यावरी चौताळे ॥ ५ ॥ शिष्य विषयी बापुडें । गुरु आस करी वेडें ॥ ६ ॥ आस सुटेना दोघांला । तारांबळी परमार्थाला ॥ ७ ॥ रामीरामदास ह्मणे । इतुकें लोभाचे कारणें ॥ ८ ॥

॥ ६ ॥ थोर अंतरीं भडका । आला क्रोधाचा कडका ॥ १ ॥ नित्य नीरूपणीं बैसे । अवगुण जैसे तैसे ॥ २ ॥ लोभें भांबावलें मन । रुक्यासाटीं वेंची प्राण ॥ ३ ॥ दंभ विशेष वाढला । पोटीं काम खवळला ॥ ४ ॥ मदमत्सराचा फांटा । अहंकार धरी ताठा ॥५॥ दास ह्मणे जालें काये । श्रोतीं राग मानूं नये ॥ ६॥

॥ ७ ॥ जोपा केली इक्षूदंड । तेंची जीवन येरंड ॥ १ ॥ संतसंग

[1] देहरक्षण.

लाथलीया । कोण बोध कोण माया ॥ २ ॥ जीवनाचें मुक्त फळ । ठ्याळा मुखीं हळाहळ ॥ ३ ॥ रामदासीं रामराव । नाहीं आणीक उपाव ॥ ४ ॥

शिकवणपंचक.

॥ १ ॥ काम क्रोध आवरावा । मद मत्सर लुटावा ॥ १ ॥ सांडोनीयां कुलक्षणें । शुद्ध धरावीं लक्षणें ॥ २ ॥ लोभदंभांसी लुटावें । मीपणासी आटोपावें ॥ ३ ॥ विवेक वैराग्य विश्वास । धरा ह्मणे रामदास ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ हो कां मुमुक्षु अथवा मुक्त । आहे विषयाचा सांगात ॥ १ विवेक वैराग्य-संग्रहो । करणें लागे यावद्देहो ॥ २ ॥ रामीं रामदास ह्मणे । शांति ज्याच्या दृढपणें ॥ ३ ॥

॥ ३ ॥ मना तूंचि शिकविसी । शेखीं तूंचि नायकसी ॥ १ ॥ काय सूचीसी पाहेरा । शरण जावें रघुवीरा ॥ २ ॥ कांति साचाचीये परी । करिसी शब्द भरोभरी ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । जळो बहिर्मुखाचें जीणें ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ खांडी वाउगीच वाळी । एक रामनामावळी ॥ १ ॥ प्रेम सोडी देह-बुद्धी । मांडी श्रवणीं समाधी ॥ २ ॥ रामीरामदास ह्मणे । अकस्मात लागे जाणें ॥ ३ ॥

॥ ५ ॥ ईश्वरासीं कानकोंडें । अंतीं जाइल कोण्या तोंडें ॥ १ ॥ लाजे हरीच्या रंगणीं । जावयासी लोटांगणीं ॥ २ ॥ धर्म न करी दुराचारी । नागविले राजद्वारीं ॥ ३ ॥ ना दे फुटका कवडा । चोरें घातला दरवडा ॥ ४ ॥ ह्मणे रामीरामदास । प्राणी नागवला सुखास

---

१ टाकी. २ बहिरा.

भ्रमपंचक.

॥ १ ॥ पूर्व भूमिका सोडिली । जीव झाला दिशा भूली ॥ १ ॥ ऐसें भ्रमाचें लक्षण । भुले आपणा आपण ॥२॥ द्रव्य आपण ठेविलें त्याचें तयासी चुकलें ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे घरीं । वाट चूकले आंधारीं ॥४ ॥

॥ २ ॥ जाला स्वरूपीं निश्चय । तरी कां वाटतसे भय ॥ १ ॥ ऐसें भ्रमाचें लक्षण । भुले आपणा आपण ॥ २ ॥ क्षण एक निराभास । क्षण एक मी माणूस ॥३॥ रामीरामदास ह्मणे । देहबुद्धीचेनी गुणें ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ छाया देखोनि आपुली । जीव झाला दिशाभुली ॥१॥ ऐसें भ्रमाचें लक्षण । भुले आपणा आपण॥२॥ मुखें बोलतां उत्तर । तेथें जालें प्रत्युत्तर ॥ ३ ॥ डोळां घालितां आंगोळी । एकाचीं तें दोनी जालीं ॥ ४ ॥ पोटीं आपण कल्पीलें । तेंच आलेंसें वाटलें । ॥ ५ ॥ दास ह्मणे हे उपाधी । शंका धरितां अधिक बाधी ॥ ६ ॥

॥ ४ ॥ पोतें आहे खांद्यावरी । गेलें ह्मणोनि हांका मारी ॥१॥ ऐसें भ्रमाचें लक्षण । भुले आपणा आपण॥२॥नेणोनियां जन पुसे । पाहों जातां हातीं असे ॥ ३ ॥ शोकें जाहला विकळ । पाहों जातां कंठीं माळ ॥ ४ ॥ वस्तु बांधोनि पदरीं । पुसतसे दारोदारीं ॥ ५ ॥ रामदास ह्मणे जना । जवळी असोनी कळेना ॥ ६ ॥

॥ ५ ॥ कांहीं दीसे अकस्मात । तेथें आलें वाटे भूत ॥ १ ॥ वायां पडावें संदेहीं । मुळीं तेथें कांहीं नाहीं ॥ २ ॥ पुढें देखतां अंधारें । तेथें आलें वाटभरें ॥ ३ ॥ झाडझुडूप देखीलें । जीवीं वाटे कोण्ही आलें ॥ ३ ॥ पुढें रोविलासे झेंडा । भ्रांत्या ह्मणे कोण उभा ॥ ५ ॥ रामदास सांगे खूण । भितो आपणा आपण ॥ ६ ॥

॥ ६ ॥ वाजे पाऊल आपुलें । ह्मणे मागें कोण आलें ॥ १ ॥ को-

---

१ भ्रांतीनें.

ण धांवतसे आड । पाहों जातां झालें झाड ॥ २ ॥ भांवीतसे[1] अ-भ्यंतरीं । कोण चाले बरोबरी ॥ ३ ॥ शब्दपडसाद उठीला । ह्मणे कोणी रे बोलिला ॥ ४ ॥ रामीरामदास ह्मणे । ऐसीं शंकेचीं लक्षणें ॥ ५ ॥

॥ ७ ॥ आला आला रे बागुल । ह्मणतां शंका धरी मूल ॥ १ ॥ परी ते शाहाणे जाणती । तैसी माया हे मानिती ॥ २ ॥ मृगें ह्मणती मृगजळ । अवघें दाटलें तुंबळ ॥ ३ ॥ पाहों जातां दृष्टीचें बंधन । मूर्खा होय समाधान ॥ ४ ॥ पाहे स्वप्नींची संपत्ती । सत्य मानी मंदमती । ४ ॥ रामीरामदास ह्मणे । ऐसीं मूर्खांचीं लक्षणें ॥ ६ ॥

झडपणीपंचक.

॥ १ ॥ पांचां भूतांची झडपणी । जाली जीवांसी जाचणी ॥ १ ॥ पूर्व स्मरण राहीलें । प्राणी आंगीं घुमारीलें[2] ॥ २ ॥ बाधा जाली अंतरीं । मन आळचि करी ॥ ३ ॥ बोलों जातां सारासार । त्यासी कळेना वीचार ॥ ४ ॥ जड देहाची भावना । संतजन वोळखेना ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । सत्य बोलावें शाहाणें ॥ ६ ॥

॥ २ ॥ आले संत पंचाक्षरी । शब्द मारीती अंतरीं ॥ १ ॥ पोटीं प्रस्ताव घालिती । अनुतापें पोळवीती ॥ २ ॥ दुःखमूळ हा संसार । विवेकाचे फोकें मार ॥ ३ ॥ धिक्काराचा धूर देती । तेणें होतसे विपत्ती ॥ ४ ॥ संसाराची रक्षा भली । त्याचे आंगीं बाणवीली ॥ ५ ॥ दास ह्मणे निगुती । प्राणीयांसी बोलाविती ॥ ६ ॥

॥ ३ ॥ कोण कोठील आहेसी । आह्मां सांग निश्चयेंसीं ॥ १ ॥ स्थूळ सूक्षम कारण । सांग तुझें कोण स्थान ॥ २ ॥ पिंडब्रह्मांड[3]रचना । अष्टदेहविवंचना ॥ ३ ॥ पिंडज्ञान तुझें स्थूळ । किंवा तत्वांचा पाल्हाळ ॥ ४ ॥ सांग मायेचें अरण्य । किंवा तुझें ब-

---

१ मानीतसे. २ आवेशास चढलें. ३ दृश्य, स्थूल.

ह्मारण्य ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । आतां बोलावें स्मरणें ॥६॥

॥ ४ ॥ चहू निगमींचीं बीजें । कानीं फुंकिलीं सहजें ॥ १ ॥ तेणें प्राणी उमजला । पाहे विचार आपुला ॥ २ ॥ नित्यानित्य सारासार । केला विवेक विचार ॥३॥ संत असतां दावीलें । आंत अनंत भावीलें ॥ ४ ॥ नाना साधनीं सायासीं । दृढ केलें निश्चयेसीं ॥ ५ ॥ दास ह्मणे निरूपणीं । केली भूतांची झाडणी ॥ ६ ॥

॥ ५ ॥ कांहीं एक उमजलें । पुन्हा संदेहीं पडिलें ॥ १ ॥ ह्मणे मज खाया देणें । मागें संदेह सांडणें ॥ २ ॥ आलें मीपणासरिसें । सनिविषयें संतोषें ॥ ३ ॥ येणें निष्ठेसी मांडिलें । मग आह्मीं सांडविलें ॥ ३ ॥ देहबुद्धीचें अज्ञान । मागे संशयाचें आन ॥ ५ ॥ रामदासीं उमजलें । भूतापासूनि सोडिलें ॥ ६ ॥

॥ ६ ॥ पंचभूतांचें अज्ञान । गेलें निःशेष निघोन ॥ १ ॥ ह्मणे येथें कोण आलें । जन कासया मिळालें ॥२॥ मी तों आहें सावधान । मज कां केलें बंधन ॥ ३॥ पूर्व स्मरण मजला । भूत लागलें जनाला ॥ ४ ॥ मी तो वस्तु केवळ । वाया मिळाले सकळ ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । संतकृपेचेनी गुणें ॥ ६ ॥

अभक्तपंचक.

॥ १ ॥ आह्मी सावधान गावें । तुह्मीं सावध ऐकावें ॥ १ ॥ सकळ सृष्टीचा गोसावी । त्याची वोळखी पुसावी ॥ २ ॥ स्वयें बोलिला सर्वेशु । ज्ञानेंवीण अवघे पशु ॥ ३ ॥ दास ह्मणे नाहीं ज्ञान । तया न करी पतन ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ ज्ञानावीण जे जे कळा । ते ते जाणावी अवकळा ॥१ ॥ ऐसें भगवंत बोलिला । चित्त द्यावें त्याच्या बोला ॥ २ ॥ एक ज्ञानची सार्थक । सर्व कर्म निरर्थक ॥ ३॥ दास ह्मणे ज्ञानाविण । प्राणी जन्मला पाषाण ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ जेणें ज्ञान नेणवे । पशु तयासी ह्मणावें ॥ १ ॥ कोणें केलें चराचर । कोण विश्वाचा आधार ॥२॥ कोणें प्रारब्धा निर्मिलें । कोणीं संसारीं घातलें ॥ ३ ॥ ब्रह्मादिकांचा निर्मिता । कोण आहे त्यापरता ॥ ४ ॥ अनंत ब्रह्मयाच्या माळा । विपरीत भगवंताची लीळा ॥ ५॥ रामदासाचा विवेक । सर्वां घटीं देव एक ॥ ६ ॥

॥ ४ ॥ चोरा चांदिणें न साहे । सदा अंधकारीं राहे ॥ १ ॥ तैसा अभक्त दुर्जन । नेणे देवाचें भजन ॥ २ ॥ रविबिंबीं प्रकटलें । दिवाभीत तें पळालें ॥ ३ ॥ राजहंसांची पंगती । तेथें वायस कोठुनि येती ॥ ४ ॥ सभा देखतां अनेक । पळों गेले निर्नासिक ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । महायोगी कैंचें सुणें ॥ ६ ॥

उपासना पंचक.

॥ १ ॥ नित्य कैंचें निरूपण । ज्ञान होतसे मळीण ॥१॥ ह्मणोनि सगुणीं भजावें । ज्ञानगर्वासी त्यजावें ॥ २ ॥ कल्प जातां त्या निर्गुण । ....॥३॥ मीच ब्रह्म हें धारिष्ट । तेथें संदेह अरिष्ट ॥ ४ ॥ देहबुद्धि हे सुटेना । द्वैतकल्पना तुटेना ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे उपासना या कारणें ॥ ६ ॥

॥ २ ॥ ज्ञानगर्वें जो मातला । देव आव्हाटा घातला ॥ १ ॥ त्यासि नावडे सगुण । गेलें मीपण निर्गुण ॥ २ ॥ दोहींकडे अंतरला । थोर व्यवहारीं दाटला ॥ ३ ॥ देव सांडूनियां पुढें । नाना छंद करी वेडे ॥ ४ ॥ जेथें तेथें ज्ञान काढी । भांड झाला तो पाखांडी ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । मूर्ख दोहींकडे उणें ॥ ६ ॥

॥ ३ ॥ नाहीं एक उपासना । नाहीं भक्तीची भावना ॥ १ ॥ नाहीं निश्चय अंतरीं । मन फिरे दारोदारीं ॥ २ ॥ ज्यासी नाहीं एक देव । सातां पांचां ठायीं भाव ॥ ३ ॥ दृढ धरितां निश्चयेसीं । मुर्ख

१ कुत्रें.

ह्मणे एकदेशी ॥ ४ ॥ नानाविकार जल्पन । कैचें निष्ठेचें भजन । ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । निष्ठेविण काळें सुणें ॥ ६ ॥

॥ ४ ॥ पाहे दासीचिया सुता । कोण जाणे कोण पिता ॥ १ ॥ एक निष्ठा नाहीं भाव । त्यासी कैंचा देव ॥ २ ॥ नृत्यांगना जाली सती । कोण जाणे किती पती ॥ ३ ॥ निष्ठेवीण जैसा पशु । भोग भोगी बहुवसु ॥ ४ ॥ होती कुळवंत सुंदरी । श्रेष्ठ जाली बहुत घरीं ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । जळो बहुचकांचें जिणें ॥ ६ ॥

॥ ५ ॥ ज्ञातेपणें सखी पोसी । तेव्हां नव्हे एकदेशी ॥ १ ॥ एक निष्ठा उपासना । न ये अभक्ताचे मना ॥ २ ॥ नाना कष्टी जोडी अर्थ ॥ .... ॥ ३ ॥ पोटासाठीं रात्री जागे । रागें श्वान पाठी लागे ॥ ४ ॥ कारितां आपुला संसार । घरीं जिवेसीं जोजार ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । ऐसीं मूर्खाचीं लक्षणें ॥ ६ ॥

॥ ६ ॥ पूजा देवाच्या प्रतिमा । त्याची नकळे महिमा ॥ १ ॥ देव भक्तांचा विश्राम । त्यास नेणे तो अधम ॥ २ ॥ नानास्थान भूमंडळीं । कोण सांगावी आकळी ॥ ३ ॥ ज्याचे चरणींचें उदक । धन्य होती विश्वलोक ॥ ४ ॥ ज्याचीं चरित्रें आयकतां । जनीं होय सार्थकता ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । धन्य होइजे स्मरणें ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ देव भक्तांचा कैवारी । रक्षीतसे नानापरी ॥ १ ॥ क्रोधें स्तंभीं प्रकटला । तेणें प्रल्हाद रक्षिला ॥ २ ॥ महासंकटीं रक्षिलें । मज इंद्रा सोडविलें ॥ ३ ॥ कूर्मरूपें धरिली धरा । जाला वराह दुसरा ॥ ४ ॥ तया द्रौपदी कारणें । वस्त्रें दिलीं नारायणें ॥ ५ ॥ जाणे दासाचें अंतर । लाखाजोहरीं वीवर ॥ ६ ॥

॥ ८ ॥ भक्तांलागीं पावे नेटें । वारी भक्तांचीं संकटें ॥ १ ॥ देवभावें काचावला । त्यांसी अभिमान लागला ॥ २ ॥ आपुल्या भक्ता-

---

१ चावट मनुष्याचें.

वें जें उणें। तें साहेना कोटिगुणें ॥ ३ ॥ दास ह्मणे नानापरी ॥ दे भक्तांचा कैवारी ॥ ४ ॥

भक्तिपंचक.

॥ १ ॥ सोडीं संसाराची आस। धरीं भक्तीचा हव्यास ॥ १ ॥ दुःखमूळ हा संसार। तयामध्यें भक्ति-सार ॥ २ ॥ ग्रंथ पहातां लक्ष कोटी। जेथें तेथें भक्ति मोठी ॥ ३ ॥ जन्मा आलीयाचें बळ। दास ह्मणे तें सफळ ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ राम दीनाचा कैवारी। सेवकांचा अंगीकारी ॥ १ ॥ अंगीकारिले वानर। त्यांची ख्याती झाली थोर ॥ २ ॥ स्वयें निज धामा जाणें। राज्य कीजे बिभीषणें ॥ ३ ॥ भक्तउणें देखे जेथें। स्वयें धांव घाली तेथें ॥ ४ ॥ तया वैर केलें साहे। परि भक्तांचें न साहे ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे। दृढ-भक्तीचेनि गुणें ॥ ६ ॥

॥ ३ ॥ श्लोक ॥ भक्तिरघुविराची पाहतां सार आहे। अगणित गुणतुळणा सर्व कांहीं न साहे ॥ भुषण हरिजनाचें ध्यानयोगी जनाचें। रहित मुनिजनांचें गूज हें सज्जनाचें ॥ १ ॥

॥ ४ ॥ भक्ती रामाची करावी। वंशावळी उद्धरावी ॥ १ ॥ तन मन आणि धन। सर्व लौकिक सांडून ॥ २ ॥ पांच पंचकांचे[1] भरें। सर्वकाळ अत्यादरें ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे। स्वयें आनंदा कारणें ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ अरे मनुष्यें काय द्यावें। एका भगवंता मागावें ॥ १ ॥ उपमन्यें धांवा केला। क्षीरसिंधु त्या दीधला ॥ २ ॥ ध्रुरु शरण चक्रपाणी। आढळ शोभे तारागणीं ॥ ३ ॥ राम ह्मणतां वदनीं। गणिका बैसली विमानीं ॥ ४ ॥ बाळ मित्र निष्कांचन। त्याचें दरिद्र विच्छिन्न ॥ ५ ॥ कुब्जा खंगली ह्मातारी। कळा लावण्य सुंदरी

---

[1] कर्मेंद्रिय, ज्ञानेंद्रिय, प्राण, भूत, विषयपंचक.

॥ ६ ॥ शुकमिषें रामवाणी। ह्मणतां पावन कुंटिणी॥ ७॥ शरणागत निशाचर। राज्य देऊनी अमर॥ ८॥ होता बंधूनें गांजिला। तो सुग्रीव राजा केला ॥ ९ ॥ तया अंबऋषी-कारणें। दाहा वेळ येणें जाणें॥ १०॥ रामदासीं रामराव। त्याला निजपदीं दिधला ठाव॥ ११॥

॥ ६ ॥ शिरीं आहे देवराज। औषधाचें कोण काज॥ १ ॥ जो जो प्रयत्न रामावीण। तो तो दुःखासी कारण ॥ २ ॥ शंकराचें हळाहळ। जेणें केलें सुशीतळ ॥ ३॥ आह्मां तोचि तो रक्षिता। दास ह्मणे नाहीं चिंता॥ ४ ॥

॥ ७ ॥ विषें शंकरा जाळिलें। ज्याच्या नामें शीतळ झालें॥ १॥ रामनामाची ओषधी। जेणें तुटे भव-व्याधी ॥ २॥ शिवें केली काशीपुरी। विश्व नामें मुक्त करी॥ ३ ॥ राम-नामें पुरे कोड। न मने त्यांसी घाली होड॥ ४ ॥ रामदासीं दृढ भाव। संदेहासी केला वाव॥ ५॥

॥ ८॥ दास आपुले ह्मणावे। माझे गुण पालटावे ॥ १ ॥ काम क्रोध मद मत्सर। माझे ठायीं तिरस्कार॥ २॥ राग द्वेष लोभ दंभ। माझे अंतरीं स्वयंभ ॥ ३॥ रामदास ह्मणे आतां। देवा तुझे गुण गातां॥ ४॥

॥ ९॥ धन्य धन्य ते वानर। जवळी राम निरंतर॥ १ ॥ ब्रह्मादिकां नातुडे ध्यानीं। राम वानरां गोठणीं॥ २ ॥ वेद-श्रुतीसीं न-र्णवे महिमा। तो गुज सांगे प्लवंगमा[1] ॥ ३ ॥ वानर-वेष धरी देव। ज्यें लाधला केशव ॥ ४॥ दास ह्मणे ते देवाचे। न आवडते रघुनाथाचे॥ ५॥

॥१०॥ ताल धरूनी कथा करूं। रामालागीं हांका मारूं॥१॥ मा रामा रामा हरे रामा। तुजवीण गाये कोणा सोडी उठी

[1] वानरां.

मीतूंपणा ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे पाहे वास । भेटी देईं सावका शा॥४॥

॥११॥ ताळ वाजे मंद मंद । मुखीं हरि-नामाचा-छंद॥१॥ फट-के टाळी एके वेळा । घोष नामाचा आगळा ॥ २ ॥ रंगीं हरिदास मातले । नाम-घोषें आनंदले ॥ ३ ॥ उभे हरिदास रंगणीं । रामदास लोटांगणीं ॥ ४ ॥

॥ १२ ॥ राज्य झालें रघुनाथाचें । भाग्य उदेलें भक्तांचें ॥ १ ॥ कल्पतरु चिंतामणी । कामधेनूची दुभणी ॥ ३ ॥ परिस जहाले पाषाण । अंगीकार करी कोण ॥ ३ ॥ नाना रत्नांचे डोंगर । अमृतावें सरोवर ॥ ४ ॥ पृथ्वी अवघी स्वर्णमय । कोणीकडे न्यावें काय ॥ ५ ॥ ब्रह्मादिकांचे कैवारी । रामदासाचे अंतरीं ॥ ६ ॥

हरिदिनपंचक.

॥ १ ॥ एकादशी नव्हे व्रत । वैकुंठींचा महापंथ॥ १ ॥ परि रुक्मांगदा ऐसा । व्हावा निश्चय मानसा ॥ २ ॥ एकादशी उपोषणें । विष्णुलोकीं ठाव घेणें ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । काय प्रत्यक्षा प्रमाणें ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ रुक्मांगद होता नर । आह्मी काय आहों खर ॥ १ ॥ देव भक्तवेळाईत । राव रंक नाहीं तेथ॥२॥ तेणें नेला अवघा गांवू । आह्मी स्वयें तरी जावूं ॥ ३ ॥ रामीरामदासीं काज । धरा एकामेका लाज ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ ज्यासी हरीची प्राप्ती व्हावी । तेणें हरिदिनी करावी ॥ १ ॥ एकादशी त्यजिल्या अन्न । प्राप्त वैकुंठभुवन ॥२॥ रामीरामदास ह्मणे । हरिजागर उपोषणें ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ एकादशीच्या अन्नाखालीं । भय पातकें लपालीं ॥ १ ॥

---

१ वाट. २ भक्ताची वेळा राखणारा.

कां जीं संतीं अव्हेरिलीं। ह्मणुनि तेथें थारावलीं ॥२॥ ह्मणे रामी-रामदास। जडता अंगीकारी त्यास॥ ३ ॥

॥ ५ ॥ दीनानाथाचा सेवक। आह्मां स्वामीहूनि अधिक ॥१॥ शरणागत राघवाचे। परि शरण दारिद्राचे॥२॥जें देवास दुःखह। तेंचि आह्मां सुखावह ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । रामकृपेचेनि गुणें॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ जेथुनीयां प्रबळता। केली तेथेंची अहंता॥ १ ॥ तरी तें सर्वही जाणार। पुढें घातचि होणार॥ २ ॥ होतां वैभवाचा भार। झाली वृत्ती अनावर ॥ ३ ॥ दास ह्मणे एकसर। पडे देवासी कातर॥ ४ ॥

॥ ७ ॥ सकळ कळा हातीं आल्या। ऋद्धिसिद्धिहीं वोळंगल्या ॥१॥ पारि आदि सांडूं नये। देवा भक्तांचा उपाये॥२॥ मनो-सिद्धी वाचा सिद्धी। जहाली उदंड उपाधी ॥ ३ ॥ दास ह्मणे राज्य झालें। इंद्र-पद हाता आलें॥ ४ ॥

॥ ८ ॥ आत्मज्ञान पारंगत। झाला बोलका महंत॥ १ ॥ गुरु-पद हाता आलें। भूमंडळीं सत्ता चाले॥२॥ दास ह्मणे ज्ञान झालें। सर्व मिथ्यासें कळलें॥ ३ ॥

॥ ९ ॥ ज्ञान झालें भक्तजना। सांडूं नये उपासना॥ १ ॥ ऐका साराचेंहि सार। मुख्य सांगतों विचार ॥ २ ॥ हेंचि सर्वांचें कल्याण। मानूं नये अप्रमाण॥ ३॥ दास ह्मणे अनुभवलें। भजन भगवताचें भलें॥ ४ ॥

॥ १० ॥ देव असतां पाठी-राखा। त्रैलोक्याचा कोण सखा॥१॥ नाना उद्वेग वाढती। नाना चिंता उद्भवती ॥ २ ॥ खंत वाटेना अंतरीं। नाना व्यवधान करी॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे भावें। भजन देवाचें करावें॥ ४ ॥

---

१ सेवातत्पर झाल्या.

कथापंचक.

॥ १ ॥ धन्य धन्य तें नगर । जेथें कथा निरंतर ॥ १ ॥ गुण गाती भगवंताचे । तेचि मानाचे देवाचे ॥ २ ॥ स्वयें बोले जगजीवन । थोर कलियुगीं कीर्तन ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे भले । हरि-भक्तीं उद्धरले ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ कथा भगवंताची सार । सकळ तीर्थांचें माहेर ॥ १ ॥ सेतुबंध वाराणसी । पुण्यें लाभे हरिकथेसीं ॥ २ ॥ गंगा यमुना सरस्वती । कृष्णा वेण्या भागीरथी ॥ ३ ॥ रामदासीं संत संग । सदा कथेचा प्रसंग ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ रामनामकथा गंगा । स्नानें पावन करी जगा ॥ १ ॥ तिसी प्रेमपुर आला । शंकरहृदयीं स्थिरावला ॥ २ ॥ रामदासाची माउली । आळशा वरुनी गंगा आली ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ रामनामा-वीणें कांहीं । अंतीं सोडविता नाहीं ॥ १ ॥ थोर थोर योगेश्वर । अवघा व्यापार ईश्वर ॥ २ ॥ थोरपणें धरितां ताठा । तरि तो नागवला करंटा ॥ ३ ॥ बहुत पूजिलीं दैवतें । योग याग नाना मतें ॥ ४ ॥ धोती पोती हो भुजंगी । लोकीं कर्म करिती योगी ॥ ५ ॥ विनवी रामीरामदास । नाना साधनीं सायास ॥ ६ ॥

॥ ५ ॥ सकळ साधनाचें फळ । राम-नामचि केवळ ॥ १ ॥ जप तप अनुष्ठान । अंतीं नामची प्रमाण ॥ २ ॥ नाना यंत्र मंत्रावळी । सोडवीना अंतकाळीं ॥ ३ ॥ महापातकी पतित । नामें तारिले अनंत ॥ ४ ॥ नाम साराचेंहि सार । नाम सकळासी आधार ॥ ५ ॥ दास ह्मणे सांगों किती । नामावीण नाहीं गती ॥ ६ ॥

निष्ठापंचक.

॥ १ ॥ ब्रीद आपुलें राखावें । आह्मां भक्तां सांभाळावें ॥ १ ॥

---

१ शरीरशुद्धीचे मार्ग (योग्यांचे).

बहु नाहीं वाडाचार। आतां एक चि निर्धार ॥ २ ॥ एथें कांहीं नाहीं व्यस्त। आतां बोल तो नेमस्त ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे एक। आतां धरावा नेमस्त ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ आतां पावन करावें। शरणागता उद्धरावें ॥ १ ॥ आह्मी कांहीं नेणों हीत। ह्मणोनी जालों पतित ॥ २ ॥ पुण्य नाहीं माझे गांठीं। केली दोषाची राहाटी ॥ ३ ॥ दास ह्मणे माझें जिणें। देवा सर्वस्वेसीं उणें ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ नेणों भक्ति नेणों भाव। आह्मी नेणों दुजा देव ॥ १ ॥ राघवाचे शरणागत। झालों रामनामांकित ॥ २ ॥ मुखीं रामनामावळी। काळ घालूं पायां तळीं ॥ ३ ॥ रामदासीं रामनाम। बाधूं नेणे काळ काम ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ राम अनाथाचा नाथ। आह्मां कैवारी समर्थ ॥ १ ॥ वनीं शिळा मुक्त केली। गणिका विमानीं वाहिली ॥ २ ॥ राम दीनाचा दयाळ। देव सोडिले सकळ ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे। आतां आह्मां काय उणें ॥ ४ ॥

॥५॥ भूतभविष्याचें ज्ञान। जयां अमृत-भोजन ॥१॥ तयां देवांचा कैवारी। तो चि आमुचा सहाकारी ॥२॥ कल्पतरु चिंतामणी। कामधेनुची दुभणी ॥३॥ नाना-रत्नांचे डोंगर। दिव्य भोग निरंतर ॥ ४ ॥ रामदासाची आवडी। अवघे देव तेहतीस कोडी ॥ ५ ॥

संख्यापंचक.

॥ १ ॥ एकें[1] लक्ष दीनमणी। तृप्त होतसे कमळणी ॥ १ ॥ तैसा देव आहे दुरी। पारि तो भक्तांचे अंतरीं ॥२॥ दोन लक्षें[2] निशांपती[3]। परी ते चकोर तृप्त होती ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे घन। देता चातका जीवन ॥ ४ ॥

 १ एक लक्ष योजनांवर. २ दोन लक्ष योजनें. ३ चंद्र.

॥ २ ॥ बाळक जाणेना मातेसी। तिचें मन तयापासीं ॥ १ ॥ तैसा देव हा दयाळ। करी भक्तांचा सांभाळ ॥ २ ॥ धेनु वत्साचे-नी लागें। धांवे त्याच्या मागें मागें ॥ ३ ॥ पक्षी घेतसे गगन। पि-ल्यांपासीं त्याचें मन ॥ ४ ॥ मत्स्य आठवितां पाळी। कूर्म दृष्टीनें सांभाळी ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे। मायाजाळाचीं लक्षणें ॥ ६ ॥

॥ ३ ॥ बाळपणीं लोभ करी। माता नाहीं जन्मवरी ॥ १ ॥ देव दीनाचा दयाळ। दासपाळ सर्वकाळ ॥ २ ॥ मनासारिखें न होतां। बाळकासी मारी माता ॥ ३ ॥ दास ह्मणे सांगों किति। बाप लें-कांसी मारिती ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ माय-बाप सांभाळिती। लोभा-कारणें पाळिती ॥ १ ॥ तैसा नव्हे देव-राव। त्याचा कृपाळु स्वभाव ॥ २ ॥ चंद्र-सूर्य मा-वळती। घन आकाशीं होरपळती ॥ ३ ॥ रामीं रामदासी भाव। केली संसाराची वाव ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ एक सहस्र कोटी-वरी। झाली अन्यायाची परी ॥ १ ॥ तरी देव उपेक्षीना। कधीं निष्ठुर होईना ॥ २ ॥ शरणागत भांबा-वले। भजन देवाचें चूकले ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे। सर्व-गुणें भक्ति-उणें ॥ ४ ॥

सार्थकपंचक.

॥ १ ॥ पक्षी श्वापद किडा मुंगी। पराधीन जीणें जगीं ॥ १ ॥ तैसा नव्हे नरदेहो। करा भक्तीचा लवलाहो ॥ २ ॥ नीच योनी चारी खाणी। अवघे पराधीन प्राणी ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे। ज्ञान ध्यान पशु नेणे ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ पाप-पुण्या समता घडे। तरिच नरदेह आंतुडे ॥ १ ॥ या-चें सार्थक करावें। आपणासी उद्धरावें ॥ २ ॥ बहु-जन्माचे शेव-

१ व्यर्थ. २ अंशाचा लाभ. ३ मिळे.

टीं। नरदेह पुण्य-कोटी ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे आतां । पुढतीं न लाभे मागुता ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ देह-आरोग्य चालतें। भाग्य नाहीं त्या परतें ॥ १ ॥ लाहो घ्यावा हरि-भक्तीचा । नाहीं भरंवसा देहाचा ॥ २ ॥ देह आहे क्षणभंगुर । तुह्मी जाणतां विचार ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । अकस्मात लागे जाणें ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ देश-काळ वर्तमान । हा तो अवघाचि अभिमान ॥ १ ॥ भक्ति करावी देवाची । घडी जातसे सोन्याची ॥ २ ॥ काळ वेळ ची पहातो । सदा सन्निध राहातो ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । देहा आहे जांईजणें ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ पुढें होणार कळेना । समाधान आकळेना ॥ १ ॥ मना सावधान व्हावें । भजन देवाचें करावें ॥ २ ॥ ऋणानुबंधाचें कारण । कोठें येईल मरण ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । भजनें अमर चि होणें ॥ ४ ॥

प्रस्तावपंचक.

॥ १ ॥ आहे लक्ष्मी ही चंचळ । ईसी जातां नाहीं वेळ ॥ १ ॥ सत्य मानावें उत्तर । देव नित्य निरंतर ॥ २ ॥ नाना वैभवें समस्तें । येती जाती अकस्मातें ॥ २ ॥ ह्मणे रामीरामदास । काय देहाचा विश्वास ॥ ३ ॥

॥ २ ॥ नाना व्यथा उद्भवती । प्राणी अकस्मात जाती ॥ १ ॥ मृत्यु बांधिला पदरीं । होते आयुष्याची भरी ॥ २ ॥ काळ लागलें संनिधी । एक घडी लागों नेदी ॥ ३ ॥ रामदास सांगे खूण । भेद जाणे विचक्षण ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ नदी मर्यादा सांडीली । उष्णकाळीं वोसरली ॥ १ ॥

---

१ अशाश्वत. २ मिळाला. ३ ज्ञाता.

तैसा तारुण्याचा भार। सर्वे चि होतसे उतार ॥ २ ॥ भाग्य चढे लागवेगें। सर्वेचि प्राणी भीक मागे ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे काळ। दोनी दिवस सर्वकाळ ॥ ३ ॥

॥४॥ पुरें पाटणें वसती। एके काळीं विध्वंसती ॥ १॥ तैसें वैभव सकळ। येतां जातां नाहीं वेळ॥ २॥ बहुतसाष्टिरचना। होत जाय क्षीणक्षीणा ॥ ३॥ दास ह्मणे चक्रवर्ती। आले गेले नेणों किती॥ ४॥

॥ ५ ॥ सेवकांसी भाग्य चढे। त्या अधीन होणें घडे ॥ १ ॥ देव करील तें साहावें। काय होईल तें पाहावें॥ २॥ वर्तमान पडे जैसें। उगें चि होवें लागे तैसें ॥ ३ ॥ दास ह्मणे वेळ कैसी। राज्य जहालें कलीसी ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ कामक्रोध बळावले। मदमत्सर मातले ॥ १॥ त्यां अधीन लागे होणें। ऐसें केलें नारायणें ॥ २ ॥ लोभ दंभ अनावर। जाला गर्व अहंकार ॥ ३ ॥ दास ह्मणे सांगों किती। पडली ऐशाची संगती ॥ ४ ॥

उडवणीपंचक

॥ १ ॥ ऐसें कैसें रे सोंवळें। शिवतां होतसे वोवळें ॥ १ ॥ स्नानसंध्या टिळे माळा। पोटीं क्रोधाचा उमाळा ॥ २॥ नित्य दंडीताती देहो। परी फीटेना संदेहो ॥ ३ ॥ नित्य नेम खटाटोप। मनीं विषयाचा जप ॥ ४ ॥ बांहे[1] केली झळफळ। देहबुद्धीचा वीटाळ ॥ ५ ॥ रामदासीं दृढभाव। तेणें वीण सर्व माव[2] ॥ ६॥

॥ २ ॥ देह विटाळाचा गोळा। कैसा होतोसी सोवळा ॥ १ ॥ तुज कळे ना वीचारु। ऐसियासी काय करूं ॥ २ ॥ दृढ केला अभीमान। तेणें सावधान बंधन ॥ ३ ॥ रामदास स्वामी वीण। केला तितुका ही शीण ॥ ४ ॥

---

1 बाहे. 2 ढोंग.

॥४॥ गेला संदेहाचा मळ। तेणें निःसंग निर्मळ॥१॥वाहे गंगा-जळ स्नान। चित्त शुद्ध ब्रह्मज्ञान॥२॥ सर्वकाळीं कर्मनिष्ठ। सर्व-साक्षित्वें वरिष्ठ॥ ३ ॥ रामदासीं स्नानसंध्या। शुद्ध करी मात वीधा॥ ४ ॥

॥४॥ सर्वकाळ संतृप्तता। तृप्त केली लोलंगता॥१॥रामदासाचें तर्पण। सर्व केलें रामार्पण॥ २ ॥ फळ जाहालें तर्पणीं। संसारासी पडलें पाणी॥ ३ ॥ देवराया तृप्त केलें। भावें आसनीं वंदीलें ॥४॥

॥ ५ ॥ अनित्याचा भ्रम केला। शुद्ध नित्य नेम केला॥ १ ॥ नित्यनित्य हा विचार। केला स्वधर्म आचार॥ २ ॥ देहबुद्धि अनं-गळ। बोधें फीटला विटाळ॥ ३ ॥ रामदासीं ज्ञान जालें। आणी स्वधर्म रक्षीले॥ ४ ॥

मलिनपंचक.

॥ १ ॥ पहा दर्पण खंतलें। तेणें मुख आच्छादलें॥ १ ॥ तैसी वृत्ती हे मळीन। होतां बुडे समाधान॥ २ ॥ धातूवरी आला मळ। तेणें लोपलें निर्मळ॥ ३ ॥ शेतीं न जातां आवुत। तेणें आच्छादलें शेत॥ ४ ॥ मुखें न होतां उच्चार। तेणें बुडे पाठांतर॥ ५ ॥ नाहीं दीपाचा विचार। दास ह्मणे अंधकार॥ ६ ॥

॥ २ ॥ आत्मज्ञानी आहे भला। आणी संशय तुटला॥ १ ॥ त्यासि नाम चि कारण। नाम शोकनिवारण॥ २ ॥ नाना दोष केला जनीं। अनुताप आला मनीं॥३॥ रामीरामदास ह्मणे। जया स्वहित करणें॥ ४ ॥

गंधपंचक.

॥ १ ॥ पांचांमधें जें पाहिलें। पाहे तैसें चि वहिलें॥ १ ॥ तीं अ-

---

१ आसक्ति. २ अप्रतिबंध. ३ मळकटलें.

क्षरीं उच्चार। त्यासी माझा नमस्कार ॥ २ ॥ सातां जनाचे शेवटीं। आट करितां होती भेटी ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे। नवां माजी पाहिल्या गुणें ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ पहिल्या गुणें दुसऱ्या पक्षा। तेणें लक्षावें अलक्षा ॥ १ ॥ देवा जवळी चूकला। भक्तिभेद भांबावला ॥२॥ पुढें सांपडतां धन। वायां करावें साधन ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे सार। येथें पाहिजे वि-चार ॥ ४ ॥

संतपंचक

॥ १ ॥ मूर्ति त्रिलोकीं सांवळी। दृष्टी विश्वाची चूकली ॥ १ ॥ भाग्यें आले संतजन। जालें देवाचें दर्शन॥ २ ॥ देव जवळी अंतरीं। भेटी नाहीं जन्मवरी ॥ ३ ॥ रामदासीं योग जाला। देहीं देव प्रक-टला ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ जन्मोजन्मींचा सांगात। भेटी जाली अकस्मात ॥ १ ॥ आतां सांडीतां सुटेना। तंतु प्रीतीचा तुटेना ॥ २ ॥ सदा नित्य निरंतरीं। देव सबाह्य अंतरीं ॥३॥ त्याग करितां संयोग। नव्हे क-ल्पांतीं वीयोग ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ देव अभक्ता चोरला। आह्मां भक्तां सांपडला ॥१॥ भेटी जाली सावकास। भक्ता न लागती सायास ॥ २ ॥ पडे विवेकवेत्र-पाणी[१]। वरी दृष्टीची दाटणी ॥३ ॥ रामदासाचें अंतर। देवापासीं निरंतर ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ भेटी देई ना जनासी। पाठी लागे सज्जनासी ॥१॥ ऐसें प्रीतीचें लक्षण। भेटी वीण नाहीं क्षीण॥ १ ॥नसे साधन सायासीं। तो हा आह्मां अनायासीं ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे। संग संगाचे-नी गुणें ॥ ४ ॥

---

१ विवेकरूप काठी ज्याचे हातीं तो.

॥५॥ देव आह्मांसी जोडीला । संतसंगें सांपडला॥१॥कडाकपाटीं शीखरीं । धुंडिताती नानापरी ॥ २ ॥ नाना शास्त्रीं ढांडोळिती । जया कारणें कष्टती ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे भावें । वेगीं संतां शरण जावें ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ ब्रह्मादिकांसी दुर्लभ । देव भक्तांसी सुलभ ॥ १ ॥ थोरपणें आढळे ना । जाणपणासी कळे ना॥ २ ॥ नाहीं योगाची आटणी । नाहीं तपीं तीर्थाटणीं ॥ ३ ॥ दास ह्मणे साधू वीण । नाना साधनांचा शीण ॥ ४ ॥

निश्चयपंचक.

॥ १ ॥देहो जावो अथवा राहो । रामें फेडीला संदेहो ॥ १ ॥ रामापेणीं देशवटा । संसाराच्या वारा वाटा॥२॥ जीवलग आदिअंतीं । एक रामाची संगती ॥ ३ ॥ रामदासीं रामराव । नाहीं आणीक उपाव ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ देह चिरकाळ वरी राहो । अथवा चिरकाळीं जावो ॥ १ ॥ आह्मी वस्ती केली रामीं । नाहीं आस्था देह-धामीं[1] ॥ २ ॥ देहा होतां उत्तम भोग । अंत जडतो दुःखरोग ॥ ३ ॥ रामीं रामदास मीनला[2] । देह-दुःखा-वेगळा जाला ॥ ४ ॥

॥३ ॥ आह्मी मोक्ष-लक्ष्मी-वंत । भव-दारिद्य कैचें येथ॥१॥आपतीचे[3] परीजन । आह्मी स्वानंदें संपन्न ॥२॥ समाधान तें सभाग्य । असमाधान तें अभाग्य ॥ ३ ॥ रामीं रामदासी देव । सख्य सहित स्वानुभव ॥ ४ ॥

॥४॥ मोक्षश्री ते आह्मांपाशीं ।द्रव्य-सिद्धि जीच्या दासी॥१॥ आह्मी परमार्थ-संपन्न । अथवा काय परिच्छिन्न॥२॥रामीं रामदास-भाग्य । चढतें वाढतें वैराग्य ॥ ३ ॥

---

१ देह व गृह याठायीं. २ मिळाला. ३ दुःखाचे.

॥ ५ ॥समर्थाचे दरिद्री सुत । त्यांचें करणें विपरीत ॥ १ ॥ प- रि समर्थलक्षण । सर्व काळ समाधान ॥ २ ॥ समर्थाच्या विद्येलागीं । मधुकरी मागे जगीं॥३॥ तैसे रामीं रामदासी । ब्रह्मविद्येच्या सायासीं ॥ ४ ॥

अलिप्तपंचक.

॥ १ ॥ सृष्टि दृष्टीसी नाणावी । आत्मप्रचीत जाणावी ॥ १ ॥ दशविरहीत देखणें । दृश्य-तुरे दृश्य पणें ॥२॥सृष्टीवेगळा नीवांत। देवभक्तांचा एकांत ॥ ३ ॥ राम अनुभवासी आला । दासविवाद खुंटला ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ माये भोवतें भोवावें । तरि तीनें कुरवाळावें ॥ १ ॥ संत एकटा एकला । एकपणा हि मूकला ॥ २ ॥ त्यासि माया असोनि नाहीं । आपपर असोनि नाहीं ॥ ३ ॥ रामीं रामदास माय । व्याली नाहीं चाटिल काय ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ होता वृक्षाचे डाहाळीं । पक्षी गेला अंतराळीं ॥ १ ॥ तैसी माया वोलंडिली । वृत्ति स्वरूपीं राहिली ॥ २ ॥ खेळकार सूत्र सोडी । गेली आकाशीं वावडी ॥ ३ ॥ भूमंडळीं होता आला । ढीग आकाशीं उडाला ॥ ४ ॥ केलें सिद्धीचें साधन । पायें वेधला गगन ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । पाहे दृष्टी तारागणें ॥ ६ ॥

॥ ४ ॥ दृश्य सांडूनीयां मागें। वृत्ति गेली लागवेगें ॥ १ ॥ माया सांडूनी चंचल । झाला स्वरूपीं निश्चळ ॥ २ ॥ कांहीं भासची नाढळे । वृत्ति नीर्गुणीं निवळे॥३॥चराचर तें सांडिलें ।बहुविध वोलंडीलें ॥ ४ ॥ अवघें एकची निर्गुण । पाहे वृत्तीतें आपण ॥ ५ ॥ रामदास सांगे खूण । वृत्ती चातुर्य लक्षण ॥ ६ ॥

---

१ चढला २ तत्काळ.

उन्मनीपंचक.

॥ १ ॥ गेलों स्वरूपाच्या ठायां । तिकडे ब्रह्म इकडे माया ॥ १ ॥ दोहीं मध्यें सांपडलों । मी चि ब्रह्मची बोलिलों ॥ २ ॥ ब्रह्म निर्मळ निश्चळ । माया चंचळ चपळ ॥ ३ ॥ तिकडे वस्ती निराकार । इकडे मायेचा विस्तार ॥ ४ ॥ पुढें ब्रह्म मागें माया। मध्यें संदेहाची काया ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । इतुकें मनाचे कारणें ॥ ६ ॥

॥ २ ॥ दृढ होतां अनुसंधानें । मन जाझालें उन्मन॥१॥पाहों जातां या मनासी । द्वैत गेलें अनायासीं ॥ २ ॥ होतां बोधाचा प्रबोध । आह्मां शब्दाचा निःशब्द ॥ ३ ॥ ज्ञान विज्ञानें जाहलें । वृत्ती निवृत्ती पाहिलें ॥ ४ ॥ रामीरामदास वाच्या । पुढें जालें अनिर्वाच्या ॥ ५ ॥

॥ ३ ॥ बोलवेना तें बोलावें । चालवेना तेथें जावें । १॥ नवल स्वरूपाचा योग । जीवपणाचा वियोग ॥२॥वाट नाहीं तेथें जावें । जाणवेना तें जाणावें ॥ ३ ॥ हाता नये तें चि घ्यावें । मनावीण आटोपावें ॥ ४ ॥ नसोनियां भेटी घ्यावी । तुटी असोनी पाहावी ॥ ५ ॥ रामदासीं दृढबुद्धी । होतां सहज समाधि ॥ ६ ॥

॥ ४ ॥ मना होउनि वीलक्षण । तें चि समाधिलक्षण ॥ १ ॥ नलगे पुरूनीयां घ्यावें । न लगे जींतें चि मरणें ॥२॥ अवघा वायो आटोपावा । नलगे ब्रह्माडासी न्यावा ॥ ३ ॥ डोळा झांकोनी बैसला । परी तो मनें आटोपीला ॥ ४ ॥ नानासाधनीं सायास । मनें केला कासावीस ॥५॥ रामदास ह्मणे वर्म । हेंचि मनाचें सुगम॥६॥

॥ ५ ॥ द्वैत अद्वैताची सीमा । मीथ्या होती त्या निःसीमा॥१ ॥ जालें सीमाउल्लंघन । साधुमुखें समाधान ॥२॥ कार्या कारण परतें । मनें पाहीलें नीरुतें ॥ ३ ॥ भक्ति नवविधा भजन । पुढें आत्मनिवे-

---

१ निरंतर चिन्तन. २ आनुभविकज्ञान.

दन ॥ ४ ॥ निरूपणीं निदिध्यास । जाला वस्तूचा विश्वास ॥५॥ रामीरामदास ह्मणे । संतसंगाचेनी गुणें ॥ ६ ॥

धन्यपंचक.

॥ १ ॥ प्राणी संसारासी आला । जेणें वंश उद्धरीला ॥ १ ॥ धन्य तो चि एक जनीं । धन्य तप चि देवावरी ॥ २ ॥ जाणे नवरससार । लावी कारणें शरीर ॥ ३ ॥ देवीं ब्राह्मणीं आवडी । जाणे हरिकथे चि गोडी ॥४ ॥ रामदासीं रामराव । तेथें ज्याचा दृढ भाव ॥ ५ ॥

॥ २ ॥ सर्व सृष्टीचा चाळक । चोजवेना[1] देव एक ॥ १ ॥ तरी तें साधिलें तें काये । कोण पाहिला उपाये ॥२॥ कोण उपजोनी मरतें । कळे ना कीं कोठें जातें ॥३ ॥ देव कोण भक्त कोण । हा तो अवघा चि अनुमान ॥ ४ ॥ रामदास सांगे गीत । तुझें तुज न कळे हित ॥ ५ ॥

होळीपंचक.

॥ १ ॥ अवघेची बोंबलती । होळी भोंवते भोंवती ॥ १ ॥ मायाहोळी प्रज्वळली । सृष्टि वेढा रे लाविली[2] ॥२॥ ज्या कारणें गुंडाळती । तें ची वाचे उच्चारिती ॥३ ॥ होळीमध्यें खाजें आहे । तें तूं विचारूनी पाहें ॥ ४ ॥ खाजें खातां सुख होये । परी कठीण होतां नये ॥ ५ ॥ खोल दृष्टीनें पाहिलें । खाजें ज्याच्या हाता आलें ॥६॥ एक उडी घालूं जाती । लंडी चुकोनी पळती ॥ ७ ॥ एक देहाचे पांगले[3] । सर्वा आंगीं हुर्पळले ॥ ८ ॥ उडी अवघ्यांनीच पडे । परी तें हातास न चढे ॥ ९ ॥ एकें थोर धीर केला । खाजें घेऊनि पळाला ॥ १० ॥ एक आपणची खाती । एक सकळांतें वांटिती ॥११॥

१ जाणवेना. २ भ्रमविली. ३ बांधिलेले.

एक घेऊनी पळाले । तंव त्यावरि पडे जाळें॥ १२ ॥ रामीराम-दास होळी जाली। केली संसाराची चुळी ॥ १३ ॥

॥ २ ॥ आझुनी काय रे दुश्चिता। सावधान होई आतां॥ १ ॥ नागविलें योनिद्वारें। ह्मणूनि बोंबलती पोरें ॥ २ ॥ सकळ नाडि-यलें वोजें। अवघी एक बोंब गाजे ॥ ३ ॥ धुळी टाकिली मस्तकीं। कोणी दाद देईना कीं ॥ ४ ॥ राडी ऐसे नर्क होती। ह्मणोनी प्रत्यक्ष दाविती ॥ ५॥ झोंबी लोंबी हो घेऊनी। जाती टाकिती नेऊनी ॥ ६॥ नेघे नेघे ह्मणती बळी। बळें चि घालिती पाताळीं ॥ ७॥ धरुनी अकस्मात नेती। अवघीं कौतुकें पहाती ॥ ८ ॥ तेथं असेना मर्यादा। थोर करीती आपदा ॥ ९ ॥ घरोघरीं फेरे करिती। तैशा होती पुनरावृत्ती ॥ १०॥ रामदास सांगे खूण। जावें संतांसी शरण ॥ ११ ॥

वादपंचक.

॥ १ ॥ ध्यान विषयाचें तुटावें। ह्मणुनी हरिकथेसी जावें॥१॥ ऐसी हेची कथा गावी। तरी तें धांवणें नागवी ॥ २ ॥ विषयासी कंटाळलों। ह्मणूनी हरिकथेसी आलों॥ ३॥विषयध्यान सांडावया। आलों कीर्तनाच्या ठाया ॥ ४॥ काम क्रोध मजपासीं । ह्मणुनी आलों हरिकथेसी॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । वाद सांडा निरूपणें॥ ६ ॥

॥ २ ॥ हरीकथा निरूपणें । तेणें लागलें भांडणें ॥ १ ॥ अमृताचें विष जालें। हें तों प्रचितीसी आलें ॥ २ ॥ चिंतामणी चिंता करी। परिस जाहला भीकारी ॥ ३ ॥ आनंदानें दुखविलें । कामधेनू दुभवीयेलें[1] ॥ ४ ॥ कल्पतरूच्या फणसा । एकाएकीं भरला कैसा ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे। हानी जाली निरूपणें ॥ ६ ॥

१ लोभेंकरून ध्यावयास गेला.

ध्यानपंचक.

॥ १ ॥ ध्यान लागलें रामाचें । दुःख हरलें जन्माचें ॥ १ ॥ राम पदांबुजावरी । वृत्ति गुंतली मधुकरी ॥ २ ॥ तनु मेघश्याममेळें । चित्त-चातक निवालें ॥ ३ ॥ रामचंद्रनाम एकीं । चक्षु चकोर जाले सुखी ॥ ४ ॥ कीर्ति-सुगंध-तरुवरीं । कुजे कोकिल वैखरी ॥ ५ ॥ रामीरामदास स्वामी । प्रकटला[1] अंतरयामीं ॥ ६ ॥

॥ २ ॥ मुकुट किरीट कुंडलें । तेज रत्नांचें फांकलें ॥ १ ॥ ऐसा राम माझे मनीं । सदा आठवे चिंतनीं ॥ २ ॥ कीर्ति-मुखें बाहुवटें· दंडीं शोभती गोमटें ॥ ३ ॥ जडित-रत्नांचीं भूषणें । दशांगुळीं । वि-रकंकणें ॥ ४ ॥ कांसे शोभे सोनसळा । कटीं सुवर्ण मेखळा ॥ ५ ॥ चरणीं नूपुरांचे मेळे । वांकी गर्जती खळाळें ॥ ६ ॥राम सर्वांगीं सुंदर । चरणीं ब्रीदांचा तोडर ॥ ७॥सुगंध परिमळ धूसरें । झेंपावती मधुकरें ॥ ८॥ गळां पुष्पांचीया माळा । वामें शोभे भूमीबाळा ॥९॥ स्वयंभ सुवर्णाची कास । पुढें उभा रामदास ॥ १० ॥

॥ ३ ॥धनुष्य बाण काय केलें । कां कर कटावरि ठेविले ॥ १ ॥ कां वा धरीसी अबोला । दिसे वेश पालटीला ॥ २॥ किलकीलाट वानरांचे । थवे दिसतना तयांचे ॥ ३ ॥ पंढरीस जालें येणें । एका हनुमंता कारणें ॥४॥ दीसे हनुमंत एकला । सैन्यांतूनी कां फूटला ॥ ५ ॥ रामीं रामदासभाव । तैसा होय पंढरीराव ॥६ ॥

॥ ४ ॥ जहालें अजन्माचे पोटीं । मिथ्या ह्मणतां फोडी घाटी ॥१॥ नवल सावज सावरे । काय सांगों मी हें चोजें[2] रे ॥२ ॥ तयासी मारूं जातां पाहे । जीवा हानी होत आहे ॥३ ॥ रामी रामदासवर्म । कळेना तयाचें हो कर्म ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ रामनामाविण रितें । स्थान नाहीं अनुसरतें ॥ १ ॥ पहातां मन बुद्धि लोचन । रामेंवीण न दिसे आन ॥ २॥ आवडी नाहीं

---

१ आश्चर्य. २ अनुकूळ होतें.

तीर्था-गमना । रामें रोधिलें त्रिभुवना ॥३॥ रामदासीं तीर्थां भेटी । तीर्थ रामेंहुनी उठी ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ रूप रामाचें पाहातां । मग कैंची रे भिन्नता ॥ १ ॥ दृश्य अदृश्या वेगळा । राम जीवींचा जिव्हाळा ॥ २ ॥ वेगळीक पहातां कांहीं । हें तों मुळीच दिसत नाहीं ॥ ३ ॥ रामदासीं राम होणें । तेथें कैंचें रे देखणें ॥ ४ ॥

॥७॥ वेळे पाऊस पडेना । नासकंवणी उघडेना ॥१॥ ऐसें कुळ-वाडीयांचें भंड । दुःख जालें उदंड ॥ २ ॥ बहुपरी आलें शेत । रेड्या पाड्याचें आऊत ॥३॥ कांहीं केल्यानें पीकेना । धान्य वेळेसी विकेना॥४॥फाळा लाविला उदंड । अवघें जाहलें थोतांड॥५॥ वारीं रोगांची वाजती । नाना आभाळें फीरती ॥ ६ ॥ टोळ पक्षी मुषकादिक । खाती श्वापदें अनेक ॥ ७ ॥ दावेदारांची यातना । चोराचिरटे राहवेना ॥ ८ ॥ नित्य पोटाचा मजुर । वेठीखालीं नीघे वुंर ॥ ९ ॥ घर खोपट मोडकें । एक फटकूर फाटकें ॥१०॥ बहु रोगें गुरें गेलीं । धारणीनें मुलें मेलीं ॥११॥ सर्व संसार बुडाला । दास ह्मणे जोगी झाला ॥ १२ ॥

॥८॥ वड पिंपळ वाढले । बहुसाल विस्तारले ॥१॥ परी ते जाणावे निष्फळ । त्यांचें खातां न ये फळ॥२॥नाना वृक्ष फळें वीण । परि ते जाणा निष्कारण ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे रे विचार । नसतां तसे होती नर ॥ ४ ॥

॥ ९ ॥ मना तूं चि रे शिकवीसी । शेखीं तूं चि नाईकसी ॥ १ ॥ काय सूचीसी पां हेर । शरण जाईं रघुवीरा ॥ २ ॥ किती सावाचे परी । करिसी शब्द भरोवरी ॥ ३ ॥ रामीं रामदास ह्मणे । आपुलें आपणचि जाणे ॥ ४ ॥

॥ १० ॥ चित्त देऊनी ऐका रे । पोहणार पडिला धारे ॥१॥ मन

---

१ उत्पन्न होतें. २ धाणेरें पाणी. ३ ऊर.

मुळ्याच्या शेवटें । वाहे जीवन उफराटें ॥ २ ॥ उगमासी संगम जाला । रामदासीं शब्द निमाला ॥ ३ ॥

॥ ११ ॥ बरें चांगलें आणी गोड । ऐकतांचि पुरे कोड ॥ १ ॥ अभिमाना-पैलीकडे । मन बुद्धिसी नातुडे ॥ २ ॥ रामदास ह्मणे सांचें । मूळस्थान या जन्माचें ॥ ३ ॥

भक्तिपर अभंगपंचक.

॥ १ ॥ भक्ति नलगे भाव नलगे । देव नलगे आह्मांसी ॥ १ ॥ आह्मी पोटाचे पाईक । आह्मां नलगे आणीक ॥ २ ॥ आह्मी खाऊं ज्याची रोटी । त्याची कीर्ती करूं मोठी ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । ऐशीं मूर्खांचीं लक्षणें ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ आह्मां अन्न झालें पुरे । अन्नावीण काय नुरे ॥ १ ॥ पोट-भरी मिळे अन्न । आह्मां तेंचि ब्रह्मज्ञान ॥२॥ अन्नावांचूनी दूसरा । देव आहे कोण खरा ॥ ३ ॥ भगवंताची नाहीं गोडी । काय ह्मणे ते बापुडी ॥ ४ ॥ रामीरामदास ह्मणे । मूर्ख बोले दैन्यवाणें ॥ ५ ॥

॥ ३ ॥ अन्न व्हावें पोटभरी । मग तें ज्ञानचर्चा करी ॥ १ ॥ ऐसें बोलती अज्ञान । ज्यांसि नाहीं समाधान ॥ २ ॥ आधीं अन्न तें पा-हिजे । मग ध्यानस्थ राहिजे ॥३॥ अन्नावीण तळमळ । अन्न करितें सकळ ॥ ४ ॥ कैंचा राम कैंचा दास । अवघे पोटाचे सायास ॥ ५ ॥

॥ ४ ॥ अन्न देणार श्रीहरी । तोचि प्रतीपाळ करी ॥ १ ॥ ज्या देवाचे आज्ञेवरी । मेघ वर्षती अंबरीं ॥ २ ॥ तयासि चुकलीं बा-पुडीं । अन्न अन्न करिती वेडीं ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे ऐक । आदि अंतीं देव एक ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ देव तारी देव मारी । देव सर्व कांहीं करी ॥ १ ॥ अन्नो-दक देवें केलें । सर्व तेणेंचि निर्मिलें ॥ २ ॥ तयासि चुकलीं बापुडीं ।

---

१ सेवक.

अन्न अन्न करिती वेडीं ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे एक । देव त्रैलोक्यनायक ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ देव घालितो संसारीं । देव सर्व कांहीं करी ॥ १ ॥ लक्ष चौऱ्यांशीं हिंडतां । तेथें देव सांभाळिता ॥ २ ॥ तयासि चुकलीं बापुडीं । अन्न अन्न करिती वेडीं ॥ ३ ॥ दास ह्मणे हो अंतर । देव कृपेचा सागर ॥ ४ ॥

॥ ७ ॥ देव एका भाग्य देतो । एका भीकेसी लावितो ॥ १ ॥ नकळे भगवंताचें करणें । राव रंक ततक्षणें ॥ २ ॥ तयासि चुकलीं बापुडीं । अन्न अन्न करिती वेडीं ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे पाहीं । देवावीण कांहीं नाहीं ॥ ४ ॥

॥ ८ ॥ माया लाविली मायिक । आदिअंतीं देव एक ॥ १ ॥ देव संकटीं पावता । देव अंतीं सोडविता ॥ २ ॥ तयासि चुकलीं बापुडीं । अन्न अन्न करिती वेडीं ॥ ३ ॥ रामदास नवलपरी । देव सर्वांचे अंतरीं ॥ ४ ॥

॥ ९ ॥ क्षुधा लागतांचि अन्न । तृषा लागतां जीवन ॥ १ ॥ निद्रा लागतां शयन । आळस येतां चूके मन ॥ २ ॥ मळमूत्र संपादणें । शौच आचमन करणं ॥ ३ ॥ खाणें लागे नानापरी । सर्वकाळ भरोवरी ॥ ४ ॥ अवघा धंदाचि लागला । दिवसें दिवस काळ गेला ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । देहमुखाडा[1] करणें ॥ ६ ॥

॥ १० ॥ हात धुणें पाय धुणें । नाना उपचार करणें ॥ १ ॥ सर्वकाळ लोभासंगें । करणें लागे हो अव्यंगें[2] ॥ २ ॥ वस्त्रें अलंकार पहातां । पुढती घालीतां काढितां ॥ ३ ॥ सदा इंद्रिय गळतां । त्यासि करावी शुद्धता ॥ ४ ॥ अवघा धंदाचि लागला । दिवसें दिवस काळ गेला ॥ ५ ॥ रामदास ह्मणे हित । कैसें घडावें स्वहित ॥ ६ ॥

॥ ११ ॥ शीतकाळींच हुताशें[3] । उष्णकाळीं वारावास ॥ १ ॥

---

१ श्रम. २ सुखसंपन्न. ३ अग्नि.

आले पर्जन्याचे दिवस। केले घराचे सायास ॥२॥ नाना व्याधींचें औषधें। पथ्य करावें निरोधें ॥ ३॥ विषयीं जनासि आदर। करणें लागे निरंतर ॥ ४॥ अवघा धंदा ची लागला। दिवसेंदिवस काळ गेला ॥ ५॥ दास ह्मणे सांगों किती। ऐसी देहाची संगती ॥ ६॥

॥ १२॥ धनाधान्याचें संचित। करणें लागे सावचित्त ॥ १॥ अर्थां जातो एकला रे। कलह करावे आदरें ॥२॥ नानापशूंतें पाळावीं। नानाक्रत्यें सांभाळावीं ॥ ३॥ सार विचार जतन। करणें लागे सावधान ॥ ४॥ अवघा धंदा ची लागला। दिवसेंदिवस काळ गेला ॥५॥ रामदास ह्मणे देवा। जीव किती हा घालावा ॥ ६॥

॥ १३॥ पोटधंदा जन्मवरी। करूं जातां नाहीं पुरी ॥ १॥ करितां संसारीं सायास। नाहीं क्षणाचा अवकाश ॥२॥ अन्न निर्माण कराया। भर्वकाळ पीडी काया ॥ ३॥ काम करितां दिवस थोडा। ऐशा कष्टा नाहीं जोडा ॥४॥ अवघा धंदाचि लागला। दिवसेंदिवस काळ गेला ॥ ५॥ दास ह्मणे सावधान। जालें सुदृढ बंधन ॥ ६॥

॥ १४॥ शिक जांभई खोकला। तितुका काळ व्यर्थ गेला ॥ १॥ आतां ऐसें न करावें। नाम जीवीं तें धरावें ॥ २॥ श्वास उच्छ्वास निघतो। तितुका काळ व्यर्थ जातो ॥ ३॥ पात्या पातें नलगत। तितुकें वय व्यर्थ जात ॥ ४॥ लागे अवचित उचकी। तितुकें वय काळ लेखी ॥५॥ ह्मणे रामीरामदास। होतो आयुष्याचा नाश ॥ ६॥

कलियुगपंचक.

॥ १॥ आलें भगवंताच्या मना। तेथें कोणाचें चालेना ॥ १॥ जैसा कलि राजा आला। धर्म अवघाचि बुडाला ॥ २॥ नीति मर्यादा उडाली। भक्ति देवाची चूकली ॥३॥ दास ह्मणे पाप झालें। पुण्य अवघेंचि बुडालें ॥ ४॥

---

१ पूर्णता. २ तुलना.

॥ २ ॥ विप्रीं सांडिला आचार । क्षेत्रीं सांडिला विचार ॥ १ ॥ मेघवृष्टी मंदावली । पिकें भूमीनें सांडिलीं ॥ २ ॥ बहुवृष्टी अनावृष्टी । दास ह्मणे केली सृष्टी ॥ ३ ॥

॥ ३ ॥ लोक दोष आचरती । तेणें दोषें भस्म होती ॥ १ ॥ जरीं दोष जाले फार । तेणें होतसे संहार ॥ २ ॥ रामदास ह्मणे बळी । दिसेंदीस पापें कळी ॥ ३ ॥

॥४॥नाहीं पापाचा कंटाळा । येतो हव्यास आगळा॥१॥ जना सुबुद्धी नावडे । मन धांवे पापाकडे ॥२॥ रामीरामदास ह्मणे । पुण्य उणें पाप दुणें ॥ ३ ॥

॥ ५ ॥ पुण्यक्षेत्रें तीं मोडावीं । आणि ब्राह्मणें पीडावीं ॥ १ ॥ पुण्यवंत ते मरावे । पापी चिरंजीव व्हावे॥२॥ रामदास ह्मणे वाड । विघ्नें येती धर्मा आड ॥ ३ ॥

॥ ६ ॥ लोक मीपणेंचि चालती । सांगेचि होताती विपत्ती ॥१॥ धर्मप्रवृत्ती बुडावी । शास्त्रमर्यादा उडावी ॥२॥ रामदास ह्मणे देवें । बौद्ध होऊनी बैसावें ॥ ३ ॥

मूर्खपणपंचक.

॥ १ ॥ येथें काय रे वाजतें । कोठें काय गजबजतें ॥ १ ॥ उगा करीती कोल्हाळ । माझें उठलें कपाळ ॥२॥ हाका मारूनि वरडती । टाळ अवघेचि कुटिती ॥३॥ कोठें कंचे आले लुटे । वायां झाले टाळकुटे ॥ ४ ॥ वेडा संसार सांडिला । व्यर्थ गलबला मांडिला ॥ ५ ॥ दास ह्मणे या मूर्खाला । हरिकथेचा कंटाळा ॥ ६ ॥

॥२ ॥ हरिकथेचा आला राग । खेळ होतां घाली त्याग ॥१॥ ऐसे प्रकारचे जन । नाहीं देवाचें भजन ॥२ ॥ कळावंताचें तें गाणें । ऐकतांचि जीव माने ॥ ३ ॥ करिती लग्नाचा उत्साव । नाहीं देव

१ अधिक. २ धर्माचरण.

महोत्सव ॥४॥ भूतदया नाहीं पोटीं । खाती लोभाचीं चोरटीं ॥५॥ रामीरामदास ह्मणे । देव धर्म कोण जाणे ॥ ६ ॥

॥ ३ ॥ स्वार्थ केला जन्मवरी । लोभें राहिलों श्रीहरी ॥१॥ धन धान्य अहर्निशीं । गाई महिषी घोडे दासी ॥ २ ॥ शेत वाडे घर ठावो । प्राणी जीवीं धरी हावो ॥ ३॥ माता पिता बहिणी भ्राता । कन्या पुत्र आणि कांता ॥ ४ ॥ व्याही जांवई आपुले । इष्ट मित्र सुखी केले ॥५ ॥ दास ह्मणे हो शेवटीं । प्राप्त झाली मसणवटी॥६॥

॥ ४ ॥ जन्मवरी शीण केला । अंतकाळीं व्यर्थ गेला ॥ १॥काया श्मशानीं घातली । कन्या पुत्र मुरडलीं ॥ २॥ घरवाडा तो राहिला । प्राणी जातसे एकला ॥ ३ ॥ धन धान्य तें राहिलें । प्राणी चर्फडित गेले ॥४॥इष्ट मित्र आणि सांगाती । आपुलाले घरा जाती ॥ ५ ॥ दास ह्मणे प्राणी मेले । कांहीं पुण्य नाहीं केलें ॥ ६ ॥

॥५॥दैन्यवाणा झाला प्राणी । चंद्री लागली नयनीं॥१॥ ह्मणती ऊचला ऊचला । आतां भूमी भार झाला॥२॥घोर लागलाअमूप । प्राणी झाला प्रेतरूप॥३॥दांतखिळ बसली वाणी। ताठा भरला कर-चरणीं ॥ ४ ॥ डोळे त्रिकाळ दीसती । झांका झांका मुलें भीती ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । अवघीं सुखाचीं पीसुनें ॥ ६ ॥

॥ ६ ॥ एक ह्मणती कां पळावें । एक ह्मणती कां बैसावें ॥१॥ लोक बोलती मत्सरें । काय मानावें तें खरें ॥ २ ॥ एक ह्मणती कां सोडावें । एक ह्मणती कां मोडावें॥३॥ दास ह्मणे हो तत्वता । जाण अवघी वाष्कळता ॥ ४ ॥

॥ ७ ॥ नाहीं ज्ञानाचा विचार । केला अज्ञानें संचार ॥१ ॥ मना आलें तें बोलती । चालों नये तें चालती ॥ २ ॥ अवघा स्वधर्म बुडाला । देह प्रपंचीं लाविला ॥३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । अविद्येचीं हीं लक्षणें ॥ ४ ॥

---

१ वहाडखारे. २ अनादि अज्ञानाची.

॥ ८ ॥ स्नान नाहीं संध्या नाहीं । देव नाहीं धर्म नाहीं ॥ १ ॥ उगाच बसूनीयां घरीं । सज्जनाची निंदा करी ॥ २ ॥ तीर्थ नाहीं क्षेत्र नाहीं । दान नाहीं पुण्य नाहीं ॥ ३ ॥ तप नाहीं शास्त्र नाहीं । मंत्र नाहीं गायत्री नाहीं ॥ ४ ॥ पोटीं नाहीं निस्पृहता । नाहीं विद्येनें पुरता ॥ ५ ॥ रामदास सांगे खुणे । पापी सर्वांपरी उणे ॥ ६ ॥

॥ ९ ॥ कपटी कुटिळ आळसी । परी मिळेना खायाशीं ॥ १ ॥ उगाच धरितसे ताठा । पापी दरिद्री करंटा ॥ २ ॥ पोरें ह्मणती काय खावें । स्त्रिया ह्मणती कोठें जावें ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । अवघीं हासती पीशुनें ॥ ४ ॥

॥ १० ॥ स्वयें आचरावें पाप । विशेष निंदा वज्रलेप ॥ १ ॥ निंद्रा मत्सर टवाळी । मायबापाशीं ढवाळी ॥ २ ॥ अनाचारी परद्वारी । मना आलें तेंचि करी ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । असे जिताचि मरणें ॥ ४ ॥

भ्रांतिपंचक.

॥ १ ॥ गळां बांधिला पाषाण । आत्मलिंग जाणे कोण ॥ १ ॥ जिवाशिवाचें स्वरूप । कोण जाणे कैसें रूप ॥ २ ॥ लिंग चूकलें स्वयंभ । धरी पाषाणाचा लोभ ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । भेद जाणती शहाणे ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ पृथ्वी अवघी लिंगाकार । अवघा लिंगाचा विस्तार ॥ १ ॥ आतां कोठें ठेवूं भाव । जेथें तेथें महादेव ॥ २ ॥ अवघा देव विस्तारला । ऐसें देवचि बोलिला ॥ ३ ॥ रामदासा विसरला । अवघा देवचि भरला ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ एकविस स्वर्ग विस्तारला । देव संपुष्टीं घातला ॥ १ ॥ केलें देवासी बंधन । तेंचि पावला आपण ॥ २ ॥ देव ठायींचा अ-

१ दुसऱ्याचे दोष काढणारा चहाड.

नंत। त्यासी ह्मणती अंतवंत ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे भावें। जैसें ध्यावें तैसें ध्यावें ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ अंत नाहीं तो अनंत। त्यासी दोरी करी भ्रांत ॥ १ ॥ ऐसें जनाचें करणें। कैसा संसार तरणें॥ २॥ देव व्यापक सर्वांसी। त्यासी ह्मणती एकदेशी ॥ ३॥ रामदासीं देव पूर्ण। त्यासि ह्मणती अपूर्ण ॥ ४

॥ ५ ॥ देव पाषाण भाविला। तोचि अंतरीं दाविला ॥ १ ॥ जैसा भाव असे जेथें। तैसा देव वसे तेथें ॥ २ ॥ दृश्य बांधोनीयां गळां। देव जाहला नीराळा ॥ ३ ॥ दास ह्मणे भावातीत। होता प्रकट अनंत ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ अवघे पाषाण मांडिले। कोण ह्मणती आपुलाले ॥ १ ॥ सर्व घटीं देव एक। भेदें भाविला अनेक ॥ २ ॥ देव निर्मळ निश्चळ। पाहती पाषाणाची खोळ ॥ ३॥ रामदासाचें अंतर। देवापासीं निरंतर ॥ ४ ॥

॥ ७॥ धान्य अवघेंचि टाकिती। बळ देखतां तोंडीं माती ॥ १॥ देव सर्वांचे अंतरीं। सोडूं जातां तैसी परी ॥ २ ॥ तूप सांडूनी आपण। खाऊं पाहे साठवण ॥ ३ ॥ दास ह्मणे ते राउळा। सोडुन पूजिती देउळा ॥ ४ ॥

॥ ८ साठवणे वीण धान्य। धान्येंवीण सांठवण ॥ १ ॥ एकावीण एक काय। कामा नये वायां जाय ॥ २॥ ज्ञानेंवीण उपासन। उपासनेवीण ज्ञान ॥ ३ ॥ रामीरामदासा वीण। करी नुस्तेंचि भजन ॥ ४ ॥

अभिमानपंचक.

॥ १ ॥ संसाराचें दुःख आलें। गाणें अवघेंचि बुडालें ॥ १ ॥

१ मानिला. २ संसारमुक्त. ३ आच्छादन.

आतां आठवेना कांहीं । पडिलों चिंतेच्या प्रवाहीं ॥ २ ॥ गाणें नाचणें सुखाचें । जिणें जहालें दुःखाचें ॥ ३ ॥ ह्मणे रामीरामदास । कोण करीतो सायास ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ नाना प्रकारींचें गाणें । मीच बाळ-पणीं जाणें ॥ १ ॥ काय जहालें कळेना । एक तेंही आठवेना ॥ २ ॥ मज पाठांतर होतें । तितुकें कोणाशी नव्हतें ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे आतां । जीव जहाले दुश्चिता ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ वोढवलें पूर्व-पाप । नानाप्रकारें संताप ॥ १ ॥ तेणें शुद्धिच उडाली । नीति अवघीच बुडाली ॥२॥ केली क्रिया ते कळेना । मन विवेकें वळेना ॥३॥ भरीं भरलेंसे मन । अवघें तींवे ते कारण ॥ ४ ॥झोंबे विकल्पाचें श्वान । देहबुद्धी घेत रान ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । अवघीं झालीं कुलक्षणें ॥ ६ ॥

॥ ४ ॥ सात पांच गांव-वाट । अवघा एकचि चौहाट ॥ १ ॥ तेथें कोणेकडे जावें । अवघी वाटचि स्वभावें ॥ २ ॥ कोण दिसेना वेळेसीं । वाट पुसावी कोणासी ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । तैसें संशय बोलणें ॥ ४ ॥

उन्मत्तपंचक.

॥ १ ॥ रामीं विसरला प्राणी । कामलोभें केली हाणी ॥ १ ॥ कामधेनु मोकलीली । घरीं गाढवी बांधिली ॥२ ॥ उपडूनी कल्पतरू । केला शेराचा आदरू ॥ ३ ॥ सांडूनीयां चिंतामणी । वेंची दहिंवराचें पाणी ॥ ४ ॥ गेलें हातींचें निधान । केलें कवडीचें साधन ॥ ५ ॥ परिस रागें हुंडारिला । हातीं पाषाण घेतला ॥ ६ ॥ सार अमृत सांडिलें । दैन्यवाणें कांजी प्याले ॥ ७ ॥ सोनें सांडूनी आदरें । वेंचूं लागला खापरें ॥ ८ ॥ रत्न सांडूनीयां खडे । गेले

१ फेंकून दिला.

ह्मणून दुःखें रडे ॥ ९ ॥ केली साखर परती । सुखें तोंडीं घाली माती ॥ १० ॥ ह्मणे रामीरामदास । तोडीं संसाराची आस ॥ ११ ॥

॥ २ ॥ शांति माता हे मारिली । भ्रांति तेथें प्रतिष्ठिली ॥ १ ॥ ऐसे लोक कलियुगींचे । भय न धरिती पापाचें ॥ २ ॥ विवेक गुरु तो मारिला । तेथें क्रोधप्रतिष्ठिला ॥ ३ ॥ नीति अमृत सांडिलें । असत्य-मद्य-पान केलें ॥ ४ ॥ दया-बहिण संहारिली । निंदामातंगी पाळिली ॥ ५ ॥ पुत्रविचार दवडीला । दासीपुत्र प्रतिष्ठिला ॥ ६ ॥ सत्य-ब्राह्मण मारिला । दोषी ढीवर[1] पाळिला ॥ ७ ॥ ज्ञान-पकान्न सांडिलें । माप-अज्ञान सेविलें ॥ ८ ॥ भक्ति लक्ष्मी त्यागिली । अभक्ति-अवदसा घेतली ॥ ९ ॥ मित्र-विश्वास सोडिला । शत्रु-विकल्प जोडिला ॥ १० ॥ भेद चोरटे पाळिले । अभेद-राजे दुराविले ॥ ११ ॥ रामीरामदास ह्मणे । जळो अभक्ताचें जिणें ॥ १२ ॥

॥ ३ ॥ जेणें संसारीं घातिलें । पापी त्यासी विसरले ॥ १ ॥ श्रीसी सांडोनीयां दारा । भजे दासींच्या डिंगेरा[2] ॥ २ ॥ मायबापें दूरावलीं । चोरें आपुलीं मानिलीं ॥ ३ ॥ फोडोनीयां शालिग्राम । वेश्या सेवितो अधम ॥ ४ ॥ रामीरामदास ह्मणे । जळो अभक्तांचें जिणें ॥ ५ ॥

॥ ४ ॥ ज्याच्या उदरासि आला । त्यासी फिरोनि पडला ॥ १ ॥ तोचि जाणावा चांडाळ । देवब्राह्मणाचा काळ ॥ २ ॥ झाला स्त्रियेसी लंपटु । माय बापासी उद्धटु ॥ ३ ॥ भय पापाचें न धरी । सज्जनाची निंदा करी ॥ ४ ॥ नेणे माय कीं मावशी । कोणें सांगावें तयासी ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । यम केला त्याकारणें ॥ ६ ॥

॥ ५ ॥ प्राणी संसारासी आला । परि तो देवासी चुकला ॥ १ ॥ तगे तो तोचि अज्ञान । नेणे भगवंताचें ज्ञान ॥ २ ॥ देह आपुला मानिला । शेखीं सांडोनीयां गेला ॥ ३ ॥ जें जें कांहीं अशाश्वत । तें

---

१ कोळी. २ पोर.

तें मानिलें शाश्वत ॥४॥देवीं ब्राह्मणीं अभाव । तेथें वर्णागाचा भाव ॥ ५ ॥ रामदासाचें स्वहित । जेणें मानिलें अनहित ॥ ६ ॥

आळसपंचक.

॥ १ ॥ श्रोतीं व्हावें सावधान । मना आलें तें गाईन ॥ १ ॥ ताल जाती एकीकडे । गाणें माझें भलतीकडे ॥२॥शेंडा मूळ तें नकळे । माझें गाणेंचि मोकळें ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । जेणें गुंतती शहाणे ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ राग मूर्छना कळेना । ताळ धृपद वळेना ॥ १ ॥ त्यावेगळें सर्व ठावें । श्रोतीं सावधान व्हावें ॥ २ ॥ अर्थ-प्रबंध-विचार । नकळे नाहीं पाठांतर ॥ ३ ॥ भक्तिज्ञानाचा विश्वास । नाहीं ह्मणे रामदास ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ निसुगपणीं जागवेना । काम क्रोध त्यागवेना ॥ १ ॥ इतुक्या वेगळें साधन । सांगा अवघेंची करीन ॥ २ ॥ आतां करवना अभ्यास । तोडवेना आशा-पाश ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । राम-नाम उच्चारणें ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ आह्मी देवाचे आळशी । कांहीं नकळे आह्मांशी ॥ १ ॥ गोड गोड हा जेवणें । आठ-दिवसां एक नाहाणें ॥ २ ॥ मऊ पलंग सुपुती । निद्रा पाहिजे पूरती ॥ ३ ॥ दास ह्मणे लोभाविणें । करूं साक्षेप भाडणें ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ आह्मी भगवंताचे भोळे । बाह्य अंतरीं मोकळे ॥ १ ॥ क्रोध आला तो साहवेना । उणें उत्तर पहावेना ॥ २ ॥ आह्मां बोलों सके कोण । बोलासाठीं वेंचूं प्राण ॥३ ॥ दास ह्मगे नीचोत्तरीं । दुःख वाहूं जन्मवरी ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ आह्मी भगवंताचीं वेडीं । नेणों बोलाची परवडी ॥ १ ॥

---

१ नेटानें. २ अवश्य.

आह्मां ध्यावें ऐसें कळे। फिरोनि द्यावें हें नेंकळे ॥ २ ॥ ध्यावें एकाचें बुडवावें। तेथें वाइटपण द्यावें ॥३॥ ज्याचे तोंडावरी द्यावें। तेणें फिरोनी पडावें ॥ ४ ॥ दास ह्मणे सांगों किती। लोक पाठींच लागती ॥ ५ ॥

॥ ७ ॥ पहा कलियुगाचे जन। कैसे अवघेच दुर्जन ॥ १ ॥ आप्त ह्मणे मारूं जातां। त्यास वाटे परम व्यथा ॥ २ ॥ पाय देतां मानेवरी। सुखें डोळेचि वटारी ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे मूर्ख। नेणे पराव्याचें दुःख ॥ ४ ॥

बंधनपंचक.

॥ १ ॥ सर्वकाळ शेंडा मूळा। येत जातसे मुंगळा ॥ १ ॥ तैशा कां करिसी येरझारा। शरण जावें रघुवीरा ॥ २॥ हातीं धरूनीयां सूत। खालीं वरती येत जात ॥ ३ ॥ दास ह्मणे जळावरीं। जैसी फिरवी कीं भिंगोरी ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ पायीं लावनीयां दोरी। भुंगा बांधीला लेकुरीं ॥ १ ॥ तैसें पावसी बंधन। मग तुजला सोडिल कोण ॥ २ ॥ एक धरोनी वानर। हिंडवीती दारोदार ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे पाहें। रीस धापा देत आहे ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ नको करूं अभिमान। होणार तें देवाधीन ॥ १ ॥ बहु द्रव्यानें भुलले। काळें सर्वही ग्रासीले ॥ २ ॥ जे ह्मणती मी शक्त। तेणें जहाले आसक्त ॥ ३ ॥ रामदास सांगे वाट। कैसा होईल शेवट ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ डोळां अज्ञानझांपडी। पायीं देहबुद्धी बेडी ॥ १ ॥ ऐसे अज्ञान पशु जना। जुंफियेले संसारघाणा ॥ २ ॥ खांदीं ओझें विषयाचें। पाठीं फटके सुखदुःखाचे ॥३॥ रामीं रामदास ह्मणे। व्यर्थ गेलें त्याचें जिणें ॥ ४॥

---

१ यातायात. २ भिंगरी.

॥ ५ ॥ आलें संसाराचें ज्ञान । तेणें झालें समाधान ॥१ ॥ सकळ साराचेंही सार । ऐसा माझा हा संसार ॥ २ ॥ कैंचा देव कैंचा धर्म । तीर्थयात्रा कैंचा भ्रम ॥ ३ ॥ कैंचें ज्ञान कैंचें ध्यान । अन्न हेंचि समाधान ॥ ४ ॥ व्यर्थ गेला रे लौकिकीं । येणें पोट भरेना कीं ॥ ५ ॥ रामीरामदास भले । आह्मां सौख्य हो मानलें ॥ ६ ॥

॥ ६ ॥ कल्पनेचे बरोबरी । मन सर्वकाळ करी ॥ १ ॥ स्वप्न सत्यचि वाटलें । दृढ जीवेंसीं धरीलें ॥ २ ॥ अवघा मायीक विचार । नानामंदिर सुंदर ॥ ३ ॥ तोचि मानिला साचार । दिव्यांबर मनोहर ॥ ४॥ जीव सुखें सुखावला । थोर आनंद मानिला ॥ ५ ॥ रामदास ह्मणे मंद । लिंगदेहाचा आनंद ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ कांहीं कळेना विचार । अवघा झाला शून्याकार ॥ १ ॥ उमजेना सांसारिक । आठवेना परलोक ॥ २ ॥ अंध विवरीं पडियेले । अंधकारीं सांपडले ॥ ३ ॥ माया जाळें गुंडाळले । वासनेनें वेंटाळिले ॥ ४ ॥ कामक्रोधें जाजावले[१] । मदमत्सरें पीडिले ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे । अज्ञानाचीं हीं लक्षणें ॥ ६ ॥

॥ ८ ॥ अंध अंधारीं बैसले । त्यांसि हातें पालविलें[२] ॥ १ ॥ त्यांसि कळेना कळेना । त्यांची वृत्ती निवळेना ॥ २ ॥ संतसंगाचें बोलणें । सांसारीक काय जाणे ॥ ३ ॥ ह्मणे रामीं रामदास । केला नसतां अभ्यास ॥ ४ ॥

॥ ९ ॥ केला संसार-अभ्यास । झाला आयुष्याचा नाश ॥ १ ॥ सदा उठतां बसतां । रामावीण केली चिंता ॥ २ ॥ नाहीं सा[illegible]पाचा वेग । उगाच मांडिला उद्योग ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्म[illegible] । ऐसें जीतचि मरणें ॥ ४ ॥

---

१ त्रासले. २ हस्तसंकेत केला.

पराधीनपंचक.

॥ १ ॥ मुंगसाचे कानीं बाळी। मुंगस हिंडे आळोआळीं॥ १ ॥ तारितें पाळिलें जाणावें। पराधीनचि स्वभावें ॥ २॥ वेडे आलेसे पाहुणे। तरि ते जगाचे मेहुणे॥ ३॥ कार्यकर्ता कीर्तिवंत। त्यासी जाणती समस्त॥४॥ कार्यकर्ता तो शंकेना। वेथ लावी विश्वजना॥ ५॥ दास ह्मणे कुटुंबाचा। तोचि पुरुष देवाचा॥ ६॥

॥ २॥ निज सलगीचे जाणेना। पुढें कोणासी मानेना ॥ १ ॥ आळसी निकामी माणुस। पुढें होत कासावीस ॥ २॥ उगेंच नाचतें मुरडतें। कोण पुसतें तयातें ॥ ३॥ आपणास अवकाळिलें। ज्याचें त्यास कळों आलें॥ ४ ॥ आधीं कष्टावें रगडावें। कार्य बहुतांचें करावें॥ ५॥ बहुतांसि मिळों जाणे। त्यासि मानीती शहाणे॥ ६ ॥ बहुतां मानला तो ल्याख। वरकड जाणावे नल्याख ॥ ७॥ आहे प्रकट उपाय। दास ह्मणे सांगों काय॥८॥

॥ ३॥ कष्ट करितां मनीं विटे। तरि तो कळेल शेवटें॥ १ ॥ कष्टें उदंड आटोपावें। तरि मग पुढें सुखी व्हावें॥२॥ असतां परधन वेडें। काय नीवेल बापुडें॥ ३॥ शहाणे उदंड कष्टती। वडिल उपकारें दाटती॥४॥ बहुत राखिले लौकिक। त्यांचें जीणें अलौलिक ॥ ५॥ ज्यास त्यास पाहिजे तो। जनीं वांटपास येतो॥६॥ मनोगत जाणे सूत्रें। जेथें तेथें जगमित्रे॥ ७॥ न सांगतां काम करी। ज्ञान उदंड विवरी ॥ ८ ॥ स्तुती कोणाची न करी। प्राणिमात्रा लोभ करी॥ ९॥ कदा विश्वास मोडीना। कोणी माणूस तोडीना॥१०॥ जनीं बहुतांचि साहतो। कीर्तिरूपेंचि राहतो॥११॥दास ह्मणे नव्हे दुःखी। आपण सुखी लोक सुखी॥ १२ ॥

॥ ४॥ आळसें पिंडाचें पालन। परि अवघें नागवण॥ १॥ देह केलें तैसें होतें। वंचले जे करिना तें ॥ २॥ शक्ति आहे तों करावें।

---

१ अवदशेनें ग्रासिलें. २ लायक—योग्य.

विश्व कीर्तीनें भरावें ॥ ३ ॥ पुण्यवंत तो साक्षेपी । आळसी महा-लोकीं पापी ॥ ४॥ आपलाचि घात करी । सदा कठोर वैखरी ॥५॥ माणुस राजी राखों नेणे । त्यासि न मानीति शहाणे ॥ ६॥ गुणें माणूस भोगतें । अवगुणें थितें जातें ॥ ७ ॥ दास ह्मणे भला भला । जेथें तेथें पवाडा केला ॥ ८ ॥

॥५॥ सुंदर आळसाची बाईल । पुढें काळ रे खाईल ॥१॥ ज्याचे वडील आळसी । कोणें शिकवावें तयासी ॥ २॥ घरीं खाया ना जेवाया । नाहीं लेया ना नेसाया ॥ ३ ॥ पत्नी उदंडची खाती । आळसी उपवासीं मरती॥४॥ दास ह्मणे सांगों काय । होतां प्रकट उपाय ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ ऐसें कैसें रे भजन । करिताती मूर्ख जन ॥ १ ॥ गधड्यासि नमन केलें । तेणें थोबाड फोडिलें ॥ २ ॥ उंच नीच सारिखेची । दास ह्मणे होत छीछी ॥ ३ ॥

प्रस्ताविकपंचक.

॥ १ ॥ डोळे चिरींव चांगले । वृद्धपणीं सरक्या झाले ॥ १ ॥ ओले मातीचा भरंवसा । काय मानिसी माणसा ॥२॥ मुख रसाळ चांगलें । पुढें अवघें सुकूतलें ॥ ३॥ रम्य नासीक सरळें । सर्वकाळ पाणी गळे ॥ ४ ॥ कर्णभूषणें सुंदर । पुढें जहालीं बधिर ॥ ५ ॥ बरवी दंतांची पंगती । परि ते उन्मळोनी पडती ॥ ६ ॥ बरवे कर आणि चरण । परि ते झाले निष्कारण ॥७॥ अंग-कांती होती बरी । झाली चिरगुटाचे परी ॥ ८ ॥ केश होताती पांढरे । लाळ गळतां ना धरे ॥ ९ ॥ बहुसाल होतें बळ । पुढें जाहलें निर्बळ॥१०॥ देह होतें जें निर्मळ । तेंचि झालें अमंगळ॥ ११ ॥ सर्व तारुण्यें चांगला । प्राणी दीनरूप झाला ॥ १२ ॥ रामीरामदास ह्मणे । आतां सावधान होणें ॥ १३ ॥

---

१ असार. २ थांबे.

॥ २॥ थोंटे पांगुळे बधिर। आतां तरी होती नर ॥१॥ नाहीं देहाचा भरंवसा। शरण जावें जगदीशा ॥ २ ॥ कोड कुश्चळ सर्वांगीं। एक झाले क्षयरोगी ॥३॥ एक प्राणी अंध होती। एका समंध लागती॥ ४ ॥ नाना रोगाचे उमाळे। काय होईल नकळे ॥ ५ ॥ रामदास ह्मणे भावें। वेगीं सार्थक करावें॥ ६ ॥

॥ ३ ॥ वेगीं व्हावें सावधान। ऐसें आहे वृद्धपण ॥ १ ॥ डोळे जाती कान जाती। दांत अवघेचि पडती ॥ २ ॥ हात गेले पाय गेले। देह पाझरों लागले॥ ३ ॥ दास ह्मणे शक्ती गेली। मती अवघीच खुंटली ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ ऐसें आहे सर्व कांहीं। चिरंजीव कांहीं नाहीं ॥ १ ॥ युक्ती जात्ये बुद्धी जात्ये। क्रिया तेही पालटत्ये ॥ २ ॥ धीर विचार बुडाला। होता विवेक तोही गेला ॥ ३॥ रामीरामदास ह्मणे। वृद्धपणाचीं लक्षणें ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ अंतीं एकलाची जावें। ह्मणोनी राघवीं भजावें ॥ १ ॥ मातापिता बंधुजन। कन्या पुत्रही सोडून ॥ २ ॥ जन्मवरी केला भार। सखी सोडूनी जोंजार ॥ ३ ॥ ह्मणे रामीरामदास। सर्व सांडूनीयां आस ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ काळ जातो क्षण क्षणा। मूळ येईल मरणा ॥ १ ॥ कांहीं धांवाधांव करीं। जंव तो काळ आहे दुरी ॥ २ ॥ देह आहे जाइजणें। भुललासी कवण्या गुणें ॥ ३ ॥ मायाजाळीं गुंतलें मन। परि हें दुःखाचें कारण ॥ ४ ॥ सत्य वाटतें सकळ। परी जातां नाहीं वेळ ॥ ५ ॥ रामीरामदास ह्मणे। आतां सावधान होणें ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ झाला देह हा गलित। आला संसारलांछित॥१॥ सावधान सावधान। पुढें नाहीं व्यवधान ॥ २॥ आतां मन आटोपावें। आपुल्या निजधामा जावें ॥ ३ ॥ राहे देवाचें स्मरण। रामीरामदास ह्मणे ॥ ४ ॥

॥ ८ ॥ पुण्य पहावया कारणें । देव धाडी बोलावणें ॥ १ ॥ वाट चांगली धरावी । पुण्यसामुग्री करावी ॥ २ ॥ वाटे वेचं नाहीं जाया । पुढें सुख कैंचें तया ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । बुद्धिवंत ते शहाणे ॥ ४ ॥

॥ ९ ॥ अंतकाळ येतयेतां । पुढें नये चुकवितां ॥ १ ॥ अकस्मात लागे जावें । कांहीं पुण्य आचरावें ॥ २ ॥ पुण्यावीण जातां प्राणी । घडे यमाची जाचणी ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे जना । कठिण यमाची यातना ॥ ४ ॥

॥ १० ॥ अभक्त भोगीत यातना । देव राखे भक्त-जना ॥ १ ॥ देव भक्त दोन्ही एक । यम देवाचा सेवक ॥ २ ॥ भक्तें देव केला सखा । तोचि त्याचा पाठी-राखा ॥ ३ ॥ रामीं रामदास ह्मणे । भक्ति कराया-कारणें ॥ ४ ॥

॥ ११ ॥ लक्ष्मी आहे रे चंचल । ईस जातां नाहीं वेळ ॥ १ ॥ सत्य मानावें उत्तर । देव नित्य निरंतर ॥ २ ॥ नानावैभव समस्त । येती जाती अकस्मात ॥ ३ ॥ ह्मणे रामीं रामदास । काय देहाचा विश्वास ॥ ४ ॥

॥ १२ ॥ नाना व्यथा उद्भवती । प्राणि अकस्मात जाती ॥ १ ॥ मृत्यु बांधला पदरीं । होती आयुष्याची भरी ॥ २ ॥ काळ लागला सन्निधी । एक घडी लागों नेदी ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे खूणे । भेद जाणती शहाणे ॥ ४ ॥

॥ १३ ॥ नदी मर्यादा सांडिती । उष्ण-काळीं वोस होती ॥ १ ॥ तैसा तारुण्याचा भर । सवेंचि होतसे उतार ॥ २ ॥ भाग्य चढों लागे वेगें । सवेंचि प्राणी भीक मागे ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे काळ । दानीं दिवस पर्व-काळ ॥ ४ ॥

॥ १४ ॥ पुरें पट्टणें वसती । एक वेळे वोस होती ॥ १ ॥ तैसें वै-

---

१ खर्चाची रकम.

भव सकळ। येतां जातां नाहीं वेळ॥ २॥ बहु-सृष्टीची रचना। होय जाय क्षणक्षणा॥ ३॥ दास ह्मणे सांगों किती। आले गेले चक्रवर्ती॥ ४॥

॥ १५॥ सेवकासी भाग्य चढे। त्याचे अधीन होणें पडे॥ १॥ देव करिल तैसें व्हावें। काय करील तें पाहावें॥ २॥ वर्तमान घडे जैसें। उगेंच व्हावें लागे तैसें॥ ३॥ दास ह्मणे वेळ कैसी। राज्य जाहलें कलीसी॥ ४॥

॥ १६॥ काम क्रोध खवळले। मद मत्सर मातले॥ १॥ त्याचे अधीन लागे होणें। ऐसें केलें नारायणें॥ २॥ लोभ दंभ अनावर। जाहला गर्व अहंकार॥ ३॥ दास ह्मणे सांगों किती। पडली ऐशांची संगती॥ ४॥

॥ १७॥ ऐसें कैसें रे सोंवळें। शिवतां होतसे ओंवळें॥ १॥ स्नान संध्या टिळे माळा। पोटीं क्रोधाचा उमाळा॥ २॥ नित्य दंडितोसी देह। तरी फिटेना संदेह॥ ३॥ बाह्य केली झळफळ। देहबुद्धिचा विटाळ॥ ४॥ नित्य नेम खटाटोप। मनीं विषयाचा जप॥ ५॥ रामदासीं दृढ भाव। तेणें-वीण सर्व वाव॥ ६॥

॥ १८॥ देह विटाळाचा गोळा। कैसा होतसे सोंवळा॥ १॥ तुज कळेना विचारु। ऐसियासी काय करूं॥ २॥ दृढ केला अभिमान तेणें जाहलें बंधन॥ ३॥ रामदासीं स्वामीविण। केला तितुका होय शीण॥ ४॥

॥ १९॥ गेला संदेहाचा मळ। तेणें निःसंग निर्मळ॥ १॥ बाह्य गंगाजळ स्नान। चित्तशुद्धि ब्रह्मज्ञान॥ २॥ सर्वकाळ कर्मनिष्ठ। सर्व-साक्षित्वें वरिष्ठ॥ ३॥ रामदासीं स्नान संध्या। सुत करी माता वंध्या॥ ४॥

॥ २०॥ सर्व-काळ संतृप्तता। तृप्त केली लोलंगता॥ १॥ फळा

---

१ वांझ.

जाहालें तर्पणीं । संसारासी पडिलें पाणी ॥ २ ॥ देवराव तृप्त केले । भावें आत्म निवेदिलें ॥ ३ ॥ रामदासाचे तर्पणीं । सर्व केलें रामार्पणीं ॥ ४ ॥

॥ २८ ॥ अनित्याचा भ्रम गेला । शुद्ध नित्य नेम केला ॥ १ ॥ नित्या-नित्य हा विचार । केला स्वधर्म आचार ॥ २ ॥ देह-बुद्धी अनर्गळ । बोधें फिटला विटाळ ॥ ३ ॥ रामदासीं ज्ञान झालें । आणी स्वधर्म रक्षिले ॥ ४ ॥

वेडसरपंचक.

॥ १ ॥ पडसादासी करी वाद । खळाळाशीं तो विवाद ॥ १ ॥ तेथें चालेना मीपण । शीण पावावा आपण ॥ २ ॥ सावधानासवें जावें । प्रतिबिंबेसीं भांडावें ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे भावें । समुद्रासीं गडगडावें ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ संत बोलले बहुविध । तेथें कैंचें ह्मणूं सिद्ध ॥ १ ॥ कोणें कोणासीं भांडावें । कोण्या पथासी मोडावें ॥ २ ॥ बहु यात्रा पृथ्वी वरी । बहु शब्द नानापरी ॥ ३ ॥ नाना सैन्य नाना पुरें । दास ह्मणे तें उत्तरें ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ माया अविद्येचें बंड । नानाप्रकारीं थोतांड ॥ १ ॥ अवघें सांडूनीयां द्यावें । एक भगवंता पहावें ॥ २ ॥ पंचभूतांचा मेळावा । दृश्य पदार्थ आघवा ॥ ३ ॥ ह्मणे रामीं रामदास । दृश्य भासे मनो-भास ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ आमचे वंशीं कैंचा राम । एक पीडींचे निष्काम ॥ १ ॥ रामदास्य आलें हाता । अवघा वंश धन्य आतां ॥ २ ॥ बापें केली उपासना । आह्मी लाधलों त्या धना ॥ ३ ॥ बंधु अभिलापा टेंकला । वांटा घेऊनि भिन्न झाला ॥ ४ पोर सकळां संकोचले । एक मुख्य

---

१ पाण्याच्या शब्दयुक्त प्रवाहाशीं. २ सर्व.

उधळले ॥५॥ म्हणे रामदासी स्थिति। पाहिली वडिलांची रीति ॥ ६॥

॥ ५ ॥ माजें बांधावा भोंपळा। तैशी बांधों नये शिळा॥ १॥ सारासार निवडावें। तैसें जाणोनीयां घ्यावें॥ २॥ रत्न खडे येर खडे। सगट देतां प्राणी रडे॥ ३॥ एका ठायीं सोनें लाख। लाख देतां मारी हाक॥ ४॥ मनुष्य गोड घांस घेत। कडु अवघें सांडि-त॥ ५॥ दास ह्मणे भक्तिसारा। नको अभक्ता गव्हारा॥ ६॥

॥ ६ ॥ गगन आडांत चि नाहीं। तैसें निरंजन पाहीं॥ १॥ चंचळ गुणें सगुणें। विकार आड तो पावणें॥ २॥ सारासारनि-वड नाहीं। प्रत्ययानें पाहे काहीं॥३॥ कडु विख आणि वावडें। तयास लिगडोनि पडे वेडें॥४॥ तैसें संसाराचें सुख। आदिअंतीं अवघें दुःख॥ ५॥ सुखासारिखें दिसतें। उदंड दुःख आहे तेथें॥ ६॥ दास ह्मणे हा वळसा। कोणें सोसावा गळसा॥ ७॥

॥ ७ ॥ भगवंताचे भक्तीसाठीं। थोर करावी आटाआटी॥ १॥ स्वेदबिंदु आले जाण। तेंचि भागिरथीचें स्नान॥ २॥ लोळंगतां देव-राव। सहज होतसे उपाव॥ ३॥ सकळ लोकांचें भाषण। दे-वासाठीं संभाषण॥ ४॥ जें हारवलें सांडलें। देवावीण कोठें गेलें॥ ५॥ जठराग्नीस अन्नदान। लोक ह्मणती भोजन॥ ६॥ एक-वीस सहस्र जप। होतो न करितां साक्षेप॥ ७॥ दास ह्मणे मोठें चोज। देवीं सहजीं सहज॥ ८॥

॥ ८ ॥ माजीं बांधावा भोंपळा। तैसी बांधों नये शिळा॥ १॥ घेऊं न ये तेंचि घ्यावें। येर अवघेंनि सांडावें॥ २॥ विषवल्ली अम-रवल्ली। अवघी देवेंचि निर्मिली॥ ३॥ अवघी सृष्टीची लगट। करूं नये कीं झगट॥ ४॥ अवघेंची केलें देवें। जें जें माने तेंचि घ्यावें॥ ५॥ अवघें सगट सारिखेंची। वाट मोडे साधनाची॥ ६॥ दास ह्मणे हरिजन। धन्य जाणे तो सज्जन॥ ७॥

---

१ कवेरला. २ चिकटून. ३ फांसासारखा. ४ सोवितां.

॥ ९ ॥ वेधें भेदावें अंतर । भक्ति घडे तदनंतर ॥ १ ॥ मना-सारिखें चालावें । हेतु जाणोनी बोलावें ॥ २ ॥ जनीं आवडीचे जन । तेचि होती हो सज्जन ॥ ३ ॥ बरें परीक्षावें जना । अवघे सगट पिटवेंना ॥ ४ ॥ दास ह्मणे निवडावें । लोक जाणोनीयां घ्यावे ॥ ५॥

॥ १० ॥ यथातथ्य आठवेना । कांहीं हीत तें घडेना ॥ १ ॥ कांता ज्याचे बंदिखाना । नव महिने पतना ॥ २ ॥ बारा वर्षें बाळपण । आंगीं होतें मूर्खपण ॥ ३ ॥ पुढें तारुण्याचे भरें । आलें कामाचें विखारें ॥ ४ ॥ पुढें आलें वृद्धपण । सवें पातलें मरण ॥ ५ ॥ दास ह्मणे रात्र दिवस । नाहीं मराया अवकाश ॥ ६ ॥

॥ ११ ॥ देवें जन्मासि घातलें । माना सुख दाखविलें ॥ १ ॥ त्यासि कैसें विसरावें । पुढें कैसेनी तरावें ॥२॥ कूळ समूळ सांभाळिलें । नाना प्रकारीं पाळिलें ॥ ३ ॥ दास ह्मणे देवावीण । दुजा संभाळीतो कोण ॥४॥

॥ १२ ॥ रात्रदिवस दुश्चित्त । चारी घटिका सावचित्त ॥ १ ॥ होउन कीर्तीनं बैसावें । भावें भगवंतासी गावें ॥ २॥ सदा संसारकथन । क्षण एक सावधान ॥ ३ ॥ दास ह्मणे वारंवार । बहुसाल खबरदार ॥ ४ ॥

॥ १३ रात्रंदिवस गव्हार । फिरतसे दारोदार ॥ १ ॥ आपलें मन आटोपावें । नाहीं तरी फजित व्हावें ॥ २ ॥ कल्पनेचे भरोवरी । करूं नये तें चि करी ॥ ३ ॥ दास ह्मणे हें ओढाळ । आटोपीना तो चांडाळ ॥ ४ ॥

॥ १४ ॥ काय करीतें हें मन । साज आपुला आपण ॥ १ ॥ हित आपुलें करावें । नाहीं वीर्ये लोका जावें ॥२॥ काय वासना ह्मणते । आपणास साक्ष येते ॥ ३ ॥ मन असे बरगळ । केल्या होतसे

---

१ चाळविणें. २ विष. ३ सामग्री. ४ चंचळ.

विव्हळ॥ ४ ॥ सोडीना हें संसारिक। कांहीं पाहावे विवेक ॥ ५ ॥
दास ह्मणे सावधान। पदरीं बांधलें मरण ॥ ६ ॥

वोसणपंचक.

॥ १ वोसणा रे वोसणारे। वोसणारे राग वोसणारे ॥ १ ॥ आढळेना आढळेना। आढळेना संत आढळेना ॥ २ ॥ उमजेना उमजेना। उमजेना पंथ उमजेना ॥ ३ ॥ कोण जाणे कोण जाणे। कोण जाणे रामदास जाणे ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ चालवेना चालवेना। चालवेना पंथ चालवेना ॥ १ ॥ दुःख वाटे दुःख वाटे। दुःख वाटे देहबुद्धी लोटे ॥ २ ॥ सुख नाहीं सुख नाहीं। सुख नाहीं भवसुख नाहीं ॥ ३ ॥ जड जातो जड जातो। जड जातो सत्य जड जातो ॥ ४ ॥ धरवेना धरवेना। रामदास ह्मणे पण करवेना ॥ ५ ॥

॥ ३ ॥ संतापलें संतापलें। संतापलें मन संतापलें ॥ १ ॥ झिजला गे झिजला गे। झिजला गे देह झिजला गे ॥ २ ॥ सोसवेना सोसवेना। सोसवेना शीण सोसवेना ॥ ३ ॥ धीर नाहीं धीर नाहीं। दास ह्मणे अंतर पाहीं ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ त्यागवेना त्यागवेना। त्यागवेना भाग्य त्यागवेना ॥ १ ॥ बुद्धि नाहीं बुद्धि नाहीं। बुद्धि नाहीं देहबुद्धी नाहीं ॥ २ ॥ धरवेना सोडवेना। तोडवेना मन वोडवेना ॥ ३ ॥ दास ह्मणे दास ह्मणे। पोटींचा निश्चय कोण जाणे ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ मोकल रे मोकल रे। मोकल रे मना मोकल रे ॥ १ ॥ योग नाहीं योग नाहीं। त्याग नाहीं वित्तराग नाहीं ॥ २ ॥ भक्ति नाहीं मुक्ति नाहीं। देव नाहीं सानुकूळ नाहीं ॥ ३ ॥ जप नाहीं तप नाहीं। गुण नाहीं निर्गुण नाहीं ॥ ४ ॥ ज्ञान नाहीं ध्यान नाहीं।

१ बडबड.

लय नाहीं साधन नाहीं ॥ ५ ॥ शम नाहीं दम नाहीं । बाह्यांतरीं मन नाहीं ॥ ६ ॥ इष्ट नाहीं मित्र नाहीं । धारिष्ट नाहीं वरिष्ट नाहीं ॥ ७ ॥ दान नाहीं पुण्य नाहीं । कर्म नाहीं स्वधर्म नाहीं ॥ ८ ॥ तीर्थ नाहीं व्रत नाहीं । शांति नाहीं विश्रांति नाहीं ॥ ९ ॥ न्याय नाहीं नीति नाहीं । दास ह्मणे कांहीं च नाहीं ॥१०॥

॥ ६ ॥ साधिल रे साधिल रे । साधिल रे भव साधिल रे ॥ १ ॥ काम आहे क्रोध आहे । मद आहे मत्सर आहे ॥ २ ॥ लोभ आहे दंभ आहे । क्षोभ आहे क्षेम आहे ॥ ३ ॥ भेद आहे खेद आहे । वाद आहे उच्छेद आहे ॥ ४ ॥ पाप आहे दोष आहे । अंतरीं पहातां द्वेष आहे ॥ ५ अर्थ आहे स्वार्थ आहे । मान्य तें करणें अर्थ आहे ॥ ६ ॥ जाणवेना जाणवेना । दास ह्मणे खूण सांगवेना ॥ ७ ॥

ज्ञानपंचक.

॥ १ ॥ आह्मीं सावधान गावें । तुह्मीं सावध ऐकावें ॥ १ ॥ सकळ सृष्टीचा गोसावी । त्याची वोळख पुसावी ॥ २ ॥ स्वयें बोलिला सर्वेशु । ज्ञानेंविण अवघे पशु ॥ ३ ॥ दास ह्मणे नाहीं ज्ञान । तया नरकीं पतन ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ ज्ञानेंवीण जी जी कळा । ती ती जाणावी अवकळा ॥ ॥ १ ॥ ऐसें भगवंत बोलिला । चित्त द्यावें त्याचे बोला ॥२॥ एक ज्ञान चि सार्थक । सर्व कर्म निरर्थक ॥ ३ ॥ दास ह्मणे ज्ञानेंवीण । प्राणी जन्मला पाषाण ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ जेणें ज्ञान हें नेणवे । पशु तयासी ह्मणावें ॥ १ ॥ जेणें केलें चराचर । कोण विश्वासी आधार ॥ २ ॥ ब्रह्मादिकांचा निर्मिता । कोण आहे त्या परता ॥ ३ ॥ अनंत ब्रह्मांडाच्या माळा ।

---

१ अवदशा.

विचित्र भगवंताची कळा ॥ ४ ॥ रामदासाचा विवेक । सर्वां-घटीं देव एक ॥ ५ ॥

संवादपंचक.

॥ १ ॥ तुज कैसें पाहूं देवा । तुझी कैसी करूं सेवा ॥ १ ॥ बहु देव पाहुनि आलों । बहूरूपीं भांबावलों ॥ २ ॥ किति देवळें मोडिती । किति देव भंगुनि जाती ॥ ३ ॥ बहुतांच्या बोलें गेलों । तेणें बहुत कष्टलों ॥ ४ ॥ रामीरामदास ह्मणे । ऐशीं जनाचीं लक्षणें ॥ ५ ॥

॥ २ ॥ देव ह्मणे मी जात नाहीं । आतां चिंता न करीं कांहीं ॥ १ ॥ मज पाहावें संतांपासीं । सेवीं जाणत्या भक्तासी ॥ २ ॥ मज जाणावें विचारें । सगुणाचे भजन-द्वारें ॥ ३ ॥ देव ह्मणतो दासासी । रे मी आहें तुजपासीं ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ माझीं[१] बीदें कां विसरतां । आणि व्यर्थ कां चेष्टतां ॥ १ ॥ भक्तवत्सल दीनानाथ । तुह्मां आधार समर्थ ॥ २ ॥ भय दाखवी अनिवारी । तोचि सर्व चिंता करी ॥ ३ ॥ दासा समीप राहातों । योगक्षेम[२]ही वाहतों ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ मज गांजिलें तें साहें । परि भक्तांचें न साहें ॥ १ ॥ माझ्या भक्तां शीण व्हावा । मग मजसीं त्यांसी दावा ॥ २ ॥ मज अवतार घेणें । माझ्या भक्तांचि कारणें ॥ ३ ॥ निजदासांसी पाळावें । दुर्जनासी निर्दाळावें ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ आतां बोलावें तें किती । मनीं पाहावी प्रचीती ॥ १ ॥ तुह्मां संकटाचे वेळे । काय झांकितों मी डोळे ॥ २ ॥ सेवकाचा साभिमान । समर्थाचें हें लक्षण ॥ ३ ॥ देव ह्मणे दासजनीं । चिंता न धरावी मनीं ॥ ४ ॥

---

१ प्रतिज्ञा. २ प्राप्ति व रक्षण.

॥ ६ ॥ रे मी भक्तांचा कोवसा । मनीं धरावा भरंवसा ॥ १ ॥ समर्थाचिये सेवका । काय करवेल रंका ॥ २ ॥ कोप येतांचि वे घडी । घेईन काळाची नरडी ॥ ३ ॥ दास सांभाळावे सदा । मज आणिक नाहीं धंदा ॥ ४ ॥

॥ ७ ॥ काय गावा रे गांव । आह्मां नाहीं सर्व ठाव ॥ १ ॥ बोध मृदंग फूटका । ताळ द्वैताचा तूटका ॥ २ ॥ दास वेडे हो बागडे । नृत्य करिती देवापुढें ॥ ३ ॥ राम-भेटीचा समय । रामदासीं सांगतां नये ॥ ४ ॥

सुंदरपंचक.

॥ १ ॥ ह्मणे मी एक चांगला । शब्द ठेवी पुढील्याला ॥ १ ॥ नाक नाहीं कान नाहीं । जिव्हा नाहीं डोळे नाहीं ॥ २ ॥ हात लुले पाय लुले । अवघे दांत उन्मळले ॥ ३ ॥ अवगुणी कुलक्षणी । दास ह्मणे केली हाणी ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ ज्ञानावीण निर्नासिक । नये संतांचे सम्मुख ॥ १ ॥ असो इंद्रियें सकळ । काय करावीं निष्फळ ॥ २ ॥ नाहीं कथा निरूपण । हेची बधिर[1] श्रवण ॥ ३ ॥ नाहीं देवाचें वर्णन । तगे तेंचि मुकेपण ॥ ४ ॥ नाहीं पाहिलें देवासीं । अंध ह्मणावें तयासी ॥ ५ ॥ नाहीं उपकारीं लाविले । अहो तेची हात लुले ॥ ६ ॥ नाहीं केलें तीर्थाटन । व्यर्थ गेले ते चरण ॥ ७ ॥ नाहीं काया झीजविली । प्रेतरूपची ऊरली ॥ ८ ॥ नाहीं देवाचें चिंतन । मन हिंडे जैसें श्वान ॥ ९ ॥ नाहीं परमार्थ बोलणें । जिव्हा नाहीं तेणें गुणें ॥ १० ॥ दास ह्मणे भक्तीवीण । अवघे देहीं कुलक्षण ॥ ११ ॥

॥ ३ ॥ अवघा डोंगर जळाला । आहाळोनी काळा झाला ॥ १ ॥ तरी तेथें बहू रंग । तैसें अवघें हें जग ॥ २ ॥ दुर्जनासी बरें केलें ।

---

१ आश्रय. २ बहिरे. ३ प्राणी.

नाना प्रकारें रक्षिलें ॥ ३ ॥ रामीं रामदास ह्मणे । जिणें वोवाळिलें मुणें ॥ ४ ॥

व्यर्थपंचक.

॥ १ ॥ आतां सांभाळा आपुला । पाहूं जातां काळ गेला ॥१॥ आतां हीत कोण वेळे । पुढें होण्मार नकळे ॥ २ ॥ देहालागीं नाना-परी । कष्ट केले जन्मवरी ॥३ ॥ केलें देहाचें भजन । परी देह झाला क्षीण ॥ ४ ॥ देहालागीं जीवें-भावें । वय वेंचलें आघवें ॥ ५ ॥ ह्मणे रामीं रामदास । केला आयुष्याचा नाश ॥ ६ ॥

॥ २ ॥ वय झालें वाताहत[1] । अविचारें केला घात ॥ १ ॥ देव नाहीं वोळखिला । पुढें विषय देखिला ॥२ ॥ बाळपण मूर्खपण । कांहीं नेणे हो आपण ॥ ३ ॥ होतां तारुण्याचा भार । पुढें झाला कामातुर ॥ ४ ॥ वृद्धपणीं संकोचित । देह जहाला गलीत ॥५ ॥ रामी-रामदास ह्मणे । जन्म गेलें मूर्खपणें ॥ ६ ॥

॥ ३ ॥ देहालागीं कष्ट केले । परि ते अवघे व्यर्थ गेले ॥ १ ॥ देह देवाचे कारणीं । होतां देव होय ऋणी॥२॥प्राणी लोभें गुंडाळला । पुढें अंतकाळ आला ॥३॥ जे जे कांहीं कष्ट केले । ते ते अवघे व्यर्थ गेले ॥ ४ ॥ नाना परी सांभाळिली । पुढें काया हे जाळिली ॥ ५ ॥ दास ह्मणे मूर्खपण । पुढें जन्मासी कारण ॥ ६ ॥

॥ ४ ॥ शत वर्षांची मर्यादा । तितुका व्यर्थ गेला धंदा ॥ १॥ देह संसारीं गोविला । नाहीं देव आठविला ॥२ ॥ काया वाचा मनोभावें अवघें प्रपंचीं लावावें ॥ ३ ॥ नीच सेवकाचे परी । सेवा केली जन्मवरी॥४॥ दास ह्मणे विषयवेडी । अंतकाळीं कोण सोडी॥५॥

॥ ५ ॥ देव संसारीं घालीतो । अंतकाळीं सोडावितो ॥ १ ॥ त-या देवासी चूकले । प्राणी लोभें भांबावले[2] ॥ २ ॥ केलें जेणें चराचर

१ शून्य. २ दुर्दशा.

देव विश्वासी आधार ॥ ३॥ देव जीवाचें जीवन। देव बंध-विमोचन- ॥ ४ ॥ देव सर्वांचे अंतरीं। सांभाळि तो निरंतरी ॥ ५ ॥ रामीराम दास ह्मणे। जयाचेनी धन्य होणें ॥ ६ ॥

पंचीकरण.

॥ १ ॥ वोवीचे आरंभीं वंदूं विनायक। बुद्धिदाता एक लोकां- मध्यें ॥ १ ॥ लोकांमध्यें बुद्धीवीण कामा नये। बुद्धीचा उपाये स- र्वत्रांसी ॥ २ ॥ सर्वत्रांसी बुद्धी देतो गणना। करीतो सनाथ अ- नाथासी ॥ ३ ॥ अनाथा नाथाचा नाथ केला जनीं। तो हा धरा ध्यानीं लंबोदर ॥ ४ ॥ लंबोदर विद्यावैभव परता। दास ह्मणे माता सरस्वती ॥ ५ ॥

॥ २ ॥ नमूं योगेश्वरी शारदा सुंदरी। श्रोता प्रश्न करी वक्त- यासी ॥ १ ॥ वक्तयासी पुसे जीव हा कवण। शिवाचें लक्षण सांगा मज ॥ २ ॥ सांगा मज आत्मा कैंचा परमात्मा। बोलिजे अनात्मा तो कवण ॥ ३ ॥ कवण प्रपंच कोणें केला संच। मागुता विसंच कोण करी ॥ ४ ॥ कोण ते अविद्या सांग जो जी विद्या। कैसें आहे आद्य स्वरूप तें ॥ ५ ॥ स्वरूप ते माया कैसी मूळ माया। ईसी चाळावया कोण आहे ॥ ६ ॥ आहे कैसें शून्य कैसें तें चैतन्य। स- माधान अन्न तें कवण ॥ ७ ॥ कोण तो जन्मला कोणा मृत्यू आ- ला। भ्रममुक्त जाला तो कवण ॥ ८ ॥ कवण जाणता कवणाची हे सत्ता। मोक्ष हा तत्वता सांगा ब्रह्म ॥ ९ ॥ सांगा ब्रह्मखूण स- गुण निर्गुण। पंचवीस प्रश्न दासें केले ॥ १० ॥

॥ ३ ॥ नमूं वेदमाता नमूं त्या अनंता। प्रश्न सांगों आतां श्रोत- याचे ॥ १ ॥ श्रोतयाचे प्रश्न जीव हा अज्ञान। जया सर्व ज्ञान तो- ची शीव ॥ २ ॥ शिवा पर आत्मा त्या पर परमात्मा। बोलिजे

---

१ आश्रययुक्त २ नाश.

अनात्मा अनिर्वाच्य ॥ ३ ॥ वाच्य हा प्रपंच मायीक जाणावा। घ-डामोडी देवापासूनीयां ॥ ४॥ विषय अविद्या त्यागावी ते विद्या निर्विकल्प आद्या तेंची रूप ॥ ५ ॥ कल्पना हे माया सत्वमूळ-माया। ईसी चाळावया चैतन्यची ॥ ६ ॥ नकार तें शून्य व्यापक चैतन्य। ईश्वर अनन्य समाधान ॥ ७ ॥ जीव हा जन्मला जीवा मृत्यु आला। बद्ध मुक्त झाला तोही जीव ॥ ८ ॥ ईश्वर जाणता ईश्वराची सत्ता। मोक्ष हा तत्वता ईश्वरची ॥ ९ ॥ ईश्वर निर्गुण ईश्वर सगुण। हेची ब्रह्मखूण दास ह्मणे ॥ १० ॥

॥ ४॥ सत्य राम एक सर्वही मायीक। जाणा हा विवेक योगी-यांचा ॥ १ ॥ योगीयांचा देव तया नाहीं खेव[1]। जेथें जीव शिव ऐक्यरूप ॥ २ ॥ ऐक्यरूप जेथें तें पीठ[2] ब्रह्मांड। ब्रह्म तें अखंड निराकार ॥ ३ ॥ निराकार ब्रह्म बोलताती श्रुती। आदिमध्य-अंतीं सारिखेंची ॥ ४ ॥ सारिखेंची ब्रह्म नभाचिये परी। बाह्य अ-भ्यंतरीं कोंदाटलें ॥ ५ ॥ कोंदाटलें परी पाहतां दिसेना। साधूवीण येना अनुभवा ॥ ६ ॥ अनुभवा येतां तें ब्रह्म निश्चळ। जाय तळमळ संसाराची ॥ ७॥ संसाराचें दुःख सर्वही विसरे। जरी मनीं भरे स्वस्वरूप ॥ ८॥ स्वस्वरूपीं नाहीं सुख आणि दुःख। धन्य हा विवेक जयापासीं ॥ ९ ॥ जयापासीं ज्ञान पूर्ण समाधान। त्याची आठवण दास करी ॥ १० ॥

॥ ५ ॥ मन हें विवेकें विशाळ करावें। मग आठवावें परब्रह्म ॥ १ ॥ परब्रह्म मनीं तरीच नीवळे। जरी बोधें गळे अहंकार ॥ २॥ अहंकार गळे संतांचे संगतीं। मग आदिअंतीं समाधान ॥ ३ ॥ समाधान घडे स्वस्वरूपीं राहतां। विवेक पहातां निःसंगाचा ॥४ ॥ निःसंगा संग दृढ तो धरावा। संसार तरावा दास ह्मणे ॥५॥

॥ ६ ॥ तुह्मी आह्मी करूं देवाचा निश्चय। जया नाहीं लय तो

१ तत्क्षणीं. २ स्थान.

ची देव ॥ १ ॥ देव हा अमर नित्य निरंतर । व्यापूनि अंतर देव राहे ॥ २ ॥ देव राहे सदा सबाह्य अंतरीं । जीवा क्षणभरी विसंबेना ॥ ३ ॥ विसंबेना परी जीवासी नेणवे । ह्मणोनीयां धांवे नानामतीं ॥ ४ ॥ नानामतीं देव पहातां दिसेना । जंव तें वसेना ज्ञान देहीं ॥ ५ ॥ ज्ञान देहीं वसे तया देव दिसे । अंतरीं प्रकाशे ज्ञान-दृष्टी ॥ ६ ॥ ज्ञानदृष्टी होतां पाविजे अनंता । हा शब्द तत्वता दास ह्मणे ॥ ७ ॥

॥ ७ ॥ रात्र दिवस मन राघवीं असावें । चिंतन नसावें कांचनाचें ॥ १ ॥ कांचनाचें ध्यान परस्त्रीचिंतन । जन्माचें कारण हींच दोन्ही ॥ २ ॥ दोन्ही नको धरूं निंदा नको करूं । तेणें हा संसारू तरसील ॥ ३ ॥ तरसील भवसागरीं बुडतां । सत्येंचि अनंताचेची नामें ॥ ४ ॥ नामरूपातीत जाणा तो अनंत । दास ह्मणे संतसंग धरा ॥ ५ ॥

॥ ८ ॥ ब्रह्मा विष्णु रुद्र जयाचे अवतार । तोचि देव थोर जाण बापा ॥ १ ॥ जाण बापा देव देहासी निर्मिता । तो देव तत्वता ठायीं पाडीं॥२॥ ठायीं पाडीं देव साधूचे संगती । दास ह्मणे गती पावसील ॥ ३ ॥

॥ ९ ॥ चंदना संगती चंदनचि होती । होय काळी माती कस्तूरीका ॥ १ ॥ कस्तूरीका होय कस्तूरीच्या योगें । साधुच्यानी संगें साधुजन ॥ २ ॥ साधुजन होती संगति धारितां । मिळणी मिळतां गंगाजळीं ॥ ३ ॥ जेवितां अमृत अमर होइजे । अचळ पाविजे साधुसंगें ॥ ४ ॥ साधु संगें देव आपणचि होय । लक्षण अद्वय[1] बाणलिया[2] ॥ ५ ॥ बाणलिया तया निःसंगाचा संग । होइजे निःसंग आपणचि ॥ ६ ॥ आपणचि ध्यानीं बैसला आसनीं । जनीं आणि वनीं देव भासे ॥ ७ ॥ देव भासे तेणें आपण भूलला । तेणें

१ ऐक्य. २ दृढ ठसलें असतां.

गुणें झाला देव अंगें ॥ ८ ॥ देवाचे संगती देवची होइजे । चतुर्भुज राजे वैकुंठींचे ॥ ९ ॥ वैकुंठींचे राजे ध्याती अहर्निशी । वंदिती साधुसी दास ह्मणे ॥ १० ॥

॥ १० ॥ दुर्जन-संगति कदा धरूं नये । घडती अपाये बहुविध ॥ १ ॥ बहुविध झाले अपाय बहुतां । तेचि सांगों आतां सावकाश ॥ २ ॥ कुसंग हे माया धरितां संगती । गेले अधोगती नेणों किती ॥ ३ ॥ चांडाळ्यासंगती होइजे चांडाळ । होय पुण्यशीळ साधुसंगें ॥४॥ कुरुंदा संगती झिजला चंदन । कुसंगें जीवन नासतसे ॥ ५ ॥ खाराचे संगती नासे मुक्ताफळ । होतसे तत्काळ कळाहीन ॥ ६ ॥ लाखेच्या संगती सोनें होय उणें । दुग्ध हें लवणें नासतसे ॥ ७ ॥ दुर्जन-संगती सज्जन ढांसळे । क्रोध हा प्रबळे अकस्मात ॥ ८ ॥ दास ह्मणे संगत्याग दुर्जनाचा । धरा सज्जनाचा आदरेंसीं ॥९॥

॥ ११ ॥ साधुसंगें साधु भोंदुसंगें भोंदु । वादुसंगें वादु होत असे ॥ १ ॥ होत असे लाभ भल्याचे संगती । जाय अधोगती दुष्टसंगें ॥ २ ॥ दुष्ट संगें नष्ट झाला महापापी । होतसे निष्पापी साधुसंगें ॥ ३ ॥ संग जया जैसा लाभ तया तैसा । होतसे आपैसा[1] अनायासें ॥ ४ ॥ अनायासें गति चुके अधोगती । धरीतां संगती सज्जनाची ॥५॥ सज्जनाची कृपा जयालागीं होय । तयालागीं सोय परत्रींची[2] ॥ ६ ॥ परत्रींची सोय भक्तिचे उपाय । चुकती अपाय दास ह्मणे ॥ ७ ॥

॥ १२ ॥ दुर्जनाचे संगें होय मनोभंग । सज्जनाचा योग सुख करी ॥ १ ॥ सुख करी संग संत-सज्जनाचा । संताप मनाचा दुरी ठाके ॥२॥ दुरी ठाके दुःख होय सर्व सुख । पाहों जातां शोक आढळेना ॥३॥ आढळेना लाभ तेथें कैंचा क्षोभ । अलभ्याचा लाभ संतसंगें ॥४॥ संतसंगीं सुख रामीं रामदासीं । देहसंबंधासी उरी नाहीं ॥ ५ ॥

---

१ आपोआप. २ परलोकची.

॥ १३ ॥ साधु आणि भक्त व्युत्पन्न विरक्त । तपोनिधि शांत अपूर्व तो ॥ १ ॥ अपूर्व तो जनीं शुद्धसमाधानी । जनाचे मिळणी मिळूं जाणे ॥ २ ॥ मिळों जाय जना निर्मळ वासना । अंतरीं असेना निंदा द्वेष ॥ ३ ॥ निंदा द्वेष नसे जनीं लय असे । तेथें कृपा वसे सर्वकाळ ॥ ४ ॥ सर्वकाळ जेणें सार्थकीं लाविला । वंश उद्धरिला नाम-घोषें ॥ ५ ॥ नाम-घोष वाचे उच्चारी सर्वदा । संताच्या संवादा वाटे धरी ॥ ६ ॥ वाटेकरी झाला सायुज्यमुक्तीचा । धन्य तो दैवाचा दास ह्मणे ॥ ७ ॥

॥ १४ ॥ ऐसा कोण संत जो दावी अनंत । संदेहाचा घात करूं जाणे ॥ १ ॥ करूं जाणे साधकाचें समाधान । जया भिन्नाऽभिन्न आढळेना ॥ २ ॥ आढळेना जया आपुलें पारिखें । ऐक्यरूपें सुखें सुखावले ॥ ३ ॥ सुखावला ज्याचे संगती साधक । साधु तोचि एक धन्य जगीं ॥ ४ ॥ धन्य तेचि जगीं जे गुण बोलिले । दास ह्मणे झाले पुरुष तेची ॥ ५ ॥

॥ १५ ॥ संताचेनि संगें देव पाठी लागे । सांडूं जातां मागें सांडवेना ॥ १ ॥ सांडवेना सदा देव समागमीं । बाह्य अंतर्यामीं सारिखाची ॥ २ ॥ सारिखाची कडे कपाट शिखरीं । गृहीं वनांतरीं सारिखाची ॥ ३ ॥ सारिखाची तीर्थी सारिखाची क्षेत्रीं । दिवस आणि रात्रीं सारिखाची ॥ ४ ॥ सारिखाची अंत नाहीं तो अनंत । रामदासीं किन्त मावळला ॥ ५ ॥

॥ १६ ॥ दिसे तें नासेल सर्वत्र जाणती । या बोला वित्पत्ति काय काज ॥ १ ॥ कार्य कारण हा विवेक पाहिजे । तरीच लाहिजे शाश्वतासी ॥ २ ॥ शाश्वतासी येणें जाणेंचि न घडे । साकार हें मोडे दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ १७ ॥ निर्गुण-स्वरूपीं मूळमाया झाली । तिच्या पोटीं आ-

---

१ संशय.

ली गुणमाया ॥ १ ॥ गुणमायेपोटीं झाला सत्वगुण । सत्वीं रजोगु- ण उद्भवला ॥ २ ॥ उद्भवला रजोगुणीं तमोगुण । तमोगुणीं जाण व्योम झालें ॥ ३ ॥ व्योमापोटीं वायु । वायुपोटीं तेज । तेजीं तें स- हज आप झालें ॥ ४ ॥ आपापासूनियां भूमंडळ होणें । शास्त्रांचीं व- चनें दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १८ ॥ मायेचें स्वरूप ब्रह्मीं उद्भवलें । तिच्या पोटा आलें मह- त्तत्व ॥ १ ॥ महत्तत्वीं सत्व सत्वीं रजोगुण । तिजा तमोगुण रजा- पोटीं ॥ २ ॥ पोटीं पंच भूतें तमाचिया आलीं । दास ह्मणे झाली सृ- ष्टी ऐसी ॥ ३ ॥

॥ १९ ॥ शून्यापासोनियां जन्म आकाशासी । आकाश वायू- सी प्रसवलें ॥ १ ॥ प्रसवला वायु तया तेज झालें । तेजाचिया आलें पोटा आप ॥ २ ॥ आपापासूनियां सृष्टी ते जन्मली । ऐसी विस्ता- रली मायादेवी ॥ ३ ॥ मायादेवी वेळे शून्याकडे पळे । ते काळीं ख- वळे पंचभूता ॥४॥ जें जें जया व्यालें तें तेणें भक्षिलें । अंतीं तें उरलें शून्य एक ॥५ शून्याचें स्वरूप पाहतां कांहीं नाहीं । तें शून्य सर्वही जेथें आटे ॥ ६ ॥ आटे हें आटलें त्याचें शून्य झालें । शून्यही विरा- लें जे स्वरूपीं ॥७॥ स्वरूप पाहातां काळ वेळ गेली । निज ठेवी ला- धली प्राणीयासी ॥ ८ ॥ प्राणीयांचें हित आहे संतापायीं । वेगीं श- रण जायीं आलियातें ॥९ ॥ आलिया रे संतसंगें मुक्त होसी । रामी- रामदासीं हेंचि वर्म ॥ १० ॥

॥ २० ॥ पृथ्वीतळीं व्याळ व्याळा तळीं जळ । त्यातळीं अनळ[1] सत्य जाण ॥ १ ॥ सत्य जाण तयातळीं तो अनीळ[2] । त्यातळीं पो- कळ व्योम आहे ॥ २ ॥ व्योमातळीं अहंकार तो केवळ । तेणें ब्रह्म- गोळ धरियेला ॥ ३ ॥ धरियेला पुढें महत्तत्व असे । सप्तावरण ऐसें

[1] शेष. [2] अग्नि. [3] वायु.

निरूपिलें ॥ ४ ॥ दशगुणीं थोराहुनी थोर एक । हे सप्तकंचुक दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ २१ ॥ अनावृष्टि धरा शत संवत्सर । तेणें जीवमात्र संहरती ॥ १ ॥ संहरती कोणी नसे भूमंडळीं । सूर्य बाराकळीं तपवील ॥ २ ॥ तपवील तेणें जळेल धरणी । काद्रवेयाची फणी पोळवेल ॥ ३ ॥ पोळवील तेणें विषाचे हळाळ । मार्तंडाचे ज्वाळ एक होती ॥ ४ ॥ होती गिरिशृंगें सर्व भस्मरूप । तयालागीं आप बुडवील ॥५॥ बुडवील धरा जळचि निखळें । तयासी अनळ विझवील ॥ ६॥ शोषीयलें जळ उरला अनळ । तयासी अनिळ शोषूं पाही ॥ ७ ॥ विझविता होय वायु त्या वन्हीसी । विश्रांति वायूसी नभापोटीं ॥८॥ नभापोटीं चारी भूतें मावळलीं । नभाकार झाली वृत्ति तेव्हां ॥ ९ ॥ वृत्ति नभें ऐसा नटला अन्वय । पांचवा प्रळय दास ह्मणे ॥ १० ॥

॥ २२ ॥ ब्रह्म तें जाणावें आकाशा सारिखें । माया ते ओळखें वायू ऐसी ॥ १ ॥ वायु ऐसी माया चंचळ चपळ । ब्रह्म तें केवळ निराकार ॥ २ ॥ निराकार कदा नाहीं आकारलें । रूप विस्तारिलें मायादेवी ॥ ३ ॥ मायादेवी झाली नांव आणि रूप । सिद्ध तें स्वरूप वेगळेंची ॥४॥ वेगळेंची परि आहे सर्वां ठायीं । रिता ठाव नाहीं तयाविण ॥ ५ ॥ तयाविण रितें तेंचि तें अज्ञान । नव्हे समाधान ब्रह्माविण ॥ ६ ॥ ब्रह्मेंविण भक्ती तेचि ते अभक्ती । रामदासीं मुक्ती ब्रह्मज्ञान ॥ ७ ॥

॥ २३ ॥ ब्रह्म हीं निर्गुण मुळीं निराकार । तेथें चराचर कैसें झालें ॥ १ ॥ झालें निराकारीं अहंतास्फुरण । एकीं एकपण प्रकटलें ॥ २ ॥ प्रकटलें कैसें आकार नसतां । निर्गुण अहंता कोणें केली ॥ ३ ॥ कोणें नाहीं केली सर्वही मायिक । निर्गुण तें एक जैसें तैसें ॥ ४ ॥ जैसें तैसें सर्व मायिक रचिलें । निराकारी झालें कोणेपरी ॥५॥ परी

---

१ सप्त आवरणें. २ शेषाची. ३ अत्यंत.

तें नाथिलें साच मानूं नये । नाहीं त्यासी काये पुससील ॥ ६ ॥ पुससिल काय वांझेचीं लेंकरें । मृगजळपूरें भांबावसी ॥ ७ ॥ भांबावसी काय मूळाकडे पाहीं । मूळीं तेथें कांहीं झालें नाहीं ॥ ८ ॥ नाहीं कां ह्मणतां प्रत्यक्ष दिसतें । सत्य हें भासतें चराचर ॥ ९ ॥ चराचर सत्य हें केविं घडेल । अंधारीं पडेल रविबिंब ॥ १० ॥ बिंबसा हें मनीं दिसतें लोचनीं । तें कैसें वचनीं मिथ्या होय ॥ ११ ॥ मिथ्या होय स्वप्न जागृति आलिया । तेंचि निजलिया सत्य वाटे ॥ १२ ॥ सत्य वाटे मिथ्या मिथ्या वाटे सत्य । ऐसें आहे कृत्य अविद्येचें ॥ ॥ १३ ॥ अविद्येचें कृत्य तुह्मीच सांगतां । मागुते ह्मणतां झालें नाहीं ॥ १४ ॥ नाहीं झालें कांहीं दृष्टीचें बंधन । तैसें हें अज्ञान बांधितसे ॥ १५ ॥ बांधितसे परि सर्वथा नाथिलें । कांहीं नाहीं झालें ज्ञानियासी ॥ १६ ॥ ज्ञानियासी दृश्य दिसतें कीं नाहीं । देहींचे विदेही कैसे झाले ॥ १७ ॥ झालेती विदेही देहींच असतां । दिसतें पहातां परि मिथ्या ॥ १८ ॥ मिथ्या हें सकळ मज कां वाटेना । संशय तुटेना अंतरींचा ॥ १९ ॥ अंतरींचा संशय तुटे संतसंगें । कृपेचेनि योगें दास ह्मणे ॥ २० ॥

॥ २४ ॥ दश हे काशाचे कोणें उभारिले । मज निरोपिले पाहिजे हे ॥ १ ॥ पाहिजे हे दश भुज पंचकाचे । उभारिले साचे मायादेवी मायादेवी कोण कैसी ओळखावी । जाणोनि त्यागावी ज्ञानबोधें ॥ ३ ॥ परी हे मायाची[1] मिथ्या ओळखावी । आणि ती त्यागावी कोणपरी ॥ ४ ॥ ज्ञानबोधें माया जाणोनि त्यागीली । परि नाहीं गेली काय कीजे ॥ ५ ॥ कीजे निरूपण संताचे संगती । तेणें शुद्ध मती होत असे ॥ ६ ॥ होत असे परि तैसीच असेना । निश्चळ वसेना मनामधें ॥ ७ ॥ मनामधें सदा विवेक धरावा । निश्चय करावा येणें रीती ॥ ८ ॥ रीती विवेकाची पाहतां घटीची । जातसे सर्वेची निघोनियां ॥ ९ ॥

---

१ मिथ्या.

निघोनियां जाय विवेक आघवा । तो संग त्यागावा साधकानें ॥ ॥ १० ॥ साधकानें संग कोणाचा त्यागावा । दृढ तो धरावा कोण संग ॥ ११ ॥ संग हा आदरें धरीं सज्जनाचा । त्यागीं दुर्जनाचा दास ह्मणे ॥ १२ ॥

॥ २५ ॥ कुमारीच्या पोटा ब्रह्मचारी आला । विचारिता झाला बाप तींचा ॥ १ ॥ बापचि पुरुष ते तों मायाराणी । शब्द विचक्षणीं विचारावा ॥२॥ विचारितां होय नातु हि जामातु । प्रपिताहि मातु मिथ्या नोहे ॥ ३ ॥ मिथ्या नव्हे कदा हा देह-संबंधु । विस्तारे विविधु सोयरीका ॥ ४ ॥ सोइरे संबंधु नाहीं त्या निर्गुणा । शाश्वताच्या खुणा दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥२६॥ हिरियाच्या पोटीं मांदुसाच्या कोटी । सुवर्णाच्या ताटीं काच खडे ॥१॥ काच खडे हेमीं तैसें दृश्य रामीं । स्वरूप-विश्रामीं भ्रमु माया ॥ २॥ माया हे असार स्वरूपें ते सार । पाहिला निर्धार रामदासीं ॥ ३ ॥

॥२७॥ ताक ही पांढरें दुधही पांढरें । चवी जेवणारें जाणिजेते ॥ १ ॥ जाणिजे ते चवी गुळा साखरेची । पाहा तों तेथेंची भेद आहे ॥२॥भेद आहे तैसा अभेदाचे परी । जाणिजे चतुरीं दास ह्मणे॥३॥

॥ २८ ॥ वृक्षाविण छाया गुणाविण माया । बिंबाविण वायां प्रतिबिंब ॥ १ ॥ प्रतिबिंब भासे सिंधुविणें लहरी । सोन्याविण परी अळंकार ॥ २ ॥ अळंकार कृत्य कृत्याविणें कैंवी । कैंची गदा गोंवी निर्गुणाची ॥ ३ ॥ निर्गुणासि गुण हेंचि मूर्खपण । दृश्येंविण खूण दृष्टांताची ॥ ४ ॥ दृष्टांताची खूण परब्रह्मीं घडे । वेद मौन्य पडे कासयासी ॥ ५ ॥ कासयासी तेव्हां अद्वैत पाहावें । द्वैतची स्वभावें ब्रह्म झालें ॥ ६ ॥ झालें परब्रह्म अत्यंत सुगम । ब्रह्म आणि भ्रम एकरूप ॥ ७ ॥ एकरूप आहे दूध आणि ताक । हंसेंविण काक बो-

---

१ पेटीमध्यें.

ळताती ॥ ८ ॥ बोलताती सर्व ब्रह्म ऐसें बंड। सर्वही थोतांड सत्य जाणा ॥ ९ ॥ सत्य जाणा ब्रह्म निर्मळ निश्चळ। मायेचा विटाळ जेथें नाहीं॥१०॥ जेथें नाहीं गुण त्या नांव निर्गुण । गुप्तमुखें खूण ठायीं पडे ॥११॥ ठायीं पाडी सत्य शाश्वत स्वरूप । मग आपेंआप बुजसील ॥ १२ ॥ बुजसील साच धरिता विश्वास। ओवी रामदास सांगतसे ॥ १३ ॥

॥ २९॥ रत्न-पारखिया रत्न चीं परीक्षी। अलक्षातें लक्षी ऐसा नाहीं ॥ १ ॥ ऐसा नाहीं कोणी देवाचा पारखी । आपली ओळखी ठायीं पडे ॥२॥ ठायीं पाडी निज स्वरूप आपुलें। असोनि चोरिलें जवळीच ॥ ३॥ जवळी ना दुरी पाताळीं ना वरी । सबाह्य अभ्यंतरीं कोंदलेंची ॥ ४ कोंदलेंची असे परि तें न दिसे । जवळीच कैसें आढळेना॥ ५॥ आढळेना आंगीं असोनी सर्वांगीं। जयालागीं योगी धुंडिताती ॥ ६ ॥ धुंडिताती कडा कपाटीं शिखरीं । सप्तागमें हरी चोजवेना ॥ ७ ॥ चोजवेना एका सद्गुरूवांचूनी । निश्चय हा मनीं पाविजे तो ॥ ८ ॥ पावीजे निश्चयो दृढ स्वरूपाचा। तिहीं प्रतीतीचा एक भाव॥९॥ऐक्यभाव भक्ति रामीं रामदासीं। त्रिभक्ति विश्वासीं दुरी ठेली ॥ १० ॥

॥ ३० ॥ बाह्य नारिकेळ भितरी नरोटी । तैशापरी दृष्टी स्वस्वरूपीं॥ १ ॥ स्वस्वरूपीं माया जैसी द्रुमीं छाया। कां तें भासे वायां मृगजळ॥ २ ॥ मृगजळ भासे मार्तंडाकरितां । स्वरूपीं पाहतां बिंब नाहीं ॥ ३ ॥ नाहीं जेथें बिंब कैचें प्रतिबिंब । एकचि स्वयंभ स्वस्वरूपीं ॥ ४॥ स्वस्वरूपीं भास नाथिला आभास। धरिजे विश्वास दासह्मणे ॥ ५ ॥

॥ ३१॥ जडत्व कठिण ते ते पृथ्वी जाण। मृदु ओलेपण असे आप॥ १ आप नाना रस धातु नानारस। उष्णता तेजस तेंचि तेज

---

१ बंड. २ जापवेना.

॥ २॥ वायु स्तब्ध चत्र आकाश निश्चळ । मायिक सकळ दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ ३२ ॥ पृथ्वी आप तेज वायु आणि आकाश । पांचांचे हे ऐसे पंचवीस॥१॥अस्थि मांस त्वचा नाडी आणि रोम । पांचांचें हें वर्म सांगईन ॥ २ ॥ शुक्लित शोणित लाळ आणि मूत्र । स्वदेहीं निश्चित पंच तत्वें॥३॥क्षुधा तृषा जाण आळस शयन । पांचवें मैथुन तेजाचें चि॥४॥चळण वळण आणि प्रसरण ।वायुनिरोधन आकुंचन ॥ ५ ॥ काम क्रोध शोक मोह आणि भयें । स्थूळदेहाचियें पंचविस॥ ६ ॥ पंचवीसतत्वीं स्थळदेह वर्तत । ऐकें सावचित्त लिंगदेह ॥ ७॥ अंतःकरण मन बुद्धि आणि चित्त । पांचवा निश्चित अहंकार ॥ ८ ॥ प्राण आणि अपान व्यान आणि उदान । समानही जाण पांच वायु ॥९॥ चक्षु श्रोत्र जिव्हा आणि घ्राण त्वचा । अंश हा तेजाचा ज्ञानेंद्रियें ॥ १० ॥ वाचा पाणी पाद शिस्न आणि गुद । पांच हीं प्रसिद्ध कर्मेंद्रियें । शब्द स्पर्श रूप रस आणि गंध। पांचही प्रसिद्ध विषय हे ॥ १२ ॥ ऐसे पंचवीस लिंगदेहीं ऐसे । ऐसीं पंचवीसें तत्वें झालीं ॥१३॥ पन्नास हीं तत्वें यांचा तूं जाणता । नव्हेसी नेणता कारणदेही ॥ १४ ॥ सर्व साक्षी तूं चि पांचवी उन्मनी । रामदास ध्यानीं स्वस्वरूपीं ॥ १५॥

॥३३॥काम क्रोध शोक मोह आणि भय । पंचधा अन्वयं आकाशाचा॥ १ ॥ धावन चळण आणि आकोचन । वायुप्रसरण निरोधन ॥ २ ॥ चक्षु श्रोत्र जिव्हा मैथुन आळस । तेजाचे हे अंश पंचविधा॥ ३॥लाळ मूत्र शुक्र रक्त आणि मज्जा ।आप जाण वोजा पचविधा ॥ ४ ॥ अस्थि त्वचा मांस नाडी रोम अंश । दास ह्मणे वास देहातीत ॥ ५॥

॥ ३४ ॥ अंतःकरण मन बुद्धि आणि चित्त । पुढें सावचित्त

अहंकार ॥ १ ॥ व्यानु तो समानु उदानु तो प्राणु । पांचवा तो आनु वायु जाण ॥ २ ॥ श्रोत्र त्वचा चक्षु जिव्हा आणि घ्राण । तेजाचे हि गुण पंचविधा ॥ ३ ॥ वाचा पाणि पाद शिश्न आणि गुद । आपाचे प्रसिद्ध पांच गुण ॥ ४ ॥ शब्द स्पर्श रूप रस आणि गंध । पृथ्वीचे हे विशद दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ ३५ ॥ विष्णु चंद्र ब्रह्मा नारायण रुद्र । आकाशाचे थोर अंश पाहें ॥ १ ॥ ब्रह्मांडीं व्यापक लोकांक वरुण । रुद्र वायु जाण चाळक तो ॥ २ ॥ दिशा वायु रवि वरुणाचा हेत । अश्विनी दैवत तेज अंश ॥ ३ ॥ वन्हि इंद्र तिजा जाणावा उपेंद्र । ब्रह्मा आणि सार नैर्ऋती तो ॥ ४ ॥ शब्द स्पर्श रूप रस आणि गंध । तन्मात्रा[१] विशद दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ ३६ ॥ विष्णु चंद्र जाण ब्रह्मा नारायण । पार्वतीरमण सदाशिव ॥ १ ॥ दिशा वायु सूर्य ज्ञानेंद्रियान्वयें । वरुण निश्चयें अरुण तो ॥ २ ॥ तोचि इंद्र वन्हि वामन प्रजापती । पांचवा नैर्ऋती गुदस्थानीं ॥ ३ ॥ स्थानीं वायु एक विषय हि एक । जाहालें कौतुक विषयांचें ॥ ४ ॥ सूक्ष्मीं सुक्षम एक आत्माराम । रामदासीं वर्म सांपडलें ॥ ५ ॥

॥ ३७ ॥ भूतपंचकाचे पंचविस गुण । त्यांचें स्थूळ जाण उभारलें ॥ १ ॥ उभारलें स्थूळ पांचां पंचकांचें तेंचि तूंहि सावें घडे केवीं ॥ २ ॥ घडे केवीं द्रष्टा दृश्य तेंचि एक । द्रष्ट्याचें स्वरूप वेगळेंची ॥ ३ ॥ वेगळेंची जाण अस्थि मांस त्वचा । विस्तार भूतांचा जाणताहे ॥ ४ ॥ जाणताहे स्थूळ देहाचा जाणता । विदेही तत्वता दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ ३८ ॥ कर्ण मनादिक सुक्षम पंचक । यांचा साक्षी एक तूंचि जाण ॥ १ ॥ जाणें पंच प्राण साक्षी विलक्षण[२] । विषयांचा जाण

१ भूतांचीं सूक्ष्मस्वरूपें. २ भिन्न.

तूंचि एक ॥ २ तूंच एक साक्षी दश-इंद्रियांचा । पांचां पंचकांचा लिंगदेह ॥ ३ ॥ लिंगदेह दृश्य द्रष्टा तूंचि एक । बोलिला विवेक सूक्ष्माचा ॥ ४ ॥ सूक्ष्माचा साक्षी सूक्ष्मा वेगळा । दास अवलीळा देहातीत ॥ ५ ॥

॥ ३९ ॥ देह-द्वय-साक्षी नेणे आपणासी । कारण तयासी बोलिजेतें ॥ १ ॥ देह-द्वय जाणे आपणासी नेणे । पुसों जातां ह्मणे कळेना कीं ॥ २ ॥ कळेना कीं मज माझेंचि स्वरूप । झाला साक्ष-रूप सहजची ॥ ३ ॥ सहजचि झाला करणाचा साक्षी । स्वयें ने-णण्यासी जाणताहे ॥ ४ ॥ जाणताहे स्थूळ सूक्ष्मासी कारण । साक्षी विलक्षण दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ ४० ॥ विदेहासी कैंचें देहाचें बंधन । बोलिलें अज्ञान निर-सावया ॥ १ ॥ निरसावया माया वांझेची कुमारी । मृगजळपूरीं उतरावया ॥ २ ॥ उतरावें विप स्वप्नींच्या सर्पाचें । आणि निःसं-गाचें संग-दुःख ॥ ३ ॥ संगें तुटे दुःख अजन्माचा जन्म । नाथि-लाचि भ्रम बाधितसे ॥ ४ ॥ बाधितसे भ्रम संतसंगेंविण । रामदासीं खूण सत्संगाची ॥ ५ ॥

॥ ४१ ॥ स्वरूप सांडोनि देह मीच भावी । तो जीव रौरवीं बुड-विल ॥ १ ॥ पचवील नरकीं देहाचे संबंधें । सज्जनाच्या बोधें सांड-वले ॥ २ ॥ सांडोनि विवेक भेद महावाक्य । जीव-शिव ऐक्य जयाचेनी ॥ ३ ॥ जयाचेनी तुटे संसारबंधन । तयाचें वचन दृढ धरा ॥ ४ ॥ दृढ धरा मनीं अहंब्रह्म ऐसें । सांगतो विश्वासें राम-दास ॥ ५ ॥

॥ ४२ ॥ मुक्त निःसंदेहो बाधतो संदेहो । संदेहाचा देहो कामा नये ॥ १ ॥ कामा नये चित्त दुश्चित सर्वदा । लागती आपदा संश-याच्या ॥ २ ॥ संशयाच्या संगें समाधान भंगे । खेद आंगीं लागे

---

१ मिथ्या.

अकस्मात ॥ ३ ॥ अकस्मात सुखीं दुःख कालवलें । साधकासी केलें संदेहानें ॥ ४ ॥ संदेहाचा घात होय एकसरा । दास ह्मणे करा निरूपण ॥ ५ ॥

॥ ४३ ॥ चारी देह पिंडीं चत्वार ब्रह्मांडीं । अष्ट देह मौढी बोलिजेल ॥ १ ॥ बोलिजेल श्रोता सावधान व्हावें । दुश्चित नसावें निरूपणीं ॥ २ ॥ निरूपणीं अष्ट देह ते कवण । स्थूळीं लिंग जाण कारण तो ॥ ३ ॥ चौथा देह जाण तो महाकारण । पांचवें लक्षण विराटाचें ॥ ४ ॥ हिरण्यगर्भ हे आणि अव्याकृत । आठवी निश्चित मूळमाया ॥ ५ ॥ जन्म अष्ट देहीं साक्षी तो विदेही । रामदासा नाहीं जन्म मृत्यु ॥ ६ ॥

॥ ४४ ॥ मीच ब्रह्म ऐसा अभिमान धरी । जाणावा चतुरीं चौथा देह ॥ १ ॥ चौथा देह सर्व साक्षी आणि अवस्था । ऐसी हे व्यवस्था चौदेहांची ॥ २ ॥ चौदेहांची गांठी सुटतां सुटली । विवेकें तुटली देहबुद्धी ॥ ३ ॥ देहबुद्धी नाहीं स्वरूपीं पाहतां । चौथा देह आतां कोठें आहे ॥ ४ ॥ कोठें आहे अहंब्रह्म ऐसा हेत । देहीं देहातीत रामदास ॥ ५ ॥

॥ ४५ ॥ कल्पनेचे पोटीं अष्टविधा सृष्टी । तेचि आतां गोष्टी सांगईन ॥ १ ॥ सांगईन गोष्टी एक काल्पनिक । दुजी ती शाब्दिक शब्दसृष्टी ॥ २ ॥ शब्दसृष्टी दुजी तिजी ती प्रत्यक्ष । चौथी जाण लक्ष चित्रलेप ॥ ३ ॥ चित्रलेप चौथी पांचवी स्वप्नींची । सृष्टि गंधर्वांची साहावी ते ॥ ४ ॥ साहावी ती सृष्टि गंधर्वनगर । सातवी नवज्वरसृष्टि जाणा ॥ ५ ॥ सृष्टि जाणा दृष्टिबंधन आठवी । सर्व हि मानवी काल्पनिक ॥ ६ ॥ काल्पनिक अष्टसृष्टींचें स्वरूप । शुद्ध सत्स्वरूप निर्विकल्प ॥ ७ ॥ निर्विकल्प देह कल्पने राहित । जाणिजे स्वहित तेंचि बापा ॥ ८ ॥ तेंचि बापा तुझें संतांचे संगती । चुके अधोगती दास ह्मणे ॥ ९ ॥

॥ ४६ ॥ पांचहि प्रळय सांगईन आतां । जाणिजे तत्वता दोन्ही पिंडीं ॥ १ ॥ दोनी पिंडीं दोनी ब्रह्मांडप्रळय । पांचवा अन्वय विवेकाचा ॥ २ ॥ विवेकाचा पंथ विवेकें जाणावा । योगियांचा ठेवा निरूपण ॥ ३ ॥ निरूपणीं निद्रा प्रळय बोलिला । दुजा मृत्यु झाला प्राणियासी ॥ ४ ॥ प्राणियासी पिंडीं हे दोनी प्रळयो । ब्रह्म-निद्रा-क्षयो ब्रह्मयाचा ॥ ५ ॥ ब्रह्मयाचा क्षयो तो ब्रह्मप्रळये । व्यतिरेकाचे ये विवेकाचा ॥ ६ ॥ विवेकाचा अर्थ मायिक सर्वही । स्वस्वरूपीं नाहीं चराचर ॥ ७ ॥ चराचर भूतीं मायिक प्रसिद्ध । हा विवेक सिद्ध सज्जनाचा ॥ ८ ॥ सज्जनाचा भाव सर्व दृश्य वाव । दृश्यातीत देव जैसा तैसा ॥ ९ ॥ जैसा देव आहे तैसा ओळखावा । प्रळय पांचवा दास ह्मणे ॥ १० ॥

॥ ४७ ॥ कण सांडोनियां घेऊं नये भूस । गर्भाविण फणस घेऊं नये ॥ १ ॥ घेऊं नये नारिकेळाची नरोटी । सालपटें खोटीं डाळिंबाचीं ॥ २ ॥ डाळिंबाची त्वचा चवड उंसाचा । स्तंभ कर्दळीचा कामा नये ॥ ३ ॥ खातां नये नाना फळांची आठोळी । असो हे वाचाळी वाउगीच ॥ ४ ॥ वाउगें सांडोनि सार तेंचि घ्यावें । येर तें सांडावें मिथ्याभूत ॥ ५ ॥ मिथ्याभूत जें जें तत्व दृष्टी पडे । ह्मणोनियां घडे त्याग त्याचा ॥ ६ ॥ त्याग त्याचा कीजे तें मनीं कल्पावें । मग अनुभवें जाणिजेल ॥ ७ ॥ जाणिजेल सार त्यागितां असार । बोलावा विस्तार काय यासी ॥ ८ ॥ काय यासी आतां धरावा संदेहो । कल्पनेचा देहो नाशवंत ॥ ९ ॥ नाशवंत आहे नांव आणि रूप । पाहें आपेंआप दास ह्मणे ॥ १० ॥

॥ ४८ ॥ खोटें निवडितां खरें नाणें ठरे । तैसेंचि विस्तारें तत्वज्ञान ॥ १ ॥ तत्वज्ञान खोटें जाणोनि सांडावें । मग ओळखावें परब्रह्म ॥ २ ॥ परब्रह्म बरवें संतसंगें कळे । विवेकें निवळे मार्ग कांहीं

---

१ एकदम.

॥ ३ ॥ मार्ग कांहीं कळे परीक्षा जाणतां । दिशा-भूली होतां वाट चुके ॥ ४ ॥ वाट चुके मीन ऐसें न करावें । सार्थक करावें दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ ४९ ॥ जें जें कांहीं दिसे तें तें सर्व नासे । अविनाश असे आत्मरूप ॥ १ ॥ आत्मरूपीं दृष्टी घालितां निवळे । आपेंआप कळे मिथ्या माया ॥ २ ॥ मिथ्या माया वाटे साचाच सारिखी । स्वरूपा ओळखी जंव नाहीं ॥ ३ ॥ जंव नाहीं झाली संदेहा निवृत्ती । तंव हे प्रचीती जाणवेना ॥ ४ ॥ जाणवेना मनीं निश्चया वांचूनी । निश्चयो श्रवणीं दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ ५० ॥ देह-बुद्धि बहु काळाची जुनाट । नवी आहे वाट सार्थकाची ॥ १ ॥ सार्थकाची वाट भ्रांतीनें लोपली । जवळी चुकली असोनियां ॥ २ ॥ असोनियां देव जवळी चूकला । प्राणी भांबावला मायाजाळें ॥ ३ ॥ मायाजाळ दृश्य तुटे एकसरें । जरी मनीं धरे स्वस्वरूप ॥ ४ ॥ स्वरूप-निश्चय समाधान होय । रामदासीं सोय स्वरूपाची ॥ ५ ॥

॥ ५१ ॥ बहु काळ गेले देवासी धुंडितां । देव पाहों जातां जवळीच ॥ १ ॥ जवळीच असे पाहतां न दिसे । सन्निधचि असे रात्रंदिवस ॥ २ ॥ रात्रंदिवस देव सबाह्याभ्यंतरीं । जीवा क्षणभरी विसंबेना ॥ ३ ॥ [1]विसंबेना परी जीव हे नेणती । जाती अधोगती ह्मणोनीयां ॥ ४ ॥ ह्मणोनीयां सदा सावध असावें । विमुख नसावें राघवासी ॥ ५ ॥ राम पूर्वपुण्यें झालिया सन्मुख । मग तो विम्मुख होऊं नेणे ॥ ६ ॥ होऊं नेदी राम सर्वांगें सुंदर । नित्य निरंतर मागें पुढें ॥ ७ ॥ मागें आणि पुढें सम्मुख चहूंकडे । भेटी हे निवाडें राघवाची ॥ ८ ॥ राघवाची भेटी झाल्या नाहीं तुटी । मग कल्पकोटी चिरंजीव ॥ ९ ॥ चिरंजीव होय राघवीं मिळतां । तेथें पाहों जातां मृत्यु

---

१ दृश्याच्या पलीकडील.

नाहीं ॥ १० ॥ नाहीं जन्म मृत्यु नाहीं येणें जाणें । स्वरूपीं राहणें सर्वकाळ ॥ ११ ॥ सर्वकाळ मन तदाकार होय । जरि राहे सोय श्रवणाची ॥ १२ ॥ श्रवणाची सोय संताचेनि संगें । विचारेंचि भंगे अहंभाव ॥ १३ ॥ अहंभावें राम भेटला नवजाय । जवळचि होय दूरी कैसा ॥ १४ ॥ दूरी कैसा होय अहंभावें करी । जवळीच चोरी आपणासी ॥ १५ ॥ आपणासी चोरी सबाह्य अंतरीं । आणि सृष्टिभरी नांदतसे ॥ १६ ॥ नांदतसे अंत नाहीं तो अनंत । जाणतील संत अनुभवी ॥ १७ ॥ अनुभवी जाणे येथींचिये खुणे । येर विटंबणे वाटतील ॥ १८ ॥ वाटतील सुख संत-सज्जनासी । रामीरामदासी भेटी झाली ॥ १९ ॥

॥ ५२ ॥ योगीयांचा देव मज सांपडला । थोर लाभ झाला एकाएकीं ॥ १ ॥ एकाएकीं देव त्रैलोक्य-नायक । देखिला सन्मुख चहूंकडे ॥ २ ॥ चहूंकडे देव नित्य निरंतर । व्यापूनी अंतर समागमें ॥ ३ ॥ समागम मज राजाचा जोडला । वियोग हा केला देशधडा ॥ ४ ॥ देशधडा केला विवेकें वियोग । रामदासीं योग सर्वकाळ ॥ ५ ॥

॥ ५३ ॥ जेथें जावें तेथें राम समागमीं । आतां कासया मी खंती करूं ॥ १ ॥ खंती करूं ज्याची तो समागमेंची । पाहातां सुखाची घडी होय ॥ २ ॥ अहो देव खरा भूमंडळ-वासी । जातां दिगंतासी सारिखाची ॥ ३ ॥ सारिखाची जनीं वनीं वनांतरीं । तो गिरिकंदरीं सारिखाची ॥ ४ ॥ सारिखाची देव कदा पालटेना । राहे त्रिभवना व्यपूनीयां ॥ ५ ॥ व्यापूनीयां दासासंन्निधचि वसे । विचार विलासे रामदासीं ॥ ६ ॥

॥ ५४ ॥ रामेंविण देश तोचि तो विदेश[१] । विदेशाचा देश राम करी ॥ १ ॥ राम भेटे ज्यासी तो नव्हे विदेशी । सर्व देश त्यासी

१ देशान्तर.

आपलेची ॥ २ ॥ आपुलेच देश या रामा करितां । होय सार्थकता जेथें तेथें ॥ ३ ॥ जेथें तेथें राम देखतां विश्राम । संसारींचा श्रम आठवेना ॥ ४ ॥ आठवेना कदा आठव विसर । दास निरंतर जैसा तैसा ॥ ५ ॥

॥ ९५ ॥ कल्पनेचा प्रांत तो माझा एकांत । तेथें मी निवांत बैसवीन ॥ १ ॥ बैसवीन सुखरूप क्षण एक । पाहेन विवेक राघवाचा ॥ २ ॥ राघवाचा पार अनंत अपार । नाहीं पारावार स्वरूपासी ॥ ३ ॥ स्वरूप रामाचें अत्यंत कोमळ । जेथें नाहीं मळ मायिकाचा ॥ ४ ॥ मायिकाचा मळ जाय ततक्षणें । रामाचे दर्शनें दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ ९६ ॥ विश्रांतीचें स्थळ स्वरूप केवळ । द्वैत तळमळ जेथें नाहीं ॥ १ ॥ जेथें नाहीं काया नाहीं मोह माया । रंका आणि राया सारिखाची ॥ २ ॥ सारिखेंचि सदा सर्वदा स्वरूप । तेंचि तुझें रूप जाण बापा ॥ ३ ॥ जाण बापा स्वयें तूंचि आपणासी । सोहंस्मरणासी विसरतां ॥ ४ ॥ विसरतां सोहंस्मरण आपुलें । मन गुंडाळलें मायाजाळीं ॥ ५ ॥ मायाजाळीं तुझा तूंच गुंतलासी । यातना भोगीसी ह्मणूनीयां ॥ ६ ॥ ह्मणूनीयां होई सावध अंतरीं । सोहं दृढ धरीं दास ह्मणे ॥ ७ ॥

॥ ९७ ॥ स्वरूपाची भेटी तेथें नाहीं तुटी । वायांची हिंपुटी होत आशा ॥ १ ॥ होतसां हिंपुटी नसतां विवेक । असतां संयोग सर्वकाळ ॥ २ ॥ सर्वकाळ ऐक्य-स्वरूपीं आलिंगन । जेथें मीतूंपण हारपलें ॥ ३ ॥ हारपलें दुःख द्वैताचें पाहतां । सुखरूप आतां समाधान ॥ ४ ॥ समाधान चळे ऐसें न करावें । विवेकें भरावें स्वस्वरूपीं ॥ ५ ॥ स्वस्वरूपीं नाहीं संयोग वियोग । सर्वकाळ योग सज्जनाचा ॥ ६ ॥ सज्जनाचा योग सर्वकाळ आहे । विचारूनी पाहें

१ कष्टी.

अनुभवें ॥ ७ ॥ अनुभवें झाली आह्मां तुह्मां भेटी। तुटीविणें भेटी दास ह्मणे ॥ ८ ॥

॥ ५८ ॥ तुह्मां आह्मां मुळीं झाली नाहीं भेटी । तुटीविण भेटी इच्छितसां ॥ १ ॥ इच्छितसां योग नसतां वियोग । तुह्मां आह्मां योग सर्वकाळ ॥ २॥ सर्वकाळ तुह्मी आह्मी एक स्थळीं । वायां मृगजळीं बुडूं नका ॥ ३ ॥ बुडूं नये आतां सावध असावें । रूप ओळखावें जवळीच ॥ ४ ॥ जवळीच आहे नका धरूं दुरी । बाह्य अभ्यंतरीं असोनियां ॥ ५ ॥ असोनी संनिध वियोगाचा खेद । नसोनियां भेद लावूं नये ॥ ६ ॥ लावूं नये भेद मायिक संबंधी । रामदासीं बुद्धि-भेटी झाली ॥ ७ ॥

॥ ५९ ॥ नमन लंबोदरा शारदा सुंदरा । सद्गुरु माहेरा संतजना ॥ १॥ संतसंग करी निःसंग होइजे । स्वरूप पाविजे आपुलेंची ॥२॥ आपुलें स्वरूप आपणा नेणवे । तयासी जाणावे राम केवीं॥ ३॥राम कळे नाकळे वेदासी । संगें तयापासीं पाविजेना॥४॥पाविजेना जंव हा देह संबंधू । राघवाचा बोधू देहातीत॥५॥देहातीत संत जाणती अनंत । प्रकृतीचा प्रांत निजानंद ॥ ६ ॥ निजानंद पूर्वपक्षाचें बोलणें । सिद्धांतासि उणें आणविलें ॥ ७॥ आणविलें उणें शब्दसमुद्रासी । निःशब्द तें ग्रासी मौनमुद्रा ॥ ८ ॥ मौनमुद्रा ध्यान आणिती समाधी । अविद्या उपाधी मावळली ॥ ९ ॥ मावळली सर्व दासाची आशंका । जाण विनायका देखतांची ॥ १० ॥

॥ ६० ॥ प्रथम ते नमूं संत साधुजन । जयां आत्मज्ञान प्रांजळीत ॥ १ ॥ प्रांजळीत ज्ञान आत्म-निवेदन । हेंचि समाधान योगीयांचें ॥ २ ॥ योगीयांचें गुज तेंचि सर्व बीज । एकचि सहज आदि अंत ॥ ३ ॥ आदि अंत सदा निर्मळ निश्चळ । जैसें तें केवळ चिदाकाश ॥ ४ ॥ चिदाकाश बाह्य अंतरीं कोंदलें । तैसें तें एकलें स्वस्वरूप

१ निर्मळ.

॥ ५ ॥ स्वस्वरूपीं मिथ्या मायेचें पडळ । जैसें तें आभाळ नांथिलेंची ॥ ६ ॥ नाथिलेंचा दिसे साचाचिय परी । ऐसी बाजिगिरि सत्य वाटे ॥ ७ ॥ सत्य वाटे स्वप्न जसें निजलिया । तेंचि तें विलया मिथ्याभूत ॥ ८ ॥ मिथ्याभूत माया साच तो ईश्वर । श्रोतीं हा विचार विवरावा ॥ ९ ॥ विवरावा एसें रामदास ह्मणे । सद्गुरु वचनें चोजवलें ॥ १० ॥

॥६१॥ प्रथम नमन संत साधुजना । संवादाचे ज्ञाना बोलावया ॥ १ ॥ बोलावया सार वस्तूचा विचार । जेणें निरंतर सुख वाटे ॥ २ ॥ सुख वाटे मना संवाद सज्जनीं । तेणें ध्यानीं मनीं स्वस्वरूप ॥३॥ स्वस्वरूप मना कदा आकळेना सुलभ सज्जनाचेनि संगें ॥४॥ संगें साधुचिया समाधान झालें । स्वरूप लाधलें रामदासीं ॥ ५ ॥

॥ ६२॥ सरस्वती विद्या लक्ष्मी अविद्या । दोहींतीत आद्याचें स्वरूप ॥ १ ॥ स्वरूपीं लक्ष्मी नाहीं सरस्वती । संपत्ति विपत्ती दोन्ही नाहीं ॥ २ ॥ नाहीं शिव शक्ति नाहीं नर नारी । अंतरीं विचारीं दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ ६३ ॥आमुचे सज्जन संत साधुजन । होय समाधान तयांचेनी ॥ १ ॥ तयांचेनि संगें पाविजे विश्रांती । साधु आदि अंतीं सारखेची ॥२॥ सारखेचो सदा संत समाधानी ।ह्मणोनियां मनीं आवडती ॥ ३ ॥आवडती सदा संत जिवलग । सुखरूप संग सज्जनाचा ॥४॥ सज्जनाचा संग पाप तें संहारी । ह्मणोनियां धरी रामदास ॥ ५ ॥

॥ ६४ ॥ संतसगें जन्म चुकती यातना । आणि जनार्दना भेटी होय ॥ १ ॥ भेटी होय संतसंगें राघवाची । आणिक भवाची शांति होय ॥ २ ॥ शांति होय काळ शांति होय वेळ । मन हें निर्मळ जरी राहे ॥ ३ ॥ जरि राहे भाव राघवीं सर्वदा । संसार आपदा तया नाहीं ॥ ४ ॥ तया नाहीं दुःख तया नाहीं शोक । दास ह्मणे एक राम ध्यातां ॥ ५ ॥

॥ ६५ ॥ संतसंगें तुज काय प्राप्त झालें। सांग पां वहिलें मजपासीं ॥ १ ॥ मजपासीं सांग कोण मंत्र तुज। काय आहे गुज अंतरींचें ॥ २॥ अंतरींचें गुज काय समाधान। मंत्र जप ध्यान कैसें आहे ॥३॥ कैसें आवाहन कैसें विसर्जन। कैसोंपिंडज्ञान सांगें मज ॥ ४॥ सांगें मज आतां काय उपासना। मुद्रा ते आसनें सांग आतां ॥५॥ सांग पंचीकरण चित्त-चतुष्टय। कैसे ते अद्वय जीव शिव ॥ ६॥ जीव-शिव-ऐक्य झालें कोणे रीती। सांग मजप्रती अष्ट देह ॥ ७ ॥ अष्ट देह पिंड ब्रह्मांड रचना। तत्वविवंचना सांग मज ॥ ८ ॥ सांग मज भक्ति कैसी ती विरक्ती। सायुज्यता मुक्ति ते कवण ॥९॥ कोणतें साधन कोणाचें भजन। ऐसे केले प्रश्न रामदासा ॥ १० ॥

॥ ६६ ॥ संतसंगें मज काय प्राप्त झालें। सांगतों वहिलें तुजपाशीं ॥१॥ मंत्र हा तारक रामनाम एक। गुज हरादिक चिंतिताती ॥ २॥ ज्ञानें समाधान सगुणाचें ध्यान। निर्गुण अभिन्न आपणची ॥ ३॥ दश आवाहन दश विसर्जन। तेथें पिंडज्ञान आढळेना ॥४॥ उपासना हरि मुद्रा अगोचरी। सिद्धासनावरी समाधान ॥ ५ ॥ पंचीकरणें पिंड ब्रह्मांड आवरण। साक्ष तो आपण एकलाचि ॥ ६ ॥ जीवशिव ऐक्य झालें येणें रीती । प्रकृतीचे भ्रांतीं द्वैत केंचें ॥७॥ अष्ट देह स्थूळ सूक्षम कारण। चौथा महाकारण जाणिजे हा ॥ ८ ॥ विराट हिरण्य जाण अव्याकृति। आठवि प्रकृती मूळमाया ॥ ९ ॥ एक तत्व जाणे त्याचें नांव भक्ती। जाणावी विरक्ति संगत्यागें ॥ १० ॥ सायुज्यता मुक्ति तेचि ते अचळ। साधनाचें फळ गुरुदास्य ॥ ११ ॥ गुरुदास्यें चुके संसारयातना। अनुभवें खुणा जाणतील ॥ १२ ॥ अनुभवेंवीण होय सर्व शीण। निरसले प्रश्न दास ह्मणे ॥ १३ ॥

॥ ६७ ॥ रिसाचियेपरि व्हावें एकचित्त। ध्यानीं भगवंत सोडूं

१ आस्वलाप्रमाणें.

नये ॥ १ ॥ सोडूं नये सर्वकाळ निदिध्यास । श्रवण अभ्यास असों द्यावा ॥ २ ॥ असों द्यावा सदा सान्निध विवेक । तेणें देव एक चोजवेल ॥ ३ ॥ चोजवेल देव श्रवणमननें । कुबुद्धि साधनें पालटावी ॥ ४ ॥ पालटावी सर्व हे चि हे अहंता । शोधावी तत्वता देहबुद्धि ॥ ५ ॥ देहबुद्धी सर्व ज्ञानें शोधूं जातां । निःसंगा अनंता भेटी होय ॥ ६ ॥ भेटी होय ज्ञानें निर्गुण देवाची । मग नाहीं छीछी संसाराची ॥ ७ ॥ संसाराची छीछी यातना यमाची । चुकवील तोची धन्य एक ॥ ८ ॥ धन्य एक जनीं तो चि तो पाहातां । मुक्ति सायुज्यता जया लाभे ॥ ९ ॥ जया लाभे मुक्ति सगुणाची भक्ती । दास ह्मणे शक्ती आगळा तो ॥ १० ॥

॥६८॥ तुह्मी आह्मी करूं देवाचा निश्चय । जया नाहीं लय तोचि देव ॥१॥ देव हा अमर नित्य निरंतर । व्यापूनी अंतर देव आहे ॥२॥ देव आहे सदा सबाह्याभ्यंतरीं । जीव क्षणभरी विसंबेना ॥ ३ ॥ विसंबेना परि जीवासी नेणवे । ह्मणउनी धांवे नानामतीं ॥ ४॥ नाना मतीं देव पाहतां दिसेना । जंव तें वसेना ज्ञान देहीं ॥ ५ ॥ ज्ञान देहीं वसे तया देव दिसे । अंतरीं प्रकाशे ज्ञान-दृष्टी ॥६ ॥ ज्ञानदृष्टी होतां पाविजे अनंता । हा शब्द तत्वता दास ह्मणे ॥ ७ ॥

॥ ६९ ॥ ब्रह्म हें जाणावें निर्मळ निश्चळ । व्यापक पोकळ व्योमाकारें[1] ॥ १ ॥ व्योमाकारें ब्रह्म बोलताती श्रुती । पाहों जातां मती तदाकार ॥ २ ॥ तदाकार मति श्रवणें होईल । संदेह जाईल अंतरींचा ॥ ३ ॥ अंतरींचा भाव निर्मळीं लागतां । होईजे तत्वता निर्मळची ॥४॥ निर्मळची होणें निर्मळाचे गुणें । श्रवण-मननें दास ह्मणे५॥

॥ ७० ॥ नमो जी अनंता शुद्ध माता पिता । तुझी सर्व सत्ता तूंचि एक ॥ १ ॥ तूंचि एक ऐसा निश्चय मानसीं । झालिया भक्तीसी काय उणें ॥ २ ॥ काय उणें मुक्ति जना तुझी भक्ति । संसारीं विरक्ति सर्व-

---

१ आकाशाप्रमाणें.

काळ ॥ ३ ॥ सर्वकाळ जया श्रवणीं आवडी । साधका तांतडी तुझी देवा । ४ ॥ तुझी देवा चाड त्यासी नाम गोड । पुरे सर्व कोड दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ ७१ ॥ जोडलासि बापा धरिलासी भावें । आतां तुज जीवें विसंबेना ॥ १ ॥ विसंबेना देवा नित्य निरंतर । मेलीया विसर पडों नेदीं ॥ २ ॥ पडों नेदीं वाचा रामनामाविण । देव हा सगुण रामदासीं

॥ ७२ ॥ वोवीचेनी मीसें देव आठवावा । हृदयीं धरावा सर्वकाळ ॥ १ ॥ सर्वकाळ मनीं स्वरूपाचा छंद । तेणें भवकंद तुटतील ॥ २ ॥ तुटेल ती व्याधि या जन्मकर्माची । जरि राघवाची भक्ति घडे ॥ ३ ॥ भक्ति घडे भावें सगुणा देवाची । संगति देहाची जंव आहे ॥ ४ ॥ आहे देह तंव सगुणीं भजावें । स्वस्वरूपीं व्हावें आपणची ॥ ५ ॥ आपणचि देव आपणचि भक्त । संतसंगें मुक्त आपणची ॥ ६ ॥ आपणची सर्व आपणची वाव मीपणाचा ठाव आपणची ॥ ७ ॥ आपण तूंपण जयाचे अंतरीं । तंव भक्ति करीं सगुणाची ॥ ८ ॥ सगुणाची भक्ति लोभाची विरक्ती[1] । निर्गुणाची भक्ति सायुज्यता ॥ ९ ॥ सायुज्यता मुक्ति फिटला संदेहो । बंधनचि वावो रामदासीं ॥

॥ ७३ ॥ वोविचेनी मीसें स्वरूपासी जावें । सत्वर पावावें समाधान ॥ १ ॥ समाधान नाहीं स्वरूपा वांचोनीं । ह्मणोनियां मनीं तेंचि असो ॥ २ ॥ तेंचि असो रूप निर्गुण रामाचें । सुख विश्रामाचें समाधानीं ॥ ३ ॥ समाधानीं योगी तो हें सुख भोगी । मनीं वीतरागी याचि सुखें ॥ ४ ॥ याचि सुखें नर जो नाहीं निवाला । तोचि आहाळला[2] दुःख-शोकें ॥ ५ ॥ दुःख शोक नाहीं राम आठवितां । अमृत सेवितां मृत्यु नाहीं ॥ ६ ॥ नाहीं जन्म मृत्यु अभेदभक्तासी । रामीं राम-दासीं अनुभव ॥ ७ ॥

॥ ७४ ॥ सगुण हा देव धरावा निश्चित । वरि नाशवंत विश्व

---

१ विरक्त. २ पोळला.

बोले ॥ १ ॥ विश्व बोले एका भजावें निर्गुणा । परि लक्षवेना काय कीजे ॥ २ ॥ काय कीजे आतां निर्गुण दिसेना । सगुण असेना सर्वकाळ ॥ ३ ॥ सर्वकाळ गेला संदेहीं पडतां । कोणे वेळे आतां मोक्ष लाभे ॥ ४ ॥ मोक्ष लाभे एका सद्गुरुपासून । आत्मनिवेदन रामदासीं ॥ ५ ॥

॥७५॥ जें पांचभौतिक तें सर्व मायिक । बोलती विवेक संतजन ॥ १ ॥ संतजनीं सर्व मायिक बोलावें । तरि कां फिरावें तीर्थाटना ॥ २ ॥ तीर्थाटनें देव मायिकाचे पोटीं । तरि आटाआटी कां करावी ॥ ३ ॥ कां करावी पूजा सांडूनी परमात्मा । मूर्खासी प्रतिमा हें वचन ॥ ४ ॥ हें वचन मिथ्या कैसें हो करावें । काय हो धरावें आतां आह्मीं ॥५ ॥ आतां आह्मीं वाक्य मिथ्या ह्मणों नये । देव धर्म काये मोकलावा ॥६ ॥ मोकलावा देव ऐसें ह्मणों नये । तरि वाक्य काये मिथ्या आहे ॥ ७ ॥ मिथ्या नव्हे वाक्य मिथ्या नव्हे देव । पडिला संदेह काय कीजे ॥८॥ कीजे दृढ भाव सगुण देवासीं । जव कल्पनेसी उरी आहे ॥ ९ ॥ कल्पनेचें रूप विवेकें विरालें । मग सर्व झालें गंगाजळ ॥ १० ॥ गंगाजळ झालें निर्विकल्प केलें । सगुण राहिलें सहजचीं ॥ ११ ॥ सहजचि कीजे उपाधि न कीजे । एकांतीं बोलिजे गुरु-गम्य ॥ १२ ॥ गुरु-गम्य आहे कल्पने वेगळें । कल्पनेच्या मूळें वाद उठे ॥ १३ ॥ वाद उठे जनीं ऐसें न करावें । त्रिकाळ भजावें वेदवाक्य ॥ १४ ॥ वेदवाक्य बोले कर्म उपासना । अति शुद्ध ज्ञाना बोलियेला ॥ १५ ॥ बोलियेला पूर्वपक्ष तो सिद्धांत । केला निश्चयार्थ संतजनीं ॥ १६ ॥ संतजनीं दृढ विश्वास धरावा । मग विसरावा संदेह तो ॥ ७॥ संदेह धरिते कल्पना आपुली । निर्विकल्प केली साधुजनीं ॥१८ ॥ साधुजनीं केला निश्चयो धरावा तेथें अहंभावा उरी नाहीं ॥ १९ ॥ उरी नाहीं संतसंगें संदेहासी । रामीं रामदासीं निःसंदेह ॥ २० ॥

॥ ७६ ॥ दृश्यहि दिसेना अंधासि पाहातां । परि तया ज्ञाता ह्मणों नये ॥ १ ॥ ह्मणों नये तैसें अज्ञाना विज्ञान । पूर्ण समाधान वेगळेंची ॥ २ ॥ वेगळेंची कळे क्षीर नीर हंसा । दास ह्मणे तैसा अनुभव ॥ ३ ॥

॥ ७७ ॥ ज्ञानाचें लक्षण क्रिया-संरक्षण । वरी विशेषण राम-नाम ॥ १ ॥ रामनाम वाचे विवेक अंतरीं । अनुताप वरी त्यागा वया ॥ २ ॥ त्यागावया भोग बाह्य लोलंगता । पाविजे तत्वता अनुतापें ॥ ३ ॥ अनुतापें त्याग बाह्यात्कारीं झाला । विवेकानें केला अंतरींचा ॥ ४ ॥ अंतरींचा त्याग विवेकीं करावा । बाह्य तो धरावा अनुतापें ॥ ५ ॥ अनुतापें भक्ति विवेक वैराग्य । घडे त्याचें भाग्य काय सांगों ॥ ६ ॥ काय सांगों भाग्य अचळ चळेना । महिमा कळेना ब्रह्मादिकां ॥ ७ ॥ ब्रह्मादिकां लाभ ज्ञानाचा दुर्लभ । तो होय सुलभ साधुसंगें ॥ ८ ॥ साधुसंगें साधु होइजे आपण । सांगतसे खूण रामदास ॥ ९ ॥

॥ ७८ ॥ मुक्तपणें रामनामाचा अव्हेरु । करी तो गव्हारु मुक्त नव्हे ॥ १ ॥ मुक्त नव्हे काय स्वयें शूळपाणी[1] । राम-नाम-वाणी उच्चारितो ॥ २ ॥ उच्चारितो शिव तेथें किती जीव । बापुडे मानव देहधारी ॥ ३ ॥ देहधारी नर धन्य तो साचार । वाचे निरंतर रामनाम ॥ ४ ॥ रामनाम वाचे रूप अभ्यंतरीं । धन्य तो संसारीं दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ ७८ ॥ नाम घेतां राम-रूप ठायीं पडे । गुज तें सांपडे योगि-यांचें ॥ १ ॥ योगियांचें गुज सर्वां ठायीं असे । परि तें न दिसे ज्ञाना विण ॥ २ ॥ ज्ञानाविण योग ज्ञानाविण भोग । ज्ञानाविण त्याग वाउगाची ॥ ३ ॥ वाउगाची धर्म वाउगेंचि कर्म । गर्भगीता-वर्म बोलियेली ॥ ४ ॥ बोलियेली वर्म ज्ञान हें सार्थक । येर निरर्थक

---

१ शंकर.

सर्व धर्म ॥ ५ ॥ सर्व धर्म त्यागीं मज शरण येई । अष्टादशाध्यायीं बोलियेलें ॥ ६ ॥ बोलियेलें ज्ञान आगम-निगमीं । ज्ञानेंविण ऊर्मी निरसेना ॥ ७ ॥ निरसेना ऊर्मी आत्मज्ञानेंविण । ज्ञानाचें लक्षण निरूपणें ॥ ८ ॥ निरूपणें ज्ञान अंतरीं प्रकाशे । विवेकें निरसे मायाजाळ ॥ ९ ॥ मायाजाळीं जन आत्मज्ञानी झाले । दास ह्मणे गेले सुटोनियां ॥ १० ॥

॥ ८० ॥ नानारंगसेकीं होताती वोरंग[1] । सर्वदा सुरंग रामरंग । ॥ १ ॥ रामरंग कदाकाळीं वोरंगेना । तेथें राहें मना रंगोनियां ॥ २ ॥ रंगोनियां राहें तद्रूप होवोनी । मग जनीं वनीं समाधान ॥ ३ समाधान घडे राघवीं मिळतां । मग दुर्मिळता कदा नाहीं ॥ ४ ॥ कदा नाहीं खेद सर्वही आनंद । सुखाचा संवाद संत-संगें ॥ ५ ॥ संतसंगें जन्मसार्थक होईल । राम सांपडेल जवळीच ॥ ६ ॥ जवळीच राम असोनी चुकलों । थोर भांबावलों मायिकासी ॥ ७ ॥ मायिकासी प्राणी सत्यचि मानिती । सत्य तें नेणती जाणपणें ॥ ८ ॥ जाणपणें मनीं अज्ञान थारलें[3] । तेंचि विस्तारलें ज्ञानरूपें ॥ ९ ॥ ज्ञानरूपें भ्रांति सामावली चित्तीं । संशयनिवृत्ति नव्हे तेणें ॥ १० ॥ नव्हे तेणें रूप ठाउकें रामाचें । जें कां विश्रामाचें माहियेर ॥ ११ ॥ माहियेरें घडे संशय-निवृत्ती । राम- सीतापती-चेनि नामें ॥ १२ ॥ रामनामें रूप सर्वही नीरसे । जो कोणी विश्वासे राम-नामीं ॥ १३ ॥ रामनामीं चित्त ठेवूनी असावें । दुश्चित्त नसावें सर्व काळ ॥ १४ ॥ सर्व काळ गेला सार्थकीं जयाचा धन्य तो देवाचा दास ह्मणे ॥ १५ ॥

॥ ८१ ॥ दर्पणीं पाहातां दिसे सर्व आंग । परि पृष्ठिभाग आढळेना ॥ १ ॥ आपुलीच पाठी आपणा न दिसे । ऐसें बोलतसे सर्व जन ॥ २ ॥ आपशुद्धि नेणे त्या काय करावें । ह्मणोनि जाणावें

---

१ विकार. २ बेरंग. ३ स्थिरावलें.

आपणासी ॥ ३ ॥ आपणासी जाणे संताचे संगती । जया अधोगती जन्म नाहीं ॥ ४ ॥ जन्म नाहीं मृत्यु नाहीं येणें जाणें । स्वरूपीं राहाणें दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ ८२ ॥ भयानक स्वप्न जया वाटे भयें । तेणें निजों नये सर्व काळ ॥ १ ॥ सर्वकाळ जागा विवेकसंगतीं । तयासी कल्पांतीं भय नाहीं॥२॥ भय उठे देहीं तूं तंव विदेही । देहातीत पाहीं आपणासी ॥ ३ ॥ आपणा नेणतां वाटे नाना चिंता । ह्मणोनी दुश्चिता राहूं नये ॥ ४ ॥ राहूं नये कदा या देहसंबंधीं । मनीं धरीं शुद्धी स्वरूपाची ॥५॥ स्वरूपाची शुद्धि जया ठायीं पडे । तया नरा घडे समाधान ॥ ६ ॥ समाधान घडे देव आठवितां । रामदासी चिंता दूर ठेली ॥ ७ ॥

॥ ८३ ॥ जंव आहे तुज हा देह-संबंधु । तंव नव्हे बोधु राघवाचा ॥ १ ॥ राघवाचा बोध या देहा वेगळा । देह- कळवळा तेथें नाहीं ॥ २॥ नाहीं सुख दुःख नाहीं येणें जाणें । चिरंजीव होणें रामरूपीं ॥ ३ ॥ रामरूपें होय जन्म मृत्यु वाव । विश्रांतीचा ठाव राम-एक ॥४॥ राम एकरूपी सर्वरूपीं आहे । अनुभवीं पाहें आपुलिया ॥ ५ ॥ आपुल्या अंतरीं बाह्य निरंतरीं । सर्व सृष्टीभरी नांदतसे ॥ ६ ॥ नांदतसे सदा जवळी कळेना । कदाआकळेना साधुविण ॥ ७ ॥ साधुविण राम धांडोळितां श्रम । नव्हेचि विश्राम साधुविणें ॥८॥साधूवीण राम कदा आकळेना । संदेह तुटेना कांहीं केल्या ॥९ कांहीं केल्या नव्हे साधुसंताविण । रामदासीं खूण सांगतसे ॥ १० ॥

॥ ८४ ॥ लागलासे मूळीं हा देहसंबंधु । करितसे खेदु अहंभावें ॥ अहंभावें कदा नये पुरवला । भव-भ्रम झाला दुःखराशी ॥२॥ दुःखराशी झाल्या देहाचे संबंधें । सर्व ज्ञानबोधें तुटतील ॥ ३ ॥ तुटती

१ व्यर्थ.

संबंध संतांचे राहणी। होईल झाडणी पंचभूतां ॥ ४ ॥ पंचभूतां लयो स्वरूप अन्वयो। तुटला संशयो संबंधाचा ॥ ५ ॥

॥ ८५ ॥ पाहतां दिसेना तेंचि बरें पाहें। तेथें रूप आहे राघवाचें ॥ १ ॥ राघवाचें रूप जाणावें अरूप। शुद्ध सत्स्वरूप निराकार ॥ २॥ निराकार राम देखतां विश्राम। दुरी टाके श्रम संसारींचा ॥ ३ ॥ संसारींचा श्रम राघवीं असेना। परि तो दिसेना राम डोळां ॥ ४ ॥ राम डोळां आहे अनुभवें पाहें। मीपण न साहे रामरूपीं ॥ ५ ॥ रामरूपीं नाम रूप दोनी नाहीं। तेथें मना राहीं सर्व काळ ॥ ६ ॥ सर्वकाळ राम-दर्शन होतसे। निर्गुणीं विश्वासे मन माझें ॥ ७ ॥ मन माझें राम-स्वरूपीं संचरे। तेणें देहीं भरे विदेहता ॥ ८ ॥ विदेहता देहीं अलक्ष लक्षावें। निःशब्दा बोलावें संतसंगें ॥ ९ ॥ संतसंगें घडे निःसंगाचा संग। राघवीं संयोग रामदासी ॥ १० ॥

॥ ८६ ॥ ओळखतां ज्ञान ओळखी मोडली। भेटी हे जोडली आपणासी॥१॥आपणांसी भेटी झाली बहुतां दिसा। तुटला वळसा मीपणाचा ॥ २ ॥ मीपणाचा भाव भावें केला वाव। दास ह्मणे देव प्रकटला ॥ ३ ॥

॥ ८७ ॥ प्रकटला देव जयाचे अंतरीं। तया नाहीं उरी मीपणाची ॥ १ ॥ मीपणाची उरी तूंपणा भेटतां। आपणा पाहतां वाव झाली ॥ २ ॥ वाव झाली देव देखतां दाटणी। दास ह्मणे वाणी वेडावली ॥ ३ ॥

॥ ८८ ॥ वेडावली वाणी वेदाची बोलतां। देव पाहों जातां अनिर्वाच्यं[1] ॥१ ॥ अनिर्वाच्य देव वाचा बोलूं गेली। जिव्हाहि चिरली भूधराची[2] ॥ २ ॥ भूधराची जिव्हा झालीसे कुंठित। दास ह्मणे अंत नकळे याचा ॥ ३ ॥

---

१ जें बोलतां येत नाहीं तें. २ शेषाची.

॥ ८९॥ नित्य निरंतर सर्वांचे अंतरीं। तोचि निराकारी बोलिजेतो ॥ १ ॥ बोलिजेतो संत महंत जाणती। खुणेसी बाणती विवंचितां ॥ २ ॥ विवंचितां रामनामचि होयिजे। ये गोष्टीची कीजे विचारणा ॥ ३ ॥ विचारणा सार विचारें उद्धार। साधु योगेश्वर विचारेंचि ॥ ४ ॥ विचारेंचि जनीं होतसे सार्थक। धन्य हा विवेक दास ह्मणे ॥ ५ ॥ ॥

॥ ९०॥ करीं घेतां नये टाकितां न जाये। तैसें रूप आहे राघवाचें ॥ १ ॥ राघवाचें रूप पाहतां न दिसे। डोळां भरलेंसे सर्वकाळ ॥२॥ सर्वकाळ भेटी कदा नाहीं तुटी। रामदासीं लुटी स्वरूपाची॥३॥

॥ ९१ ॥ तत्वमसि जाण अहंब्रह्म ऐसें। जाण हें विश्वासें महावाक्यें ॥ १ ॥ अहं आत्मा ब्रह्म आणि ब्रह्मज्ञान। दास ह्मणे वर्म वेदवाक्यें ॥२॥ वेदवाक्यें रामीं रामदास पाहे। मुख्य पद लाहे निवेदनें ३

॥ ९२॥ तूंचि ब्रह्म ऐसें वेदाचें वचन। तेंचि संतजन दृढ करी ॥ १ ॥ दृढ करी साधु तूंचि ब्रह्म ऐसें[1]। तरि कां विश्वासें धरिजेना ॥ २ ॥ धरिजेना मनीं साधूचें वचन। विदेही अमान्य कां करावा ॥ ३ ॥ कां करावा निश्चय स्वयें स्वरूपाचा। तिहीं प्रतीतींचा ऐक्यभाव ॥ ४ ॥ ऐक्यभाव जरि संतांचे वचनीं। तरि समाधानीं पाविजेल ॥ ५ ॥ पाविजेल निज स्वरूप आपुलें। जरि विश्वासलें मन तेथें ॥६॥ मनाचा विश्राम तोचि आत्माराम। रामदासीं वर्म सतसंगें॥७॥

॥ ९३ ॥ गीता भागवतीं उपदेश केला। अर्जुना दाविला देव कृष्णें ॥ १ ॥ कृष्णें दाखविला देव तो वेगळा। बोलिजे आगळा सर्वांहूनी ॥ २ ॥ सर्वांहूनी सार देव तो साचार। दास ह्मणे पार अनुभवें ॥ ३ ॥

॥ ९४ ॥ कल्पनेचा देव कल्पनेची पूजा। तेथें कोणी दुजा आढळेना ॥ १ ॥ आढळेना देव आढळेना भक्त। कल्पनेरहित काय

[1] तूं शिव आहेस.

आहे ॥ २ ॥ आहे तैसें आहे कल्पना न साहे । दास ह्मणे पाहें अनुभवें ॥ ३ ॥

॥ ९५ ॥ अनुभवें वाचे बोलिला न जाय । भाव नेणे काय भावूं आतां ॥ १ ॥ भावूं आतां देव कैसा निरावेव[1] । ह्मणोनियां भाव सगुणासी ॥ २ ॥ सगुणासी भाव लावितां स्वभाव । पालटे अभाव दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ ९६ ॥ भावनेचा देव भावार्थं भाविला । देव भक्त झाला भावनेचा ॥ १ ॥ भावनेचा देव भावनेचा भक्त । भावनेनें मुक्त भावीतसे ॥ २ ॥ भावितसे मग त्याहूनीं तें अन्न । दास ह्मणे ज्ञान ओळखावें ॥ ३ ॥

॥ ९७ ॥ माझा स्वामी असे संकल्पापरता । शब्दीं काय आतां स्तुति करूं ॥ १ ॥ स्तुति करूं जातां अंतरला दुरी । मीतूंपणा उरी उरों नेदी ॥ २ ॥ उरों नेदी उरी स्वामी-सेवा-पण । एकाकी आपण काय केलें ॥ ३ ॥ केलें संघटन कापुर अग्नीसी । जैसी भिन्नत्वासी उरी नाहीं ॥ ४ ॥ तैसी नाहीं उरी रामीं रामदासा । स्वयें होय ऐसा तोचि धन्य ॥ ५ ॥

॥ ९८ ॥ प्रवृत्ति सासुरें निवृत्ति माहेर । तेथें निरंतर मन माझें ॥ १ ॥ माझें मनीं सदा माहेर तुटेना । सासुरीं सुटेना काय करूं ॥ २ ॥ काय करूं मज लागला लौकिक । तेणें हा विवेक दुरी जाय ॥ ३ ॥ दुरी जाय हित मजचि देखतां । प्रयत्न करूं जातां होत नाहीं ॥ ४ ॥ होत नाहीं यत्न संत-संगा-विण । रामदासीं खूण सांगतसे ॥ ५ ॥

॥ ९९ ॥ अर्थाविणें पाठ कासया करावें । व्यर्थचि मरावें घोकोनियां ॥ १ ॥ घोकूनियां काय वेगीं अर्थ पाहें । अर्थरूप राहें देखोनियां ॥ २ ॥ देखोनियां अर्थ सार्थक करावें । रामदास भावें सांगतसे ॥ ३ ॥

॥ १०० ॥ वस्तूचा निर्धार होय अपरंपार । साधनाचें सार नि-

---

१ अवयवरहित.

रूपण ॥ १ ॥ निरूपणा ऐसें सार नाहीं दुजें । जेणें सर्व बीजें हाता येती ॥२॥ हाता येती बीजें ज्ञानाचीं सहजें । निः संदेह भोजें नाचतसे ॥ ३ ॥ नाचतसे सदा विवेक अंतरीं । मायामोहपूरीं बुडों नेदी ॥४॥ बुडों नेदी कदाकाळीं निरूपण । रामदासी खूण संतसंगें ॥६॥

॥ १०१ ॥ निरूपण सार अद्वैत करावें । तेणें उद्धरावें निश्चयेंसीं ॥ १ ॥ निश्चयेंसीं पाहीं आपुली ओळखी । तोचि एक सुखी जनामध्यें ॥२॥ जनामध्यें सुखी परत्र-साधनें । संसार-बंधनें तया नाहीं ॥ ३॥ तया नाहीं देहबुद्धीची अहंता । देहीं विदेहता वस्तुरूप ॥ ४ ॥ वस्तुरूप होय मीपण त्यागितां । शाश्वत भावितां[3] दास मुक्त ॥ ५ ॥

॥ १०२ ॥ निरूपणें भक्ति निरूपणें ज्ञान । अनुताप पूर्ण निरूपणें ॥ १ ॥ निरूपणें योग योगाचा संयोग । निरूपणें त्याग घडतसे ॥ २ ॥ घडतसे सर्व कांहीं निरूपणें । बाणती लक्षणें सज्जनांचीं ॥ ३ ॥ सज्जनांचीं मतें सज्जन जाणती । येर ते नेणती जाणपणें ॥ ४ ॥ जाणत्या नेणत्या होय समाधान । करावें मनन दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १०३॥ पूर्ण समाधान होय निरूपणें । परि जाणपणें बुडविलें ॥ १ ॥ बुडविलें देहातीत समाधान । देह-अभिमान वाढविला ॥ २ ॥ वाढविला तर्क वायां निरूपणीं । जाणावें पापिणी काय केलें ॥ ३ ॥काय केलें ऐसें जाणत जाणतां । स्वरूपीं अहंता कामा नये ॥ ४ ॥ कामा नये देह-बुद्धीचें जाणणें । दास निरूपणें सावधान ॥ ५ ॥

॥ १०४ ॥ गीतेचें लक्षण हेंचि हें प्रमाण । श्रवण मनन सर्वकाळ ॥ १ ॥ सर्वकाळ सारासार-विचारणा । वस्तूची चाळना निरंतर ॥ २ ॥ निरंतर ध्यास लागला अंतरीं । धारणा हि धरीं निर्गुणाची

---

१ सुखानें. २ परलोकीं. ३ मानितां.

॥ ३ ॥ निर्गुणा-संगती निर्गुण होईजे। प्रत्यावृत्ति कीजे निरूपणें ॥ ४ ॥ निरूपणें होय अलभ्याचा लाभ। साधन सुलभ दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १०५ ॥ निरूपणा ऐसें नाहीं समाधान। आणिक साधन आढळेना ॥ १ ॥ भक्ति ज्ञान घडे वैराग्य आंतुडे। भावार्थ सांपडे निरूपणें ॥ २ ॥ शांति दया क्षमा नैराश्यता मनीं। आतुडे उन्मनी तेणें गुणें ॥ ३ ॥ ऋद्धि सिद्धि दासी होती निरूपणें। श्रवण-मननें निदिध्यासें ॥ ४ ॥ भ्रांतांचा संदेह तुटे एकसरा। दास ह्मणे करा निरूपण ॥ ५ ॥

॥१०६॥ निरूपणें निज लाभे सर्व कांहीं। दुजें ऐसें नाहीं पाहों जातां ॥ १॥ साराचेंहि सार मना अगोचर। तें लाभे साचार निरूपणें ॥२॥ दाखवितां नये बोलिलें न जाय। त्याची कळे सोय निरूपणें ॥३॥ मनासी नकळे मीपणा नाढळे। तें गुज निवळे निरूपणें ॥४॥ विकल्पाचें कोडें तर्काचें सांकडें। तें जोडे रोकडें निरूपणें ॥५॥ मन हें चंचळ तें होय निश्चळ। साधनाचें फळ दास ह्मणे ॥ ६

॥ १०७॥ केलेंचि करावें पुन्हा निरूपण। तरि वाणे खूण कांहीं एक ॥ १ ॥ कांहीं एक काळ निरूपणें गेला। तोचि एक भला समाधानी ॥ २ ॥ समाधानी भला निरूपणीं राहे। पाहिलेंचि पाहे निरूपणें ॥ ३ ॥ निरूपणें पाहे श्रवण मनन। होय समाधान निदिध्यास ॥ ४ ॥ निदि-ध्यास निज-वस्तूचा धरावा। संसार तरावा दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १०८ ॥ एकदा जेवितां नव्हे समाधान। प्रतिदिनीं अन्न खाणें लागे ॥ १. ॥ तैसें निरूपणें केलेंचि करावें। परि न करावें उदासीन ॥ २ ॥ प्रतिदिनीं अन्न प्रत्यहीं जीवन। देह-संरक्षण करावया ॥ ३ ॥ प्रत्यहीं संसारीं बोलावें लागतें। कांहीं केलिया तें सुटे-

---

१ निवारण. २ मिळे. ३ निराशपणा.

ना कीं ॥ ४ ॥ प्रतिदिनीं देह पाळावा लागतो। शुद्ध करावा तो रात्रंदिवस ॥ ५ ॥ मत्यहीं देहानें भोगिलें भोगावें । त्यागिलें त्यागावें दास ह्मणे ॥ ६ ॥

॥ १०९ ॥ आपुल्या भोजनीं पोट हें भरेना। लागे उपार्जना दुसऱ्याची ॥ १ ॥ दुसऱ्याची सेवा करितां वेतन। पाविजे तें अन्न लोकामध्यें ॥ २ ॥ लोकामध्यें उपासितां देह दारा। मागावा मुशारा कोणापासीं ॥ ३ ॥ कोणापासीं कोणें काय हें सांगावें । कैसेनी मागावें वेतनासी ॥ ४ ॥ वेतनासी जनीं तरिच पाविजे। जरी सेवा कीजे स्वामीयाची ॥ ५ ॥ स्वामीयाची सेवा करितां उत्पन्न। स्वामी तो प्रसन्न होत असे ॥ ६ ॥ होत असे देव संतुष्ट भजतां। मुक्ति सायुज्यता तेणें लाभे ॥ ७ ॥ लाभ नवविधा तेणें चतुर्विधा। पुसावें सुबद्धा सज्जनासी ॥८॥ सज्जनासीं पूजा देहासी भजतां। भार भगवंता कैसा पडे ॥ ९ ॥ कैसा भार पडे देहाचे भजनें। भक्तीचेनी गुणें देव पावे ॥ १० ॥ देव पावतसे भजतां देवासी। सेवितां देहासी देव कैंचा ॥ ११ ॥ देव कैंचा देव सेविल्या वांचूनी । तत्व-विवंचनीं दास ह्मणे ॥ १२ ॥

॥ ११० ॥ शौच केलें तेणें शुचिर्भूत झाला। जळस्नानें गेला मळ त्याचा ॥ १ ॥ मळ-त्यागें झालें शरीर निर्मळ अंतरींचा मळ कैसा जातो ॥ २ ॥ कैसा जातो काम-क्रोध-लोभ-दंभ। नांदतो स्वयंभ अंतर्यामीं ॥ ३ ॥ अंतर्यामीं आधीं होईजे निर्मळ। तेणें तुटे मूळ संसाराचें ॥ ४ ॥ संसाराचें मळ सूक्ष्मीं गुंतलें। मनहीं गुंतलें विभ्रमासी ॥५॥ विभ्रमासी बरें शोधोनि पहावें। अंतरीं रहावें निष्ठावंत ॥ ६ ॥ निष्ठावंत ज्ञान पूर्ण समाधान। मग संध्या स्नान सफळित ॥ ७ ॥ सफळित संध्या संदेह नसतां । निःसंदेह होतां समाधान ॥ ८ ॥ समाधान नाहीं स्नान संध्या कांहीं। लौकिकाचे ठायीं लोक

---

१ दृढनिश्चयाचा. २ विचारामध्यें.

लाज ॥ ९ ॥ लोकलाजे सर्व लौकिकचि केला । देव दुरावला वरप-णें ॥ १० ॥ वरपणें देव कदा सांपडेना । निष्ठेचा घडेना भक्तिभाव । ॥ ११ ॥ भक्ति ते भावेंचि भाव तो जायांचा । कर्म-लौकिकाचा खटाटोप ॥ १२ ॥ खटाटोपें देव कदा पाविजेना । निश्चय घडेना शाश्वताचा ॥ १३ ॥ शाश्वताचा शोध अंतरीं असतां । सर्व कांहीं पहातां निरर्थक ॥ १४ ॥ निरर्थक तीर्थें निरर्थक व्रतें । दास ह्मणे जेथें ज्ञान नाहीं ॥ १५ ॥

॥ १११ ॥ अनंताचा अंत पहावया गेलों । तेणें विसरलों आप-णासी ॥ १ ॥ आपणा आपण पहातां दिसेना । रूप गवसेना दोहीं-कडे ॥ २ ॥ दोहींकडे देव आपणची आहे । संग हा न साहे माझा मज ॥ ३ ॥ माझा मज भार जाहला बहुत । देखत देखत कळों आला ॥ ४ ॥ कळों आला भार पाहिला विचार । पुढें सारासार वि-चारणा ॥ ५ ॥ विचारणा झाली रामीं रामदासीं । सर्वहि संगासी मुक्त केली ॥ ६ ॥ मुक्त केली मोक्षा मुक्तीची उपेक्षा । तुटली अपेक्षा कोणीएक ॥ ७ ॥

॥ ११२ ॥ पहिलें प्रथम मूळीं परब्रह्म । व्यापक सूक्षम जेथें तेथें ॥ १ ॥ जेथें तेथें वस्तु आहे निराकार । शुद्ध व्योमाकार प्रकटित ॥ ॥ २ ॥ प्रकटित असे दिसेना ना भासे । विचार विलसे ज्ञानियासी ॥ ३ ॥ ज्ञानियासी ज्ञान कळे निरंजन । आणि जन वन सारिखेंचि ॥ ४ ॥ सारिखेंचि आहे देव ओळखतां । जेथें तेथें जातां देव भासे ॥ ५ ॥ देव भासे मनीं नित्य निरंतर । बाह्य अभ्यंतर व्यापूनियां ॥ ६ ॥ व्यापूनियां आहे सर्वांचे अंतरीं । अनुभवें हरी वोळखावा ॥ ७ ॥ ओळखावा परि ओळखतां नये । ह्मणोनी उपाये साधुसंग ॥ ८ ॥ साधु-संग धरीं श्रवण विवरीं । सारासार करीं विचारणा ॥ ९ ॥ विचारणा करीं देवा निर्गुणाची । आणि सगुणाची उपासना

---

१ दृश्याच्या अभिमानानें. २ शुद्ध.

॥ १० ॥ उपासना कर्म हों आधीं पाळावें । मग सांभाळावें ब्रह्मज्ञान ॥ ११ ॥ ब्रह्मज्ञान नसे तें जन आंधळें । सन्मार्गीं पांगुळें क्रियाभ्रष्ट ॥ १२ ॥ क्रियाभ्रष्ट कर्म-उपासनेंविण । नेणतां निर्गुण सर्व मिथ्या ॥ १३ ॥ सर्व मिथ्या जंव ब्रह्मज्ञान नाहीं । क्रिया कर्म कांहीं सोड-विना ॥ १४ ॥ सोडविना कर्म या कर्मापासोनी । भगवंता-वांचोनी तारांबळी ॥ १५ ॥ तारांबळी झाली देवासीं नेणतां । कर्मीं गुंडा-ळितां देव कैंचा ॥ १६ ॥ देव कैंचा भेटे कर्म उरे पुढें । संशयचि वाढे सर्वकाळ ॥ १७ ॥ सर्व काळ गेला संदेहीं पडतां । नित्य चोखंळितां[1] कलेवर ॥ १८॥ कलेवर काय नित्य धूत गेला । लावितो कोणाला उपकार ॥ १९ ॥ उपकार कैंचा सेवक देहाचा । आणि कुटुंबाचा भारवाही ॥ २० ॥ भारवाही झाला देवासी चुकला । लौकिकचि केला जन्मवरी ॥२१ ॥ जन्मवरी केलें अंतीं व्यर्थ गेलें । कासावीस झालें वायाविण ॥२२॥ वायाविण काळ गेला कीं निष्फळ । कर्म हें सबळ सुटेना कीं ॥ २३ ॥ सुटेना कीं कर्म कोण सोडविता । सोडूनी अनंता कर्में केलीं ॥ २४ ॥ कर्में केलीं देह चालतां निर्मळ । खंगतां ओंगळ देह झाला ॥ २५ ॥ देह झाला क्षीण सदा हगवण । मृत्ति-केचा शीण कोण करी ॥ २६ ॥ कोण करी तेव्हां कर्माचें पाळण । झाली भणभण शरीराची॥२७॥ शरीराची जेव्हां झाली भणभण । तेव्हां नारायण भजों पाहे ॥ २८ ॥ भजों पाहे तेव्हां नारायण कैंचा । गेला अभाग्याचा व्यर्थ काळ ॥ २९ ॥ व्यर्थ काळ गेला देवा न भजतां । देह[2] चोखाळितां चोखळेना ॥ ३० ॥ चोखाळिला देहो वा-ढला संदेहो । अंतकाळीं पाहो दैन्यवाणा ॥ ३१ ॥ दैन्यवाणा पाहे देवा न भजतां । पाहा तुला आतां कोण सोडी ॥ ३२ ॥ कोण सोडी देव धुंडिल्या-वांचूनी । ह्मणोनी भजनीं सावधान ॥ ३३ ॥ सावधा-नपणें देवासी शोधावें । तेणेंचि साधावें परलोक ॥ ३४ ॥ परलोक

---

१ शुद्ध करितां. २ देह.

साधे संताचे संगती। चुके अधोगती गर्भवास ॥ ३५ ॥ गर्भवास चुके ज्ञान अभ्यासितां। वस्तूसी पाहतां वस्तुरूप ॥ ३६ ॥ वस्तुरूप होणें विवेकाच्या गुणें। नित्य निरूपणें सारासार ॥ ३७॥ सारासार घडे असाराचा त्याग। योगिया निःसंग सहजची ॥ ३८ ॥ सहजचि कर्मा पासूनी सुटला। बोधें विनटला परब्रह्मीं ॥ ३९ ॥ परब्रह्मीं हेतु लागतां अहेतु। देहं देहांतीतु रामदास ॥ ४० ॥

॥११३॥ कर्म चित्तशुद्धि होउनीयां गेलीं। मग उपासीली उपासना॥१॥ उपासना-मिसें देव ठायीं पडे। संदेहचि उडे एकसरा॥२॥ एकसरा पंथें सांपडे सुगम। जैसे विहंगम फळावरी॥ ३॥ फळावरी झड जातां अनायासीं। निष्फळ असोसी वायांविण ॥४॥ वायांविण शीण कासया करावा। निष्फळ जाणावा संसार हा ॥५॥ संसाराचा सोस कर्मीं निदिध्यास। तेणें जगदीश अंतरला ॥ ६ ॥ अंतरला देव अंतरों न द्यावा। विवेक पहावा सज्जनाचा ॥ ७ ॥ सज्जनाचा योग सर्वांचा वियोग। आणि त्याचा त्याग चमत्कारें ॥ ८ ॥ चमत्कारें त्याग तत्व-विहरणें। शीघ्रचि पावणें मोक्षपदीं ॥ ९ ॥ मोक्षपदीं ज्ञान रामदासीं झालें। बंधन तुटलें संशयाचें ॥ १० ॥

॥ ११४ ॥ संशयाचें कर्म संशयीं पडिलें। तें कोणें सोडिलें ज्ञानेंविण ॥ १ ॥ ज्ञानेंविण देव कैंचा ठायीं पडे। अज्ञानें बापुडें गुंडाळलें ॥ २॥ गुंडाळलें सर्व लौकिकाकरीतां। लौकिक पाहतां उद्धरेना ॥ ३ ॥ उद्धरेना लोक हे कोणी कोणासी। व्यर्थचि देवासी अंतरावें ॥ ४ ॥ अंतरावें व्हावें बहुतां अधीन। बहुतांचें मन राखवेना ॥ ५ ॥ राखवेना मन बहुता जनाचें। आणि सज्जनाचें वर्म चुके ॥ ६॥ वर्म चुके कर्म आडवेंचि आलें। नाहीं ओळखिलें आत्मयासी ॥ ७ ॥ आत्मयासी जाणे तोचि एक भला। संसारीं सुटला विवेकानें ॥ ८ ॥ विवेकानें लाभ पावावा आपुला। लौकिकें देवाला सोडूं नये ॥ ९ ॥

१ रंगला. देहाच्या पलीकडे गेलेला.

सोडूं नये ज्ञान सगुणीं भजणें। भक्ति निवेदनें वोळखावी ॥ १० ॥ वोळखावी भक्ति सायुज्यता मुक्ती। येणें होय गती दास ह्मणे॥११॥

॥ ११५ ॥ अस्थींचा विटाळ होतां स्नान केलें । चुडे दांतवले[1] कामयासी ॥ १ ॥ आचमन करावें शूद्राच्या विटाळें। हाटाचे चौंढाळ[2] कोण जाणे ॥ २ ॥ नदीचे प्रवाहीं आंत पाहों नये । स्नान संध्या होये अग्रोदकीं ॥३॥ ओले चर्मी दूध होत आहे हिंग। स्वयंपाकीं सांग सेविताती ॥ ४ ॥ रामदास ह्मणे हें कोणी न पाहे। देह मूळीं आहे विटाळाचा ॥ ५ ॥

॥ ११६ ॥ विटाळाचा देह विटाळें वाढला । तुवां शुद्ध केला कोणेपरी॥ १॥ पातकाचा देह पातकें जडला। विचारितां आला प्रत्ययासी ॥२॥ अस्थींचा पंजर शिरा गुंडाळीला । विष्ठेनें भरला मळमूत्रें ॥ ३ ॥ जंत किडे ओक आंतडीं कातडीं। बाह्यात्कारीं वेडीं भादरती ॥ ४ ॥ भादरले केश मागुती निघती। पुन्हा भादरती लागवेगें ॥ ५॥ भादरिली डोयी घेत प्रायश्चित्त। अपानीं घांसित मृत्तिकेनें ॥ ६ ॥ भादरीली डोई पळाला विटाळ। मागुता चांडाळ भादरितो ॥ ७॥ बरा शुद्ध केला पुन्हा पापी झाला। पुन्हा भादरिला लागवेगें॥ ८ ॥ सावकाश कांहीं विचार पहावा। जेणें करीं देवा पाविजेतो॥ ९॥ पाविजेतो देवा भक्तिनिवेदनें। शुद्ध आत्मज्ञान रामदासीं॥ १० ॥

॥ ११७ ॥ पोट भरावया मांडिला उपाव । झाला कासावीस रामाविणें ॥ १ ॥ राजा पहावया प्रजा धुंडाळितो। कासावीस होतो बाउगाची ॥२॥ द्रव्य साधावया निर्द्रव्याचा संग।तेथें कैचें मग द्रव्य मिळे॥ ३ ॥ ब्रह्म साधावया कर्ममार्गें गेला तंव कर्में केला कासावीस ॥ ४ ॥ सुटिका व्हावया बंधनचीं केलें। तेणें तें सुटलें केविं घडे ॥ ५ ॥ केविं घडे दृढरोगें आरोग्यता। कुपथ्यानें व्यथा

[1] हस्तिदंताचे. [2] ढवळाढवळ.

वाढतसे ॥ ६ ॥ एका व्यथा एकीं औषध घेतलें । दास ह्मणे झालें तयापरी ॥ ७ ॥

॥ ११८ ॥ चित्त आहे कैसें मळिण तें कैसें । शुद्ध होतें कैसें विचारावें॥१॥वैद्य ओळखीना रोगहि कळेना ।औषध मिळेना प्रचितीचें॥ २॥ अनुमानें देव अनुममानें भक्त । अनुमानें मुक्त अनुमानी ॥३॥अनुमानें केलें अनुमानें कल्पिलें।निष्फळ जाहलें सर्व कांहीं॥४ सर्व कांहीं बरें प्रचिति आलिया । दास ह्मणे वायां अप्रचिती ॥ ५॥

॥११९॥ प्रचितीचा देव प्रचितीचा भाव । करावा उपाव समचित्त ॥ १ ॥ प्रचितीचा वैद्य प्रचितीची मात्रा । प्रचीतीच्या मंत्रा पाठ कीजे ॥ २ ॥ प्रचितीनें कोणीएक तें पाहावें । जन ओळखावे प्रचीतीनें ॥ ३ ॥ प्रचीतीनें इष्ट प्रचीतीनें मित्र । प्रचीतीनें सूत्र कोणीएक ॥ ४ ॥ कोणीएक काय प्रचीती उपाय । दास ह्मणे सोय प्रचितीची ॥ ५ ॥

॥ १२० ॥ प्रचिती वेगळें मिथ्या सर्व कांहीं । निष्फळची पाहीं अप्रचिती ॥ १ ॥ अप्रचिती जेथ फळ कैचें तेथ । निष्फळचि व्यर्थ कासावीस ॥२॥ प्रचीतीची रीज जया अंगीं नसे । व्यर्थ हेंचि पिसें लोभाविणें ॥ ३ ॥ लोभाविणें लाभ मानिला सुलभ । लाभ नाहीं क्षोभ प्रटकला ॥ ४॥ प्रकटला लोभ केलें निरर्थक । प्रचीती सार्थक दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १२१ ॥होते आठवण तेंचि अंतःकरण । आतां सावधान-मनें ऐका ॥१॥ संकल्प विकल्प होय नव्हे वाटे । तेंचि मन खोटें काल्पनिक ॥ २ ॥ होय नव्हे ऐसा अनुमान झाला । निश्चयचि केला तो चि बुद्धी ॥ ३ ॥ निश्चयचि केला तयाचें चिंतन । तेंचि चित्त जाण निश्चयेंसीं ॥ ४ ॥ अहंकारासवें देह चालताहे । दास ह्मणे पाहें अनुभवें ॥ ५ ॥

॥ १२२॥ करावें तें काय तेणें होतें काय। अनुमानें काय प्राप्त

होतें॥१॥प्राप्त होतें काय ऐसेंहि कळेना॥नये अनुमाना सर्व कांहीं २ सर्वकांहीं एका आत्मज्ञानाविण । दिसताहे शीण वाउगाची॥३ ॥ वाउगाची लाभ प्रचिती केवळा । उगाचि आगळा दिसताहे ॥ ४ ॥ दिसताहे फळ लोकांचे ह्मणती । आपुली प्रचिती कांहीं नाहीं॥५ ॥ कांहीं नाहीं पूर्व-जन्मींचें स्मरण । होय विस्मरण सर्व कांहीं ॥ ६ ॥ सर्व कांहीं मागें जाहालें कळेना । ह्मणोनी फळेना केलें कर्म ॥ ७ ॥ केलें कर्म कोणें कोणासी पुसावें । अनुमानें व्हावें कासावीस ॥ ८॥ कासावीस झाला कर्में जाजावला । व्यर्थ श्रम गेला अंतकाळीं ॥ ९ ॥ अंतकाळीं गेला सर्व सोडूनीयां । भ्रमला प्राणिया ।विस्मरणें ॥ १० ॥ विस्मरणें जाय सद्गुरु करितां । दास ह्मणे आतां गुरु करीं ॥ ११ ॥

॥१२३॥प्रत्ययाचें ज्ञान तेंचि तें प्रमाण ।येर अप्रमाण सर्व कांहीं ॥ १ ॥ सर्व कांहीं धर्म आणि कर्माऽकर्म । चुकलिया वर्म व्यर्थ जाती॥ २॥व्यर्थ जाती जन्म ज्ञानावांचूनीयां।केले कष्ट[१] वांया निरर्थक॥३॥निरर्थक जन्म पशूचीया परी । जंव तें अंतरीं ज्ञान नव्हे ॥४॥ज्ञान नव्हे सोपें तें आधीं पहावें। शाश्वत शोधावें दास ह्मणे५॥

॥ १२४ ॥ आई अधीं पुरुष हेंचि विचारावें । आपुलें करावें समाधान ॥१॥समाधान होय देव देखिलिया । देवाविण वायां शिणों नये॥२॥शिणों नये देव असोनी सर्वत्र। हें तों देह-यंत्र नाशवंत॥ ३ नाशवंत देहो नाहीं त्या संदेहो । दास ह्मणे पहा हो परब्रह्म ॥ ४ ॥

॥ १२५ ॥ ज्याचें नाम घेसी तोच तूं आहेसी । पाहें आपणासी शोधोनीयां ॥ १ ॥ शोधितां शोधितां मीपणा चि नाहीं । मीपणाचें पाहीं मूळ बरें ॥ २ ॥ मूळ बरें पाहीं न राहीं या राहा । आहां तैसे आहां सर्वगत ॥ ३ ॥ सर्वगत आत्मा तोचि तूं परमात्मा । दास अहमात्मा सांगतसे ॥ ४ ॥

---

१ कष्ट पावला.

॥ १२६ ॥ सर्वांहूनी थोर देव निराकार । मग हा विस्तार विस्तारला ॥ १ ॥ विस्तारिला जन त्वां नानापरीचा । निर्गुण पूर्वींचा देव आहे ॥ २ ॥ देव आहे सत्य येर हें असत्य । जाणतिल्य नित्य विचारणा ॥ ३ ॥ विचारणा करीं धुंडीं नानापरी । दास ह्मणे तरी तरसील ॥ ४ ॥

॥ १२७ ॥ पतित ह्मणिजे वेगळा पडिला । पावन तो झाला एकरूप ॥ १ ॥ एकरूप देव आरोप ठायींचा । तेथें दुजा कैंचा कोण आहे ॥ २ ॥ कोण आहे दुजा स्वरूपीं पहातां । विचारें पाहतं सुख आहे ॥ ३ ॥ सुख आहे मूळ आपुलें शोधितां । मनासी बोधितं रामदास ॥ ४ ॥

॥ १२८ ॥ तुकाई यमाई नमूं चंडाबाई । जाखाई जोखाई सटवाई ते ॥ १ ॥ सटवाई जगदंबा आदिशक्ति अंबा । तुह्मीं त्या स्वयंभा दाखवावें ॥ २॥ दाखवावें तुह्मीं सर्व पैलीकडे । देखतांचि घडे मोक्षपद ॥ ३ ॥ मोक्षपद घडे मोक्षासी पाहतां । तद्रूपचि होत दास ह्मणे ॥ ४ ॥

॥ १२९ ॥ नमूं रामकृष्णा आदिनारायणा । तुह्मीं त्या निर्गुणा दाखवावें ॥ १ ॥ दाखवावें निज स्वरूप आपुलें । दिसेनासें झालें काय करूं ॥ २ ॥ काय करूं आतां देवा नरहरी । पुढारी माझारी पांडुरंगा ॥ ३ ॥ पांडुरंगा देवा अगा महादेवा । तुह्मीं मज द्यावा ठाव ब्रह्मीं ॥४॥ ब्रह्मीं ब्रह्मरूप तें मज करावें । रामदास भावें प्रार्थितसे ॥ ५ ॥

॥ १३० ॥ सूर्यनारायणा देवा नमस्कार । तुवां निराकार दाखवावें ॥ १ ॥ दाखवून द्यावें निज जीववावें । चंद्रा तुज भावें प्रार्थितसें ॥ २ ॥ प्रार्थितसें मही आणि अंतरिक्षा । आह्मां त्या अलक्ष लक्षवावें ॥ ३ ॥ लक्षवावें मज आपोनारायणें । ब्रह्मप्राप्ति जागे

---

१ आकाशाला. २ अदृश्याला. ३ उदकदेवता.

वें करावें ॥ ४ ॥ करावें सनाथ आजि प्रभंजनें[1]। नक्षत्रें वरुणें दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १३१ ॥ तुह्मीं सर्व देवीं मिळोनी पावावें। मज वेगीं न्यावें परब्रह्मीं ॥ १ ॥ परब्रह्मीं न्यावें संत-अनुभवें। मज या वैभवें चाड नाहीं ॥ २ ॥ चाड नाहीं एका निर्गुणा वांचुनी। माझे ध्यानीं मनीं निरंजन ॥ ३ ॥ निरंजन माजा मज भेटवावा। तेणें होय जीवा समाधान ॥ ४ ॥ समाधान माझें करा गा सर्वहो। तुह्मांसी देहे हो विसरतां ॥ ५ ॥ विसरेना देहो चालतो तंवरी। बाह्य अभ्यंतरीं दास ह्मणे ॥ ६ ॥

॥ १३२ ॥ तूं काय झालासी अगा निरंजना। आह्मां भक्तजनां सांभाळावें ॥ १ ॥ सांभाळावें सदा सबाह्याभ्यंतरीं। आह्मां क्षणभरी सोडूं नको ॥ २ ॥ सोडूं नको वायां गुप्त कां झालासी। देवा देखिलासी संतसंगें ॥ ३ ॥ संतसगें गुप्त होऊनी पाहीला। संगत्याग झाला दर्शनेंची ॥ ४ ॥ दर्शन जाहलें तेंचि तें जाणलें। नसोनी आसलें कल्प कोडी ॥ ५ ॥ कल्पकोडी जोडी झाली निर्गुणाची। दास ह्मणे कैंचा देहबुद्धी ॥ ६ ॥

॥ १३३ ॥ देवेंविण आतां मज कंठवेना। कृपाळु तो नानाठायीं वसे ॥ १ ॥ नानाठायीं देव आहे जेथें तेथें। तयाविण रितें स्थळ नाहीं ॥ २ ॥ स्थळ नाहीं रितें ब्रह्म तें पुरतें। जेथें जावें तेथें मागें पुढें ॥ ३ ॥ मागें पुढें ब्रह्म सर्वत्र व्यापक। दास तो निःशंक तेणें गुणें ॥ ४ ॥

॥ १३४ ॥ देव निर्विकार त्या नाहीं आकार। तरि हा विस्तार कोणें केला ॥ १ ॥ कोणें केला ऐसा शोधूनी पाहावें। पाहोनी राहावें समाधान ॥ २ ॥ समाधान घडे विचार पाहतां। बुजोनी राहतां सर्वकाळ ॥ ३ ॥ सर्वकाळ पूर्वपक्ष हो सिद्धांत। वेदांत धादांत सप्रचिती ॥ ४ ॥ सप्रचिती तरि विकारीं विकार। देव निर्विकार

---

[1] वायूनें. २

जैसा तैसा ॥ ५ ॥ जैसा तैसा आहे विवेक पहावा । पडों नये गो-
सास ह्मणे ॥ ६ ॥

॥ १३५ ॥ नमूं वेदमाता जे कां सर्व सत्ता । ब्रह्मज्ञान आतां बो-
लूं कांहीं ॥ १ ॥ बोलूं कांहीं ब्रह्म जेणें तुटे भ्रम । आणि सुखें व-
ठायीं पडे ॥ २ ॥ ठायीं पडे देव आणि भावाभाव । प्रकृतिस्वभा-
सर्वकाहीं ॥ ३ ॥ सर्व कांहीं कळे संदेह मावळे । अंतर निवळे सा-
काचें ॥ ४ ॥ साधकाचें हित होय निरूपणें । श्रवण मननें दा-
ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १३६ ॥ श्रवण करावें जें तें ब्रह्मज्ञान । ज्ञानेंविण शीण का-
मा नये ॥ १ ॥ कामा नये येथें सारासार नाहीं । कथेच्या प्रवाहें
कोण साध्य ॥ २ ॥ साध्य तेंचि घ्यावें येर तें सोडावें । विचारा-
नावें जेथें शून्य ॥ ३ ॥ जेथें शून्य ज्ञान सर्व अनुमान । अनुमा-
धन्य होइजेल ॥ ४ ॥ होइजेना धन्य निरंजनेंविण । रामदास खूण
सांगतसे ॥ ५ ॥

॥ १३७ ॥ राम कैसा आहे हें आधीं पाहावें । मग सुखें नावें दा-
स्य करूं ॥ १ ॥ दास्य करू जन देव वोळखेन । देवासी चुकोन
दास्य कैसें ॥ २ ॥ दास्य कैसें घडे देवासी नेणतां । वाउगें श्रमतां
शीण उरे ॥ ३ ॥ शीण उरे साध्य तें काहीं साधेना । अंतरीं वसे-
ना समाधान ॥ ४ ॥ समाधान देव पाहतां घडेल । येर विघडेल
रामदास ॥ ५ ॥

॥ १३८ ॥ शोधूनी पाहावें देव ऋषि मूळ । निर्माण सकळ को-
ठूनीयां ॥ १ ॥ कोठूनीयां झाली सर्वहि उपाधी । बरी घ्यावी शुद्धी
शाश्वताची ॥ २ ॥ शाश्वताची शुद्धी घेतां दृढ बुद्धी । होवोनी समा-
धी हाता चढे ॥ ३ ॥ हाता चढे सर्व वेदशास्त्रबीज । मुख्य गुह्य
गुज योगियांचें ॥ ४ ॥ योगियांचें गुज सहजी सहज । दास ह्मणे
निज ठायीं पडे ॥ ५ ॥

॥१३९॥ देव तो कळेना राहीला चुकोनी। संसारा येऊनी काय केलें॥ १ ॥ काय केलें बापा आपुलें अनहित। देखत देखत चुकलासी ॥ २ ॥ चुकलासी धनी या भूमंडळींचा। सर्वांहि देवांचा मुख्य देव ॥ ३ ॥ मुख्य देव आहे तो तुज कळेना। शाहाणा आपणा ह्मणविशी॥ ४ ॥ ह्मणविशी परी दसऱ्याचें सोनें। उणें कोटिगुणें दास ह्मणे॥ ५॥

॥ १४० ॥ शाहणे दिसतां ब्रह्मज्ञानेंविण। संसाराचा शीण करोनियां ॥ १ ॥ करोनि संसार रात्रंदिवस धंदा। कैसे हो गोविंदा चुकलेती॥ २॥ चुकलेती वायां तुह्मी कां बंधें हो। अंतरीं संदेहो जन्म वरी ॥ ३ ॥ जन्म वरी वोझें वाहिलें वाउगें। व्यर्थ काम-रंगें रंगोनियां॥ ४ ॥ रंगोनियां कामीं अंतरावें रामीं। दास ह्मणे ऊर्मी कामा नये॥ ५॥

॥ १४१ ॥ नवस पूरवी तो देव पूजिला। लोभालागीं झाला कासावीस ॥ १ ॥ कासावीस झाला प्रपंचाकारितां। सर्व काळ चिंता प्रपंचाची॥ २ ॥ प्रपंचाची चिंता करितचि मेला। तो काय देवाला उपकार ॥ ३ ॥ उपकार केला पूर्वजां-लागुनी। ते गेले मरोनी पहातसे ॥ ४ ॥ पाहातसे पुढें आपणची मेला। देवासि चुकला दास ह्मणे॥ ५॥

॥१४२॥ लोभ नवसांचा तो देव बद्धांचा। आणि मुमुक्षाचा गुरु देव ॥ १ ॥ गुरु देव जाण तया मुमुक्षाचा। देव साधकाचा निरंजन॥ २॥ निरंजन देव साधकाचे मनीं। सिद्ध समाधानी देवरूप॥ ३॥ देवरूप झाला संदेह तुटला। तोचि एक भला भूमंडळीं ॥ ४ ॥ भूमंडळीं रामदास धन्य आहे। अनन्यता पाहें शोधोनियां॥ ५॥

॥४३॥ तुजला तूं थोर मजला मी थोर। तूं थोर मी थोर कामा

---

 १ कामादि विकार. २ संसारसक्त. ३ शुद्ध.

नये ॥ १ ॥ कामा नये कोणालागीं मीतूंपण । पहा थोरपण ई- रावें ॥ २ ॥ ईश्वरावें रूप पहातां निवावें । मीतूंपणा जावें सां- नियां ॥ ३ ॥ सांडूनियां जाय तें काय आपगा । शाश्वताच्या खुण पाहें बापा ॥ ४ ॥ पाहें बापा देव कोण निरावेव । दास ह्मणे भाव तेथें ठेवीं ॥ ५ ॥

॥ १४४ ॥ भाविला न जाय तेथें भाव ठेवीं । परि हो गोसावं सांगतसों ॥ १ ॥ सांगतसों परी नये अनुमाना । हें कांहीं कळेना आह्मांलागीं ॥ २ ॥ आह्मांलागीं कळे तें कांहीं सांगा हो । गोसावं आहां हो भले तुह्मी ॥ ३ ॥ भले तुह्मी आहां मज उमजावें । उक- लूनी द्यावें सर्व कांहीं ॥ ४ ॥ सर्व कांहीं कळे सद्गुरु करितां । दास ह्मणे आतां गुरु करीं ॥ ५ ॥

॥ १४५ ॥ गुरुविण प्राणी त्या होय जाचणी । सत्य माझी वाणी मिथ्या नव्हे ॥ १ ॥ मिथ्या नव्हे सत्य सांगतों तुह्मांला । अंतीं यमघाला चुकेना कीं ॥ २ ॥ चुकेना कीं यमयातना या जना । वेगीं निरंजना ठायीं पाडा ॥ ३ ॥ ठायीं पाडा वेगीं देव निरंजन । लावा तनमन सद्गुरूसी ॥ ४ ॥ सद्गुरूसी नाहीं जयाला वोळखी । तया झोकाझोकी यातनेची ॥ ५ ॥ यातनेची चिंता तुटे एकसरी । वेगीं गुरु करीं दास ह्मणे ॥ ६ ॥

॥ १४६ ॥ ज्याचेनी जिंतोसी त्यासी चुकलासी । व्यर्थची झालासी भूमिभार ॥ १ ॥ भूमिभार जीणें तुझें गुरुविणें । वचनें प्रमाणें जाण बापा ॥ २ ॥ जाणें तूं हें गती गुरुविण नाहीं । पडसी प्रवाहीं मायाजाळीं ॥ ३ ॥ मायाजाळीं वायां गुंतलासी मूढा । जन्मवरी वोढा तडातोडी ॥ ४ ॥ कांहीं तडातोडी कांहीं देव जोडीं । आयु- ष्याची घडी ऐसी वेचीं ॥ ५ ॥ ऐसी वेचीं बापा आपुली वयसा । दास ह्मणे ऐशा काळीं घालीं ॥ ६ ॥

---

१ एकदम. २ जगतोस.

॥ १४७ ॥ सर्वकाळ गेला संसार करितां । तरी सार्थकता कैसी होय ॥ १ ॥ कैसी घडे युक्ति कैसी घडे भक्ती । ह्मणोनियां चित्तीं गोष्टी धरीं ॥ २ ॥ गोष्टी धरीं मनीं स्वहिताला गूनी । बैसा देवध्यानीं क्षणएक ॥ ३ ॥ क्षण एक गेला सुखाचा बोलतां । तेणें कांहीं चिंता वोसरेल ॥ ४ ॥ वोसरेल चिंता संसाराची माया । भजा रामराया दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १४८ ॥ प्रपंचीं असोनी परमार्थ करावा। बरा विवंरावा[1] निरंजन ॥ १ ॥ निरंजन देव प्रकटे अंतरीं । मग भरोवरी करीना कां ॥ २ ॥ करीना कां परी संसार बाधीना। परा तो साधेना काय करूं ॥ ३ ॥ काय करूं देवा लौकिका उपाय । धरवेना सोय शाश्वताची ॥ ४ ॥ शाश्वताची सोय समाधान होय । मोक्षाचा उपाय सद्गुरुचा ॥ ५ ॥ सद्गुरु ची गती चुके अधोगती । दास ह्मणे मती पालटावी ॥ ६ ॥

॥ १४९ ॥ संसार करावा सुखें यथासांग । परी संत-संग मनीं धरा ॥ १ ॥ मनीं धरा संत-संगति-विचार । येणें पैलपार पाविजेतो ॥ २ ॥ पाविजेतो याची प्रचीती पहावी । निरूपणीं व्हावी अतिप्रीती ॥ ३ ॥ अतिप्रीती तुह्मीं निरूपणीं धरा । संसारीं उद्धरा असोनियां ॥ ४ ॥ असोनियां नाहीं हे माया सर्वही । विवंचूनी पाहीं दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १५० ॥ करूनी अकर्ते होऊनीयां गेले । तेणें पंथें चाले तोची धन्य ॥ १ ॥ तोची धन्य जनीं पूर्ण समाधानी । जनी आणि वनीं सारिखाची ॥ २ ॥ सारिखाची जेथें तेथें पालटेना । नये अनुमाना कोणी एक ॥ ३ ॥ कोणी एक लोक देहासी पाहाती । अंतरींची गती कोण जाणे ॥ ४ ॥ काय कोण जाणे परावे मनींचें । जनास जनींचें कळतसे ॥ ५ ॥ कळतसे परी

---

१ विचारावा.

अंतरीं शोधावें । मनासी बोधावें दास ह्मणे ॥ ६ ॥

॥ १५१ ॥ समाधान व्हावें विवेकें पहावें । वायूच्या स्वभावें सर्व कांहीं ॥ १ ॥ सर्व कांहीं घडे वायूची करितां । वायु पाहों जातां आढळेना ॥ २ ॥ आढळेना वायु आकाशीं विराला । कर्ता काय झाला अंतरींचा ॥ ३ ॥ अंतरींचा सर्व विवेकीं पाहातां । ब्रह्म-रूप आतां सहजचि ॥ ४ ॥ सहजचि झालें विचारानें केलें । माणूस पाहिलें शोधूनीयां ॥ ५ ॥ शोधूनीयां जीत माणूस पहावें । वर्म पडे ठावें दास ह्मणे ॥ ६ ॥

॥ १५२ ॥ शरीराचीं तत्वें तत्वांचें शरीर । पाहावा विस्तार विस्तारूनी ॥ १ ॥ विस्तारूनी गुणीं तत्वाची मांडणी । सिद्धांतें जावोनीं आरंभावीं ॥ २ ॥ आरंभावीं तत्वें तत्वें वेगळालीं । मीपणा गळालीं विवेकानें ॥ ३ ॥ विवेकें पाहतां कोणीच नाढळे । समजतां कळे सर्व कांहीं ॥ ४ ॥ सर्व कांहीं लाभ होतो निरूपणें । श्रवण-मननें दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १५३ ॥ माणुसाचें ब्रह्म शोधितां होईल । प्रचीत येईल रोक-डीच ॥ १ ॥ रोकडी प्रचीति होती गुरुमुखें । फुका सर्व सुखें हाता येती ॥ २ ॥ हाता येती बीजें सज्जनाच्या गुजें । प्रचीतीच्या भोजें आनंदला ॥ ३ ॥ आनंदला प्राणी सद्गुरु सेवितां । क्षुधार्थी जेवितां जेविं तृप्त ॥ ४ ॥ तृप्त झाली बुद्धि निर्गुणाची शुद्धी । लाभली समाधी रामदासीं ॥ ५ ॥

॥ १५४ ॥ आतां कांहीं बोलों धालों तृप्त झालों । विवेकें रा-हिलों परब्रह्मीं ॥ १ ॥ परब्रह्मीं जातां ब्रह्मचि तत्वता । विचारें पा-हतां आपणचि ॥ २ ॥ आपणचि असे कोणीही न दिसे । संसाराचें पिसें वाव झालें ॥ ३ ॥ वाव झालें भय सर्व संसारींचें । लाधलें हरीचें निज धाम ॥ ४ ॥ निज धाम बोधें विवेकें पहावें । दास जीवें भावें सांगतसे ॥ ५ ॥

॥ १५५ ॥ आकाराचें सुख निराकारा नये । निराकारीं काये पाहसील ॥ १ ॥ पाहसील सुख सुखामागें दुःख । शोक आवश्यक अंगीं वाजे ॥ २ ॥ अंगीं वाजे शोक एखादिये वेळीं । सुख सर्वकाळीं सगुणाचें ॥ ३ ॥ सगुणाचें सुख नासोनी जायील । सगुण होईल नाहीं ऐसें ॥ ४ ॥ नाहीं ऐसें एक निर्गुण दिसतें । रोकडेंचि तेथें कांहीं नाहीं ॥ ५ ॥ कांहीं नाहीं कैसें आहे घनदाट । सर्वांचें शेवट परब्रह्म ॥ ६ ॥ परब्रह्म परि पाहतां दिसेना । नये अनुमाना कांहीं केल्या ॥ ७ ॥ कांहीं केल्या नोहे पाषाणाचें सोनें । तैसें हें अज्ञानें जाणिजेना ॥ ८ ॥ जाणिजेचि जनीं निज परब्रह्म । तंव कैंचा श्रम जाऊं पाहे ॥ ९ ॥ जाऊं पाहे मन ब्रह्मासी पहाया । तंव तेथें माया दिसताहे ॥ १० ॥ दिसताहे माया तंव निरूपासी । येरवीं मायेसी ठाव कैंचा ॥ ११ ॥ कैंचा ठाव तया माया-ज्ञानियासी । रामीं रामदासीं संतसंग ॥ १२ ॥

॥ १५६ ॥ ऐसा कोण आहे मुकियाचा जाण । कळे वोळखण न सांगतां ॥ १ ॥ न सांगतां जाण अंतरींचा हेत । पुरवी आरत सर्व कांहीं ॥ २ ॥ सर्व कांहीं जाणे चतुराचा राणा । धन्य नारायणा लीला तुझी ॥ ३ ॥ लीला तुझी जाणे ऐसा कोण आहे । विरंचि तो राहे चाकटला ॥ ४ ॥ चाकटला मनु देवासी पाहतां । दास ह्मणे आतां हद्द झाली ॥ ५ ॥

॥ १५७ ॥ स्वप्नीं देखिलें तें स्वप्नावरी गेलें । जागृतीनें केलें तेंचि खरें ॥ १ ॥ तेंचि खरें होतें येर सर्व जातें । तैसें ज्ञानियातें संसारीक ॥ २ ॥ संसार-मायेचा होइल विलय । वायां चिंता काय दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ १५८ ॥ चिंता काय आतां स्वप्नींचे सुखाची । सर्व चाले तोंचि ब्रह्म दिसे ॥ १ ॥ बरें दिसे तरी ज्ञाते न मानिती । दास ह्मणे चित्तीं पालटेना ॥ २ ॥

॥ १५९ ॥ देव निराकार त्या नाहीं आकार। आकार-संहार होत आहे ॥ १ ॥ होत आहे जें जें सर्वहि जाणारें । जाणारें होणारें सर्व माया ॥ २ ॥ सर्व माया दिसे हें पांचभौतिक । आत्मा आहे एक निरंजन ॥ ३ ॥ निरंजनीं जन वन कांहीं नसे । दृश्यभार भासे कल्पनेसी ॥ ४ ॥ कल्पनेसी भासे तें सर्व कल्पित । कल्पनेरहित परब्रह्म ॥ ५ ॥ परब्रह्म नाहीं ऐसा ठाव कैंचा । धन्य तो देवाचा आत्मज्ञानी ॥ ६ ॥ आत्मज्ञानी नर पाहे सारासार । पुढें तदाकार होत आहे ॥ ७ ॥ होत आहे जन्म सार्थक तयाचा । जेथें सज्जनाचा अनुग्रह ॥ ८ ॥ अनुग्रह घडे बहुता सुकृतें । साक्षात्कार जेथें रोकडाची ॥ ९ ॥ रोकडाची मोक्ष साधूचे संगती । चुके अधोगती आत्मज्ञानें ॥ १० ॥ आत्मज्ञानें होतें आत्मनिवेदन । भक्तीचें लक्षण नवविधा ॥ ११ ॥ नवविधा भक्ति श्रवण करावी । धारणा धरावी श्रवणाची ॥ १२ ॥ श्रवणाची स्थिति ब्रह्म-निरूपण । श्रवण मनन निदिध्यास ॥ १३ ॥ निदिध्यास निजवस्तूचा धरावा । विचार करावा आपुलाही ॥ १४ ॥ आपुलाहि ठाव ज्ञानें होतो वाव । जाण ते उपाव श्रवणाचे ॥ १५ ॥ श्रवणाचे भाव जाणते जाणती तीनींची प्रचीति ऐक्यभाव ॥ १६ ॥ ऐक्यभाव देव-भक्त-नामांकित । अनन्य अनंत जैसा तैसा ॥ १७ ॥ जैसा आहे लाभ श्रवण-भक्तीचा । तेथें विभक्तीचा ठाव नाहीं ॥ १८ ॥ ठाव नाहीं ऐसा श्रवणें जाणावें । कीर्तन करावें हेंचि आतां ॥ १९ ॥ हेंचि हें कीर्तन नित्य निरंतर । ग्रंथाचें अंतर विवरावें ॥ २० ॥ विरावें जेणें तोचि तो जाहला । रंक तो पावला राज्यपद ॥ २१ ॥ पदीं पद प्राप्त झालें संतसंगें । सद्धंय अंतरंगें समाधान ॥ २२ ॥ समाधान झालें श्रवणें कीर्तनें । रामाच्या स्मरणें । चित्तशुद्धी ॥ २३ ॥ चित्त-

---

१ दोघां सहित.

शुद्धी झाली जेणें तें धरावें । सेवन करावें सद्गुरूचें ॥ २४ ॥ सद्गुरु करावा तें पादसेवन । सद्गुरूनें ज्ञान होत असे ॥ २५ ॥ होत आहे ज्ञान सद्गुरु करितां । होय सार्थकता गुरूचेनी ॥ २६ ॥ गुरूचेनी पदें लोक ठायीं पडे । सार तें निवडे प्रत्ययासी ॥ २७ ॥ प्रत्ययासी बोले तेंचि तें बोलणें । अर्चन करणें गुरु-देवा ॥ २८ ॥ गुरु-देवालागीं कीजे नमस्कार । सद्भावा विचार भक्ति ऐसी ॥ २९ ॥ सर्व दास्य कीजे ते भक्ति सातवी । सख्य ते आठवी भक्ति जाणा ॥ ३० ॥ नववीचें लक्षण आत्मनिवेदन । सर्वदा अभिन्न परब्रह्मीं ॥ ३१ ॥ परब्रह्म स्वयें आपणचि होणें । ऐसीं हीं लक्षणें सार्थकावीं ॥ ३२ ॥ सार्थक भजन आत्म-निवेदन । विवेकें अभिन्न देव भक्त ॥ ३३ ॥ देव भक्त ऐसे हे आधीं पहावे । स्थितीनें राहावें सर्वकाळ ॥ ३४ ॥ सर्वकाळ वस्तु आहे जैसी तैसी । देह प्रारब्धासी समर्पिला ॥ ३५ ॥ समर्पिला त्यासि होणार होईल । जाणार जाईल पंचभूत ॥ ३६ ॥ पंचभूत माया मायिक दिसते । होते आणि जाते स्वप्नाकार ॥ ३७ स्वप्नाकार माया आपण वेगळा । असोनी निराळा सर्वांमध्यें ॥ ३८ ॥ सर्वांमध्यें परी सर्वां बाह्य आहे । आहे तैसें आहे सदोदीत ॥ ३९ ॥ सदोदीत वस्तु तेंचि तें आपण । रामदासीं खूण सांगतसे ॥ ४० ॥

॥ १६० ॥ विटाळाचा देह विटाळ जाणतां । शुद्ध करूं जातां कोणेपरी ॥ १ ॥ कोणेपरी आतां देह शुद्ध होइल । विटाळ जाइल कैसा याचा ॥ २ ॥ याचा अर्थ घेतां या नये शुद्धता । शुद्ध करूं जातां पुन्हा पापी ॥ ३ ॥ पुन्हा पापी झाले पुन्हा शुद्ध केले । आ-युष्य वेचलें ऐशापरी ॥ ४ ॥ ऐशापरी देह[1] सर्वदा मुंडिला । दास ह्मणे झाला कासावीस ॥ ५ ॥

॥ १६१ ॥ मृत्तिकेचा ऐसा करी नानापरी । मागुता ढवकारी नरक तेथें ॥ १ ॥ नरक तेथें आहे कैसा हा काढावा । व्यर्थ वाढवावा

१ भादरला.

लोकाचार ॥ २ ॥ लोकाचार केला लौकीकीं देखतां। अंतरीं शुद्धता आढळेना ॥३॥ आढळेना ज्ञान पूर्ण समाधान। सर्वदा बंधन संदेहाचें॥ ४॥ संदेहाचें पाप झाला वज्रलेप। विचार निष्पाप रामदासीं ॥ ५॥

॥ १६२॥ प्रपंचीं तें भाग्य परमार्थीं वैराग्य। दोनी यथासांग दोहींकडे ॥ १ ॥ दोहींकडे सांग होतां तो समर्थ। नाहींतरीं व्यर्थ तारंबळी ॥ २ ॥ तारंबळी होतां विचार नसतां। दास ह्मणे आतां सावधान ॥ ३ ॥

॥ १६३ ॥ बंधाच्या मुमुक्षें प्रबोध करावा। मग उद्धरावा ज्ञानमार्गें ॥ १ ॥ ज्ञानमार्गें द्यावें सत्य समाधान। तरी मग जन पाठीं लागे ॥ २ ॥ पाठीं लागे त्याचें अंतर जाणावें। आपुलें ह्मणावें दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ १६४ ॥ पतित हे जन करावे पावन। तेथें अनमान करूं नये ॥ १ ॥ करूं नये गुण-दोष-उठाठेवी। विवेकें लावावी बुद्धि जना ॥ २ ॥ बुद्धि सांगे जना त्या नांव सज्जन। पतित-पावन दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ १६५ ॥ महापापी लोक पूर्वींचे आहेती। तेचि पालटती जयाचेनी॥ १ ॥ जयाचेनी योगें होतसे उपाय। तुटती अपाय नानाविध ॥२ ॥ नानाविध जन सुबुद्धची होती। साधूचे संगती दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ १६६ ॥ लोखंडाचें सोनें परिसाचे गुणें। साधूचेनी संगें बद्धं सिद्ध ॥ १ ॥ बद्ध सिद्ध होती देखतां देखतां। होय सार्थकता तत्काळची ॥२॥ तत्काळची झाला वाल्हा तो वाल्मिक। दास पुण्यश्लोकं रामनामीं ॥ ३ ॥

॥ १६७ ॥ पावन असतां पतित झालासी। सोय चुकलसी

---

१ संसारात गुंतलेला. २ पुण्यवान्. [प्रातःस्मरणीय]

पावनाची ॥ १ ॥ पावनाची सोय धरितां अंतरीं । स्वरूप वित्तरी समाधान ॥ २ ॥ समाधान झालें केलें पावनानें । आत्मनिवेदनें दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ १६८ ॥ आत्मनिवेदन नववें भजन । येणें संतजन समाधानीं ॥१॥ समाधानीं संत आत्मनिवेदन । ज्ञानें मीतूंपण सांडवलें ॥ २ ॥ सांडवलें सर्व मायिक संगासी । रामीं रामदासीं निःसंगता ॥ ३ ॥ निःसंगता झाली विवेकानें केली । मुक्तिहि लाधली सायुज्यता ॥ ४ ॥

॥ १६९ ॥ आतांचि हे मुक्ति देहीं पावे जना । तरि कां सज्जना । शरण जावें ॥ १ ॥ शरण जातां भावें सज्जनची व्हावें । शीघ्र उद्धरावें निरूपणें ॥२॥ निरूपणें निजवस्तु तें सांपडे । गुज ठायीं पडे अकस्मात ॥ ३॥ अकस्मात ठाव न दिसे आपुला । निरंजनीं झाला निरंजन ॥ ४ ॥ निरंजन झाला ये जनीं असोनी । उन्मनी गिन्मनी नाढळती ॥ ५ ॥ नाढळती तेथें कांहीं देहभाव । तत्वज्ञान वाव देहबुद्धी ॥ ६ ॥ देहबुद्धी गेली देखतां देखतां । मी कोण हें आतां सांपडेना ॥ ७ ॥ सांपडेना शुद्धी मीपणें पाहतां । तें मीपण जातां वस्तुरूप ॥ ८ ॥ वस्तुरूपबोधें अरूप होईजे । विवेकाची कीजे विचारणा ॥ ९ ॥ विचारणा झाली रामीं रामदासीं । आतां या जन्मासी ठाव नाहीं ॥ १० ॥ ठाव नाहीं ऐसें राघवाचें देणें । थोराहूनी होणें थोर स्वयें ॥११॥

॥ १७० ॥ माझें थोरपण देव वाखाणिती । ऐसी हे प्रचीती सिद्ध आतां ॥ १ ॥ सिद्ध आतां बोध देखत देखतां । होय सार्थकता शीघ्रकाळें ॥ २ ॥ शीघ्रकाळें काळ सर्व संहारिला । अनुभव आला रोकडाची ॥३॥ रोकडाची आतां तुह्मी तरी पहा । विवेकानें आहा काय नेणें ॥ ४ ॥ नेणों महिमान विवेकी-जनाचें । होय सज्जनाचें

---

१ उन्मनी व त्या सारख्या दुसऱ्या अवस्था.

मूळस्थान ॥ ५ ॥ मूळस्थान मूळ होइजे केवळ । कोण रे चांडाळ मिथ्या बोले ॥ ६ ॥ मिथ्या बोलवेना पाहा विवंचना । सिद्ध अनुमाना कैसी येते ॥ ७ ॥ कैसी येते आत्मप्रचीति आपण । मी तूं ऐसें कोण सांग बापा ॥ ८ ॥ सांग बापा मनीं बरें विचारूनी । तत्वाची झाडणी करूनीयां ॥ ९ ॥ करूनीयां पंचीकरण-विवरण । पुढें मी तूंपण कोठें आहे ॥ १० ॥ आहे तैसें आहे प्रत्यक्ष जाणावें । कोणासी ह्मणावें काय आतां ॥ ११ ॥ काय आतां होतें बहु बोलोनीयां । घेतलेंसे जाया सर्व कांहीं ॥ १२ ॥ सर्व कांहीं ऐसें दृश्य जायजेणें । नाहीं मीच जाणें कोणा सांगों ॥ १३ ॥ कोणा सांगों आतां हें कोण घेईल । वायांची जायील अभिमानें ॥ १४ ॥ अभिमानें सत्य राम कोपताहे । सिद्धची न राहे आत्मरूप ॥ १५ ॥ आत्मरूप स्वयें आपण नव्हिजे । तरी वायां कीजे रामदास ॥ १६ ॥

॥ १७० ॥ कदाकाळीं राम दासा उपेक्षीना । राम-उपासना ऐसी आहे ॥ १ ॥ ऐसी आहे सार राघोबाची भक्ती । भक्तीची विभक्ती जेथें नाहीं ॥ २ ॥ जेथें नाहीं कांहीं वावुगें मायिक । राम-उपासक दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ १७१ ॥ मायिकाची भक्ति उधाराची मुक्ती । तैसी नाहीं स्थिती राघवाची ॥ १ ॥ राघवाची कृपा सद्या मोक्षफळ । तुटे तळमळ चमत्कारें ॥ २ ॥ चमत्कार आतां जो कोणी पाहीना । त्याचा पंथ उणा कोटिगुणें ॥ ३ ॥ कोटिगुणें उणें जिणें त्या नराचें । तेथें विचाराचें वोस घर ॥ ४ ॥ वोसघरीं कोण कासयासि धांवे । व्यर्थची शिणावें कामाविण ॥ ५ ॥ कामाविण काम राहे आत्माराम । जेथेंचि विश्राम पाविजेल ॥ ६ ॥ पाविजेल परी विवरीत जावें । सर्वहि सांडावें वोळखोनी ॥ ७ ॥ वोळखतां त्याग सर्वाचा घडेल । मार्ग सांपडेल योगीयांचा ॥ ८ ॥ योगीयांचा पंथ योगीच

१ तत्काळ.

जाणती। तिन्हींची प्रचीति एक जेथें ॥ ९ ॥ एक जेथें आत्मा शास्त्र गुरुवाक्य। पाहें महावाक्य विवरूनी ॥ १० ॥ विवरूनी ब्रह्मीं ब्रह्म अहमस्मि। राम आहे रामीं रामदास ॥ ११ ॥

॥ १७२ ॥ सप्रचित वल्ली मिथ्या कोण करी। धन्य जो विवरी विवेकानें ॥ १ ॥ विवेकानें जन भेटतां संकट। त्याची खटपट सुखरूप ॥ २ ॥ सुखरूप संत सत्या साभिमानी। तयासीच मनीं येरां नाहीं ॥ ३ ॥ येरा नाहीं गति सत्यावांचूनीयां। असत्याचे पायां कोण पडे ॥ ४ ॥ कोण पडे आतां संदेहाच्या डोहीं। कोणाविण नाहीं चाड आह्मां ॥ ५ ॥ आह्मां नाहीं चाड ते कोणाएकाची। दृढ राघवाची कास धरूं ॥ ६ ॥ कास धरूं जेणें पावन हो केलें। तेथें माझें झालें समाधान ॥ ७ ॥ समाधान झालें प्रत्ययासी आलें। धन्य तीं पाउलें राघवाचीं ॥ ८ ॥ राघवाचीं पदें मानसीं धरीन। विश्व उद्धरीन हेळामात्रें ॥ ९ ॥ हेळामात्रें मुक्त करीन हा जन। तरीच पावन राघवाचा ॥ १० ॥ राघवाचा दास मी झालों पावन। पतित तें कोण उरों शके ॥ ११ ॥ उरों शके ऐसें कल्पांतीं घडेना। जो कोणी पुसेना त्यासी उणें ॥ १२ ॥ उणें न सांगतां माझ्या सूर्यवंशा। कोणाची दुराशा नाहीं आह्मां ॥ १३ ॥ नाहीं आह्मां उणें राघवाच्या गुणें। ब्रीदची राखणें पावनाचें ॥ १४ ॥ पावनाचें बीज आह्मां प्राप्त झालें। प्रचितीस आलें कांहीं एक ॥ १५ ॥ तत्काळचि मोक्ष हें ब्रीद रामाचें। होत आहे साचें येणें काळें ॥ १६ ॥ कितीएक जन ज्ञानें उद्धरिले। कृतकृत्य झाले तत्काळची ॥ १७ ॥ येणें काळें मोक्ष जरी मी देईन। दास ह्मणवीन राघवाचा ॥ १८ ॥ राघवाचा वर पावलों सत्वर। जनाचा उद्धार करावया ॥ १९ ॥ कराया समर्थ राम सूर्यवंशीं। मज कासयासी रोग आतां ॥ २० ॥ रोग जातां राग येईल समर्था। हे तों कांहीं सत्ता माझी एक ॥ २१

१ अनायासें.

माझी सर्व सत्ता जानकीजीवना। आतां मी लेखींना ब्रह्मादिकां ॥ २२॥ ब्रह्मादिक माये जनकापासूनी। तयांसी व्यापूनी राम आहे ॥ २३ ॥राम आहे जनीं राम आहे वनीं । राम निरंजनीं सारिखाची॥ २४ ॥ सारिखाची राम सृष्टी पाहों जातां । तोचि पाहा आतां निरंजन॥ २५ ॥ निरंजन राम कां हो अंतरतां। मोडूनीयां जातां एकीकडे॥२६॥एकीकडे जातां तेथें तोही राम। सांडोनीयां राम बरें पाहा॥ २७ ॥ बरें पाहा तुह्मी आतांचि पावाल । पावनचि व्हाल रामरूपें॥ २८ ॥ रामरूपें सर्व रूपें निवारिलीं। आसतचि झालीं नाहीं ऐसीं॥ २९ ॥ नाहीं ऐसीं रूपें भिंती चित्राकार। तैसा हा आकार स्वप्न जैसा॥ ३० ॥ स्वप्नींचा आकार कल्पनेसी भासे। रामरूप ऐसें निर्विकल्प[१] ॥ ३१ ॥ निर्विकल्प राम कल्पितां होईजे। मिळोनी जाईजे रामरूपीं ॥ ३२॥ रामरूपीं सर्व साधन जाहलें। पावनचि केलें पावनानें॥ ३३॥ पावन हो राम जो कोणी पावेल। रामाचि होईल निदिध्यासें ॥ ३४॥ निदिध्यास निजवस्तूचा धरावा। श्रवण करावा साक्षात्कार ॥ ३५॥ साक्षात्कार होतां सत्य निर्गुणाचा। मग या गुणाचा पांग[२] नाहीं॥३६॥ पांग नाहीं ऐसें नेमस्त जाणावें। शीघ्रचि सुटावें संवसारीं ॥ ३७ ॥ संसारीं सुटीजे संसार करीतां। सर्वहि भोगितां भोगातीत॥ ३८॥ भोगातीत जैसा श्रीकृष्ण दुर्वासा। आत्मज्ञानी ऐसा सर्वकाळ ॥ ३९ ॥ सर्वकाळ देही असतां विदेही । रामदासीं नाहीं जन्म मृत्यु ॥ ४० ॥

॥ १७३॥ जाणे सुख दुःख राम माझा एक। येरें तीं मायिक वैभवाचीं॥ १ ॥ वैभवाचीं सखीं वोरंगोनी[३] जाती। आत्माराम अंतीं जीवलग॥ २ ॥ जीवलग नाहीं श्रीरामावांचूनी। हाचि माझे मनीं दृढ भाव॥ ३ ॥ भाव अनन्याचा आहे वरपंगाचा। रामेंविण कैंचा

---

१ विकल्परहित. २ पराधीनता. ३ रुष्ट होऊन.

अतरंग ॥ ४ ॥ अंतरींची व्यथा श्रीराम सर्वथा । जाणवल्या चिंता दूर करी ॥ ५ ॥ करितो प्रतिपाळ शरण आलियाचा । राम त्रैलोक्याचा मायबाप ॥ ६ ॥ माय बाप बंधु सज्जन सोयरा । एका रघुवीरावीण नाहीं मज ॥ ७ ॥ नाहीं कोणी श्रीराम असतां । सत्वर बाहतां उडी सर्व घाली॥८॥उडी घाली मज अनाथाकारणें । राम सर्व जाणे अंतरीचें ॥९॥ अंतरींचें गुज राम सर्व बीज । रामदासीं निज प्रकटलें ॥ १० ॥

॥ १७४ ॥ छत्रसिंहासनीं अयोध्येचा राजा । नांदतसे माझा माय बाप ॥ १ ॥ माझा माय बाप त्रैलोकीं समर्थ । सर्व मनोरथ पूर्ण करी ॥२॥ पूर्ण प्रतापाचा कैवारी देवांचा । नाथ अनाथाचा स्वामी माझा ॥ ३ ॥ स्वामी माझा राम योगियां विश्राम । सांपडलें वर्म थोर भाग्य ॥ ४ ॥ थोर भाग्य त्याचें राम ज्याचे कुळीं । संकटीं सांभाळी भावबळें ॥ ५ ॥ भावबळें जीहीं धरिला अंतरीं । तया क्षणभरी विसंबेना ॥ ६ ॥ विसंबेना कदा आपुल्या दासासी । राम रामदासीं कुळस्वामी ॥ ७ ॥

॥ १७५ ॥ सोडवी जो देव तोचि देवराव । येरें सर्व नांव नाथिलेंची ॥ १ ॥ नाथिलेंचि नांव लोकांमध्यें पाहें । ठेवीं जेथ आहे प्रतापाचें ॥ २ ॥ प्रतापाचें नांव एका राघवासी । रामीं रामदासीं देवराव ॥ ३ ॥

॥ १७६ ॥ पुण्याचें माहेर साधकाचें घर । बहुतांचें छत्र स्वामी माझा ॥१॥ स्वामी माझा राम रायाचें मंडन । संसारखंडन महाभय ॥२॥महाभय कैसें अभेदभक्तासी । रामीं रामदासीं धन्य बोला॥३॥

॥ १७७ ॥ धन्य सूर्यवंश पुण्यपरायण । सर्वही सगुण समुदाय ॥ १ ॥ समुदाय काय सांगू या रामाचा । अंतरीं कामाचा लेश नाहीं ॥ २ ॥ लेश नाहीं मनीं तया भरतासी । सर्वही राज्यासी

---

१ असत्य.

त्यागीयेलें ॥ ३ ॥ त्यागीयेलें अन्न केलें उपोषण । धन्य लक्षुमण ब्रह्मचारी ॥ ४ ॥ धन्य ब्रह्मचारी मारुति सेवक । श्रीरामीं सार्थक धन्य केलें ॥ ५ ॥ धन्य केला जन्म वाल्मिकीऋषीनें । धन्य तीं वचनें भविष्याचीं ॥ ६ ॥ भाविष्य पाहात धन्य बिभीषण । राघवीं शरण सर्व भावें ॥ ७ ॥ सर्वभावें रामीं सर्वही वानर । शरण अवतार विबुधांचे ॥ ८ ॥ विबुधमंडळीं राम सर्वगुण । अनन्यशरण रामदास ॥ ९ ॥

॥ १७८ ॥ मनुष्याची आशा तेचि पैं निराशा । एका जगदीशा वांचूनीयां ॥ १ ॥ वांचूनीयां राम सर्वही विराम । नव्हे पूर्ण काम रामेंविण ॥ २ ॥ रामेंवीण नव्हे हे कोणी कोणाचे । सर्वही मायेचे जायजणे ॥ ३ ॥ जायजणे ऐसें कोणासी नेणवे । वेळेसी जाणवे संकटींच्या ॥ ४ ॥ संकटाचे वेळे निजाचा सांगाती । रामीं आदिअंतीं रामदासीं ॥ ५ ॥

॥ १७९ ॥ काय ते करावे संपत्तीचे लोक । जानकीनायक जेथें नाहीं ॥ १ ॥ जेथें नाहीं माझा श्रीराम समर्थ । त्याचें जिणें व्यर्थ कोटिगुणें ॥ २ ॥ कोटीगुणें उणें जिणें त्या नराचें । जानकीवराचें नाम नाहीं ॥ ३ ॥ नाम नाहीं मनीं नसे जो कीर्तनीं । तया कां जननी प्रसवली ॥ ४ ॥ प्रसवली पारे झाला भूमिभार । दुस्तर संसार उल्लंघेना ॥ ५ ॥ उल्लंघेना एका रामनामावीण । रामदासीं खूण प्रेमभावें ॥ ६ ॥

॥ १८० ॥ दासाची संपत्ति राम सीतापती । जीवाचा सांगाती राम एक ॥ १ ॥ राम एक माता राम एक पीता । राम एक भ्राता सहोदर ॥ २ ॥ सहोदर विद्या वैभव कांचन । सर्वही स्वजन राम एक ॥ ३ ॥ राम एक ज्ञान राम एक ध्यान । राम समाधान रामदासीं ॥ ५ ॥

---

१ देवांचे. २ अशाश्वत.

॥ १८१ ॥ अनाथाचा नाथ देव तो कैवारी । सिंहासनावरी शोभतसे ॥ १ ॥ शोभतसे राम प्रतापी आगळा । दिसे सौम्य लीळा सत्वगुणी ॥ २ ॥ सत्वगुणी होय सात्विका कारणें । कोपें संहारणें दुर्जनासी ॥ ३ ॥ दुर्जना संहार, सज्जनां आधार । भाविकासी पार पाववीतो ॥ ४ ॥ पाववीतो पार या भवसिंधूचा । राघव दीनाचा दीनानाथ ॥ ५ ॥ दीनानाथ नाम पतितपावन । योगीयां जीवन योगलीळा ॥ ६ ॥ लीळावेषधारी भक्तांचें माहेर । ध्यानीं गौरीहर चिंतितसे ॥ ७ ॥ चिंतितसे नाम राम पूर्ण काम । पावला विश्राम रामनामें ॥ ८ ॥ रामनामीं हरु विश्रांती पावला । हें तों समस्तांला श्रुत आहे ॥ ९ ॥ श्रुत आहे व्योम योगाचें मंडण । संसारखंडन महाभय ॥ १० ॥ महाभय कैंचें रामासी भजतां । हें जाण अन्यथा वाक्य नव्हे ॥ ११ ॥ नव्हे सोडवण रामनामाविण । रामदासीं खूण सांगतसे ॥ १२ ॥

॥ १८२ ॥ रामाचें चरित्र सांगतां अपार । जाहाला विस्तार तिहीं लोकीं ॥ १ ॥ तिहीं लोकीं हेच बाहूनी[1] दिधलें । तें आम्हां लाधलें काहींएक ॥ २ ॥ काहींएक पुण्य होतें पूर्वजांचें । पापीयासी कैंचें रामनाम ॥ ३ ॥ रामनामें कोटि कुळें उद्धरती । संशय धरिती तेचि पापी ॥ ४ ॥ पापीयांचें पाप जाय एकसरी । जरीं मनीं धरी रामनाम ॥ ५ ॥ रामनाम काशी शिव उपदेशी । आधार सर्वांसी सर्व जाणे ॥ ६ ॥ सर्व जाणे अंतीं रामनामें गती । आणि वेदश्रुती गर्जताती ॥ ७ ॥ गर्जती पुराणें आणि संतजन । करावें भजन राघवाचें ॥ ८ ॥ राघवाचें ध्यान आवडे कीर्तन । तोचि तो पावन लोकांमाजी ॥ ९ ॥ लोकांमाजी तरे आणि जना तारी । धन्य तो संसारीं दास ह्मणे ॥ १० ॥

॥ १८३ ॥ क्षण एक चित्तीं राम आठवितीं । तेणें उद्धरतां

---

१ बोलावून.

कोटी कुळें ॥ १ ॥ कोटी कुळें वाट पाहाती तयाची । आवडी ज- याची रामनामीं ॥ २ ॥ रामनामें तुटे कुळाचें बंधन । पुत्र तो नि- धान हरि-भक्त ॥ ३ ॥ हरिभक्त एक जन्मला प्रऱ्हाद । जयाचा गोविंद कयवारी ॥ ४ ॥ कयवारी हरी राखी नानापरी । ऐसा भाव धरीं आत्मया रे ॥५॥ आत्मया रे हित विचारीं आपुलें । सर्व ना- थियेलें मायाजाळ ॥ ६ ॥ मायाजाळ दिसे दृष्टीचें बंधन । जाणती सज्ञान अनुभवी ॥ ७ ॥ अनुभवी संत सज्जन देखसी तेथें राघवासी ठायीं पाडीं ॥ ८ ॥ ठायीं पाडीं राम जीवाचा विश्राम । जेणें सर्व काम पूर्ण होती ॥ ९ ॥ पूर्ण होती तुझे मनोरथ सर्व । राघवाचा भाव मनीं धरीं ॥ १० ॥ मनीं धरीं सर्व देवांचा कैवारी । ध्यातसे अंतरीं महादेव ॥ ११ ॥ महादेव सर्व-जनां उपदेशी । रामीं राम- दासीं दृढभाव ॥ १२ ॥

॥ १८४ ॥ सोपें सुगम हें नाम राघोबाचें । सर्वकाळ वाचे येऊं द्यावें ॥ १ ॥ क्षण एक राम हृदयीं धरीजे । तेणें तें पाविजे निज सुख ॥ २ ॥ येऊं द्यावें वाचे नाम निरंतर । तेणें हा संसार तरीजेल ॥ ३ ॥ तरिजेल रामीं रामदास ह्मणे । सावधान होणें रामनामीं ॥

॥ १८५ ॥ प्रातःकाळ झाला राम आठवावा । हृदयीं धरावा क्षणएक ॥ १ ॥ क्षणएक राम हृदयीं धरिजे । संसारीं तारिजे हे- ळामात्रें ॥ २ ॥ हेळामात्रें रामनामें होय गती । भाग्यवंत घेती स- र्वकाळ ॥ ३ ॥ सर्वकाळ रामनामासीं धरावा । वाचे उच्चारावा ना- मघोष ॥ ४ ॥ नामघोष वाचे श्रवण कीर्तन । चरणीं गमन देवा- लयीं ॥ ५ ॥ देवालया जातां सार्थक जाहलें । कारणीं लागलें क- लिवर[1] ॥ ६ ॥ कलिवर त्वचा जोडूनी हस्तक । ठेवावें मस्तक राम- पायीं ॥ ७ ॥ रामपायीं शिळा झाली दिव्य बाळा । तैसाचि सोहळा मानवांसी ॥ ८ ॥ मानवांसी अंतीं रामनामें गती । सांगे उमापती

[1] देह.

महादेव ॥ ९ ॥ महादेव सांगे जप पार्वतीसी । तोचि तो विश्वासीं राम-दासीं ॥ १० ॥

॥ १८६ ॥ विश्वासिला जेथें कैलासींचा राव । तेथें एक भाव दृढ धरीं ॥ १ ॥ दृढ धरीं भाव वाल्मिकाचे परी । सर्व ऋषीश्वरीं जाणिजेती ॥ २ ॥ जाणिजे वाल्मीकऋषिरामायण । तारिले पाषाण रामनामें ॥ ३ ॥ रामनामें उद्धरीली ती गणिका । नेली दिव्य लोका येचि देहीं ॥ ४ ॥ येचि देहीं गति पावली कुंटणी । रामनाम वाणी उच्चारीतां ॥५॥ उच्चारीतां राम पूर्ण सर्वकाम । संसारींचा श्रम दुरी जाय ॥ ६ ॥ दुरी जाय श्रम आनंद मानसीं । रामीं राम-दासीं दृढ-भाव ॥ ७ ॥

॥ १८७ ॥ हरिभक्ती करी धन्य तो संसारीं । जयाचा कैवारी देवराणा ॥ १ ॥ देव-राणा सदा सर्वदा मस्तकीं । तयासी या लोकीं चाड नाहीं ॥ २ ॥ चाड नाहीं जनीं राघवाचा दास । सार्थक वयस राम-दासीं ॥ ३ ॥

॥१८८॥ धन्य त्याचें कुळ धन्य त्याचा वंश । जे कुळीं हरिदास अवतरे ॥१॥ धन्य ते जननी धन्य तेचि कुशी । जे हरिप्रियासी प्रसवली ॥ २ ॥ धन्य ते संबंधी संतांचे सोयीरे । सत्संगें उद्धरे कूळ त्यावें ॥ ३ ॥ धन्य पैं तो ग्राम धन्य पैं तो देश । जेथें रहिवास वैष्णवांचा ॥ ४ ॥ धन्य त्याचें सख्य वैष्णवीं सर्वदा । ते संगें गोविंदा जीव-लाग ॥ ५ ॥ धन्य ते भाविक वंदिती हरिदास । तयां हृषीकेश वंदितसे ॥ ६ ॥ धन्य ते निंदक निंदिती सज्जना । येणें भावें ध्यान घडे त्यांसीं ॥ ७ ॥ धन्य दासी दास सज्जनसेवेसी । ते सुरवरांसी वंद्य होती ॥ ८ ॥ धन्य पशु श्वान वैष्णवघरींचें । कळिकाळ त्याचे पाय वंदी ॥ ९ ॥ रामदास ह्मणे तरी धन्य होणें । जरी संग लावणें वैष्णवाचा ॥ १० ॥

---

 १ वेश्या [पिंगला.] २ कुब्जा.

॥ १८९ ॥ हरिभक्तिवीण जाऊं नये क्षण। या नांव लक्षण सार्थकाचें ॥ १ ॥ सार्थकाचें जिणें कथानिरूपणें । श्रवण मननें काळ गेला ॥ २ ॥ काळ गेला हरि-भक्तिचेनि योगें। साधुचेनि संगें दास ह्मणे ॥ २ ॥

॥ १९० ॥ सुपुत्र संसारीं कुळाचें मंडण । वंशउद्धरण हरिभक्त ॥ १ ॥ भक्तीं तरताती बेताळिस कुळें। भक्तिचेनि गुणें जगोद्धार ॥ २ ॥ जगोद्धार करी सुपुत्र संसारीं । येरें अनाचारी पापरूप ॥ ३ ॥ पापरूपी नर अभक्त जाणावे। तयांसी नेणवे देव-राणा ॥ ४॥ देव-राणा वळे देखोनियां भाव। दास ह्मणे मावं कामा नये ॥ ५ ॥

॥१९१ ॥ धाकुटाचि ध्रुव तो नव्हे लेकरू । जया सर्वेश्वरू प्रकटला ॥ १ ॥प्रकटला देव तया उपमन्या। भावार्थ अनन्या क्षीरसिंधु ॥ २ ॥ क्षीरसिंधुवासी स्वयें नारायण । प्रह्लाद रक्षण करितसे ॥ ३ ॥ करितो रक्षण दासासी संकटीं । त्याचें नाम कंठीं असों द्यावें ॥ ४॥ असों द्यावें सदा देवाचें चिंतन। गजेंद्र पावन नामघोषें ॥ ५ ॥

॥ १९२ ॥ आलिया देवासी वाट चुकलासी। ह्मणोनी आळसी संसारीं ॥ १ ॥ संसाराचे दुःखें करिसी रुदन। चुकलें भजन राघवाचें॥ २ ॥ राघवाची भक्ति नेणतां विपत्ती । तुज अधोगती जन्म झाला ॥३॥ जन्म झाला परि वेगें सोय धरीं। सत्वर संसारीं मोकळीक ॥ ४ ॥ मोकळीक होय भक्तिपंथें जातां। वाक्य हें तत्वता दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १९३ ॥ विषय रुदन सोडूनीयां द्यावें। नित्य नित्य जावें संतसंगें ॥ १ ॥ संतसंगें बाधा होईल निश्चळ। मग तळमळ विसरसी ॥ २ ॥ विसरसी दुःख संतांचे संमतीं। चुके अधोगती गर्भवास

१ कपट.

॥ ३ ॥ गर्भवास आतां चुकवीं आपुले। धरावीं पाउलें राघवाचीं ॥ ४ ॥ राघवाचे भक्त राघवीं मिळती। चुके अधोगती दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १९४ ॥ माता पिता कोण स्वजन कांचन। प्रिया पुत्रीं मन गोऊं नको ॥ १ ॥ गोवूं नको मन राघवावांचूनी। लोकलाज जनीं लागलीसे ॥ २ ॥ लागलीसे परी तुवां न धरावी। स्वहीतें करावी रामभक्ती ॥ ३ ॥ रामभक्तीवीण होसील हिंपुटी[1]। येकलें शेवटीं जाणें लागे ॥ ४ ॥ जाणें लागे आतां बाळा सुलक्षणा। ध्यायीं रामराणा दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १९५ ॥ माझे मनीं सर्व सुख व्हावें तुज। ह्मणोनियां गुज सांगतसें ॥ १ ॥ सांगतसें हीत तें जिवीं धरावें। भजन करावें राघोबाचें ॥ २ ॥ राघोबाचें प्रेम तें करी विश्राम। येरें सर्व श्रम जाण बापा ॥ ३ ॥ जाण बा वचन हें माझें प्रमाण। वाहतसें आण राघवाची ॥ ४ ॥ राघवाची भक्ती ते माझी विश्रांती। असों द्यावी चित्तीं दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १९६ ॥ राघवाचें नाम राखसील जरी। तुज राखे तरी रामराणा ॥ १ ॥ रामराणा माझे जिवींचें जीवन। आवडीनें खूण सांगतसें ॥ २ ॥ सांगतसें खूण माझे अंतरींची। सर्वही सुखाची सुखमूर्ती ॥ ३ ॥ सुखमूर्ती राम सांडूं नको कदा। तुज तो आपदा लागों नेदी ॥ ४ ॥ लागों नेदी कष्ट आपुल्या दासासी। रामीं रामदासीं साहाकारी ॥ ५ ॥

॥ १९७ ॥ रानीं मनीं वनीं राम असों द्यावा। करील कुडावा[2] सेवकाचा ॥ १ ॥ सेवकाचा भार घेतसे साचार। ह्मणोनी अंतर पडों नेदी ॥ २ ॥ पडों नेदी शब्द माझा भूमीवरी। दृढ चित्तीं धरी देवराणा ॥ ३ ॥ देवराणा सर्व देवां सोडविता। लागलीसे चिंता

---

१ कष्टी. २ रक्षण.

त्यास तुझी ॥ ४ ॥ तुझी चिंता करी राजा अयोध्येचा । कृपाळू दीनाचा दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १९८ ॥ कोणाचें हें घर कोणाचा संसार । सांडूनी शरीर जाणें लागे ॥ १ ॥ जाणें लागे अंतीं एकलें एकटें । व्यर्थ खटपटें जन्मवरी ॥ २ ॥ जन्मवरी देह संसारीं गोवीलें । नाहीं कांहीं केलें आत्महित ॥ ३ ॥ आत्महित केलें संसाराचे वोडी । अंतीं कोण सोडी रामावीण ॥ ४ ॥ रामावीण कोणी सोडवीना अंतीं । वायांचि रडती जीवलगें ॥ ५ ॥ जिवलग राम दुरी दुरावला । विचार आपुला जाणवेना ॥ ६ ॥ जाणवेना पूर्व सुकृता वांचूनी । पापियाचे मनीं राम कैंचा ॥ ७ ॥ राम कैंचा तया लौकिकाची चाड । पुरविती कोड संसाराचें ॥ ८ ॥ संसाराचें कोड तेंचि वाटे गोड । जया नाहीं चाड अनुतापीं ॥ ९ ॥ अनुतापी जाले संसारीं सुटले । राजे राज्य गेले सांडोनियां ॥ १० ॥ सांडोनियां गेले वैभव संपत्ती । पुढें याता-यातीचेनी भेणें ॥ ११ ॥ भेणें ते शरण निघाले देवासी । नेले वैकुंठासी भक्तराज ॥ १२ ॥ भक्तराज भावें भेटले देवासी । रामीं रामदासीं धन्य वेळ ॥ १३ ॥

॥ १९९ ॥ आपुलीं पारखीं सर्व पारखिलीं । नाहीं कामा आलीं रामवीणें ॥ १ ॥ रामाविणें जाण सर्वही पिशुणें । मायेचें कारण नाथिलेंची ॥ २ ॥ नाथिलेंची आहे जनाचें साजणें । तृणाचें तापणें तयापरी ॥ ३ ॥ तयापरी ऐसा निश्चय जाणावा । सतीचा बोलावा लोक आहे ॥ ४ ॥ लोक बहु रंग जाणूनी वोरंगें । रामदाससंग सांडियेला ॥ ५ ॥

॥ २०० ॥ सुखाचे संगती सर्वही मिळती । दुःख होतां जाती निघोनियां ॥ १ ॥ निघोनीयां जाती संकटाचे वेळे । सुख होतां

---

१ चहाडखोर. २ मिथ्या. ३ बेरंग.

मिळे समुदाय ॥ २ ॥ समुदाय सर्व देहाचे संबंधी। तुटली उपाधी रामदासीं ॥ ३ ॥

॥२०१॥मूर्ख तो संसारीं माझें माझें करी।मृत्यु बरोबरी हिंड-तसे॥ १॥ हिंडतसे काळ संगाती सरिसा। मनीं भरंवसा नेणोनीयां ॥ २॥ नेणोनीयां प्राणी संसारासी आला। आला तैसा गेला दैन्य-वाणा ॥३॥दैन्यवाणा गेला सर्वही सांडूनी। ठेविलें जोडूनी जना-लागीं ॥ ४ ॥ लागही लागले दोषची सुटेना। अभक्ती तुटेना अंत-रींची ॥ ५ ॥ अंतरींची मूर्ति अंतरली द्वारीं । कदा काळीं हरी आठवीना ॥ ६ ॥ आठवीना अंतकाळीं रामावीण। धन्य तें मरण दास ह्मणे ॥ ७ ॥

॥ २०२ ॥ काया हे काळाची घेवोनी जाणार। तुजेनी होणार काय बापा ॥ १ ॥ काय बापा ऐसें जाणोनी नेणसी। मीं मीं ह्मण-तोसी वायांवीण ॥ २ ॥ वायांवीण शीण केला जन्मवरी । केला लोकाचारी नागवण ॥ ३ ॥ नागवण आली परलोका जातां । स्वहिताची चिंता केली नाहीं ॥४॥ केली नाहीं चिंता नामीं कानें-कोंडे। अंतीं कोण्या तोंडें जात असे ॥५ ॥ जात असे सर्व सांडोनी करंटा। जन्मावरी ताठा धरूनीयां ॥६॥ धरूनीयां ताठा कासया-मरावें। भजन करावें दास ह्मणे ॥ ७ ॥

॥ २०३ ॥ चंद्रासी उद्वेग सर्वकाळ मनीं। माझें पद कोणी घे-ईना कीं ॥ १ ॥ घेईना कीं कोणी बळिया दानव। घालीना कीं देव कारागृहीं ॥ २ ॥ कारागृहें देवादिकांचें चुकेना। तेथें काय जना चुकवेल ॥ ३ ॥ चुकवेल भोग हें कांहीं घडावें । लागेल भोगावें केलें कर्म ॥ ४ ॥ केलें कर्म सुटे जरि भ्रांति फिटे । दास ह्मणे भेटे संतजना ॥ ५ ॥

॥ २०४ ॥ रावणासारीखी कोणाची संपत्ति। तोही गेला अंतीं

१ बहिरे. २ बंदिशाळा.

एकलाची ॥ १ ॥ एकलाचि गेला वाळी तो वानर । कपी थोर थोर तेही गेले ॥ २ ॥ गेले चक्रवर्ती थोरा वैभवाचे । फार आयुष्याचे ऋषीश्वर ॥ ३ ॥ ऋषीश्वर गेले मार्कंडासारिखे । इतराचे लेखे कोण करी ॥ ४ ॥ कोण करी सर्व शाश्वत आपुलें । सर्व राज्य गेलें कौरवांचें ॥ ५ ॥ कौरव निमाले पांडव गळाले । यादवही गेले एकसरें ॥ ६ ॥ एकसरें गेले राजे थोर थोर । आणिक श्रीधर भाग्यवंत ॥ ७ ॥ भाग्यवंत गेले एका मागें एक । हरिश्चंद्रादिक पुण्यशीळ ॥ ८ ॥ पुण्यशीळ गेले कीर्ति ठेवूनीयां । पापी गेले वायां अधोगती ॥ ९ ॥ अधोगती गेले देवा न भजतां । संसारीं ह्मणतां माझें माझें ॥ १० ॥ माझें माझें करी साचाचिये परी । अति दुराचारी एकलाची ॥ ११ ॥ एकलाची येतां एकलाची जातां । मध्येंचि दुश्चिता मायाजाळ ॥ १२ ॥ मायाजाळीं पापी जन गुंडाळले । पुण्यशीळ गेले सुटोनीयां ॥ १३ ॥ सुटोनीयां गेले सायुज्यपदासी । रामीं रामदासी चिरंजीव ॥ १४ ॥

॥ २०५ ॥ स्वप्न हा संसार मायिक वेव्हार । ह्मणोनी साचार मानूं नये ॥ १ ॥ मानूं नये सर्व जायाचें आपुलें । त्याचें त्याणें नेलें दुःख काय ॥ २ ॥ दुःख काय आतां स्वप्नसुख जातां । साच तें तत्वता दृढ धरा ॥ ३ ॥ दृढ धरा मनीं जानकीजीवन । तेणें समाधान पावशील ॥ ४ ॥ पावशील सुख स्वरूप आपुलें । जरी तें घडलें रामदास ॥ ५ ॥

॥ २०६ ॥ रामदासा घडे बहुतां सुकृतें । कांहीं पुण्य होतें पूर्वजांचें ॥ १ ॥ स्वप्नींच्या सुखानें सुखावला प्राणी । थोर झाली हाणी जागृतीसी ॥ २ ॥ जागृतीस नाहीं स्वप्नींचें तें सुख । तेणें झालें दुःख बहुसाल ॥ ३ ॥ बहुसाल खेद मानिला अंतरीं । वायां झडकरी जागा जाला ॥ ४ ॥ जागा झाला ह्मणे वायां अवचितां[1] ।

---

[1] अकस्मात.

निजोनी मागुता सुख पाहे ॥ ५ ॥ सुख पाहे पुन्हा स्वप्नीं तें ना दिसे। भयानक दिसे प्राणियासी ॥ ६ ॥ प्राणियासी दुःख जाहलें मागुतें। जागा जालिया तें सर्व मिथ्या ॥ ७ ॥ मिथ्या सुख दुःख स्वप्नींचा वेव्हार। तैसा हा संसार नाथिलाची ॥ ८ ॥ नाथिलाची जाय क्षण आनंदाचा। सर्वेंची दुःखाचा क्षण आहे ॥ ९ ॥ क्षण एक मन राघवीं सावध। तेणें नव्हे खेद दास ह्मणे ॥ १० ॥

॥ २०७ ॥ सुख पाहों जातां कांहींची ना दिसे। संसार हा असे दुःखमूळ ॥ १ ॥ दुःखामुळें जन्म नरा आणि नारी। पाहातां संसारीं सुख नाहीं ॥ २ ॥ सुख नाहीं कदा शाश्वातावांचोनी। जाणतील ज्ञानी दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ २०८ ॥ स्त्रियांचें हो जिणें पराधीन झालें। पुरुषें विकिलें आपणासी ॥ १ ॥ आपणा विकीलें या पोटा कारणें। पराधीन जीणें सहजची ॥ २ ॥ सहजची झालें सर्व पराधीन। सत्याचें वचन दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ २०९ ॥ वासनेची झाडी कुबुद्धि वांकुडी। वाजे हुडहुडी ममतेची ॥ १ ॥ वैराग्याचा वन्हीं[1] विझोनियां गेला। संचित खायाला पुण्य नाहीं ॥ २ ॥ भक्ति पांघरुण तें माझें सांडलें। मज वोसंडिलें संतजनीं ॥ ३ ॥ नामसंजीवनी मुखीं नाहीं पाणी। निंदेची पोहणी प्रबळेची ॥ ४ ॥ रामदास ह्मणे ऐसियाचें जिणें। सदा दैन्यवाणें रामेंविण ॥ ५ ॥

॥ २१० ॥ लोभाचे बिराडीं कामीं घाली उडी। मायांची वेंगडी वळतसे ॥ १ ॥ सदा भक्तीविण जालें उपोषण। झड घाली अन्न खावयासी ॥ २ ॥ मायाजाळें आगी सुटली अंतरीं। परा घरीं चोरी करीतसे ॥ ३ ॥ अंगही चोरीतां अंग तें सुजलें। नाहीं शिजविलें

१ अग्नि. २ गटार.

रामालागीं ॥४॥ रामदास ह्मणे प्राणी भक्ती उणें । तयालागीं सूनें आतळेना ॥ ५ ॥

॥ २११ ॥ रात्रंदिवस मन राघवीं असावें । चिंतन नसावें कांचनाचें ॥ १ ॥ कांचनाचें ध्यान परस्त्रीचिंतन । जन्मासि कारण हेंचि दोन्ही ॥ २ ॥ दोनी नको धरूं नको निंदा करूं । तेणें हा संसारू तरसील ॥ ३ ॥ तरसील भवसागरीं बुडतां । सत्य या अनंताचेनी नामें ॥ ४ ॥ नामरूपातीत जाणावा अनंत । दास ह्मणे संतराग धरा ॥ ५ ॥

॥ २१२ ॥ ब्रह्मा विष्णु रुद्र जयाचे अवतार । तोचि देव थोर जाण बापा ॥ १ ॥ जाण बापा देव देवासि निर्मिता । देव तूं तत्वता ठायीं पाडीं ॥ २ ॥ ठायीं पाडीं देव संतांचे संगती । दास ह्मणे गती पावशील ॥ ३ ॥

॥ २१३ ॥ मर्यादा सागरा आणि दिनकरा । अंतरिक्ष तारा जयाचेनी ॥ १ ॥ जयाचेनी मेघ पडे भूमंडळीं । पिके यथाकाळीं वसुंधरा ॥ २ ॥ वसुंधरा बहु रंग विस्तारिली । जीवसृष्टी झाली जयाचेनी ॥ ३ ॥ जयाचेनी सर्व सृष्टी चालताहे । तयालागीं पाहें शोधूनियां ॥ ४ ॥ शोधूनियां पाहें देव सर्व कर्ता । तरिजे आवर्ता जयाचेनी ॥ ५ ॥ जयाचेनी भक्ती जयाचेनी मुक्ती । जयाचेनी युक्ती वाढतसे ॥ ६ ॥ संतसंग जया मानवा आवडे । तेणें गुणें घडे समाधान ॥ ७ ॥ समाधान घडे सज्जनाचे संगें । स्वरूपाच्या योगें रामदासीं ॥ ८ ॥

॥ २१४ ॥ ज्याच्या निरूपणें संदेह फिटती । त्या गती संगती सज्जनाची ॥ १ ॥ दुर्जनाची कळा सज्जनाचे परी । मर्यादाची सरी ब्राह्मणासी ॥ २ ॥ ब्राह्मणासी नाहीं सर्वदा मत्सर । शुद्ध निरंतर दास ह्मणे ॥ ३ ॥

---

१ कुत्रें. २ शिवेना. ३ सज्जनांची प्रीति.

॥ २१५ ॥ ज्या जैसी संगती तया तैसी गती। समागमें रीती सर्व कांहीं ॥ १ ॥ सर्व कांहीं घडे संगतीच्या गुणें । साधूचीं लक्षणें साधुसंगें ॥ २ ॥ साधूसंगें साधू होयीजे आपण । रामदास ह्मण सांगतसे ॥ ३ ॥

॥२१६॥ दुर्लभ हा जन्म विषय नरदेह । याहिवरी सोय राघवाची ॥ १॥ राघवाची सोय सद्भावें भजन । आणि संतजनसमागमीं ॥२॥समागमीं संतश्रवणीं निवांत।अनंताचा अंत ठायीं पडे ॥३॥ ठायीं पडे देव संतसमागमें।आपल्या स्वधर्में पुण्यशीळ॥४॥पुण्यशीळ देह ज्ञानी निःसंदेहें । सर्वकाळ राहे स्वस्वरूपीं ॥५॥ स्वस्वरूपीं मन गेलिया उन्मनें । मग मिथ्या भान आढळेना ॥६॥ आढळेना कदा मिथ्या मायाजाळ। तोचि तो केवळ समाधानी ॥ ७ ॥ समाधानी साधू जेथें ज्ञानबोधु । रामदासीं वेधू निर्गुणाचा ॥ ८ ॥

स्फुट अभंग

॥ १ ॥ कोण कोठील आहेसी । अह्मां मांगें निश्चयेंशीं ॥ १ ॥ स्थूळ सूक्ष्म कारण । मांग तुझें कोण स्थान ॥ २ ॥ पिंडब्रह्मांडरचना । अष्ट देहीं विवेचना ॥ ३ ॥ पिंडब्रह्मांड तुझें स्थूळ । किंवा तत्वांचा पाल्हाळ ॥ ४ ॥ सांग मायेचें अरण्य । किंवा तुझें ब्रह्मारण्य ॥ ५ ॥ रामीं रामदास ह्मणे । आतां बोलावें स्मरणें ॥ ६ ॥

॥ २ ॥ चहूं निगमांचें बीज । कोणीं सांगितलें सहज ॥ १ ॥ तेणें प्राणी उमजला । पाहे विचार आपुला ॥ २ ॥ नित्यानित्यविचार । केला एक साचार ॥ ३ ॥ दास ह्मणे निरूपणीं । केली भूतांची झडपणी ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ त्याचे पाय हो नमावे । त्याचें कीर्तन हो ऐकावें ॥ १ ॥ दुर्जायासी सांगे कथा । आपण वर्ते त्याची पथा ॥ २ ॥ कीर्तनाचें

---

१ ब्रह्मसाक्षात्कार.

न करी मोल। जैसे अमृताचे बोल ॥ ३ ॥ सन्मानीतां नाहीं सुख। अपमानितां नाहीं दुःख ॥ ४ ॥ किंचित दिलें दातयानें। तेंही घेत आनंदानें ॥ ५ ॥ ऐसा असे हरिदास। लटकें न वदे रामदास ॥ ६ ॥

॥ ४ ॥ वाणी शुद्ध करीं नामीं। चित्त शुद्ध होय प्रेमीं ॥ १ ॥ नित्य शुद्ध होय नामीं। वसतांही कामीं धामीं ॥ २ ॥ कर्ण शुद्ध करि कीर्तन। घ्राण शुद्ध करी सुमन ॥ ३॥ त्वचा शुद्ध करी रज। मस्तक नमितां पदांबुज ॥ ४ ॥ करशुद्धी राम पूजितां। पादशुद्धी देउळीं जातां ॥ ५ ॥ नेमें लिंग करी शुद्ध। अंतर निर्मळ करी गुद ॥ ६ ॥ रामपायीं रहातां बुद्धी। रामदासा सकळ शुद्धी ॥ ७ ॥

॥ ५ ॥ माझें सर्व जावें देवानें रहावें। देवासी पहावें भक्तपणें ॥ १ ॥ भक्तपणें मज देवची जोडला। अभ्यास मोडला सर्व कांहीं ॥ २ ॥ सर्व कांहीं जो बा एक देव राहो। माझा आर्तभावो ऐसा आहे॥३॥ जो हेत अंतरीं देव तैसा झाला। हा दिन पाहिला कोणी एक ॥ ४ ॥ कोणी एक पुण्य जें होतें संचलें। दास ह्मणे झालें समाधान ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ दीनाचा दयाळु कीर्ति ऐकियेली। ह्मणूनी पाहिली वाट तुझी ॥ १ ॥ अनाथाचा नाथ होशील कैवारी। ह्मणोनियां हरी बोभांईलें[1] ॥ २ ॥ तुजविण कोण जाणे हें अंतर। कोणासी जोजारें[2] घालूं माझा ॥ ३ ॥ दास ह्मणे आह्मी दीनाहूनी दीन। करावें पालन दुर्बळाचें ॥ ४ ॥

॥ ७॥ आह्मां पतितांची सांड केली जरी। आमचा कैवारी कोण आहे ॥१॥आह्मी भरंवसा कवणाचा धरावा। सांगावें केशवा दयानिधी ॥ २ ॥ तुजविण आह्मां नाहीं त्रिभूवनीं। धांवें चक्रपाणी

१ हाक मारिली. २ भार.

दीनबंधू ॥ ३ ॥ पतितपावन ब्रीद हें बांधीलें । तारावें वांहिलें दासा-लागीं ॥ ४ ॥

॥ ८ ॥ पळशी तूं तरी नाम कोठें नेशी । आह्मी अहर्निशी नाम घोकूं ॥ १ ॥ आह्मांपासोनीयां जातां नये तुज । तें हें वर्मबीज नाम जपूं ॥ २ ॥ देवा आह्मां तुझें नाम हो पाहिजे । मग भेटी सहजें देणें लागे ॥ ३ ॥ भोळे भक्त आह्मी चुकलोंचि कर्म । सांपडलें वर्म राम-दासा ॥ ४ ॥

॥ ९॥ गजेंद्र सावज पडलां पानवडी । रामें तेथें उडी टाकियेली ॥१॥ प्रल्हाद गांजीतां कोण साहाकारी । स्वयेंची मुरारी प्रकटला ॥ २॥ क्षत्रियें ब्राह्मणें गांजिलीं बापुडीं । रामें तेथें उडी घातीयेली ॥ ३ ॥ तेहतिस कोडी देव पडीले बांदोडी । रामें तेथें उडी टाकि-येली ॥४॥ दासापायीं पडली देहबुद्धी बेडी । रामें तेथें उडी टाकि येली ॥ ५ ॥ रामदास ह्मणे नका करूं शीण । रामें भक्त कोण उपेक्षीले ॥ ६ ॥

॥ १० ॥ तुजविण देव मज कोणी नाहीं । माझी चिंता कांहीं असों द्यावी ॥ १ ॥ वैराग्यें कनिष्ठ अभावें वरिष्ठ । माझे मनीं नष्ट संदेहता ॥ २॥ विवेकें सांडिलें ज्ञानें ओसंडिलें । चित्त हें लागलें तुझे पयीं ॥ ३ ॥ तुझें नाम वाचे उच्चारीत असें । अंतरीं विश्वासें धरीयेलें ॥ ४ ॥ रामदास ह्मणे मी तुझें अज्ञान । माझें समाधान करीं देवा ॥ ५ ॥

॥ ११ ॥ श्वानाचिया पुत्रें कल्होळ मांडिला । कलहो लागला एकसरा ॥ १ ॥ भुंकितां गुरगुरी वासितोंचि तोंड । वरती थोबाड करूनीयां ॥ २ ॥ एक ते भुंकती एक ते रडती । दास ह्मणे गती निंदकांची ॥ ३ ॥

॥१२॥ मेरूचीया माथां ठेवूनीयां पाव । जात असे राव कैला-

---

१ तत्काळ. २ बंधनांत.

सींचा ॥ १ ॥ कैलासींचा राव एक देव क्षोभला। देशधडी केला लंकानाथ ॥ २ ॥ लंकेच्या चोहटीं मांडियेला खेळ। अग्नीचा कल्होळ घरोघरीं ॥ ३ ॥ जाळीयेलीं घरें सुंदर मंदिरें। पावला कैवारें जानकीच्या ॥ ४ ॥ जानकीचा शोक दुरी दुराविला। यशवंत झाला रामदास ॥ ५ ॥

॥ १३ ॥ जाणावा तो नर देवची साचार। वाचे निरंतर रामनाम ॥ १ ॥ सगुणीं सद्भाव नाहीं ज्ञानगर्व। तयालागीं सर्व सारीखेंची ॥ २ ॥ निंदका वंदका सगट सांभाळी। मन सर्व काळीं पालटेना ॥ ३ ॥ पालटेना मन परस्त्री कांचनीं। निववी वचनीं पुढील्यासी ॥ ५ ॥ पुढील्यासी तोचि सुख देत आहे। उपकारीं देह लावितसे ॥ ५ ॥ लावितसे देह रामभजनास। रामीं रामदास हरिभक्त ॥ ६ ॥

॥१४॥भक्तपणें रामनामाचा अव्हेर। करी तो गव्हार मुक्त नव्हे १॥ मुक्त नव्हे काय स्वयें शूलपाणी। रामनाम वाणी उच्चारीतो ॥ २॥ राम ह्मणे शीव येथें किती देव। बापुडे मानव देहधारी॥ ३ ॥ देहधारी नर धन्य ते संसारीं। वाचे निरंतरीं रामनाम ॥ ४ ॥ रामनाम वाचे स्वरूप अभ्यंतरीं धन्य तो संसारीं दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ १५ ॥ मी खरा पतित तूं खरा पावन। आतां अनमान करूं नको ॥ १ ॥ आतां कांहीं मज चिंता ती हि नसे। तुझें नाम वाचे कैसें येई ॥२॥ समर्थं घेतला नामासाठीं भार। मज उपकार कासयाचा ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे तुझें तुज ऊणें। सोयरे पिशुनें हांसतील ॥ ४ ॥

॥ १६ ॥ पतितपावना जानकीजीवना। वेगीं माझे मना पालटावें ॥ १ ॥मिथ्या शब्दज्ञानें तुज अंतरलों। संदेहीं पडलों मीपणाच्या ॥ २ ॥ सदा खळखळ निर्गुणाची घडे। सगुण नातुडे ज्ञानीं

---

१ देशान्तर. २ चवाठ्यावर.

गर्वें ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे ऐसा मी पतित । मीपणें अनंत आतुडेना ॥ ४॥

॥ १७ ॥ टाळ धरूं कथा करूं । रामाआगीं हाका मारूं ॥ १॥ ये रे रामा ये रे रामा । तुझी आवडी लागो आम्हां ॥२॥ तुजविण गाइल कोण । ऊठ सांडिलें मीतूंपण ॥ ३ ॥ रामदास पाहे वास । भेटी द्यावी सावकाश ॥ ४ ॥

॥ १८ ॥ रामभक्तिवीण आन नाहीं सार । साराचें हें सार राम एक ॥ १ ॥ कल्पनाविस्तारू होतसे सत्वरू । आम्हां कल्पतरू चाड नाहीं ॥ २ ॥ कामने लागोन विटलेंसे मन । तेथें चाड कोण कामधेनू ॥ ३ ॥ चिंता नाहीं मनीं राम गातां गुणीं । तेथें चिंतामणी कोण पुसे ॥ ४ ॥ कदा नाहीं नाश स्वरूप सुंदर । तेथें आह्मां हिरे चाड नाहीं ॥ ५ ॥ रामदास ह्मणे राम भक्तिवीण । जाणावें तें ऊणें सर्व कांहीं ॥ ६ ॥

॥ १९ ॥ सीतापती राम पतितपावन । गाती भक्तजन आत्रडीनें ॥ १ ॥ राघवाच्या गुणा न दिसे तुळणा । कैलासींचा राणा लांचावला ॥ २ ॥ देवांचें मंडण भक्तांचें भूषण । धर्मसंरक्षण राम एक ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे धन्य त्याचें जीणें । कथानिरूपणें जन्म गेला ॥ ४ ॥

॥ २० ॥ आम्हीं देखिला विठोबा । आनंदें विटेवरी उभा ॥१ ॥ तेथें हृदयाचीदाटी । तेचि रुक्मिणी गोमटी ॥ २ ॥ रामी रामदास ह्मणे । जोओळखे तोचि धन्य ॥ ३ ॥

॥ २१ ॥ लांचावोनी भक्ती लोभा । वाळ वंटीं असे उभा ॥ १ ॥ पदकीं इंद्रनीलशोभा । प्रभे शोभा उजळती ॥ २ ॥ भक्त पुंडलिकें गोंविला । जाऊं नेदी भांबाविला ॥ ३ ॥ विटे नीट असे ठाकला भीमातीर वाळुवंटीं ॥ ४ ॥ भाग्य पुंडलिकाचें । उभें दैवत त्रिलो-

१ मिळेना. २ वाट.

कांचें ॥ ५ ॥ कीं जें तारूं भवसागरीं । भीमातीरीं विनटलें ॥६॥ एकें पुंडलिकें करुनी जोडी । आह्मांसी दिधली कल्पकोडी ॥ ७ ॥ तुटलीं संसारसांकडीं । रामदास ह्मणतसे ॥ ८ ॥

॥ २२ ॥ जीवन्मुक्त प्राणी होऊनियां गेले । तेणें पंथें चाले तोचि धन्य ॥ १ ॥ जाणावा तो ज्ञानी पूर्ण समाधानी । निःसंदेह मनीं सर्वकाळ ॥ २ ॥ मिथ्या देहभान प्रारब्ध अधीन । राखे पूर्णपण समाधानीं ॥ ३ ॥ आवडीनें करी कर्मउपासना । सर्वकाळ ध्यानारूढ मन ॥४॥ पदार्थाची हाणी हातां नये कोणी । जयाची करणी बोला ऐशी ॥ ५ ॥धन्य पैं ते दास संसारीं उदास । तयां रामदास नमस्कारी ॥ ६ ॥

॥ २३ ॥संसार देखिला तरि पाहें सार । वायां येरझार पाहूं नको ॥ १ ॥ पाहूं नको दुःखसागरीं आपणा । ह्मणे नारायणा ओळखावें ॥२॥ ओळखावें वेगीं आप आपणाशीं । संसारीं सुटसी दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ २४॥ विचारें संसार होतो देशधडी । सोनियाची घडी जात असे ॥ १ ॥ डावा तास गेला मोक्षपंथा जातां । विवेकें तत्वता यारी नावें ॥ २॥ सदा श्रीरामाचें भजन करितां । दास ह्मणे चिंता दूर होय ॥ ३ ॥

॥ २५ ॥ विदेशासी जातां देश चि लागला । पुढें सांपडला मायबाप ॥ १ ॥ मायबाप राम विश्व या लोकाचा । तो स्वामी आमुचा सर्व देशीं ॥ २ ॥ सर्व देशीं आहे विचार पाहतां । जातां न राहतां सारखाची ॥ ३ ॥ सारखा चि देव कदा पालटे ना । राहे त्रिभुवना व्यापोनीयां ॥ ४ ॥ व्यापूनीयां दासां संनिध चि असे । विचार विलसे निरंतर ॥ ५ ॥

॥ २६ ॥ वैराग्या परतें आनु नाहीं भाग्य । धन्य हें वैराग्य ज्ञा-

१ शोभलें. २ अन्य.

छीयासी ॥ १ ॥ ज्ञानीयासी काय करावें वैराग्य । ज्ञानीयासी भाग्य तत्त्वबोध ॥ २ ॥ तत्त्वबोधें होय शब्दज्ञान सोपें । परी अनुतापें त्याग घडे ॥ ३ ॥ त्यागावें तें काय सर्व तें चि आहे । विचारूनी पाहें आळया रे ॥ ४ ॥ आळ या संसारीं अनुतापें वीण । शब्दज्ञानें शीण वाउगाची ॥ ५ ॥ वावुगाची बापा कासया शीणशी । ज्ञान निश्चयेंशीं सर्व सार ॥ ६ ॥ सार जाणोनीयां असार त्यागावें । तरी च भोगावें मुक्तिपद ॥ ७ ॥ पद या मुक्तीचें तत्वज्ञान जोडे । बोडके उघडे कासयासी ॥ ८ ॥ कासया करावें वैभवाचें दंभ । सुखाचें स्वयंभ मोक्षपद ॥ ९ ॥ मोक्षपदीं काय सांडावें मांडावें । व्यर्थ चि हिंडावें वनांतरीं ॥ १० ॥ वनांतरीं हिंडे तो च एक भला । येर तो बांधला मायाजाळें ॥ ११ ॥ मायाजाळीं कैंचें कोणासी बंधन । ज्ञानीं समाधान आत्मज्ञानें ॥ १२ ॥ आत्मज्ञानें त्याग सर्वांचा करावा । मग उद्धरावा विश्वजन ॥ १३ ॥ विश्वजनीं भोग तो चि राजयोग । भोगीतां चि त्याग ज्ञानीयासी ॥ १४ ॥ ज्ञानीयासी भोग तो चि राजयोग । नव्हे राजयोग वीटंबना ॥ १५ ॥ विटंबना भ्रंश होय मूढजना । ज्ञानी तो लिंपेना करूनियां ॥ १६ ॥ करूनीयां काय मिथ्या शब्दज्ञान । नाहीं समाधान संगेंवीण ॥ १७ ॥ त्यागी तो ची भोग भोगितां चि त्याग । ऐसा ज्ञानयोग जाण बापा ॥ १८ ॥ जाणतील सर्व त्याग करवेना । मनीं धरवेना अनुताप ॥ १९ ॥ अनुताप आहे संतापाचें फळ । वायां तळमळ कां करावी ॥ २० ॥ करावी आदरें वृत्ति उदासीन । तेणें तुटे ध्यान विषयाचें ॥ २१ ॥ वीषयाचें ध्यान देहाचें जीवन । सोडी ऐसा कोण सांग बापा ॥ २२ ॥ कोण बापा कोण विषयीं तरला । कोण उद्धरला भोगितांची ॥ २३ ॥ भोगीतांची सर्व सज्जन तरले । विषय भोगीले पंचवीध ॥ २४ ॥ पंचही विषय त्यागूनी बाधक । शुद्ध तें साधक सेवि-

१ शब्द, स्पर्श, रूप, रस, गंध.

ताती ॥ २५ ॥ सेविताती सर्व त्यागी कवण आहे । विचारूनी पाहें आळया रे ॥ २६ ॥ आळया रे त्यागी तयासी ह्मणावें । जिणें हें जनावें शिश्नोदर ॥ २७ ॥ उदर सुटेना कामाची कल्पना-आतां त्याग जाणा कोठें आहे ॥ २८ ॥ आहे त्याग बापा रसं-ना जिंकावी । कल्पना सोडावी संतसंगें ॥२९॥ संतसंगें त्याग अं-तरींचा होय । बाहे त्याग काय करूनीयां ॥ ३० ॥ करूनीयां त्या-ग देहासी दंडन । होतसे खंडन महादोष ॥ ३१ ॥ महादोष कैंचे संतांचे संगती । पतिताशी गती संतसंग ॥ ३२ ॥ संतसंगें बाणे वि-वेक वैराग्य । योगीयाचें भाग्य पाठी लागे ॥ ३३ ॥ लागे तो वि-वेक अंतरीं धरावा । संसार तरावा सुखें न्यायें ॥ ३४ ॥ नावडे सं-सार दुःखाचें जें घर । वासना विस्तार आवरेना ॥ ३५ ॥ आवरेना तरी श्रवण करावें । परी न फिरावें दारोदारीं ॥ ३६ ॥ दारोदार थोर थोर पूर्वापार । योगी ऋषीश्वर भिक्षाटन ॥३७॥ भिक्षाटन वायां कासया करावें । आश्रमीं भजावें अतितासी ॥ ३७ ॥ अतिताशीं भजें हें कांहीं करावें । आश्रमीं पडावें मायाजाळीं॥३९॥ मायाजाळीं धर्म कांहीं तरी घडे । फिरे चहूंकडे उदासीन ॥ ४० ॥ उदासीन रूप देवाचें स्वरूप । होईजे निःपात तयाचेनी ॥ ४१ ॥ तयाचेनी काय होणार होईल । तो काय देईल दातयासी ॥ ४२ ॥ दातयाचा दाता तो काय मागता । नेणीजे अतितासी संसारीं ४३॥ संसारीं असतां सर्व कांहीं घडे । शिणती बापुडे उदासीन ॥ ४४ ॥ उदासीन ज्ञाता नाहीं पराधीन । विचार स्वाधीन तीर्थाटणें ॥ ४५॥ तीर्थाटणीं काय राहसील मूढा । पाणी आणि धोंडा जेथें तेथें॥४६॥ जेथें होत आहे पापाची बोहरी । केली थोरथोरीं तीर्थाटणें ॥४७॥ तीर्थाटणें सदा इच्छिती साधूशीं । तीर्थें साधूपाशीं शुद्ध होती ४८॥ होती परी साधु कोणा तो दिसेना ।साधु तो असेना मायाधारी ४९॥

---

१ जिव्हा. २ नाश.

मायाधारी साधु जनासी दीसतो । परी जाणावा तो पद्मपत्र ॥५०॥
पद्मपत्रा ऐसे संसारीं असती । हें कदा कालान्तीं सत्य नोहे ॥ ५१ ॥
सत्य नोहे कैसा दुर्वासा श्रीपती । आणि चक्रवर्ती जनक तो ॥ ५२
जनक एकला दृष्टांतासी केला । सांवळा जाहला एक दोन्ही ॥५३॥
दोन्ही एक नव्हे भक्त थोर थोर । तरले संसार करूनीयां ॥ ५४ ॥
करूनी संसारसुख देशधडी । भक्तिसुखें गुढी उभारिली ॥ ५५ ॥
उभारिली गुढी संसार करितां । तया निःस्पृहता कोठें केली ॥५६॥
होती निस्पृहता तें चि झालें मौन्य । येर ते जन धन्य लोळंगती५७
लोळंगता नसे ऐसा कोण असे । कांहीं तरी वसे मनामध्यें ॥ ५८ ॥
मनामध्यें वसे जैसें संसारीक । तैसा नाहीं लेख तापसाचा ॥ ५९ ॥
तापसाचा वास नामामध्यें घडे । विषयाची घडे कामबुद्धी ॥ ६० ॥
कामबुद्धी ज्याची तया वाटे तेंची । दोषिया दोषचि दिसताहे ॥ ६१ ॥ दिसताहे ऐसें बोलावें लागतें । मन हें मागतें विषयासी ॥ ६२ ॥ विषयासी मागे जें मन चंचळ । देईल तो खळ पापरूपी ॥ ६३ ॥ पापरूपी मनीं परस्त्री चिंतीतो । संसारीं भोगितो आपुलेंची ॥ ६४ ॥ आपुलेंची शस्त्र उरीं हाणों जातां । मरेल तत्वता निश्चयेंशीं ॥ ६५ ॥ निश्चयो चळतां योगी तापसाचा । मग तया कैंचा परलोक ॥ ६६ ॥ परलोकीं योगी जावोनी राहीले । मिथ्या देह चाले प्रारब्धानें ॥ ६७ ॥ प्रारब्धानें देह सर्वांचा चालतो । तेथें योगियां तो सारीखाची ॥ ६८ ॥ सारीखाची योगी आणीक संसारी । बोलतां अंतरीं लाज नाहीं ॥ ६९ ॥ नाहीं तो आश्रमी साक्ष सर्व कामी । तया नाहीं उर्मी अज्ञानाची ॥ ७० ॥ अज्ञानाची उर्मी लोभाचें गुंडाळें । अशक्तीच्या बळें शब्दब्रह्म ॥ ७१ ॥ ब्रह्मची होऊनी संसारीं असावें । परी न लिंपावें कर्ममेळीं ॥ ७२ ॥ क-

---

१ कमळाचें पान. २ विकार.

मांचा मेळा तो पातकाचें मूळ । तरी मायाजाळ गोड वाटे ॥ ७३ ॥ गोड वाटे माया सर्व ब्रह्म जया । जन वन तया सारखेंची ॥ ७४ ॥ सारखेंची नव्हे सारासार आहे । अनुभव पाहें गुरुमुखें ॥ ७५ ॥ गुरुमुखें ज्याचें झालें समाधान । त्यासी जन वन कदा नाहीं ॥ ॥ ७६ ॥ नाहीं जया आला संसाराचा वीट । तया मोक्षवाट सांपडेना ॥ ७७ ॥ सांपडेना मोक्ष जें मन चंचळ । यालागीं निश्चळ मन करीं ॥७८॥ करीं बापा आतां संसारासी सोडी । करूं नको गोडी आश्रमाची ॥ ७९ ॥ आश्रमाची गोडी कासया सांडावी । उपाधि मांडावी कासयासी ॥ ८० ॥ शिकवितां न घे तया कोण सांगे । सांगतां न लागे वीतराग ॥ ८१ ॥ वीतराग ऐसें कासया ह्मणावें । हो एक जाणावें निश्चयेंशीं ॥ ८२ ॥ निश्चय कळला तो कदा राहीना । वैभव राहीना कदाकाळीं ॥ ८३ ॥ कदाकाळीं प्राप्त भोगावें चुकेना । देहाची भावना वेगळाली ॥ ८४ ॥ वेगळालें प्राप्त तैसेंच भोगावें । परी निरोपावें वीतराग ॥ ८५ ॥ वीतराग देहें संबंध घडेना । वैभव सोडीना कांहीं केल्या ॥ ८६ ॥ केलियानें होतो केलेंचि पाहीजे । जें मनीं धरिजे तैसें होय ॥ ८७ ॥ होय प्रयत्न खरा प्रारब्धासारीखा । कांहीं पूर्वरेखा पाहिजे तो ॥ ८८॥ पाहिजे प्रयत्न आदरेंशीं केला । मग प्राप्त झाला शब्द घडे ॥ ८९ ॥ घडे तें प्रयत्नें होणारा सारीखें । नाहींत श्री देखा आठवेना ॥९० ॥ आठवेना तरी आळस नसावा । आळसाचा हेवा करूं नये ॥९१ ॥ करूं नये ऐसें बोलणें बोलावें । होणार स्वभावें होत जातें ॥ ९२ ॥ होत जातें परी प्रयत्नाविण नाहीं । आधीं प्रयत्न कांहीं करीजेतो ॥ ९३ ॥ करीजेतो परी घडोनी येईना । मनाची वासना पूर्ण नव्हे ॥ ९४ ॥ नव्हे समाधान साधना वांचून । वायां शब्दज्ञान वाउगेंची ॥ ९५ ॥ वाउगें साधन कासया करावें । स्वरूप

१ विरक्त.

स्वभावें सिद्ध आहे ॥ ९६ ॥ सिद्ध आहे परी अंतरीं बाणणें । संशय जाणेना निश्चयेंशीं ॥ ९७ ॥ निश्चयेंशीं ज्ञान विवेकसंपन्न । तया हें अज्ञान बाधी केंवी ॥९८॥ केंवि बाधीजेना अशक्तीच्या मूळें । माया-जाळ काळें ओढियलें ॥ ९९ ॥ ओढियेलें काळें अभक्ता जनासी । नाहीं जयापाशीं भक्तिभाव ॥ १०० ॥ भक्तिभाव क्रिया मोक्षाचें साधन । वीतरागी मन सर्वकाळ ॥ १०१ ॥ सर्वकाळ जेथें कथा-निरूपण । श्रवण मनन निदिध्यास ॥१०२॥ निदिध्यासें मनोवृत्ति उदासीन । नावडे कांचन आणी कांता ॥ १०३॥ कांता पुत्र धन वैभव स्वजन । रामावीण कांहीं आवडेना ॥१०४॥ आवडेना भार नाथिला संसार । रामदासीं सार रामदास्य ॥ १०५ ॥

॥ २७ ॥ जाणावा तो नर देवचीं साचार । वाचे निरंतर राम-नाम ॥ १ ॥ सगुणीं सद्भाव नाहीं ज्ञानगर्व । तया लागीं सर्व सारि-खेंची ॥ २ ॥ निंदकाचा ढका संकटीं सांभाळी । मन सर्वकाळीं पाल-टेना ॥ ३ ॥ पालटेना मन परस्त्रीकांचनीं । निववीं वचनीं पुढी-लासी ॥ ४ ॥ पुढीलांसी सूख नाना देत आहे । उपकारीं देह लावी-तसे ॥ ५ ॥ लावितसे देह रामभजनासी । रामीरामदासीं हरि-भक्ति ॥ ६ ॥

॥ २८ ॥ हरिभक्तीवीण जाऊं नेदीं क्षण । या नांव लक्षण सार्थ-काचें ॥ १ ॥ सार्थकाचें जीणें कथानिरूपणें । श्रवणमननें काळ गेला ॥ २ ॥ काळ गेला हरिभक्तीचेनी योगें । साधूचेनी संगें दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ २९ ॥ ठकाराचें ठाण करीं चापबाण । माझें ब्रह्मज्ञान ऐसें आहे ॥ १ ॥ रामरूपीं देह झाला निःसंदेहो । माझे मनीं राहो सर्व-काळ ॥ २ ॥ रामदास ह्मणे रामरूपावरी । भावें मुक्ति चारी ओवा-ळीन ॥ ३ ॥

---

१ रामसेवा.

॥ ३० ॥ विष अमृत केवळ । महिमा नामाचा केवळ ॥ १ ॥ अमृत संजीवनी नाम । मुखीं असतां रामनाम ॥ २ ॥ हो जें पुराणीं ऐकिलें तेंची लोचनीं देखिलें ॥ ३ ॥ दास पावले कल्याण । कृपा रामाची परिपूर्ण ॥ ४ ॥

॥ ३१ ॥ डोळां अज्ञानझांपडी । भावें देहबुद्धी घानोडी ॥ १ ॥ तैसा पशु अज्ञान जाणा । जुंपिला संसाराचा घाणा ॥ २ ॥ खांदीं ओझें विषयाचें । पाठी फटके सुखदुःखाचे ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे । व्यर्थ गेलें याचें जीणें ॥ ४ ॥

॥ ३२ ॥ राम गावा राम गावा । राम जीवींचा विसावा ॥ १ ॥ मंगळाचें जें मंगळ । राम कौसल्येचा बाळ ॥ २ ॥ सर्व तीर्थ एक्या तीर्थीं । माझ्या राघोबाची कीर्ति ॥ ३ ॥ कल्याणाचें जें निधान । रघुरायाचे गुण जाण ॥ ४ ॥ रामनामाचा गजर । आह्मां अढळ व्यापार ॥ ५ ॥ राम कैवल्याचा दानी । रामदासा अभिमानी ॥ ६ ॥

॥ ३३ ॥ अंतीं पंचभूतें भूतांशीं मिळालीं । वासना राहीली कोणे ठायीं ॥ १ ॥ कोणे ठायीं जेव्हां वासना ज राहे । कैसें रूप आहे वासनेचें ॥ २ ॥ वासनेचें रूप सूक्ष्म तें जाणावें । संकल्पस्वभावें वास तीचा ॥ ३ ॥ वासना हे वस्ती करीं अगोदर । जोंवरी कलीवर सचेतन ॥ ४ ॥ सचेतन काया कारणीं लावावी । वासना गोवावी रामरूपीं ॥ ५ ॥ रामरूपीं सत्य संकल्प धरावा । संसार करावा अवलीळे ॥ ६ ॥ अवलीळा भवसागर ओसरे । जेणें मनीं धरीं गुरुवाक्य ॥ ७ ॥ गुरुवाक्यें भक्ति रामदासीं झाली । मुक्ति हे लाधली सायुज्यता ॥ ८ ॥

॥ ३४ ॥ रामनामकथा श्रवणीं पडतां । होय सार्थकता श्रवणाची ॥ १ ॥ मुखें नाम घेतां रूप आठवेल । प्रेम दुणावेल पाहावया ॥ २ ॥ राम माझे मनीं शोभे सिंहासनीं । एकाएकीं ध्यानीं

---

१ देह. २ दूर हो.

सांपडेल ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे चावळलें मन । जेथें तेथें ध्यान दिसताहे ॥ ४ ॥

॥ ३५ ॥ सकळ साधनाचें फळ । रामनामची केवळ ॥ १ ॥ जप तप अनुष्ठान । अंतीं यमचीं प्रमाण ॥ २ ॥ नाममंत्र यंत्रावळी । सोडवीना अंतकाळीं ॥ ३ ॥ माहापातकी पतीत । नामें तरले हो अनंत ॥ ४ ॥ नाम साराचें ही सार । नाम कळीसी आधार ॥ ५ ॥ दास ह्मणे सांगूं किती । नामेंवीण नाहीं गति ॥ ६ ॥

॥ ३६ ॥ आह्मी अपराधी अपराधी । आह्मां नाहीं दृढ बुद्धी ॥ १ ॥ माझे अन्याय अगणित । कोण करील गणीत ॥ २ ॥ मज सर्वस्वीं पाळावें । प्रतिदीनीं सांभाळावें ॥ ३ ॥ माझी वाईट करणी । रामदास लोटांगणीं ॥ ४ ॥

॥ ३७ ॥ तुझी चिंता हो मानसीं । राम शरयूतीरनीवासी ॥ १ ॥ रूप सांवळें सुंदर । ज्यासी ध्यातसे शंकर ॥ २ ॥ जडित कुंडलें श्रवणीं । राम लावण्याची खाणी ॥ ३ ॥ सूर्यवंशाचें मंडन । रामदासाचें जीवन ॥ ४ ॥

॥ ३८ ॥ पावन असतां पतीत जालामी । सोय चुकलामी पावनाची ॥ १ ॥ पावनाची सोय धरितां अंतरीं । स्वरूप विचारीं समाधान ॥ २ ॥ सामाधान जालें पावनानें केलें । आत्म निवेदिलें दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ ३९ ॥ कां गा धांवेनासी हरी । काय अन्याय माझे शिरीं ॥ १ ॥ काय तुझ्या द्वारीं केलें । ह्मणोनी मजसीं सांडियेलें ॥ २ ॥ माझे संकटवेळेसी । काय डोळे झांकितोसी ॥ ३ ॥ नाना भक्तांसी पावलां । माझ्या वेळेसी न आलां ॥ ४ ॥ दास ह्मणे वनमाळी । सत्य करीं ब्रिदावळी ॥ ५ ॥

॥ ४० ॥ धांवें धांवें दीननाथा । मज रक्षावें पतिता ॥ १ ॥ बहु

१ चंचळ झालें.

शीणलों गे माये । भवानि तूझी वाट पाहें ॥२॥ तुजसारिखा कुवा॑सा । उणें काय जगदीशा ॥३॥ आतां नकरीं आळस । फार झालों कासावीस ॥४॥ दास ह्मणे धांव येईं । आतां ऊशीर नलावीं ॥ ५ ॥

॥ ४१ ॥ धांव धांव नारायणा । दावीं पाय मज दीना ॥ १ ॥ जैसा जळावीण मीन । तळमळी रात्रंदिन ॥ २ ॥ तैसा तुज हो वेगळा । वाट पाहें वेळोवेळां ॥ ३ ॥ आतां न करीं आळस । प्राण जाला कासावीस ॥ ४ ॥ दास ह्मणे विठाबाई । माझी करुणा येऊं देई ॥ ५ ॥

॥ ४२ ॥ फुकाचे चरण दाखवितां । काय भिशी कृपावंता ॥१॥ काय म्यां तुज मागाया । वाट पुरवीं देवराया ॥२॥ पुढें देणें घेणें लागे । ह्मणोनी दडतोसी मागें ॥ ३ ॥ नलगे संतती संपदा । दावीं तुझ्या त्या पादुका ॥ ४ ॥ काय होतोसी कृपण । दास ह्मणे दावीं चरण ॥ ५ ॥

॥ ४३ ॥ माझ्या दृष्टी जालें काय । कां गा दृष्टी पडेना पाय ॥ ॥ १ ॥ आतां देवा कधीं येसी । मज दीनातें भेटी देसी ॥ २ ॥ कैसें करूं नारायणा । माझें दुःख सांगू कोणा ॥ ३ ॥ किती दिवस वाट पाहूं । आतां कोणा शरण जावूं ॥ ४ ॥ दास ह्मणे वेगीं यावें । आह्मां दीनातें भेटावें ॥ ५ ॥

॥ ४४ ॥ धांव धांव रुक्मिणी वरा । मज दीनाचें संकट हरा ॥ ॥ १ ॥ माझे अन्याय जाले कोटी । शरणआलों घालीं पोटीं ॥२॥ तुजवीण सखे माय । त्रिभुवनीं कोण आहे ॥ ३॥ दास ह्मणे धांवत येईं । पाय दावुनी सुखी करीं ॥ ४ ॥

॥ ४५ ॥ तुज वीण माझा देवा । कोणें सांभाळ करावा ॥ १ ॥ मज सारखा पातकी । पाहातां नाहीं तिहीं लोकीं ॥ २ ॥ तुझे पदरीं पडलों खरा । कळेल तैसा सांभाळ करा ॥३॥ अंकित झालों

१ आश्रय. २ स्वाधीन.

मी भीकारी। आतां देवा तारीं मारीं ॥ ४ ॥ माझे अन्याय लक्ष-कोटी। दास ह्मणे घालीं पोटीं ॥ ५ ॥

॥ ४६ ॥ किती देवा चाळविसी। वाट पाहाया लाविसी ॥ १ ॥ किती धीर धरूं माये। वेळोवेळां वाट पाहें ॥ २ ॥ जैसा चातक जीवनीं। पिऊं पिऊं करी पाणी ॥ ३ ॥ तैसी लागलीसे आस। वाट पाहें रात्रंदिवस ॥ ४ ॥ जीवन पाजी तान्हयास। पुरवीं माये माझी आस ॥ ५ ॥ दास ह्मणे वेगीं येई। चंद्र चकोरातें दावीं ॥ ३ ॥

॥ ४७ ॥ मागें कैसे भक्त तारिले। माझें बळ काय झालें ॥ १ ॥ काय अपराध माझे शिरीं। मज मोकलीलें[1] हरी ॥ २ ॥ शरण रिघा-लों मी तुज। कोठें राहिलीं पातकें ॥ ३ ॥ सांग सांग पंढरीनाथा भांडावया आलों आतां ॥ ४ ॥

॥ ४८ ॥ देव गर्जती कोल्हाळ। देव भक्तांचा दयाळ ॥ १ ॥ लाजविलें तें अनंता। मज पतीता कारितां ॥ २ ॥ दास ह्मणे मी लेकरूं। नको माते त्याग करूं ॥ ३ ॥

॥ ४९ ॥ आतां न करीं आळस। उणें येईल ब्रीदास ॥ १ ॥ नको करूं कानकंवाडे[2]। वायां जातील पवाडे ॥ २ ॥ काय उणें मज मशका। थोड्या साठीं भिऊं नका ॥ ३ ॥ पण आपुला सिद्धी नेई। आतां फार बोलूं काई ॥ ४ ॥ दास ह्मणे तारीं दीन। जैसें असेल भूषण ॥ ५ ॥

॥ ५० ॥ कांहीं बोल रे विठ्ठला। मौनवेष[3] कां धरीला ॥ १ ॥ काय मागतों गांठोडी। बोलेसना धरिली गुढी ॥ २ ॥ आशा वैभवाची नाहीं। भिऊं नको वद कांहीं ॥ ३ ॥ नलगे मज धनदारा। वेगें लोचन उघडा ॥ ४ ॥ दास ह्मणे वर पाहें। कृपा करूनी भेटावें ॥ ५ ॥

॥ ५१ ॥ तुझी लागलीसे आस। वाट पाहें रात्रंदिवस ॥ १ ॥

---

१ सोडिलें. २ कानाडोळा. ३ मौन.

मज धीर धरवेना । कधीं येसी नारायणा ॥ २ ॥ मातेवीण बा
बालक । न देखतां करी शोक ॥ ३ ॥ तैसें माझें मन देवा । पायीं
मिसळलें केशवा ॥ ४ ॥ दास ह्मणे ये झडकरी । नाहीं तरी ब्रीद
सोडीं ॥ ५ ॥

अभंग समाप्त.

अनुक्रमणिका.

श्रीरामदासी नित्यनैमित्तिक.

॥ प्रातःकाळीं चतुर्थप्रहरीं उठोन, हस्तपादप्रक्षालन करून, भूपाळी ह्मणावी तीः-

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ प्रातःकाळीं प्रातःस्नान ॥ घडे केलिया स्मरण॥महादोषांचें दहन॥महिमा गहन पुराणीं ॥ धृ०॥गंगा यमुना सरस्वती ॥ कृष्णा वेण्या भागीरथी ॥ पूर्णफल्गु भोगावती ॥ रेवा गौतमी वैतरणी ॥ १ ॥ कुंदा वरदा माहेश्वरी ॥ तुंगभद्रा आणि कावेरी ॥ गणिका तृप्ती मल्लप्रहरी ॥ दुरितें हरी जान्हवी ॥ २॥ काळी कालिंदी किंकिणी ॥ कपिलायणी इंद्रायणी ॥ नलिनी अर्चिनी धर्मिणी ॥ ताम्रपर्णी नर्मदा ॥ ३ ॥ मणिकर्णिका भोगावती ॥ ककुद्मती हेमावती ॥ सीता प्रयाग मालती ॥ हरिद्रती गंडिका ॥ ४ ॥ भीमा वरदा मंदाकिनी ॥ महापगा पुनःपुनी ॥ वज्रा वैष्णवी कुमुदिनी ॥ अरुणा वरुणा नारदी ॥ ५ ॥ शरयू गायत्री समुद्रा ॥ कुरुक्षेत्र सुवर्णभद्रा ॥ दास ह्मणे पुण्यक्षेत्रा ॥ नानानद्या गोविंदीं ॥ ६ ॥

॥ भूपाळी रामाची २ ॥

राम आकाशीं पाताळीं ॥ राम नांदे भूमंडळीं ॥ राम योगियांचे मेळीं ॥ सर्वकाळीं तिष्ठत॥१॥ राम नित्य निरंतरीं ॥ राम सबाह्य अभ्यंतरीं ॥ राम विवेकाचे घरीं ॥ भक्तीवरी सांपडे ॥२॥ राम भावें ठायीं पडे ॥ राम भक्तीशी आतुडे[1] ॥ राम ऐक्यरूपीं जोडे ॥ मौन पडे श्रुतींसी ॥ ३ ॥ राम योग्यांचें मंडण ॥ राम भक्तांचें भूषण ॥ राम आनंदाचा घन ॥ करी रक्षण दासांचें ॥४॥

॥ नंतर यथाधिकार संप्रदायी साधकानें, पुढील लिहिलेलीं सगुण, निर्गुण ध्यानें, मानसपूजा, यांचा अंतरंग अभ्यास, अथवा श्रवण मनन निरूपण करावें ॥

---

१ प्राप्त होतो.

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ सकळ जीवां जीवन ॥ सकळिकां समान॥ त्रैलोक्याचें महिमान ॥ उदका पाशीं ॥१॥ नदीचें उदक वाहत गेलें ॥ तें निरर्थक चालिलें ॥ जरी बांधोनि काढिलें ॥ नाना तिरीं कालवे ॥ २ ॥ उदक निगेनें वर्तविलें ॥ नाना जिनसीं पीक काढिलें ॥ पुढें उदकचि झालें ॥ पीक सुवर्ण ॥ ३ ॥ तैसें हें आपुलें वय ॥ विवेकेंविण व्यर्थ जाय ॥ विवेकी ते यथान्वय ॥ स्वहित साधिती ॥४॥ नाना उंच आम्रफळें॥अंजीर ऊंस द्राक्षें केळें॥ नाना पिकें यत्नजळें ॥ निर्माण झालीं ॥ ५ ॥ तैसें आयुष्य आपुलें ॥ विवेकें सार्थक केलें ॥ कां जें शोधूनि पाहिलें ॥ सारासार ॥ ६ ॥ गयाळीपणें मूर्खपणें ॥ संसारांत दिसे उणें ॥ विवेकी जनें या कारणें ॥ स्वहित करावें ॥ ७ ॥ इह लोक परलोक ॥ उभय लोकीं सार्थक ॥ शुद्ध ज्ञान शुद्ध विवेक ॥ यासि ह्मणावें ॥ ८ ॥ लोकीं संसार करावा ॥ नाना यत्नें आटोपावा ॥ लोकांमध्यें मिरवावा ॥ पुरुषार्थ आपुला ॥ ९ ॥ कन्यापुत्रयोग झाले ॥ समर्थ सोयरे पाहिले ॥ ब्राह्मण्य विधियुक्त जालें ॥ स्वाहा[1] स्वधा[2] ॥१०॥ लोक ह्मणती भलाभला ॥ यानें इहलोक साधिला ॥ पर लोकही आणिला ॥ पाहिजे मना ॥ ११ ॥ जेणें सकळ निर्माण केलें ॥ त्यासि पाहिजे ओळखिलें ॥ मुख्य देवास चुकले ॥ त्यांस परलोक कैंचा ॥१२॥मागील जन्म आठवेना॥ पुढील कायतें कळेना ॥ उगाच प्राणी अनमाना॥ मध्यें पडला ॥ १३ ॥ तो अनुमान कामा नये॥ अनुमानें कैंचा जय ॥ पिंडब्रह्मांड ग्रंथान्वयें ॥ विवेकें शोधावें ॥ १४॥ वेदशास्त्र पंचीकरण ॥ तेथें घालावें अंतःकरण ॥ बरें करावें विवरण ॥ प्रत्ययाचें ॥ १५ ॥ विधीनें सकळ निर्मिलें ॥ विधीस कोणीं निर्मिलें ॥ विष्णूनें सकळास पाळिलें ॥ विष्णूस पाळिता कोण ॥ १६ ॥ रुद्र सकळां संहारी ॥ त्यास कोण संहारी॥ ऐसा

---

१ देवकार्य. २ पितृकार्य.

विचार अंतरीं ॥ बरा शोधावा ॥ १७ ॥ कर्ता देव बहु ह्मणती ॥ त्याची कैची स्वरूपस्थिती ॥ सगुणनिर्गुण आदीं अंतीं ॥ कैसा ह्मणावा ॥१८॥ निर्गुणा नाहीं कर्तृत्वहेत ॥ सगुण तरी नाशवंत ॥ याकारणें सिद्धांत ॥ विवेकें पहावा ॥१९॥ पुनर्जन्म नाहीं चुकलें ॥ जन्मास येवोनि काय केलें ॥ पुढें लिगाड लांबलें ॥ जन्ममृत्यूचें ॥ २० ॥ अवचट नरदेह जोडला ॥ पूर्व पुण्यें प्राणियाला ॥ विचार पाहिजे केला ॥ उत्तम गती ॥ २१ ॥ मागें केलें व्यर्थ गेलें ॥ पुढें नाहीं अनुमानलें ॥ येणें करितां मूळ झालें ॥ जन्ममृत्यूचें ॥ २२ ॥ ऐसें झालें न पाहिजे ॥ कोणें एकें स्वहित कीजे ॥ परमेश्वरास पाविजे ॥ ह्मणजे बरें ॥ २३ ॥ देवाचे सृष्टींत रहावें ॥ देवें निर्मिलें तें पाहवें ॥ नाना वैभव भोगावें ॥ देवा करितां ॥२४॥ त्या देवास चुकावें ॥ तेणें सर्वस्वास मुकावें ॥ ऐसें न करावें तुकावें ॥ कर्तृत्व आपुलें ॥ २५ ॥ घूकटीं उदकाचे लवणें ॥ पृथ्वी अंतरिक्षीं धरणें ॥ हें मनुष्याचें करणें ॥ नव्हे सर्वथा ॥ २६ ॥ सामर्थ्य कळों येतें मना ॥ देव पाहतां दिसेना ॥ परंतु याची विवंचना ॥ पाहिली पाहिजे ॥२७

सगुण ध्यान.

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ आतां वंदीन कुळदैवता ॥ लीलाविग्रही भगवंता ॥ जो संकटीं सांभाळिता ॥ आहे निजदासा ॥ १ ॥ एकवचनी एकबाण ॥ एकपत्नी अभंगठाण ॥ अजिंक्य राक्षसां निर्वाण ॥ कर्ता समर्थ एकू ॥ २ ॥ धार्मिक पुण्यपरायण ॥ शांत लावण्य सुलक्षण ॥ जेणें त्र्यंबक परम कठीण ॥ भग्न केलें ॥ ३ ॥ जो लावण्याचा जनक ॥ जो सौंदर्याचा नायक ॥ जो मार्तंड कुळदीपक ॥ चातुर्यनिधि ॥४॥ ऐसा राम राजीवनयन ॥ साधुजनांचें भूषण ॥ त्या प्रभूचें ध्यान ॥ वर्णीन हळुहळू ॥ ५ ॥ टवटवीत रसाळ ॥ निमासुरें[1] वदन वेल्हाळ ॥ लावण्य साजिरें केवळ ॥

---

१ सुंदर.

आनंदाचें ओतिलें ॥ ६ ॥ सुरेख भ्रूलता वेंकट ॥ सरळ सतेज नासापुट ॥ नीट नेपाळलें ललाट ॥ तेथें त्रिवळी ॥ ७ ॥ केशर ऊर्ध्वपुंड्र ललाटीं ॥ वरी कस्तूरी दुबोटी ॥ सुरंग अक्षता त्रिपुटी ॥ शोभायमान ॥ ८ ॥ रत्नजडित मनोहरें ॥ कुंडलें मकराकारें ॥ श्रवण कोमळ भारें ॥ लंबित झाले ॥९॥ सुरंग लावण्य विचित्र॥ कोमळ तीक्ष्ण पद्मपत्र ॥ तैसे आकर्ण विशाळनेत्र ॥ अर्धोन्मीलित ॥१०॥ अनर्घ्य रत्नें शुद्ध हेमी ॥ रत्नखचीत फांकती रश्मी ॥ मघवा जैसा वर्षतां व्योमीं ॥ प्रकटे विद्युल्लता ॥११॥ तैसेंच किरीटी तेजाळ ॥ पीत रक्त फांकती किळे ॥ विलेपन साहित्यें भाळ॥ प्रकाशलें ॥ १२ ॥ अभ्यंग केला चंपकतैलें ॥ कुरळीं गुंफिलीं फुलें ॥ तेणें परिमळें लोधलें ॥ मानस मधुकरांचें ॥१३॥ तया कुसुमाचेनि वेधें ॥ रुंजी करिताती षट्पदें ॥ अंतराळीं झुंकारशब्दें॥ प्रीतीनें पांगूळती ॥१४॥ दिव्यांबराचा चेपून पट्टा ॥ मस्तकीं वेष्टिला लपेटा ॥ वरी नक्षत्रां ऐसा गोमटा ॥ घोंस मुक्ताफळांचा ॥१५॥ नाना सुमनांचिया माळा ॥ मुकुटा वेष्टित घातला पाळा ॥ विविध परिमळ आगळा ॥ नेतसे सुवायो ॥१६॥ सर्वकाळ आनंदवदन ॥ मंद हास्यें झमकती दशन ॥ कृपादृष्टी अवलोकन ॥ करी निजदासा ॥१७॥ प्रवाळ वल्ली परम कठीण ॥ सुरंगची परि पाषाण ॥ कोमल अधर दृष्टांत हीन ॥ बोलों चि नये ॥१८॥ कोटि मदन मयंक ॥ उपमे नये श्रीमुख ॥ पूर्णत्वाचें पूर्ण वीक ॥ लावण्यशोभा ॥१९॥ चिबुक साजिरी हनुवटी ॥ मुक्तामाळा डोलती कंठी ॥ सुडौल दोर्दंड बाहुवटीं ॥ रत्नकिळा फांकती ॥ २० ॥ शोभे विशाळ वक्षस्थळ ॥ उदरीं त्रिवळी सरळ ॥ तेथें नाभी जन्मभूळ ॥ चतुराननाचें ॥२१॥ रत्नखचित पदक गळां ॥ शोभती पुष्पांचिया माळा ॥ कटि प्रदेशीं मेखळा ॥ जघन सिंहाकृति॥२२॥

१ इन्द्र. २ तेज. ३ लोभावलें. ४ चंद्र.

पीतांबरू मालंगठी ॥ कास काशिली गोमटी ॥ क्षुद्रघंटांची दाटी ॥ गर्जती झणत्कारें ॥ २३ ॥ नानासुगंधपरिमळ ॥ सर्वांगीं उटी पातळ ॥ रुळे वैजयंतीमाळ ॥ आपादपर्यंत ॥ २४ ॥ करपल्लवीं रत्नभूषणें ॥ आजानुबाहु वीरकंकणें ॥ कीर्तिमुखें सुलक्षणें ॥ केयूरें दंडीं ॥२५॥ आपाद पर्यंत पीतांबरु ॥ न कळे जानुजंघांचा विचारु ॥ चरणा ब्रीदाचा तोडरू ॥ दैत्य पुतळे रुळती ॥२६॥ गुल्फ वर्तुळ घोटींव निळी ॥ मुर्डीव वांकीं खळाळी ॥ अंदुलिंग रत्नें झळाळीं ॥ प्रभा तयांची ॥ २७ ॥ पातळ पाउलें कोमळें ॥ पदपल्लवीं दशांगुळें ॥ नखतेजेंचि उजळलें ॥ ब्रह्मांड नेणों ॥ २८ ॥ कीं उगवल्या चंद्ररेखा ॥ तैसी शोभा दिसे नखा ॥ सुरंग वर्तुळ टांचा ॥ अरुणोदया सारिख्या ॥ २९ ॥ तळवे सुरंग सतेज ॥ ऊर्ध्वरेखा आणि ध्वज ॥ वज्र अंकुश तेजःपुंज ॥ पद्म झळाळी ॥ ३० ॥ ज्ञानमुद्रा सव्यहस्तीं ॥ पाऊल मांडीवरी एकक्षिती ॥ तेथें पावली उत्तमगती ॥ अहल्या शिळा ॥ ३१ ॥ ऐशी सर्वांगीं सुंदर ॥ सांवळी मूर्ति मनोहर ॥ राज वेष अतिसकुमार ॥ शोभे सिंहासनीं ॥ ३२ ॥ परिमळ द्रव्य उधळलें ॥ तेणें श्रीमुख रजवटलें ॥ सतेज किरिटींचें जाळें ॥ करी चित्त तेज मंद ॥ ३३ ॥ सकळ वनितांचें मंडण ॥ परमलावण्य सुलक्षण ॥ जे कां अवनिगर्भरत्न ॥ विश्वमाता ॥ ३४ ॥ ते जानकी जनकतनया ॥ वामांगीं शोभे मूळमाया ॥ दक्षिण निकट सुबाह्या ॥ उभा लक्ष्मणू ॥ ३५ ॥ भरत शत्रुघ्न लावण्यखाणी ॥ तैसाचि शोभे गदापाणी ॥ हास्यमुखें सुरळीत वाणी ॥ बोलती परस्परें ॥ ३६ ॥ पित्यापरीस अधिक गती ॥ जयावरी रघुनाथाची प्रीती ॥ पुढें सम्मुख मारुती ॥ उभा कर जोडूनी ॥ ३७ ॥ भगवद्दासाचें मंडण ॥ कपिकुळाचें भूषण ॥ सकळ वानरांचे प्राण ॥ राखिले जेणें ॥ ३८ ॥ परम प्रतापें

---

१ पायांचे घोटे.

आगळा ॥ दिसे जैसा पर्वतनिळा ॥ सिंधु उडोनि आवलीळा॥ जानकी शोधिली ॥ ३९ ॥ स्वयंभ सुवर्ण कासोटी ॥ उभा उदित जगजेठी ॥ आदरें सम्मुख दृष्टीं ॥ रघुनाथपदांबुजीं ॥ ४० ॥ रत्नजडित मनोहर ॥ दिव्य सिंहासन सुंदर ॥ वरी आरूढला पवित्र ॥ राजा अयोध्येचा ॥ ४१ ॥ मेघडंबरें छत्रें चामरें ॥ देवढीं ढळंती अपारें ॥ एका करीं शेषपात्रें ॥ सांनिध उभे ॥ ४२ ॥ एक सुगंध चर्चिती ॥ एक विंझणे जाणविती ॥ उदकपात्रें एका हस्तीं ॥ एक तांबूलधारी ॥ ४३ ॥ खचित पादुका एका करी ॥ एक सुरंगवेत्रधारी ॥ उभे राहिले उभयद्वारीं ॥ आज्ञा इच्छिती ॥ ४४ ॥ ऐसे अपार सेवकजन ॥ आपुलाले कामीं सावधान ॥ धूर्त तार्किक गुणसंपन्न ॥ कार्यकर्ते ॥ ४५ ॥ खचित मंडप विशाळ ॥ नीळ गोमेद पाच प्रवाळ॥नानारत्नें पुंजाळ॥फांकती राजांगणीं॥४६॥चांदवे बांधले विशेष॥मुक्ताफळांचे घोस॥जैसें तारागणीं आकाश॥लगडलें दिसे ॥४७॥ सुवर्णपोटरें स्वयंभ॥उभारिले मंडपस्तंभ॥रचना पाहतां सुलभ॥अमरावतीची॥४८॥महाविस्तीर्ण मंडप॥खणोखणीं रत्नदीप॥किरणें फांकती अमूप॥बालसूर्या ऐशीं॥४९ ॥तया मंडपाभीतरी ॥ दिव्यसिंहासनावरी ॥ बैसला शोभे कैवारी ॥ सुरवरांचा ॥ ५० ॥ वेष्टित ऋषींचा पाळा ॥ वेदाध्ययनघोष आगळा॥ संतसज्जनांचा मेळा ॥ ठायीं ठायीं ॥ ५१ ॥ गणगंधर्व विद्याधर ॥ सनकादिक नारद तुंबर ॥ भक्त मिळाले अपार ॥ जयजयकारीं गर्जती ॥५२॥ ब्रह्मचारी विरक्त तापसी ॥ ज्ञाते दिगंबर संन्याशी॥ सिद्ध योगीश्वर साधनाशी ॥ बैसले ठायीं ॥ ५३ ॥ बैसले पंडित पौराणिक ॥ बैसले कवीश्वर अनेक ॥ बैसले प्रेमळ सात्त्विक॥साधुजन ॥ ५४ ॥ बैसलीं ब्रह्मवृंदें निर्मळें ॥ स्नानसंध्या आचारशीळें ॥ धोत्रें पवित्रें सोज्वळें ॥ लंबायमान ॥ ५५ ॥ योगवटे टिळे माळा ॥

---

१ वारितात.

नाभीपर्यंत रुळती गळा ॥ भाविक सात्विक लीळा ॥ परम धार्मिक ॥५६॥ नाना उपकरणें देवतार्चनें ॥ चंबू गडवे दर्भासनें॥नामें मुद्रा गोपीचंदनें ॥ साहित्यशोभा ॥ ५७ ॥ एक देवतार्चनें करिती ॥ घंटा घणघणा वाजविती ॥ पुढें मांडून ध्यानमूर्ती ॥ ध्यानस्थ झाले ॥ ५८ ॥ एकीं अंतरीं गरुडध्वजा ॥ सांग मांडिली मानस पूजा ॥ एक लाविती सहजा ॥ अनुसंधान ॥ ५९ ॥ एका मुखीं नामोच्चार ॥ प्रदक्षिणा नमस्कार ॥ नित्य नेम निरंतर ॥ करिती एक ॥ ६० ॥ एक एकांतासी गेले ॥ तेथें ध्यानस्थ बैसले ॥ एक योगाभ्यासी भले ॥ अभ्यास करिती ॥ ६१ ॥ मुद्रा साधिती आसनें ॥ एक मंत्र अवर्तनें ॥ एक स्तोत्रें स्तुति स्तवनें ॥ अध्ययनें करिती ॥ ६२ ॥ एकीं सांगिलें अन्न ॥ एक करिती पयःपान ॥ एक ते पर्णें सेवून ॥ राहिले योगी ॥ ६३ ॥ पुरश्चरणीं एक तपी ॥ महासाधनें साक्षेपी ॥ एक ते लावण्यरूपी ॥ योगाभ्यासें ॥ ६४ ॥ एक निरूपणा बैसले ॥ ब्रह्मज्ञानी महाभले ॥ श्रोते वक्ते आनंदले ॥ आत्मबोधें ॥ ६५ ॥ अद्वैतनिरूपणें डुल्लती ॥ उपनिषदें वेदश्रुती ॥ पदें फोडूनि वाखाणिती ॥ महानुभाव ॥ ६६ ॥ एक ऐकती पुराणें ॥ सगुणमूर्तीचीं विंदानें ॥ एक गाती अभिन्नपणें ॥ गुण सर्वोत्तमाचे ॥ ६७ ॥ वेदशास्त्रें संपन्न ॥ बैसले करिती व्याख्यान ॥ श्रवण करितां श्रोते जन ॥ संतुष्ट होती ॥ ६८ ॥ एक साधु ब्रह्मनिष्ठ ॥ सर्वसाक्षत्वें वरिष्ठ ॥ एक ते मानसीं तुष्ट ॥ संदेह नाहीं ॥ ६९ ॥ अन्वय[1] आणि व्यतिरेकें[2] ॥ एक देही जाहले मुक्त ॥ एक मानिती अयुक्त ॥ सर्व चर्चा ॥ ७० ॥ एक तत्वविशोधन ॥ करी महाविचक्षण ॥ चतुष्टयदेहविलक्षण ॥ म्हणती आत्मा ॥ ७१ ॥ एक पिंडज्ञानबळें ॥ शोधिती अष्टदळकमळें ॥ एक ध्वनीचेनि मेळें ॥ मिळोनि जाती ॥ ७२ ॥ एक दृश्यातें म्हणती देव ॥ एकीं देवचि केला वाव ॥ एक

---

१ जें असतां जें असतें. २ जें नसतां जें नसतें

ह्मणती भाव ॥ भगवंतीं असावा॥७३॥ एक ह्मणती मिथ्या माया॥ एक ह्मणती पाहिजे क्रिया ॥ एक ह्मणती भक्ति केलिया ॥ पाविजे देव ॥ ७४ ॥ एक ह्मणती कर्म करावें ॥ एक ह्मणती वैराग्य धरावें॥ एक ह्मणती नाम घ्यावें ॥ सर्व काळ ॥ ७५ ॥ जे जे जेथें विश्वासले । ते ते तेथेंचि राहिले ॥ अनुभव वेगळाले ॥ सिद्धांत एक ॥ ७६ ॥ ऐसे अपार साधुजन ॥ केलें अष्टविधा भजन ॥ आत्मारामीं साव· धान ॥ भक्ति नवविध पावले ॥ ७७ ॥ नवमी आत्मनिवेदन ॥ सायु· ज्यमुक्तीचें साधन ॥ एके स्थळीं समाधान ॥ पावती सर्व ॥ ७८ ॥ असो ऐसा समुदाव ॥ महामंडपीं बैसले सर्व ॥ सिंहासनीं देवराव ॥ शोभत असे ॥ ७९ ॥ सुधापानें संतृप्त जाले ॥ तैसे सर्व मिळाले ॥ संव ते हरिदास आले ॥ सर्वोत्तमाचे ॥ ८० ॥ देवा पुढें सावडे भक्त॥ गाती नाचती लज्जारहित ॥ देहभाव विसरोनि चित्त ॥ सर्वोत्तमीं मिळाले ॥८१॥ कुशळ गायक किन्नर ॥ नृत्य करती अपार ॥ तेणें वेढिलें राजद्वार ॥ पुढें रीघ न फावे ॥ ८२ ॥ टाळ घोळ मृदंग ॥ ब्र- ह्मवीणे वाजती उपांग ॥ हरिदास मिळाले रंग ॥ तुंबळ लागले ॥ ८३ ॥ गर्जती मृदंग काहळें ॥ आनंदें गाती उसाळें ॥ क्षणोक्षणां धूसर उसळे ॥ रक्तस्वेत सुगंध ॥ ८४ ॥ साहित्य मृदंग टाळी ॥ स- र्वत्र वाजविती करताळी ॥ क्षणोक्षणां नामकल्लोळीं ॥ गर्जती सर्व ॥ ८५ ॥ रुळती सकळांचिया गळां ॥ जाई जुई चंपकमाळा ॥ नाना सुगंधपरिमळा ॥ कर्दम जाहला ॥८६ ॥ पताका गरुडटके अपार॥ तेणें अच्छादिलें अंबर ॥ मेघडंबरें मनोहर ॥ थडकती ठायीं ठायीं ॥ ८७ ॥ पूर्णचंद्राकार छत्रें ॥ आहाटलीं चित्र विचित्रें ॥ गरगरां फिरती अपारें ॥ नानावर्णें ॥८८॥ माही निशाणें तळपती ॥ दाढा वेकराळ झळकती ॥ डोल पहातां थरकती॥ रोमांच आंगीं॥८९॥ [1]बहु दाटती सूर्यपानें ॥ फटफट वाजती निशाणें ॥ वाद्यें गर्जती

---

१ शिंगें.

श्राणें॥दीर्घस्वरें॥९०॥टाळमृदंग शंख भेरी॥ वाद्यें वाजती अंबरीं॥
नानावाद्यांची भरोवरी॥ गर्जती डंकें॥९१॥ ध्वज फडकती प्रचं-
ड॥ वाद्यं वाजती उदंड॥ तेणें घोषें ब्रह्मांड॥ संपूर्ण झालें ॥९२॥
नाना रत्नांची फांकली प्रभा॥ तेणें डावरली सकळ सभा॥ लाव-
ण्य लाजली शोभा॥ देखोनि ते काळीं॥९३॥ झाली अत्यंत दा-
टणी॥ तेणें होतसे मंडपघसणी॥ उभे वारिती वेत्रपाणी॥सभा घ-
नवटली॥९४॥ सर्व ही टकमकां पाहती॥ पडली देहाची भ्रांती॥
अकळिकांच्या मनोवृत्ती॥ वेधल्या रामचंद्रीं॥९५॥ वदती वक्ते
अनुभवाचे॥ मस्तक डोलती श्रोत्यांचें॥तल्लीन सादर सर्वांगाचें॥
श्रोत्र केलें॥९६॥ दिव्य सिंहासनीं रामचंद्र॥ परमप्रतापी नरेंद्र॥
सन्मुख उभा भीम कपींद्र॥ वज्रदेही॥९७॥देवास आरती आरंभि-
ली॥ सकळ सभा गडबडली॥ असंभाव्य वाद्यें लागलीं॥ मर्यादे
वेगळीं॥९८॥ रत्नदीप हेमताटीं॥ नीरांजनें लक्षकोटी॥थाटें चा-
लली दाटी॥ असंभाव्य झाली॥९९॥ दीप लागले अपार॥ बं-
बाळ जळती कर्पूर॥ स्थळोस्थळीं मनोहर॥ रंगमाळा शोभती॥
॥१००॥ चंद्रज्योतीचे उमाळे॥ तेणें दिशाचक्र ढवळे॥ पूर्णचंद्र
पे वेळे॥ राहाटले जैसे॥१॥ धूसर उडवलें अपार॥ तेणें ढवळ-
े अंबर॥॥ मुखें तेजवटली थोर॥ उत्साह झाला॥२॥ सकळ
वाद्यें एकवेळा॥ नामघोषगजर आगळा॥आच्छादिलें भूमंडळा॥
भुसरें तेणें॥३॥ रत्नकिळा भूमंडळीं॥ मुक्तें झळकती अंतराळीं॥
सुरंग सभामंडळीं॥ उमटते झाले॥४॥ रामाचनि स्वामीपणें॥
ो ब्रह्मांड मानीं ठेंगणें॥ त्रैलोक्यही वाटे उणें॥ महिमा वर्णितां
५॥ राम सर्वांगें सुंदर॥ राम करुणेचा सागर॥ दीना अनाथां-
ा उद्धार॥ श्रीराम कर्ता॥६॥ राम जीवींचा जिव्हाळा॥ राम
ोंचा कोंवळा॥ राम जाणे अंतर्कळा॥ निजदासांची॥७॥ राम

---

१ प्रफुल्लित झाला. २ गर्दीनें डोकीं घांसणें.

पुण्यपरायण ॥ राम त्रैलोक्याचा प्राण ॥ रामें दास बिभीषण॥चिरंजीव केला ॥ ८ ॥ राक्षस केले देशधडी॥देव सोडिले तेहतीस कोडी ॥ राज्यीं स्थापिले आवडी ॥ शरणागत ॥९॥ राम सुरवरां कोवसा ॥ राम मंडन सूर्यवंशा॥राम जप भवानीशा ॥ सत्यचीति रामनामें ॥ १० ॥ ॥ नामें तरले पाषाण ॥ नामें पतित पावन ॥ नामें मुक्त विश्वजन ॥ शिवाचे उपदेशें ॥ ११॥ शुकमिसें रामवाणी ॥ह्मणतां पावन कुंटिणी ॥ अंतकाळीं सकळ प्राणी ॥ रामनामें उद्धरती ॥१२॥ हो कां ज्ञाते विरक्त भक्त ॥ हो कां साधु जीवन्मुक्त ॥ हो कां भाविक साबडे भक्त ॥ नामें विण वृथा ॥ १३ ॥ सकळां मध्यें थोर ॥ तो नाम जपे शंकर ॥ तेथें मानव किंकर ॥ बापुडें किती ॥ १४ ॥ नामें होय चित्तशुद्धी ॥ नामें तुटे देहबुद्धी ॥ नामें होय कार्यसिद्धी ॥ निदिध्यासें ॥ १५ ॥ नामें स्वहित फावे ॥ नामें निश्चया दृढावे ॥ नामस्मरणें शीघ्र पावे ॥ देवाधिदेव ॥ १६ ॥ ऐसें हें राम नाम ॥ परमगुह्य विश्रामधाम ॥ मंथूनि काढिलें वर्म ॥ शतकोटींचें ॥१७॥ सावध ऐका श्रोते जन ॥ परम गुह्य महागहन ॥ नाममात्रें होत दहन ॥ पापराशि॥१८॥यदर्थी जो संशय धरी॥तो महापापी दुराचारी ॥ त्यासी प्राप्त यमपुरी ॥ विकल्पें होय॥१९॥इति सगुण ध्यान समाप्त ॥ श्रीरामचंद्रार्पणमस्तु ॥ शुभंभवतु ॥ श्रीरामसमर्थ॥

॥ निर्गुणध्यानप्रारंभः ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ जेथूनि निर्माण विद्या ॥ तेथें विद्या ना अविद्या ॥ ऐक्यरूपें तया आद्या ॥ नमीन भावें ॥ १ ॥ जे निराकारीं जन्मलीं ॥ जन्ममूळा प्रवर्तली ॥ इच्छाद्रुमा धांवली ॥ उभयभागीं॥२॥जेथें भंगपणें हेत ॥ तें माया नसतां निवांत ॥ तया निवांताचा प्रांत ॥ सद्गुरुस्वामी ॥ ३ ॥ तया सर्वांचें नमन ॥ तैसे च संत सज्जन ॥ आतां आठवूं ध्यान ॥ सर्वोत्तमाचें ॥ ४ ॥ असंभासी

---

१ आधार. लाभे.

घडे संग ॥ आकाशीं उमटे तरंग ॥ तरी अभंगासी भंग ॥ वर्णू शके ॥ ५ ॥ अघटित ही साक्षेपें ॥ घडे स्वामीचे प्रतापें ॥ जैसा अयोध्येचे नृपें ॥ सिंधु पालाणिला ॥ ६ ॥ तैसी सद्गुरुकृपा ओल ॥ तेथें मुकेपणाचे बोल ॥ खुणे बुझतां सखोल ॥ अर्थ लाभे ॥ ७ ॥ तया लाभावेनि गुणें ॥ जालें ब्रह्मांड ठेंगणें ॥ सद्गुरुकृपास्फुरणें ॥ वाचा वदों लागे ॥ ८ ॥ सहजस्थिति न मोडे ॥ जोडलेंचि मागुतें जोडे ॥ रिघत ठायीं पवाडे ॥ निःशब्द शब्दु ॥ ९ ॥ तये विद्येचें रत्न ॥ न जोडे केलिया प्रयत्न ॥ तें श्रवणें जोडे यत्न ॥ केला पाहिजे ॥ १० ॥ जें पुरुष ना प्रकृति ॥ जें मूर्ति ना अमूर्ति ॥ जेथें श्रुति स्मृति ॥ निवांत जाल्या ॥ ११ ॥ दृश्य कुळातें पाळित ॥ ह्मणोनि नामें कुळदैवत ॥ दृश्या वेगळें स्वतंत्र ॥ आपण आहे ॥ १२ ॥ तो हा जाणिजे आत्माराम ॥ सगुण निर्गुण पूर्णकाम ॥ जयाच्या स्वरूपाचा नेम ॥ न कळे सर्वथा ॥ १३ ॥ जैसे कर्पूराचे भंभाळ॥नेमून सांगणें बाष्कळ ॥ ज्ञातेपणाची पुष्पावळ ॥ आत्माराम वर्णिती ॥ १४ ॥ परंतु याचे कृपेस्तव ॥ मीपणाचा पुसे ठाव ॥ न वदोन वक्तृत्वभाव॥सहजचि आहे ॥१५॥ बोलत असतां न बोलणें ॥ हे खूण जयासी बाणे ॥ तेचि श्रोते वक्ते शाहाणे ॥ स्वहितविषयीं ॥ १६ ॥ आतां वर्णीन रामराव ॥जो शंकराचा अंतर्भाव॥त्याच्या स्वरूपाकडे धांव॥घेतली मनें॥१७॥रत्नखचित पादुका॥जेथें खुंटती आशंका ॥ जया पासोनि विवेका ॥ पुढें रीघ नाहीं ॥ १८ ॥ पादुकांमध्यें विवेकबळ ॥ करी असंभाव्य तुंबळ ॥ जैसें उष्णा मध्यें जळ ॥ हेलावूं लागे ॥ १९ ॥ जैसें द्वैत आहे तों वरी ॥ विवेक नाना युक्ती करी ॥ अपार तर्क नाना परी ॥ आणून दावी ॥ २० ॥ मीनाचें चाळकपण ॥ जंव तें जळ आहे संपूर्ण ॥ जळ सांडितां आपण ॥ मृत्यु पावे ॥ २१ ॥ तैसी द्वैता पैली कडे ॥ विवेकाची हाव मोडे ॥

१ समजतां.

मीना सारिखें मुरडे ॥ अक्षोभ जळीं ॥ २२ ॥ पद प्राप्त झाल्या वरी ॥ विवेकाची कैशी उरी ॥ निबुंजोनियां माघारी ॥ वृत्ति मुरडे ॥ २३ ॥ निज पदीं विवेकासी ॥ मार्ग फुटेना जावयासी ॥ पदपादुकासंधीसी ॥ आनंद पावे ॥ २४ ॥ जेथें मीपण सोडिती ॥ सज्ञान पुढें पवाडती ॥ जाणीव सोडूनियां श्रुती ॥ गोप्य झाल्या ॥ २५ ॥ जेथें अत्यंत सांकडी ॥ मन संगती सोडी ॥ तर्क जाणीव बापुडी ॥ उभी च विरे ॥ २६ ॥ वेदें जाणोनि मौन धरिलें ॥ तें अनुभवा आलें ॥ अनुभवासि अनुभविलें ॥ अनुभवें विण ॥ २७ ॥ जो मार्ग परम कठीण ॥ न चले भोयाळें वीण ॥ स्वामिविरहित कोण ॥ पावों शके ॥२८॥ जेथें नांव रूप हें झडे ॥ आनंद आनंदीं बुडे ॥ जेथें निःशेष फुंज मोडे॥निज सुखाचा ॥ २९ ॥ जेथें विषयसुख आटे ॥ आनंद प्रकटोनि तुटे ॥ जैसा कर्पूरदीप झटे ॥ उजळाने मुरे ॥ ३० ॥ पदा ऐली कडील गोष्टी ॥ जेथें पडली विवेकदृष्टी ॥ विवेकबळें तर्क वेष्टी ॥ सीमा पादुकांची ॥ ३१ ॥ रामनिजपदीं दृष्टी पडतां ॥ कैंचा उरेल वर्णिता ॥ जयास वर्णावें तत्वता ॥ तो चि आपण ॥ ३२ ॥ निवांत विश्रांतिस्थळ॥ उभा विराला ब्रह्मगोळ ॥ निर्मळ स्वरूप निखळ ॥ कोंदाटलें ॥ ३३ ॥ अवघें तें चि उदंड ॥ वाटे बुडालें ब्रह्मांड ॥ अंधार तुटला निबिड ॥ रामरूप प्रकटलें ॥ ३४ ॥ वर्णितां रघुनाथचरण ॥ अद्भुत भासलें निरूपण ॥ वाटे परंतु परम हीण ॥ पदीं न साहे ॥ ३५ ॥ पदा पासोनि साकार ॥ सृष्टि झाली चराचर ॥ तें चि ध्यान मनोहर ॥ वर्णीन आतां ॥ ३६ ॥ निजपदीं नाम ठविलें ॥ तीं साजिरीं दोनी पाउलें ॥ जेथें मुनि रंगले ॥ अनुभवें ॥ ३७ ॥ मोक्षध्वज ऊर्ध्वरेखा ॥ ते सायुज्यमुक्ति देखा ॥ वज्र तें अंकुरसुखा॥ अंकुश शोभे ॥ ३८ ॥ निजसुखाची नवाळी ॥ तें पदीं पद्म झळाळी ॥ दिव्य चक्षूची न्याहळी ॥

१ कंटाळून. २ सज्ञान होती. ३ गर्व.

दिपोनि ठेली ॥ ३९ ॥ ज्ञानसूर्यबाळप्रभा ॥ ते टांचांची दिव्य शोभा ॥ गुल्फ नीळ तेणें नभा ॥ नीळिमा आली ॥ ४० ॥ पदीं पद महानुभाव ॥ ते पदाचे पदपल्लव ॥ साजिरे शोभती लाघव ॥ युक्तीचें राहिलें ॥ ४१ ॥ शून्यत्व नखाग्रें फेडिलीं ॥ सजीव सतेजें उरलीं ॥ पाहों जातां दिसे बिंबली ॥ स्वरूपस्थिति ॥ ४२ ॥ निजपदांपें निवृत्तिगंगा ॥ निघाली भवतापभंगा॥श्रवणें निववी जगा॥ सज्जनसंगें ॥४३॥ विशाळ ओघ प्रकटला ॥ तिहीं लोकीं प्रकटला॥ मुमुक्षूउपेगां आला ॥ ओंकार भगीरथ ॥ ४४ ॥ तये गंगेसी भावार्थी ॥ मननें स्नानें करिती ॥ ते सायुज्यता पावती ॥ निदिध्यासें ॥ ४५ ॥ तये गंगे तीरीं स्वानंदें ॥ मिळालीं ब्रह्मवृंदें ॥ स्नानें अद्वैत बोधें ॥ बुड्या देती ॥ ४६ ॥ अनंतजन्मांचा मळ ॥ क्रिया पालटे तत्काळ ॥ ऐसें पवित्र गंगाजळ ॥ कर्णद्वारें सेविती ॥ ४७॥ जया मत्पहीं स्नान घडे ॥ दिवसेंदिवस मळ झडे ॥ अभ्यंतरीं कैवल्यपद जोडे ॥ मननें करोनी ॥ ४८ ॥ वासनावस्त्र मलिन झालें ॥ प्रपंचसंगस्नेह लागलें ॥ तें असंगजळें धुतलें ॥ शुद्धता पावे ॥ ४९ ॥ ब्रह्मनिष्ठा ते चि वस्त्रें ॥ मत्पही क्षाळिती धोत्रें ॥ ह्मणोनि तीं परम पवित्रें ॥ सर्वकाळ ॥ ५० ॥ जरी झाला थोर ब्राह्मण ॥ केलें पाहिजे क्षाळण ॥ क्षाळण न करितां मलिन ॥ अमंगळ ॥ ५१ ॥ अहंतेचे डाग पडले ॥ बहुतांचे निघोनि गेले ॥ प्राणी शुद्धत्वें पावले॥ अक्षयपद ॥ ५२ ॥ एक स्नान करिती ॥ परिमळ ठेविती ॥ ऐशा स्नानें फलश्रुती ॥ होणार नाहीं ॥ ५३ ॥ जे संसारउष्णें पोळले ॥ ते गंगाजळें निवाले ॥ परम विश्रांति पावले ॥ सत्संगें शीतळ ॥ ५४ ॥ जे असंतप्त संसारीं ॥ ते मळीण बैसले भीतरीं॥हुडहुडी अंगावरी॥ महामोहाची ॥ ५५ ॥ भाविक गंगेंत पडले॥ ते वाहत चि उगमा गेले ॥ गंगे सहित प्रवेशले ॥ श्रीरामपदीं ॥५६ ॥ उगमाहूनि गंगा

१ पदापासून. २ उपयोगाला.

पडे ॥ तेथोनि धांवे उगमा कडे ॥ मागें जावोनि पडे ॥ जेथील तेथें ॥ ५७ ॥ गंगे पुढें आणि मागें ॥ अवघा उगम निजांगें ॥ उगमें चि व्यापिलें गंगे ॥ सबाह्य उगम ॥ ५८ ॥ जे जे उगमासि गेले ॥ ते उगम होवोनि राहिले ॥ सदा सर्वांगीं निवाले ॥ आनंदरूप ॥ ५९ ॥ गंगोदक कर्णी भरलें ॥ तें मुखें उचंबळलें ॥ पुन्हा उपेगा आलें ॥ भाविकांसी ॥ ६० ॥ महिमा गोदावरीचा ॥ मार्ग दाखवी मोक्षाचा ॥ श्रीरामपदांबुजाचा ॥ अगाध महिमा ॥ ६१ ॥ आतां असो ही खूण ॥ मागें राहिलें निरूपण ॥ ध्यान रामाचें श्रवण ॥ श्रोतीं करावें ॥ ६२ ॥ स्वरूपीं मुरडे वृत्ती ॥ तैशा वांकी खळाळिती ॥ मुरडल्या परी असती ॥ जेथील तेथें ॥ ६३ ॥ कामक्रोधादि निशाचर ॥ त्यांचा करोनियां संहार ॥ तो चि निजपदीं तोडर ॥ गर्जे प्रतापें ॥ ६४ ॥ जानू पर्यंत पितांबर ॥ न कळे जानुजंघाविचार ॥ जैसा आकार निराकार ॥ आच्छादिला ॥ ६५ ॥ बुद्धिताम्रपर्णीचीं जळें ॥ स्वरूपसागरीं मिळालें ॥ तया संगमीं मुक्ताफळें ॥ मुक्तपणें होती ॥ ६६ ॥ देहबुद्धीचे शिंपले ॥ ज्ञानदृष्टी विकासले ॥ जीवन पडतां बुडाले ॥ कठीणपणें ॥ ६७ ॥ तया शिंपल्या करितां ॥ आली कठिणता ॥ जीवन परी ऐक्यता ॥ तुटोनि गेली ॥ ६८ ॥ उकलोनि पाहिलें ॥ जीवन निःशेष गेलें ॥ ते पाषाणरूप झाले ॥ संगा गुणें ॥ ६९ ॥ जें दुर्लभ जगासी ॥ परंतु झाले एकदेशी ॥ ऐक्यरूपें जीवनासी ॥ मिळों नेणे ॥ ७० ॥ मुक्तपण आंगीं जडलें ॥ तेव्हां चि वेगळें पडलें ॥ अभिन्नत्व विघडलें ॥ वेगळेपणें ॥ ७१ ॥ सगुणपल्लवीं जडतां ॥ त्यासि होय सार्थकता ॥ सगुणीं जडलें नसतां ॥ व्यर्थ चि गेलें ॥ ७२ ॥ जें सगुणपल्लवीं जडे ॥ तें सर्वथा भिन्न न पडे ॥ ऐसीं मुक्तें अपाडें[1] ॥ तळपती पल्लवाग्रीं ॥ ७३ ॥ प्रबोधसिंह विवेकबळें ॥ भवगजांचीं गंडस्थळें ॥ विदारित

---

१ अमर्याद.

संसारसळें ॥ महाबळी ॥७४॥ तया सिंहाचें मुख्य मान ॥ तैसें शोभे सान जघन ॥ जेथें असे गुह्यस्थान ॥ जें बोलतां चि नये ॥ ७५ ॥ जें गुरूचें निज गुह्य ॥ कळल्या हि बोलों नये ॥ तेथील सुख जानकीगुह्य ॥ सज्जन विचारी ॥७६॥ असो ऐसें गुह्यस्थान ॥ आच्छादूनियां वसन ॥ वेष्टित शोभे जघन ॥ काशिला जेणें ॥ ७७ ॥ तयावरी कटिसूत्र मेखळा ॥ क्षुद्र घंटिका सोज्ज्वळा॥जैसा बोधसूर्याचा कळा ॥ फांकती रश्मा ॥ ७८ ॥ क्षुद्रदृष्टीचा वांटा ॥ ह्मणोनि नामें क्षुद्रघंटा ॥ त्या अधोमुखें द्रष्टा ॥ ह्मणोनी आहेती ॥ ७९ ॥ भ्रम हा निःशेष उडे॥ते चि शोभती पवाडे॥समाधानीं प्रीति जडे॥तैशा जडती किंकिण्या॥८०॥ निरावलंबी जी अवलंबिली ॥ नसोन इच्छा उभारिली ॥ ते चि नळिनी प्रकटली ॥ मूळमाया ॥ ८१ ॥ जें निर्मळ स्वानंद जळ ॥ आदिअंतीं एक चि निखळ ॥ तेथें इच्छारूप कमळ ॥ मकटलें बळें ॥ ८२ ॥ तया पासून कळा ॥ पूर्वी होता संकोचला ॥ तो गुणक्षोभें विकासला ॥ रहस्यरूपें ॥ ८३ ॥ तया अभ्यंतरीं पत्रें ॥ सुकुमारें चित्रें विचित्रें॥सुरंगरंगाचीं अपारें॥नानावर्णे ॥ ८४ ॥ तें चि साजिरें नाभिकमळ ॥ जें ब्रह्मदेवाचें जन्ममूळ॥तया कमळाचा नळ॥ त्याचा अंत न लागे ॥ ८५ ॥ विधि जन्मे नाभिकमळा ॥ मनीं आवेश आगळा ॥ पाहीन ह्मणे जन्ममूळा ॥ तर्कनळाचे बळें ॥ ८६ ॥ त्या मूळा शोधन करी ॥ तो न लागे दुरिचा दुरी ॥ निर्बुजोनियां माघारीं ॥ वृत्ति मुरडे ॥ ८७॥ तयेनि निघाला ॥ आपुले स्थानासी आला ॥ कांहीं न स्मरे बुडाला ॥ शून्यत्वडोहीं ॥ ८९ ॥ तेथें मन निर्बुजलें ॥ स्वामीचें स्तवन केलें ॥ सद्भाव देखोनि संभाळिलें ॥ सद्गुरुराजें ॥९०॥ मकटला स्वामिरावो॥ हंसरूपें देवदेवो ॥ ज्ञान देवोनियां ठावो ॥ फेडी अज्ञानाचा ॥९१॥ ह्मणोनि जन्ममूळाचा ठाव ॥ मीपणें घेईन हें वाव ॥ निर्वजला ब्र-

---

१ अधिक.

ह्मदेव॥इतर ते किती॥९२॥शोध घ्यावा हाव जेथें॥मीपण लपोनि बैसे तेथें॥मीपण योगियासी पंथें॥मार्ग न चले॥९३॥संगसोडी ना मीपण॥ह्मणोनि परमार्थ कठीण॥मीपण सोडितां खूण॥बाणे अनुभवाची॥९४॥जंव जंव कमळ वाढे॥तंव तंव कठिणता चढे॥कठिणपणें नातुडे॥जन्ममूळा॥९५॥जीवना पासोनि झालें॥जीवनासी अंतरलें॥जीवनीं परी स्पर्शिलें॥नाहीं जीवनासी॥९६॥या नांव स्वानंद जळ॥ते ऐलीकडे सकळ॥सांडूनियां गेला नळ॥भूमीच्या पाठीं॥९७॥जीवन आणि नलिनी॥मिळोनियां कमळिणी॥कमळणीचाळक धणी॥त्या स्वामित्व न लगे॥९८॥मूळमायेचें पिसें आलें घरपणाचे मिसें॥पिसेपणीं अपैसें॥पूर्णपण॥९९॥पूर्णा अपूर्णपणाचा कळंक॥अपूर्णपणें लाविती लोक॥अपूर्णा पूर्ण विवेक॥कमळकोशीं॥१००॥विवेकाचा परिमळ॥घेती संतषट्पदकुळ॥गुणगुणिती सकळ॥लोधले विवेका॥१॥परिमळ घेऊन निघाला॥तयास विवेक पावला॥विवेकेंसीं अडकला॥तयास बंधन॥२॥या परी नाभिकमळ॥उदरीं ब्रह्मांडगोळ॥मायोपाधि सकळ॥होत जात॥३॥सत् चित् आणि आनंद॥हे त्रिपुटी जीवें मंद॥ते चि सुखानंददोंद॥शोभे उत्तमाकृती॥४॥शिवशक्ती ऐक्य दिसे॥देखणें स्वयंभ असे॥विशाळ वक्षस्थळ तैसें॥शोभे दो अंगीं॥५॥वामांग चि मायाशक्ती॥दक्षिण ते पुरुषव्यक्ती॥दोनी मिळोनि आदिअंतीं॥एक ची अंग॥६॥विदेहीपणाचें कोदंड॥भग्न केलें महाप्रचंड॥ते चि मूर्तीव दोर्दंड॥ज्ञानशक्ति॥७॥तया कोदंडाचे बळें॥रजोगुण क्षत्रियमुळें॥छेदोनि ब्रह्मकुळें॥सुखी केलीं॥८॥ब्रह्मनिष्ठ ब्राह्मण केवळ॥वीधियुक्त, अचारशीळ॥विवेकसंयुक्त निर्मळ॥भ्रांती वेगळे॥९॥सत्वगुणाचे आधारें॥भजती हर्षे

१ न लागे.

थोरें ॥ तैसीं नसती पामरें ॥ रजोगुणी ॥ १० ॥ रजोगुणी क्षत्रिय झाले ॥ ब्राह्मण राज्यभ्रष्ट केले ॥ अवघे आपण चि झाले ॥ अधर्मी दुरात्मे ॥११॥ माझें करित धांवती ॥ सात्त्विक पळोनी जाती॥ सावकाश राज्य करिती ॥ रजोगुण क्षत्रिय ॥ १२ ॥ ह्मणोनि षष्ठावतार ॥ महाप्रतापी विचार॥ तेणें रजोगुणसंहार ॥ बळें केला ॥ १३ ॥ राज्य दिलें ब्राह्मणांसी ॥ आनंद जाला सात्त्विकांसी ॥ पुनःपुन्हा क्षत्रियांसी ॥ देशधडी केलें ॥ १४ ॥ जगीं क्षत्रिय महाक्रूर ॥ परम प्रतापी अनावर ॥ तयां निर्दाळूनि विचार ॥ आनंद मानी ॥ १५ ॥ तया विचाराचें ज्ञातेपण ॥ तें कोदंड महाकठीण ॥ अभंग जाणोनि पण ॥ विदेहें केला ॥ १६ ॥ सकळ पृथ्वीचे ठायीं॥ कोदंड भंगीसा नाहीं ॥ परम प्रतापी ते ही॥साशंक झाले ॥१७॥ रामीं शरण अनन्यभावें ॥ तेंहीं स्वयें राम चि व्हावें ॥ राम जालिया स्वभावें ॥ भंगे धनुष्य ॥ १८ ॥ परंतु हें महाप्रचंड ॥ भंगलें न जाय कोदंड ॥ कठीण ज्ञातेपणाचें बंड ॥ भंगणार नाहीं ॥ १९ ॥ ऐसें जें कां अनावर ॥ गुणीं लावून केलें चूर ॥ ते चि दोर्दंड अपार ॥ ज्ञानशक्ति जेथें ॥ २० ॥ तये शक्तीचे नि बळें॥ रणा आलीं महा ढिसाळें ॥ क्रूर तामसें विखाळें ॥ विक्राळवाणीं ॥ २१ ॥ गुणीं लावूनियां शर॥कुबुद्धिताटकाशिर ॥ तोडूनियां ऋषीश्वर॥सुखी केले ॥ २२ ॥ जे कुपात्रां माजी भूपण ॥ निर्दाळिले खर दूपण ॥ कपटरूपें ये हरिण ॥ तो ही पिटिला॥२३॥मकरध्वज महाबळी ॥ देवां आणि दानवां बळी ॥ जेणें घातिले पायां तळीं ॥ महानुभाव ॥ २४ ॥ अजिंकपणाचे माजें ॥ अभिळाविलें अनुजभाजे ॥ देहाभिमानफुंजें ॥ बंधु दवडिला ॥ २५ ॥ ऐसा जो परमप्रतापी ॥ वाळिया वितंडरूपी ॥ तो ही निर्दाळिला कपी ॥ दोर्दंडबळें ॥ २६ ॥ त्यांसी तया दोर्दंडशक्ती ॥ इतुकी मज कैंची मती ॥ आदि करोनि सुर-

1 त्यांनीं. 2 भुजदंड. 3 मत्तपणानें.

पती ॥ अमर मुक्त केले ॥ २७॥ निजशक्ति वानितां हरिखें ॥ सज्जन संतोषतां सुखें॥ते चि शोभती कीर्तिमुखें॥वेद वाखाणिती॥ २८॥ दोर्दंड वेष्टित बाहुवटे ॥ साहित्यप्रतापें गोमटे ॥ जेथें शत्रुकुळ आटे ॥ अहंकारादि ॥ २९ ॥ दुस्तर जे महाबळी ॥ त्यांची करोनि रवंदळी ॥ शोधूनि रणमंडळीं ॥ निर्मूळ केले ॥ ३० ॥ दुष्ट वीरांची संपली उठी ॥ तें चि वीरकंकणें गोमटीं ॥ रत्नजडित मणगटीं ॥ प्रतापकिरणें ॥ ३१ ॥ सुख पाविजे अभयकरें ॥ रत्नभूषणें मनोहरें ॥ नवविधभजनद्वारें ॥ फांकती किरणें ॥ ३२ ॥ जेथें आटती सर्व रंग ॥ तें चि साजिरें सर्वांग ॥ अतिसकुमार संग ॥ सुमनांचा न साहे ॥३३॥ सगुण निर्गुण न कळे ॥ शुद्धभावार्थें आकळे ॥ लावण्यरूप सांवळें॥ सुनीळ शोभा ॥ ३४ ॥ सत्वचंदनाचा गाळ ॥ लाविली उटी पातळ ॥ शांति वैजयंती माळ॥आपादपर्यंत॥३५॥ मूळतंतु ओंकार ॥ मातृकासुमनीं हार ॥ नानापुष्पांचे अपार ॥ रुळती गळां ॥ ३६ ॥ नित्यमुक्त मुक्ताफळें ॥ स्वप्रकाशें तीं सोज्वळें ॥ मुक्तपणाचे विटाळें ॥ स्पर्शलीं नाहींत ॥ ३७ ॥ ऐसी मुक्तमाळा साजिरी ॥ अखंड हृदया वरी ॥ अति आदरें धरी ॥ देवाधिदेव॥३८॥तया मुक्तांच्या निजवृत्ती ॥ किरणा सारिख्या फांकती ॥ ऐक्यरूपें मिळोनि जाती ॥ निजपदकीं ॥ ३९ ॥ आकाशींचें चंद्रमंडळ ॥ केवळ पूर्णपणें वर्तुळ ॥ परम लावण्य शीतळ ॥ अमृतमय जें ॥ ४० ॥ तया सारिखें वदन ॥ जें मंडळ कळाहीन ॥ तयासि अपूर्णपण ॥ कलंक लागला ॥ ४१ ॥ मागां वर्णिलें शरीर ॥ त्या शरीराचें निज सार ॥ तें चि वदन मनोहर ॥ आनंदमय ॥ ४२ ॥ कीं आनंदाचें ओतिलें ॥ कीं तें स्वरूप मुसावलें ॥ लावण्यासी लावण्य आलें ॥ जयाचेनी ॥ ४३ ॥ शब्द निघतां हास्यवदन ॥ शरणागतां आश्वासन ॥ तेणें झमकती दशन ॥ डाळिंबबीज

१ वर्णितां. २ नाश. ३ इच्छा. ४ मूळवर्ण.

ऐसे ॥४४॥ एकीं अनेका ऐक्य आलें ॥ ते तांबूलमिश्रित झाले ॥ एकपणें रंगोनि गेले ॥ अभिन्नत्वें ॥ ४५ ॥ अधर प्रवाळवल्ली ॥ मी ह्मणतां ऐक्या आली ॥ तेणें मिठी पडली ॥ निवांत शब्दीं ॥४६॥ अंत न कळे शब्दाचा ॥ तेथें उत्पन्न चारी वाचा ॥ वेदशास्त्रपुराणांचा ॥ विस्तार झाला ॥ ४७ ॥ निजशब्दांचें अंतर ॥ शब्दीं तयाचा विचार ॥ लब्ध होय निजसार ॥ स्वानुभवें ॥ ४८ ॥ वक्तृत्वें त्रिपुटी आटे ॥ तें चि श्रीमुख गोमटें ॥ हनुवटी चिबुक प्रकटे ॥ मंद मंद श्मश्रु ॥ ४९ ॥ समता भ्रुकुटीचा प्रकार ॥ सरळ नासिका मनोहर ॥ जेथें स्वयंमेव विहार ॥ विश्रांति घेत ॥ ५० ॥ मागें वर्णिलें पद्मपत्र ॥ तथील देखणें विचित्र ॥ लावण्य विशाळ नेत्र ॥ लक्षिले न वचती ॥ ५१ ॥ द्रष्टृपणाची त्रिपुटी ॥ लक्षअलक्षमूळ तुटी ॥ तेणें गुणें प्रकाशदाटी ॥ प्रकाशा विण ॥ ५२ ॥ चक्षूचें देखणें सरे ॥ ज्ञानदृष्टी पाहाणें निरे ॥ देखणेपणें विण उरे ॥ सर्वांगदेखणा ॥ ५३ ॥ अखंड चक्षु अर्धोन्मीलित ॥ सकळ देखण्याचा प्रांत ॥ जेथें अगोचरा सहित ॥ मुद्रा आटती ॥ ५४ ॥ श्रवण मनन निदिध्यास ॥ साक्षात्कारें जडे विश्वास ॥ परमानंद सावकाश ॥ होइजे स्वयें ॥ ५५ ॥ मुमुक्षु साधक सिद्ध झाले ॥ ते ही येणें चि मार्गें गेले ॥ निर्वळ सुखें सुखावले ॥ महानुभाव ॥ ५६ ॥ योगी वीतरागी उद्दाम ॥ चतुर्थाश्रम जो संन्यास ॥ दिगंबर नाना तापस ॥ येणें चि मार्गें ॥ ५७ ॥ जोगी जंगम आणि सोपी ॥ फकीर कलंदर नाना रूपीं ॥ येणें चि मार्गें स्वरूपीं ॥ पावती सकळ ॥ ५८ ॥ ऋषि मुनि आणि सुरवर ॥ आदि करूनियां हरिहर ॥ येणें चि मार्गें पैल पार ॥ पावती सकळ ॥ ५९ ॥ असो ऐका श्रवण पुढें ॥ श्रोतव्य त्रिपुटी आटे ॥ परम गुह्य प्रकटे ॥ अनिर्वाच्य ॥ ६० ॥ तें चि कुंडलें मनोहरें ॥ रत्नजडित मकरा-

१ जाती. २ अत्यंत. ३ विरक्त.

कारें ॥ तळपती श्रोत्र भारें ॥ लंबित झाले ॥ ६१ ॥ शुद्धस्वरूपीं शुद्ध ज्ञान ॥ आहे चि तेंचि विलेपन ॥ मृगमदमिश्रित चंदन ॥ नाना परिमळ ॥६२॥ मनोमृगातें मारूनी ॥ काढिली कस्तूरी उन्मनी ॥ द्वैतरूपें विलेपनीं ॥ ऐक्यता झाली ॥ ६३ ॥ शुद्धस्वानुभवाचीं फुलें ॥ तीं मस्तकीं चांचेलीं तेलें ॥ तें ही मस्तकीं जिरालें ॥ ऐक्यरूपें ॥ ६४ ॥ तेणें बळें चांचर कुरळ ॥ बाहेर आले प्रबळ ॥ जेथें बद्धपणाचा मळ ॥ निःशेष नाहीं ॥ ६५ ॥ अतिसूक्ष्मीं सूक्ष्मदृष्टी ॥ ते चि साजिरी वीरगुंठी ॥ पाहतां तर्ककळा मोठी ॥ मागें राहिली ॥ ६६ ॥ जेथें तर्कजाणीव गळाली ॥ ती च किरीटीं झळाली ॥ जेथोनि फांकती कपाळीं ॥ रम्य किळा[1] ॥ ६७ ॥ जें इतुक्यांचा शेवट ॥ तो चि मस्तकीं मुकुट ॥ जेथोंनि सर्व ही खटपट ॥ निवांत झाली ॥ ६८ ॥ ऐशी सर्वां भूतीं भूषित ॥ स्वयंभ मूर्ति आदि अंत ॥ सृष्टिरचना होत जात ॥ द्वारा तयाच्या ॥ ६९ ॥ राम लक्ष्मण सीता ॥ भरत शत्रुघ्न हनुमंता ॥ सकळिकां भक्तांसी ऐक्यता ॥ भेटी झाली ॥ ७० ॥ मागां जाहले आतां होती ॥ होऊनि नाहीं पुनरावृत्ति ॥ ऐसी अभंग ऐक्यस्थिति ॥ वर्तल्या सहित ॥ ७१ ॥ सकळ भक्त मिळाले ॥ हरिहरब्रह्मादि आले ॥ ऐक्यरूपें राम झाले ॥ रामें सहित ॥ ७२ ॥ जितुकें दृश्य साकार ॥ आहे अनुमेय अपार ॥ तें चि उधळलें धूसर ॥ रक्त श्वेत सुगंध ॥ ७३ ॥ पंचभूतीं कर्पूरगोळ ॥ ज्ञानरूपें झाला प्रबळ ॥ ओवाळूनियां सकळ ॥ निवांत झाले ॥ ७४ ॥ गेला कर्पूर जळोनी ॥ राहिल्या अनुहतध्वनी[2] ॥ ऐक्यरूपें समाधानीं ॥ सकळ राहिले ॥ ७५ ॥ चारदहांची कुरवंडी ॥ दास ओवाळूनि सांडी ॥ श्रोते वक्ते आवडी ॥ ओवाळिले ॥ ७६ ॥ इतिश्री॥निर्गुणध्यानसंपूर्ण ॥

---

१ तेजाचे किरण. २ सोऽहंशब्द.

अथ मानसपूजा.

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ संगीतस्थळें पवित्रें ॥ तिकटया बोळंबे सूत्रें॥ निवती विस्तीर्ण स्वतंत्रें ॥ उपसाहित्याचीं ॥ १ ॥ तुळसीवनें वृंदावनें ॥ सुंदर सडे संमार्जनें ॥ ओटे रंगमाळा आसनें ॥ ठायीं ठायीं ॥ २ ॥ गवाक्षें दिंडया खिडक्या मोऱ्या ॥ बकदर्वार पाहिऱ्या ॥ सोपे माडया ओहऱ्या ॥ ठायीं ठायीं ॥ ३ ॥ ध्वज गोपुरें शिखरें ॥ भुयारें तळघरें विवरें ॥ मंडप राजांगणें गोपुरें ॥ दारवंटे ढाळजा ॥ ४ ॥ देवालयें रंगशिळा ॥ चित्रविचित्र दीपमाळा ॥ पोहिया पादुका निर्मळा ॥ आड बावी पुष्करिणी ॥५॥ विशाळ तळीं सरोवरें॥ मध्यें तळपती जळचरें ॥ ब्रह्मकमळें मनोहरें ॥ नानारंगें विकासती ॥ ६ ॥ गोमुखें पाट कालवे ॥ साधूनि बांधूनि आणावे ॥ स्थळोस्थळीं खेळवावे ॥ नळ टांकीं कारंजीं ॥ ७ ॥ पुष्पवाटिका वृक्षवनें ॥ नाना प्रकारचीं धनें ॥ पक्षी श्वापदें गोधनें ॥ ठायीं ठायीं ॥ ८ ॥ सभामंडप चित्रशाळा ॥ स्वयंपाकगृहें भोजनशाळा ॥ सामग्री गृहें धर्मशाळा ॥ मठ मठ्या नेटक्या ॥९॥ एकांतगृहें नाट्यशाळा ॥ देवगृहें होमशाळा ॥ नाना गृहें नाना शाळा ॥ नाना प्रकारीं ॥ १० ॥ ऐसीं स्थळें परोपरीं ॥ नाना युक्ती कळाकुसरी ॥ निष्कामबुद्धी जो करी ॥ धन्य तो साधु ॥ ११ ॥ इतिश्रीमानपूजा ॥ मनें पूजावे वैकुंठराजा ॥ साधकें अगत्य आत्मकाजा ॥ करीत जावीं ॥ १२ ॥

॥ श्रीरामसर्थ ॥ आतां पारिपत्य ऐकावे ॥ उत्तमगुणाचे आघवे ॥ जयांस देखतां मानवे ॥ विश्वलोक ॥ १ ॥ धीर उदार सुंदर ॥ दक्ष व्युत्पन्न चतुर ॥ सकळप्रयत्नीं तत्पर ॥ अत्यादरें ॥ २ ॥ दूरदृष्टी दीर्घप्रयत्नी ॥ समय प्रसंग जाणे चिन्हीं ॥ नासला फड नेटका वचनीं ॥ बोलोन करिती ॥ ३ ॥ जाणती दुसऱ्याचें अंतर॥ सावधानता निरंतर ॥ नेमस्त न्यायाचें उत्तर ॥ बाष्कळ नाहीं॥ ४॥

१ देवळ्या. २ कामगार लोक.

पवित्रवामनेंचे उदास ॥ केवळ भगवंताचे दास ॥ मारामारविचारें वास ॥ हृदयीं केला ॥ ५ ॥ अगाध अव्यग्र धारणा ॥ मिळोनि जाती राजकारणा ॥ कार्यभागाची विचारणा ॥ यथायोग्य योजिती ॥ ६ ॥ न्याय नीती मर्यादेचा ॥ स्नानसंध्या पवित्रतेचा ॥ सत्यवादी बहुत ओजा ॥ अन्याय क्षमित ॥ ७ ॥ चुकणें विसरणें असेना ॥ मत्सर पैशून्य दिसेना ॥ कोप क्षणिक असेना ॥ निरंतर ॥ ८ ॥ हरिकथानिरूपण ॥ तेथें प्रेमळ अंतःकरण ॥ पाहों जातां उत्तम लक्षण ॥ उत्तम असे ॥ ९ ॥ ऐशा प्रकारचे पारपत्य ॥ करूं जाणती सकळ कृत्य ॥ धन्यधन्य कृतकृत्य ॥ निष्कामतेनें ॥ १० ॥ ऐसे भले परमार्थी ॥ श्रवण मनन अर्थाअर्थी ॥ जे परलोकींच स्वार्थी ॥ परोपकारी ॥ ११ ॥ इति श्री० ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ आतां ऐका स्वयंपाकिणी ॥ बहु नेटक्या सुगरिणी ॥ अचुक जयांची करणी ॥ नेमस्त दीक्षा ॥ १ ॥ शुचिष्मंत बाह्य निर्मळ ॥ साक्षेपणी बहु चंचळ ॥ नेमक निशंक केवळ ॥ उमा रमा ॥ २ ॥ ज्यांची भगवंतीं आवडी ॥ श्रीहरिभजनाची गोडी ॥ मना पासोनि आवडी ॥ कथाकीर्तनाची ॥ ३ ॥ शक्ति युक्ति बुद्धि विशेष ॥ नाहीं आळसाचा लेश ॥ कार्यभागाचा संतोष ॥ अतिशयेंसीं ॥ ४ ॥ कदा न आवडे अनर्गळ ॥ वस्त्रें पात्रें झळफळ ॥ नेमक करणें ढसाळ[1] ॥ यथातथ्य ॥ ५ ॥ गोड स्वादिष्ट रुचिकर ॥ एकहृदय तत्पर ॥ न्यूनपूर्णाचा विचार ॥ कदापि न घडे ॥ ६ ॥ रोगी अत्यंत खंगले ॥ तेणें अन्न भक्षिलें ॥ भोजनरुचीनें गेलें ॥ दुखणें तयाचें ॥ ७ ॥ तेथें उत्तम चि आघवें ॥ काय घ्यावें काय सांडावें ॥ जेवीत जेवित जेवावें ॥ ऐसें वाटे ॥ ८ ॥ उत्तम अन्नें निर्माण केलीं ॥ नेणों अमृतें घोळिलीं ॥ अगत्य पाहिजेत भक्षिलीं ॥ ब्रह्मादिकीं ॥ ९ ॥ सुवासें चि निववी प्राण ॥ तृप्त चक्षु आणि घ्राण ॥ काढून आणिलें

१ बहाडखोरपणा.

गोडपण ॥ कांहीं कळेना ॥ १० ॥ भव्य स्वयंपाक उत्तम ॥ भोजनकर्ते सर्वोत्तम ॥ दास ह्मणे भोक्ता राम ॥ जगदंतरीं ॥ ११ ॥ इति श्रीमानसपूजा० ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ लोणचीं रायतीं वळवटें ॥ वडे पापड मेतकुटें ॥ मिरकुटें ॥ डांगरकुटें ॥ मिरेघाटें सांडगे ॥ १ ॥ नाना प्रकारच्या काचऱ्या ॥ सांडया कुरवडया उसऱ्या ॥ कोशिंबिरीच्या मामोग्ऱ्या ॥ नाना जिनसीं ॥ २ ॥ सूरण नेटके पचविले ॥ आंबे आवळे घातले ॥ आलें लिंबें आणिलें ॥ घोंस मिऱ्यांचे ॥ ३ ॥ कुड्या बेलें माईनमुळें ॥ भोकरें नेपत्तीं सारफळें ॥ कळकं कांकडी सेवग मुळें ॥ सेंदण्या वांगीं गाजरें ॥ ४ ॥ मेथी चाकवत पोकळा ॥ माठ शेपू बसळा ॥ चंवळी चंवळा वेळवेळा ॥ चिवळ घोळी चिमकुरा ॥ ५ ॥ वांगीं शेंगा पडवळीं ॥ दोडके कारलीं तोंडलीं ॥ केळीं भोपळे कोहाळीं ॥ गंगाफळें काशीफळें ॥ ६ ॥ कणकी सोजी सांजे सपिठें ॥ नाना डाळी धुतलीं पिठें ॥ रवे कण्या पिठी पिठें ॥ शुभ्रवर्णे ॥ ७ ॥ बारिक तांदुळ परिमळिक ॥ नाना जिनसींचे अनेक ॥ गूळ साखर राब पाक ॥ तूप तेल मध राब ॥ ८ ॥ दूध दहीं दाट साय ॥ ताक लोणीं कोण खाय ॥ नाना शिखरिणीचे उपाय ॥ आरंभिले ॥ ९ ॥ हिंग जिरें मिरें सुंठी ॥ कोथिंबीर आंवळकाठी ॥ पिकलीं लिंबें सदेटीं ॥ मेथ्या मोहऱ्या हळदी ॥ १० ॥ द्रोण पानें पत्रावळी ॥ ताटें दुरड्या दराळी ॥ सुपें हारे विचित्र पाळीं ॥ नाना उपसामग्री ॥ ११ ॥ इति श्री० ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ रांजण मांदण डेरे घागरीं ॥ कुंडालें मडकीं तोवरी ॥ तवल्या दुधाणीं अडघरीं ॥ मोघे गाडगीं करोळे ॥ १ ॥ ऐसीं नाना जिनसीं मडकीं ॥ कामा न येतीं थोडकीं ॥ लहान थोर अनेकीं ॥ एक ची नांव ॥ २ ॥ हंडे चरव्या तपेलीं पाळीं ॥ काथवट्या ताह्मणें मुदाळीं ॥ तांबे पंचाळें वेळण्या पाळीं ॥ झाऱ्या चंब

पंचपात्र्या ॥ ३ ॥ धातुकळशा बहुगुणीं ॥ पूर्वी खेळविलें पाणीं ॥ गुंडग्या झांकण्या कासरणीं ॥ बहुविधा ॥ ४ ॥ विळ्या पळ्या पाटे वरोटे ॥ काहिला तवे मोठे मोठे ॥ थावर तेलतवे कढई मोठे ॥ सामोग्रीचे ॥ ५ ॥ चुली भाणस आवील ॥ तिसऱ्या थाळी ओतळ ॥ शुभ्रा काष्ठें बहुसाल ॥ पाट चाटू सोरणीं ॥ ६ ॥ पोळपाट आटणीं घाटणीं ॥ परळ वेळण्या दिवेलावणीं ॥ खंदील रोवणी दिवेलावणीं ॥ सरक्या वाती काकडे ॥ ७ ॥ स्वयंपाकगृहें बोलिलीं ॥ सडासामर्जनें केलीं ॥ सोंवळीं वाळू घातलीं ॥ आणिलीं अंग्रोदकें ॥ ८ ॥ इकडे सागुऱ्या सिद्ध केल्या ॥ तिकडे चुली पेटविल्या ॥ अंगें धुऊनी बैसल्या ॥ स्वयंपाकिणी ॥ ९ ॥ पात्रें धुवून पाहिलीं ॥ पुन्हा धुतलीं धुवविलीं ॥ उदकें गाळूनि घेतलीं ॥ सोंवळ्या मध्यें ॥ १० ॥ पुढें आरंभ स्वयंपाकाचा ॥ समुदाव स्वयंपाकिणींचा ॥ नैवेद्य मांडला देवाचा ॥ सावकाश ॥ ११ ॥ इतिश्री० ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ इकडे स्वयंपाक चाली लाविले ॥ पारपत्य स्नान करोनि आले ॥ देवदर्शन घेवोनि समर्पिले ॥ खाद्यनैवेद्य ॥ १ ॥ तो चि प्रसाद घेवोनि आले ॥ पारपत्य फराळा बैसले ॥ कित्येक ब्राह्मण ही मिळाले ॥ निराश्रयी ॥ २ ॥ इकडे धर्मशाळा असती ॥ तेथें घातल्या पंगती ॥ न्यायनीतीनें वाढती ॥ दीर्घपात्रीं ॥ ३ ॥ लवणशाखा कोशिंबिरी ॥ सांडगे पापड मिरघाटें हारी ॥ मेतकुटें नेलचटें परोपरी ॥ नाना काचऱ्या ॥ ४ ॥ फेण्या फुग्या गुरवळ्या वडे ॥ घारगे गुळवे दहींवडे ॥ लाडू तिळवे मुगवडे ॥ कोडबोळीं अनारसे ॥ ५ ॥ उदंड दुधें आणविलीं ॥ तक्रें हाचिकरें करविलीं ॥ दाट दह्यें सिद्ध केलीं ॥ पात्रें भरूनी ॥ ६ ॥ ओळी द्रोणाच्या ठेविल्या ॥ नाना रसीं पूर्ण केल्या ॥ साई

१ गोवऱ्या. २ मार्गांत भूमीला उदक पात्राचा स्पर्श न होतां आणिलेलें उदक.

शर्करा घातल्या ॥ नाना सोज्या ॥ ७ ॥ थिजलीं आणि विघु-
र्लीं ॥ घृतें उदंड रिचविलीं ॥ उदकें भरोनि ठेविलीं ॥ निर्मळ
शीतळ सुवासें ॥ ८ ॥ सुंठ भाजिली हिंग तळिला ॥ कोथिंबिरी वा-
टूनि गोळा केला ॥ दधितक्रीं कालाविला ॥ लवणें सहित ॥ ९ ॥ बा-
रीक परिमळिक पोहेकुट्टा ॥ उत्तम लाह्यांचा सुंदर कुट्टा ॥ उत्तम
दाधि घालून चोखटा ॥ मुदा केल्या ॥ १० ॥ यथासाहित्य फलाहार
केले ॥ चूळ भरून विडे घेतले ॥ पुन्हा मागुते प्रवर्तले ॥ कार्यभा-
गासी ॥ ११ ॥ इतिश्री० ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ सकळ शाका सिद्ध केल्या ॥ निसल्या धुतल्या
सांभाळिल्या ॥ पात्रीं भरोनी ठेविल्या ॥ चुली वरी ॥ १ ॥ पुरणाचे
हंडे चढविले ॥ कणीकढीग भिजविले ॥ सांजे उकडोनी सिद्ध
केले ॥ भक्षा कारणें ॥ २ ॥ काणिक धबधबा कांडिती ॥ शुभ्रलवण-
मिश्रित करिती ॥ कित्येक पुरण वाटिती ॥ चमत्कारें ॥ ३ ॥ तवे
तेलतवे चढविले ॥ एक तेलें एक तुपें भरिले ॥ तप्त होतां सणस-
णले ॥ असंभाव्य ॥ ४ ॥ एक भक्षें लाटिती ॥ एक वरणें घाटिती ॥
एक कणकी माळिती ॥ मांडे पुऱ्याच्या ॥ ५ ॥ मांडे रांजणा घातले ॥
तवे तेलतवे भरले ॥ कडकडूं ते लागले ॥ सणसणाटें ॥ ६ ॥ वडे ते-
लवऱ्या सांजवऱ्या ॥ घारगे मांडे गुळवऱ्या पुऱ्या ॥ पोळ्या पुरण-
पोळ्या ॥ झारोळ्या नाना परी ॥ ७ ॥ उखऱ्या रोट्या कानवले ॥
धिरडीं वेढण्या कानवले ॥ पात्या आइते खांडव्या केले ॥ दिवे दो-
कळे उंबरे ॥ ८ ॥ कण्या कोथिंबिरी घातल्या ॥ फोडण्या नेमस्त
दिधल्या ॥ शाका शिजल्या उतरल्या ॥ तेला तुपाच्या ॥ ९ ॥
नाना क्षिरी सिद्ध केल्या ॥ उदंड दुधें आळिल्या ॥ नाना शर्करा
आणिल्या ॥ शोधूनि पात्रीं ॥ १० ॥ शुभ्र ओदनें सुवासें ॥ सुगंध
उठला नानारसें ॥ रुचिर कथिका सावकाशें ॥ स्वयंपाक झाला
॥ ११ ॥ इतिश्रीमानपूजा० ॥

श्रीरामसमर्थ ॥ दुधें तुपें आणविलीं ॥ लोणचीं रायतीं काढिलीं ॥ मेतकुटें ॥ १ ॥ नाना काचऱ्या तळिल्या ॥ कोशिंबिरी सिद्ध केल्या ॥ नाना शिखरिणी झाल्या ॥ द्रोण पानें पत्रावळी ॥ २ ॥ ब्राह्मण स्नान करोनि आले ॥ एक देवार्चना बैसले ॥ एक ते करूं लागले ॥ वेदघोष ॥ ३ ॥ चित्रविचित्र सोवळीं ॥ सुरंग नेसले प्रावरणें केलीं ॥ कित्येकीं देवार्चनें मांडिलीं ॥ ठायीं ठायीं ॥ ४ ॥ एक ध्यानस्थ बैसले ॥ एकीं जप आरंभिले ॥ एक करिते झाले ॥ प्रदक्षिणा नमस्कार ॥ ५ ॥ पंचामृतें सांग पूजा ॥ ब्राह्मणीं आरंभिली ओजा ॥ राम त्रैलोक्याचा राजा ॥ अर्चिते झाले ॥ ६ ॥ नाना सुगंधिक तेलें ॥ मंगळस्नान आरंभिलें ॥ अंग पुसोनि नेसविलें ॥ पीत वस्त्र ॥ ७ ॥ नाना वस्त्रें अलंकार ॥ गंधाक्षता कुंकुम केशर ॥ उटी देवोनि माळा हार ॥ उदंड घातले ॥ ८ ॥ उदंड उधळिलीं धूमरें ॥ वाद्यें वाजती मनोहरें ॥ गर्जती जयजयकारें ॥ करताळी नामघोष ॥ ९ ॥ धूप आरती आरंभिली ॥ उदंड नीराजनें चालिलीं ॥ भक्तजनें सुखी केलीं ॥ दानपात्रें ॥ १० ॥ जितुकीं अन्नें सिद्ध केलीं ॥ तितुकीं देवापुढें ठेविलीं ॥ उदकें ठेवोनि सोडिलीं ॥ पट्टकुळ ॥ ११ ॥ इतिश्रीमानस० ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ देव वासाचा भोक्ता ॥ सुवासें होय तृप्तता ॥ येरवीं त्या समर्था ॥ काय द्यावें ॥ १ ॥ विडे होते सिद्ध केले ॥ अवघे देवा पुढें ठेविले ॥ कित्येक ढीग झाले ॥ उत्तम फळांचे ॥ २ ॥ द्रव्य ओवाळूनि टाकिलें ॥ नाना प्रकारें दान केलें ॥ मंत्रपुष्प समर्पिलें ॥ भक्तजनीं ॥ ३ ॥ देवें केलें सुखासन ॥ आतां ब्राह्मणभोजन ॥ पारपत्य स्नान करोन ॥ सिद्ध होती ॥ ४ ॥ बैसविल्या ब्राह्मणांच्या ओळी ॥ द्रोण पानें पत्रावळी ॥ पात्रें प्रोक्षून सकळी ॥ वाढिते झाले ॥ ५ ॥ तिकडे वाढण चालतें ॥ इकडे होती गंधाक्षतें ॥ ब्राह्मणांचीं घेवो-

---

१ पडदे.

नि तीर्थें ॥ पुढें पूजन आरंभिलें ॥६॥ गंधाक्षता चालविती ॥ एक सुगंध चर्चिती ॥ एक धूसर टाकिती ॥ घालिती माळा ॥७॥ एक आरती धूपारती ॥ पूजा यथासांग करिती ॥ ब्राह्मणा सांग घालिती ॥ नमस्कार॥८॥ उत्तम पानें साग्र सरळीं ॥ लांब रुंद आणि कोंवळीं ॥ शाखा लवण मोठया ओळी ॥ तेथें दाटल्या ॥ ९ ॥ लवण मेथकुटें कोशिंबिरी ॥ डांगर रायत्यांच्या परी ॥ सांडगे कुरवडया हारी ॥ चटण्या असती ॥१०॥ ऐसीं सर्व भक्ष्यें केलीं॥ तितुकीं यथान्वयें वाढिलीं ॥ शुभ्र ओदनें शोभलीं ॥ मध्यभागीं ॥ ११ ॥ इतिश्रीमानस० ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ वाढिलीं नाना परमान्नें ॥ सुवासें शोभती वरान्नें ॥ दूध दहीं द्रोणे ॥ भरूनि ठेविले ॥ १ ॥ नाना शिखरिणी वाढिल्या ॥ उदंड शर्करा घातिल्या ॥ ऊन कथिका आतिल्या ॥ आणि वडे ॥ २ ॥ रुचिकर वडे वाढिले ॥ तुपें द्रोण भरिले ॥ पुढें भक्त उभे राहिले ॥ संकल्प सांगती॥३॥मग संकल्प सोडिला॥तेणें मोठा आनंद झाला॥नामस्मरणें घोष केला॥भोजन आरंभिलें ॥४॥ आपोशनें केलीं समस्तीं ॥ मग घेती प्राणाहुती ॥ शिखा सोडोनी वामहस्तीं ॥ नेत्रस्पर्श करिती ॥ ५ ॥ उदंड अन्नें वाढोनि गेले ॥ आवडी सारिखे जेवूं लागले ॥ पुन्हः पुन्हा वाढिते झाले ॥ सद्यघृतें ॥ ६ ॥ भक्ष्यें मोडितां गुट्टल्या होती ॥ तुपा मध्यें बुडविती ॥ वरपवरजोनि जेविती ॥ कितीएक ॥ ७ ॥ आंबट तिखट खारट तुरटें ॥ शाखा सांबारीं नेलचटें ॥ तांडीं लाविती यथेष्टें ॥ यथान्वयें ॥ ८ ॥ पात्रा मध्यें वाढिती ॥ होतां सर्व चि वाढिती ॥ कित्येक आग्रह करिती ॥ परस्परें॥९॥उदकें शीतळ सुवासें ॥ घेऊं लागले सावकाशें॥ कितीएक पुन्हा भक्ष्यें ॥ जेऊं लागे॥१०॥किती जेविती परमान्नें॥

---

१ वरणं. २ लोणकढी-

किती टाकिती अन्नें ॥ पुन्हा घेती अन्नें ॥ उदंड वाढिती ॥ ११ ॥ इतिश्री० ॥ मानसपूजा० ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ शिखरिणी वरपिती सरारां ॥ कढी वरपिती फरारां ॥ ढेकर देती डरारां ॥ सावकाशें ॥ १ ॥ एक ते गुचक्या देती॥उदकें मागुती मेविती ॥ हात टेकोनि जेविती॥ कित्येक ॥२॥ भोजनें कंठमर्याद झालीं ॥ मग दध्योदनें आणाविलीं ॥ तक्रें वोघारुनि घेतलीं द्रोणा मध्यें॥३॥गद्य पद्य प्रबंध श्लोक॥नामस्मरणें जेवितां लोक॥ब्राह्मणमुखें जगन्नायक॥संतुष्ट झाला ॥ ४ ॥ एकीं ठाव शुद्ध केले॥एक अर्ध अन्न जेविले॥एक ते विसरोनि गेले पदार्थ ठायींचे ॥५॥समस्तांचीं भोजनें झालीं॥उत्तरापोशनें घेतलीं ॥ सर्वेचि उदकें दिधलीं ॥ आंचवाया ॥ ६ ॥ तांबूलभाग बहुत॥पानें सुपारी चुना कात ॥ पत्री लवंग कर्दळीसुत[1] ॥ वेळा कंकोळ जायफळें ॥ ७ ॥ विडे दक्षिणा पावल्या ॥ मंत्राक्षता दिधल्या ॥ ब्राह्मणमंडळ्या चालल्या ॥ मंडपा मध्यें ॥८॥ नाना दानांचिया राशी॥ उदंड दिधल्या ब्राह्मणांसी ॥ पशु वस्त्रें द्रव्यासी ॥ नेम नाहीं ॥९॥ ऐशा उदंड पंक्ती झाल्या ॥ पारपत्य स्वयंपाकिणी जेविल्या॥मग पंक्ती आरंभिल्या ॥ इतर लोकांच्या ॥ १० ॥ सकळ लोक तृप्त झाले ॥ समस्तांसि विडे दिल्हे ॥ आस्तमानही झाले ॥ मंडपीं दीप लागती ॥ ११ ॥ इतिश्री० ॥ मानसपूजा० ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ नाना बैठका सिद्ध केल्या॥नाना समया पाजळल्या॥नाना पदार्थी ठेविल्या॥ठायीं ठायीं॥१॥खांदिल रोवण्या लांबणदिवे॥दिवट्या हिलालांचे थवे॥देवद्वारीं चालिले अघवे ॥ सायंकाळीं ॥ २ ॥ पारपत्य मंडळी आली ॥ सायंकाळपूजा मांडिली॥ब्राह्मणांची दाटी झाली॥उदंड तेथें॥३॥पारपत्य वेत्रधारी॥ उभे राहिले उभयहारी ॥ नाना वाद्यें वाजंत्री॥वाजविती॥४॥जाई

---

१ दहींभात. २ कापूर.

जुई सेंवती ॥ बटमोगरे मालती॥इत्यादि पुष्पजाती ॥ सिद्ध केल्या ॥ ५ ॥ हार माळा कळेमाळा ॥ नानारंग जिन्नसमाळा॥ नाना तुरे दीर्घमाळा ॥ आपादपर्यंत ॥ ६ ॥ झेले झपके मोकळीं फुलें ॥ ब्राह्मणीं सांग पूजन केलें ॥ मग मंत्रपुष्प वाहिलें ॥ पुष्पांजळि ॥ ७ ॥ पूजा करोनि बाहेर आले ॥ पडदे एकीकडे केले ॥ नाना घोषें गजर झाले ॥ साष्टांग नमस्कार ॥८॥ देव सिंहासनीं शोभे॥ दुरस्ता लोक राहिले उभे ॥ पुण्यपुरुषासी लाभे ॥ कांहींएक ॥ ९ ॥ धूपारतीची वेळ आली ॥ अवघी सभा गजबजली ॥ मर्यादे वेगळीं लागलीं ॥ नीराजनें ॥१०॥ समस्त हरिदास मिळाले ॥ तुरे माळांनीं पूजिले ॥ घूसर टाकोनि केले ॥ नमस्कार ॥ ११ ॥ इतिश्री० ॥

॥ श्रीरामसमर्थ॥टाळ घोळ मृदंग॥नाना वाद्यें वाजती चंग॥पखवज हुडुक उपांग॥टिपऱ्या टाळ्या चिपाळ्या॥१॥ हरिदास गाती मानें॥तालबद्ध रागज्ञानें॥अनंद पाहतां मनें॥कल्पवेना ॥२॥ साहित्य संगीत गायनकळा॥चपळांगें वाद्यकळा॥नटनाट्य नृत्यकळा ॥ धाटी मुद्रा प्रबंध ॥३॥ अर्थ जाड दृष्टांत वाड॥रंग झुळुक अत्यंत गोड॥नाना नवरसिक पवाड॥भक्ति ज्ञान वैराग्य॥४॥छत्र्या छत्रें मेघडंबरें ॥ माही निशाणें चामरें ॥ त्रिभंगे कुंचे मनोहरें ॥ सूर्यपानें थरकती ॥ ५ ॥ नाना यानें सुखासनें ॥ दिंड्या पताका निशाणें ॥ ढाला ध्वजा गुड्या तोरणें ॥ रविशशिकीर्तिमुखें ॥ ६ ॥ चवघडे दमामे नगारे ॥ कर्णे बंके तुतारे ॥ गगनामध्यें भरण भरे ॥ नाना ध्वनि व्यंकट्या ॥ ७ ॥ शंख भृंगे काहाळ भेरी ॥ ढोल डफडे पांवे मोहरी ॥ स्वाल बुरंग वाजंत्री ॥ बहुविध ॥ ८ ॥ दिवट्या हिलाल चंद्रज्योती ॥ बाण हवया झळकती ॥ नळे चिचंद्र्या धावती ॥ चंचळत्वें ॥ ९ ॥ फुलबाजा बंदुका खजिने॥पट्टे दांड भेदिती बाणें ॥ अभिनव कीर्ति वाखाणे ॥ भाट गर्जती ॥ १० ॥ झेंडक चौ-

---

१ पुष्कळ. २ अमर्याद.

डके डौरकर ॥ नागसर नफेदार ॥ किनऱ्या दंडया येकतार ॥ रबाब कमाच सारंग्या ॥ ११ ॥ अवघी रात्र सरों आली ॥ पुढें देवें विश्रांति केली ॥ भक्तमंडळी चालली ॥ स्वस्थानासी ॥ १२ ॥ ऐशी मानसपूजा करावी ॥ मूर्ति अंतरीं धरावी ॥ दास ह्मणे विवरावी ॥ उपासना ॥ १३ ॥ इतिश्री० ॥

॥ भूपाळी ॥

॥ उठीं उठीं बा रघुनाथा ॥ विनवी कौसल्या माता ॥ प्रभात झालीसे समस्तां ॥ दाखवी आतां श्रीमुख ॥ १ ॥ कनकताटीं आरतिया ॥ घेवोनि क्षमा शांति दया ॥ आली जनकाची तनया ॥ वोवाळाया तुज लागीं ॥ २ ॥ जीव शिव दोघे जण ॥ भरत आणि तो शत्रुघ्न ॥ भाऊ आला लक्ष्मण ॥ मन उन्मन होउनियां ॥ ३ ॥ विवेक वसिष्ठ सद्गुरु ॥ संत महंत मुनीश्वरु ॥ करिती हरिनामें गजरु ॥ हर्षं निर्भर होउनियां ॥ ४ ॥ सुमंत सात्विक प्रधान ॥ घेवोनि नगरवासिजन ॥ आला वायूचा नंदन ॥ श्रीचरण पाहावया ॥५॥ माझा जिवींचा जिव्हाळा ॥ दीनबंधु दीनदयाळा ॥ भक्तजनाचिया वत्सला ॥ देई दयाळा दर्शन ॥ ६ ॥ तंव तो राजीवलोचन[1] ॥ राम जगत्रयजीवन ॥ स्वानंदरूप होवोन ॥ दासा दर्शन दीधलें ॥

॥ भूपाळ्या ॥

॥ राम सर्वांगें सांवळा ॥ हेम आलंकार पीवळा ॥ नाना रत्नांचिया कळा ॥ आलंकार फांकती ॥ १ ॥ पिवळा मुकूट कीरिटी ॥ पिवळें केशर ललाटीं ॥ पिवळ्या कुंडलांच्या थाटी ॥ पिवळ्या कंठीं बनमाळा ॥ २ ॥ पिवळें पदक करभूषणें ॥ बाहुवटीं करकंकणें ॥ पिवळ्या मुद्रिकांचें लेणें ॥ पिवळें करीं शरचाप ॥ ३ ॥ पिवळा कासे पीतांबर ॥ पिवळ्या ब्रीदाचा तोडर ॥ पिवळ्या घंटांचा गजर ॥ पिवळ्या वाकी वाजती ॥ ४ ॥ पिवळा मंडप वि-

१ कमलनेत्र श्रीरामचंद्र.

स्तीर्ण ॥ मध्यें पिवळें सिंहासन ॥ राम सीता लक्ष्मण ॥ दास गुण गातसे ॥ ५ ॥

॥ भूपाळी शंकराची ॥

धवळे मोळे चक्रवर्ती॥धवळ अलंकार शोभती॥धवळें धाम उमापती ॥ सदा चित्तीं स्मरावें ॥ १ ॥ धवळ्या जटा गंगाजळ ॥ धवळा मयंक निर्मळ ॥ धवळे कुंडलांचा लोळ ॥ शंखपाळ लोंबती ॥ २ ॥ धवळी स्फटिकांचि माळ ॥ धवळे गळां उलथे व्याळ ॥ धवळे हातीं नरकपाळ ॥धवळा त्रिशूळ ॥ शोभतसे ॥ ३ ॥ धवळा सर्वांगं आपण ॥ धवळें विभूतीचें लेपन ॥ धवळें गात्र धवळें वमन ॥ धवळें वहन नंदीचें ॥ ४ ॥ धवळें कैलासभुवन ॥ धवळें मध्यें सिंहासन ॥ धवळें शंकराचें ध्यान ॥ दास चिंतन करीतसे ॥ ५ ॥

नंतर तुपांत भिजविलेल्या कांकड्यानें काकडआरती करावी.

काकडआरती करावी परमात्मया श्रीरघुपती॥जिवीं जिवा वोवाळीन निजीं निज आत्मज्योती ॥१ ॥ त्रिगुणकांकडा द्वैत घृतें तिंबिला॥उजळिली आत्मज्योती॥तेणें प्रकाश झाला॥२॥काजळी ना मेस अवघें तेज झळमळ॥ अवनी ना अंबर अवघें निघोट निश्चळ ॥ ३ ॥ उदय ना अस्त जेथें बोध प्रातःकाळीं ॥ रामीरामदास सहजीं सहज ओंवाळी ॥४॥

आरती झाल्यानंतर गुरुपरंपरेचा जयजयकार करून देशकाल उच्चारुन अजपासंकल्प॥पूर्वेद्युःसूर्योदयादारभ्य अद्य सूर्योदयपर्यंतममश्वासोच्छ्वासनिष्पन्नषट्शताधिकैकविंशतिसहस्रजपाजपंश्रीमद्गुरुसीतारामचरणयोःसमर्पयामि ॥ अद्यसूर्योदयादारभ्य श्वःसूर्योदयपर्यंतममश्वासोच्छ्वासनिष्पत्स्यमानंहंसःसोहमित्यजपाजपंश्रीमद्गुरुसीतारामप्रीत्यर्थंकरिष्ये ॥ अजपानामगायत्रीयोगिनांमोक्षदायिनी ॥ यस्याःसंकल्पमात्रेण सर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ १ ॥

---

१ चंद्र.

नंतर स्नान करून गोपीचंदन तुळसीमाळा धारण करून पूजा करावी ॥ तिचें अधिष्ठान ॥ वेदोक्त पंचायतनगुरुपादुकापूजा झाल्या नंतर, अगर पूर्वी, उपासनामंत्रजप तेराशें नित्य करावा॥ नंतर कांहीं उपहार घेऊन झोळी कुबडी मेखळा हुरमुजी वस्त्रें हीं श्रीगुरूंनीं अगर मुख्य चाफळ, डोमगांव, तडवळें—जगन्नाथ-स्वामींचें,या ठिकाणचीं दिलेलीं असल्यास, नित्य, अगर शनिवार,गुरुवार,माघवद्य९,राम९,हनुमंतजयंती,अशा पर्वी अवश्य धारण करून भिक्षेस जावें ॥आणि यथाशक्तिउत्साह करावा ॥

महानैवेद्याचे वेळीं आरती ह्मणावी ती॥सुरवर दायिनी मुरहर-सुखसदना ॥ परतःपरवासिनी अरिविरकुळकदना ॥ व्यापक सर्वी घटीं जननी हे मदना ॥ करुणासागररूपें नादः शशिवदना ॥ जय देवी जय देवी जय विश्वंभरिते ॥ आरती ओवाळूं तुज कृपावंते ॥ १ ॥ सकळां संजीविनी मुनिजनमनमोहिनी ॥ जन-मनमंज्जन सज्जनविज्जनतमशमनी ॥ दासा अभ्यंतरीं मानस मृदुशयनी ॥ राघववरदा सुंदर लाघव मृगनयनी ॥ १ ॥ जय० ॥

श्रीरामसमर्थ॥अथ पूर्वारंभग्रंथप्रारंभः॥ जय जय सद्गुरु गोसावी॥मज जें आठवलें जीवीं॥तें तें पुसोनि फेडावी॥आशंका माझी॥१॥ शिष्य बोले लडिवाळणें ॥ म्यां संसार घेतला कोण्या गुणें॥ मज हें दुःख भोगणें ॥ किंनिमित्त घडे॥२॥ विषयलोभें भगवंता॥नेणोनि झालासी दुःखिता ॥ तेणें गुणें मागुता आला जन्मासी॥३॥ तरी हा जन्म कैसा तुटे॥मज भगवंत कैं भेटे॥भवसागर वोहटे॥कोण्या गुणें ॥ ४ ॥ जन्म तुटे संतसंगें ॥ देव भेटे अंतरंगें॥दृढभक्तीचेनि योगें॥भवसिंधु आटे॥५॥दृढ भक्ति करूं कैसी ॥काय करावें मानसीं सांगा स्वामी अज्ञानासी ॥ मार्ग कांहीं ॥६॥ सद्गुरूसि जावें शरण॥ मनीं धरावें वचन॥ तेणें तुझें अज्ञान॥जाईल बापा॥७॥सद्गुरु कैसा

---

१ सकलजनांच्या हृदयांत वास करणारी.

ओळखावा ॥ तो मज दातारें सांगावा ॥ कवण उपदेश घ्यावा ॥ तया पाशीं ॥ ८ ॥ ऐकें सद्गुरुलक्षण ॥ क्रिये सह ब्रह्मज्ञान ॥ आशारहित निरभिमान ॥ तया मोक्ष मागावा ॥ ९ ॥ मोक्ष कवणासि ह्मणावें ॥ हें मज स्वामींनीं सांगावें ॥ दयासिंधु देवाधिदेवें ॥ उपेक्षूं नये ॥ १० ॥ अधिकारा विण मागणें ॥ अलभ्य होय तेणें गुणें ॥ ह्मणोनि आधीं शहाणे ॥ अधिकार पाहती ॥ ११ ॥ त्या अधिकाराची खूण ॥ मज करवावी श्रवण ॥ ऐक बापा लक्षण ॥ अधिकाराचें ॥ १२ ॥ जेथें विश्वास विरक्ती ॥ नाहीं संसारीं आसक्ती ॥ ज्या आवडे गुरुभक्ती ॥ अंतरा पासूनी ॥ १३ ॥ तें अधिकाराचें स्थळ ॥ ज्ञान उपतिष्ठे मंजुळ ॥ फिटे भ्रांतीचें पडळ ॥ सद्गुरुबोधें ॥ १४ ॥ स्वामी पतित पावन ॥ ऐकोनि आलों शरण ॥ न विचारितां दोष गुण ॥ मज बोध करावा ॥ १५ ॥ ऐका बोधाचें लक्षण ॥ बोध मागसी तूं कोण ॥ पाहें आपली ओळखण ॥ आपणा मध्यें ॥ १६ ॥ तुझें शरीर चाळविता ॥ कवण तुज बोलविता ॥ सकळ कळा जाणविता ॥ तो कोण आहे ॥ १७ ॥ अंतरीं शरीर चाळविता ॥ तो एक देव पहातां ॥ आत्माराम निघोनि जातां ॥ देह पडे ॥ १८ ॥ आत्मा निघोनि गेला ॥ देह अचेतन पडला ॥ अचेतनीं आत्मा व्यापिला ॥ आहे कीं नाहीं ॥ १९ ॥ आत्मा निविड पूर्णपणें ॥ ऐसें बोलती शहाणे ॥ तेणें असें स्थळ उणें ॥ हें तों न घडे ॥ २० ॥ शिष्य विचारूनि बोले ॥ देहीं काय निघोनि गेलें ॥ शरीर अचेतन पडलें ॥ कोण्या गुणें सांग पां ॥ २१ ॥ शिष्य विचारोनि अंतरीं ॥ ह्मणे प्राण प्रयाण करी ॥ प्राण नसतां शरीरीं ॥ चेतना नाहीं ॥ २२ ॥ तंव बोले गुरुराव ॥ प्राण वायूचें नांव ॥ तया वायूतें चि देव ॥ ह्मणतोसी ॥ २३ ॥ शिष्य बोले जी भगवंता ॥ बहुत बोलतां ऐसी वार्ता ॥ परमात्मा देह चाळविता ॥ तेणें विण अचेतन ॥ २४ ॥ विचारें पा-

हतां देह वाव ॥ चाळी तयासि कैंचा ठाव ॥ हा इतर दृष्टीचा स्वभाव ॥ आत्मा चाळक ऐसा ॥२५॥ आत्म्यासि चाळकपण ॥ हें तों निर्गुणासि गुण ॥ बळें चि लाविती ते खूण ॥ चुकले आत्म्याची ॥ २६ ॥ निर्गुणा पासोनि चराचर॥झाले सृष्ट्यादि व्यापार ॥ ऐसें बोलती अपार ॥ ज्ञाते पुरुष ॥ २७ ॥ माया सत्य जया वाटे ॥ त्याचें ज्ञान परम खोटें॥मायिक दृष्टीनें भेटे॥परमात्मा कैंवी॥२८॥ माया मिथ्या कैसी ह्मणावी ॥ प्राणिमात्रासि वेड लावी ॥ सकळरूप आपुलें दावी ॥ प्रत्यक्ष आतां ॥२९॥ प्रत्यक्षास प्रत्यक्ष दिसे॥ अप्रत्यक्ष कांहिं असे ॥ अप्रत्यक्षें विण नसे ॥ पूर्ण समाधान ॥३०॥ पूर्ण समाधान कोण ॥ माया मिथ्या लक्षण ॥ ऐसें मज निरूपण ॥ केलें पाहिजे ॥ ३१ ॥ अभिन्न तें चि समाधान ॥ मायेचें मिथ्या लक्षण ॥ आत्मनिवेदनीं खूण ॥ पावसी बापा॥३२॥ सद्गुरुवचन अंजन ज्याला ॥ माया भयानक न दिसे त्याला॥अभिन्नपणें आत्म्याला ॥ सर्वत्र देखे ॥ ३३ ॥ सर्वत्रीं आत्मा देखे कवण ॥ ऐसा केला शिष्यें प्रश्न ॥ ह्या प्रश्नाचें लक्षण ॥ ऐसें असे ॥ ३४ ॥ देखे तो ही जाण आत्मा ॥ सर्वांतरीं जो सर्वात्मा ॥ ज्याच्या स्वरूपासि उपमा ॥ देतां चि नये ॥ ३५ ॥ निरुपम तो निर्गुण ॥ जाणपणा हे तों गुण ॥ ह्मणोन सगुण निर्गुण ॥ जाणिजे आत्मा ॥ ३६ ॥ सगुण निर्गुण पुसे काय ॥ आत्मा नेमिला न जाय ॥ नेमातीत असंभाव्य ॥ भाविला न वचे ॥ ३७ ॥ जो नातुडे भावनेसी ॥ त्याची प्राप्ती घडे कैसी ॥ ऐसा आक्षेप स्वामींसी ॥ शिष्यें केला ॥३८॥ त्याची प्राप्ती त्यासी घडे ॥ येरा सर्वथा नातुडे ॥ जयाचें वेगळेपण मोडे ॥ तो चि आत्मा ॥ ३९ ॥ जो गगनाची गवसणी ॥ गवसणीचा ही धनी ॥ धनीपणाची कडसणी ॥ जेथें नाहीं ॥४०॥ जें ब्रह्मांडा पैली कडे ॥ मनबुद्धी नातुडे ॥ जेथें चपळपण मोडे ॥ बापुड्या मनाचें ॥ ४१ ॥

१ नेमापलीकडे. २ न मिळे. ३ परोक्ष.

त्याचे शेवटीं तें च आहे ॥ आपुला अंत होवोनि राहे ॥ आतां पैल पार पाहे ॥ तें चि अवघें ॥४२॥ चहूंकडे सारखें ची ॥ एक जिनसीं आपण ची ॥ अमूप सीमा स्वरूपाची ॥ करितां नये ॥ ४३ ॥ जेथें मनाची धांव पुरे ॥ पलीकडे उदंड उरे ॥ मन माघारें फिरे ॥ आले वाटे ॥ ४४ ॥ पाहूं जाय जे दिशेसी ॥ ती घालोनि पाठीसी॥सम्मुख धांवे प्रयासीं ॥ अंत न लगे ॥ ४५ ॥ अष्ट दिशा पाहोनि आलें ॥ मग तें ऊर्ध्वपथें उडालें ॥ गगन भेदोनियां गेलें ॥ पली कडे॥४६॥ बहुत लंघिली पोकळी ॥ भोंवतें फिरे अंतराळीं ॥ ऊर्ध्वमुखें तये वेळीं ॥ अवलोकिते झाले ॥ ४७ ॥ निरवलंब वेगळें ॥ सूक्ष्मरूपें तें पांगुळें ॥ असंभाव्य देखोनि गळे॥ आवांका पोटीं ॥ ४८ ॥ आलें आपुले स्थळीं ॥ बुडी मारिली पाताळीं ॥ सप्तपाळांचे तळीं ॥ अंत पाहे ॥ ४९ ॥ तें अत्यंत सखोल ॥ बुडी दिल्ही बहुसाल ॥ ठाव नाहीं व्याकुळ ॥ ऐसें झालें ॥ ५० ॥ तेथोनियां उफाळे ॥ ऊर्ध्वमुखें अंतराळें ॥ बहु शिणले न कळे ॥ अंत स्वरूपाचा ॥५१॥ स्वरूपार्णव फिरून आलें ॥ तेणें बहुत निर्बुजलें ॥ हीन होवोनी पडलें ॥ अचेतन ॥ ५२ ॥ गेलें ज्याच्या शुद्धीसी ॥ पाहे तें आपणासी ॥ तें विस्मित मानसीं ॥ आश्चर्य करी ॥ ५३ ॥ जया इतुकें धुंडिलें ॥ तें जवळचि देखिलें ॥ आपणा पाहों गेलें ॥ तें चि आपण ॥ ५४ ॥ लवण सिंधु जालें ॥ तैसें स्वरूपीं विरालें ॥ तेणें गुणें जोडलें ॥ धनासि धन ॥ ५५ ॥ ऐसी स्वरूपाची स्थिती ॥ स्वानुभवी जाणती ॥ हे वस्तुची प्राप्ती ॥ सद्गुरुबोधें ॥ ५६ ॥ ऐसें हें स्वरूपज्ञान ॥ याही पर समाधान ॥ त्या साक्ष आपलें मन॥ अनिर्वाच्य तें ॥ ५७ ॥ जो स्वयें तृप्त झाला ॥ तो सर्वांगें निवाला ॥ निःशब्दीं स्वानंदाला ॥ सांगतां नये॥५८॥ जें सांगतां नये बोलें ॥ तें बोलें चि प्राप्त झालें ॥ गुरुकृपेच्या सखोलें ॥ अगाध वचनें

१ थकलें.

॥५९॥ गुरुवचनीं विश्वास ॥ धरितां तुटे भवपाश ॥ विनवी रामीरामदास लडिवाळपणें ॥ ६० ॥ इति श्रीपूर्वारंभः समाप्तः ॥

॥ जुनाटपुरुषग्रंथ ॥

सकळ संत साधुजन ॥ भूत भविष्य वर्तमान ॥ तयां सकळांस नमन॥साष्टांगभावें ॥१॥ झालें सकळांस नमन॥नमस्कारोनि श्रोते जन ॥आतां कथानुसंधान॥सावकाश ऐका ॥२॥ जुनाट पुरुषाची कथा॥नेमस्त मिळवी परमार्था ॥जी समागमें महत्तीर्था ॥ पाविजेतें ॥ ३ ॥ पवनाचे नि तारूं ॥ लंघोनि जाय सागरू ॥ श्रवणें तैसा विश्वंभरू॥पाविजे तो ॥४॥ जाणिव रहित ज्ञानी ॥ तो चि योग्य निरूपणीं॥जैसा क्षुधित भोजनीं॥तृप्त होय॥५॥बहुसाल व्युत्पत्ति आली॥कां बुद्धि तिक्ष्ण झाली॥तरी समाधानाची किल्ली ॥ वेगळी च आहे ॥ ६ ॥ ती कैसी आहे सांगा स्वामी ॥ ऐसा आक्षेप केला तुह्मीं ॥ सुचित्त होवोनि अंतर्यामीं ॥ ऐका सांगतों ॥ ७ ॥ नव्हे रेटस काहाणी ॥ दाटून लावूं लावणी ॥ चंचळ मनें श्रवणीं ॥ बैसों नये ॥ ८ ॥ जें सावधास न कळे ॥ तें चंचळा कैसें कळे ॥ ज्ञानें सहित मावळे ॥विज्ञान जेथें ॥ ९ ॥ हातींचें रत्न जळीं गेलें ॥ खडूळ होतां तें नाढळे ॥ निवांत जळ निवळे ॥ तरी च लाभे ॥ १० ॥ तैसें शुद्ध निरूपण ॥ एकाग्र करावें श्रवण ॥ तेणें करितां बाणे खूण ॥ समाधानाची ॥ ११ ॥ होतां अद्वैतनिरूपण ॥ पडे देहाचें विस्मरण ॥ ऐसें एकाग्रलक्षण ॥ श्रोतयांचें ॥ १२ ॥ वृत्ति स्वरूपीं भरे ॥ आपेआप विस्तारे ॥एक नसतां दुसरें ॥ आठवेल कैचें ॥ १३ ॥ जेव्हां आपुला ध्यास तुटे ॥ आशंकामात्र तेव्हां फिटे ॥ मग समाधान लिगटे ॥ बळें चि अंगीं ॥ १४ ॥ शब्द ठाकोनि अंगीं ॥ अर्थीं धावों लागे वेगीं ॥ दृढ अर्थाचे संगीं ॥ निःसंग होय ॥ १५ ॥ अहं सोहं आपण ॥ या ही वेगळें मीपण ॥ मीपण गेलिया खूण ॥ समा-

---

१ प्रत्यक्षानुभवरूप ज्ञान.

धानाची ॥ १६ ॥ समूळ अहंता विराली ॥ ही समाधानाची किल्ली ॥ जेथें व्युत्पत्तीसी निमाली ॥ तीक्ष्ण बुद्धी ॥ १७ ॥ बुद्धि जाऊं न पवे जेथें ॥ व्युत्पत्ति काय करी तेथें ॥ सद्गुरुकृपेचे भाते ॥ अंगीं र-मलें पाहिजे ॥ १८ ॥ स्वरूपज्ञान जया आलें ॥ त्याचें निर्मूळ नाहीं झालें ॥ तों वरी समाधान बा रे ॥ घडे ना सर्वथा ॥ १९ ॥ असो हें बोलणें आतां ॥ अवधान द्यावें श्रोतां ॥ जुनाटपुरुषाची कथा ॥ सांगिजे ॥ २० ॥ सकळांचा महापुरुष ॥ जो ब्रह्मादिकांचा ईश ॥ शिवादिक असती अंश ॥ तो हा अनामी ॥ २१ ॥ सकळ सृ-ष्टीचा व्यापक ॥ जो मूळमायेचा जनक ॥ तो हा पुरुष कोणी एक ॥ बहू दिवसांचा ॥ २२ ॥ जयाचे आज्ञे प्रमाणें ॥ ब्रह्मादिकांस वर्तणें ॥ चंद्रसूर्यतारागणें ॥ जयाची सत्ता ॥ २३ ॥ महीं अचळ मेघमाळा ॥ नाना सरिता सिंधुजळा ॥ मर्यादा चाले अवलीळा ॥ जयाचेनी ॥ २४ ॥ ऐशा ब्रह्मांडमाळा अनंत ॥ इच्छामात्रें होत जात ॥ तरी ज-याचा एकांत ॥ मोडला च नाहीं ॥ २५ ॥ आपण एकला सर्व काळ ॥ कन्या खेळे नाना खेळ ॥ एकटी असे लडिवाळ ॥ नाना छंदें ॥ ॥ २६ ॥ तये गलबला नावडे ॥ ह्मणोनि खेळे एकीकडे ॥ ब्रह्मा-दिक केले वेडे ॥ तये कुमरीनें ॥ २७ ॥ अनंतब्रह्मांडें उतरंडी ॥ खेळ मांडिला परवडी ॥ काळ करी कडाफोडी ॥ पुत्र तयेचा ॥ ॥ २८ ॥ शीण पावे कुमरी ॥ नावेक निद्रा करी ॥ तेणें खेळा बो-हरी ॥ होवोनि जाय ॥ २९ ॥ परम सुलक्षण ॥ राहीना पित्या विण ॥ पिता तयेचा निर्गुण ॥ माता असेना ॥ ३० ॥ ते क्षणें उठोनि पाहे ॥ तों खेळ मोडिला आहे ॥ पुनरपि लवलाहें ॥ खेळ मांडी ॥ ३१ ॥ ऐशी निरंजनी एकट ॥ करी खेळाची खटपट ॥ खेळ खेळतां वीट ॥ मानूं नेणे ॥ ३२ ॥ खेळ मांडिला विचित्र ॥ उतरंडीचें एक पात्र ॥ तें हें ब्रह्मांड स्वतंत्र ॥ जाणिजे तुवां ॥ ३३ ॥ खेळ खेळे महा म-

१ नाश.

बळ॥ अत्यंत वाढली प्रबळ॥ वेढा लाविलें सकळ ॥ प्राणीमात्रांसी ॥३४॥ न कळे तयेचें लाघव ॥ बहुत पीडिले मानव ॥ पात्रीं सांठविले जीव ॥ कोटयानकोटी ॥३५ ॥बहुत लोभाची आवडी ॥ घातली इच्छेची बेडी ॥ ऐशा बहुत उतरंडी ॥ संपूर्ण केल्या॥३६॥ प्राणी जाऊं नेदी बाहेरी॥जीववून मागुते मारी ॥ चुकों नेदी वेरझारी॥ वासनासूत्रें।३७॥बहुत प्राणी केले गोळा॥काविला विषयटकळा ॥ तेणें येती पूर्वस्थळा ॥ स्वइच्छ प्राणी ॥ ३८ ॥ ऐसें गोविलें च गोंवी ॥ मारून मागुता जन्म दावी ॥ तये पासून सोडवी ॥ तो विरळा कोणी॥३९॥पळोन जावें दिगंतरा ॥ तेथें आहे ते सुंदरा ॥ त्या सांगातीं दुसरा ॥ कोणी च नाहीं ॥ ४० ॥ संतान वाढलें लक्षा वरी ॥ तरी ते ठायींची कुमारी ॥ नांव ठेवितां उदरीं ॥ पिता आला ॥ ४१ ॥ पिता उदरास आला ॥ तरी तो नाहीं जन्मला ॥ भर्ता स्वयें आपुला ॥ हावोनि ठेली ॥४२॥ भ्रतारास प्रसवली ॥ मग ती मायराणी झाली ॥ सासूमाता आपुली ॥ आपण ची ॥ ४३ ॥ वायु फुंकोन केला वन्ही ॥ पोटीं लाविलें पाणी ॥ आपां पासूनि धरणी॥ कळों आली ॥ ४४ ॥ ऐसी खेळास गुंतली ॥ तेणें पिता विसरली ॥ ते पाउलीं मुरडली ॥ मागुती मागें ॥ ४५ ॥ जन्मभूमि वास पाहे ॥ बाप ह्मणोनि आस वाहे ॥ मागुती निवांत राहे ॥ स्तब्ध होवोनी ॥ ४६ ॥ पिता न दिसे डोळां ॥ ह्मणोनि शोक करी बाळा ॥ भोंवतीं पाहे वेळोवेळां ॥ अष्ट दिशे ते ॥ ४७ ॥ वेध पित्याचा लागला ॥ मग खेळ मोडोनि गेला ॥ उतरंडी फोडून पळाला ॥ काळ पुत्र ॥ ४८ ॥ पिता पाहतां खेळ मोडे ॥ खेळ पाहतां पिता दडे ॥ पाहली झाली दोहींकडे ॥ उभी राहोन ॥ ४९ ॥ मग ते लोभें झळंबळी ॥ पित्या कडे चालली ॥ खेळ विसरोन गेली ॥ जन्मस्थाना ॥ ५० ॥ आपणा विसरोन पाहे ॥ तंव पिता पुढें आहे ॥ ऐसें देखो-

१ उदकापासून.

नि लवलाहें॥भेटती झाली ॥५१॥ पिता तापसी जैसा वन्ही॥तया निःसंगाची मिळणी ॥ कन्या नासली तत्क्षणीं ॥ पित्या देखतां ॥५२॥ तंव पिता झळंबला॥ कंठ सद्गदित झाला ॥ ह्मणे आज संग सोडला ॥ कुमारीनें ॥ ५३ ॥ ऐसा नावेक वरी ॥ विलाप पिता करी ॥ पाहे तंव अभ्यंतरीं ॥ कन्या उभी ॥ ५४ ॥ मग तयेसी भेटला ॥ उभयतां आनंद झाला॥मागुता खेळ मांडला ॥ तये कुमारीनें ॥५५॥ ॥इति जनात्पुरुषग्रंथ समाप्त ॥

॥अथ अंतर्भाव प्रारंभः ॥

॥श्रीराम समर्थ ॥ जयजय सद्गुरु समर्था ॥ जयजय पूर्णमनोरथा ॥ चरणीं ठेवोनि माथा॥प्रार्थीतसें॥१॥मी ये संसारीं गुंतला ॥ स्वामी मधीं वियोग झाला ॥ तेणें गुणें आळ आला ॥ जीवपणाचा ॥ २ ॥ इच्छाबंधनीं गुंतलों ॥ तेणें गुणें अंतरलों ॥ आतां येथुनि सुटलों ॥ पाहिजे दातारा ॥ ३ ॥ प्रपंचीं संसार उद्वेगें ॥ क्षणाक्षणा मन भंगे ॥ डगे कुळाभिमानें ॥ समाधानासी ॥ ४ ॥ जेणें समाधान चळे ॥ विवेक उठोनि पळे ॥ बळेंचि वृत्ति ढांसळे ॥ संगदोषें ॥ ५ ॥ स्वामी प्रपंचाचे गुणें ॥ परमार्था आणिलें उणें ॥ ईश्वराज्ञे प्रमाणें॥ क्रिया न घडे ॥ ६ ॥ दुःख शोक आला चित्तीं ॥ समाधान करावें किती ॥ विक्षेप होतां चित्तवृत्ती ॥ डंडळों[1] लागे ॥ ७ ॥ प्रपंचें केलें कासावीस ॥ घडूं च नेदी उमसे[2] ॥ तेणें गुणें उपजे त्रास ॥ संसाराचा॥८॥आतां पुरे हा संसार॥झाले दुःखाचे डोंगर॥ अंतरसाक्षि विचार॥सर्व जाणती॥९॥तरी आतां काय करावें ॥ कोणें समाधानें असावें ॥ मज दातारें सांगावें॥कृपा करोनी॥१०॥ऐशी शिष्याची करुणा ॥ ऐकोनि बोले गुरुराणा॥केली पाहिजे विचारणा॥बुद्धिचे अध्यायीं॥११॥इति श्रीअंतर्भाव ॥ जन्म मृत्यु समूळ वाव ॥ रामदासीं सद्गुरुराव ॥ प्रसन्न झाले ॥ १२ ॥ प्रथम समास समाप्त ॥ १ ॥

---

१ डळमळों. २ विश्रान्ति.

॥ श्रीराम समर्थ ॥ ऐक शिष्या सावध ॥ सिद्ध असतां निज बोध ॥ मायिक हा देहसंबध ॥ तुज बाधी ॥ १ ॥ बद्धकें कर्म केलीं ॥ तीं पाहिजेत भोगिलीं ॥ देहबुद्धि दृढ झाली ॥ ह्मणोनियां ॥ २ ॥ मागें जं जें संचित केलें ॥ तें तें पाहिजे भोगिलें ॥ शूद्रें शेत जरी टाकिलें ॥ तरी बाकी सुटेना ॥ ३ ॥ हा तो देहबुद्धीचा भाव ॥ स्वस्वरूपीं समूळ वाव ॥ परंतु प्राप्तीचा उपाव ॥ सुचला पाहिजे ॥ ४ ॥ सस्वरूपलंकापुरीं ॥ सुवर्णविटा त्या दुरी ॥ देहबुद्धीच्या सागरीं ॥ तरलें पाहिजे ॥ ५ ॥ विषयमोळ्या वाहों सांडी ॥ त्यास कोण ह्मणे कावाडी ॥ तैसी पदार्थाची गोडी ॥ सांडितां आत्मा ॥ ६ ॥ देहबुद्धीचें लक्षण ॥ दिसेंदिस होतां क्षीण ॥ तदुपरी बाणे खूण ॥ आत्मयाची ॥ ७ ॥ सर्वात्मा असें बोलतां ॥ अंगीं बाणे ना सर्वथा ॥ साधनें वीण ज्ञानवार्ता ॥ बोलों नये ॥ ८ ॥ दसऱ्याचें सोनें वांटलें ॥ तेणें काय हातासी आलें ॥ रायें विनोदें आलें ॥ सुखासना ॥ ९ ॥ तैसें शब्दें ब्रह्मज्ञान ॥ बोलतां नये समाधान ॥ ह्मणोनि आधीं साधन ॥ केलें पाहिजे ॥ १० ॥ शब्दें जेवितां तृप्ति झाली ॥ हे तों वार्ता नाहीं ऐकली ॥ पाकनिष्पत्ति पाहिजे केली ॥ सांक्षेपें स्वयें ॥ ११ ॥ कांहीं तरी एक कारण ॥ कैसें घडे यत्नें वीण ॥ ब्रह्मज्ञान परम कठीण ॥ साधना वांचूनी ॥ १२ ॥ शिष्य ह्मणे जी सद्गुरु ॥ साधन मी काय करूं ॥ जेणें पाविजे पैल पारु ॥ महादुःखाचा ॥ १३ ॥ आतां पुढील समासीं ॥ स्वामी सांगती साधनासी[1] ॥ सावध श्रोतीं कथेसी ॥ अवधान द्यावें ॥ १४ ॥ इति श्रीअंतर्भाव ॥ समास ॥ २ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ प्राप्त झालें ब्रह्मज्ञान ॥ बाणलें पाहिजे पूर्ण ॥ ह्मणोनि हें निरूपण ॥ सावध ऐका ॥ १ ॥ कांहीं च नेणे तो बद्ध ॥ समूळ क्रिया अबद्ध ॥ भाव वाढविला शुद्ध ॥ मुमुक्षु जाणावा ॥ २ ॥ कर्म त्यजोनि बाधक ॥ शुद्ध वर्ते तो साधक ॥ क्रिया पालटे विवेक ॥

1 अगस्त्य.

निष्कलंक तेव्हां ॥ ३ ॥ तये क्रियेचें लक्षण ॥ आधीं स्वधर्मरक्षण ॥ पुढें अद्वैतश्रवण ॥ केलें पाहिजे ॥ ४ ॥ नित्यनेम दृढ चित्तीं ॥ तेणें शुद्ध चित्तवृत्ती ॥ होवोनि भगवंतीं ॥ मार्ग फुटे ॥ ५ ॥ नित्यनेमें भ्रांति फिटे ॥ नित्यनेमें संदेह तुटे ॥ नित्यनेमें लिगटे ॥ समाधान अंगीं ॥ ६ ॥ नित्यनेमें अंतर शुद्ध ॥ नित्यनेमें वाढे बोध ॥ नित्यनेमें बहु खेद ॥ प्रपंचीं तुटती ॥ ७ ॥ नित्यनेमें सत्व चढे ॥ नित्यनेमें शांति वाढे ॥ नित्यनेमें थारा मोडे ॥ देहबुद्धीचा ॥ ८ ॥ नित्यनेमें दृढ भाव ॥ नित्यनेमें भेटे देव ॥ नित्यनेमें पुसे ठाव ॥ अविद्येचा ॥ ९ ॥ नित्यनेम करूं कोण ॥ ऐसा शिष्यें केला प्रश्न ॥ केलें पाहिजे श्रवण ॥ प्रत्ययाचें ॥ १० ॥ मानसपूजा जप ध्यान ॥ एकाग्र करोनियां मन ॥ त्रिकाळ घ्यावें दर्शन ॥ मारुती सूर्याचें ॥ ११ ॥ हरिकथानिरूपण ॥ प्रत्यहीं करावें श्रवण ॥ निरूपणीं ऊणखूण ॥ केली पाहिजे ॥ १२ ॥ संकटीं श्रवण न घडे ॥ बळात्कारें अंतर पडे ॥ तरी अंतरस्थिती मोडे ॥ ऐसें न कीजे ॥ १३ ॥ अंतरीं च पांच नामें ॥ ह्मणत जावीं नित्य नेमें ॥ ऐसें वर्ततां श्रमें ॥ बाधिजेना ॥ १४ ॥ ऐसी साधकाची स्थिती ॥ साधकें रहावें या रीती ॥ साधनें वीण ज्ञानप्राप्ती ॥ होणार नाहीं ॥ १५ ॥ तंव शिष्य ह्मणे जी ताता ॥ जन्म गेलें साधन करितां ॥ कोणे वेळे पावों आतां ॥ समाधान ॥ १६ ॥ कैसें येईल सिद्धपण ॥ केव्हां आंतुडेल समाधान ॥ मुक्तदशा सुलक्षण ॥ मज केवीं प्राप्त ॥ १७ ॥ आतां याचें प्रत्युत्तर ॥ श्रोतीं व्हावें सादर ॥ ऐका पुढें सविस्तर ॥ आदरें करोनी ॥ १८ ॥ इतिश्रीअंतर्भाव ॥ समास ३ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ सिद्ध होवोनि बैसला ॥ दृष्टी नाणी साधनाला ॥ सादर अशनशयनाला ॥ अत्यादरें ॥ १ ॥ ऐसा असे विषयासक्त ॥ अत्यंत विषयीं आसक्त ॥ सिद्धपणें आपुला घात ॥ तेणें

१ प्राप्त होईल.

केला ॥ २ ॥ जो सिद्धाचा मस्तकमणी ॥ महातापसी शूळपाणी ॥ तो ही आसक्त श्रवणीं ॥ जपध्यानपूजेसी ॥ ३ ॥ अखंड वाचे रामनाम ॥ अनुष्ठान हेंच परम ॥ ज्ञानवैराग्यसंपन्नकाम ॥ सामर्थ्यसिंधु ॥ ४ ॥ तो ही ह्मणे मी साधक ॥ तेथें मानव पुढें रंक ॥ सिद्धपणाचें कौतुक ॥ केवीं घडे ॥ ५ ॥ ह्मणोनि साधनासी जो सिद्ध॥तो चि ज्ञाता परम शुद्ध ॥ येर तें जाणावें अबद्ध ॥ अप्रमाण ॥ ६ ॥ साधनें वीण बाष्कळता ॥ ती च जाणावी बद्धता ॥ तेणें घडे अनर्गळता॥ आसक्तरूपें ॥ ७ ॥ मन सुखावलें जिकडे ॥ अंग टाकिलें तिकडे ॥ साधनउपाव नावडे ॥ अंतरा पासोनी ॥ ८ ॥ चित्तीं विषयाची आस ॥ साधन ह्मणतां उपजे त्रास ॥ नेम धरितां कासावीस ॥ परम वाटे ॥ ९ ॥ दृढ देहाची आसक्ती ॥ तेथें कैची विरक्ती ॥ विरक्ती वीण भक्ती ॥ केवीं घडे ॥१०॥ ऐक शिष्यटिळका ॥ नेम नाहीं साधका ॥ तया लागीं धोका ॥ नेमस्त आहे ॥ ११ ॥ तंव शिष्य ह्मणती ॥ अंतीं मति ते चि गती ॥ ऐसें सर्वत्र बोलती ॥ मी काय करूं ॥ १२ ॥ अंतीं कोण अनुसंधान ॥ कोठें ठेवावें मन ॥ कैसें करावें साधन ॥ अंतसमयाचें ॥१३॥ समय येईल कैसा ॥ हा न कळे भरंवसा ॥ प्राप्त होय कोण दशा ॥ हें श्रुत नाहीं ॥ १४ ॥ आशंका घेतली मनें ॥ बोलतो करुणावचनें ॥ याचें उत्तर श्रोतृजनें ॥ सावध ऐकावें ॥ १५ ॥ इति श्रीअंतर्भाव ॥ समास ४ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ ऐक शिष्या सावधान ॥ एकाग्र करोनि मन ॥ पुससी अनुसंधान ॥ अंतसमयींचें ॥ १ ॥ अंत कोणास झाला ॥ कोण मृत्यु पावला ॥ हा तुवां विचार केला ॥ पाहिजे आतां ॥ २ ॥ अंत आत्मयाच्या माथां ॥ हें तों न घडे सर्वथा ॥ स्वरूपीं मरणाची वार्ता ॥ बोलों च नये ॥ ३ ॥ स्वरूपीं अंत नाहीं येथें पाहणें न लगे कांहीं ॥ मृगजळाचे डोहीं ॥ बुडों नको ॥४॥

१ चिन्तत.

आतां मृत्यु देहास घडे ॥ तें अचेतन बापुडें ॥ शवास मृत्यु न घडे ॥ कदा कल्पांतीं ॥ ५ ॥ आतां मृत्यु कोठें आहे ॥ बरें शोधूनि पाहें ॥ शिष्य विस्मित होवोनि राहे ॥ एक क्षण निवांत ॥ ६ ॥ मग पाहे स्वामी कडे ॥ ह्मणे हा देह कैसा पडे ॥ चालविता कोणी कडे ॥ निघोनि गेला ॥ ७ ॥ देह चालविता कोण ॥ हे मज सांगा खूण ॥ एक ह्मणती हा प्राण ॥ पंचधा रूपें ॥ ८ ॥ प्राणासी कोण चालविता ॥ येरू ह्मणे स्वरूपसत्ता ॥ सत्तारूपें तत्वता ॥ माया जाण ॥ ९ ॥ मायेची मायिक स्थिती ॥ ऐसें सर्वत्र बोलती ॥ माया पाहतां आदीं अंतीं ॥ कोठें नाहीं ॥ १० ॥ अज्ञानास भ्रांति आली ॥ तेणें दृष्टी तरळली ॥ तेणें गुणें आढळली ॥ नसती च माया ॥ ११ ॥ शिष्य होई सावचित्त ॥ मायेचा जो शुद्ध प्रांत ॥ तोचि चौ देहांचा अंत ॥ सद्गुरुबोधें॥ १२ ॥ चार देहांच्या अंतीं ॥ उरे शुद्ध स्वरूपस्थिती ॥ तेणें गुणें तुझी प्राप्ति ॥ तुजला झाली ॥ १३ ॥ जन्मला चि नाहीं अनंत ॥ तयासी कैंचा येईल अंत ॥ आदिअंतीं निवांत ॥ तो चि तूं अवघा ॥ १४ ॥ स्वामी ह्मणती शिष्याशी ॥ आतां संदेह धरिसी ॥ तरी श्रीमुखावरी खासी ॥ निश्चयेंसीं ॥ १५ ॥ देहबुद्धीचेनि बळें ॥ शुद्ध ज्ञान झांकोळे ॥ भ्रांति हृदयीं प्रबळे ॥ संदेहरूप ॥ १६ ॥ ह्मणोनि देहातीत[1] जें सुख ॥ त्याचा करावा विवेक ॥ तेणें गुणें अविवेक ॥ बाधूं न शके ॥ १७ ॥ तुटलें संशयाचें मूळ ॥ देह चि मिथ्या समूळ ॥ तयासि अंत हें केवळ ॥ मूर्खपण ॥ १८ ॥ जें जन्मलें चि नाहीं ॥ त्यासी मृत्यु कैंचा काई ॥ मृगजळाच्या डोहीं ॥ बुडों नको ॥ १९ ॥ मनाचा करोनियां जयो ॥ स्वरूपाचा करावा निश्चयो ॥ दृढनिश्चयें अंतसमयो ॥ होवोनि गेला ॥ २० ॥ आदि करोनि देहबुद्धी ॥ देह टाकिला प्रारब्धीं ॥ आपण देहाचा संबंधी ॥ मुळींच नाहीं ॥ २१ ॥ असतें

१ देहापलीकडे.

करोनि वाव ॥ नस्त्याचा पुसोनि ठाव ॥ देहातीत अंतर्भाव ॥ असो खुणेनें ॥ २२ ॥ हें समाधान उत्तम ॥ असतेपणाचें जें वर्म ॥ देहबुद्धीचें कर्म ॥ तुटे जेणें ॥ २३ ॥ आतां तुटली आशंका ॥ मार्ग फुटला विवेका ॥ अद्वैतबोधें रंका ॥ राज्यपद ॥ २४ ॥ तंव शिष्यें आक्षेपिलें ॥ आतां स्वामी दृढ झालें ॥ तरी हें ऐसें च बाणलें ॥ पाहिजे कीं ॥ २५ निरूपणीं वृत्ति गळे ॥ शुद्धज्ञान तें प्रबळे ॥ उठोनि जातां मावळे ॥ वृत्ति मागुती ॥ २६ ॥ सांगा यासी काय करूं ॥ मज सर्वथा नसे धीरू ॥ ऐका सावध विचारू ॥ पुढील अध्यायीं ॥ २७ ॥ इतिश्री० ॥ समास ५ ॥

॥ श्रीराम समर्थ॥शिष्या परम गुह्य ज्ञान॥जेणें घडे समाधान ॥ ऐसें मागें निरूपण ॥ केलें तुज ॥ १ ॥ तें निरूपण पाहतां ॥ अभ्यंतरीं तृप्त होतां ॥ आशंकेसी सर्वथा ॥ उरी नाहीं ॥२॥ आतां असो तें प्रस्तुत ॥ देहास मांडतां अंत ॥ तेव्हां साधकें निश्चित ॥ काय करावें ॥ ३ ॥ निरालंबीं चित्त न्यावें ॥ तरी राहेना स्वभावें ॥ ऐक्यतेच्या नांवें ॥ शून्याकार ॥४॥ निरवलंबींचें साधन ॥ देह असतां सावधान ॥ केलें पाहिजे समाधान ॥ सत्संगें विवेकें ॥ ५ ॥ अनुसंधान अंतकाळीं ॥ कैसें राहे ते निर्मळीं ॥ अनुसंधानमिसें जवळी ॥ मीपण उठे ॥ ६ ॥ ऐसें स्वरूपानुसंधान ॥ अंतकाळीं न घडे जाण॥ आतां करावें ध्यान ॥ सगुणमूर्तीचें ॥ ७ ॥ ध्यानासी कारण चित्त॥ तें चि झालिया दुश्चित ॥ कैसें घडे सावचित ॥ ध्यान अंतीं[1] ॥ ८ ॥ आतां करावें रामचिंतन ॥ वासना करी प्रपंचध्यान ॥ प्रपंचीं गुंतलें मन ॥ तें सुटलें पाहिजे ॥ ९ ॥ पडोनि कूपा अंतरीं ॥ प्राणी नाना विचार करी ॥ परी तें न घडे जों वरी ॥ बाहेर नये ॥ १० ॥ तैसें मन हें गुंतलें ॥ वासनाविषयीं नेलें ॥ वरी वरी नाम स्मरलें ॥ याचें कोण काम ॥ ११ ॥ तरीं आतां काय करावें ॥ कोणते उपायें

---
[1] अंतकाळीं

तरावें ॥ तें चि आतां स्वभावें ॥ सांगा स्वामी ॥ १२ ॥ दीनदयाळ गुरुराव ॥ पूर्वीं च रचिला उपाव ॥ अंतीं चळे अंतर्भाव ॥ ह्मणो-नियां ॥ १३ ॥ तरी त्या उपायाची खूण ॥ केलें पाहिजे श्रवण ॥ उपाय रचिला कोण ॥ सद्गुरुनाथें ॥ १४ ॥ ऐका उपायाचें वर्म ॥ दृढ लाविला नित्यनेम ॥ हें चि उपायवर्म॥समयीं अंतींच्या ॥१५॥ पूर्वीं पडला अभ्यास ॥ तो चि अंतीं निदिध्यास ॥ ह्मणोनियां सा-वकाश ॥ नेम करावा ॥ १६ ॥ जयासी ठायींची सवे ॥ तयास न लगे सांगावें ॥ ह्मणोनि नित्यनेमासी जीवें ॥ विसंबों नये ॥ १७ ॥ नित्यनेम पूर्वीं कथिला ॥ पुन्हा पाहिजे ऐकिला ॥ जो मागें निरू-पिला ॥ तो चि आतां ॥ १८ ॥ एकाग्र करोनियां मन ॥ अंतरीं क-रावें ध्यान ॥ सर्व सांग पूजाविधान ॥ प्रत्यहीं कीजे ॥ १९ ॥ नित्य नेमिला जो जप ॥ त्रिकाळ दर्शन साक्षेप ॥ आदित्यमारुतीचें रूप ॥ अवलोकावें ॥ २० ॥ हरिकथानिरूपण ॥ प्रत्यहीं करावें श्रवण ॥ ही च जाणावी खूण ॥ नित्यनेमाची ॥ २१ ॥ अशक्त हो-वोनि प्राणी पडे ॥ नित्य नेम त्यास न घडे ॥ तेणें बळेंचि नेमा कडे॥ चित्त न्यावें ॥२२॥ नित्यनेमाचा अभ्यास॥तो चि लागे निदिध्या-स॥चुकतां कासावीस ॥ अंतसमयीं॥२३॥अहा देवा जप राहिला॥ मारुति नाहीं देखिला ॥ प्राणी योगभ्रष्ट झाला ॥ निदिध्यासें ॥ २४ ॥ ऐसें नित्यनेमें कोडें ॥ मन लागे देवाकडे ॥ अंतकाळीं बळें घडे ॥ निदिध्यास ॥२५॥ खुंटतां अंतर पडे ॥ अंतरीं च जप घडे ॥ स्वामी आधीं च सांकडें॥फेडीत गेले॥२६॥जें वाल्मिकासी आधार जें शतकोटींचें सार ॥ उमे सहित शंकर ॥ जपे जया ॥२७॥ जेणें धन्य काशीपुरी ॥ प्राणिमात्रासी उद्धरी ॥ अंतकाळीं पृथ्वी वरी ॥ उच्चार जयाचा ॥ २८ ॥ तें चि अंतरीं धरावें ॥ तेणें संकटीं तरावें॥ कैलासपती सदाशिवें ॥ उपाव केला ॥ २९ ॥ ॥ इति श्रीअंतर्भाव समाप्त ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ अथ आत्माराम ॥ जयासि लटिका आळ आला ॥ जो मायागौरी पासून झाला ॥ जाला नाहीं तया अरूपाला ॥ रूप कैचें ॥ १ ॥ तेथें स्तवनाचा विचार ॥ न घडे निर्गुण निर्विकार ॥ तैसियासी च नमस्कार ॥ भावबळें माझ्या ॥ २ ॥ जयाचेनि वेद शास्त्रें पुराणें ॥ जयाचेनि नाना निरूपणें ॥ जयाचेनी सुख लाधणें ॥ शब्दीं निःशब्द ॥ ३ ॥ जें शब्दासी आकळेना ॥ शब्दें विण तें कळेना ॥ कळे ना ऐसें ही घडेना ॥ जये स्वरूपीं ॥ ४ ॥ ऐसें सर्वत्र संचलें ॥ तर्का न जाय अनुमानलें ॥ तें जयेचेनि प्राप्त झालें ॥ आत्मरूप ॥ ५ ॥ नमन तियेचे निजपदा ॥ माया वाग्देवी शारदा ॥ जिचेनि प्रवर्तती संवादा ॥ संत महानुभाव ॥ ६ ॥ वंदीन सद्गुरुस्वामी ॥ जेथें राहिलें मीतो तोमी ॥ निवारिली निजधामीं ॥ पांच ही जणें ॥ ७ ॥ तया निजपदा पैली कडे ॥ आनंदें वृत्ति वांबडे ॥ पदें लाधलिया जोडे ॥ तद्रूप होवोनी ॥ ८ ॥ स्वामिकृपेचा लोट आला ॥ मानससरोवरीं सामावला ॥ पूर्ण होतां उचंबळला ॥ आनंदोद्गार माझा ॥ ९ ॥ सद्गुरुकृपेचें बळ ॥ माझे ठायीं जालें तुंबळ ॥ तेणें गुणें स्वानंदजळ ॥ हेलावूं लागे ॥ १० ॥ आतां नमस्कारीन राम ॥ जो योग्यांचें निज धाम ॥ विश्रांतीचा निज विश्राम ॥ जये ठायीं ॥ ११ ॥ जो नामरूपा वेगळा ॥ जो माये हूनि निराळा ॥ जेथें जाणिवेची कळा ॥ सर्वथा न चले ॥ १२ ॥ जेथें भांबावला तर्क ॥ जेथें पांगुळला विवेक ॥ तेथें शब्दाचें कौतुक ॥ केविं घडे ॥ १३ ॥ जया कारणें योगी उदास ॥ वनवासी फिरती तापस ॥ नाना साधनें सायास ॥ ज्या कारणें करिती ॥ १४ ॥ ऐसा सर्वात्मा श्रीराम ॥ सगुण निर्गुण पूर्णकाम ॥ उपमा चि नाहीं निरुपम ॥ रूप जयाचें ॥ १५ ॥ आतां वंदीन सज्जन श्रोते ॥ जे कृपाळु भावाचे भोक्ते ॥ माझीं वचनें मा-

---

१ फिरे.

कृतें ॥ सांगेन तयांसी ॥ १६ ॥ तयांचें वर्णावें स्वरूप ॥ तरी ते स्वरूपाचे बाप ॥ जें वेदांस सांगवे ना रूप ॥ तें जया पासोनि प्रकटे ॥ १७ ॥ आतां शिष्या सावधान ॥ ऐक सांगतों गुह्य ज्ञान ॥ तेणें तुझें समाधान ॥ अधिक होय ॥ १८ ॥ तूं आशंका नाहीं घेतली ॥ परी चिंता मज लागली ॥ जे तुझी भ्रांति फिटली ॥ नाहीं अद्यापि ॥ १९ ॥ दासबोधींचे समासीं ॥ निर्मूळ केलें मीपणासी ॥ त्या निरूपणीं वृत्तीसी ॥ पालट दिसेना ॥ २० ॥ ह्मणोनी न पुसतां सांगणें ॥ घडलें शिष्या तुज कारणें ॥ आतां तरी सोय धरणें ॥ श्रवणमननीं ॥ २१ ॥ चातकपक्षी वरचेवरी ॥ चंचु पसरोनि थेंब धरी ॥ जीवन सर्व ही अव्हेरी ॥ भूमंडळींचें ॥ २२ ॥ तैसा शब्दवर्षाव होतां ॥ असोन दावी व्यग्रता ॥ श्रवणपुटीं सामावितां ॥ मनन करावें ॥ २३ ॥ लाग जाणोनि शब्दाचा ॥ आवांका धरावा मनाचा ॥ शब्दांतील गर्भाचा ॥ सांठा धरावा ॥ २४ ॥ अरे तूं कोण कोणाचा ॥ कोठून आलासि केंचा ॥ ऐसा विचार पूर्वींचा ॥ घेई बापा ॥ २५ ॥ अरे तुवा जन्मांतर घेतलें ॥ काय मानितोसि आपुलें ॥ ऐसें त्वां विचारिलें ॥ पाहिजे आतां ॥ २६ ॥ येथें तुझें कोणी नाहीं ॥ भुलला आहेस काई ॥ चुकोनि आलासी जाई ॥ जेथील तेथें ॥ २७ ॥ तूं समर्थाचें लेंकरूं ॥ अभिमानें घेतला संसारु ॥ तो टाकितां पैल पारु ॥ पावसी बापा ॥ २८ ॥ ईश्वरा पासोनि झालासी ॥ परंतु त्यास चुकलासी ॥ ह्मणोनि हें दुःख भोगिसी ॥ वेगळेपणें ॥ २९ ॥ आणि विश्वाससी या बोला ॥ तरी मी घाली न रे तुजला ॥ लाधसी सकळ वैभवाला ॥ जेथींच्या तेथें ॥ ३० ॥ तुझें अढळ पद गेलें ॥ तुज मायेनें वेड लाविलें ॥ तें जरी तुझें तुज दिधलें ॥ मज काय देशी ॥ ३१ ॥ जितुकें कांहीं नासोन जाईल ॥

---

१. पारखी.

जें अशाश्वत असेल ॥ तुज समागमें न येईल तितुकें देईं ॥३२॥ मज ही तें कासया व्हावें ॥ तुज पासूनि टाकावें ॥ तुवां टाकिलें तरी न्यावें ॥ तुज समागमें ॥ ३३ ॥ भूषण भिक्षेचें टाकिलें ॥ अमरपद प्राप्त झालें ॥ तरी तुझें काय गेलें ॥ सांग बापा ॥ ३४ ॥ नाशवंत तितुकें देशी ॥ तरी पद प्राप्त निश्चयेंसीं ॥ या मध्यें लालची करिसी ॥ स्वहित न घडे ॥ ३५ ॥ तों शिष्य ह्मणे जी दिधलें ॥ स्वामी ह्मणती पद लाधलें ॥ आतां तूं आपुलें ॥ मानों चि नको ॥ ३६ ॥ इतुकें स्वामी बोलले ॥ अज्ञान घेऊन निघाले ॥ तंव शिष्यें आक्षेपिलें ॥ विनीत होवोनी ॥३७॥ आतां पुढलिये समासीं ॥ संवाद होईल उभयांसी ॥ तेणें स्वानंदसिंधूसी ॥ भरितें दाटे ॥ ३८ ॥ इति श्रीआत्माराम ॥ रामदासीं पूर्णकाम ॥ ऐका सावध धर्म ॥ सांगिजेल ॥ ३९ ॥ समास ॥ १ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ जयजय सच्चिदानंदा ॥ जयजयाजी निजबोधा ॥ जयजयाजी आनंदकंदा ॥ परमपुरुषा ॥ १ ॥ अनंतब्रह्मांडें दिसाळें ॥ मायेनें रचिलीं विशाळें ॥ तुमचे कृपेचेनि बळें ॥ विरती स्वानंद डोहीं ॥ २ ॥ आतां स्वामीनें जें इच्छिलें ॥ तें पाहिजे अंगीकारिलें ॥ शरणागत आपुलें ॥ उपेक्षूं नये ॥ ३ ॥ नाशवंत काय टाकावें ॥ तें मज स्वामींनीं सांगावें ॥ मज दातारें करावें ॥ आपणा ऐसें ॥ ४॥ ऐकोनि शिष्याचें बोलणें ॥ स्वामी ह्मणती सावध होणें ॥ अवधान देऊनि घेणें ॥ आनंदपद ॥५॥ शिष्या बहुत मन घालीं ॥ आतां बाष्कळता राहिली ॥ येथें वृत्ति चंचळ केली ॥ तरी बुडसी ॥ ६ ॥ अग्निसंगें लोह पिटे ॥ पिटतां तयाचा मळ तुटे ॥ परिसासि झगडतां पालटे ॥ लोहपण तयाचें ॥ ७ ॥ जयाचा मळ जळेना ॥ अभ्यंतर ही वळेना ॥ तरी तें सहसा पालटेना ॥ वृत्ति-

---

१ [illegible]

कारूपें ॥ ८ ॥ नाशवंत तितका मळ ॥ तुवां त्यजावा अमंगळ ॥ तो गेलिया तूं चि सकळ ॥ आहेसि बापा ॥ ९॥ नाशवंत तूं जाण माया ॥ मायिक जाईल विलया ॥ ते माया चि प्राणसखया ॥ एक सांगतों ॥ १० ॥ अहं ऐसें जें स्फुरण ॥ तें चि मायेचें लक्षण॥मायें पासून त्रिगुण ॥ गुणा पासोनि भूतें ॥११॥ पृथ्वी आप तेज वायु आकाश ॥ सृष्टि रचिली सावकाश ॥ एवं दृश्य आणि अदृश्य॥सकळ माया ॥ १२ ॥ एक माया दो ठायीं वांटिली ॥ प्रकृति आणि पुरुषें झालीं ॥ जैसी दों दिवसांची बोली ॥ एक चि परवा ॥ १३॥ माया ज्ञाता ज्ञेय ज्ञान ॥ माया ध्याता ध्येय ध्यान ॥ माया हें चि समाधान ॥ योगियांचें ॥ १४ ॥ ऐशी माया सच्चिदानंद[1]॥माया आनंदकंद ॥ माया हे चि निजबोध॥शब्दरूपें॥१५॥आत्मा ब्रह्मस्वरूप ॥ हें मायेचें निज रूप ॥ रूप आणि अरूप ॥ सकळ माया ॥ १६ ॥ जीव शिव आणि ईश्वर ॥ हा ही मायेचा विस्तार ॥ विश्वरूप विश्वंभर ॥ अवघी माया ॥ १७ ॥ माया मनासी चाळक ॥ माया बुद्धीस व्यापक ॥ माया अनेकीं एक ॥ ऐसें बोलणें ॥ १८ ॥ माया देहास चालवी ॥ माया शब्दास बोलवी ॥ माया द्रष्ट्यास दाखवी॥ नेत्रीं रिघोनियां ॥१९॥ मायेनें माया चाले ॥ मायेनें माया बोले ॥ मायेनें माया हाले ॥ वायुरूपें ॥ २० ॥ तंव शिष्य ह्मणे जी ताता ॥ माया चाले स्वरूपसत्ता ॥ अरे सत्ता ती तत्वता ॥ माया जाण ॥ २१ ॥ तरी मायेनें स्वइच्छा असावें ॥ स्वरूपसत्तेनें नसावें ॥ मनास आलें तैसें करावें ॥ हें केवीं घडे ॥ २२ ॥ लटिक्या वरी खरें चाललें ॥ लटिकें मर्यादेनें राहिलें ॥ तें गर्भांधें देखिलें ॥ हे अघटित वार्ता ॥ २३ ॥ तैसी माया ही मानिली ॥ स्वरूपसत्तेनें चालली ॥ तुवां गर्भांधें देखिली ॥ हे वार्ता सांगसी ॥ २४ ॥ जें झालें चि नाहीं सर्वथा ॥ तया वरी निर्गुणाची सत्ता ॥ ऐसें हें ज्ञातेपणें

[1] सद्रूप, चिद्रूप, आनंदरूप.

बोलतां ॥ तुज लाज नाहीं ॥ २५ ॥ सकळ माया ह्मणतां ॥ आणि झाली च नाहीं ही सांगतां ॥ तरी म्यां काय करावें आतां ॥ सांगा स्वामी ॥ २६ ॥ अरे जें जें मनास अनुभवलें ॥ तें तें मायिक नाथिलें ॥ तितुकें तुवां टाकिलें ॥ पाहिजे स्वानुभवें ॥ २७ ॥ सकळ ही माया नाथिली ॥ स्वरूपीं नाहीं राहिली ॥ एवं नाहीं हे बोली ॥ माया जाणावी ॥ २८ ॥ एवं सांगतों तें ऐकावें ॥ मायिक मायेतें जाणावें ॥ आतां मनन करावें ॥ सावध होवोनी ॥ २९ ॥ माये करितां माया दिसे ॥ माये करितां माया भासे ॥ माये करितां लाभ असे ॥ परमार्थाचा ॥ ३० ॥ माया भवसिंधूचें तारूं ॥ माया पाववी पैल पारू ॥ माये वीण उद्धारू ॥ प्राणियासि नाहीं ॥ ३१ ॥ माये करितां देवभक्त ॥ माये करितां झाले विरक्त ॥ माये करितां जीवन्मुक्त ॥ होती स्वानुभवें ॥ ३२ ॥ माये करितां वेदश्रुती ॥ माये करितां व्युत्पत्ती ॥ माये करितां होती ॥ मूढ ते विवेकी ॥ ३३ ॥ माया परमार्थाचें अंजन ॥ माये करितां जोडे निधान ॥ माये करितां सावधान ॥ साधक स्वरूपीं ॥ ३४ ॥ माये करितां स्वहित घडे ॥ माये करितां भ्रांति उडे ॥ माये करितां बिघडे ॥ प्रपंचभान ॥ ३५ ॥ माये वीण ज्ञान कैंचें ॥ माया जीवन सकळांचें ॥ माये वीण साधकाचें ॥ कार्य न चले ॥ ३६ ॥ माये वीण परमार्थ जोडे ॥ ऐसें हें कधीं च न घडे ॥ माये वीण सहसा नांतुडे ॥ गुज योगियांचें ॥ ३७ ॥ माया योग्यांची माउली ॥ जेथील तेथें नेऊन घाली ॥ कृपाळूपणें नाथिली ॥ आपण होय ॥ ३८ ॥ सकळ मायेचें रूप झालें ॥ त्यांत तुझें ही रूप आलें ॥ हें इतुकें ही आपुलें ॥ मानूं चि नको ॥ ३९ ॥ आतां सांगतों तुज खूण ॥ त्वां नाशवंत केलें मदर्पण ॥ आतां करिशी हलकेपण ॥ तरी मज शब्द नाहीं ॥ ४० ॥ संग तितुका नाशवंत ॥ निःसंग शब्द अशाश्वत ॥ ह्मणोनि संगा

१ नमिळे

निःसंगातीत ॥ होवोनि राहें ॥ ४१ ॥ पुढिले समासीं निरूपण ॥ आदरें करावें श्रवण ॥ संगातीत होइजे ते खूण ॥ सांगिजेल पुढें ॥ ४२ ॥ इति श्रीआत्माराम ॥ रामदासीं पूर्णकाम ॥ योगी पावती विश्राम[1] ॥ जये ठायीं ॥ ४३ ॥ समास ॥ २ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ संग तितुका नाशवंत ॥ सोडून राहावें निवांत ॥ एकपणाचा अंत ॥ झालिया समाधान ॥ १ ॥ एकपणाचा उमस ॥ काढितां त्रिपुटीं सावकाश ॥ होत आहे ह्मणोनि ध्यास ॥ एकपणाचा नसे ॥ २ ॥ तो मी आत्मा ऐसा हेतू ॥ हें नाशवंत टाकीं तूं ॥ उन्मनी अवस्थेचा प्रांतू ॥ तें स्वरूप तुझें ॥ ॥ ३ ॥ ऐसा जो अनुभव झाला ॥ तो ही नाशवंतांमध्यें आला ॥ अनुभवा वेगळा राहिला ॥ तो तूं आत्मा ॥ ४ ॥ हें ही न घडे बोलणें ॥ आतां पाल्हेरा[2] किती देणें ॥ वेदशास्त्रें पुराणें ॥ नासोनि जाती ॥ ५ ॥ ग्रंथ मात्र जितका बोलिला ॥ आत्मा त्या वेगळा राहिला ॥ हे मायेचा स्पर्श जाला ॥ नाहीं च त्यासी ॥ ६ ॥ स्वरूप निर्मळ निघोट ॥ स्वरूप शेवटा शेवट ॥ जिकडे तिकडे नीट ॥ सम्मुख आहे ॥ ७ ॥ जें बहु दुरीच्या दुरी ॥ निकट जवळी अंतरीं ॥ दुरी आणि अभ्यंतरीं ॥ घटणी[3] नाहीं ॥ ८ ॥ जें सकळापरीस मोठें ॥ जेथें हें सकळ आटे ॥ अकस्मात एकसरां तुटे ॥ मूळ मायेचें ॥ ९ ॥ जें सकळांहूनि मृदु कोवळें ॥ सकळांहून अत्यंत जवळें ॥ जें सकळांमध्यें परि निराळें ॥ अलिप्तपणें ॥ १० ॥ जें हाले ना चाले ॥ जें बोले ना डोले ॥ अवघें आपण संचलें ॥ एकट चि तें ॥ ११ ॥ आकाशा बाहेर भरलें ॥ आकाश जेथें मुरालें ॥ आकाश भरूनि उरलें ॥ एक जिनसीं ॥ १२ ॥ जें चळे ना ढळे ॥ अग्नीमध्यें न जळे ॥ जें जळीं परि निराळें ॥ उदकीं बुडेना ॥ १३ ॥ ज्यास कोणी नेईना ॥ चोरूं जातां चोरवेना ॥ कल्पांतीं ही वेचेना ॥ अणुमात्र जें ॥ १४ ॥ चक्षूनें ल-

1 विश्रान्ति. 2 विस्तार. 3 आकार.

क्षिलें नव जाय ॥ जेथें आकाश भस्मोनि जाय ॥ सांगीतलें तें साकार होय ॥ सांगणें न घडे ॥ १५ ॥ ऐसें जरी न बोलावें ॥ तरी म्यां काय करावें ॥ न बोलतां कळावें ॥ तुज कैसें ॥ १६ ॥ बोलणें तितुकें व्यर्थ जातें ॥ बोलतां अनुभवा येतें ॥ अनुभव सांडितां तें ॥ आपण होइजे ॥ १७ ॥ मायारूप मूळ तयाचें ॥ शोधूं जातां समाधान कैचें ॥ मग लाभ झालिया दुःखाचें ॥ मूळ तुटे ॥ १८ ॥ अहंब्रह्मास्मि ही गाथा ॥ आली देहबुद्धीच्या माथां ॥ देहबुद्धीनें परमार्था ॥ कानकोंडें होइजे ॥ १९ ॥ देहबुद्धि हे टाकावी ॥ हेही मायेची उठाठेवी ॥ ह्मणोनि काय अंगीकारावी ॥ अंगीकारू न घडे ॥ २० ॥ मायेचे बळें ब्रह्मज्ञान ॥ मायेकरितां ब्रह्मसाधन ॥ मायाचि गोवी बंधन ॥ तोडी ते ही माया ॥ २१ ॥ माया आपणाशी गोवी ॥ आपआपणा वेड लावी ॥ प्राणी दुःखी होत जीवीं ॥ अभिमानें करूनी ॥ २२ ॥ जैसा सारीपाट खेळतां ॥ सारी एकाच्या मागोन आणिती ॥ खेळों बैसतां वांटोन येती ॥ आपुलाल्या ॥ २३ ॥ नस्ता अभिमान माथां ॥ सारी मरतां परम व्यथा ॥ डाव येतां सुखस्वार्था ॥ दोघे ही पडिले ॥ २४ ॥ फांशासी दे दे ह्मणती ॥ एक ते रडी खाती ॥ क्रोधें पेटल्या घेती ॥ जीव एकमेकांचे ॥ २५ ॥ तैशा कन्या पुत्र नारी ॥ वांटून घेतल्या सारी ॥ अभिमान वाहती शिरीं ॥ पांग प्रपंच्याचा ॥ २६ ॥ इतुकीं वेडें लाविलीं ॥ ते माया खेळे खेळ एकली ॥ ते मायेनें च विराली ॥ पाहिजे माय ॥ २७ ॥ माया मोडितां अधिक जडे ॥ ह्मणोनि धरितां ते वेडे ॥ धरितां तोडितां नातुडे ॥ वर्म कळल्यावांचूनी ॥ २८ ॥ जैसें चक्रव्यूहाचें उगवणें ॥ बाहेर येऊन आंत जाणें ॥ कां अंतरीं जाऊन येणें ॥ अकस्मात बाहेरी ॥ २९ ॥ त्या कवाडींच्या कडया ॥ गुंतगुंतो उगवाव्या ॥ तैसी जाण ही माया ॥ गुंतोनि उगवावी ॥ ॥ ३० ॥ माया कैसी झाडावी ॥ तोडोनि कैसी[1] टाकावी ॥ येथें त्रि-

---

१ रक्षण.

चारें पहावी ॥ नाथिलीच हे ॥ ३१ ॥ बहुनाटक हे माया ॥ मीपणें न जाय विलया ॥ विचार पाहतां इया ॥ ठाव चि नाहीं ॥ ३२॥ वर्म हेंचि माया मायिक ॥ ईचा करावा विवेक ॥ विवेक केलिया अनेक ॥ एकीं मुरे ॥ ३३ ॥ एकीं अनेक मुरालें ॥ एकपण अनेकांस वेगळें ॥ उपरी जें निःसंग उरलें ॥ तें स्वरूप तुझें ॥ ३४ ॥ तुझें स्वरूप नाकळे ॥ तें जया साधनें आकळे ॥ तें साधन ऐक सोहळे॥ भोगिसी स्वानंदें ॥३५॥ इति श्रीआत्माराम ॥ सांगिजेल पुढें साधनवर्म ॥ जेणें भिन्नत्वाचा भ्रम ॥ तुटोनि जाय ॥ ३६ ॥ समास ॥ ३॥

॥श्रीराम समर्थ॥ जें सकळ साधनांचें सार॥जेणें पाविजे पैलपार॥जेणें साधनें अपार॥साधक सिद्ध झाले ॥१॥ तें हें जाण रे श्रवण ॥ करावें अध्यात्मनिरूपण॥मनन करितां समाधान ॥ निदिध्यासें पाविजे ॥२॥ संत सज्जन महानुभवी ॥ परमार्थचर्चा करीत जावी॥हयगय ही न करावी॥ज्ञातेपणें करोनी॥३॥परमार्थउठाठवी करितां ॥ लाभ चि होय तत्वता ॥ दिवसेंदिवस जाणतां ॥ पालट होय॥४॥नित्य नवें श्रवण मनन॥त्या ऐसें नाहीं साधन॥ह्मणोनि हें नित्यनूतन॥केलें पाहिजे ॥५॥ जैसें ग्रंथीं बोलिलें ॥ तैसें पाहिजे केलें ॥ क्रियेच्या माथां आलें ॥ निश्चितार्थ ॥ ६ ॥ जे ग्रंथीं जो विचार॥वृत्ति होय तदाकार॥ह्मणोनि निरूपण सार ॥ भक्ति ज्ञान वैराग्य॥७॥शिष्य ह्मणे जी सर्वज्ञा ॥ सत्य करावी प्रतिज्ञा ॥ नाशवंत घेत साधना ॥ वरपडें न करावें ॥८॥ अरे शिष्या मन घालावें॥ नाशवंत तूं ओळखावें॥साधन लागे करावें॥प्रतिज्ञा च आहे ॥ ९ ॥ प्रतिज्ञा करावी प्रमाण ॥ ऐसें बोलतो हा कोण ॥ नाशवंत केलें मदर्पण ॥ या मध्यें तो आला ॥ १० ॥ तूं ह्मणसी जें दिलें ॥ द्यावया कोण उरलें ॥ अरे उरलें तें झुरलें[1] ॥ माझे कडे ॥११॥ तूं नाशवंतां मध्यें आलासी ॥ आपणास कां रे चोरितोसी ॥ नाशवंत देतां कच-

---

१ निराश.

कचतोसी ॥ फट् रे पढतमूर्खा ॥१२॥ शिष्य विचारून बोले ॥ स्वामी कांहीं नाहीं उरलें ॥ अरे नाहीं बोलणें आलें ॥ नाशवंतां मध्यें ॥१३॥ आहे ह्मणतां कांहीं नाहीं ॥ नाहीं शब्द गेला तो ही ॥ नाहीं नाहीं ह्मणतां कांहीं ॥ उरलें कीं ॥१४॥ येथें शून्या निरास झाला ॥ आत्मा सदोदित संचला ॥ पाहों जातां साधकाला ॥ ठाव चि नाहीं ॥ १५ ॥ अभिन्नज्ञाता तो चि मान्य ॥ साधक साध्य होतां धन्य ॥ वेगळेपणें वृत्ति शून्य ॥ पावती प्राणी ॥ १६ ॥ वेगळेपणें पाहों जातां ॥ मोक्ष न जोडे सर्वथा ॥ आत्मा दिसे नासता ॥ वरपडे होती ॥ १७ ॥ आपुल्या डोळां देखिलें ॥ तें नाशवंता मध्यें आलें ॥ ऐसें जाणोनि धरिलें ॥ ते नाडले प्राणी ॥ १८ ॥ जो पंचभूतांना दास ॥ तया पंचभूतीं वास ॥ भोगी नीच नवी सावकास ॥ पुनरावृत्ति ॥ १९ ॥ तों शिष्यें विनंती केली ॥ ह्मणे आशंका उद्भवली ॥ पंचभूतांची सेवा केली ॥ बहुतीं कीं ॥२०॥ सकळसृष्टी मध्यें जन ॥ संत साधु आणि सज्जन ॥ करिती भूतांचें भजन ॥ धातुपाषाणमूर्ति ॥ २१ ॥ कोणी नित्य मुक्त झाले ॥ तेही धातु पूजूं लागले ॥ परंतु ते पुनरावृत्ति पावले ॥ किंवा नाहीं ॥ २२ ॥ ऐसा शिष्याचा अंतर्भाव ॥ जाणोनि आनंदे गुरुराव ॥ ह्मणे शीघ्र चि अनुभव ॥ पावेल आतां ॥२३॥ ऐसें विचारूनि मनीं ॥ कृपादृष्टी न्याहाळूनी ॥ शिष्या प्रति सुवचनीं ॥ बोलते झाले ॥ २४ ॥ प्राणी देह सांडून जाती ॥ वासनाशरीरें असती ॥ पुनरावृत्ति भोगिती ॥ वासना उरलिया ॥२५॥ मूळ माया स्थूळदेहाचें ॥ लिंगदेह वासनात्मकाचें ॥ राहणें तया लिंगदेहाचें ॥ अज्ञानडोहीं ॥ २६ ॥ कारणदेह अज्ञान ॥ ज्ञान तो आत्मा जाण ॥ तया नांव महाकारण ॥ बोलिजेतें ॥ २७ ॥ जरी मनाचा थारा तुटला ॥ ह्मणिजे भवसिंधु आटला ॥ प्राणी निश्चितार्थें सुटला ॥ पुनरावृत्ती पासोनी ॥२८॥ हें चि जाण

भक्तीचें फळ ॥ जेणें तुटे संसारमूळ ॥ निःसंग आणि निर्मळ ॥ आत्मा स्वयें ॥ २९ ॥ संगातीत ह्मणिजे मोक्ष ॥ तेथें कैंचें देखणें लक्ष ॥ लक्ष आणि अलक्ष ॥ दोहींस ठाव नाहीं ॥ ३० ॥ आत्मा ह्मणोनि देखण्यास मिठी ॥ घालूं जातां मोक्षतुटी ॥ ह्मणोनियां उठाउठी ॥ आत्मनिवेदन करावें ॥ ३१ ॥ प्राप्त झालें अद्वैतज्ञान ॥ अभिन्नपणें जें विज्ञान ॥ तें चि जाण आत्मनिवेदन ॥ जेथें मी तूं नाहीं ॥ ३२ ॥ ऐशी स्थिति जया पुरुषाची ॥ तया पुनरावृत्ति कैंची ॥ जाणोनि भक्ति केली दास्याची ॥ देवासी अत्यंत ॥ ३३ ॥ पूर्वी दासत्व होतें केलें ॥ त्याचें स्वामित्व प्राप्त झालें ॥ आणि तयाचें महत्त्व राखिलें ॥ तरी थोर उपकार ॥ ३४ ॥ आतां असो हें बोलणें ॥ नाशवंताचा विचार करणें ॥ आणि मज पाशीं सांगणें ॥ अनुभव आपुला ॥ ३५ ॥ आतां पुढिलिये समासीं ॥ शिष्य लाधेल अनुभवासी ॥ दृढ करोनियां तयासी ॥ सांगती स्वामी ॥ ३६ ॥ इति श्रीआत्माराम ॥ रामदासीं पूर्णकाम ॥ ऐका साधनवर्म ॥ आत्मज्ञानाचें ॥ ३७ ॥ समास ४ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ जी जी स्वामी सर्वेश्वरा ॥ आह्मां अनाथांचिया माहेरा ॥ सार्थक झालें जी दातारा ॥ कृपाकटाक्षें ॥ १ ॥ या मनाचे संगतीं ॥ जन्म घेतले पुनरावृत्ती ॥ माया मायिक असोनि भ्रांती ॥ वरपडा झालों होतों ॥ २ ॥ मी मानवी किंकर ॥ एकाएकीं झालों विश्वंभर ॥ संदेह तुटला थोर ॥ यातायाती ॥ ३ ॥ मी संसाराहून सुटलों ॥ मी च सकळ देहीं विस्तारिलों[1] ॥ जन्मदुःखा पासूनि सुकलों ॥ सर्वां भूतीं ॥ ४ ॥ मी करूनि अकर्ता ॥ मी भोगूनि अभोक्ता ॥ मज मध्यें वार्ता ॥ मीपणाची नाहीं ॥ ५ ॥ ऐसें जें कां निज बीज ॥ गाळीव मीपणाचा फुंज[2] ॥ तो मुरालिया सहज ॥ सिद्ध चि आहे ॥ ६ ॥ ऐसा शिष्याचा संकल्पू ॥ जाणोनि बोले भवरिपू ॥ संसारसर्प भग्नदर्पू ॥ केला जेणें ॥ ७ ॥ जें स्वामीच्या हृदयीं होतें ॥ तें शिष्यास बाणलें

---

१ प्रविष्ट. २ गर्व.

अवचितें ॥ जैसें सामर्थ्य परिसाचें तें ॥ लोहा अंगीं ॥ ८ ॥ स्वामि-
परिसाचा स्पर्श होतां ॥ शिष्य परीस झाला तत्वता ॥ गुरुशिष्यां-
ची ऐक्यता ॥ झाली स्वानुभवें ॥ ९ ॥ गुज स्वामींच्या हृदयींचें ॥
शिष्यासी वर्म तयाचें ॥ प्राप्त झालें योग्यांचें ॥ निजबीज जें ॥१०
बहुतां जन्मांच्या शेवटीं ॥ झाली स्वरूपाची भेटी ॥ एका भावा-
र्था साठीं ॥ परब्रह्म जोडलें ॥ ११ ॥ जो वेदशास्त्रांचा भावगर्भ ॥
निर्गुण परमात्मा स्वयंभ ॥ तयाचा एकसरा लाभ ॥ झाला सद्भावें
॥ १२ ॥ जें ब्रह्मादिकांचें माहेर ॥ अनंतसुखांचें भांडार ॥ जेणें हा
दुर्गम संसार ॥ सुखरूप होय ॥ १३ ॥ ऐसें ज्यासी ज्ञान झालें ॥
तयाचें बंधन तुटलें ॥ येर नसोनि पाउलें ॥ दृढ अविवेकें ॥
॥ १४ ॥ संदेह हें चि बंधन ॥ निःशेष तुटलें तें चि ज्ञान ॥
निःसंदेहीं समाधान ॥ आपैसें होय ॥ १५ ॥ प्राणियासी माया
सुटेना ॥ अभिमानें त्रिपुटी तुटेना ॥ वृत्ति स्वरूपीं फुटेना ॥
स्फूर्तिरूपें ॥ १६ ॥ मायाजाळीं जे पडले ॥ ते ईश्वरासि चु-
कले ॥ ते प्राणी सांपडले ॥ वासनाबंधनीं॥१७॥ज्याचें दैव उदेलें॥
तयास ज्ञान प्राप्त झालें ॥ तयाचें बंधन तुटलें॥निःसंगपणें ॥१८॥
सर्वसाक्षी तुर्यावस्था ॥ तयेचा ही तूं जाणता ॥ ह्मणोनि तुज निः-
संगता ॥ सहज ची आली ॥१९॥ आपणासी तूं जाणसी ॥ परी तूं
तें नव्हेसी ॥ तूंपणाची कायसी ॥ मात स्वरूपीं ॥ २० ॥ जाणता
आणि वस्तू ॥ निमालिया उर्वरित तूं ॥ तूंपणाची ही मातू ॥ सहज
चि वाव ॥ २१ ॥ असो हा शब्दपाल्हाळ ॥ तुझें तुटलें जन्ममूळ ॥
कां जें नाशवंत सकळ ॥ मदर्पण केलें ॥ २२ ॥ जें जें जाणोनि टा-
किलें ॥ तें नाशवंत राहिलें ॥ तुझें तुज प्राप्त झालें ॥ अक्षय पद
॥ २३ ॥ ऐसें बोले मोक्षपाणी ॥ ऐकोनि शिष्य लोटांगणीं॥निःसं-
गस्वरूपमिळणी ॥ दोघे एक चि झाले ॥ २४ ॥ ऐसा कृपाळु स्वा-

मिराव ॥ आदिपुरुष देवाधिदेव ॥ शिष्यासी निजपदीं ठाव ॥ ऐ-
क्यरूपें दिल्हा ॥२५॥ जो स्वामीस शरण गेला॥तेणें जन्म सार्थक
केला ॥ संदेहा वेगळा झाला ॥ जो देवां दुर्लभ ॥ २६ ॥ ग्रंथ संपतां
स्तुती उरे ॥ बोलिजेती अपारें ॥ अर्थासी कारण येरें ॥ चाड
नाहीं ॥ २७ ॥ इति श्रीआत्माराम ॥ रामदासीं पूर्ण काम ॥ साधकें
पाहतां भ्रम ॥ बाधिजेना ॥ २८ ॥ ॥ समास ॥ ५ ॥ इति श्रीआ-
त्मारामसंपूर्ण ॥ ॥

॥ पंचसमासी ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ गणेश शारदा सद्गुरु ॥ संत सज्जन कुळे-
श्वरु ॥ माझा सर्व ही रघुवीरु ॥ सद्गुरुरूपें ॥ १ ॥ माझें आराध्यदै-
वत ॥ परमगुह्य गुह्यातीत ॥ गुह्यपणाची मात ॥ न चले जेथें॥ २॥
जें स्पर्शलें नाहीं वेदवाणी ॥ जें वर्णवेना सहस्त्रफणीं ॥ जेथें अनु-
भवाची कडसणी[1] ॥ आटोनि गेली ॥ ३ ॥ जें शब्दासी अचोज[2] ॥
जें निःशब्दाचें निज बीज ॥ जें शंकराचें निज गुज ॥ समाधिशोभा
॥ ४ ॥ जो वेदाचा अंतरभाव ॥ सायुज्यमुक्तीचा ठाव ॥ भावनेचा
अभाव ॥ अभावें सहित ॥ ५ ॥ जो शब्द बाहेर पडे ॥ तें त्या शब्दा
पैलीकडे ॥ जें अनुभवितां मोडे ॥ धांव मनाची ॥ ६ ॥ असे तें चि
आदिअंत ॥ माझें आराध्यदैवत ॥ जेथें सर्वमनोरथ॥पूर्ण होती॥७॥
जें साराचें निज सार ॥ जें आनंदाचें भांडार॥जें मोक्षाचें विढार ॥
जन्मभूमि ॥८॥ जें निर्विकल्पतरूचें फळ ॥ अनुभवें पिकलें रसाळ॥
तया रसाचे गळाळे[3]॥ घेती स्वानुभवीं ॥ ९ ॥ झालिया रसाचे वि-
भागी ॥ अमरत्व जडे अंगीं ॥ संगातीत महायोगी ॥ होइजे स्वयें
॥ १० ॥ ऐसा जो कां परमपुरुष ॥ निर्विकल्प निराभास ॥ शुद्ध
बुद्ध स्वयंप्रकाश ॥ आत्मारामू ॥ ११ ॥ ऐसा जी सद्गुरुरामा ॥
अगाध तुमचा महिमा ॥ ऐक्यरूपें अंतर्यामा ॥ मूळपुरुषा ॥ १२ ॥

---

१ परीक्षा. २ अद्भुत. ३ घांस.

तुझ्या कृपेचे उजेडें ॥ तुटे संसारसांकडें ॥ दृश्यमायेचें मढें ॥ भस्मोनि जाय ॥ १३ ॥ तुझे कृपेचा प्रकाश ॥ करी अज्ञानाचा नाश ॥ भाविक भोगिती सावकाश ॥ अक्षयपद ॥ १४ ॥ क्षय चि नाहीं कल्पांतीं ॥ एक स्वयें आदि अंतीं ॥ ऐसें सुख कृपामूर्ती ॥ प्रकट कीजे ॥ १५ ॥ जें साधनाचें निज साध्य ॥ निगमागमप्रतिपाद्य ॥ योगेश्वरांचें सद्य ॥ विश्रांतिस्थळ ॥ १६ ॥ जें सकळश्रमांचें सार्थक ॥ जें भाविकां मोक्षदायक ॥ तुमच्या हृदयीं अलौकिक ॥ परम गुह्य ॥ १७ ॥ जें महावस्तूचें साधन ॥ जें अद्वैतबोधाचें अंजन ॥ जेणें पावती समाधान ॥ महायोगी ॥ १८ ॥ जेथें दुःखाचा दुष्काळ ॥ निखळ[2] सुखची अळुमाळ[3] ॥ जें निर्मळ आणि निश्चळ ॥ तें चि तें अवघें ॥ १९ ॥ ऐसें जें महा अगाध ॥ योगेश्वरांचें स्वतःसिद्ध ॥ आत्मज्ञान परम शुद्ध ॥ पाषांडा वेगळें ॥ २० ॥ नाना मतें मतांतरें ॥ सृष्टींत चाललीं अपारें ॥ तयां मध्यें ज्ञान खरें ॥ वेदांतमतें ॥ २१ ॥ जें शास्त्रबाह्य घडलें ॥ संतां महंतां विघडलें ॥ तें ज्ञान चि परी पडिलें ॥ पाषांडमतीं ॥ २२ ॥ असो सर्वप्रकारें शुद्ध ॥ जें सर्वां मध्यें प्रसिद्ध ॥ तया ज्ञानाचा प्रबोध ॥ मज दीना करावा ॥ २३ ॥ दुस्तरभवसागरू ॥ स्वामी बुडत्याचें तारूं ॥ मज दीनासी पैल पारू ॥ पाववावें ॥ २४ ॥ ऐशीं करुणावचनें ॥ बोलला म्लानवदनें ॥ ऐकोन स्वामी अश्वासोन ॥ बुझाविते झाले ॥ २५ ॥ आतां प्राप्तीचा समयो ॥ होईल अज्ञानाचा लयो ॥ मोक्षसाधनाचा जयो ॥ होय श्रवणें ॥ २६ ॥ पुढील समासीं पूर्ण ॥ ऐसें आहे निरूपण ॥ श्रोतीं करावें श्रवण ॥ सावध होवोनी ॥ २७ ॥ समास ॥ १ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ सर्वांगाचे करोनि कान ॥ तुम्हीं व्हावें सावधान ॥ पहिले समासीं प्रश्न ॥ शिष्यें केला ॥ १ ॥ तया प्रश्नाचें प्रत्युत्तर ॥ आतां ऐका तत्पर ॥ सांगिजेल सवि-

१ [illegible] २ केवळ ३ [illegible]

स्तर ॥ ये च क्षणीं ॥ २ ॥ जेणें निरसे हें अज्ञान ॥ तया नांव ब्रह्मज्ञान ॥ तया ज्ञानाचें लक्षण ॥ ऐसें असे॥३॥ स्वरूपीं सावधपण॥ हें ही ज्ञानाचें लक्षण ॥ ब्रह्मीं पडे विस्मरण ॥ हे अज्ञानदशा ॥ ४ ॥ स्वस्वरूपीं भुली पडतां ॥ बहु लागे मोह ममता ॥ तेणें गुणें देहअहंता ॥ दृढ होय ॥५॥ माझी माता आणि पिता ॥ माझा पुत्र माझी कांता ॥ माझा बंधु माझी सुता ॥ जामात माझे॥६॥ माझें घर माझा संसार ॥ माझी जन्मभूमि सार ॥ माझे सोयरे अपार ॥ शेतवाडे पशु ॥ ७ ॥ माझें शरीर माझी संपत्ती ॥ माझें वैभव माझी संतती ॥ सर्वांचा अभिमान चित्तीं ॥ दृढ झाला ॥ ८ ॥ ऐसें माझें माझें ह्मणतां ॥ अभिमानें वोझें वाहतां ॥ आयुष्य वेचलें अवचिता ॥ मरोन गेला ॥ ९ ॥ गोवून संसारीं वासना ॥अभिमानें भोगी यातना॥विषयीं गुंतला चुकेना ॥ जन्ममृत्यु॥ १० ॥ नश्वर जाणोनि ह्मणे माझें ॥ व्यर्थचि अभिमानें फुंजे॥माथां प्रपंचाचें वोझें ॥ कुटुंबकाबाडी ॥ ११ ॥ जें जयाचें मनोगत ॥ तया होय तेंचि प्राप्त ॥ ह्मणोनि विषयीं सक्त ॥ तया स्वहित नाहीं ॥ १२ ॥ चुकोनि आत्मज्ञान ॥ धरिलें विषयीं ज्ञान॥याला ह्मणिजे अज्ञान॥नेमस्त शिष्या॥१३॥ आतां हें अज्ञान ॥ तया निरसी तें ज्ञान ॥ तया ज्ञानाचें लक्षण ॥ ऐक सांगतों ॥ १४ ॥ मी आत्मा ऐसें जाणिजे ॥ तया नांव ज्ञान बोलिजे ॥ हें ज्ञान सहज बोलिजे ॥ अज्ञान कैचें ॥ १५ ॥ आत्मा पावावयाची खूण ॥ आधीं पाहावें मी कोण ॥ आपणासी पाहातां पूर्ण ॥ समाधान बाणे ॥ १६ ॥ देह माझें जो जाणतो ॥ तरी देहा वेगळा चि तो ॥ धनी गुरू माझें ह्मणतो ॥ तो गुरु नव्हे ॥ १७ ॥ सर्व पदार्थ धनी जाणे ॥ तरी तो पदार्थ होऊं नेणे ॥ तैसा आत्मा सकळ जाणे ॥ तो तया वेगळा ॥ १८ ॥ मी कोण ऐसें पाहतां ॥ देहाची मायिक वार्ता ॥ आपण आपला शोध घेतां ॥ आपण मि-

१ नाश पावे.

ध्या ॥ १९ ॥ देहीं शोधितां मीपण उडे ॥ मार्ग लागला आणिकी कडे ॥ मूळासी जातां बापुडें ॥ तो कोठें नाहीं ॥ २० ॥ देहसंगें वृत्ति मळे ॥ शुद्ध ज्ञान तें झांकोळे ॥ आपणा नेणतां आरंबळे ॥ जीवदुःखें ॥ २१ ॥ आपली शुद्धि घेवों जातां ॥ आपण आत्मा चि तत्वता ॥ बंधन चि नाहीं मुक्तता ॥ होईल कैंची ॥ २२ ॥ जन्ममृत्यु मायिक भ्रांती ॥ हें आलें अत्मप्रचिती ॥ अजन्मा तो आदिअंतीं ॥ आपण चि जाहे ॥ २३ ॥ अनुभवितां आत्मस्थिती ॥ मुळीं नाहीं पुनरावृत्ती ॥ या नांव सायुज्यमुक्ती ॥ जाण शिष्या ॥ २४ ॥ जेथें शिणली वेदवाणी ॥ तो तूं आत्मा पूर्णपणीं ॥ सायुज्यमुक्तीचा धनी ॥ तूं चि एक ॥ २५ ॥ ऐकोनि शिष्य आनंदला ॥ ह्मणे जन्म सार्थक जाहाला ॥ माझा संशय फेडिला ॥ सद्गुरुरायें ॥ २६ ॥ नमस्कारोनि पुढती ॥ बोलता झाला स्वामी प्रती ॥ हें चि दृढ माझे चित्तीं ॥ बैसवा स्वामी ॥ २७ ॥ पुढिलिये समासीं ॥ दृढ होईल शिष्यासी ॥ श्रोतीं सावध कथेसी ॥ अवधान द्यावें ॥ २८ ॥ समास ॥ २ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ मागिले समासीं निरूपण ॥ निरूपिलें आत्मज्ञान ॥ त्याचें आतां दृढीकरण ॥ केलें पाहिजे ॥ १ ॥ जें ब्रह्मादिकां दुर्लभ ॥ तें मानवांसी सुलभ ॥ ऐसा हा अलभ्यलाभ ॥ सद्गुरुवचनें ॥ २ ॥ परी हें बाणलें पाहिजे अंगीं ॥ तरी होइजे धन्य जगीं ॥ जेणें समाधान योगी ॥ महानुभावां ॥ ३ ॥ हें समाधान उत्कट ॥ अंगीं बाणतां संकट ॥ कां जें प्रपंचासि निकट ॥ संबंध आहे ॥ ४ ॥ बहुतां दिवसांची भ्रांती ॥ देहबुद्धीची संगती ॥ आणि भगवंताची प्राप्ती ॥ सांप्रत झाली ॥ ५ ॥ अनंत जन्मींचा काट जडला ॥ अभ्यास चि पडोनि गेला ॥ तो तितुका ही झाडिला ॥ पाहिजे कीं ॥ ६ ॥ सकळ सृष्टीचा दंडक ॥ लोभें व्यापला एकैक ॥ तया मध्यें हा विवेक ॥ आठवेल कैंचा ॥ ७ ॥ आपुला मं-

१ आत्मा. २ आक्रोश करी.

सार करितां ॥ जीव सर्वकाळ दुश्चिता ॥ तेणें गुणें भगवंता ॥ अंत-र पडे ॥८॥ क्षणभर ही प्राण्यास॥ माया घेवूं नेदी उमस ॥ मिथ्या लोभा साठीं आयुष्य ॥ व्यर्थ गेलें ॥ ९ ॥ उपाय होतां दिसेना ॥ प्रपंचीं गुंतली वासना ॥ तेणें गुणें समाधाना ॥ अंतर पडे ॥ १० ॥ अनंतजन्मीं अभ्यास ॥ तो चि आतां निदिध्यास ॥ लागला असे जगदीश ॥ केवीं जोडे ॥ ११ ॥ मळीण वस्त्र धुतां धुतां ॥ तेणें चि तें पावे शुद्धता ॥ तैसा साधक तो भगवंता ॥ साधनें पावे ॥ १२ ॥ साधनें वीण ब्रह्मज्ञान ॥ तेणें बुडे समाधान ॥ अंगीं जडे देहाभि-मान ॥ वाचाळपणें ॥ १३ ॥ शब्दज्ञान हाता आलें ॥ मी सिद्ध ऐसें कल्पिलें ॥ बळें चि धारिष्ट धारिलें ॥ सिद्धपणाचें ॥ १४ ॥ तें धारि-ष्ट अंतीं उडे ॥ प्राणी महा संशयीं पडे ॥ सेखीं जन्ममृत्यु घडे ॥ भो-गणें संशयें ॥ १५ ॥ ह्मणोनि जाणते पुरुषीं ॥ सांडूं नये साधना-सी ॥ नाडूं नये आपणासी ॥ सिद्धपणें सर्वथा ॥ १६ ॥ जो सिद्धा-चा ही सिद्ध ॥ ज्ञान वैराग्य प्रसिद्ध॥सामर्थ्यसिंधु अगाध॥कैलास-राणा ॥१७॥ तो सिद्ध करी साधन ॥ सर्व काळ रामचिंतन॥ध्यान धारणा अनुष्ठान॥चुकों नेदी ॥१८॥ ऐसे अपार महामती ॥ झाले ते साधन करिती॥तरी तेथें मानव किती॥बापुडे किंकर ॥ १९ ॥ राज्यपदाचे गुणें ॥ रासभारूढ होणें ॥ हें लोकीं लाजिरवाणें ॥ निपट चि झालें ॥२०॥ मी सिद्ध ऐसें कल्पूनी ॥ नित्यनेम न धरी मनीं ॥ तत्पर अशनशयनीं ॥ आत्महत्यारीं ॥२१॥ ज्ञानें भाव पा-लटला ॥ देवाचा पाषाण झाला ॥ ज्ञानें संतसज्जनाला ॥ भौतिक भावी ॥२२ ॥ जप कोणाचा करावा ॥ नेम कोणाचा धरावा ॥ स-र्वात्मा भजावा ॥ कोण सद्गुरु ॥२३॥ स्वयें धर्म न करिती ॥ पुढि-लां वेड लाविती ॥ भेदला गेला नाहीं ह्मणती ॥ वाचाळ ज्ञानी ॥ २४ ॥ सहज सोडूनि उपाधि ॥ ते तयाँ नेमस्त बाधी ॥ ह्मणोनि

१ विश्रान्ति.

भजनविधी ॥ चुकों न द्यावा ॥ २५ ॥ बिढार नाहीं भक्तीचें ॥ तेथें समाधान कैंचें ॥ भिंती वरील भस्माचें ॥ झालेपण ॥२६॥ भक्तीवीण जें ज्ञान ॥ तें चि सोलींव अज्ञान ॥ तेणें कांहीं समाधान ॥ होणार नाहीं ॥ २७ ॥ समाधानीं जो आगळा ॥ तेथें भक्तीचा जिव्हाळा ॥ जैसी ते गृहाची कळा ॥ आंगण सांगे ॥२८॥ भक्ती वीण देव जोडे ॥ ऐसें कल्पांतीं न घडे ॥ भक्ति करितां साधक जडे ॥ भगवंतीं ॥ २९ ॥ आतां भक्ति ते कैसी ॥ दृढ व्हावया ज्ञानासी ॥ हें चि पुढिले समासीं ॥ बोलिजेल ॥ ३० ॥ समास ३ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ मागां बोलिलें निरूपण ॥ केलें पाहिजे साधन ॥ तया साधनाचें लक्षण ॥ ऐसें असे ॥ १ ॥ व्हावया ज्ञानाची प्राप्ती ॥ आधीं केली पाहिजे भक्ती ॥ भक्ति घडलिया मुक्ती ॥ पाठी लागे ॥ २ ॥ मोक्षभुवन अतिसुंदर ॥ आनंदरूप मनोहर ॥ तेथें जावया विचार ॥ एक बापा ॥ ३ ॥ तेथें नऊ पाहिऱ्या उत्तम ॥ एक पाहिरी प्रथम ॥ जी चढतां तुटे भ्रम ॥ निःशेष जीवांचा ॥ ४ ॥ तें तूं जाण गा श्रवण ॥ करावें नित्य निरूपण ॥ तया निरूपणाची खूण ॥ ऐसी असे ॥ ५ ॥ सज्जन आणि कृपाळू ॥ ज्यास ज्ञानपरिमळू ॥ तया संगतीनें मळू ॥ तुटे अज्ञानाचा ॥ ६ ॥ अद्वैतचर्चा अखंड ॥ जेथें नाहीं पाषांड ॥ तये संगतीनें बंड ॥ नुरे मीपणाचें ॥७॥ श्रवण करावे ते ग्रंथ ॥ जेथें बोलिला परमार्थ ॥ शृंगारश्रवणीं अनर्थ ॥ नेमस्त आहे ॥ ८ ॥ ह्मणोनि तें त्यजावें ॥ जेथें नाना युक्ति लाघवें ॥ भक्तिज्ञानवैराग्य भावें ॥ घ्यावें आदरें ॥ ९ ॥ नाना कथा चमत्कार ॥ नवरसिक अपार ॥ तें त्यजूनियां सार ॥ अद्वैत घ्यावें ॥ १० ॥ श्रवण केल्याचें फळ ॥ क्रिया पालटे तत्काळ ॥ तेणें करितां प्रांजळ ॥ आत्मज्ञान होय ॥ ११ ॥ सगुण सर्वोत्तमाचें ध्यान ॥ करावें गुणानुवादन ॥ हरिकथानिरूपण ॥ करीत जावें ॥ १२ ॥

या नांव दुसरी भक्ती ॥ ऐक तिसरीची स्थिती ॥ सर्वकाळ आदरें चित्तीं ॥ नाम असावें ॥ १३ ॥ चवथी पादसेवन ॥ पांचवी असे अर्चन ॥ सकळांचें करावें पूजन ॥ विधी प्रमाणें ॥ १४ ॥ सकळवंदन सहावी ॥ दास्य ही सातवी ॥ आतां ऐका आठवी ॥ भक्ति कैशी ॥ १५ ॥ सखा देव चि मानावा ॥ अखंड तो चि आठवावा ॥ भार आभार घालावा ॥ तया वरी ॥ १६ ॥ नववी ते अद्वैत जाण ॥ करावें आत्मनिवेदन ॥ विचार घेतां अभिन्न ॥ मुळीं च आहे ॥ १७ ॥ हें नवविध भजन ॥ सायुज्यमुक्तिसाधन ॥ तेणें करितां शुद्ध ज्ञान ॥ प्राण्यास होय ॥ १८ ॥ शुद्धज्ञानाचे बळें ॥ अंतरीं वैराग्य प्रबळे ॥ तेणें लिंगदेह मोकळें ॥ होय वासनेसीं ॥ १९ ॥ लागे स्वरूपानुसंधान ॥ नाठवे देहाभिमान ॥ विश्रांतीतें देखे मन ॥ तद्रूप होय ॥ २० ॥ आदिपुरुष एकला ॥ नाहीं द्वैताचा गलबला ॥ संगत्यागें अवलंबिला ॥ शुद्ध एकांत ॥ २१ ॥ तेथें मन पांगुळलें ॥ आपणास विसरलें ॥ आपणास भुलोन गेलें ॥ स्वरूपबोधें ॥ २२ ॥ मी कोण हें न कळे ॥ अवघा आत्मा प्रबळे ॥ तेणें बळें मन मावळे ॥ कर्पूरन्यायें[1] ॥ २३ ॥ तेथें शब्द कुंठित झाला ॥ अनुभव अनुभवीं निमाला ॥ आतां असो हा गलबला ॥ कोणीं करावा ॥ २४ ॥ वाटे एकांतासी जावें ॥ पुन्हा हें अनुभवावें ॥ उगें निवांत असावें ॥ कल्पकोटी ॥ २५ ॥ नको वक्तृत्वोपाधि ॥ पांगुळली स्वरूपीं बुद्धि ॥ लागली सहजसमाधि ॥ हेतुरहित ॥ २६ ॥ गुरु शिष्य एक झाले ॥ अनुभवबोधीं बुडाले ॥ त्याचे शुद्धीस जे गेले ॥ तयां ती च गति ॥ २७ ॥ तुटला संसारबंधु ॥ आटोनि गेला भवसिंधु ॥ बुडाला बोधीं प्रबोधु ॥ विवेकबळें ॥ २८ ॥ ज्ञानाग्नि प्रकट झाला ॥ मायाकर्पूर जळाला ॥ विवेकें अविवेक ग्रासिला ॥ तये ठायीं ॥ २९ ॥ झालें साधनाचें फळ ॥ चुकलें जन्माचें मूळ ॥ निष्कलंक आणि निर्मळ ॥ तो चि आत्मा

---

१ कापुराप्रमाणें.

॥ ३० ॥ दृढ बाणली आत्मस्थिति ॥ मिथ्यात्वें मुरडली वृत्ति ॥ सांगिजे वर्तनगति ॥ पुढील समासीं ॥ ३१ ॥ श्रीराम ॥ समास ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ आतां शिष्या सावधान ॥ मागील कथानुसंधान ॥ झालिया आत्मनिवेदन ॥ आली वृत्ति मिथ्यात्वें ॥ १ ॥ धन पाहोनी लोभी आले ॥ परी मन तेथें च बैसलें ॥ शरीरप्रकृती प्रवर्तले ॥ भ्रांता परी ॥ २ ॥ कार्य करी प्रपंचाचें ॥ ध्यान लागलें धनाचें ॥ अंतर गुंतलें तयाचें ॥ द्रव्याकडे ॥ ३ ॥ ऐसें उपरत झालें मन ॥ ध्यानीं आठवे धन ॥ पिसें लागलें स्वप्न ॥ तैसें चि देखे ॥ ४ ॥ तो ज्ञाता समाधानीं ॥ प्रारब्धयोगें वर्ते जनीं ॥ परी अनुसंधान मनीं ॥ वेगळें ची ॥ ५ ॥ वृत्ति गुंतली स्वानुभवें ॥ जनीं तें चि भासे अघवें ॥ सबाह्य व्यापिलें देवें ॥ ब्रह्मांड अवघें ॥ ६ ॥ वृत्ति मुळा कडे पाहे ॥ त्यास राम दिसताहे ॥ स्तब्ध होवोनियां राहे ॥ राम चि दिसे ॥ ७ ॥ मन मुरडे आले वाटे ॥ तंव मार्गीं राम भेटे ॥ मागें पुढें प्रकटे ॥ राम चि अवघा ॥ ८ ॥ दाही दिशा अवलोकितां ॥ राम चि भासे तत्वता ॥ वदन चुकवूं जातां ॥ सम्मुख राम ॥ ९ ॥ राम झालिया सम्मुख ॥ कल्पांतीं नव्हे विमुख ॥ नेत्र झाकितां अधिक ॥ राम चि दिसे ॥ १० ॥ मग विसरोनि पाहिलें ॥ तंव तें राम चि झालें ॥ जीव सर्वस्वें वेधिलें ॥ संपूर्ण रामें ॥ ११ ॥ मग आपणा पाहे ॥ तंव राम चि झाला आहे ॥ उभयसाक्षी जो राहे ॥ तो चि राम ॥ १२ ॥ रामें विण सर्वथा कांहीं ॥ अणुमात्र रितें नाहीं ॥ दृश्य द्रष्टा दर्शन तें ही ॥ राम चि भासे ॥ १३ ॥ प्रपंच सारिला मानसें ॥ दृढ लागलें रामपिसें ॥ देह वर्ते भ्रमिष्ट जैसें ॥ पिशाचवत ॥ १४ ॥ रामरूपीं वेधलें मन ॥ तेणें राहे कुलाभिमान ॥ पूर्वदशेचें लक्षण ॥ पालटोनि गेलें ॥ १५ ॥ धरूनि रामरूपीं आवडी ॥ प्रपंच गेला तडातोडी ॥ माया राहे बापुडी ॥ न चले कांहीं ॥ १६ ॥ प्रत्यक्ष जन प्रकटला ॥

दृश्य पदार्थ बोधिला॥असत च नाहींसा झाला॥सद्गुरुप्रतापें १७॥ ऐसें नाहीं हेंगेतेंगे ॥ ऐसें तैसें पुढें मागें ॥ पूर्व स्थिती बोलणें लागे॥ ऐसें या परी ॥ १८ ॥ स्वरूप बोलिलें नवजाय ॥ बोलिलिया वीण हाता नये ॥ ह्मणोनि शब्द उपाय ॥ रचिला देवें ॥ १९ ॥ शब्दाचे उदरीं अगाध ॥ सांठवला नीतिबोध ॥ अर्थ पाहतां स्वानंद ॥ तुंबळे बळें ॥ २० ॥ शब्दमथन शब्दें केलें ॥ अर्थनवनीत प्रकटलें॥ मथनकर्त्यासी भक्षिलें ॥ त्या नवनीतें ॥२१॥ प्रपंचतक्रा अंतरीं॥ नवनीत वास्तव्य करी ॥ तक्र आटोनि पात्र भरी ॥ नवतीत झालें ॥२२॥ अवघें नवनीत दाटलें ॥ तें बळें पात्र फुटलें॥नवनीतें संपूर्ण झालें ॥ ब्रह्मांड अवघें ॥ २३ ॥ तेथें ही दाटलें उदंड ॥ तेणें उतटलें ब्रह्मांड॥सकळ लोपोनि उदंड॥तें चि तें झालें ॥२४॥ नवनीत प्राप्त व्हावयासी ॥ जातां तयासि तें चि ग्रासी ॥ सकळ पदार्थमात्रासी ॥ नवनीतें सेविलें ॥२५॥ सेविलें आपणा आपण ॥ हे अनुभवाची खूण॥ग्रंथ झाला संपूर्ण ॥ पंचसमासी॥२६॥सद्गुरूसी जातां शरण ॥ शीघ्र तुटे जन्ममरण॥सर्व मनोरथ पूर्ण ॥ होती वचनमात्रें ॥ २७ ॥ देह नासे क्षणांतरीं॥जाणोनि सार्थक करी॥तो एक धन्य संसारीं॥ सत्संगें ची ॥२८॥ उपजला प्राणी तो नासे॥मार्ग आपणा तो मार्ग असे ॥ ह्मणोनि दृढ विश्वासें ॥ सद्गुरुपाय धरावे ॥ २९ ॥ चाल- वीत असतां आश्रम॥जे होइजे आत्माराम ॥ऐसा हा सत्समागम ॥ महिमा कोटिगुणें ॥ ३० ॥ श्रोतीं सावध होणें ॥ अंतकाळीं लागे जाणें॥येथील राहती सजणें ॥ आणि संपत्ति ॥३१॥ वहु ज`मांचे शेवटीं ॥ नरदेह पुण्यकोटी॥ ह्मणों भगवंता भेटी॥ होती सत्संगें ॥ ३२ ॥ ऐशी खूण सकळांस ॥ सांगोनि गेला रामदास॥ सत्संगें जगदीश ॥ नेमें भेटे ॥३३॥ अरुखें बोबडी वाणी ॥ भावें पूजिला

---

९ १ फाटलें. २ आर्ष.

कोदंडपाणी ॥ न्यून पूर्ण संतजनीं ॥ क्षमा केली पाहिजे ॥ ३४ ॥ समास ॥ ५ ॥ पंचसमासीग्रंथ संपूर्ण ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ स्फुटसमासी ॥ अनीती अविवेकी अन्यायी ॥ अभक्त अधर्म लंडाई ॥ वेदशास्त्र करील कायी ॥ तया मूर्खासी ॥ १ ॥ कर्माच्या ठायीं अनादर ॥ नाहीं सगुणसाक्षात्कार ॥ ज्ञान पाहतां अंधार ॥ निश्चय नाहीं ॥ २ ॥ उग्या च गोष्टी ऐकिल्या ॥ मना आल्या त्या धारिल्या ॥ रत्नें सोडूनि एकवटिल्या ॥ गुंभा जैशा ॥ ३ ॥ फाल्गुनमासींचा खेळ ॥ जैसा अवघा बाष्कळ ॥ तेथें पाहोनि निर्मळ ॥ काय घ्यावें ॥ ४ ॥ प्रत्ययज्ञानें विण ॥ करी अनुमानाचा शीण ॥ शत्रु आपणासी आपण ॥ होऊनि राहे ॥ ५ ॥ त्यासी कोणें उमजावें ॥ मानेल तिकडे न्यावें ॥ आंधळें गुरूं स्वभावें ॥ धांवे चहूं कडे ॥ ६ ॥ जिकडे तिकडे ज्ञान झालें ॥ उदंड गोसावी उतले ॥ तयांचे संगती झाले ॥ बाळकृष्ण प्राणी ॥ ७ ॥ भ्रष्ट ओंगळ अनाचारी ॥ कुकर्मी अनुपकारी ॥ विचार नाहीं अविचारी ॥ जेथें तेथें ॥ ८ ॥ गर्भांधा कैंची परीक्षा ॥ दीक्षाहीनासी दीक्षा ॥ प्रमाण मानी प्रत्यक्षा ॥ विवेकहीन ॥ ९ ॥ कशा पासून काय झालें ॥ ब्रह्मांड कोणें निर्मिलें ॥ कांहीं न कळतां भुंकलें ॥ गाढव जैसें ॥ १० ॥ जें वेदशास्त्रीं मिळेना ॥ अध्यात्म कांहीं कळेना ॥ माजला बोका आकळेना ॥ रेडा जैसा ॥ ११ ॥ कोण दीक्षा आहे कैसी ॥ अविवेकस्थिति ऐशी ॥ न पहातां वसवसी ॥ श्वान जैसें ॥ १२ ॥ ऐसे प्रकारींचे जन ॥ चित्तीं अवघा अनुमान ॥ प्रतीती वीण ज्ञान ॥ उगें च बोले ॥ १३ ॥ लक्षण नेणे अवलक्षण ॥ भाग्य नेणे करंटपण ॥ ज्ञान नेणे अज्ञान ॥ परम अन्यायी ॥ १४ ॥ एक उपदेश घेती ॥ देवतार्चन टाकून देती ॥ धर्मनीति बुडविती ॥ महापापांडी ॥ १५ ॥ म्हणती आमुचा गुरु ॥ तयाचा आगाध विचारु ॥ तेथें अवघा एकं-

---

१ गोंवऱ्या.

कारु ॥ भेद नाहीं ॥ १६ ॥ एक ह्मणती गुरु आमुचा ॥ करी अंगीकार विष्ठेचा ॥ तया सारिखा दुजा कैंचा ॥ भूमंडळीं ॥ १७ ॥ एक ह्मणती एक चि तो ॥ अखंड ओक वर्पितो ॥ बरें वाईट पाहे तो ॥ गोसावी कैंचा ॥ १८ ॥ अंगीकार करी सौख्याचा ॥ तो गोसावी काशाचा ॥ पहा गोसावी आमुचा ॥ गोहार्डीत लोळे ॥ १९ ॥ वोक नरक आणि मूत ॥ निःशंक घटघटा घेत ॥ लोकां मध्यें मोठा महंत ॥ तया ह्मणावें ॥ २० ॥ वोंगळपणाची स्थिती ॥ स्वयें ओंगळ करिती ॥ शुचिष्मंत महापंडितीं ॥ मानिजेना ॥ २१ ॥ बरें जैसें जैसें मानलें ॥ तैसें तैसें घेतलें ॥ येथें आमुचें काय गेलें ॥ होय ना का ॥ २२ ॥ एक ह्मणती अर्गळा ॥ भूताळा आणि देवताळा ॥ जनामध्यें अग्यावेताळा ॥ चेतवूं जाणे ॥ २३ ॥ ह्मणती आमुचा गुरु ॥ जाणे चेटकाचा विचारु ॥ भूतें घालून संहारु ॥ करी द्वेषियाचा ॥ २४ ॥ ह्मणती आमुच्या घरीं ॥ मोठी विद्या पंचाक्षरी ॥ चेडे चेटकीं नाना परी ॥ लोकां मध्यें ॥ २५ ॥ अखंड राहे स्मशानीं ॥ सटवी मेसको मायराणी ॥ नाना कुजंत्रें येथूनी ॥ शिकोनि जावीं ॥ २६ ॥ एक ह्मणती गोसावी ॥ गारुड्यास वेड लावी ॥ त्याचे सर्प ची पळवी ॥ चहूं कडे ॥ २७ ॥ कुसळी विद्या दृष्टिबंधन ॥ तत्काळ सभामोहन ॥ उच्चाटन आणि खिळण ॥ मोहनी विद्या ॥ २८ ॥ आमुचे गोसावी महायोगी ॥ औषधें देती जगा लागीं ॥ नपुंसक वनिता भोगी ॥ चमत्कारें ॥ २९ ॥ आमुचे गोसावी साक्षेपें ॥ अखंड करिती सोनें रुपें ॥ अंजनसाधन त्यां पें ॥ काय उणें ॥ ३० ॥ मोठा वाडिवार गुरूचा ॥ विंचू उतरी ठायींचा ॥ तैसा चि उतार सर्पाचा ॥ ठायींचा होय ॥ ३१ ॥ जंबुकमुसकें खिळावीं ॥ चोरटीं करावीं वोणवीं ॥ अखंड भूतें राबवावीं ॥ नाना जिनसीं ॥ ३२ ॥ आमुचा गुरु गुप्त होतो ॥ दुजे दिवशीं उमटतो ॥ अचेतन चाळवितो ॥ मोठा

१ राक्षसी. २ कुत्सित.

ज्ञानी ॥ ३३ ॥ व्याघ्रा वरी निःशंक ॥ हातीं सर्पाचा चाबुक ॥ वांचले होते सहस्त्र एक ॥ सामर्थ्यबळें ॥ ३४ ॥ दांत पाडोनि निघाले ॥ पांढरे केश काळे झाले ॥ किती आले आणि गेले ॥ गोसाव्या देखतां ॥ ३५ ॥ धारबंद नजरबंद ॥ नाना घुटके कामबंद ॥ पारे मोहरे नाना बंद ॥ नाना प्रकारें ॥ ३६ ॥ अग्नी मध्यें परी जळेना ॥ लोकां मध्यें परी कळेना ॥ देखतां देखतां अस्माना ॥ वेंधून जाय ॥ ३७ ॥ जाणे दुसऱ्याचे जीवींचें ॥ वांझपण फेडिलें वांझेचें ॥ मन विघडी दंपत्याचें ॥ एक ही करी ॥ ३८ ॥ त्याचें मोठें नवल कीं गा ॥ मृत्तिकेच्या करी लवंगा ॥ ब्राह्मण समंध अंगा ॥ आणून दावी ॥ ३९ ॥ मातीची साखर केवळ ॥ ढेंकळाचा करी गूळ ॥ धोत्र्यांच्या बोंडांचीं केवळ ॥ बाळकें करी ॥ ४० ॥ श्वास कोंडी दिशा कोंडी ॥ पाडी तिडकेनें मुरकुंडी ॥ धडा माणसाची मान वांकडी ॥ करून मोडी ॥ ४१ ॥ ऐशा परींच्या करामती ॥ भोंपळे पोटांत चढविती ॥ मनुष्याचे पशु करिती ॥ निमेषमात्रें ॥ ४२ ॥ गुरु भविष्य सांगती ॥ रेडया करीं वेद ह्मणविती ॥ गधडया करवीं पुराणें सांगविती ॥ सामर्थ्यबळें ॥ ४३ ॥ कुतऱ्या करवीं रागोद्धार ॥ कोंबडया करवीं तत्त्वविचार ॥ खेचर आणि भूचर ॥ सकळ बाधी ॥ ४४ ॥ घुटका घटकेनें करावा ॥ फुटका कवडा वेचों न द्यावा ॥ उदंड बचनाग साधावा ॥ एकाएकीं ॥ ४५ ॥ वाळलीं काष्ठें हिरवाळलीं[1] ॥ आंधळीं डोळसें झालीं ॥ पांगुळें धांवों लागलीं ॥ चहूं कडे ॥ ४६ ॥ गर्भिणीस कन्या कीं पुत्र ॥ हें ठावुकें आहे यंत्र ॥ गोसाव्यांनीं विद्या मात्र ॥ अभ्यासिली ॥ ४७ ॥ भांडविद्या अभ्यासिली ॥ तस्करविद्या कळों आली ॥ विचारें पाहिली ॥ वसुंधरा ॥ ४८ ॥ आमुचे गुरु अधिक उणें ॥ डोईचें करी रांधनें ॥ लोकांचे नवस पुरवणें ॥ नाना प्रकारें ॥ ४९ ॥ मेले प्राणी उठविले ॥ साकरेचें मीठ

[1] हिरवीं (सजीव) केलीं.

केलें ॥ गटगटा अग्नीस गिळिलें ॥ काय सांगों ॥ ९० ॥ गोसावी समाधीस बैसला ॥ दुसरे वेळे उघडून पाहिला ॥ पूर्वेचा पश्चिमेस गेला ॥ अकस्मात ॥ ५१ ॥ लिंगाचे तुकडे तोडिती ॥ कोटि लिंगें एक चि करिती ॥ मोजवून दाळी चारिती ॥ पाषाणनंदी ॥ ५२ ॥ आसन घातलें जळावरी ॥ पाहतां तो पैल तीरीं ॥ आमुचा गुरु समुद्रावरी ॥ चालत जातो ॥ ५३ ॥ पुरुषाची करी वनिता ॥ वनितेचा पुरुष मागुता ॥ अन्न खाऊन तत्वता ॥ दिशा नाहीं ॥ ५४ ॥ नाना जिन्नसीं अन्न खाणें ॥ परी उदक नाहीं घेणें ॥ शापून भस्म चि करणें ॥ ऐसा गुरु ॥ ५५ ॥ अन्न उदंड चि खाणें ॥ किंवा उपवास करणें ॥ गोमुखतोंडें जेवणें ॥ यथासांग ॥ ५६ ॥ गुरु वाघासी भेटला ॥ वाघें च चरचरा चाटिला ॥ वस्त्रें बांधोनि आणिला ॥ घरास वाघ ॥ ५७ ॥ गोसावी वाघ होतो ॥ दुसऱ्या वाघासी मारितो ॥ भुंकभुंकों चि मरतो ॥ उतार नाहीं ॥ ५८ ॥ साधी बाळांतिणीची खापरी ॥ वोंहरें साधी नाना परीं ॥ तूप घे घागरीच्या घागरी ॥ गुरु आमुचा ॥ ५९ ॥ मेल्या माशा उठविती ॥ तुळसी देवा वरी पाडिती ॥ ऐशा नाना करामती ॥ भूमंडळीं ॥ ६० ॥ आमुच्या गुरूची मोठी महंती ॥ नाना अभक्ष्य भक्षिती ॥ लोकां देखतां फुलें करिती ॥ मद्यमांसाचीं ॥ ६१ ॥ एक गोसावी पृथ्वी वरी ॥ त्याची कोणी न पवे सरी ॥ जेथें बैसे तेथें वोंहरी ॥ सावकाश करी ॥ ६२ ॥ एक गोसावी महा भला ॥ पोरीं वालवंटीं पुरिला ॥ एक तो पडोनी च राहिला ॥ कित्येक दिवस ॥ ६३ ॥ एक गोसावी भाग्य देती ॥ एक गोसावी पुत्र देती ॥ गोसाव्यानें नवस चालती ॥ नाना प्रकारें ॥ ६४ ॥ जें जें मना मध्यें चिंतावें ॥ तें तें गोसाव्यांनीं जाणावें ॥ चुकलें ठेवणें काढून द्यावें ॥ नाना प्रकारें ॥ ६५ ॥ सुडक्या मध्यें लाह्या भाजिती ॥ थोड्या द्रव्याचें उदंड

---

१ वधूवरें. २ नाश.

करिती ॥ पराचीं खबुत्रें नाचविती ॥ नाना प्रकारें ॥ ६६ ॥ हरपलें सांपडून द्यावें ॥ चोरटें तत्काळ धरावें ॥ थोडें अन्न पुरवावें ॥ बहुत जनांसी ॥ ६७ ॥ ऐसें वर्तणें लोकीं ॥ येणें सार्थक नव्हे कीं ॥ अध्यात्मविद्याविवेकीं ॥ जाणिजे तें ॥ ६८ ॥ पिंडज्ञान तत्वज्ञान ॥ आत्मज्ञान ब्रह्मज्ञान ॥ पिंडब्रह्मांड सकळ शोधून ॥ राहिलें जें ॥ ॥ ६९ ॥ पदार्थज्ञानाचा बडिवार ॥ त्याहून थोर ईश्वर ॥ ऐसे प्राणी लहान थोर ॥ सकळ जाणती ॥ ७० ॥ इति श्रीजनस्वभावगोसावी ग्रंथ संपूर्ण ॥ (दशक ४ दासबोध)

या ग्रंथाचें श्रवण मनन निरूपण भोजनोत्तर करावें. नंतर सायंसंध्येचे पूर्वीं किंवा मग श्रीहनुमद्दर्शन घेऊन श्रीसमर्थकृत भीमरूपी स्तोत्र ह्मणत अकरा प्रदक्षिणा घालाव्या ॥

॥ भीमरूपीस्तोत्र–(अनुष्टुप्छंद)

॥ श्री ॥ भीमरूपी महारुद्रा वज्रहनुमान मारुती ॥ वानरी अंजनीसुता रामदूता प्रभंजना ॥ १ ॥ महाबली प्राणदाता सकळां ऊठवी बळें ॥ सौख्यकारी शोकहर्ता धूर्तवैष्णव गायका ॥ २ ॥ दीननाथा हरीरूपा सुंदरा जगदंतरा ॥ पातालदेवताहंता भव्यसिंदूरलेपना ॥ ३ ॥ लोकनाथा जगन्नाथा प्राणनाथा पुरातना ॥ पुण्यवंता पुण्यशीला पावना परितोषका ॥ ४ ॥ ध्वजांगें उचली बाहो आवेशें लोटला पुढें ॥ कालाग्नि कालरुद्राग्नि देखतां कांपती भयें ॥ ५ ॥ ब्रह्मांड माइलें नेणों आंवळे दंतपंक्तिनें ॥ नेत्राग्नी चालिल्या ज्वाळा भृकुटी त्राटिल्या बळें ॥ ६ ॥ पुच्छ तें मुर्डिलें माथां किरीटी कुंडलें वरी ॥ सुवर्ण कटि कांसोटी घंटा किंकिणि नागरा ॥ ७ ॥ ठकारें पर्वता ऐसा नेटका सडपातळू ॥ चपळांग पाहतां मोठें महाविद्युल्लते परी ॥ ८ ॥ कोटिच्या कोटि उड्डाणें झेंपावे उत्तरे कडे ॥ मंदरा सारिखा द्रोणू क्रोधें उत्पाटिला बळें ॥ ९ ॥ आ-

णिला मागुता नेला गेला आला मनोगती ॥ मनासि टाकिलें मागें गतीसी तुळणा नसे ॥ १० ॥ अणु पासून ब्रह्मांडा एवढा होत जातसे ॥ तयासि तुळणा कैंची ब्रह्मांडीं पाहतां नसे ॥ ११ ॥ ब्रह्मांडा भोंवते वेढे वज्रपुच्छें घालूं शके ॥ तयासि तुळणा कैंची मेरुमंदर धाकुटे ॥ १२ ॥ आरक्त देखिलें डोळां गिळिलें सूर्यमंडळा ॥ वाढतां वाढतां वाढे भेदिलें शून्य मंडळा ॥ १३ ॥ भूतप्रेतसमंधादि रोग व्याधि समस्त ही ॥ नासती तूटती चिंता आनंदें भीमदर्शनें ॥१४॥ हे धरा पंधरा श्लोकीं लाभली शोभली भली ॥दृढ देहो निसंदेहो संख्या चंद्रकळागुणें ॥ १५ ॥ रामदासीं अग्रगण्यू कपिकुळाशि मंडणू॥रामरूपी अंतरात्मा दर्शनें दोष नासती ॥१६॥ इति श्रीसद्गुरुरामदासविरचितं भीमरूपीस्तोत्रं संपूर्ण ॥

नंतर आरती ह्मणावी ती ॥ कोटीच्या कोटी गगनीं उडाला ॥ अचपळ चंचळ द्रोणाचळ घेवुनि आला ॥ आला गेला आला कामा बहुताला ॥ वानरकटका[1] चुटका लावुनियां गेला ॥ जय देव जय देव जय जय बलभीमा ॥ आरती ओवाळूं सुंदर गुणसीमा ॥ जय देव जय० ॥ १ ॥ उत्कट बळ तें तुंबळ खळबळली सेना ॥ चळवळ करितां त्याशीं तुळना दिसेना ॥ उदंड कीर्ती तेथें मन हें बैसेना ॥ दास ह्मणे न कळे मोठा कीं साना ॥ जय देव जय देव० ॥ २ ॥

नंतर अकरा नमस्कार घालावे ॥ दशावतारांचीं दहा नांवें व महारुद्रहनुमते नमः ॥ असें ह्मणून नंतर करुणाष्टकें ह्मणावीं तीं॥ जय जय रघवीर समर्थ ॥

अनुदिनिं अनुतापें तापलों रामराया ॥ परम दिनदयाळा नीरसीं मोहमाया ॥ अचपळ मन माझें नावरे आवरीतां ॥ तुज विण शिण होतो धांव रे धांव आतां॥१॥ भजनरहित रामा सर्व ही जन्म गेला॥स्वजनजनधनाचा व्यर्थ म्यां स्वार्थ केला॥रघुपति मतिमा-

---

१ सैन्याला.

झी आपलीसी करावी॥सकळ त्यजुनि भावें कास तुझी धरावी॥२॥ विषयजनितसूखें सूख होणार नाहीं ॥ तुज विण रघुनाथा वोखटें सर्व कांहीं॥रघुकुळटिळका रे हीत माझें करावें॥दुरित दुरि हरावें स्वस्वरूपीं भरावें॥३॥तनु मन धन माझें राघवा रूप तूझें॥तुज विण मज वाटे सर्व संसार ओझें॥प्रचलित न करावी सर्वथा बुद्धि माझी ॥ अचळ भजनलीला लागली आस तुझी ॥ ४ ॥ चपळपण मनाचें मोडितां मोडवेना ॥ सकळस्वजनमाया तोडितां तोडवेना ॥ घडि घडि विघडे हा निश्चयो अंतरींचा ॥ ह्मणवुनि करुणा हे बोलतों दीनवाचा ॥ ५ ॥ जळत हृदय माझें जन्म कोट्यानुकोटी ॥ मज वरि करुणेचा राघवा पूर लोटीं॥तळमळ निववीं रे राम कारुण्यसिंधू ॥ षडरिपुकुळ माझें तोडिं यांचा समंधू ॥ ६ ॥ तुज विण करुणा हे कोण जाणेल माझी॥शिणत शिणत पोटीं पाहिली वाट तुझी॥ झडकरि झड घालीं धांव पंचानना रे॥ तुज विण मज नेती जंबुकी वासना रे ॥ ७ ॥ सबळ जनक माझा राम लावण्यपेटी ॥ ह्मणवुनि मज पोटीं लागली आस मोठी ॥ दिवस गणित बोटीं[1] ठेवुनी प्राण कंठीं ॥ अवचट मज भेटी होत घालीन मीठी ॥८॥ जननिजनकमाया लेंकरूं काय जाणे ॥ पय न लगत मूखीं हाणितां वत्स नेणे ॥ जलधरकणआशा लागली चातकासी ॥ हिमकर अवलोकी पक्षिया भूमिवासी ॥ ९ ॥ तुज विण मज तैसें जाहलें रामराया ॥ विलग विषमकाळीं सांडिती सर्व माया॥सकळजनसखा तूं स्वामि आणिक नाहीं ॥ विषय वमन जैसें त्यागिलें सर्व कांहीं ॥ १० ॥ स्वजनजनधनाचा कोण संतोष आहे॥रघुपति विण आतां चित्त कोठें न राहे॥जिवलग जिव घेती प्रेत सांडून जाती॥विषय सकळ नेती मागुता जन्म देती॥११॥सकळ जन भवाचे आखिले वैभवाचे॥जिवलग मज कैंचें चालतें हेंचि साचें ॥ विलग विषमकाळीं सांडि-

[1] वाईट.

ती सर्व माळी ॥ रघुविर सुखदाता सोडवी अंतकाळीं ॥ १२ ॥
सुख सुख ह्मणतां हें दुःख ठाकोनि आलें ॥ भजन सकळ गेलें
चित्त दुश्चीत झालें ॥ भ्रमित मन कळेना हीत तें आकळेना ॥ परम
कठिन देहो देहबुद्धी गळेना ॥ १३ ॥ उरपति मज रामीं जाहली पूर्ण
कामीं ॥ सकळजनाविरामीं राम विश्रामधामीं ॥ घडि घडि मन आ-
तां रामरूपीं भरावें ॥ रघुकुळटिळका रे आपुलेंसें करावें ॥ १४ ॥
जळचर जळवासी नेणती त्या जळासी ॥ निशिदिनिं तुज पासीं
चूकलों गुणराशी ॥ भूमिधर¹निगमांसी वर्णवेना तयांसी ॥ सक-
ळभुवनवासी भेटि दे रामदासीं ॥ १५ ॥ जयजय रघुवीर समर्थ ॥

॥ द्वीतीय अष्टक ॥

असंख्यात ते भक्त होऊन गेले ॥ तिहीं साधनांचे बहू कष्ट केले ॥
नव्हे कार्यकर्ता भुमीभार झालों ॥ तुझा दास मी व्यर्थ जन्मासि आ-
लों ॥ १ ॥ बहू दास ते तापसी तीर्थवासी ॥ गिरीकंदरीं भेटि नाहीं ज-
नासी ॥ स्थिती ऐकतां थोर विस्मीत झालों ॥ तुझा दा० ॥ २ ॥ सदा प्रे-
मळासी तया भेटलासी ॥ तुझ्या दर्शनें स्पर्शनें पुण्यराशी ॥ अहं-
ता मनीं शब्दज्ञानें बुडालों ॥ तुझा दा० ॥ ३ ॥ तुझ्या प्रीतिचे दास
निर्माण झाले ॥ असंख्यात ते कीर्ति बोलोनि गेले ॥ बहू धारणा थोर
चकीत झालों ॥ तुझा दा० ॥ ४ ॥ बहूसाल देवालयें हाटकांचीं² ॥ रसा-
ळा कळा लाघवें नाटकाचीं ॥ पुजा देखतां जाड जीवीं गळालों ॥
तुझा दा० ॥ ५ ॥ कितीकीं देहे त्यागिले तूजलागीं ॥ पुढें जाहले
संगतीचे विभागी ॥ देहेदुःख होतां च वेगीं पळालों ॥ तुझा दा० ॥
॥ ६ ॥ किती योगमूर्ती किती पुण्यमूर्ती ॥ किती धर्मसंस्थापना अ-
भशांती ॥ पस्तावलों कावलों तप्त झालों ॥ तुझा दा० ॥ ७ ॥ सदा स-
र्वदा राम सोडोनि कामीं ॥ समर्था तुझे दास आह्मी निकामी ॥ बहू
स्वार्थबुद्धीनु रे कष्टवीलों ॥ तुझा दा० ॥ ८ ॥ जयजयरघुवीर स० ॥

---

१ शेष व वेद यांस. २ स्वर्णाची.

नसे भक्ति ना ध्यान ना ज्ञान कांहीं ॥ नसे प्रेम हें राम विश्राम नाहीं ॥ असा दीन अज्ञान मी दास तूझा॥समर्था जनीं घेतला भार माझा ॥ १ ॥ रघूनायका जन्मजन्मांतरींचा॥अहंभाव छेदोनि टाकीं दिनाचा॥जनीं बोलती दास या राघवाचा ॥परी अंतरीं लेश नाहीं तयाचा ॥ ॥ २ ॥ रघूनायका दीन हातीं धरावें ॥ अहंभाव छेदोनियां उद्धरावें ॥ अगूणीत या लागिं गूणी करावें॥ समर्थें भवा सागरीं ऊतरावें ॥ ३ ॥ किती भार घालूं रघूनायकाला ॥ मजकारणें शीण होईल त्याला ॥ दिनानाथ हा संकटीं धाव घाली ॥ तयाचेनि हे सर्व काया निवाली ॥ ४ ॥ मला कायसा राम कैवल्यदाता॥ तयाचेनि हे फीटली सर्व चिंता ॥ समर्था तया काय उत्तीर्ण व्हावें॥ सदा सर्वदा नाम वाचे वदावें ॥ ५ ॥ दिनाचें उणें दीसतां लाज कोणा ॥ जनीं दास दीसे तुझा दैन्यवाणा ॥ शिरीं स्वामि तूं राम पूर्णप्रतापी॥ तुझा दास पाहें सदा शीघ्र कोपी ॥ ६ ॥ जयजयरघुवीर समर्थ ॥

उदासीन हे वृत्ति जीवीं धरावी॥अती आदरें सर्व सेवा करावी॥सदा प्रीति लागो तुझे गूण गातां॥रघूनायका मागणें हेंचि आतां॥१॥तुझें रूपडें लोचनीं म्यां पहावें।तुझे गूण गातां मनेंशीं रमावें॥उठो आवडी भक्तिपंथेंचि जातां॥रघुनाय० ॥२॥मनीं वासना भक्ति तूझी करावी ॥ कृपाळूपणें राघवें पूरवावी ॥ वसावें मज अंतरीं नाम घेतां॥रघूनाय०॥३॥सदा सर्वदा योग तूझा घडावा॥तुझे कारणीं देह माझा पडावा॥ उपेक्षूं नको गूणवंता अनंता ॥ रघूनाय० ॥ ४ ॥ नको द्रव्य दारा नको वेरझारा ॥ नको मानसीं ज्ञानगर्वें फुगारा ॥ सगूणीं मला लाविं रे भक्तिपंथा॥ रघूनाय० ॥५॥ भवें तापलों प्रीतिछाया करावी ॥ कृपासागरें सर्व चिंता हरावी ॥ मज संकटीं सोडवावें समर्था ॥ रघूनाय० ॥ ६ ॥ मनीं कामना कल्पना ते नसावी ॥ कुबुद्धी कुडी वासना नीरसावी[1]॥ नको संशयो

---

[1] दूर करावी.

तोडिं संसारवेथा ॥ रघूनाथ० ॥ ७ ॥ समर्था पुढें काय मागों क-ळेना ॥ दुराशा मनीं बैसली हे ढळेना ॥ फुटे संशयो नीरसीं सर्व चिंता ॥ रघूनाथ० ॥ ८ ॥ ब्रिदा कारणें दीन हातीं धरावें ॥ ह्मणे दास भक्तांसि रे उद्धरावें ॥ सुटे ब्रीद आह्मांसि सोडोनि जातां ॥ रघूनाथ० ॥ ९ ॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥ ५ ॥

अनुष्टुप्छंद.

॥ युक्ति नाहीं बुद्धि नाहीं विद्या नाहीं विवंचितां ॥ नेणता भक्त मी तूझा बुद्धि दे रघुनायका ॥ १ ॥ बोलतां चालतां येना का-र्यभाग कळे चि ना ॥ बहु मी पीडिलों लोकीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ २ ॥ तुझा मी टोणपा झालों कष्टलों बहुता परी ॥ सौख्य तें पा-हतां नाहीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ ३ ॥ नेटकें लिहितां येना वाचितां चूकतों सदा ॥ अर्थ तो सांगतां येना बुद्धि दे रघुनायका ॥ ४ ॥ प्रसंग वेळ तर्केना सुचेना दीर्घ सूचना ॥ मैत्रिकी राखितां येना बुद्धि दे रघुनायका ॥ ५ ॥ संसार नेटका नाहीं उद्वेग वाटतो जिवीं ॥ परमार्थ हा कळे ना कीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ ६ ॥ उदास वाटतें जीवीं आतां जावें कुणीकडे ॥ तूं भक्तवत्सला देवा बुद्धि दे रघु-नायका ॥ ७ ॥ कायावाचामनोभावें तुझा मी ह्मणवीतसें ॥ हे लाज तुजला माझी बुद्धि दे रघुनायका ॥ ८ ॥ मुक्त केल्या देवकोटी भू-भार फेडिला बळें ॥ भक्तासि आश्रयो मोठा बुद्धि दे रघुनायका ॥ ९ ॥ उदंड भक्त तुह्मांला आह्मांला कोण पूसतें ॥ ब्रीद[1] हें राखणें आधीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ १० ॥ उदंड ऐकिली कीर्ती पतीतपा-वना प्रभो ॥ मी एक रंक निर्बुद्धी बुद्धि दे रघुनायका ॥ ११ ॥ आशा हे लागली मोठी दयाळूवा दया करीं ॥ आणखी न लगे कांहीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ १२ ॥ रामदास ह्मणे माझा संसार तुज ला-

---

१ प्रतिज्ञा.

गला ॥ संशयो वाटतो पोटीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ १३ ॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥ ६ ॥

॥ समाधान साधूजनाचे नि योगें ॥ परी मागुतें दुःख झालें वियोगें ॥ घडीनें घडी शीण अत्यंत वाटे ॥ उदासीन हा काळ कोठें न कंठे ॥ १ ॥ घरें सुंदरें सौख्य नाना परीचें ॥ परी कोण जाणेल तें अंतरींचें ॥ मनीं आठवीतां चि तो कंठ दाटे ॥ उदा० ॥ २ ॥ बळें लावितां चित्त कोठें जडेना ॥ समाधान तें कांहिं केल्या पडेना ॥ नव्हे धीर डोळां सदा नीर लोटे ॥ उदा० ॥ ३ ॥ अवस्था मनीं लागली काय सांगू ॥ गुणीं गुंतलों हेत कोणासि सांगू ॥ बहूसाल भेटावया प्राण फूटे ॥ उदा० ॥ ४ ॥ कृपाळूपणें भेट रे रामराया ॥ वियोगें तुझ्या सर्व व्याकूळ काया ॥ जनां माजि लौकीक हा ही न सूटे ॥ उदा० ॥ ५ ॥ अहा रे विधी हें असें काय केलें ॥ पराधीनता पाप माझें उदेलें ॥ बहूतां मधें तूकतां तूक तूटे ॥ उदा० ॥ ६ ॥ समर्थां मनीं सांडि माझी न सावी ॥ सदा सर्वदा भक्तचिंता असावी ॥ घडे ना तुझा योग हा प्राप्त कोठें ॥ उदा० ॥ ७ ॥ अखंडीत हे सांग सेवा घडावी ॥ न होतां तुझी भेट काया पडावी ॥ दिसेंदीस आयुष्य हें व्यर्थ लोटे ॥ उदा० ॥ ८ ॥ भजों काय सर्वां परी हीन देवा ॥ करूं काय रे सर्व माझा चि ठेवा ॥ ह्मणों काय मी कर्मरेखा न लोटे ॥ उदा० ॥ ९ ह्मणे दास मी वास पाहें दयाळा ॥ रघूनायका भक्तपाळा भुपाळा ॥ पहावें तुला हें जिवीं आर्त मोठें ॥ उदा० ॥ १० ॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥ ७ ॥

॥ उदासीन हा काळ जातो गमेना ॥ सदा सर्वदा थोर चिंता शमेना ॥ उठे मानसीं सर्व सोडोनि जावें ॥ रघूनायका काय कैसें करावें ॥ १ ॥ जनां बोलतां बोलतां वीट वाटे ॥ नसे अंतरीं सूख कोठें न कंठे ॥ घडीनें घडी चित्त कीती धरावें ॥ रघूनाय० ॥ २ ॥

---

१ चिन्ता. २ तुळितां. ३ नवल.

बहू पाहतां अंतरीं कोंड होतो ॥ शरीरास तो हेत सांडोनि जातो ॥ उपाधीस देखान वाटे सरावें ॥ रघूनाय० ॥ ३ ॥ अवस्था मनीं होय नाना परीची ॥ किती काय सांगूं गती अंतरींची ॥ विवेकें चि या मानसा आवरावें ॥ रघूनायका० ॥४॥ ह्मणे दास ऊदास झालों दयाळा ॥ जनीं व्यर्थ संसार हा वायचाळा ॥ तुझा मी तुला पूसतों प्रीय भावें ॥ रघू० ॥ ५ ॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥ ८ ॥

तुझिया वियोगें चि जिवित्व आलें॥शरीरयोगें बहु दुःख झालें॥ अज्ञानदारिद्र्य माझें सरे ना ॥ तुज विण रामा मज कंठवे ना॥१॥ परत्रीं जिणें दीन कंठूं किती रे ॥ उदास माझ्या मनिं वाटतें रे ॥ ललाटरेखा तरि पालटे ना ॥ तुजवी० ॥२॥ जडली उपाधी अभिमान साधी ॥ विवेक नाहीं बहुसाल बाधी॥तुझिया वियोगें पळ ही गमे ना ॥तुजवी०॥३॥ विश्रांति नाहीं अभिमान देहीं ॥ कुळाभिमानें पडलों प्रवाहीं॥स्व्हीत होतां मजला दिसे ना ॥ तुजवी०॥४॥ विषयी जनानें मज लाजवीलें ॥ प्रपंचसंगें आयुष्य गेलें ॥ समयीं बहु क्रोध शांती भरे ना ॥ तुजवी ० ॥ ५ ॥ संसारसंगें बहु पीडलों रे ॥ कारुण्यसिंधू मज सोडवीं रे ॥ कृपाकटाक्षें सांभाळिं दीना ॥ तुजवी० ॥ ६ ॥ सुदृढ झाली देहबुद्धि पाहीं ॥ वैराग्य कांहीं हें नांव नाहीं ॥ अपूर्णकामीं मन हें विटेना ॥ तुजवी ० ॥ ७ ॥ निरूपणीं हे सद्बुद्धि होती ॥ फळत्याग होतां सर्व चि जाती ॥ काय करूं रे क्रिया घडे ना ॥ तुजवीण० ॥ ८ ॥ जय जय दयाळा त्रयलोकपाळा ॥ भवसिंधुहारी मज तारिं हेळा ॥ स्वामी वियोगें पळ ही गमे ना ॥ तुजवी० ॥ ९ ॥ अह्मां अनाथां तूं एक दाता ॥ संसारचिंता चुकवीं समर्था ॥ दासा मनीं आठव वीसरे ना तुजवी० ॥१०॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥

---

१ चिन्ता.

॥ सवाया प्रारंभ ॥

॥ तुझा भाट मी वर्णितों रामराया ॥ सदा सर्वदा गाय बीदें सवाया ॥ महाराज दे अंगिचें वस्त्र आतां ॥ बहू जीर्ण झाली देहेबुद्धिकंथा ॥ १ ॥ रामदूत वायुसूत भीम भर्ग जुत्पती ॥ जो नरांत वानरांत भक्तिप्रेमवित्पत्ती ॥ दास दक्ष स्वामिपक्ष नीजकाजसारथी वीर जोर शीरजोर धकधिंग मारुती ॥ १ ॥ ह्मणावा जय जय राम ॥ सवाई मारुतीची ॥ जब हनुमंत जनकदुहिताशुद्ध लेनेकू गभर दौर दौर आये है ॥ तब कंठ गुरगुरगुरित नेत्र गरगरगरीत रोम थरथरथरीत पुच्छ झारे ॥ तब लंका घरघरघरीत बनमो दरदरदरीत सीताशोक हरत झरझरझरीत बन उफारे ॥ तब कंठ कुचकुचकुचीत इंद्रजीत चकचकचकीत रावण थकथकथकीत कर नगर ज्यारज्यार मखमखमखीत दास लियो जयतु राम मिले तब कपि भुभुःकारे ॥ ३ ॥ ह्मणावा जयजय राम ॥ १ ॥ जोहार ॥ परमसुंदर रूप शामळ ॥ इंद्रनील[१]कील कांति कोमळ ॥ भयनिवारण भक्तवत्सल ॥ वर पराक्रम कीर्ति विमल ॥ भुवनकंठक दैत्यमारक ॥ अमरमोचक दैन्यहारक ॥ दुरितनाशन पुण्यकारक ॥ हरित संकट दासतारक ॥ विकटविषमतालछेदक ॥ वरनरवरदैत्यभेदक ॥ दशमुखादिकशिरच्छेदक ॥ ऋषिजनमुनिचित्तवेधक ॥ अमरभूषण उत्तमोत्तम ॥ भुवनपालक हा रघूत्तम ॥ वीरवीरांतक हा विरोत्तम ॥ असुरांतक हा सुरोत्तम ॥ बहुतपीडक दैत्यभंजन ॥ ऋषिमुनिजनयोगिरंजन ॥ दुरितदानवदुष्टगंजन ॥ अतुलकीर्तिव्यक्तव्यंजन ॥ जय जय मार्तंडवंशावतंस ॥ जय जय कैवल्यधाम ॥ जय जय भरताग्रज ॥ जय जय सीतारमण ॥ जय जय सिंहासनाधीश्वर ॥ जय जय सुरराजविराजितपद ॥ नमस्ते नमस्ते ॥ सीताकांतस्मरण ॥ जय जयराम ॥ ४ ॥ नंतर श्रीची पंचोपचारें पूजा आणि कर्पूरआरती कारावी ॥

१. इन्द्रनील रत्नाची कान्ति.

॥ गणपतीची आरती ॥

॥ सुखकर्ता दुखहर्ता वार्ता विघ्नाची ॥ नुरवी पुरवी प्रेम कृपा-जयाची ॥ सर्वांगीं सुंदर उटि सेंदुराची ॥ कंठीं झळके माळ मुक्ता-फळांची ॥ जय देव जय देव जय मंगळमूर्ती ॥ दर्शनमात्रें मनका-मना पुरती ॥ जय देव जय देव० ॥ १ ॥ लंबोदर पीतांबर फणि-वरबंधना ॥ सरळशुंड वक्रतुंड त्रिनयना ॥ दास रामाचा वाट पाहे सदना ॥ संकटीं पावावें सुरववंदना ॥ जय दे० ॥ २ ॥

॥ आरती रामचंद्राची ॥ साफल्या निजवल्या कौसल्या माता॥ भूकन्या अनन्या मुनिमान्या सीता ॥खचर वनचर फणिवर भरता निजभ्राता ॥ दशरथनृपनायक धन्य तो पीता ॥ जय देव जय देव जय रघुकुळटिळका ॥ आरती ओवाळूं त्रिभुवननायका ॥ जय देव जय देव ॥ १ ॥ आचार्या गुरुवर्या कार्याचें फळ ॥ रविकुळमं-डण खंडन संसारमूळ ॥ सुरवर मुनिवर किन्नर ध्याती सकळ ॥ धन्य तो निजदास भक्त प्रेमळ ॥ जय दे० ॥ २ ॥

॥ आरती श्रीमारुतीची ॥ सत्राणें उड्डाणें हुंकारवदनीं ॥ करि डळमळ भूमंडळ सिंधूजळ गगनीं ॥ कडाडिलें ब्रह्मांड धोका त्रि-भुवनीं ॥ सुरवर नर नीशाचर त्यां जाल्या पळणी ॥ जय देव जय देव जय जय हनुमंता ॥ तुमचेनि प्रतापें न भियें कृतांता॥जय दे० ॥ १ ॥ दुमदुमिलें पाताळ उठला पडशब्द ॥ धगधगिला धरणीधर[1] मानिला खेद ॥ कडाडिले पर्वत उडुगणें[2] उच्छेद ॥ रामीरामदासा शक्तीचा शोध ॥ जय दे० ॥ २ ॥

॥ आरती गुरूची॥सुखसहिता दुखरहिता निर्मळ एकांता ॥क-लिमलदहना गहना स्वामी समर्था ॥ न कळे ब्रह्मादिका अंत अनं-ता॥तो तूं आह्मां सुलभ जय कृपावंता ॥ जय देव जय देव जय क-रुणाकरा ॥ आरती ओंवाळूं सद्गुरुमाहेरा॥ जय दे०॥१॥माये त्रिण

---

१. शेष. २ नक्षत्रमंडळ.

माहेर विश्रांतीठाव ॥ शब्दीं अर्थलाभ बोलणी वाव ॥ सद्गुरुप्रसादें सुलभ उपाव ॥ रामीरामदासा फळला सद्भाव ॥ जय० ॥२॥

॥ आरती श्रीरामसमर्थांची ॥ ब्रह्मा विष्णुहरादिक मानसीं ध्याती ॥ सुरवर किन्नर नारद तुंबर कीर्तनीं गाती ॥ आगम निगम शेष स्तवितां मंदली मती ॥ तो तूं पूर्णकामा मानवां प्राप्ती ॥ जय जय आरती श्रीगुरु स्वामी समर्था ॥ दयाळा स्वामी समर्था ॥ काया वाचा जिवें भावें ओंवाळिन आतां ॥ १ ॥ ऋषिवर मुनिवर किन्नर देवा तुझे स्थापिले ॥ षड्दर्शनी मत्त गुमानि पथ चालिले ॥ अपरंपारा परात्परा पार न कळे ॥ पतित प्राणी पदा लागुनि कल्याण झालें ॥ जय ज० ॥ २ ॥

अच्युतं केशवं रामनारायणं कृष्णदामोदरं वासुदेवं भजे ॥ श्रीधरं माधवं गोपिकावल्लभं जानकीनायकं रामचंद्रं भजे ॥ १ ॥ हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे ॥ हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे ॥ १ ॥ पुंडलीकवरदा हरिविठ्ठल ॥ पार्वतीपते हर हर महादेव ॥ सीताकांतस्मरण जयजयराम ॥

॥ नंतर समर्थादिपरंपरेचा जयजयकार ॥ मंत्रपुष्प करून पदें ह्मणावीं तीं ॥

॥ वदन सुहास्य रसाळ हा राघव ॥ सर्वांगीं तनु सुनीळ हा राघव ॥ १ ॥ मृगनाभी[1] रेखिला टिळा हा रा० ॥ उभा कोदंडपाणी हा० ॥ सर्वांगीं सुमनमाळा हा० ॥ २ ॥ साजिरी वैजयंती हा० ॥ पायीं तोडर गर्जती हा० ॥ ३ ॥ सुंदर लावण्यखाणी हा० ॥ उभा कोदंडपाणी हा० ॥४॥ सकळ जीवांचें जीवन हा० ॥ रामदासासी प्रसन्न हा० ॥५॥ त्रिविधतापहारक हे गुरु पाय ॥ भवसिंधूसी तारक हे गुरुपाय ॥ १ ॥ स्वात्मसुखाचें बीज हे० ॥ ज्ञानाचें निज गुज हे गुरुपाय ॥ २ ॥ भक्तिपंथासी लाविती हे० ॥ नयनीं श्रीराम दा-

[1] कस्तूरी.

विती हे० ॥ ३ ॥ सहजशांतींचें आगर हे गु० ॥ पूर्णकृपेचे सागर हे० ॥ ४ ॥ रामदासाचें जीवन हे० ॥ सकळजीवांसी पावन हे गुरुपाय ॥ ५ ॥ सीताकांतस्मरण जय० ॥

॥ नंतर भोजनाचे पूर्वीं अथवा मग मनोबोधाचे नित्य तेरा श्लोक वाचावे ते ॥

॥ जय जय रघुवीर समर्थ॥ गणाधीश जो ईश सर्वां गुणांचा ॥ मुळारंभ आरंभ तो निर्गुणाचा ॥ नमूं शारदा मूळ चत्वारिवाचा ॥ गमू पंथ आनंत या राघवाचा ॥ १॥ मना सज्जना भक्तिपंथेंच जावें ॥ तरी श्रीहरी पाविजेतो स्वभावें ॥ जनीं निंद्य तें सर्व सोडून द्यावें ॥ जनीं वंद्य तें सर्वभावें करावें ॥ २ ॥ प्रभाते मनीं राम चिंतीत जावा ॥ पुढें वैखरी राम आधीं वदावा ॥ सदाचार हा थोर सांडूं नये तो ॥ जगीं तो चि तो मानवीं धन्य होतो ॥ ३ ॥ मना वासना दुष्ट कामा नये रे ॥ मना सर्वथा पापबुद्धी नको रे ॥ मना तत्वता नीति सोडूं नको हो ॥ मना अंतरीं सारवीचार राहो ॥ ४॥ मना पापसंकल्प सोडोनि द्यावा ॥ मना सत्यसंकल्प जीवीं धरावा ॥ मना कल्पना ते नको वीषयाची॥ विकारें घडे हो जनीं सर्व छीछी॥ ५ ॥ नको रे मना क्रोध हा खेदकारी ॥ नको रे मना काम नानाविकारी ॥ नको रे मना लोभ हा अंगिकारूं॥नको रे मना मत्सरू दंभभारू ॥ ६॥ मना श्रेष्ठ धारिष्ट जीवीं धरावें ॥ मना बोलणें नीचं सोशीत जावें ॥ स्वयें सर्वदा नम्रवाचे वदावें ॥ मना सर्वलोकांसि रे नीववावें ॥ ७ ॥ देहे त्यागितां कीर्ति मागें उरावी ॥ मना सज्जना हे चि क्रीया धरावी॥मना चंदनाचे परी त्वां झिजावें॥ परी अंतरीं सज्जना नीववावें ॥ ८ ॥ नको रे मना द्रव्य तें पूढिलाचें ॥ अतिस्वार्थबुद्धीनु रे पाप साचें ॥ घडे भोगणें पाप तें कर्म

१ नित्य. २ स्वार्थबुद्धीनें.

खोटें ॥ न होतां मना सारिखें दुःख मोठें ॥ ९ ॥ सदा सर्वदा प्रीति रामीं धरावी ॥ दुखाची स्वयें सांड जीवीं करावी ॥ देहेदुःख तें सूख मानीत जावें ॥ विवेकें सदा स्वस्वरूपीं भरावें॥१०॥जनीं सर्वसूखी असा कोण आहे ॥ विचारीं मना तूं चि शोधोनि पाहें ॥ मना त्वां चि रे पूर्वसंचीत केलें ॥ तया सारिखें भोगणें प्राप्त झालें ॥११ ॥मना मानसीं दुःख आणूं नको रे ॥ मना सर्वथा शोक चिंता नको रे ॥ विवेकें देहेबुद्धि सोडोनि द्यावी ॥ विदेहीपणें मुक्ति भोगीत जावी ॥ १२ ॥ मना सांग पां रावणा काय झालें ॥ अकस्मात तें राज्य सर्वैं बुडालें ॥ ह्मणोनी कुडी वासना सांडि वेगीं ॥ बळें लागला काळ हा पाठिलागीं ॥ १३ ॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥ जिवा कर्मयोगें जनीं जन्म झाला ॥ परी शेवटीं काळ घेवोनि गेला ॥ महाथोर ते मृत्युपंथें चि गेले ॥ असंख्यात ते जन्मले आणि मेले ॥ १४ ॥ मना पाहतां सत्य हे मृत्युभूमी ॥ जिता बोलती सर्व ही जीव मी मी ॥ चिरंजीव हे सर्व ही मानिताती ॥ अकस्मात सोडोनियां सर्व जाती ॥ १५ ॥ मरे एक त्याचा दुजा शोक वाहे ॥ अकस्मात तो ही पुढें जात आहे ॥ पुरे ना जनीं लोभ रे क्षोभ त्यातें ॥ ह्मणोनी जनीं मागुता जन्म घेतें ॥ १६ ॥ मनीं मानव व्यर्थ चिंता वहातें ॥ अकस्मात होणार होवोनि जातें ॥ घडे भोगणें सर्व ही कर्मयोगें ॥ मतिमंद तो खेद मानी वियोगें ॥ १७ ॥ मना राघवें वीण आशा नको रे॥मना मानवाची नको कीर्ति तूं रे॥ जया वर्णिती वेद शास्त्रें पुराणें ॥ तया वर्णितां सर्व ही श्लाघ्यवाणें ॥ १८ ॥ मना सर्वथा सत्य सांडूं नको रे ।मना सर्वथा मिथ्य मांडूं नको रे ॥ मना सत्य तें सत्य वाचे वदावें ॥ मना मिथ्य तें मिथ्य सोडूनि द्यावें ॥ १९ ॥ बहू हिंपुटी होइजे माय पोटीं ॥ नको रे मना यातना ते चि मोठी ॥ निरोधें पचे कोंडिले गर्भवासीं ॥ अ-

१ सर्व. २ दुष्ट.

धोमूख रे दुःख त्या बाळकासी ॥ २० ॥ मना वासना चूकवीं येरझारा ॥ मना कामना सांडि रे द्रव्य दारा ॥ मना यातना थोर हे गर्भवासीं ॥ मना सज्जना भेटवीं राघवासी ॥ २१ ॥ मना सज्जना हीत माझें करावें॥ रघूनायका दृढ चित्तीं धरावें ॥ महाराज तो स्वामि वायूसुताचा ॥ जना उद्धरी नाथ लोकत्रयाचा ॥ २२ ॥ न बोलें मना राघवा वीण कांहीं॥ जनीं वाउगें बोलतां सूख नाहीं ॥ घडीनें घडी काळ आयुष्य नेतो ॥ देहांतीं तुला कोण सोडूं पहातो ॥ २३ ॥ रघूनायका वीण वायां शिणावें ॥ जनां सारिखें व्यर्थ कां ओसणावें ॥ सदा सर्वदा नाम वाचे वसों दे ॥ अहंता मनीं पापिणी ते नसों दे ॥ २४ ॥ मना वीट मानूं नको बोलण्याचा ॥ पुढें मागुता राम जोडेल कैंचा ॥ सुखाची घडी लोटतां सूख आहे ॥ पुढें सर्व जाईल कांहीं न राहे ॥ २५ ॥ देहेरक्षणा कारणें यत्न केला ॥ परी शेवटीं काळ घेवोनि गेला ॥ करीं रे मना भक्ति या राघवाची ॥ पुढें अंतरीं सोडि चिंता भवाची ॥ २६ ॥ जय जय० ॥ भवाच्या भयें काय भीतोसि लंडी ॥ धरीं रे मना धैर्य धाकाशि सांडीं ॥ रघूनायका सारिखा स्वामि शीरीं ॥ नुपेक्षी कदा कोपल्या दंडधारी ॥ २७ ॥ दिनानाथ हा राम कोदंडधारी ॥ पुढें देखतां काळ पोटीं थरारी[1] ॥ जनीं वाक्य नेमस्त हें सत्य मानीं ॥ नुपेक्षी कदा राम दासाभिमानी ॥ २८ ॥ पदीं राघवाचे सदा ब्रीद गाजे ॥ बळें भक्तरीपूशिरीं कांबि वाजे ॥ पुरी वाहिली सर्व जेणें विमानीं ॥ नुपेक्षी क० ॥ ४९ ॥ समर्थाचिया सेवका वक्र पाहे ॥ असा सर्व भूमंडळीं कोण आहे ॥ जयाची लिळा वर्णिती लोक तीन्ही ॥ नुपेक्षी क० ॥ ॥ ३० ॥ महासंकटीं सोडिले देव जेणें ॥ प्रतापें बळें आगळा सर्वगूणें ॥ जयातें स्मरे शैलजा शूलपाणी ॥ नुपेक्षी क० ॥ ३१ ॥ अहल्या शिळा राघवें मुक्त केली ॥ पदीं लागतां दिव्य होवोनि गेली॥

१ थडथडावें. २ यम.

जया वर्णितां शीणली वेदवाणी ॥ नुपेक्षी क० ॥ ३२ ॥ वसे मेरु-मांदार हे सृष्टिलीळा ॥ शशी सूर्य तारागणें मेघमाळा ॥ चिरंजीव केले जनीं दास दोन्ही ॥ नुपेक्षी क० ॥ ३३ ॥ उपेक्षा कदा राम-रूपीं असेना ॥ जिवा मानवा निश्चयो तो वसेना ॥ शिरीं भार वाहे न बोले पुराणीं ॥ नुपेक्षी क० ॥ ३४ ॥ सदा सर्वदा देव सन्नीध आहे ॥ कृपाळूपणें अल्प धारिष्ट पाहें ॥ सुखानंद आनंद कैवल्यदानी ॥ नुपेक्षी क० ॥ ३५ ॥ असे हो जया अंतरीं भाव जैसा ॥ वसे हो तया अंतरीं देव तैसा ॥ अनन्यास रक्षीतसे चापपाणी ॥ नुपेक्षी क० ॥ ॥ ३६ ॥ सदा चक्रवाकासि मार्तंड जैसा ॥ उडी घालितो संकटीं स्वामि तैसा ॥ हरीभक्तिचा घाव घाली निशाणीं ॥ नुपेक्षी क० ॥ ३७ ॥ मना प्रार्थना तूजला एक आहे ॥ रघूराजअंकीत होवोनि राहें ॥ अवज्ञा कदा हो यदर्थीं न कीजे ॥ मना सज्जना राघवीं वस्ति कीजे ॥ ३८ ॥ जया वर्णिती वेदशास्त्रें पुराणें ॥ जयाचेनि योगें स-माधान बाणे ॥ तया लागिं हें सर्व चांचल्य दीजे ॥ मना सज्जना राघवीं वस्ति कीजे ॥ ३९ ॥ जय जय० ॥ मना पाविजे सर्व ही सूख जेथें ॥ अती आदरें ठेविजे लक्ष तेथें ॥ विवेकें कुडी कल्पना पालटीजे ॥ मना सज्जना राघवीं वस्ति कीजे ॥ ४० ॥ बहू हिंडतां सूख होणार नाहीं ॥ शिणावें परी नातुडे हीत कांहीं ॥ विचारें बरें अंतरीं बोध कीजे ॥ मना सज्ज० ॥ ४१ ॥ बहूतां परी हें चि आतां धरावें ॥ रघूनायका आपुलेंसें करावें ॥ दिनानाथ हें तोडरीं ब्रीद गाजे ॥ मना सज्ज० ॥ ४२ ॥ मना सज्जना एक जीवीं धरावें ॥ जनीं आपुलें हीत तूवां करावें ॥ रघूनायका वीण बोलूं नको हो ॥ सदा मानसीं हा निदिध्यास राहो ॥ ४३ ॥ मना रे जनीं मौनमुद्रा धरावी ॥ कथा आदरें राघवाची करावी ॥ नसे राम तें धाम सोडून द्यावें ॥ सुखा लागिं आरण्य सेवीत जावें ॥ ४४ ॥ जयाचेनि संगें स-

---

१ न मिळे.

माधान भंगे ॥ अहंता अकस्मात येवोनि लागे ॥ तये संगतीची जनीं कोण गोडी ॥ जये संगतीनें मती राम सोडी ॥ ४५ ॥ मना जे घडी राघवें वीण गेली ॥ जनीं ते तुवां आपुली हानि केली ॥ रघूनायका वीण तो शीण आहे ॥ जनीं दक्ष तो लक्ष लावूनि पाहे ॥४६॥ मनीं लोचनीं श्रीहरीतें चि पाहे ॥ जगीं जाणता भक्त होवोनि राहे ॥ गुणीं प्रीति लागे क्रमू साधनाचा ॥ जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा ॥ ४७ ॥ सदा देवकाजीं झिजे देह ज्याचा ॥ सदा रामनामें वदे नित्य वाचा ॥ स्वधर्मे चि चाले सदा उत्तमाचा जगीं ध० ॥ ४८ ॥ सदा बोलण्या सारिखें चालताहे ॥ अनेकीं सदा एक देवासि पाहे ॥ सगूणीं भजे लेश नाहीं भ्रमाचा ॥ जगीं ध० ॥ ४९ ॥ नसे अंतरीं काम नाना विकारी ॥ उदासीन जो तापसी ब्रह्मचारी ॥ निवाला मनीं लेश नाहीं तमाचा ॥ जगीं ध० ॥ ॥ ५० ॥ मदें मत्सरें सांडिली स्वार्थबुद्धी ॥ प्रपंचीक नाहीं जयातें उपाधी ॥ सदा बोलणें नम्रवाचा सुवाचा ॥ जगीं ध० ॥५१॥ क्रमी वेळ जो तत्वचिंतानुवादें ॥ न लिंपे कदा दंभवादें विवादें ॥ करी सूख संवाद जो ऊगमाचा॥जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा॥५२॥ जय जय० ॥ सदा आर्जवी प्रीय जो सर्व लोकीं ॥ सदा सर्वदा सत्यवादी विवेकी ॥ न बोले कदा मिथ्यवाचा त्रिवाचा॥जगीं ध० ॥५३॥ सदा सेवि आरण्य तारुण्य काळीं ॥ मिळे ना कदा कल्पनेचेनि मेळीं ॥ चळे ना मनीं निश्चयो दृढ ज्याचा ॥ जगीं ध० ॥ ५४ ॥ नसे मानसीं नष्ट आशा दुराशा ॥ वसे अंतरीं प्रेमपाशापिपाशा ॥ ऋणी देव हा भक्तिभावें जयाचा ॥ जगीं ध० ॥ ५५ ॥ दिनाचा दयाळू मनाचा मवाळू ॥ स्नेहाळू कृपाळू जगीं दासपाळू ॥ तया अंतरीं क्रोध संताप कैंचा ॥ जगीं ध० ॥ ५६ ॥ जगीं होइजे धन्य या रामनामें ॥ क्रिया भक्ति ऊपासना नित्य नेमें ॥ उदासी-

---

२ मूळाचा. २ तृष्णा.

नता तत्वता सार आहे ॥ सदा सर्वदा मोकळी वृत्ति राहे ॥ ५७ ॥
नको वासना वीषयीं वृत्तिरूपें ॥ पदार्थीं जडे कामना पूर्वपापें ॥
सदा राम निष्काम चिंतीत जावा ॥ मना कल्पनालेश तो ही न-
सावा ॥ ५८ ॥ मना कल्पना कल्पितां कल्पकोटी ॥ नव्हे रे नव्हे
सर्वथा रामभेटी ॥ मनीं कामना राम नाहीं जयाला ॥ अती आदरें
प्रीति नाहीं तयाला ॥ ५९ ॥ मना राम कल्पतरू कामधेनू ॥ निधी
सार चिंतामणी काम वानूं ॥ जयाचेनि योगें घडे सर्व सत्ता ॥ तया
साम्यता कायसी कोण आतां ॥ ६० ॥ उभा कल्पवृक्षा तळीं दुःख
वाहे ॥ तया अंतरीं सर्वदा तें चि आहे ॥ जनीं सज्जनीं वाद[1] हा
वाढवावा ॥ पुन्हा मागुता शोक जीवीं धरावा ॥ ६१ ॥ निदिध्या-
स तो सर्व तूटोनि गेला ॥ बळें अंतरीं शोक संताप ठेला ॥ सुखानंद
आनंद भेदें बुडाला ॥ मनीं निश्चयो सर्व खेदें उडाला ॥ ६२ ॥ घरीं
कामधेनू पुढें ताक मागे ॥ हरीबोध सांडोनि वेवाद लागे ॥ करीं
सार चिंतामणी काचखंडें ॥ तया मागतां देत आहे उदंडें ॥ ६३ ॥
अती मूढ त्या दृढबुद्धी असेना ॥ अती काम त्या राम चित्तीं वसे-
ना ॥ अती लोभ त्या क्षोभ होईल जाणा ॥ अती वीषयी सर्वदा दै-
न्यवाणा ॥ ६४ ॥ नको दैन्यवाणें जिणें भक्तिऊणें ॥ अतिमूर्ख त्या
सर्वदा दुःख दूणें ॥ धरीं रे मना आदरें प्रीति रामीं ॥ नको वासना
हेमधामीं विरामीं ॥ ६५ ॥ जय जय० ॥ नव्हे सार संसार हा घोर
आहे ॥ मना सज्जना सत्य शोधोनि पाहें ॥ जनीं वीष खातां पुढें
सौख्य कैंचें ॥ करीं रे मना ध्यान या राघवाचें ॥ ६६ ॥ घनश्याम
हा राम लावण्यरूपी ॥ महाधीर गंभीर पूर्ण प्रतापी ॥ करी संक-
टीं सेवकाचा कुडावा[2] ॥ प्रभाते मनीं राम चिंतीत जावा ॥ ६७ ॥
बळें आगळा राम कोदंडधारी ॥ महाकाळ विक्राळ तो ही थरारी ॥
पुढें मानवा किंकरा कोण केवा[3] ॥ प्रभाते मनीं राम चिंतीत जावा

१ विवाद. २ रक्षण. ३ पाड.

॥ ६८ ॥ सुखानंदकारी निवारी भयातें ॥ जनीं भक्तिभावें भजावें तयातें ॥ विवेकें त्यजावा अनाचार हेवा ॥ प्रभाते मनीं० ॥ ६९ ॥ सदा रामनामें वदा पूर्णकामें ॥ कदा बाधिजे बा पदा नित्य नेमें ॥ मदालस्य हा सर्व सोडोनि द्यावा ॥ प्रभाते मनीं० ॥ ७० ॥ जयाचेनि नामें महादोष जाती ॥ जयाचेनि नामें गती पाविजेती ॥ जयाचेनि नामें घडे पुण्यठेवा ॥ प्रभाते मनीं० ॥ ७१ ॥ न वेचे कदा ग्रंथिचा अर्थ कांहीं ॥ मुखें नाम उच्चारितां कष्ट नाहीं ॥ महाघोर संसार शत्रू जिणावा ॥ प्रभाते० ॥ ७२ ॥ देहेदंडनाचें महादुःख आहे ॥ महादुःख तें नाम घेतां न राहे ॥ सदाशीव चिंतीतसे देवदेवा ॥ प्रभाते मनीं० ॥ ७३ ॥ बहूता परी संकटें साधनाचीं ॥ व्रतें दान उद्यापनें तीं धनाचीं ॥ दिनाचा दयाळू मनीं आठवावा ॥ प्रभाते मनीं० ॥ ७४ ॥ समस्तामधें सार साचार आहे ॥ कळे ना तरी सर्व शोधूनि पाहें ॥ जिवीं संशयो वाउगा तो त्यजावा ॥ प्रभाते मनीं० ॥ ७४ ॥ नव्हे कर्म ना धर्म ना योग कांहीं ॥ नव्हे भोग ना त्याग ना सांग पाहीं ॥ ह्मणे दास विश्वास रामीं धरावा ॥ प्रभाते मनीं० ॥ ७६ ॥ करीं काम निष्काम या राघवाचें ॥ करीं रूप स्वरूप सर्वां जिवांचें ॥ करी छंद निर्द्वंद्व हे गूण गातां ॥ हरीकीर्तनीं वृत्ति विश्वास होतां ॥ ७७ ॥ अहो ज्या नरा रामविश्वास नाहीं ॥ तया पामरा बाधिजे सर्व कांहीं ॥ महाराज तो स्वामि कैवल्यदाता ॥ वृथा वाहणें देहसंसारचिंता ॥ ७८ ॥ जय जय० ॥ मना पावना भावना राघवाची ॥ धरीं अंतरीं सोडिं चिंता भवाची ॥ भवाची जिवा मानवा भूलि ठेली ॥ नसे वस्तुची धारणा व्यर्थ गेली ॥ ७९ ॥ धरा श्रीवरा त्या हरा अंतरातें ॥ तरा दुस्तरा त्या परा सागरातें ॥ सरा वीसरा त्या भरा दुर्भरातें ॥ करा नीकुरा त्या खरा मत्सरातें ॥ ८० ॥ मना मत्सरें नाम सोडूं नका हो ॥ अती आदरें हा निदि-

१ दान. २ चिन्तन. ३ पीडा.

ध्यास राहो ॥ समस्तां मधें नाम तें सार आहे ॥ दुजी तूळणा तूळि-
तां ही न साहे ॥ ८१ ॥ बहू नाम या रामनामीं तुळेना ॥ अभाग्या
नरा पामरा तें कळेना ॥ विषा औषधा घेतलें पार्वतीशें ॥ जिवा
मानवा किंकरा कोण पुसे ॥ ८२ ॥ जेणें जाळिला काम तो राम
ध्यातो ॥ उमेसीं अती आदरें गूण गातो ॥ बहु ज्ञान वैराग्य साम-
र्थ्य जेथें ॥ परीं अंतरीं रामविश्वास तेथें ॥ ८३ ॥ विठोनें शिरीं वा-
हिला देवराणा ॥ तया अंतरीं ध्यास रे त्यास नेणा ॥ निवाला स्वयें
तापसी चंद्रमौळी ॥ जिवा सोडवी राम हा अंतकाळीं ॥८४॥ भजा
राम विश्राम योगेश्वराचा ॥ जपू नेमिला नेम गौरीहराचा ॥ स्वयें
नीववी तापसी चंद्रमौळी ॥ तुह्मां सोडवी राम हा अंतकाळीं ॥८५॥
मुखीं राम विश्राम तेथें चि आहे ॥ सदानंद आनंद सेवोनि राहे ॥
तया वीण तो शीणसंदेहकारी ॥ निदिध्यास हें नाम शोकापहारी
॥८६॥ मुखीं राम त्या काम बाधूं शकेना ॥ गुणें इष्ट धारिष्ट त्याचें
चुकेना ॥ हरीभक्त तो सक्त कामासि मारी ॥ जगीं धन्य तो मारुती
ब्रह्मचारी ॥८७॥ बहू चांगलें नाम या राघवाचें ॥ अती साजिरें स्व-
ल्प सोपें फुकाचें ॥ करी मूळ निर्मूळ घेतां भवाचें ॥ जिवां मानवां हें
चि कैवल्य साचें ॥ ८८ ॥ जनीं भोजनीं नाम वाचे वदावें ॥ अती
आदरें गद्य घोषें ह्मणावें ॥ हरीचिंतनें अन्न जेवीत जावें ॥ तरी श्री-
हरी पाविजेतो स्वभावें ॥ ८९ ॥ नये रामवाणी तया थोर हानी ॥
जनीं व्यर्थ प्राणी तया नाम कानीं ॥ हरीनाम हें वेदशास्त्रीं पुराणीं ॥
बहू आगळी बोलिली व्यासवाणी ॥ ९० ॥ नको वीट मानूं रघूना-
यकाचा ॥ अती आदरें बोलिजे राम वाचा ॥ न वेंचे मुखीं सांपडे
रे फुकाचा ॥ करीं घोष त्या जानकीवल्लभाचा ॥९१॥ जयजय०॥
अती आदरें सर्वही नामघोषें ॥ गिरीकंदरीं जाइजे दूरदोशे ॥ हरू
तुष्टतू तोषला नामघोषें ॥ विशेषें हरा मानसीं रामपीसें ॥९२॥ ज-

१ संसार.

गीं पाहतां राम हा अन्नदाता ॥ तया लागली तत्वता सारचिंता ॥ तयाचें मुखीं नाम घेतां फुकाचें ॥ मना सांग पां रे तुझें काय वेंचे ॥९३॥ तिन्ही लोक जाळूं शके कोप येतां ॥ निवाला हरू तो मुखें नाम घेतां ॥ जपे आदरें पार्वती विश्वमाता ॥ ह्मणा रे ह्मणा तें चि हें नाम आतां ॥ ९४ ॥ अजामेळ पापी वदे पुत्रकामें ॥ तया मुक्ति नारायणाचेनि नामें ॥ शुका कारणें कुंटिणी रामवाणी ॥ मुखें बोलतां ख्याति झाली पुराणीं॥९५॥महाभक्त प्रऱ्हाद हा दैत्यकुळीं॥ जपे रामनामावळी नित्यकाळीं ॥ पिता पापरूपी तया देखवेना ॥ जनीं दैत्य तो नाम मुखें ह्मणे ना॥९६॥मुखीं राम नाहीं तया मुक्ति कैंची ॥ अहंतागुणें यातना ते फुकाची ॥ पुढें अंत येईल तो दैन्यवाणा ॥ ह्मणोनी ह्मणा रे ह्मणा देवराणा ॥९७॥ हरीनाम नेमस्त पाषाण तारी ॥ बहू तारिले मानवी देहधारी॥ तया रामनामीं सदा जो विकल्पी ॥ वदे ना कदा जीव तो पापरूपी ॥ ९८॥ जगीं धन्य वाराणसी पुण्यरासी ॥ तये माजि जातां गती पूर्वजांसी ॥ मुखीं रामनामावळी नित्यकाळीं॥जिवां हीत सांगे सदा चंद्रमौळी॥९९॥ यथासांग तें कर्म कांहीं घडेना॥घडे धर्म तो पुण्यगांठी पडेना॥दया पाहतां सर्वभूतीं असे ना ॥ फुकाचें मुखीं नाम तें ही वसेना॥१००॥ जया नावडे नाम त्या यम जाची ॥ विकल्पें उठे तर्क त्या नर्क ची ची॥ ह्मणोनी अती आदरें नाम घ्यावें ॥ मुखें बोलतां दोष जाती स्वभावें ॥ १ ॥ अती लीनता सर्व भावें स्वभावें ॥ जना सज्जना लागिं संतोषवावें ॥ देहे कारणीं सर्व लावीत जावें॥ सगूणीं अती आदरेंशीं भजावें ॥ २ ॥ हरीकीर्तनीं प्रीति रामीं धरावी ॥ देहेबुद्धि नीरूपणें वीसरावी॥परद्रव्य आणीक कांता परावी॥यदर्थीं स्वयें सांडि जीवीं करावी ॥ ३ ॥ क्रियेवीण नाना परी बोलिजेतें ॥ परी चित्त दुश्चित्त तें लाजवीतें ॥ मना कल्पना धीट सैराट धांवे ॥ तया

---

१ स्वच्छंदानें.

मानवा देव कैसेनि पावे ॥ ४ ॥ जयजय० ॥ विवेकें क्रिया आपुली पालटावी ॥ अती आदरें शुद्ध कीया धरावी ॥ जगीं बोलण्यासारिखें चाल बापा ॥ मना कल्पना सोडिं संसारतापा ॥५॥ बरी स्नानसंध्या करीं एकनिष्ठा ॥ विवेकें मना आवरीं स्थानभ्रष्टा॥ दया सर्वं भूतीं जया मानवाला ॥ सदा प्रेमळू भक्तिभावें निवाला ॥ ६ ॥ मना कोप आरोपणा ते नसावी॥मना बुद्धि हे साधुसंगीं वसावी ॥ मना दुष्ट चांडाळ तो संग त्यागीं ॥ मना होइं रे मोक्षभागीं विभागी ॥७॥ सदा सर्वदा सज्जनाचेनि योगें ॥ क्रिया पालटे भक्तिभावार्थ लागे ॥ क्रियेवीण वाचाळता ते निवारीं ॥ तुटे वाद संवाद तो हीतकारी ॥ ८ ॥ जनीं वाद वेवाद सोडोनि द्यावा ॥ जनीं सूखसंवाद सूखें करावा ॥ जनीं तोचि तो शोकसंतापहारी ॥ तुटे वाद संवाद तो हीतकारी ॥ ९ ॥ तुटे वाद संवाद त्यातें ह्मणावें ॥ विवेकें अहंभाव त्यातें जिणावें॥ अहंतागुणें वाद नाना विकारी॥तुटे वाद संवाद तो हीतकारी ॥ १० ॥ हिता कारणें बोलणें सत्य आहे ॥ हिता कारणें सर्व शोधोनि पाहें ॥ हिता कारणें बंड पाषाण वारी॥ तुटे वा० ॥ ११ ॥ जनीं सांगतां ऐकतां जन्म गेला ॥ परी वादवेवाद तैसाचि ठेला॥उठे संशयो वाद हा दंभहारी ॥ तुटे वा०॥१२॥ जनीं हीत पंडीत सांडीत गेले ॥ अहंतागुणें ब्रह्मराक्षस झाले ॥ तयाहूनि वित्पन्न तो कोण आहे ॥ मना सर्व जाणीव सोडोनि राहें ॥१३॥ फकाचे मुखीं बोलतां काय वेंचे ॥ दिसेंदीस अभ्यंतरीं गर्व सांचे ॥ क्रिये वीण वाचाळता व्यर्थ आहे ॥ विचारें तुझा तूंच शोधूनि पाहें ॥ १४ ॥ तुटे वाद संवाद तेथें करावा ॥ विवेकें अहंभाव तो पाल्टावा ॥ जनीं बोलण्या सारिखें आचरावें ॥ क्रिया पालटे भक्तिपंथें चि जावें ॥१५॥ बहू शापितां कष्टला अंबऋषी ॥ तयाचे स्वयें श्रीहरी जन्म सोशी ॥ दिल्हा क्षीरसिंधू तया ऊपमा-

१ जिंकावें. २ उपमन्यूला.

नीं॥ नुपेक्षी कदा देव भक्ताभिमानी॥१६॥धुरू लेंकरूं बापुडें दैन्य-
वाणें॥कृपा भाकितां दीधली भेटि जेणें ॥ चिरंजीव तारागणीं प्रेम-
खाणी ॥ नुपेक्षी कदा देव भक्ताभिमानी ॥ १७ ॥ जय जय० ॥ ग-
जेंद्रू महासंकटीं वांस पाहे ॥ तया कारणें श्रीहरी धांवताहे ॥
उडी घातली जाहला जीवदानी ॥ नुपेक्षी क० ॥ १८ ॥ अजामेळ
पापी तया अंत आला ॥ कृपाळूपणें तो जनीं मुक्त केला ॥ अनाथा-
सि आधार हा चक्रपाणी ॥ नुपेक्षी क० ॥ १९ ॥ विधी कारणें जा-
हला मत्स्य वेगीं ॥ धरी कूर्मरूपें धरा पृष्ठभागीं॥जना रक्षणा का-
रणें नीचयोनी ॥ नुपेक्षी क० ॥२०॥ महाभक्त प्ऱ्हाद हा कष्टवी-
ला ॥ ह्मणोनी तया कारणें सिंह झाला ॥ नये ज्वाळ वीशाळ सं-
न्नीध कोणी ॥ नुपेक्षी क० ॥ २१ ॥ कृपा भाकिता जाहला वज्र-
पाणी ॥ तया कारणें वामनू चक्रपाणी ॥ द्विजा कारणें भार्गवू चा-
पपाणी ॥ नुपेक्षी क० ॥ २२ ॥अहल्या सती लागि आरण्यपंथें ॥
कुडावा पुढें देव बंदीं तयांतें ॥ बळें सोडितां घाव घाली निशाणीं॥
नुपेक्षी क० ॥ २३ ॥ तये द्रौपदी कारणें लागवेगें॥ बळें धांवतू
सर्व सोडोनि मागें ॥ कली लागिं झाला असे बौद्ध मौनी ॥ नुपेक्षी
क० ॥२४॥ अनाथा दिना कारणें जन्मताहे ॥ कलंकी पुढें देव हो-
णार आहे ॥ जया वर्णितां शीणली वेदवाणी ॥ नुपेक्षी क०॥२५॥
जना कारणें देव लीलावतारी॥बहू तारिले मानवां देहधारी॥तया
नेणती ते जनीं पापरूपी॥दुरात्मे महा नष्ट चांडाळ पापी ॥ २६ ॥
जगीं धन्य तो राममूखें निवाला॥कथा ऐकतां सर्व तल्लीन झाला॥
देहेभावना रामबोधें उडाली॥मना वासना रामरूपीं बुडाली॥२७॥
मना वासना वासुदेवीं वसों दे ॥ मना कामना कामसंगीं नसों दे ॥
मना कल्पना वाउगी ते न कीजे ॥ मना सज्जना राघवीं वस्ति
कीजे ॥ २८ ॥ गती कारणें संगती सज्जनांची ॥ मती पालटे कू-

१ वाट. २ रक्षण. ३ तत्काळ.

मती दुर्जनांची ॥ रतीनायिकेचा पती नष्ट आहे॥ ह्मणोनी मनातीत होवोनि राहें ॥ २९ ॥ मना अल्प संकल्प तो ही नसावा ॥ मना सत्यसंकल्प जीवीं वसावा ॥ मना जल्पवीकल्प तो ही त्यजावा ॥ रमाकांत एकांतकाळीं भजावा ॥ १३ ॥ जयजय० ॥ भजाया जनीं पाहतां राम एकू ॥ करीं बाण एकू मुखीं शब्द एकू ॥ क्रिया पाहतां उद्धरे सर्व लोकू ॥ धरा जानकीनायकाचा विवेकू ॥ ३१ ॥ विचारोनि बोले विवंचोनि चाले ॥ तयाचेनि संतप्त ते ही निवाले ॥ बरें शोधिल्या वीण बोलूं नको हो ॥ सदा चालणें शुद्ध नेमस्त राहो ॥३२॥ हरीभक्त वीरक्त¹ विज्ञानराशी ॥ जेणें मानसीं स्थापिलें निश्चयासी ॥ तया दर्शनें स्पर्शनें पुण्य जोडे ॥ तया भाषणें नष्ट संदेह मोडे ॥ ३३ ॥ नसे गर्व अंगीं सदा वीतरागी ॥ क्षमा शांति भोगी दया दक्ष योगी ॥ नसे लोभ ना क्षोभ ना दैन्यवाणा ॥ इहीं लक्षणीं जाणिजे योगिराणा ॥३४॥ धरीं रे मना संगती सज्जनाची॥जेणें वृत्ति हे पालटे दुर्जनाची ॥ बळें भाव सद्वृत्ति सन्मार्ग लागे ॥ महाक्रूर हा काळ विक्राळ भंगे ॥३५॥ भयें व्यापिलें सर्व ब्रह्मांड आहे ॥ भयातीत तें संत आनंत पाहें ॥ जया पाहतां द्वैत कांहीं असेना ॥ भयें मानसीं सर्वथा ही वसेना ॥ ३६ ॥ जिवां श्रेष्ठ ते स्पष्ट सांगोनि गेले ॥ परी जीव अज्ञान तैसे चि ठेले ॥ देहेबुद्धिचा निश्चयो जो ढळेना ॥ जुनें ठेवणें मीपणें तें कळे ना ॥ ३७ ॥ भ्रमें नाढळे वित्त तें गुप्त झालें ॥ जिवा जन्मदारिद्र्य ठाकोनि आलें ॥ देहेबुद्धिचें कर्म खोटें गळे ना ॥ जुनें ठेवणें मीपणें तें कळे ना ॥ ३८ ॥ पुढें पाहतां सर्व ही कोंदलेंसे ॥ अभाग्या नरा दृश्य पाषाण भासे ॥ अभावें कदा पुण्य गांठीं पडे ना ॥ जुनें ठे० ॥ ३९ ॥ जयाचें तया चूकलें प्राप्त नाहीं॥ गुणा गोविलें जाहलें दुःख देहीं ॥ गुणा वेगळी वृत्ति ते ही वळे ना॥ जुनें ठे० ॥ ४० ॥ ह्मणे दास दासत्व त्याचें करावें ॥ जगीं जा-

---

१ विरक्त.

णता पाय त्याचे धरावे ॥ गुरू अंजनें वीण तें आकळे ना ॥ जुनें ठे० ॥ ४१ ॥ कळे ना कळे ना कळे ना कळे ना ॥ ढळे ना ढळे संशयो ही ढळे ना ॥ गळे ना गळे ना अहंता गळे ना ॥ बळें आकळे ना वळे ना वळे ना ॥ ४२ ॥ अविद्यागुणें मानवा ऊमजे ना ॥ भ्रमें चूकलें हीत तें पाविजे ना ॥ परीक्षे विणें बांधिलें दृढ नाणें ॥ परी सत्य मिथ्या असें कोण जाणे ॥ ४३ ॥ जय जय० ॥ जगीं पाहतां साच तें काय आहे ॥ अती आदरें सर्व शोधोनि पाहें ॥ पुढें पाहतां पाहतां देव जोडे ॥ भ्रमें भ्रांति अज्ञान हें सर्व मोडे ॥ ४४ ॥ सदा वीषयो चिंतितां जीव गेला ॥ अहंभाव अज्ञान जन्मास आला ॥ विवेकें सदा स्वस्वरूपीं भरावें ॥ जिवा ऊगमीं जन्म नाहीं स्वभावें ॥४५॥ दिसे लोचनीं तें नसे कल्प कोडी ॥ अकस्मात आकारलें माळ मोडी ॥ पुढें सर्व जाईल कांहीं न राहे ॥ मना संत आनंत शोधोनि पाहें ॥ ४६ ॥ तुटे ना फुटे ना चळे ना ढळे ना ॥ सदा संचलें मीपणें तें कळे ना ॥ तया एकरूपासि दूजें न साहे ॥ मना संत आनंत शोधोनि पाहें ॥ ४७ ॥ निराकार आकार ब्रह्मादिकांचा ॥ जया सांगतां शीणली वेदवाचा ॥ विवेकें तदाकार होवोनि राहें ॥ मना० ॥ ४८ ॥ जगीं पाहतां चर्मचक्षीं न लक्षे ॥ जगीं पाहतां ज्ञानचक्षीं निरक्षे ॥ जनीं पाहतां पाहणें जात आहे ॥ मना० ॥४९॥ नसे पीत ना श्वेत ना श्याम कांहीं ॥ नसे व्यक्त अव्यक्त ना नीळ नाहीं ॥ ह्मणे दास विश्वासतां मुक्ति लाहे ॥ मना० ॥ ५० ॥ खरें शोधितां शोधितां शोधिताहे ॥ मना बोधितां बोधितां बोधिताहे ॥ परी सर्व ही सज्जनाचेनि योगें ॥ बरा निश्चयो पाविजे स्वानुरागें ॥ ५१ ॥ मही निर्मिली देव तो ओळखावा ॥ जया पाहतां मोक्ष तत्काळ जीवा ॥ तया निर्गुणा लागिं गुणीं पहावें ॥ जगीं संग सोडोनि सूखें रहावें ॥ ५२ ॥ नव्हे कार्यकर्ता नव्हे

---

१ पाहिला जातो.

सृष्टिभर्ता ॥ परे हून पर्ता न लिंपे विवर्ता ॥ तया निर्विकल्पासि क-ल्पीत जावें ॥ जगीं संग सोडोनि सूखें रहावें ॥ ५३ ॥ बहूतां परी कूसरीतत्वझाडा ॥ परी अंतरीं पाहिजे तो निवाडा ॥ मना सार साचार तें वेगळें रे ॥ समस्तां मधें एक तें आगळें रे ॥ ५४ ॥ नव्हे पिंडज्ञानें नव्हे तत्वज्ञानें ॥ समाधान कांहीं नव्हे तानमानें ॥ नव्हे योगयागें नव्हे भोगत्यागें ॥ समाधान तें सज्जनाचेनि योगें ॥ ५५ ॥ महावाक्यतत्वादिकें पंचिकर्णें ॥ खुणें पाविजे संतसंगें विवर्णें ॥ द्वितीयेसि संकेत जो दाविजेतो ॥ तया सांडुनी चंद्रमा भाविजे तो ॥ ५६ ॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥ दिसे ना जनीं तें चि शोधोनि पाहें ॥ बरें पाहतां गूज तेथें चि आहे ॥ करीं घेउं जातां कदा आकळे ना ॥ जनीं सर्व कोंदाटलें तें कळे ना ॥ ५७ ॥ ह्मणे जाणता तो जनीं मूर्ख पाहें ॥ अतर्क्यासि तर्की असा कोण आहे ॥ जनीं मीपणें पाहतां पाहवे ना ॥ तया लक्षितां वेगळें राहवे ना ॥ ५८ ॥ बहू शास्त्र धुंडाळितां वाड आहे ॥ जनीं निश्चयो एक तो ही न साहे ॥ मती मांडती शास्त्रशोधें विरोधें ॥ गती खुंटती ज्ञान-बोधें प्रबोधें ॥ ५९ ॥ स्मृति न्याय मीमांसकें तर्क शास्त्रें ॥ श्रुती वेदवेदांतवाक्यें विचित्रें ॥ स्वयें शेष मौनावला स्थीर राहे ॥ मना संत आनंत शोधोनि पाहें ॥ ६० ॥ जेणें मक्षिका भक्षिली जाणि-वेची ॥ तया भोजनाची रुची प्राप्त कैंची ॥ अहंभाव ज्या मानसींचा विरेना ॥ तया ज्ञान हें अन्न पोटीं जिरे ना ॥ ६१ ॥ नको रे मना वाद हा खेदकारी ॥ नको रे मना भेद नाना विकारी ॥ नको रे मना शीकवूं पूढिलांसी ॥ अहंभाव जो राहिला तूज पाशीं ॥ ६२ ॥ अ-हंतागुणें सर्व ही दुःख होतें ॥ मुखें बोलिजे ज्ञान तें व्यर्थ जातें ॥ सुखें राहतां सर्व ही सूख आहे ॥ अहंता तुझी तूं च शोधूनि पाहें ॥ ६३ ॥ अहंतागुणें नीति सांडी विवेकी ॥ अनीतीबळें श्लाघ्यता सर्व

---

१ मिथ्या भ्रमाला. २ अधिक.

लोकीं ॥ परी सर्व ही अंतरीं साक्ष येते ॥ प्रमाणांतरें बुद्धि सांडोनि जाते ॥ ६४ ॥ देहेबुद्धिचा निश्चयो दृढ झाला ॥ देहातीत तें हीत सांडीत गेला ॥ देहेबुद्धि ते आत्मबुद्धी करावी ॥ सदा संगती सज्जनाची धरावी ॥ ६५ ॥ मनें कल्पिला वीषयो सोडवावा ॥ मनें देव निर्गूण तो आठवावा ॥ मना कल्पिती कल्पना ते सरावी ॥ सदा संगती सज्जनाची धरावी ॥ ६६ ॥ देहादीक प्रापंच हा चिंतियेला ॥ परीं अंतरीं लोभ निश्चीत ठेला ॥ हरीचिंतनें मुक्तिकांता वरावी ॥ सदा० ॥६७॥ बरा निश्चयो शाश्वताचा करावा ॥ ह्मणे दास संदेह तो वीसरावा ॥ घडीनें घडी सार्थकाची करावी ॥ सदा० ॥ ६८ ॥ अहंकार विस्तारला या देहाचा ॥ स्त्रिया पुत्रमित्रादिकें या मोहाचा ॥ बळें भ्रांति हे जन्मचिंता हरावी ॥ सदा० ॥ १६९ ॥ जय जय० ॥ करी वृत्ति जो संत तो संत जाणा ॥ दुराशागुणें जो नव्हे दैन्यवाणा ॥ उपाधी देहेबुद्धि ते वाढवीते ॥ परी सज्जना केंवि बाधूं शके ते ॥ ७० ॥ नसे अंत आनंत संता पुसावा ॥ अहंकार विस्तारला नीरसावा ॥ गुणें वीण निर्गूण तो आठवावा ॥ देहेबुद्धिचा आठंऊ[1] नाठवावा ॥ ७१ ॥ देहेबुद्धि हे ज्ञानबोधें त्यजावी ॥ विवेकें तया वस्तुची भेटि घ्यावी ॥ तदाकारि हे वृत्ति नाहीं स्वभावें ॥ ह्मणोनी सदा तें चि शोधीत जावें ॥७२॥ असे सार साचार तें चोरिलेंसे ॥ इहीं लोचनीं पाहतां दृश्य भासे ॥ निराभास निर्गूण तें आकळेना ॥ अहंतागुणें कल्पितां ही कळेना ॥ ७३ ॥ स्फुरे वीषयीं कल्पना ते अविद्या ॥ स्फुरे ब्रह्म रे जाण माया सुविद्या ॥ मुळीं कल्पना दो रुपें ते चि झाली ॥ विवेकें तरी स्वस्वरूपीं निमाली ॥ ७४ ॥ स्वरूपीं उदेला अहंकार राहो ॥ तेणें सर्व आच्छादिलें व्योम[2] पाहो ॥ दिशा पाहतां ते निशी वाटताहे ॥ विवेकें विचारें विवंचोनि पाहें ॥ ७५ ॥ जया चक्षुनें

---

१ स्मरण. २ आकाश.

लक्षितां लक्षवेना ॥ भवा भक्ष तो राक्षितां रक्षवेना ॥ क्षयातीत तो अक्षयीं मोक्ष देतो ॥ दयादक्ष तो साक्षिनें पक्ष घेतो ॥ ७६ ॥ विधी निर्मितां लीहितो सर्व भाळीं ॥ परी लीहितो कोण त्याचे कपाळीं ॥ हरू जाळितो लोक संहारकाळीं ॥ परी शेवटीं शंकरा कोण जाळी ॥ ७७ ॥ जगीं द्वादशादित्य ते रुद्र अक्रा ॥ असंख्यात संख्या करी कोण शक्रा ॥ जगीं देव धुंडाळितां आढळेना ॥ जगीं मुख्य तो कोण कैसा कळेना ॥ ७८ ॥ तुटे ना फुटे ना कदा देवराणा ॥ चळे ना ढळे ना कदा दैन्यवाणा ॥ कळे ना कळे ना कदा लोचनासी ॥ वसे ना दिसे ना जना मीपणासी ॥ ७९ ॥ जया मानला देव तो पूजिताहे ॥ परी देव शोधोनि कोणी न पाहे ॥ जनीं पाहतां देव कोट्यानुकोटी ॥ जया मानली भक्ति जे ते च मोठी ॥ ८० ॥ तिन्ही लोक जेथोनि निर्माण झाले ॥ तया देवरायासि कोणी न बोले ॥ जगीं थोरला देव तो चोरलासे॥ गुरू वीण तो सर्वथा ही न दीसे ॥८१॥गुरू पाहतां लक्ष कोट्यानुकोटी ॥ बहूसाल मंत्रावळी शक्ति मोठी ॥ मनीं कामना चेटकी घातमाता॥जगीं व्यर्थ रे तो नव्हे मोक्षदाता॥१८२॥जय०॥नव्हे चेटकू चाळकू द्रव्यभोंदु॥नव्हे मत्सरू निंदकू भक्तिमंदू ॥नव्हे उन्मतू वेसनीं संगबाधू ॥ जगीं ज्ञानिया तो चि साधू अगाधू॥८३॥ नव्हे वाउगी चाउटी काम पोटीं॥क्रिये वीण वाचाळता ते चि मोठी मुखें बोलिल्या सारखें चालताहे ॥ मना सद्गुरू तो चि शोधून पाहें ॥ ८४ ॥ जगीं भक्त ज्ञानी विवेकी विरागी ॥ कृपाळू मनस्वी क्षमावंत योगी ॥ प्रभू दक्ष वित्पन्न चातुर्य जाणे ॥ तयाचेनि योगें समाधान बाणे ॥ ८५ ॥ नव्हे तें चि झालें नसे तें चि आलें ॥ कळों लागलें सज्जनाचेनि बोलें ॥ अनिर्वाच्य तें वाच्य वाचे वदावें ॥ मना संत आनंत शोधोनि पाहें ॥ ८६ ॥ लपावें अती आदरें रा-

---

१ ठसे.

मरूपीं ॥ भयातीत निश्चिंत ये स्वस्वरूपीं ॥ कदा तें जनीं पाहतां ही दिसेना ॥ सदा ऐक्य तें भिन्नभावें वसेना ॥ ८७ ॥ सदा सर्वदा राम सन्नीध आहे ॥ मना सज्जना सत्य शोधोनि पाहें ॥ अं-खंडीत भेटे रघूराजयोगू ॥ मना सांडिरे मीपणाचा वियोगू ॥८८॥ मतें पिंडब्रह्मांड हें ऐक्य आहे ॥ परी सर्वही स्वस्वरूपीं न साहे ॥ मना भासलें सर्व कांहीं पहावें ॥ परी संग सोडूनि सूखी रहावें ॥ ८९ ॥ देहेभान हें ज्ञानशस्त्रें खुडावें ॥ विदेहीपणें भक्तिपंथेंचि जावें ॥ विवेकें बळें निंद्य सर्वं त्यजावें ॥ अती प्रीतिनें सज्जनातें भजावें ॥ ९० ॥ देहेबुद्धिचा निश्चयो ज्या ढळेना ॥ तया ज्ञान कल्पांतकाळीं कळे ना ॥ परब्रह्म तें मीपणें आकळेना ॥ मनीं शून्य अज्ञान हें मावळेना ॥ ९१ ॥ मना नाकळे नाढळे रूप ज्याचें ॥ दुजे वीण तें ध्यान सर्वोत्तमाचें ॥ तया वीण तो हीन दृष्टांत पाहें ॥ तिथें संग निःसंग दोन्ही न साहे ॥९२॥ नव्हे जाणतां नेणतां देवराणा ॥ नये वर्णितां वेदशास्त्रां पुराणां ॥ नसे दृश्य अदृश्य साक्षी तयाचा ॥ श्रुती नेणती नेणती अंत ज्याचा ॥९३॥ वसे हृदयीं देव तो कोण कैसा ॥ पुसे साधकू आदरें प्रश्न ऐसा ॥ देहे टाकितां देव कोठें रहातो ॥ पुन्हा मागुता ठाव कोठें पहातो ॥ ९४ ॥ वसे हृदयीं देव तो जाण ऐसा ॥ नभाचे परि व्यापकू जाण तैसा ॥ सदा संचला येत ना जात कांहीं ॥ तया वीण कोठें रिता ठाव नाहीं ॥ ९५ ॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥ नभीं वावरे जो अणू रेणु कांहीं ॥ रिता ठाव या राघवा वीण नाहीं ॥ तया पाहतां पाहतां तें चि झालें ॥ तिथें लक्ष आलक्ष सर्वे बुडालें ॥ ९६ ॥ नभा सारिखें रूप या राघवाचें ॥ मनीं चिंतितां मूळ तूटे भवाचें ॥ तया पाहतां देहबुद्धी उरे ना ॥ सदा सर्वदा आर्त पोटीं पुरे ना ॥ ९७ ॥ नभें व्यापिलें सर्व ब्रह्मांड आहे ॥ रघूनायका ऊपमा ते न साहे ॥ दुजे वीण जो तो चि तो

---

१ सर्व.

हा स्वभावें ॥ तया व्यापकू व्यर्थ कैसें ह्मणावें ॥ ९८ ॥ कळे आकळे रूप तें ज्ञान होतां ॥ तिथें आटली सर्वसाक्षी अवस्था ॥ मना उन्मनी शब्द कुंठीत राहे ॥ तिथें संग निःसंग दोन्ही न साहे ॥ ९९ ॥ अती जीर्ण विस्तीर्ण तें रूप आहे ॥ तिथें तर्क संपर्क दोन्ही न साहे ॥ अती गूढ तें दृढ तत्काळ सोपें ॥ दुजे वीण तें खूण स्वामिप्रतापें ॥ २०० ॥ कदा ओळखी माजि दूजें दिसे ना ॥ मना मानसीं द्वैत कांहीं असेना ॥ बहूता दिसां आपुली भेटि झाली ॥ विदेहीपणें सर्व काया निवाली ॥ १ ॥ मना गूज रे तुज हें प्राप्त झालें ॥ परी पाहिजे अंतरीं यत्न केले ॥ सदा श्रवणें पाविजे निश्चयासी ॥ धरीं सज्जनी संगती धन्य होसी ॥ २ ॥ मना सर्व ही संग सोडोनि द्यावा ॥ अती आदरें सज्जनाचा धरावा ॥ जयाचेनि संगें महादुःख भंगे ॥ जगीं साधनें वीण सन्मार्ग लागे ॥ ३ ॥ मना संग हा सर्वसंगाशि तोडी ॥ मना संग हा मोक्ष तत्काळ जोडी ॥ मना संग हा साधका शीघ्र सोडी ॥ मना संग हा द्वैत निःशेष मोडी ॥ ४ ॥ मनाची शतें ऐकतां दोष जाती ॥ मतीमंद ते साधना योग्य होती ॥ चढे ज्ञानवैराग्यसामर्थ्य अंगीं ॥ ह्मणे दास विश्वासतां मुक्ति भोगी ॥ २०५ ॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ नंतर दासबोधाचे दोन समास नित्य वाचावे, निरूपणपूर्वक चालू असल्यास नियम नलगे ॥ महारुद्रहनुमते श्रीसद्गुरुसीतारामाभ्यां नमः ॥ गणेशशारदाचैवसद्गुरु सज्जनस्तथा ॥ आराध्यदैवतंगुह्यंसर्वंमेरघुनंदनः ॥ १ ॥

॥ गणेश शारदा सद्गुरू ॥ संत सज्जन कुळेश्वरू ॥ सर्व ही माझा रघुवीरू ॥ सद्गुरुरूपें ॥ १ ॥ माझें आराध्यदैवत ॥ परम गुह्य गुह्यातीत[1] ॥ गुह्यपणाची मात ॥ न चले तेथें ॥ २ ॥

---

१ गुह्याच्या ही पलीकडे (अतिगुह्य).

॥ श्लोक ॥ योजातोमरुदंगजोक्षितितलेसंबोधयन्सज्जनान् ॥ ग्रंथंयोरचयन्सुपुण्यजनकंश्रीदासबोधाभिधम् ॥ यःकीर्त्यापठनेनसर्वविदुषांस्त्रांतापहारीसदा ॥ सोऽयंमुक्तिकरःक्षितौविजयते श्रीरामदासोगुरुः ॥ १ ॥ ॥ दासबोध वाचावा ॥ ॥ श्रीराम ॥

॥ आरती दासबोधाची ॥ वेदांतसंमतीचा काव्यसिंधू भरला ॥ श्रुतिशास्त्रग्रंथगीतासाक्षसंगमू केला ॥ महानुभावसंतजनीं अनुभव चाखिला ॥ अज्ञानजडजीवां मार्ग सुगम केला ॥ जयजया दासबोधा ॥ ग्रंथराजा प्रसिद्धा आरती ओंवाळीन ॥ विमळज्ञान बाळबोधा ॥ जयजया० ॥ १ ॥ नवविधभक्तिपंथें रामरूपानुभवी ॥ चातुर्यनिधि मोठा मायाचक्र उगवी ॥ हरिहरहृदयींचें गुह्य प्रकट दावी ॥ बद्ध चि सिद्ध झालें असंख्यात मानवी ॥ जयजया० ॥२॥ वीस ही दशकींचा अनुभव जो पाहे ॥ नित्यनेमें विवरीतां स्वयें ब्रह्म चि होये ॥ अपार पुण्य गांठीं तरी श्रवण लाहे ॥ कल्याण लेखकाचें भावगर्भ हृदयीं ॥ ज० ॥ ३ ॥ सीताकांतस्म० ॥

॥ नंतर पंचपदी करावी ॥ अथ सद्गुरूचें ध्यान ॥ ब्रह्मानंदंपरमसुखदंकेवलंज्ञानमूर्तिंद्वंद्वातीतंगगनसदृशंतत्त्वमस्यादिलक्ष्यम् ॥ एकंनित्यंविमलमचलंसर्वधीसाक्षिभूतंभावातीतंत्रिगुणरहितंसद्गुरुंतंनमामि ॥ १ ॥

॥नामावळी॥ विमळवाचा दे रे राम ॥ विमळ करणी दे रे राम॥ प्रसंगओळखी दे रे राम॥ धूर्त कळा मज दे रे०॥हितकारक तें दे रे राम ॥ जनसुखकारक० ॥ अंतरपारख०॥ बहुजनमैत्री०॥ विद्यावैभव०॥ उदासीनता०॥मागों नेणें तें०॥मज न कळे तें०॥तुझी आवडी०॥ दास ह्मणे मज० ॥ जयजय०॥२॥ संगीत गायन दे रे० ॥ आलापगोडी ०॥ धातमात मज० ॥ अनेकधाटी०॥ रसाळमुद्रा०॥ जाडकथा० ॥ हस्तकटाळी० ॥ नृत्यकळा० ॥ प्रबंधसरळी०॥ शा-

ळदमनोहर० ॥ सावधपण मज० ॥ बहु पाठांतर० ॥ दास ह्मणे मज० ॥ जयजय० ॥३॥ पावन भिक्षा दे रे राम॥दीनदया मज०॥ अभेदभक्ति० ॥ आत्मनिवेदन० ॥ तद्रूपता मज दे० ॥ अर्थारोहण दे० ॥ सज्जनसंगति० ॥ अलिप्तपण म० ॥ ब्रह्मानुभव दे० ॥ अनन्यसेवा० ॥ मज विण तूं मज दे० ॥ दास ह्मणे० ॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥ ॥ रामा हो जयरामा हो ॥ पतितपावन पूर्णकामा हो ॥ १ ॥ नाथा हो दीननाथा हो ॥ तुझिये चरणीं राहो माथा हो ॥ २ ॥ बंधु हो दीनबंधु हो ॥ रामदास ह्मणे कृपासिंधु ॥ ३ ॥

॥ अभंग ॥१॥ राम गावा राम ध्यावा ॥ राम जीवींचा विसावा ॥ १ ॥ कल्याणाचें जें कल्याण ॥ रघुरायाचें गुणगान ॥ २ ॥ मंगळाचें जें मंगळ ॥ राम कौसल्येचा बाळ ॥ ३ ॥ राम कैवल्याचा दानी ॥ रामदासा अभीमानी ॥ ४ ॥

॥ भजन ॥ रामदास गुरु माझे आई॥मजला ठाव द्यावा पायीं ॥१॥

॥ अभंग ॥ २ ॥ छत्रसुखासनीं अयोध्येचा राजा ॥ नांदतसे माझा मायबाप ॥ १ ॥ माझा मायबाप त्रैलोकीं समर्थ ॥ सर्व मनोरथ पूर्ण करी ॥ २ ॥ पूर्णप्रतापाचा कैवारी देवांचा ॥ नाथ अनाथांचा स्वामी माझा ॥ ३ ॥ स्वामी माझा राम योगीया विश्राम ॥ सांपडलें वर्म थोर भाग्यें॥४॥थोर भाग्य ज्याचें राम त्याचे कूळीं॥ संकटीं सांभाळी भावबळें ॥ ५ ॥ भावबळें जेणें धरीला अंतरीं ॥ तया क्षणभरी विसंबे ना ॥६॥ विसंबेना कदा आपूल्या दासांसी ॥ रामीरामदासीं कुळस्वामी ॥ ७ ॥

॥ भजन ॥ रघुपति राघव राजाराम॥पतितपावन सीताराम ॥

॥अभंग॥ ३ ॥ रत्नजडित सिंहासन ॥ वरी शोभे रघुनंदन ॥ १ ॥ वामांकीं ते सीताबाई ॥ जगज्जननी माझी आई ॥ २ ॥ पश्चाद्भागीं लक्ष्मण ॥ पुढें अंजनीनंदन ॥ ३ ॥ भरत शत्रुघ्न

भाई ॥ चौरें ढाळिति दोन्ही बाहीं ॥ ४ ॥ नळ नीळ जांबवंत ॥ अंगद सुग्रीव बिभीषण भक्त ॥ ५ ॥ देहबुद्धि नेणों कांहीं ॥ दास अंकित रामा पायीं ॥ ३ ॥

॥ अभंग ॥ ४ ॥ रविवार ॥ धन्य सूर्यवंश पुण्यपरायण ॥ सर्व ही सगुणसमुदाव ॥ १ ॥ समुदाव काय सांगूं श्रीरामाचा ॥ अंतरीं कामाचा लेश नाहीं ॥ २ ॥ लेश नाहीं तया बंधू भरतासी ॥ सर्व ही राज्यासी त्यागियेलें ॥ ३ ॥ त्यागियेलें अन्न केलें उपोषण ॥ धन्य लक्ष्मण ब्रह्मचारी ॥ ४ ॥ ब्रह्मचारी धन्य मारुती सेवक ॥ श्रीरामीं सार्थक जन्म केला ॥ ५ ॥ जन्म केला धन्य वाल्मीकऋषीनें ॥ धन्य तीं वचनें भविष्याचीं ॥६॥ भविष्य पाहतां धन्य बीभीषण ॥ राघवीं शरण सर्व भावें ॥ ७ ॥ सर्वभावें सर्व शरण वानर ॥ धन्य ते अवतार वीबूधांचे[1] ॥ ८ ॥ विबुधमंडन राम सर्वगुण ॥ अनन्य शरण रामदास ॥ ९ ॥

॥ भजन ॥ रामा रामा हो रामा ॥

॥ अभंग ॥ ५ ॥ दासाची संपत्ती राम सीतापती ॥ जिवाचा सांगाती राम एक ॥ १ ॥ राम एक माता राम एक पिता ॥ राम एक भ्राता सहोदर ॥ २ ॥ सहोदर विद्या वैभव कांचन ॥ सर्व हा स्वजन राम एक ॥ ३ ॥ राम एक स्वामी राम हा कैवारी ॥ लाभ या संसारीं राम एक ॥ ४ ॥ राम एक ज्ञान राम एक ध्यान ॥ राम समाधान रामदासीं ॥ ५ ॥

॥ भजन॥ तूं माय मी लेकरूं॥राघवा नको विसरूं रे नको वि०॥

॥ आरती रामाची ॥ किरीटकुंडलें माळा वीराजे ॥ झळझळ गंडस्थळ घननिळ तनु साजे ॥ घंटा किंकिणि अंबर अभिनव गति साजे ॥ अंदू वांकी तोडर नूपुर ब्रिद गाजे ॥ जय देव जय देव जय रघुवीरेशा ॥ आरती निर्जरवर ईशा जगदीशा ॥ जय० ॥१॥ रा-

---

1 देवांचे.

त्रिवलोचन मोचन सुरवरनरनारी ॥ परतरपर अभयंकर शंकरव रधारी ॥ भूषणमंडित ऊभा श्रीशंदकेवारी॥दासा मंडन खंडन भव-भय अपहारी ॥ २ ॥ जय देव० ॥

॥ आरती बहिरोबाची ॥ दक्षिणदेशा माजी भैरव तो देव ॥ क्षेत्रपाळ वंदी लोकत्रय भाव ॥ भक्तासी देखूनी चरणीं दे ठाव ॥ देवाचा तारक भैरवदेव ॥ जयदेव जयदेव जय भैरवदेवा ॥ सद्भावें आरती करितों मी देवा ॥ जय० ॥ १ ॥ वामांगीं जोगेश्वरि शोभे सुंदर ॥ कासे पीतांबर वाद्यांचा गजर ॥ भक्तासी देखोनि हरि कृपाकर ॥ रामदास चरणीं त्या मागे थार ॥ जय देव० ॥ २ ॥

॥ आरती खंडोबाची ॥ पंचानन हयवाहन सुरभूषणलीला ॥ खंडामंडित दंडितदानव अवलीळा ॥ मणिमल्ल मर्दूनी धूसर जो पिंवळा ॥ करिं कंकण बाशिंगें सुमनाच्या माळा ॥ जय देव जय देव जय जय मल्हारी ॥ वारीं दुर्जनवारी निंदक अपहारी॥जय०॥१॥ सुरवर संवर वर दे मज नाना देवा ॥ नाना नामें गाइन घडे तुझी सेवा ॥ अगणित गुण गावया वाटतसे हेवा ॥ फणिवर स्मरला जेथें नरपामरकेवा ॥ जय० ॥ २ ॥ रामस्मरणें शंकर हृदयीं नीवाला ॥ तो हा मदनांतक अवतार झाला॥या लागीं आवडीं भावें वर्णीला ॥ रामीरामदासा ॥ जिवलग भेटला ॥ जय० ॥ ३ ॥

॥ आरती कृष्णाजी ॥ करुणाकर गुणसागर गिरिवरधर देवें ॥ लीलानाटकवेष धरिला स्वभावें ॥ अगणितगुणलाघव हें कवणा ठावें ॥ व्रजनायक सुखदायक काय वर्णावें ॥ जय देव जय देव जय राधारमणा ॥ आरती वोवाळूं तुज नारायणा ॥ धृ० ॥ जय ॥ १ ॥ वृंदावन हरिभुवन नूतन तनु शोभे ॥ वक्रांगें श्रीरंगें यमुनातटिं शोभे ॥ मुनिजनमानसहारी जगजीवन ऊभे ॥ रविकुळटिळकदास पदरज त्या लाभे ॥ ज० ॥ २ ॥

---

१ देवांचा समूह करी.

॥ आरती केदराची ॥ जय देव जय देव जयति केदारा ॥ दासमंकट वारा भवभय अपहारा ॥ धृ० ॥ भागीरथिमुळ सीतळ हीमाचळवासी ॥ न लगत पळ दुर्जन खळ संहारी त्यासी ॥ तो हा हिमकेदार करवीरा पाशीं ॥ रत्नागिरीवरि शोभे कैवल्यराशी ॥ १ ॥ जयदेव० ॥ उत्तरेचा देव दक्षीणे आला ॥ दक्षिणकेदार नाम पावला ॥ रत्नासुर मर्दूनी भक्तां पावला ॥ दास ह्मणे थोर दैवें लाधला ॥ २ ॥ जयदेव० ॥

॥ सोमवार ॥ दंडडमरूमंडित पिनाकपाणी ॥ धृ० ॥ पांच मुखें पंधरा डोळे ॥ गळा साजूक सीसाळें ॥ दंड० ॥ १ ॥ हिमालयाचा जामात ॥ हातीं शोभे सरळ गात ॥ २ ॥ मस्तकिं[1] वाहे गंगाजळ ॥ कंटीं शोभे हळाहळ ॥ दंडड० ॥ ३ ॥ माथां मोठा जटाभार ॥ अंगीं फुंपती वीखार ॥ दंड० ॥ ४ ॥ रामीरामदास स्वामी ॥ चिंतीतसे अंतर्यामीं ॥ दंड० ॥ ५ ॥ शिव हर सांब शिव हर सांब ॥ शिव हर शंकर शिव शिव सांब ॥

॥ आरती सांबाची ॥ लवथवती विक्राळा ब्रह्मांडमाळा ॥ विषें कंठ काळा त्रिनेत्रीं ज्वाळा ॥ लावण्य सुंदर मस्तकीं बाळा ॥ तेथुनियां जळ निर्मळ वाहे झुळझूळा ॥ जय देव जय देव जय श्रीशंकरा ॥ आरती ओवाळूं तुज विश्वंभरा ॥ जय दे० ॥ १ ॥ कर्पुर गौर भोळा नयनीं वीशाळा ॥ अर्धांगीं पार्वती सुमनांच्या माळा ॥ भस्माचें उधळण शितिकंठ नीळा ॥ ऐसा शंकर शोभे उमा वेल्हाळा ॥ जय० ॥ २ ॥ व्याघ्रांबरफणिवरधर सुंदर मदनारी ॥ पंचानन मुनिजनमनमोहन सुखकारी ॥ शतकोटींचें बीज वाचे उच्चारी ॥ रविकुळटिळक रामदासा अंतरीं ॥ जयदे० ॥ ३ ॥

॥ मंगळवार ॥ अभंग ॥ सदा आनंदभरित ॥ रंग साहित्य संगीत ॥ १ ॥ जगन्माता जगदीश्वरी ॥ जगज्जननी जगदुद्धारी ॥ २ ॥ त्रि-

---

१ मस्तकें.

भुवनींच्या वनीता ॥ बाळ तारुण्य समस्ता॥३॥वसे आकाशीं पाताळीं ॥ सर्वकाळ तिन्ही काळीं ॥४॥ जिच्या वैभवाचे लोक ॥ हरीहर ब्रह्मादिक ॥ ५ ॥ सर्वदेहा हालवीते ॥ चालवीते बोलवीते ॥६॥ मूळमाया विस्तारली ॥ सिद्धसाधकांची बोली ॥ ७ ॥ भक्ति मुक्ति योगस्थिती ॥ आदिमुक्ती सहज स्थिती॥८॥मुळीं रामवरदायिनी॥ रामदास ध्यातो ध्यानीं ॥ ९ ॥

॥ पद ॥ सुंदररामा बाई हो ॥ सबरामरीत सर्वा ठायीं हो॥निगमा पार नाहीं ॥ तें म्यां वर्णावी ते काई हो ॥ सुंदर रामाबाई॥ध्रु०शरयूतिरवासिनी वेधक मुनिमानसमोहिनी हो ॥ सुखवरसंजीविनी कैसी शोभत पद्मासनीं हो॥उदार एकवचनीं दुर्लभ तापसजपसाधनीं हो ॥ दशरथनृपनंदिनी प्रकटे ऋषिवचना लागुनी हो॥ सुंदर० ॥१॥ निजमस्तकीं वीरजगुंठी त्रिपुंड्र रेखिला ललाटीं हो॥ सुरेख सदटा भृकुटी तेणें सतेज नासापुटी हो ॥ नव वानर गोमटी श्रवणीं कुंडलांची थाटी हो ॥ लावण्याची पेटी उपमे न पुरे मन्मथकोटी हो ॥ सुंदर० ॥ २ ॥ कटितटिं सोनसळा माजी सौदामिनिचा मेळा हो ॥ सुवास नाभीकमळा तेणें पडे मधुकरपाळा हो ॥ वामे धरणीबाळा वनिता मंडित त वेल्हाळा हो ॥ चरणस्पर्शें शिळा अहल्या उद्धरिली अवलीळा हो ॥ सुंदर० ॥ ३ ॥ विशाळवक्षस्थळीं विराजित उटी चंदन पातळी हो ॥ कंठीं एकावळी माजी कौस्तुभमणि झळफळी हो ॥ अधरीं प्रवाळपाळी मध्यें शोभे दंतावळी हो ॥ रसना रसकल्लोळीं वाचा बोलत असे मंजुळी हो॥सुंदर० ॥४॥ अजानुबाहू सरळ सुनीळ गगना हुनि कोमळ हो ॥ सुपाणि रम्यस्थळ देखुनि रवितेज उज्वळ हो॥मुद्रिका फांकती कीळ तेणें सतेज ग्रहमंडळ हो ॥ तारकामुकसह मेळे शोधित असुरा तरुचीं मुळें हो ॥ ५ ॥ चिद्रग-

१ विजेचा. २ समूह.

गनाचा गाभा तैसी सुनीळ अंगप्रभा हो ॥ देखुनि विद्युघनशोभा जैसी कांती चढली नभा हो ॥ रतिनायकवल्लभा देखुनि नागर सांडी दंभा हो ॥ प्रथमारंभस्तंभाभरणें भूषित शामळशोभा हो ॥ ॥ सुंदर० ॥ ६ ॥ भरत बिभीषण पृष्ठीं सहिता गुण मानित उत्कंटी हो ॥ जोडुनि करसंपुष्टी ध्यानीं मारुति मानस वेष्टी हो ॥ देखुनियां सुखपुष्टी झाली प्रेमरसाची वृष्टी हो ॥ सुखसंतुष्टें हर्षे परमेष्टी कोंदे कमळा सृष्टी हो ॥ ७ ॥ नवपंकजलोचनी विस्मित करुणामृत सिंचनी हो ॥ शिवसंकटमोचनी दुर्धररजनीचरभंजनी हो ॥ भवभयसंकोचनी भक्ता निर्भयपदसूचनी हो ॥ रघुकुळउल्हासिनी भोजें विलसत चंद्राननी हो ॥८॥ अव्यक्त पार जींचा विचार खुंटे साहा अठरांचा हो ॥ सुकाळस्वानंदाचा यात्रा अंतरला दुःखाचा हो ॥ जगदुद्धार मातेचा उत्तीर्ण नव्हे मी हे वाचा हो ॥ रामदासीं भेदतरंग तुटोनि गेला साचा हो ॥ ९ ॥

॥ पद ॥ चाल भुत्याची॥ब्रह्मीं माया उदो ॥ त्रिगुणकाया उतत्वच्छाया उदो ॥ चारी खाणी उदो ॥ १ ॥ चारी वाणी उदो ॥ अनंतयोगी उदो ॥ विद्याबुद्धी उदो ॥ नानाविधी उदो ॥ २ ॥ कारणसिद्धी उदो ॥ आगमनिगम उदो ॥ साधनसुगम उदो॥ज्ञानसंगम उदो ॥ ३ ॥ देवा भक्तां उदो ॥ योगीमुक्तां उदो ॥ अनंतसिद्धां उदो ॥ उदो दासा उदो ॥ ४ ॥

॥ आरती ॥ अजरामरपन्नगधर वैश्वानर भाळीं ॥ रसाळवदनें विशाळनयनांजन भाळीं ॥ शूळीं वेष्टित सुरवर किन्नर ते काळीं ॥ हाटक करुणाटक करुणाकल्लोळीं ॥ जय देवी जय देवी जय वेदमाते ॥ आरती ओवाळूं तुळजे गुणभरिते ॥ जय० ॥ १ ॥ हेमासन जगजीवन मनमोहन माता ॥ पवनाशन चतुरानन थकित गुण गातां ॥ अमृतसंजीविनी अंतरसुखसरिता ॥ दासा पालन करिता

१ शेष. २ नदी.

त्वरिता गुणभरिता ॥ ज० ॥ २ ॥ रामाबाई माझे आई ॥ करुणा तुला येऊं दे ॥

॥ बुधवार ॥ येथें उभा कां श्रीरामा ॥ मनमोहन मेघश्यामा ॥ ॥ धृ० ॥ काय केली सीताबाई ॥ येथें राही रखुमाई ॥ १ ॥ काय केली अयोध्यापुरी ॥ येथें वसविली पंढरी ॥ २ ॥ काय केली शरयूगंगा ॥ येथें आणिली चंद्रभागा ॥ ३ ॥ धनुष्यबाण काय केलें ॥ कर कटावरि ठेविलें ॥ ४ ॥ काय केलें वानरदळ ॥ येथें मिळविले गोपाळ ॥ ५ ॥ रामीरामदासीं भाव ॥ तैसा होय पंढरिराव ॥ ६ ॥

॥ अभंग ॥ राम कृपाकर विठ्ठल साकार ॥ दोघे निराकार एकरूपें ॥ ७ ॥ आमुचिये घरीं वस्ती निरंतरीं ॥ हृदयीं एकाकार राहियेलें ॥ २ ॥ रामदास ह्मणे धरा भक्तिभाव ॥ कृपाळू राघव पांडुरंग ॥ ८ ॥ जय जय पांडुरंग हरी ॥

॥ अभंग ॥ रामचरणाचा हा चि भावो ॥ भक्तां दावावया ठावो ॥ उभें राहाया अभिप्रावो ॥ भक्त खांद्या घ्यावया ॥ १ ॥ विठोबा हे अमुची जननी ॥ भीमातीरनिवासिनी ॥ भक्त पुंडलिका लागूनी ॥ वैकुंठीं हुनि पातली ॥ २ ॥ श्रीवत्सांची हे खूण ॥ तें भक्ताचें कृपादान ॥ आजानुबाहू या लागून ॥ भक्ता आलिंगन द्यावया ॥ ३ ॥ शोभे सुहास्यवदन ॥ नाभी नाभी हें वचन ॥ पूर्ण आकर्ण नयन ॥ साधुजन पहाया ॥ ४ ॥ मुकुटीं मयूरपत्रें त्रिवळी ॥ विटे नीट असे ठाकली ॥ रामदासाची माउली ॥ भक्ता लागीं उभी असे ॥ ५ ॥

॥ आरती ॥ निर्जरवर स्मरहरधर भीमातिरवासी ॥ पीतांबर जघनीं कर दुस्तर भव नाशी ॥ शरणागतवत्सल पालक भक्तांशी ॥ चाळक गोपीजनमनमोहन सुखराशी ॥ १ ॥ जय देव जय देव जय पांडुरंगा ॥ निरसीं मम संगा निःसंगा भवभंगा ॥ जय० ॥ अणिमा लघिमा गरिमा नेणाति तव महिमा ॥ नीलोत्पलदलविम-

१ अणूप्रमाणें सूक्ष्म होण्याचा गुण.

ला घननिल तनु शामा ॥ कंटकभंजन साधूरंजन विश्रामा ॥ राघवदास विगलितकामा निष्कामा ॥ जय० ॥ २ ॥

॥ गुरुवार ॥ अभंग ॥ आदिनारायण सद्गुरु आमुचा ॥ शिष्य झाला त्याचा महाविष्णु ॥ १ ॥ त्याचा जो शिष्य तो जाणावा हंस ॥ तेणें ब्रह्मयास उपदेशिलें ॥ २ ॥ ब्रह्मदेवें केला उपदेश वसिष्ठा ॥ तेथें धरा निष्ठा शुद्ध भावें ॥ ३ ॥ वसिष्ठ उपदेशी श्रीरामरायासी ॥ रामें रामदासीं उपदेशीलें ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ २ ॥ उपदेश देवोनि दिधला मारुती ॥ स्वयें रघूपती नीरवीता ॥ १ ॥ निरवितां तणें झालों रामदास ॥ संसारीं[1] उदास ह्मणोनियां ॥ २ ॥ होवोनी आमुचे कुळीं कुळदैवत ॥ राम हनुमंत आत्मरूपी ॥ ३ ॥ आत्मरूपी झाला रामीरामदास ॥ केला उपदेश दीनोद्धारा ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ ३ ॥ भाविका भजना गुरुपरंपरा ॥ सदा जप करा राममंत्र ॥ १ ॥ राममंत्र जाणा त्रयोदशाक्षरी ॥ सर्ववेदशास्त्रीं प्रकट ची ॥ २ ॥ प्रकट चि राममंत्र हा प्रसिद्ध ॥ तारीतसे बद्ध जडजीवां ॥ ३ ॥ जडजीवां तारी सकळ चराचरीं ॥ देह काशीपूरीं येणें मंत्रें ॥ ४ ॥ येणें मंत्रें जाणा बद्ध तो मुमुक्षु ॥ साधक प्रसिद्ध सिद्ध होय ॥ ५ ॥ सिद्ध होय राम तारक जपतां ॥ मुक्ति सायुज्यता रामदासीं ॥ ६ ॥

॥ भजन ॥ नारायण विधिवसिष्ठराम ॥ रामदास कल्याणधाम ॥

॥ पद ॥ श्रीगुरुचें चरणकंज हृदयीं स्मरावें ॥ धृ० ॥ निगमनिखिलसाधारण सुलभा हूनी सुलभ वहू ॥ इतर योगयागविषमपथि कां शिरावें ॥ १ ॥ नरतनुदृढनावेसी बुडवूनि अतिमूढपणें ॥ दुष्ट नष्ट कुकर शुकर तनु कां फिरावें ॥ २ ॥ रामदास विनवि तुज अज्ञान तरी समज उमज ॥ विषयविष सेवुनियां फुकट कां मरावें ॥ श्री० ॥ ३ ॥

---

१ संसारीं आसक्त.

॥ आरती समर्थांची ॥ ओंवाळा ओंवाळा सद्गुरुरामदास राणा॥ पंच हि प्राणाचा दीपक लाविला जाणा ॥ धृ० ॥ तिमिरअज्ञान योगें उजळल्या वाती ॥ ज्ञानयोग प्रकट झाला तेणें प्रकाशल्या ज्योती ॥ १ ॥ निर्गुण निरंज्योती सद्गुरु रामदास ॥ दर्शन मंगलप्रद कल्याणाचा कळस ॥ २ ॥ ओंवा०

॥ भजन ॥ जय जय गुरु महाराज गुरु ॥ जय जय परब्रह्म सद्गुरु ॥

॥ शुक्रवार ॥ अभंग ॥ कां हो राममाये दुरी धरियेलें ॥ कठिण कैसें झालें चित्त तुझें ॥ १ ॥ देउनि आलिंगन प्रीतीपडीभरें ॥ मुख पीतांबरें पुसशील ॥ २ ॥ घेऊनी कडीये धरूनी हनुवटी ॥ कई गुजगोष्टी सांगसील ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे केंव्हां संबोखीसी ॥ प्रेम पान्हा देशी जननीये ॥ ४ ॥

॥ भजन ॥ येई धांवत रामाबाई ॥ दासासी दर्शन देई ॥

॥ पद ॥ येई हो रामाबाई ॥ माझे येई हो रामाबाई ॥ धृ० ॥ अनंतरूपें व्यापें ॥ दानवदर्पें पूर्णप्रतापें तव नामें कळिकाळ कांपे ॥ १ ॥ तुझा छंद लागला गे माये निशिदिनिं या जीवासी ॥ तुज विण मी परदेसी ॥ २ ॥ रामीं रामदासीं आराम करणें हें चि तुला उचीत ॥ ह्मणे उपेक्षिसी काय आतां पुरला माझा अंत ॥ ३ ॥

॥ भजन ॥ जय जय सद्गुरु रामदास ॥ सज्जनगडीं करिसी वास॥

॥ पद ॥ लो लो लागला लो ॥ आदिशक्तिचा लागला लो ॥ अंतरिं लो बाहिर लो ॥ जिकडे तिकडे लागला लो ॥ १ ॥ अंडज लो जारज लो ॥ स्वेदज लो उद्भिज लो ॥ देवा लो दानवां लो ॥ सिद्धसाधका लागला लो ॥ २ ॥ दास ह्मणे तो चि जाणे ॥ सद्गुरुवचनीं सुख बाणे ॥ ३ ॥

॥ आरती वेंकटेशाची ॥ अघहारिणी पुष्करिणी अगणितगुणखाणी ॥ अगाध महिमा स्तवितां न बोलवे वाणी ॥ अखंडती-

१ समाधान करिसी.

थांवळी अचपळसुखदानी ॥ अभिनव रचना पहातां तन्मयता नयनीं ॥ जय देव जय देव जय वेंकटेशा ॥ आरती ओंवाळूं स्वामी जगदीशा ॥ जय० ॥ १ ॥ कुसुमालय देवालय आलय मोक्षाचें ॥ नानानाटकरचना हाटकवर्णाचें ॥ थकित मानस पहातां स्थळ भगवंताचें ॥ तुळना नाहीं तें हें भूवैकुंठ साचें ॥ २ ॥ ज० ॥ दिव्यांबरधर सुंदर तनु कोमल नीळा ॥ नानारत्नें नाना सुमनांच्या माळा ॥ नानाभूषणमंडित वामांगीं बाळा ॥ नानावाद्यें मिनला दासांचा मेळा ॥ ज० ॥ ३ ॥

॥ आरती कृष्णेची ॥ सुखभारिते गुणभारिते दुरितें नीवारी ॥ निःसंगा भवभंगा चिद्गंगा तारी ॥ श्रीकृष्णे अवतार जलवेपधारी ॥ जलमयदेहें निर्मल साक्षात हरी ॥ जय देवी जय देवी जय माये कृष्णे ॥ आलों तुझिया उदरा निरसीं मम तृष्णे ॥ जय० ॥ १ ॥ हरिहर सुंदर ओघ ऐक्यासी आले ॥ प्रेमानंदें बोधें मिळणी मीं झाले ॥ ऐशीया संगमीं मिसळोनी गेले ॥ रामदास त्यांचीं वंदी पाऊलें ॥ ज० ॥ २ ॥

॥ शनिवार ॥ अभंग ॥ बाप माझा ब्रह्मचारी ॥ माते समान अवघ्या नारी ॥ १ ॥ उपजतां बाळपणीं ॥ गिळूं पाहे वासरमणी ॥ २ ॥ अंगीं सिंदुराची उटी ॥ जया सोन्याची कासोटी ॥ ३ ॥ राम कृपेची साउली ॥ रामदासाची माउली ॥ ४ ॥

॥ भजन ॥ सीताशोकविनाशनचंद्रा ॥ जय बलभीमा महारुद्रा ॥

॥ पद मारुतीचें ॥ मारुती सरुपा बलभीमा हो ॥ धृ० ॥ अंजनीचें वचनांजन लेउनी ॥ दावविशी बलसीमा रे ॥ १ ॥ वज्रतनू बल भीमपराक्रम ॥ संगीतगायनसीमा रे ॥ मा० ॥ २ ॥ दास ह्मणे हो रक्षीं आह्मां ॥ त्रिभुवनपालनसीमा रे ॥ मा० ॥ ३ ॥

॥ भ० ॥ मारुतिराया बलभीमा ॥ शरण आलों मज द्या प्रेमा ॥

---

१ सुवर्ण.

॥ पद ॥ सामर्थ्याचा गाभा ॥ अहो भीम भयानक ऊभा ॥ पाहतां सुंदर शोभा ॥ लांचावे मन लोभा ॥ १ ॥ हुंकारे भुभुःकारे ॥ काळ ह्मणे अरे बारे ॥ विघ्न तगेना थारे ॥ धन्य हनुमंता रे ॥ २ ॥ दास ह्मणे विर गाढा ॥ घसरित घनसर दाढा ॥ अभिनव हा चि पवाडा ॥ दुसरा न दिसे जोडा ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ कैपक्षी भीमराया ॥ निगमांतर विवराया ॥ ब्रह्मानंद वराया ॥ चंचळ मन अवराया ॥ १ ॥ संकटविघ्न हराया ॥ मार कुमार कराया ॥ गुरुपदरेणु धराया ॥ भाविकजन उद्धराया ॥ २ ॥ रघुपतिचा कैवारी ॥ संकट विघ्न निवारी ॥ भजनपूजन मंदवारीं ॥ कल्याणजनहितकारी ॥ ३ ॥

॥ भजन ॥ राम लक्षुमण जानकी ॥ जय बोलो हनुमानकी ॥

॥ आरती मारुतीची ॥ ॥ भीम भयानक रूप अद्भूत ॥ वज्रदेही दिसे जैसा पर्वत ॥ टोंकारुनि नेत्रें रोम थरथरीत ॥ स्थिरता नाहीं चंचळ झाला उदीत ॥ जय देव जयदेव जय महारुद्रा ॥ आरत भेटीचें दे जे कपींद्रा ॥ जय० ॥ १ ॥ हुंकारूनीं बळें गगनीं उसळला ॥ अकस्मात जानकीसी भेटला ॥ वन विध्वंसूनि अखया मारिला ॥ तत्क्षणें लंके वरि चौताळीला ॥ जय० ॥ २ ॥ अटोपेना वानर हटवादी धीट ॥ प्रज्वाळिला जाळूं पाहे त्रीकूट ॥ मिळोनी रजनीचर करती बोभाट ॥ धडाडीला वन्ही शिखा तांबट ॥ ३ ॥ कडकडीत ज्वाळा भडका विशाळ ॥ भुभुःकारें करूनी भुवंडी लांगूळ ॥ थोर हलकालोळ पळती सकळ ॥ वोढावला वाटे प्रळयकाळ ॥ ४ ॥ तृतीयभाग लंका होळी पैं केली ॥ जानकीची शुद्धी श्रीरामा नेली ॥ देखोनी आनंदें सेना गजबजली ॥ रामीरामदासा निजभेटी झाली ॥ जय० ॥ ५ ॥

ह्या आरत्या भजनाच्या अंतीं अमर धुपारती नंतर ह्मणाव्या॥

---

१ शंपूट.

॥अभंग॥ मुकुट किरीट कुंडलें॥ तेज रत्नांचें फांकलें॥ १॥ ऐसा राम माझे मनीं सदा आठवे चिंतनीं॥ २॥ किर्तीमुखें बाहुवटें दंडीं शोभती गोमटे॥ ३॥ जडितरत्नाचीं भूषणें॥ दशांगुळीं विरकंकणें॥ ४॥ कासे शोभे सोनसळा॥ कटीं सुवर्णमेखळा ॥ ५॥ पायीं नूपुरांचे मेळे॥ वांकी गर्जती खळाळें॥ ६॥ राम सर्वांगीं सुंदर॥ चरणीं ब्रीदांचा तोडर॥ ७॥ सुगंधपरिमळ धूसर॥ झेंपावती मधूकरें॥ ८॥ गळां पुष्पांचिया माळा॥ वामे शोभे भूमीबाळा ॥ ९॥ स्वयंभ सुवर्णाची कास॥ पुढें उभा रामदास॥ १०॥

॥अभंग ज्ञानपर॥ एक देव आहे खरा॥ माथां नांथिला पसारा ॥ १॥ हेंचि विचारें जाणावें॥ ज्ञान तयासी ह्मणावें ॥ २॥ साच ह्मणों तरि हें नासे॥ मिथ्या ह्मणों तरि हें दीसे॥ ३॥ पाहों जातां आकारलें॥ मुळीं कांहीं नाहीं झालें॥ ४॥ कैसा देहीं देहातीत॥ कैसें अनंत अनंत॥ ५॥ रामदासाचें बोलणें॥ स्वप्नामाजि जाईजेणें॥ ६॥

॥ अभंग॥ पूर्वीं पाहतां मी कोण॥ धुडूं आपणा आपण॥ १॥ स्वयें आपुला उगव॥ जाणे तो चि माहानुभाव॥ २॥ कोण कर्म आचरला॥ कैसा संसाराशी आला॥ ३॥ आले वाटे जो मुरडे॥ देव तयास सांपडे॥ ४॥ आली वाट ती कवण॥ मायेचें जें अधिष्ठान ॥ ५॥ रामदासाची ऊपमा॥ ग्राम नाहीं कैंची सीमा॥ ६॥

॥ अभंग॥ ३॥ गेला संदेहाचा मळ॥ तेणें निःसंग निर्मळ ॥ १॥ बाह्य गंगाजळस्नान॥ चित्तशुद्धि ब्रह्मज्ञान॥ २॥ सर्वकाळ कर्मनिष्ठ॥ सर्वसाक्षित्वें वरिष्ठ॥ ३॥ रामदासीं स्नानसंध्या॥ सूत करी माता वंध्या॥ ४॥

॥ अभंग॥ ४॥ सृष्टी दृष्टीसी नाणावी॥ आत्मप्रचीत जाणावी॥ १ द्रष्टया विरहीत देखणें॥ दृश्य नुरे दृश्यपणें॥ २॥

१ मिथ्या.

सृष्टी वेगळा निवांत ॥ देव भक्तांचा एकांत ॥ ३ ॥ राम अनुभवा आला ॥ दासा विवाद खुंटला ॥ ४ ॥

अभंग ॥ ५ ॥ आत्मारामा विण रीतें ॥ स्थान नाहीं अणसरतें ॥ १ ॥ पाहतां मन बुद्धि लोचन ॥ रामें वीण नसे आन ॥ २ ॥ संधी नाहीं तीर्थगमना ॥ रामें व्यापिलें भुवना ॥ ३ ॥ रामदासीं तीर्था भेटी ॥ तीर्थ रामें हूनी उठी ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥६॥ रूप रामाचें पाहतां ॥ मग कैंची रे भिन्नता ॥१॥ द्रष्टा दृश्यासीं वेगळा ॥ राम जावींचा जिव्हाळा ॥ २ ॥ वेगळीक पाहतां कांहीं ॥ हें तो मुळी च रे नाहीं ॥ ३ ॥ रामदासीं राम होणें ॥ तेथें कैंचें रे देखणें ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ ७ ॥ देव जवळी अंतरीं ॥ भेटि नाहीं जन्मवरी ॥ १ ॥ मूर्ती त्रैलोकीं संचली ॥ दृष्टी विश्वाची चुकली ॥२॥ भाग्यें आले संतजन ॥ झालें देवाचें दर्शन ॥ ३ ॥रामदासीं योग झाला ॥ देहीं देव प्रकटला ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ ८ ॥ कल्पनेचा देव कल्पनेची पूजा ॥ तेथें कोणी दूजा आढळेना ॥ १ ॥ आढळेना देव आढळेना भक्त-कल्पने रहित काय आहे ॥ २ ॥ आहे तैसें आहे कल्पना न साहे ॥ दास ह्मणे पाहें अनुभव ॥ ३ ॥

॥ अभंग ॥ ९ ॥ करीं घेतां नये टाकितां न जाये ॥ ऐसें रूप आहे राघवाचें ॥ १ ॥ राघवाचें रूप पाहतां न दीसे ॥ डोळां भरलेंसें सर्वकाळ ॥ २ ॥ सर्वकाळ भेटी कदा नाहीं तूटी ॥ रामदासीं लूटी स्वरूपाची ॥ ३ ॥

॥ अभंग ॥ १० ॥ स्वानुभवाचे पालवें ॥ शून्य गाळिलें आघवें ॥ १ ॥ सघनीं हरिलें गगन ॥ सहज गगन सघन ॥२॥ शुद्धरूप स्वप्रकाश ॥ अवकाशा वीण आकाश ॥ ३ ॥ रामीं-

१ पदरानें.

रामदास ह्मणे ॥ स्वानुभवाचीये खुणे ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ ११ ॥ संतलक्षण ॥ पांचां लक्षणीं पुरता ॥ धन्य धन्य तो च ज्ञाता ॥ १ ॥ विवेकवैराग्य सोडीना ॥ कर्ममर्यादा सांडीना ॥ २ ॥ बाह्य बोले शब्दज्ञान ॥ अंतर्यामीं समाधान ॥ ३ ॥ रामीरामदास कवी ॥ न्यायनीतीनें शीकवी ॥ ४ ॥

॥अभंग ॥ १२ ॥ अंतर्यामीं समाधान ॥ बाह्य सगुणभजन ॥१॥ धन्य धन्य तें चि ज्ञान ॥ अंतर्यामीं समाधान ॥२॥ निरूपणें अंतरत्याग ॥ बाह्य संपादी वैराग्य ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे ॥ ज्ञान स्वधर्म रक्षणें ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ १३ ॥ जीवन्मुक्त प्राणी होवोनियां गेले ॥ तेणें पंथें चाले तो चि धन्य ॥ १ ॥ जाणावा तो ज्ञानी पूर्ण समाधानी ॥ निःसंदेह मनीं सर्वकाळ ॥ २ ॥ मिथ्या देहभान प्रारब्धा अधीन ॥ राहे पूर्णपणें समाधानीं ॥ ३ ॥ आवडीनें करी कर्म उपासना ॥ सर्वकाळ मना ध्यानारूढ ॥ ४ ॥ पदार्थाची हानी होतां नये कानीं ॥ जयाची करणी बोला ऐसी ॥ ५ ॥ धन्य ते चि दास संसारीं उदास ॥ तया रामदास नमस्कारी ॥ ६ ॥

॥ अभंग ॥ १४ ॥ भाव धरी संतां पायीं ॥ तेणें देव पडे ठायीं ॥१॥ नाना देवांचें भजन ॥ तेणें नव्हे समाधान ॥ २ ॥ सकळदेवां मध्यें सार ॥ आहे अनंत अपार ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे ॥ अवघे देव केले जेणें ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ १५ ॥ शरण जावें संतजना ॥ सत्य मानावें निर्गुणा ॥ १ ॥ नानामतीं काय चाड ॥ करणें सत्याचा निवाड ॥ २ ॥ ज्ञानें भक्तीसी जाणावें ॥ भक्त तयासी ह्मणावें ॥ ३ ॥ रामीरामदास मागे ॥ सर्वकाळ संतसंगें ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ १६ ॥ सगुणा करितां निर्गुण पाविजे ॥ भक्ति विणें

१ निर्णय.

दुजें सार नाहीं ॥ १ ॥ साराचें हें सार ज्ञानाचा निर्धार ॥ पाविजे साचार भक्तियोगें ॥ २ ॥ वेदशास्त्रीं अर्थ शोधोनि पाहिला ॥ त्यांहीं निर्धारिला भक्तिभाव ॥ ३ ॥ रामीरामदासीं भक्ति च मानली ॥ मनें वस्ति केली रामपायीं ॥ ४ ॥

॥ वैराग्यपर अभंग ॥ अंतीं ॥ एकलें चि जावें ॥ तरी राघवीं भजावें ॥ १ ॥ माता पिता बंधु जन ॥ कन्या पुत्र हीं सोडून ॥ २ ॥ जन्मवरी केला भार ॥ सर्वां साडोनि जोजार ॥ ३ ॥ ह्मणे रामीरामदास ॥ सर्व सोडोनियां आस ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ २ ॥ काम क्रोध खवळले ॥ मद मत्सर मातले ॥ १ ॥ त्यांचे अधीन ची होणें ॥ ऐसें केलें नारायणें ॥ २ ॥ लोभ दंभ आनावर ॥ झाला गर्व अहंकार ॥ ३ ॥ दास म्हणे सांगों किती ॥ पडली ऐशीयांची संगती ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ ३ ॥ देवें जन्मासि घातलें ॥ नाना सुख दाखविलें ॥ १ ॥ त्यासि कैसें विसरावें ॥ पुढें कैसेनि तरावें ॥ २ ॥ कुळ समूळ सांभाळीलें ॥ नाना प्रकारीं पाळिलें ॥ ३ ॥ दास म्हणे देवा वीण ॥ दुजा सांभाळी तो कोण ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ ४ ॥ पुढें होणार कळे ना ॥ समाधान आकळे ना ॥ १ ॥ मना सावधान व्हावें ॥ भजन देवाचें करावें ॥ २ ॥ ऋणानुबंधाचें कारण ॥ कोठें येईल मरण ॥ ३ ॥ रामीरामदास म्हणे ॥ भजनें अमर चि होणें ॥ ४ ॥

॥ अभंगसंग्रह ॥

॥ करुणापर अभंग ॥ कष्टी झाला जीव केली आठवण ॥ पावलें किरणं मारुतीचें ॥ १ ॥ संसारसागरीं आकांत वाटला ॥ भुभुःकार केला मारुतीनें ॥ २ ॥ मज नाहीं कोणी मारुती वांचूनी ॥ चिंतितां निर्वाणीं उडी[1] घाली ॥ ३ ॥ माझें जिणें माझ्या मारुतीला-

१ उड्डान (उडी.)

गलें ॥ तेणें माझें केलें समाधान ॥ ४ उल्हासलें मन पाहातां स्वरूप ॥ दास ह्मणे रूप राघोबाचें ॥ ५ ॥

॥ अभंग ॥ २ ॥ ठकराचें ठाण करीं चापबाण ॥ माझें ब्रह्मज्ञान ऐसें असे ॥ १ ॥ मुखीं रामनाम जीवीं मेघश्याम ॥ होताहे विश्राम आठवीतां ॥२॥ रामरूपीं देहो झाला निःसंदेहो ॥ माझे मनीं राहो हा चि भावो ॥३॥ रामदास ह्मणे रामरूपा वरी ॥ भावें भक्ती चारी वोवाळीन ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ ३ ॥ ध्यान लागलें रामाचें ॥ दुःख हर्पलें जन्माचें ॥ १ ॥ रामपदांबुजां वरी ॥ वृत्ति गुंते च मधुकरी ॥२॥ रामवदनमयंकीं ॥ चक्षुचकोर झाले सुखी ॥ ३ ॥ तनू मेघश्याम मेळे ॥ चित्तचातक नीवाले ॥ ४ ॥ कीर्तिगंधतरुवरीं ॥ कुजे कोकिळा वैखरी ॥ ५ ॥ रामीरामदासस्वामी ॥ चिंतिताहे अंतर्यामी ॥ ६ ॥

॥ अभंग ॥ ४ ॥ रामा तुझ्या स्वामीपणें ॥ मानीं ब्रह्मांड हें ठेंगणें ॥ तुजवीण कोण जाणे ॥ अंतर आमुचें ॥ १ ॥ तुज विण मज माया ॥ नाहीं नाहीं रामराया ॥ आह्मां अनाथां कायसा ॥ उपेक्षिसी ॥ २ ॥ तुज समुदाय दासांचा ॥ परी आह्मां स्वामी कैंचा ॥ तुज साठीं जिवलगांचा ॥ संग सोडिला ॥ ३ ॥ सगुण रघुनाथ मुद्दल ॥ माझें हें चि भांडवल ॥ दासा धरूनि पैलपार ॥ टाकि या भवाचें ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ ५ ॥ पतीतपावना ॥ जानकीजीवना ॥ अरविंदनयना ॥ रामराया ॥ १ ॥ आका गांवा गेली ॥ मज व्यथा झाली ॥ कृपाळा राहिली ॥ नवमी तुझी ॥ २ ॥ आका गांवा जातां ॥ निरविलें समर्था ॥ भाक रघुनाथा ॥ साच करीं ॥ ३ ॥ नवमीचा उत्साव ॥ होऊं द्या बरवा ॥ मग देह राघवा ॥ जाऊ राहू ॥ ४ ॥ ऐकोनि करुणा ॥ आयोध्येचा राणा ॥ मूर्तीच्या नयना ॥ अश्रु आले ॥५॥

१. चंद्रीं. २ कमळनयन.

ऐकोनि वचन ॥ जानकीजीवन ॥ कृपेचें पावन ॥ त्रेणे वरी ॥ १ ॥

॥ पदसंग्रह ॥ धांव धांव गा सीतापती रामराया ॥ तुज वेगळी नाहीं गती ॥ नानाशास्त्रें मौनावती॥नाम तारक वेद बोलती ॥१॥ निदान पाहासी किती रामराया ॥ दयाळा निदान पाहासी कीती ॥धृ०॥ जळीं पाषाण तारिले जड ॥ मी काय तुज त्यां हूनि जड ॥ आतां पुरवीं जिविंचें कोड ॥ मनीं घेतला विषयीं मोड॥२॥ तुझ्या भेटीचें आरत मोठें ॥ मज न गमे कांहीं केल्या कोठें ॥ तुज वांचोनि सर्व हि खोटें ॥ दिन बालक तुझें धाकुटें ॥ ३ ॥ वृत्ति जडली पायां पाशीं ॥ जेंवि गुळाशि गुंतली माशी॥दृहिं असोनि गुप्त कां होशी ॥ दास उदास देहभावासी ॥ ४ ॥

॥ धांवा ॥ धांव रे रामराया किती अंत पाहाशी॥प्राणांत मांडिलासे नये करुणा कैसी ॥ धांव रे रामराया ॥ धृ० ॥ १ ॥ पाहीन धणि वरी चरण झाडीन केशीं ॥ नयन शीणले बा आतां केधवां येशी ॥ धांव रे रामराया ॥ २ ॥ मीपण अहंकारें अंगीं भरला ताठा ॥ विषयकर्दमांत लाज नाहीं लोळतां ॥ चिळस उपजली ऐसें झालें बा आतां ॥ धांव रे० ॥ ३ ॥ मारुतिस्कंधभागीं शीघ्र बैसोनि यावें ॥ राघवें वैद्यराजें कृपाऔषध द्यावें ॥ दयेचे पद्महस्त माझे शिरिं ठेवावे ॥ धांवरे० ॥ ४ ॥ या भवीं रामदास थोर पावतो व्यथा ॥ कौतुक पाहातोसी काय जानकीकांता ॥ दयाळा दीनबंधु भक्तवत्सल आतां ॥ धांव रे० ॥ ५ ॥

॥ भजनाचा उपसंहार ॥

॥ समर्थनिर्याणाचे अभंग ॥ १ ॥ आज्ञे प्रमाणें परमार्थ ॥ केला जाण म्यां यथार्थ ॥ १ ॥ आतां देहाचा कंटाळा ॥ आला असे जी दयाळा ॥ २ ॥ आतां एक चि मागणें ॥ कृपा करूनियां देणें ॥ ३ ॥ ज्याची दर्शनाची आशा ॥ त्याची पुरवावी इच्छा ॥ ४ ॥ ऐक स-

---

१ परलोकीं गमनाचे वेळचे.

स्वया वचन ॥ त्याशीं देईन दर्शन ॥ ५ ॥ तेरा अक्षरी मंत्राचा॥जप करील जो साचा ॥ ६ ॥ गणना होतां तेरा कोटी ॥ त्याशी भेटेन जगजेठी ॥ ७ ॥ भय न धरावें मनीं ॥ बहु बोलिलों ह्मणूनी ॥ ८ ॥ न लगे आसनीं बैसावें ॥ न लगे अन्न ही त्यागावें ॥९॥ येतां जातां धंदा करितां ॥ जपसंख्यामात्र होतां ॥ १० ॥ तेरा कोटी गणना ते ची ॥ पापें निरसती जन्मांतरींचीं ॥ ११ ॥ त्याशी देईन दर्शन ॥ तत्काळ चि मुक्त होणें ॥ १२ ॥ ऐसा वर होतां जाण ॥ दास झाला सुखसंपन्न ॥ १३ ॥

॥ अभंग ॥ २ ॥ उतावेळ चित्त भेटीची आरत ॥ पुरवीं मनोरथ मायबाप ॥ १ ॥ रात्रंदिस मज लागला से सोस ॥ भेटी द्यावी असे उच्चाट हा ॥ २ ॥ पराधीन जीणें नको करूं रामा ॥ नेई निजधामा आपूलीया ॥ ३ ॥ तुज वींण रामा मज कोण आहे ॥ विचारूनि पाहें मायबापा ॥ ४ ॥ रामीरामदास बहू निर्बुजलों ॥ मीतूंपणा ठेला बोळवूनी ॥ ५ ॥

॥ अभंग ॥३॥ माझा देह तुज देखत पडावा॥ आवडी हे जिवा फार होती ॥१॥ फार होतां परी पूरली पाहातां ॥ चारी देह आतां हारपले ॥ २ ॥ हारपले माझे सत्य चारी देह ॥ आतां निःसंदेह देहातीत ॥ ३ ॥ निःसंदेह झालों देवा देखतांची ॥ चिंतीते आतां चि सिद्ध झालें ॥ ४ ॥ सिद्ध झालें माझें मनींचें कल्पिलें ॥ दास ह्मणे आलें प्रत्ययाशी ॥ ५ ॥

॥ अभंग ॥ ४ ॥ जन्मोनियां तूज भजो या च बुद्धी ॥ प्राणत्यागसंधी सांभाळिशी ॥ १ ॥ उचींत न चूकें आचिंत्य श्रीरामा ॥ स्वस्वरूपीं आह्मां ठाव देई ॥ २ ॥ जन्म वरी तुज धरीलें हृदयीं ॥ आतां या समयीं पावें तंव ॥ ३ ॥ निष्कामता तूज सेवायाची आशा ॥ अंतीं रामदासा सांभाळावें ॥ ४ ॥

---

१ कंटाळलों.

असें ह्मणून देहविसर्जन करून श्रीराममूर्तीत मुखद्वारा प्रवेश केला ॥ नंतर दहन झाल्यावर तिसरे दिवशीं भस्म काढिलें तेव्हां त्रयोदशाक्षरमंत्रांकित शिला निघाली; ते वेळेस शिष्यमंडळी शोक करीत असतां गुप्तरूपें अभंग बोलिले ॥

॥ माझी काया गेली खरें ॥ परी मी आहें जगदाकारें ॥ ऐका स्वहीतउत्तरें ॥ सांगतों मी ॥ १ ॥ नका करूं खटपट ॥ पहा माझा ग्रंथ नीट ॥ तेणें सायुज्याची वाट ॥ सोई पडे ॥ २ ॥ रामीरामदास ह्मणे ॥ सदा स्वरूपानुसंधानें ॥ श्रीरामाचें ध्यानें ॥ निरंतर ॥ ३ ॥

॥ अभंग ॥ अपराधी अपराधी ॥ आह्मां नाहीं दृढबुद्धी ॥ १ ॥ माझे अन्याय अगणीत ॥ कोण करील गणीत ॥ २ ॥ मज सर्वस्वें पाळावें ॥ प्रतीतीनें सांभाळावें ॥ ३ ॥ माझी वाईट करणी ॥ रामदास लोटांगणीं ॥ ४ ॥

॥ भजन ॥ सज्जनगडनिवासी माझे रामदासमाये रामदासमाये ॥ २ ॥

॥ नंतर सर्वांनीं मिळून प्रदक्षिणा यथाशक्ति करून भजन ह्मणावें तें ॥ जय जय राम राम राम ॥ सीताराम राम राम ॥ नंतर॥

॥ आरती ॥ नानादेहीं देव एक विराजे ॥ नानानाटकलीला सुंदर रूप साजे ॥ नानातीर्थीं क्षेत्रीं अभिनव गति माजे ॥ अगाध महिमा पिंडब्रह्मांडीं गाजे ॥ ध्रु० ॥ १ ॥ जय देव जय देव आत्मया रामा ॥ निगमागम शोधितां न कळे गुणसीमा ॥ जय० ॥ १ ॥ बहुरूपी बहुगुणी बहुता काळाचा ॥ हरिहरब्रह्मादिक देव सकळांचा युगानुयुगीं आत्माराम आमुचा ॥ दास ह्मणे महिमा न बोलवे वाचा ॥ २ ॥ जय० ॥ कायेन वाचा मनसें० पासून जयजयकार केल्या नंतर ॥ महारुद्रहनुमानकी जय ॥ ह्मणून बसून प्रार्थनेचे श्लोक ह्मणावे ते ॥ दुःखानळें[1] बी संतप्त देहीं ॥ तुज वीण रामा वि-

---

१ दुःखरूप अग्नीनें.

भ्रांति नाहीं ॥ अधार तूझा बहु मी विदेशी ॥ श्रीरामराया कधिं भेट देशी ॥ १ ॥ प्रारब्ध खोटें अभिमान आला ॥ स्वामीसमर्थासि वियोग झाला ॥ तेणें बहू खेद वाटे जिवासी ॥ श्रीराम० ॥ २ ॥ तुझिया वियोगें बहु वेदना रे ॥ विवेक नाहीं आह्मां दिनां रे ॥ पडिला समंधू या दुर्जनांसीं ॥ श्रीरामराया कधिं भेट देशी ॥ ३ ॥ संसारचिंता मज वाटती रे ॥ रामा प्रपंचीं मन जातसे रे ॥ संसर्ग आहे इतरा जनासी ॥ श्रीरामराया कधिं भेट देशी ॥ ४ ॥ हिना हूनि मी हीन जैसें भिकारी ॥ दिना हूनि मी दीन नानाविकारी ॥ पतीतासि रे आणि हातीं धरावें ॥ समर्था तुझें काय उत्तीर्ण व्हावें ॥ १ ॥ समर्थें दिलें सौख्य नानापरीचें ॥ सदा सर्वदा जाणसी अंतरींचें ॥ लळे पाळिले त्वां कृपाळुस्वभावें ॥ समर्था तुझें काय उत्तीर्ण व्हावें ॥ २ ॥ जनीं भक्ति नाहीं मनीं भाव नाहीं ॥ मला युक्ति ना बुद्धि कांहीं च नाहीं ॥ कृपाळूपणें राज्य रंकासि द्यावें ॥ समर्था तुझें काय उत्तीर्ण व्हावें ॥ ३ ॥ बहूसाल अन्याय कोट्यानुकोटी ॥ रघूनायकें घातले सर्व पोटीं ॥ किती काय गुणासि म्यां आठवावें ॥ समर्था० ॥ ३ ॥ दिनानाथ हें ब्रीद त्वां साच केलें ॥ ह्मणे दास भक्तांसि रे उद्धरीलें ॥ सुखें सांडणें या देहाचें करावें ॥ समर्था० ॥ ४ ॥ अनाथ मी हीन दीन दारिद्री भजन नेणें काहीं ॥ तुज वीण मज या जगीं पाहातां कोणी च नाहीं ॥ १ ॥ ज्ञान कळे ना ध्यान कळे ना मन वळे ना देवा ॥ विद्या नाहीं वैभव नाहीं ऐसा पूर्वील ठेवा ॥ २ ॥ युक्ति असे ना बुद्धि असे ना शांति वसे ना अंगीं ॥ रामदास ह्मणे दयाळा ऐसा मी भवरोगी[1] ॥ ३ ॥ ओ० ॥ हनुमंत आमुची कुळवल्ली ॥ राममंडपीं वेला गेली ॥ श्रीरामभक्तीनें फळली ॥ रामदास बोले ॥ १ ॥ आमुचे कुळीं हनुमंत ॥ हनुमंत आमुचें दैवत ॥ तया वीण आमुचा परमार्थ ॥ सिद्धीतें न पावे कीं

---

१ संसाररूप रोगानें ग्रस्त.

॥ २ ॥ साह्य आह्मांसी हनुमंत ॥ अराध्यदैवत श्रीरघुनाथ ॥ गुरु श्रीराम समर्थ ॥ उणें काय दासासी ॥ ३ ॥ दाता एक रघुनंदन ॥ वरकड लंडी देई कोण ॥ हें त्यागोन आह्मी जन ॥ कोणा प्रती मागावें ॥ ४ ॥ ह्मणोनि आह्मी रामदास ॥ रामचरणीं विश्वास ॥ कोसळोनि पडो हें आकाश ॥ आणिकाची वास न पाहूं ॥ ५ ॥ स्वरूप संप्रदाय अयोध्या मठ ॥ जानकीदेवी रघुनाथ दैवत ॥ मारुतिउपासना नेमस्त ॥ वाढविला परमार्थ रामदासी ॥ ६ ॥

॥ अभंग ॥ ध्यान करूं जातां मन हारपलें ॥ सगूण तें झालें गुणातीत ॥ १ ॥ जेथें पाहें तेथें राघोबाचें ठाण ॥ करीं चापबाण शोभतसे ॥ २ ॥ राम माझे मनीं राम माझे ध्यानीं ॥ शोभे सिंहासनीं राम माझा ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे विश्रांती मागणें ॥ जिवींचें सांगणें हीतगूज ॥ ४ ॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥

बाळा मुग्धा यौवना प्रौढा सुंदरी ॥ आर्त्या घेवोनियां करीं अल्या त्या नारी ॥ १ ॥ श्यामसुंदररामा चरणकमळीं ॥ वोवाळूं आरती कनकथंगाळीं ॥ २ ॥ चौघी ह्मणती शेजे चला मंदीरा ॥ नवत्या इच्छिती सेवा श्यामसुंदरा ॥ ३ ॥ दास ह्मणे सुमनशेजे चला श्रीहरी ॥ क्षण एक विश्रांती घ्या हो अंतरीं ॥ ४ ॥ सकळां तांबूल पुष्पमाळा ॥ भक्तांचा सोहळा पुरवीला ॥ १ ॥ ध्रु० ॥ स्वामी चला हो निजमंदिरा ॥ सुखशेजेसी रघुवीरा ॥ २ ॥ भक्तासि पालक ब्रह्मांड नायक ॥ श्रीरघूटीळक स्तविती दास ॥ १ ॥ सीताजनकात्मजा अहो रघुराजा ॥ तिष्ठतसे तुझा मार्ग लक्षी ॥ २ ॥ झाली वाढ राती अहो रघुपती ॥ मार्ग सोडविती बंदीजन ॥ ३ ॥ उठले जगजीवन सिंहासनीं हून ॥ वेगीं लिंबलोण उतरिलें ॥ ४ ॥

॥ विडा ॥ विडा घ्या हो रामराया ॥ महाराजराजया ॥ धृ० ॥ रत्नजडित पानदान ॥ आली जानकी घेवोन ॥ विडा देती करो-

१ वाट.

नियां ॥ दीनबंधू रामराया ॥ विडा घ्या० ॥ १ ॥ सुगंध गंगेरी पानें ॥ मुक्तमोतियाचा चूना ॥ सुपारी कातगोळ्या ॥ भक्तिभावें मेळविल्या ॥ विडा घ्या० ॥ २ ॥ जायपत्री जायफळ ॥ विडा जाहाला सुफळ ॥ सीता रामा लागीं देत ॥ केशरकस्तूरीयुक्त ॥ विडा घ्या० ॥ ३ ॥ सीताराम विडा घेतां ॥ ऐक्यभावें एकात्मता ॥ रंगली ऐक्यरंगीं ॥ रामदास पायां लागीं ॥ विडा घ्या० ॥ ४ ॥

॥ शेजारती ॥ परमात्मा श्रीराम महंमाया जानकी ॥ विश्रांती पावली गजर न कीजे सेवकीं ॥ १ ॥ आर्ती आरत ऐक्यभावें ओवाळूं ॥ प्रकाश स्वयं ज्योती निजतेजें बंबाळूं ॥ २ ॥ धृ० ॥ स्नेह ना भाजन नाहीं वाती पावक ॥ सवाह्यांतरीं अवघा निर्घोट दीपक ॥ ३ ॥ ऐक्याचे सुमनशेजे आत्मा रघुपती ॥ राजा रामरघुपती ॥ वाचा परुपली शब्द न बोलवे पुढतीं ॥ ४ ॥ राम आणि दास चैतन्य पहूडले रामीं ॥ हें हो बोलावया दुजा नुरे धामीं ॥ ५ ॥ ॥ रामा रामा रामा रामा रघुनंदना रघुनंदना ॥ रामा रामा रामा रामा कुळभूषणा ॥ १ ॥ रामा रामा रामा रामा जानकीपते जानकीपते ॥ रामा रामा रामा रामा विमळमते ॥ २ ॥ रामा रामा रामा रामा दीनवत्सला भक्तवत्सला ॥ रामदास ह्मणे तुझी अगम्य लीला ॥ ३ ॥ रामा रामा रामा रामा रामा रामा हो रामाहो ॥ तारीं तारीं तारीं तारीं तारीं आह्मां हो ॥ १ ॥ तोडीं तोडीं तोडीं तोडीं भवपाश हा भवपाश ॥ अनन्यशरण रामीं रामदास ॥ १ ॥

राम राम राम राम जप सीताभिराम सीताभिराम राम राम राम जपसीताभिराम ॥ राम राम राम जपसीताभिराम ॥ १ ॥ ॥श्लोक॥ कृपाळूपणें भेटि दे रामराया ॥ वियोगें तुझ्या सर्व व्याकूळ काया ॥ जना माजि लौकीक हा ही न सूटे ॥ उदासीन हा काळ कोठें न कंठे ॥ १ ॥ सदा सर्व० ॥ २ ॥ सदा चक्रवाकासि० ॥ ३ ॥ भवाच्या भयें काय० ॥ ४ ॥ स्वधामासि जातां महाराजराजा ॥ हनू-

मंत तो ठेविला याचि काजा ॥ सदा सर्वदा राम दासासि पावे॥खळें गांजिल्या ध्यान सोडोनि धांवें ॥ ५ ॥ राम राम राम राम सीताराम ॥ नंतर ज० ॥

॥ श्रीरामनवमीची उत्साहपद्धति ॥

पूर्वदिवशीं सर्व तयारी करावी॥ २॥पाहांटेस भुपाळ्या झाल्यावर दार उघडावें, तिलकधारण, काकडआरती, तेरा हुद्यां सहित॥ काकडआरती झल्या वर सुवासिनीं कडून पंचारती करणें ॥ हुद्यांचा तपशीलः—मोरचेलें २, चवऱ्या २, रुमाल २, धनुष्यें २, दिवट्या २, काठ्या २, अबदागिरी २, छत्र १ या प्रमाणें मध्यान्हकालीं, सायंकालीं, व कथेचे अंतीं ॥ ३ पूजेचे आरंभीं ध्वज लावावा व उत्साहमूर्ति मारुतीची आणावी व गांवांत नऊ दिवस अक्षत देणें नैवेद्याचें सामान दररोज रुजू करणें. रांगाळी गालिच्या काढणें ॥ ४ नित्यपूजा, रामायणसंहिता वाचणें, आरती, छबिना, गांवच्या मारुतीस नेणें व प्रदक्षिणा तेरा. त्या करते वेळीं आरत्या तेरा ह्मणाव्या त्या १ गणपतीची, २ वेदमातेची, ३ सद्गुरुची, ४ श्रीरामाची, ५ मारुतीची, ६ शंकराची, ७ राधारमणाची, ८ नारायणाची, ९ विठोबाची, १० कृष्णेची, ११ विश्वंभरितेची, १२ वेंकटेशाची, १३ मारुतीची; या प्रमाणें आरत्या करणें. नंतर तीर्थ व पुराण व संतपूजा, महा नैवेद्य, ब्राह्मणभोजन. ॥ ५—सायंकालीं करुणाष्टकें, पंचपदी, सवाया, आरती, छबीना, कौल, मनाचे श्लोक २१, व दासबोध दशक चवथा यांतील एकसमास क्रमानें वाचणें. कीर्तन झाल्यानंतर प्रसाद वाटणें, व पुढें मानाचे विडे प्रत्येक दिवशीं वाटणें ॥ ६ ॥ जन्म दिवशीं पुराण, पुराण झाल्या नंतर कीर्तनाचा जन्म करावा. ॥७॥ दशमीस आरतीच्या पूर्वीं भिक्षा करावी. ॥ ८ ॥ एकादशीस सूर्योदयीं रथोत्साह नंतर ललीत, राज्याभिषेक वर्णन-

करणें, तीर्थ प्रसाद उभेराहून घ्यावा. ॥ ९ ॥ माघवद्य नवमीस या प्रमाणेंच. पुराण सुंदरकांड, रथ दशमीस ॥ १०॥ हनुमानजयंतीस सूर्योदयीं जन्म, व पूजा नैवेद्य गूळ फुटाणे यांचा व महानैवेद्य दहीवडे यांचा.

॥ श्रीरामसमर्थ ॥ ॥ कौल ॥ श्लोक ॥ दिली भेटी भर्ताशी उत्साह गाजे ॥ रघूराज राज्याभिषेकीं विराजे ॥ पहा या सुखें लोक भूपाळ आले ॥ रघूराजआज्ञे महीपाळ गेले ॥ १ ॥ नमस्कार केला सुरेंद्रें महेंद्रा ॥ प्रभूनें अनुज्ञा दिली देव इंद्रा॥पुजा मान पावोनि संतुष्ट झाले॥सर्व देव तेतीस कोटी मिळाले ॥ २ ॥तया रावणाचे भयें लोक गेले ॥ सुवर्णाचळाचे दरीं वास केले॥पर्थीं देखिलें दैन्यवाणें प्रजांशी ॥ उभा राहिला इंद्र सांगे तयांशी ॥ ३॥ प्रजा ही पळाल्या जयाच्या भयानें॥तया रावणा मारिलें रावरानें॥सुरांच्या बळें फोडिल्या वंदिशाळा ॥ गुढी रामराज्यीं जना सौख्यवेळा ॥ ४ ॥ पर्टी बैसला राम कल्याणराजा ॥ दुराही फिरे रे गरीबा न वाजा ॥ अरे लोकहो जाहली एकछत्री॥रघूराज राजा विराजे धरत्रीं॥५॥जनाची पिडा पाप संताप गेला॥प्रभू राम हा भाग्य सूर्यो[1] उदेला॥खडाणा[2] गेऊ जाहाल्या कामधेनू॥वनीं वेलि कल्पतरू काय वानूं ॥६॥ खडे सर्व चिंतामणी ते चि गोटे ॥ मला देखतां थोर आश्चर्य वाटे ॥ प्रजा हो तुह्मीं शीघ्र आतां चि जावें ॥ समस्तांशि कल्याण राजा पहावें ॥ ७ ॥ तुह्मीं भोगिले कष्ट आरण्यवासीं ॥ तयाचीं फळें प्राप्त झालीं त्वरेशीं ॥ आपेक्षे हुनी आगळें सर्व जें जें ॥ सुखें रामराज्यीं जना सामरा जें ॥ ८ ॥ महोत्साह उत्साह पाहोनि आलों ॥ अयोध्यापुरा हूनि आतां निघालों ॥ समस्तां जनां थोर आनंद झाला ॥ सुरीं मानवीं जयजयोकार केला ॥ ९ ॥ अरे लोक हो क्लेश सांडूनि द्या रे॥ रघूराजपादां बुजीं जा पहा रे ॥ स्थळा आपुल्या इंद्र सां-

१ मेरूचें, २ लाथाळ, ३ गाई.

गोनि गेला ॥ गुरें वासुरें लोक सैरा निघाला॥१०॥प्रजा कष्टल्या चालिल्या शीण सांगों ॥ अयोध्याधिशा राघवा कौल मागों ॥ गुरें वासरें लेकरें गर्द झाला ॥ अयोध्यासमीपें बहू लोक आला ॥११॥ रघूनाथजी सांगती दूतवार्ता ॥ प्रजा लोक बाहेर आले समर्था ॥ रघूनायकें सर्व ही आणवीले ॥ सभामडपीं ते असंभाव्य नेले ॥१२॥ प्रभू देखिला जयजयोकार केला॥नमस्कारसाष्टांग घालूं निघाला॥ कृपासागरें पाहिलें त्या प्रजांशी ॥ उठा रे उठा राम बोले तयांशी ॥ १३ ॥ रघूराज सिंहासनीं सौख्यदाता ॥ प्रजा कौल मागावया त्या उदीता ॥ प्रभू बोलिला रे अपेक्षीत मागा ॥ नका हेत ठेवूं समस्तांशि सांगा ॥ १४ ॥ बहू कष्टलों पावलों जी सुदेशा ॥ प्रजा बोलती कौल दे राघवेशा ॥ भुमीनें कदा पीक सांडूं नये रे ॥ वदे राम लक्ष्मणा हें लिही रे ॥ १५ ॥ मना सारिखी मेघवृष्टी असावी ॥ जया पाहिजे ते प्रसंगीं पडावी ॥ समर्था प्रभू रोगराई नको रे ॥ वदे राम लक्ष्मणा हें लिही रे ॥ १६ ॥ पिकें देखतां सर्व चिंता निवाली असावी गृहीं संगृहीं पेंव पाली ॥ बिजें बीज कोणाशि मागूं नये रे॥ वदे राम ल० ॥ १८ ॥ मनाची अपेक्षा गुरें बैल गाडे ॥ घरीं दूभती कामधेनू च पाडे ॥ रघूनाथजी भाग्य येथेष्ट दे रे ॥ वदे राम लक्ष्० ॥ १८ ॥ मना सारिखीं पुत्र कन्याकलत्रें ॥ अभीवृद्धि वाढो पवित्रें विचित्रें ॥ सखी पारखीं सोयिरीं प्रीति दे रे ॥ वदे राम लक्ष्मणा० ॥ १९ ॥ कुरूपी विरूपी कदा ही नसावे ॥ नको वृद्ध काया तरूणी असावें ॥ दिनानाथजी सर्व सौख्यास दे रे ॥ वदे राम लक्ष्मणा० ॥२०॥ नको दुःख आह्मां नको शोक आह्मां॥तुझें राज्य तों मृत्यु नकोचि आह्मां ॥ रघूनाथजी शक्ति ऊदंड दे रे ॥ वदे राम लक्ष्० ॥ २१ ॥ ग्रह सर्वरासी सुभांईक व्हावे ॥ सखे मित्र तैसे चि ते ही असावे ॥ दिनानाथ जी विघ्नवार्ता नको रे ॥ वदे राम लक्ष्मणा०

अनुकूल.

॥ २२॥ सदा वासना धर्मपंथीं असावी ॥ दयाशीळ चातुर्यता श्रेष्ठ द्यावी ॥ समर्था प्रभू पापबुद्धी नको रे ॥ वदे राम ल० ॥ २३॥ प्रितीनें प्रजा पाळि रे रामराया ॥ नको दैन्यवाणें करीं दिव्य काया ॥ शरीरीं कदा रोगराई नको रे ॥ वदे राम लक्ष्मू० ॥ २४ ॥ कुडें खोडि कापट्य[1] कांहीं नसावें ॥ सबाह्य शुचिष्मंत तैसें असावें ॥ तुझ्या दर्शना आडकाठी नको रे ॥ वदे राम लक्ष्मू० ॥ २५ ॥ प्रभो क्लेश घेऊनि विश्रांति द्यावी ॥ देहे तों वरी भक्ति तूझी घडावी॥विणी स्वामिणी कौल ऐसाचि दे रे॥वदे राम लक्ष्मणा हें लिही रे ॥ २६ ॥ ॥ कौल समाप्त ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥ नवविधभक्तीचे अभंग ॥ श्रवणपर अभंग ॥ १ ॥ रामनाम कथा गंगा ॥ श्रवणें पावन करी जगा ॥१॥ तिशीं प्रेमपूर आला ॥ शंकरहृदयीं सामावला ॥ २॥ रामदासाची माउली ॥ आळशा वरी गंगा आली ॥ ३ ॥ कीर्तनपर अभंग ॥ २॥ धन्य धन्य तें नगर ॥ जेथें कथा निरंतर ॥ १ ॥ गुण गाती भगवंताचे ॥ ते चि मानावे देवाचे ॥ २ ॥ स्वयें बोले जगजीवन ॥ थोर कलियूगीं कीर्तन ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे भले ॥ हरिभक्ती उद्धरले ॥ ४ ॥ स्मरणपर अभंग ॥ ३ ॥ रात्रंदिस मन राघवीं असावें ॥ चिंतन नसावें काचनाचें ॥ १ ॥ काचनाचें ध्यान परस्त्रीचिंतन ॥ जन्मासी कारण हींच दोन्ही ॥ २ ॥ दोन्ही नको धरूं निंदा नको करूं नेणें हा संसारू तरशील॥ ३ ॥ तरशील भवसागरीं बुडतां॥सत्य चि अनंताचेनि नामें ॥ ४ ॥ नामरूपातीत जाण तो अनंत ॥ दास ह्मणे संतसंग धरा ॥ ५ ॥ पादसेवनपर अभंग ॥ ४॥ त्रिविधतापहारक हे गुरुपाय० ॥ अर्चनपर अभंग ॥ ५ ॥ पूजा देवाची प्रतिमा ॥ त्याची न कळे महिमा ॥ १ ॥ देव भक्तांचा विश्राम ॥ त्याशीं नेणे तो अधम ॥ २ ॥ नाना स्थानें भूमंडळीं ॥ कोणीं सांगावीं आ-

[1] कपट.

गळीं ॥ ३ ॥ ज्याचे चरणींचें उदक ॥ धन्य होती विश्वलोक॥ ४ ॥ ज्याचीं चरित्रें ऐकतां ॥ जनीं होय सार्थकता ॥५॥ रामीरामदास ह्मणे ॥ धन्य होइजे स्मरणें ॥ ६ ॥ वंदनपर अभंग ॥ ६ ॥ प्रेमाचि- या सन्निधानें ॥ देव आले साभिमानें॥१॥आतां आनंद आनंद ॥ देवभक्तां नाहीं भेद ॥ २ ॥ मुख्य पूजापरंपरा ॥ केला दासासि अधिकार ॥ ३ ॥ दास पाउलें वंदितो॥ पदा सन्निध राहातो ॥४॥ दास्यपर अभंग ॥ ७ ॥ रामदास्य आणि हें वायां जाईल ॥ ऐसें न घडेल कदाकाळीं ॥ १ ॥ कदाकाळीं राम दासा उपेक्षीना ॥ राम- उपासना ऐशी आहे ॥ २ ॥ ऐशी आहे सार राघोबाची भक्ती ॥ विभक्तीची शक्ती जेथें नाहीं ॥ ३ ॥ जेथें नाहीं कांहीं वाउगें मा- यीक ॥ रामउपासक दास ह्मणे ॥ ४ ॥ सख्यपर अभंग ॥ ८ ॥ देव असतां पाठीराखा ॥ त्रैलोक्याचा कोण लेखा ॥ १ ॥ नाना उद्वेग वाटती[1] ॥ नाना चिंता उद्भवती ॥ २ ॥ स्वस्थ वाटे ना अंतरीं ॥ नाना व्यवधान करी ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे भावें ॥ भजन देवाचें करावें ॥ ४ ॥ आत्मनिवेदनपर अभंग ॥ ९ ॥ आत्मनिवेदन नववें भजन ॥ येणें संतजन समाधानी ॥ १ ॥ समाधानी संत आत्मनि- वेदनें॥ज्ञानें मीतूंपणें सांडवलें॥२॥सांडवले सर्व मायिकसंगाशी ॥ रामीरामदासीं निःसंगता ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥ न्हाणी ॥ न्हाणी न्हाणी रामातें अरुंधती ॥ ऋषि- पत्न्या पाहुनि संतोषती ॥ रामलीला सर्वत्र मुनि गाती ॥ स्नानउ- दक यमुना सरस्वती वो ॥ १ ॥ ज्याच्या चरणीं कावेरी कृष्णा वेणी ॥ ज्याच्या स्नेहें कपिलादि ऋषीमुनी ॥ त्या रामातें न्हाणिलें प्रीति करूनी ॥ २ ॥ ज्याच्या नामें उपदेश विश्वजना ॥ ज्याच्या स्मरणें कळादि करिती करुणा ॥ ज्याच्या प्राप्ती स्तव करिती अ- नुष्ठान ॥ त्या रामातें न्हाणूनि फुंकी कर्णा ॥ ३ ॥ रमती योगी स्व-

[1] चिन्ता.

रूपीं आत्माराम ॥ निशीदिनीं चरणीं असावा नित्यनेम ॥ त्या रामाचा पालख विश्वधाम ॥ दास ह्मणे भक्तीचें देई प्रेम ॥ ४ ॥

॥ पाळणा ॥ हळू हळू गाई निज रे बाळा ॥ मोठा जटाधारी गोसावी आला ॥ खरचरभू जा जा रे फकीरा ॥ निजला माझा पालखीं हीरा ॥ हळू हळू गा० ॥ १ ॥ नको येऊं रे बागुलबावा ॥ निजला माझा पालखीं रावा ॥ सगुण गुणाचें बालक माझें ॥ कोणी दावा हो या सम ये दुजें ॥ हळू हळू गा० ॥ २ ॥ लागली दृष्टी कोण्या पापिणीची ॥ उतरे प्रभा मुखचंद्राची ॥ हालवी कौसल्या आला प्रेमपान्हा ॥ दास ह्मणे आला वैकुंठराणा ॥ हळू हळू गा० ॥ ३ ॥ जो जो जो जो रे श्रीरामा ॥ निजसुखगुणविश्रामा ॥ जोजो ॥ धृ० ॥ ध्याती मुनियोगी ॥ तुज लागीं ॥ कौसल्येचोत्संगीं ॥ १ ॥ वेदशास्त्रांची मति चाण ॥ स्वरूपीं झाली लीन ॥ २ ॥ चारी मुक्तींचा ॥ विचार ॥ चरणीं पाहति थोर ॥ ३ ॥ भोळा शंकर ॥ निशिदीनीं ॥ तुजला जपतो मनीं ॥ ४ ॥ दास गातसे ॥ पाळणा ॥ रामा लक्ष्मणा ॥ ५ ॥ जो जो० ॥

॥ ललितप्रकरण ॥ रामा तुज कल्याण मागणें ॥ रामा तुज कल्याण मागणें ॥ धृ० ॥ तूं जगजीवन तूं मनमोहन ॥ कोण आहे तुज विणें ॥ रामा० ॥ १ ॥ आह्मी हरिजन तूं जनपावन ॥ बोलति वेदपुराणें ॥ रामा० ॥ २ ॥ देव हि आले भक्त मिळाले ॥ आनंदे तुझे गुणें ॥ रामा० ॥ ३ ॥ भक्त सुखी ऋषि सुखी ॥ दास ह्मणे तुझें देणें ॥ रामा० ॥ ४ ॥

॥ पद हिंदुस्थानी ॥ जयहोमहाराजगरिबनवाज ॥ बंदकमीनाकहनाकेतुसाहेब तेरीहीलाज ॥ होमहाराज० ॥ १ ॥ मैं सेवक बहु सेवा मागू ॥ इतना है सब काज हो महा० ॥ २ ॥ छत्रपती तुम रोकदार सिव ॥ इतना हमारा अर्ज ॥ हो महा० ॥ ३ ॥ कपि स-

---

१. पाळणा.

कळ ही प्रयाणकाळीं ॥ प्रेमें वोसंडती दोही डोळीं ॥ नित्य आठवे सूखाची नव्हाळी ॥ ह्मणती रामा तुझी सवे लागली ॥ हो रामा० ॥ १ ॥ जो तूं अगोचर ब्रह्मादिकां ॥ ध्यानीं नातुडसी पंचमुखा ॥ तो तूं आह्मां झालासी निजसखा ॥ प्रेम दिधलें वायुसुता ॥ हो रामा० ॥ ३ ॥ तुझ्या वोळगे सुराशी न लगे हो ठावो ॥ आह्मी वानरें निकट उभीं राहों ॥ न्याहार धरूनि वदन तुझें पहा हो ॥ परि धाला नाहीं आमचा भावो ॥ हो रामा० ॥ ४ ॥ पद ॥ हो रामा कृपा बहुत असों देणें ॥ आह्मी धन्य जाहालों तुझे गुणें ॥ ध्रु० ॥ रामा गोड लागती तुझ्या गोष्टी ॥ हर्षें गुदगुल्या होताती पोटीं ॥ जणु सांपडली चणियाची मुठी ॥ वाटे धरावी तुझी हनुवटी ॥ रामा कृ० ॥ १ ॥ राम आलिंगोनी सप्रेमें बोले ॥ तुह्मी मज लागिं हे कष्ट केले ॥ सुखी करोनि सर्व गौरविले ॥ रामदासीं हनुमंत ठेले॥ रामा० ॥ २ ॥ श्लोक ॥ सिंहासना वरि रघूत्तम मध्यभागीं ॥ बंधू तिथे परमसुंदर पृष्ठभागीं ॥ वन्हीसुता निकट शोभत वामभागीं ॥ वीलासतो भिम भयानक पूर्वभागीं ॥ १॥ कपी सुग्रिवा अंगदा जांबवंता ॥ गज्या मारुता आणि नैर्ऋत्यनाथा ॥ समस्तासि सन्मानिलें रामचंद्रें ॥ सुधाउत्तरें तोषवीलें नरेंद्रें ॥ २ ॥ तुरे आणिले घातल्या पुष्पमाळा ॥ किती एक त्या रत्नमाळा सुढाळा ॥ करीं कंकणें मुद्रिका लेववीलीं ॥ यथासांग संपूर्ण सर्वांस दीलीं ॥ ३ ॥ अलंकार चीरें बहू सिद्ध केलीं ॥ असंभाव्य दिव्यांबरें आणवीलीं बहू भूपणांचे बहू ढीग केले ॥ जगन्नायकें ते कपी गौरवीले ॥ ४ ॥ सभामंडपीं फांकल्या रत्नकीळा ॥ समस्तांसि ते जाहली सौख्यवेळा ॥ किती एक सांगीतल्या कानगोष्टी ॥ महावीर आनंदले सर्व सृष्टीं ॥ ५ ॥ मुखीं बोलिजे वैद्यराजासि देवें ॥ कपी तुज ऊचित म्यां काय व्हावें ॥ वरू दीधला रामचंद्रें उचीती ॥ तुझ्या द-

१ न मिळसी.

र्शनें लोक आरोग्य होतें ॥ ६ ॥ समस्तांकडे पाहिलें राघवानें ॥ तयांसि रोमांच आले स्फुरणें ॥ नमस्कारिलें स्वामि देवाधिदेवा ॥ ह्मणे राम तो लोभ आलां असावा ॥ ७ ॥ असंभाव्य केली स्तुती राघवाची ॥ वद्धों लागली मंडळी प्रेमळांची ॥ कपी बोलती सत्य कारुण्यवाचा ॥ स्तुती ऐकतां रामसिंधू सुखाचा ॥ ८ ॥ अजयो नको रे जयवंत हो रे ॥ कापट्यकर्मीं सहसा नको रे ॥ निर्वाणचिंता चुकवीं अनंता ॥ शरणागतातें बहु घातपाता ॥ ९ ॥ अनुष्टुप्छंद ॥ स्मरणीया वयं राम न स्मरामि अहो कपे ॥ स्मरणं चेतसो धर्म स्तच्चित्तं हारितं मम ॥ १० ॥ जनीं जाहली पूर्ण हे रामनवमी ॥ कृपे तोषला स्वामि हा नित्यनेमीं ॥ यशस्वी दयानंद कल्याणमस्तू ॥ तथास्तू तथास्तू तथास्तू तथास्तू ॥ १ ॥ घडो सर्वदा भक्ति या राघवाची ॥ जळो कामना दुःख चिंता भवाची ॥ यशस्वी दयानंद कल्याणमस्तू ॥ तथास्तू० ॥ २ ॥ सदा सर्वदा चिंतितां देव पावो ॥ सदा वृत्ति हे शुद्ध निःसंग राहो ॥ यशस्वी दयानंद कल्याणमस्तू ॥ तथास्तू० ॥ ३ ॥ विकल्पाचिया मंदिरीं दीप नाहीं ॥ सदा शुद्ध संकल्प देहात्मगेहीं ॥ यशस्वी दयानंद कल्याणमस्तू ॥ तथास्तू तथास्तू तथास्तू तथास्तू ॥ ४ ॥

॥ पद ॥ रघुराजके दरबार धमडी गाजतु है ॥ तथैथैथै पकवाज बाजतु है ॥ धृ० ॥ सुरवर मुनिवर देखण आवतु है ॥ १ ॥ नारद तुंबर किन्नर सुरवर गावतु है ॥ शंख भेरी सुनके रोम थरकतु है ॥ २ ॥ लाल धुसर तवके वुडायतु है ॥ रामदास तहां बलि ज्यावतु है ॥ ३ ॥ रघु० ॥ ललितप्रकरण समाप्त ॥

॥ पद ॥ कृपाळू रघुवीरें खादलीं भिल्लटिबोरें ॥ उच्छिष्ट आदरें आंगिकारि रे ॥ धृ० ॥ वैभवीं नाहीं चाड देवातें भाव चि गोड ॥ पुरवितो कोड अनन्याचें रे ॥ १ ॥ दुर्लभ ब्रह्मादिकांसी सुलभ वा-

---

१ शबरीचीं.

नरासी ॥ काये तया पासीं भावें विण रे ॥ २ ॥ रामीरामदास ह्मणे देव हा दयाळूपणें ॥ उठवितो रणें वानरांचीं रे ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ जन्मला चि नाहीं तो मरेल काई ॥ जीणें मरणें दोन्ही नाहीं रे ॥ धृ० ॥ जनीं जीवन्मुक्त वर्ततात हरिभक्त ॥ सद्गुरुबोधें ते अच्युत रे ॥ १ ॥ जिणें आणि मरणें येणें आणि जाणें ॥ साधु तो अचळ पूर्णपणें रे ॥२॥ सेवितां साधूचे चरण बाधिना दक्षणायन॥ रामीरामदासीं निज खुण रे ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ भूषणमंडित माळा तेजाचा उमाळा ॥ सुंदर सुमन माळा ॥ भोंवता मधुकरपाळा ॥ १ ॥ रघुविर सुरवरदानी भक्तांचा अभिमानी ॥ योगी मुनिजन ध्यानीं राहाती समाधानी ॥धृ०॥ पीत वसन घन साजे ॥ मुरडीव वाकी वाजे ॥ वर तोडरीं ब्रीद गाजे ॥ कीर्ति विशाळ चि माजे ॥ २ ॥ अभिनव कार्मुकपाणी ॥ निगम माति पुराणीं॥विगळित होते वाणी ॥ समजतसे शूळपाणी ॥ ३ ॥ राम सकळ जन पाळी ॥ भक्तांला सांभाळी ॥ जन्ममरण दुःख टाळी ॥ अगणित सौख्यनव्हाळी ॥४॥ दास ह्मणे मज हीत ॥ माझें कुळदैवत ॥ जे जन होती रत ॥ ते सकळ ही तरत ॥ ५ ॥

॥ पद ॥ सामर्थ्याचा गाभा भीमभयानक उभा ॥ पाहतां सुंदर शोभा लाचावे मन लोभा ॥ धृ० ॥ हुंकारे भुभुकारें काळ ह्मणे अरे बा रे ॥ विघ्न तगे ना थारे धन्य हनुमंता रे ॥ १ ॥ दास ह्मणे विर माढा ॥ घसारित घनसर दाढा ॥ अभिनव हा चि पवाडा ॥ पहातां न दिसे जोडा ॥ २ ॥

॥ पद ॥ रावण सीता दडवी भीम निशाचर बडवी ॥ अघटित वे घडवी वर रजनीचर ते रडवी॥१॥धृ०॥ जाउनि शीता शोधी॥ सकळांचा विरोधी॥वानर मोठा क्रोधी ॥ त्रिकुटीं जन रोधी॥१॥ मोठी आली घाडी॥ पुच्छयानें पछाडी॥ होती ताडातोडी ॥

---

१ समूह

कंठीं झोडाझोडी ॥ २ ॥ दैतीं केले चाळे ॥ सुरवर बंदीशाळे ॥ त्या रागें उफाळे ॥ वन्हिचे उबाळे ॥ ३ ॥ वनीं वनें कडकावी ॥ बळकट शिक्षा लावी ॥ भुजा वळें भडकावी ॥ लंकेतें धडकावी ॥ ४ ॥ सीता शोधुन गेला ॥ हलकाल्लोळ केला ॥ भेटे राघवाला ॥ दासपत्वें निवाला ॥ ५ ॥

॥ एकताळपंचक ॥

॥ पद ॥ वेधु लागला रामाचा ॥ सुरवरविश्रामाचा ॥ धृ० ॥ तेथें सुरवरनरकिन्नरविद्याधरगंधर्वांचा मेळा ॥ तेथं न्यून कोकिळा मंजळ किळा॥कुळकीरम्य रसाळा ॥ तेथें गायनकळा रंग आगळा ॥ वाहे अमृतवळा ॥ तोसुखसोहळा देखून डोळां ॥ लांचावे मनमेळा ॥ १ ॥ एकताल मृदंगें श्रुतिउपांगें ॥ गाती नवरस रंगें ॥ एक रंग सुरंगें दाविती संगें सप्तस्वरांचीं आंगें ॥ एक अनेक ॥ रागें आलापयोगें ॥ बिकट ताल सुघांगें ॥ एक झकिटकिटकिटथरिकथरिक वाजती चपळांगें ॥ २ ॥ तेथें खणखणखणखण टाळ वाजती ॥ झणझणझणझण यंत्रें ॥ तेथें दणदणदणदण मृदंग मंजुळ ॥ तालबद्ध परतंत्रें ॥ तेथें चणचणचणचण शब्द बोलती ॥ वाणी चपळ सत्पात्रें ॥ तेथें घणघणघणघण घंटा वाजती ॥ अनुदातें शुळमंत्रें ॥ ३ ॥ तेथें झगझगझगझग झळकति रत्नें ॥ स्वचित बैसे शोभा ॥ तेथें धगधगधगधग तेज आगळें लावण्याचा गाभा ॥ तेथें मगमगमगमग सुगंधपरिमळ ॥ षट्पद घेती क्षोभा ॥ पवनतनुज दासाचें मंडण ॥ निकट राहिला उभा ॥ ४ ॥ ॥

॥ पद ॥ रामा चाल रे झडकरी ॥ त्रिभुवन हरुषें भारी ॥ धृ० ॥ सरयुनदीतिरीं आयोध्यापुरी रमणिय रचिली भारी ॥ तीसी प्रतिमल्लसरी ऐसी च दुसरी नाहीं पृथ्वी वरी ॥ ते वैकुंठमंदिरीं गमन सुंदरी सत्या मधें थोरी ॥ ऐसें जाणोनी श्रीकौसल्योदरीं ॥

---

१ भुंगे.

आनंद सचराचरीं ॥ १ ॥ तेथें ऋषिकुळ सकळ नांदति निर्मळ ॥ उत्साहाचेनि उसळें ॥ तेथें धोत्रें सोज्वळें झेलिती करतळें विभूतिचे गोळे ॥ तें ध्यानीं नाकळे मना नाढळे तें रूप पाहाती डोळे ॥ आणि क्रूर विशाळें वधिलीं दिसाळें ॥ पावोनि यत्नें फळे ॥ २ ॥ तेथें ब्रह्मनंदिनी शापबंधिनी असतां निजपतिवचनीं ॥ ते रामागमनीं ऐकतक्षणीं हरुषत अंतःकरणीं ॥ म्हणे त्या श्रीचरणीं होतां मिळणी पालटेन पाषाणीं ॥ ऐसें चिंतुनि दिवसरजनी पथा पाहतां लोचनीं ॥ ३ ॥ तेथें सुरवर नाचति वाद्यें वाजती वरुषति पुष्पें जि मुनी ॥ तेथें गंध वात गती नेत दिगंतीं घ्राणा होतसे तृप्ती ॥ तेथें दिशा झळकती सफळ वनस्पती पद शुभ बोलती ॥ आला म्हणती राम सीतापती ॥ जयजयकारें गर्जती ॥ ४ ॥ तेथें दशरथमानसीं रामश्रवणशशी तुंबळ सुखसिंधूसी ॥ तेथें जनकसरितेसि मिळणी कैसी होताहे गजरेंसीं ॥ तेथें भक्तचकोरासी आनंद अहर्निशी ॥ पाहतां ती उदयासी ॥ ऐसें देखुनि भक्ती नवमीसीं प्रकटत रामदासी ॥ ५ ॥

॥ पद ॥ फरफरफरफर वोढिती कुंजर धनुष्य आणिलें भूपें ॥ हरहरहरहर अति पण दुष्कर सुंदर रघुपती रूपें ॥ वरवरवरवर रघुपती वोढीत दशमुख संतापे ॥ करकरकरकरकर शकरारे थरथरथर भू कंपे ॥ धृ० ॥ रामें सज्जीलें वितंड परम चंड कोदंड ॥ रामें उचालिलें त्र्यंबक कौशिक ऋषि पुळकांक ॥ रामें ओढिलें शिवधनु सीतेचें तनुमनु ॥ रामें भंगिलें भवचाप असुरा सुटला कंप ॥ १ ॥ कडकडकडकड भग्न कडाडे ॥ तडतडतडक फुटे ॥ गडगडगडगड गगन कडाडी ॥ धडधडधड धडक उठे ॥ भडभडभडभड रविरथ चुके घडघडीत आर्[१]हाटे ॥ खडखडखड खचित दिग्गज चळीत्त कुळाचळ कुटे ॥ २ ॥ दुमदुमदुमदुमदुमित भुगोळें स्वर्ग

१ नाकाला. २ आडमार्गाला.

मृत्युपाताळें ॥ घुमघुमघुमघुम घुमकट कर्णी विषीस बैसले टाळे ॥ हळहळहळहळ अति कोल्हाळहळ ॥ हराशिरपंचक डोले ॥ खळखळ-खळखळ उचंबळत जळसिंधूसी मोहो आंदोळे ॥ ३ ॥ धकधकधक-धक धकीत धरणीधर बधिर झाले नयन ॥ चकचकचकचक च-कीत निशाचर करविलें दीर्घशयन ॥ थकथकथकथक थकीत सु-रवर वरुषती पुष्पें तसे ॥ लखलखलखलखलख रत्नमालिका ज-नकालिक लग्न ॥ ४ ॥ जयजयजयजय जयति रघुराजविरा जयकारें गर्जती ॥ धिमधिमधिमधिम नृप देवदुंदुभि गगन गर्जळे गजरें ॥ तरतरतरतर मंगळतुरें विविधवाद्यें सुंदरें ॥ समरसरसरस दासा मानसीं रामसीता वधूवरें ॥ ५ ॥

॥ पद ॥ रंगीं नाचतो त्रिपुरारी लीलानाटकधारी ॥ धृ० ॥ मंदरजावर त्रीपुरसुंदर अर्धनारीनटेश्वर ॥ नाचे शंकर सकळक-ळाकर ॥ विश्वासी आधार ॥ झुळझुळझुळझुळ शिरीं गंगाजळ झळ-झळ मुगुटीं किळा ॥ लळलळलळलळ लळित कुंडलें भाळीं इंदुज्वा-ळ ॥ सळसळसळसळ सळकती रसना वळवळवळीती व्याळ ॥ हळह-ळहळहळ कंठीं हळाहळ ॥ गायनस्वर मंजुळ ॥ १ ॥ थबथबथबथब गळती सद्या रुंडमाळिका कंठीं ॥ चपचपचपचप हस्तक लवति दस्तक धरी धूर्जटी ॥ खडखडखडखडखड व्याघ्रांबर गजचर्म परवंटी ॥ भडभडभडभडभड धूशर उधळत चिताभस्म निज उटी ॥ २ ॥ किणिकिणिकिणिकिणि वाजति किंकिणि घणघणघण ख-णाणी ॥ झणझणझणझण वांकी चरणीं ॥ दणदणदण धरणी ॥ खणखणखणखण टाळ उमाळे रुणझुण वेत्रें पाणी ॥ गुणगुणगुण-गुण वर्णिती वाणी ॥ खुणखुणखुण निर्वाणीं ॥ ३ ॥ टिमिटिमिटि-मिटिमि मृदंग गंभिर डिमिडिमिडिमिडिमि डिमर ॥ धिमिधिमिधि-मिधिमि दुंदुभि गर्जे झिमिझिमिझिमि झल्लर ॥ घुमघुमघुमघुम येव-

ज गमकत दुमदुमदुम अंबर ॥ ततथै ततथै धिकिट धिकिट ह्मणती विद्याधर ॥ ४ ॥ थरथरथरथर कंपित गमके गरगरगरगर भ्रमर ॥ सरसरसरसर कंपित चमके धुरधुरधुरधुर गंभिर ॥ परपरपर ह्मणती सुरवर हरहरहरहर शंकर ॥ वरवरवरवर दासा दिधला ॥ तरतरतर दस्तुर ॥ ६ ॥

॥पद॥ आठवे मनीं आठवे मनीं आठवे मनीं सदा राम चिंतनीं॥ धृ० ॥ मुकुटीं किरीटी वक्र भृकुटि रम्य गोमटीं नयनांबुजें ॥ १ ॥ मकरकुंडलें ठाण दंडलें तेज खंडलें मेघदामिनीं ॥ २ ॥ वाणली उटी कास गोमटी किंकिणी कटी क्षुद्रघंटिका ॥ ३ ॥ पदक मेखळा फांकती किळा ॥ रूळती गळा मुक्तमाळिका ॥ ४ ॥ तें सुलक्षणें रत्नभूषणें ॥ वीरकंकणें शोभती करीं ॥ धृ० ॥ रम्य रंगलें चाप चांगलें ॥ सैन्य भंगलें त्रीकुटाचळीं ॥ ६ ॥ अंदु नूपुरें वांकि गजरें ॥ तीं मनोहरें पाउलें वरीं ॥६॥ हृदय कवळीं मूर्ति सावळीं ॥ दास न्याहळी कूळदेवत ॥ ८ ॥

॥ पद ॥ नवमि करा नवमि करा नवमि करा भक्ति नवमी करा ॥ धृ ॥ अष्टमी परी नवमी वरी ॥ तये दुसरी न पवे सरी ॥ १ ॥ राम प्रकटे भेद हा तुटे ॥ अभेद ऊमटे ते चि नवमी ॥ २ ॥ शीघ्र नवमी येतसे ऊर्मी ॥ रामदास मी अर्पिली रामीं ॥ ३ ॥ दीनबंधु रे दीनबंधु रे दीनबंधु रे राम दयासिंधू रे ॥ धृ० ॥ भिल्लटीफळें भक्तवत्सलें ॥ सर्व सेविलीं दासप्रेमळें ॥१॥ चरणिं उद्धरी दिव्य सुंदरी॥ शापबंधनें मुक्त जो करी ॥ २ ॥ वेदगर्भ जो शीव चिंतितो ॥ वानरांसिं गूज सांगतो ॥ ३ ॥ राघवीं बिजे रावणानुजे ॥ करुनि पावला नीज राज्य जें ॥ ४ ॥ पंकजाननें दैत्यभंजनें ॥ दास पाळिले विश्वमोहनें ॥ ९ ॥

॥ पद ॥ मांबुजाननं मांबुजाननं मांबुजाननं मांबु देहि मे ॥धृ॥

---

१ कमल नेत्र रामानें.

योगिरंचनं चापभंजनं ॥ जनकजापतिंविश्वमोहनम् ॥ १ ॥ विबुद्ध-कारणं शोकहारणं ॥ अरिकुळांतकं भयनिवारणं ॥ २ ॥ जयकृपालयं दासपालयं ॥ चरणपंकजं देहि मे लयं ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ ऐसें ध्यान मानसीं दिसे राम निरुपमलीळा ॥ सांवळें सुंदर रूप मनोहर शोभती सुमनमाळा ॥ धृ ॥ मुकुट किरीटीं कुंडलें मंडित गंडस्थळा वरि शोभा ॥ केयूरदंड उदंड विभूषण लावण्याचा गाभा ॥ १ ॥ सरळ कुरळ नयन कमळदळ श्याम सकोमळ साजे ॥ झळके इंद्रनीळ तळपे रत्नकिळ मुनिजनध्यानीं विराजे ॥ भाळ विशाळ रसाळ विलेपन परिमळ अनिळविलासीं ॥ मृगमद केशर धूसर आंगीं हासित वदन सुखराशी ॥ ३ ॥ कटतट वेंकट कासे पीत पट मिरवत उटी सुगंधें ॥ रुळत कल्लोळ सुढाळ माळिका डोलती तेणें छंदें ॥ ४ ॥ जडित पदक विरकंकण किंकिणी अंदु नूपुर वारे ॥ सकळ रिपूकुळ निर्मळ ऐसे वाकी तोडर ब्रीद गाजे ॥ ५ ॥ कर केशर चाप विलाप दानवा काळरुप मति भासे ॥ दास ह्मणे रणकर्कश रामें अंतक तो ही त्रासे ॥ ६ ॥

॥ पद ॥ मिरासीचा ठाव मिरासीचा ठाव मिरासीचा ठाव मिरासीचा ठाव धरा रे ॥ जेथुनि आले तिथे चि जाउनि मागुती वास करा रे ॥ धृ ॥ अज्ञानदारिद्य निरसलें ॥ ज्ञानलक्ष्मीतें कोण पुसे आपण चि सर्व ही अहंकार गोत्र ॥ जघातघेपा तेथें नेत ॥ एक पद तेथें विपट नाहीं सर्व ही सिद्धी विलसे ॥ ऐसी हे मिरासी टाकियेली थोर मस्तकीं अभिमान पिसें ॥ १ ॥ संत सनकादीक नारद तुंबर वृत्ती ते ही लक्षिली ॥ नागेव उघडे आपदा भोगुनि जीवेंसीं सदृढ धरिली ॥ वडिलांची जन्ममृत्युभूमी ते ही सर्वकाळ यत्न केली ॥ धिगींधिगींते जिणें पूर्वजाची वृत्ती असोनि हातींची गेली ॥ २ ॥ एकला एकला मी रामदास वृत्ती लागीं होयें पिसा ॥

---

१ कस्तूरी.

तनु मनु धनु सर्व ही अर्पुनि सोडिली जीवित्वआशा ॥ निष्कामता कोणी पाठीसी नाडले एक चि थोर कोंवसा॥ हे वृत्ती रक्षील माझा राम ॥ त्याचा मज भरंवसा ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ आलिया अंगें चि होयिजे देव ॥ कोंदाटला ब्रह्मकटाव ॥ धृ० ॥ भवसिंधुचें जळ आटलें ॥ संसाराचें मुळ तुटलें ॥१॥ निजधनाची लाधली ठेवी ॥ रंक पावले राजपदवी ॥ अरे काळाची वेळ चुकली ॥ आनंदाची लुटी फावली ॥ ३ ॥ जे मायेनें जन्म दाविला ॥ ते मायेचा ठाव पूसिला ॥ ४ ॥ रामदासासि राम भेटला ॥ थोर संदेह हा तुटला ॥ ५ ॥

॥ पद ॥ वेडिया स्वामी च होउनि राहें ॥ हे उपाधी तुज न साहे ॥ धृ० ॥ अरे तुझा चि तूं सकळ ॥ तरी वांया चि का तळमळ ॥१॥ स्वामिसेवकपण हें वाव ॥ अभिमानासी कैंचा ठाव ॥ २ ॥ अमंगळें जाणसी साचें ॥ काय भूषणें सांगसी त्याचें रे ॥ ३ ॥ मीपणाचें मूळ तुटावें ॥ आनंदाचें सुख लोटावें ॥ ४ ॥ रामदास चि नांव हें फोल ॥ तेथें काय से लागती बोल रे ॥ ५ ॥

॥ पद ॥ देवाची करणी ऐसी ही ॥ धृ० ॥ पहा दशगुणें आवरणोदकीं ॥ तारियेली धरणी॥१॥सुरवर पन्नग निर्मुनियां जग ॥ नांदवी लोक तिन्ही ॥ २ ॥ अंडज जारज स्वेदज उद्भिज ॥ निवडिलिया खाणी ॥ ३ ॥ रात्रीं सुधाकर तारा उगवती ॥ दिवसा तो तरणी ॥ ४ ॥ सत्तासूत्रें वर्षत जळधर ॥ पीक पिके धरणी ॥ ५ ॥ आपण तरी स्थिर निज निर्गुण ॥ दासा हृद्भुवनीं ॥ ६ ॥

॥ पद ॥ गुरुदाता रे दाता रे ॥ अभिनव कैसें केलें ॥ धृ० ॥ एक चि वचनें न बोलत बोलुनी ॥ मानस विलया नेलें ॥ भूतसंगें कृतनेश्वर वोझें ॥ निजबोधें उतरिलें ॥ २ ॥ दास ह्मणे मज मीपणविरहित ॥ निजपदीं नांदविलें ॥ ३ ॥

---

१ आश्रय.

॥ पद ॥ भावबळें तरले मानव ॥ धृ० ॥ सारासारविचार विलो-कुनि ॥ भव हा निस्तरले ॥ १ ॥ रामनाम निरंतर वाचे ॥ निजपदीं स्थिरले॥२॥दास ह्मणे सुख सांग रे डोहीं॥ऐक्यपणें विराले ॥३॥

॥ पद ॥ देह दंडिसी मुंड मुंडिसी ॥ भंड दाविसी नग्न उघडा ॥ धृ० ॥ भस्मलेपनें तृण आसनें ॥ माळ भूषणें सोंग हें मूढा ॥१॥ अन्नत्याग रे हृदयोगरे॥फट काय रे हिंडसी वनीं॥२॥ऐक सांगतों रामदास तो ॥ ज्ञानयोग रे साधितां बरें ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ हें काय तें काय ॥ योग काय भोग काय ॥धृ०॥ बाहेर जटाभार काय ॥ अंतरीं संसार काय ॥ १ ॥ बाहेर काषायं दंड काय ॥ आंत अवघें भंड काय ॥ २ ॥ बाहेर सात्विक ध्यान काय ॥ आंत मद्यपान काय ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे पाहें ॥ व्यर्थ भगल क-रून काय ॥ ४ ॥

॥ पद ॥ मिश्रित सारासार ॥ अरे निवडी तो चि चतुर ॥धृ०॥ ब्रह्म निरंजन अद्वयं सत्य ॥ माया जन पर द्वैत अनित्य ॥ १ ॥ मेळ-विलें जळ अमृत दोनी ॥ हंस जसा पय घे निवडोनी ॥ २ ॥ पारखी विण खरें निवडेना ॥ मूढ कसे जन हीत कळेना ॥ ३ ॥ दास ह्मणे निज कौतुक मोठें ॥ अनुभव बोलती शाब्दिक खोटें ॥ ४ ॥

॥ पद ॥ पळा पळा ब्रह्मपिसा येतो जवळी ॥ रामनामें हाक देउनी डोई कांडोळी ॥ धृ० ॥ वृत्तिशेंडी बंधनें विण सदा मोकळी॥ संसाराची धुळी करुनि आंगीं उधळी ॥ १ ॥ प्रपंच उकरड्या वरी बैसणें ज्याचें ॥ भोंता पाळा फिरोनि पाहे जन हे अविद्येचे ॥ २ ॥ धांवुनि बैसे उठोनि पळे दृश्य वाटतें ॥ अदृश्याचें रहाणें घेतां न चले कवण्याचें ॥ ३ ॥ आउट हात गज नवा ठायीं उतळले ॥ दाहा वाटांत ह्मणवून तेथें ठिगळ दिधलें ॥ ४ ॥ ऐसें मन हें चंचळ निवृ-त्तीसी गुंतलें ॥ परतुनियां आलें ह्मणवुनि जीवें चि मारिलें ॥ ५ ॥

---

१ भगवें वस्त्र.

मीपणाचें शहाणपण जळालें माझें ॥ कोण वाहे देहबुद्धि वस्त्रांचें ओझें ॥ ६ ॥ नलगे आह्मां मानअपमानाचें ओझें ॥ तुझें शुद्धी घेतां गेलें मीपण माझें ॥ ७ ॥ आह्मी जन धन देखुनि विचार करितों ॥ आपण ऐसे पिसे ह्मणऊनि उमज धरितों ॥ ८ ॥ अर्थे भेटों येती त्यांस वेड लावितों ॥ रामीरामदास ऐसें अबद्ध बोलतो ॥ ९ ॥

॥ पद ॥ कल्याणधामा रामा कल्याणधामा ॥ ध्रु० ॥ दुःखनिवारण नामक सुखा ये ॥ सुखमूर्ती गुणग्रामा रामा ॥ १ ॥ दास उदास करी तव कृपा ॥ अभिनवं नामगरीमा रामा ॥ २ ॥

॥ पद ॥ तूं ये रे रामा ॥ काय वर्णूं महिमा ॥ ध्रु० ॥ सोडविले देव तेतीस कोटी ॥ तेंवी सोडवी आह्मां ॥ १ ॥ राम लक्षुमण भरत शत्रुघन ॥ पुढें उभा हनुमान ॥ २ ॥ दास ह्मणे भवबंध निवारीं ॥ रामा गुण धामा ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ हे राघवा देईं तुझें भजन ॥ ध्रु० ॥ अनुताप त्या वरी भक्तियोग ॥ मानिती हे सज्जन ॥ १ ॥ कीर्तन करावें नामें उद्धरावें अंतरिं लागो ध्यान ॥ २ ॥ दास ह्मणे मन आत्मनिवेदन ॥ सगुण समाधान ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ नाम मंगळधाम हरीचें हो ॥ संतसज्जना विश्राम ॥ ध्रु० ॥ सकळ सकळ धर्म अचळ ॥ अर्थकामस्मरणें स्वानंदाभिराम ॥ १ ॥ गरळचाळशम शिवमनोरम ॥ दास उदास पूर्णकाम ॥ २ ॥

॥ पद ॥ संगत साधूची मज जाहाली ॥ अक्षयपदवी आली ॥ ध्रु० ॥ सर्व मी सर्वात्मा ऐसी ॥ अंतरीं दृढ मती झाली ॥ जागृती सहीत अवस्था तूर्या ॥ स्वरुपींसमुळ विराली ॥ १ ॥ बहु जन्माची जपतपसंपत्ती ॥ विमळ फळेंसि आली ॥ मी माझें हे सरली ममता ॥ समुळीं भ्रांती निमाली ॥ २ ॥ रामीं अभिन्न दास ऐसी ॥ हे जाणीव समूळ ही गेली ॥ न चळे न ढळे अचळ कृपा हे ॥ श्रीगुरुरायें केली ॥ ३ ॥

---

१ नवीन.

॥ पद ॥ अणुपासुनि जगदाकार ॥ ठाणठकार रघुवीर ॥ धृ० ॥ रामाकार जाहाली वृत्ती ॥ दृश्यादृश्य न ये हातीं ॥ रामीं हारपलें जग ॥ दास ह्मणे कैंचे मग ॥ २ ॥

॥ पद ॥ दशशतकरवंशीं अवतरणा ॥ दशमुखकुलसंहरणा ॥ दशशतवदनाग्रज रूपमदना ॥ दशरथनृपनंदन गुणसदना ॥धृ०॥ कौसल्यात्मज निजसुखकरणा ॥ कौशिकमखपालन शिवस्मरणा ॥ राजिवलोचन जानकीरमणा ॥ भवचिंताहरणा ॥ १ ॥ निजचरणीं अहल्याउद्धरणा ॥ भार्गववीरक्षितिपाळाहारमर्दना ॥ वालीकार्मुकधरणा ॥ अंजनिसुत सेवित तव चरणा ॥ २ ॥ दशदिशाव्यापक गुणसगुणा ॥ आत्माराम समस्ताभरणा ॥ जीवकदंबकपातकसंस्मरणा ॥ रामदास वंदित तवचरणा ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ रामा विसरावें मग कासया जावें ॥ स्वहित दुरी तेव्हां दुःख पाळवी घ्यावें ॥ रवरव कुंभपाक अहोरात्र भोगावें ॥ तेथवां कोण सोडी वर्म न पडे ठावें ॥ धृ० ॥ भजनीं कानकोंडे राम न ह्मणे तोंडें ॥ आदळे दुःख आंगीं भोग भोगितां रडे ॥ कर्तृत्व आपुलें चि कैसें नाठवे वेडें ॥ देवासी बोल ठेवी केंवी स्वसुख जोडे ॥ १ ॥ विषयीं चित्त गोंवी ॥ हृदयस्थ नाठवी कामक्रोधलोभसंगें ॥ त्रास नुपजे जीवीं ॥ ममता दुःख परी आपणातें वाहवी ॥ विनवी रामदास भवसागर तरवी ॥ २ ॥

॥ पद ॥ साजिरें हो रामरूप साजिरें हो ॥ धृ० ॥ रूप प्रकटलें लावण्य लाजिलें ॥ मानसीं वैसलें ॥ १ ॥ सर्वांगें सुंदर ठाण मनोहर ॥ दासाचा आधार ॥ २ ॥

॥ पद ॥ देखिला हो राघव देखिला ॥ धृ० ॥ रूप रामाचें लावण्य साचें ॥ ध्यान विश्रामाचें ॥ १ ॥ चंचळ मानस पाहे वास ॥ रामीरामदास ॥ २ ॥

---

१ वाट.

॥ पद ॥ शरण मी राघवा हो ॥ धृ० ॥ अंतरध्याना गुणनिधाना ॥ मज पहा हो ॥ १ ॥ भजन कांहीं घडत नाहीं ॥ हें साहा हो ॥ २ ॥ रामदास धरून कास ॥ एक भावो ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ रे मानवा उगीच आमुचां जिणीं ॥ आह्मां ध्यानीं भेटि-ची सिरणी ॥ धृ० ॥ नरापरीस वानर भले ॥ जिहीं डोळां राम देखियेले ॥ १ ॥ ज्यासी रघुराज हितगुज बोले ॥ कोण्या भाग्यें भगवंत भेटले ॥ २ ॥ रामिं मिनले ते असो नीचयाती ॥ त्यांच्या चरणांची वंदीन माती ॥ नित्यनव्हाळी गाऊनि करूं किती ॥ तेणें रघुनाथी उपजेल प्रीती ॥ २ ॥ रामीरामदास ह्मणे एक करूं ॥ यारे आह्मी तैसा चि भाव धरूं ॥ भक्तिप्रेमाचा दाऊं निर्धारू ॥ तेणें आह्मां भेटेल रघुवीरू ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ कैंचें घर कैंचें दार ॥ मिथ्या सकळ ही व्यापार ॥ अंतीं सोइरा रघुवीर ॥ कां भुललासी ॥ १ ॥ कोणी नव्हेति रे कोणाचीं ॥ सकळही सांगाती दैवाचीं ॥ धरीं सोई त्या रामाची ॥ कां भुल-लासी ॥ २ ॥ बहु औघड आहे वाट ॥ कैसी न कळे उरकेल वाट ॥ होई रघुविरजीचा भाट ॥ कां भुललासी ॥ ३ ॥ फिर माघारा पर-तोन पाहें ॥ एक धर्म ची होउनि राहें ॥ धन जोडिलें नरा हें ॥ कां भुल० ॥ ४ ॥ ऐसी करावी बा जोडी ॥ राहें एथें तेथें गोडी ॥ सोडीं मिथ्या प्रपंचवोडी ॥ कां भुल० ॥ ५ ॥ केव्हां जाईल न कळे श्वास ॥ राहे तें घर पडेल वोस ॥ ये कुडीया उपजेल त्रास ॥ कां भु० ॥ ६ ॥ सावध होई रे बा ऐसा ॥ वेढीं जळते घरींचा वासा ॥ स्मर माझ्या रमाधीशा ॥ कां भु० ॥ ७ ॥ संसार पाण्याचा बुडबुडा ॥ यान्त नको करूं तो ओढा ॥ तूं समजेसीना मूढा ॥ कां भु० ॥ ८ ॥ करीं सीताराम मैत्र[1] ॥ होईल देह तुझा पवित्र ॥ वरकड भिंतीवरील चित्र ॥ कां भु० ॥ ९ ॥ कां रे बैसलास निश्चळ ॥ करिशील अनर्थास मूळ ॥

---

१ मित्र.

सांडुनी विश्रांतीचें स्थळ ॥ कां भु० ॥ १० ॥ मुख्य असूं द्यावी दया ॥ नाहीं तर सर्व ही जाईल वांया ॥ मिठी घालीं रामपायीं ॥ कां भु० ॥ ११ ॥ करिशील डोळ्यांचा अंधार ॥ पाहें जनासी नि-वैर ॥ सांडीं धनसंपत्तीचें वारें ॥ कां भु० ॥ १२ ॥ अंगीं धनसंपत्ती-चें वारें ॥ खाया मिळतील भुतें पोरें ॥ कामा नयेत रे निर्धारें ॥ कां भु० ॥ १३ ॥ रामदासाचें जीवन ॥ तूं कां न करिसी साधन ॥ राम तोडील भवबंधन ॥ कां भु० ॥ १४ ॥

॥ पद ॥ चातुर चातुरसे चटका ॥ धृ० ॥ एक एक गुणपरवारी डारूं ॥ तन मेरी तोरी गयो तटका ॥ १ ॥ सुनत देखत गुण प्रगट लोकनमें ॥ आजब लागे चटका ॥ २ ॥ रामदाससांई ॥ सबघट-व्यापक ॥ आनंदकी घटका ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ बाई मी हो मी हो जाहली खरी ॥ खरी गुरुदास ॥ अ-खिल पदार्थीं उदास ॥ धृ० ॥ इह पर नश्वर जाणुनि हृदयीं ॥ आ-लासे बहु त्रास ॥ १ ॥ नित्यानित्यविवेक विचारुनि ॥ सेविती ब्र-ह्मरसास ॥ २ ॥ तुर्या उल्लंघुनि उन्मनी सेवुनी ॥ स्वस्वरुपीं निज-वास ॥ ३ ॥ निजतृप्तीसी देउनि तृप्ति ॥ केला अनुभवग्रास ॥ ४ ॥ रामदासप्रभु नित्य उदास ॥ सच्चरणीं विश्वास ॥ ५ ॥ आवडतो प्रिय पारि गवसेना ॥ धृ० ॥ स्वजना हुनि प्रिय देह आपुला ॥ तो हि विटे पारि आपण विटेना ॥ १ ॥ ज्या वरी धावती इंद्रिय मन ही ॥ सर्व ही दावुनि आपण दिसेना ॥ २ ॥ श्रीगुरुदास्य अनन्य घडे जरि ॥ अनुभवतंतु कधीं तुटेना ॥ ३ ॥ कोण मी मज कळत चीं नाहीं ॥ सारासारविचार शोधुनी पाहीं ॥ १ ॥ नारी ह्मणों तरी नर चीं भासें ॥ नर ह्मणों तरी समूळ विनासें ॥ २ ॥ दास ह्मणों तरि राम चि आहें ॥ राम ह्मणों तरि नाम्र न साहे ॥ ३ ॥ ॥ आता तरि जाय जाय जाय धरि सद्गुरुचे पाय ॥ धृ० ॥ संकल्प विकल्प

१ साधु.

सोडुनि राहें दृढ धरुनी पाय पाय पाय ॥ १ ॥ नामस्मरण ज्या मुखीं नाहीं त्याणें वांचूनी काय काय काय ॥ २ ॥ मानवतनु ही नये मागुती बरें विचारुनि पाहें पाहें पाहें ॥ ३ ॥ आत्मानात्मविचार न करितां व्यर्थ प्रसवली माय माय माय ॥ ४ ॥ सहस्त्र अन्याय जरी त्वां केले कृपा करील गुरुमाय माय माय ॥ ५ ॥ रामदास ह्मणे नामस्मरणें भिक्षा मागुनि खाय खाय खाय ॥ ६ ॥ आतां तरि० ॥

अरे नर सारविचार कसा ॥धृ०॥ क्षीरनीर एक हंस निवडिती ॥ काय कळे वायसां ॥ १ ॥ माया ब्रह्म एक संत जाणती ॥ सारांश घेती तसा ॥ २ ॥ दास ह्मणे वंद्य निंद्य वेगळें ॥ कर्मानुसार ठसा ॥ ३ ॥ अरे मन पावन देव धरीं ॥ अनहीत न करीं ॥धृ० ॥ नित्यानित्यविवेक करावा ॥ बहुजना उद्धरीं ॥ आत्मा कोण अनात्मा कैसा ॥ परपार उतरीं ॥ २ ॥ दास ह्मणे तुझा तूंची सखा रे ॥ हीत तुझें तूं करीं ॥ ३ ॥ ॥ अरे नर सारविचार करीं ॥ मन बरें विवरीं ॥ धृ० ॥ सारासारविचार[1] न येतां ॥ वाहसी भवपुरीं ॥ १ ॥ सकळ चराचर कोठुनि जालें ॥ कोठें निमालें तरी ॥ २ ॥ दास ह्मणे जरी समजसी तरी ॥ मुळींची सोय धरीं ॥ ३ ॥ अरे नर० ॥ ॥ भूतकाळीं कर्म केलें वर्तमानां आलें ॥ त्याचें सुख मानुनियां भोगितों आपुलें ॥ धृ० ॥ सुखदुःख भोग जाला तो चि मागिल ठेवा ॥ आतां दुःख मानूं नको करीं रामसेवा ॥ १ ॥ बाईल मेली पोर मेलें द्रव्य नाहीं गाठीं ॥ तळमळ लागली जीवा कां रे होशी कष्टी ॥ २ ॥ जें जें दुःख होतें जिवा तें चि मागील कर्म ॥ आतां त्याचें सुख मानीं स्मर रामनाम ॥ ३ ॥ नामा विण राहूं नको असा फजित होशी ॥ पुन्हा घडि नये बापा नरका मध्यें जाशी ॥ ४ ॥ भविष्याचा धोका तुझे हाता मध्यें आहे ॥ पळभर विसरूं नको नाहिं कोणी साह्य ॥ ५ ॥ सावध होई सावध होई किती सांगूं तुजला ॥ परिणाम कठिण

---

१ शाश्वत अशाश्वत याचा विचार.

मोठा शरण जाई गुरुला ॥ ६ ॥ दास ह्मणे जालें तें तरी होउनियां गेलें ॥ नको नको ह्मणतां हि भोगवि तें केलें ॥ ७ ॥ भूतकाळीं० ॥

॥ पद ॥ एकला जगदंतर जाहला ॥ आणीक कोणी च नाहीं तयाला ॥ १ ॥ चारी खाणी चारी वाणी ॥ हालवी बोलवी चालवी त्याला ॥ २ ॥ एक धरी एक त्यागीत आहे ॥ आपणा आपण भोगवीत आहे ॥ ३ ॥ दास ह्मणे हा बहुविध तमासा ॥ पाहिल तो मग होइल तैसा ॥ ४ ॥

॥ पद ॥ ज्या ज्या वेळे जें जें होईल तें तें भोगावें ॥ विवेकाला विसरुनि आपण कष्टी कां व्हावें ॥ धृ० ॥ एकदा एक वेळ बहु सुखाची गेली ॥ एकदा एक वेळ जिवा बहु पीडा झाली ॥ १ ॥ एकदा मागं जातां मिळती षड्रस पक्वान्न ॥ एकदा मागूं जातां न मिळे भाजीचें पान ॥ २ ॥ सुकृतदुष्कृत दोन्ही पूर्वदत्ताचें फळ ॥ ऐसें प्राणी जाणेना तो मूर्ख ची केवळ ॥ ३ ॥ देहदुःखास मूळ ऐसें बरवें जाणोन ॥ सुखदुःखा विरहित रामदास आपण ॥ ४ ॥ ज्या ज्या० ॥

॥ पद ॥ घटका गेली पळें गेलीं तास वाजे झणाणा ॥ आयुष्याचा नाश होतो राम कां रे ह्मणाना ॥ १ ॥ एक प्रहर दोन प्रहर तीन प्रहर गेले ॥ विषयाच्या संगा मुळें चारी प्रहर गेले ॥ २ ॥ रात्र कांहीं झोंप कांहीं स्त्रीसंगें गेली ॥ ऐशी अठा प्रहरांची वासलाद झाली ॥ ३ ॥ दास ह्मणे तास वाजे सकळां स्मरण देतो ॥ वेळोवेळां राम ह्मणा ह्मणोनि झणकारितो ॥ ४ ॥

॥ अंजनीगीत ॥ लंके हूनि अयोध्ये येतां ॥ राम लक्ष्मण सीता ॥ हनुमंतें अंजनिमाता ॥ दाखविली रामा ॥ १ ॥ चवघे केला नमस्कार ॥ कय बोले रघुवीर ॥ तुझ्या कुमरें आम्हां थोर ॥ उपकार केला ॥ २ ॥ सीताशुद्धि येणें केली ॥ लक्ष्मणाची शक्ति हरिली ॥ लंके जाळुनि निर्दाळिली ॥ राक्षसेना ॥ ३ ॥ अहिरावण महिराव-

---

१ पापपुण्य.

णा ॥ घात करिती आमुच्या प्राणा ॥ देवीरूपें दोघां जणां ॥ रक्षि-
लें माते ॥ ४ ॥ अठरा पद्म वानरभार ॥ श्रमें युद्ध केलें फार ॥ शि-
ळासेतू सागर ॥ समाप्त केला ॥ ५ ॥ माते तुझ्या उदरीं जाण ॥
हनुमान जन्मला रत्न ॥ येवढें माझें रामायण ॥ याचेनि योगें ॥६॥
ऐकुन पुत्राची ही स्तुति ॥ माता तुच्छ मानी चित्तीं ॥ व्यर्थ कां बा
रघुपती ॥ वाहसी भार ॥ ७ ॥ हा कां माझ्या उदरीं आला ॥ गर्भीं
हूनी नाहिं गळाला ॥ आपण असतां कष्टवीला ॥ श्रीराम माझा ॥
॥ ८ ॥ माझिया दुग्धाची मोठी ॥ कळिकाळाची नरडी मुरडी ॥
रावणादिक हें बापुडीं ॥ घुंगुरटीं तेथें ॥ ९ ॥ असत्य रामा वाटेल
बोली ॥ दुग्धधारा सोडियेली ॥ शैला उदरीं खोंचाकिली ॥ त्रि-
खंड तेव्हां ॥ १० ॥ वेणीदंड परताळिला ॥ लंके लागीं वेढा दिघ-
ला ॥ आणुनि रामाशी दाखविला ॥ अंजनीमातें ॥ ११ ॥ सीता
बोले अंजनीशीं ॥ कां कोपशी बाळकाशीं ॥ रामें आज्ञा हनुमंता-
शी ॥ दिधली नव्हती ॥ १२ ॥ आश्चर्य वाटलेंसे रामा ॥ म्हणे मा-
ते धन्य महिमा ॥ पादपद्में चवघां जणां ॥ वंदिलें भावें ॥ १३ ॥ अ-
त्यंत विलग सखा ॥ हनुमंत भक्त नीका ॥ रामदास पाठीराखा ॥
महारुद्र तो ॥ १४ ॥

॥पद॥ गणपति गणराज ढुंढिराज महाराज ॥ चिंतामणि मो-
रेश्वर या विण नाहीं काज ॥ध्रु०॥ अकार उकार मकार तुझी शुंडा
अनिवार ॥ ब्रह्मविष्णुमहेश तरि तुझे च अवतार ॥ १ ॥ त्रिगुण
तूं गुणातीत ॥ नामरूपविरहित ॥ पुरुष नामप्रकृतींत अंत नाहीं
हा ॥ २ ॥ सच्चिदानंद देवा ॥ आदि अंत तुला च ठावा ॥ दास म्ह-
णे वरद भावा ॥ कृपा दृष्टी हा ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ प्रकट निरंजन प्रकट निरंजन आहे ॥ आगमं निगम सं-
तसमागम सद्गुरुवचन पाहे ॥ १ ॥ आत्मविचारें शास्त्रविचारें गुरु

---

१ शास्त्रे.

विचारें बोध ॥ मीपण तूंपण शोधुनि पाहतां ॥ आपण आपणा शोध ॥ प्रकट० २ ॥ जडाशि चंचळ चालविनाहे चंचळ स्थीर न राहे ॥ प्रचीत आहे शोधुनि पाहें निश्चळ होउन राहें ॥ ३ ॥ भजनीं भजन आत्मनिवेदन श्रवण मनन साधा ॥ दास म्हणे निज गुज शोधितां होत नसे भवबाधा ॥ प्रकट० ॥ ॥ पहा पहा या जगांत राम आहे ॥ राम आहे राम आहे राम आहे ॥ धृ० ॥ जग हें अवघें राम च सारा ॥ अंतरिं पाहें करिं विचारा ॥ १ ॥ एक सुवर्णी बहु अळंकारा ॥ तद्वत पाहीं सर्व पसारा ॥ विना कच्छु नाहीं थारा ॥ राम च राम ही घे घे सारा ॥ ३ ॥ दास म्हणे हा राम च भरला ॥ भरला उरला बोल च खुंटला ॥ ४ पहा पहा ० ॥

॥ पद ॥ गुरुदातारें दातारें ॥ अभिनव कैसें कैसें केलें ॥ धृ० ॥ एकचि वचनें न बोलत बोलुनी मानस विलया नेलें ॥ १ ॥ भूतसंगें कृतनश्वर बांझें ॥ निजबोधें उतरिलें ॥ २ ॥ दास म्हणे मज मीपणविरहित ॥ निजपदीं नांदविलें ॥ ३ ॥

॥ पद ॥ मिश्रित सारासार ॥ अरे निवडी तो ची चतुर ॥ धृ० ॥ ब्रह्मनिरंजन अद्वय सत्य माया जनपर द्वैत अनित्य ॥ १ ॥ पारखींवीण खरें निवडे ना ॥ मूढ कसें जन हीत कळेना ॥ २ ॥ मेळविलें जळ अमृत दोनी ॥ हंस जसा पय घे निवडोनी ॥ ३ ॥ दास म्हणे निज कौतुक मोठें ॥ अनुभव बोलती शाब्दिक खोटे ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ प्रपंच त्यागियेला बुद्धि ॥ जडली परमार्थ उपाधी ॥ १ ॥ मना होईं सावचित्त ॥ त्याग करणें उचित ॥ २ ॥ संप्रदाय समुदाव ॥ तेणें जडे अहंभाव ॥ ३ ॥ रामदास म्हणे नेमें ॥ भिक्षा मागणें उत्तम ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ प्रपंच केला तडातोडी ॥ पडली परमार्थाची बेडी ॥ १ ॥ सावधान व्हावें जीवा ॥ त्याग केला ची करावा ॥ २ ॥ काम

१ त्याप्रमाणें.

क्रोध राग द्वेष ॥ अंगीं जडले विशेष ॥ ३ ॥ रामदासें बरें केलें ॥ अवघें जाणूनि त्यागीलें ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ नको ओळखीचे जन ॥ अंगीं वाजे अभिमान ॥१॥ आतां तेथें जावें मना ॥ जेथें कोणी ओळखेना ॥२॥ लोक ह्मणती कोण काय ॥ पुसतां ही सांगों नये ॥ ३ ॥ रामदास ह्मणे पाहीं ॥ जेथें कांहीं चिंता नाहीं ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ तुह्मां आह्मां मुळीं झाली नाहीं तूटी ॥ तूटी वीण भेटी इच्छीतसां॥१॥इच्छीतसां योग नसतां वियोग ॥ तुह्मां आह्मां योग सर्वकाळ ॥ २ ॥ सर्वकाळ तुह्मी आह्मी एक स्थळीं ॥ वायां मृगजळीं बुडों नको ॥ ३ ॥ बुडों नको आतां सावध असावें ॥ रूप ओळखावें जवळीच ॥ ४ ॥ जवळी च आहे नका धरूं दूरी ॥ बाह्य अभ्यंतरीं असोनियां ॥ ५ ॥ असोनी सन्निध वियोगाचा खेद ॥ नसोनियां भेद लावूं नये ॥ ६ ॥ लावूं नये भेद मायिक संबंधीं ॥ रामदासा बोधीं भेटी झाली ॥ ७ ॥

॥ अभंग ॥ अनंताचा अंत पहावया गेलों ॥ तेणें विसरलों आपणासी ॥ १ ॥ आपणा आपण पाहतां दिसेना ॥ रूप गवसेना दोहीं कडे ॥ २ ॥ दोहीं कडे देव आपण चि आहे ॥ संग हा न साहे माझा मज ॥ ३ ॥ माझा मज भार जाहला बहूत ॥ देखतां देखत कळों आलें ॥ ४ ॥ कळों आला भार देखतां विचार ॥ पुढें सारासार विचारणा ॥५॥ विचारणा झाली रामीरामदासीं ॥ सर्व ही संगासी मुक्त केलें ॥ ६ ॥ मुक्त केलें मोक्षा मुक्तीची उपेक्षा ॥ तुटली अपेक्षा कोणी एक ॥ ७ ॥

॥ अभंग ॥ शाहाणे ह्मणवितां ब्रह्मज्ञानें वीण ॥ संसाराचा शीण करोनियां ॥ १ ॥ करोनी संसार रात्रंदिवस धंदा ॥ कैसे हो गोविंदा चूकलेती ॥ २ ॥ चुकलेती वायां तुह्मी कां बंध हो ॥ अंतरीं

१ मनांत.

संदेहो जन्मवरी ॥ ३ ॥ जन्मवरी वोझें वाहिलें वाउगें ॥ व्यर्थ काम-
रंगें रंगोनियां ॥ ४ ॥ रंगोनियां कामीं अंतरावें रामीं ॥ दास
ह्मणे ऊर्मी[1] कामा नये ॥ ५ ॥

॥ अभंग ॥ ज्ञान झालें भक्तजना ॥ सांडूं नये उपासना ॥ १ ॥
ऐका साराचें ही सार ॥ मुख्य सांगतों विचार ॥ २ ॥ हेंचि सर्वांचें
कल्याण ॥ मानूं नये अप्रमाण ॥ ३ ॥ दास ह्मणे अनुभवलें ॥ भजन
भगवंताचें भलें ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ प्रवृत्ति सासुरें निवृत्ति माहेर ॥ तेथें निरंतर मन मा-
झें ॥ १ ॥ माझे मनीं सदा माहेर तुटेना ॥ सासुरी सुटेना काय करूं
॥ २ ॥ काय करूं मज लागला लौकिक ॥ तेणें हा विवेक दुरी जा-
य ॥ ३ ॥ दुरी जाय हित मज चि देखतां ॥ प्रयत्न करूं जातां होत
नाहीं ॥ ४ ॥ होत नाहीं यत्न संतसंगाविण ॥ रामदासी खूण सां-
गतसें ॥ ५ ॥

॥ अभंग ॥ ओळतां ज्ञान ओळखी मोडली ॥ भेटी हे जोडली
आपणासी ॥ १ ॥ आपणासी भेटी झाली बहुतां दिसां ॥ तुटला
वळसा मीपणाचा ॥ २ ॥ मीपणाचा भाव भावें केला वाव ॥ दास
ह्मणे देव प्रकटला ॥ ३

॥ अभंग ॥ दिसतें नासेल सर्वत्र जाणती ॥ वायां बोला वि-
त्पत्ति काय काज ॥ १ ॥ कार्यकारण हा विवेक पाहिजे ॥ तरी च
लाहिजे शाश्वतासी ॥ २ ॥ शाश्वतासी जागें येणें चि न घडे ॥
साकार हें मोडे दास ह्मणे ॥ ३ ॥

॥ अभंग ॥ मन हें विवेकें विशाळ करावें ॥ मग आठवावें पर-
ब्रह्म ॥ १ ॥ परब्रह्म मनीं तरी च नीवळे ॥ जरी बोधें गळे अहंकार
२ ॥ अहंकार गळे संताचे संगती ॥ मग आदीं अंतीं समाधान
॥ ३ ॥ समाधान घडे स्वस्वरूपीं राहातां ॥ विवेक पाहातां निः-

---

[1] कामादिकांचा आवेश. २ व्यर्थ.

संगाचा ॥ ४ ॥ निःसंगाचा संग दृढ तो धरावा ॥ संसार तरावा दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ अभंग ॥ आह्मी सावधान गावें ॥ तुह्मीं सावध ऐकावें ॥ १ ॥ सकळ सृष्टीचा गोसांवी ॥ त्याची ओळख पुसावी ॥ २ ॥ स्वयें बोलिला सर्वज्ञु ॥ ज्ञानें विण अवघे पशु ॥ ३ ॥ दास ह्मणे नाहीं ज्ञान ॥ तया नरकीं पतन ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ जेणें ज्ञान हें नेणावें ॥ पशु तयासी ह्मणावें ॥ १ ॥ जेणें केलें चराचर ॥ कोण विश्वासी आधार ॥ २ ॥ ब्रह्मादिकांचा निर्मिता ॥ कोण आहे त्या परता ॥ ३ ॥ अनंत ब्रह्मांडांच्या माळा ॥ विचित्र भगवंताची कळा ॥ ४ ॥ रामदासाचा विवेक ॥ सर्वां घटीं देव एक ॥ ५ ॥

॥ अभंग ॥ देह आरोग्य चालतें ॥ भाग्य नाहीं त्या परतें ॥ १ ॥ लाहो घ्यावा हरिभक्तीचा ॥ नाहीं भरंवसा देहाचा ॥ २ ॥ देह आहे क्षणभंगुर ॥ तुम्ही जाणतां विचार ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे ॥ अकस्मात लागे जाणें ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ ज्याचेनी जितासी त्यासी चुकलासी ॥ व्यर्थ चि झालासी भूमिभार ॥ १ ॥ भूमिभार जिणें तुझें गुरू विणें ॥ वचनें प्रमाणें जाण बापा ॥ २ ॥ जाणें तूं हे गती गुरू विण नाहीं ॥ पडसी प्रवाहीं माया जाळीं ॥ ३ ॥ मायाजाळीं वायां गुंतलासी मूढा ॥ जन्मा वरि वोढा तडातोडी ॥ ४ ॥ कांहीं तडातोडी कांहीं देव जोडीं ॥ आयुष्याची घडी ऐसी वेचीं ॥ ५ ॥ ऐशी वेचीं बापा आपुली वयसा ॥ दास ह्मणे ऐशा काळीं घालीं ॥ ६ ॥

॥ अभंग ॥ काय करितें हें मन ॥ साक्ष आपुला आपण ॥ १ ॥ काय वासना ह्मणते ॥ आपणास साक्ष येते ॥ २ ॥ मन असे वेरगळ ॥ केल्या होतसे विव्हळ ॥ ३ ॥ सोडीना हें सांसारिक ॥ कांहीं पहावे

---

१ लाभ. १ अनिवार.

विवेक ॥ ४ ॥ दास ह्मणे सावधान ॥ पदरीं बांधलें मरण ॥ ५ ॥

॥ अभंग ॥ करूनि अकर्ते होऊनीयां गेले ॥ तेणें पंथें चाले तो चि धन्य ॥ १ ॥ तो चि धन्य जनीं पूर्ण साधनानीं ॥ जनीं आणि वनीं सारिखा ची ॥ २ ॥ सारिखाची जेथें तेथें पालटेना ॥ नये अनुमाना कोणी एक ॥ ३ ॥ कोणी एक लोक देहाशी पाहाती ॥ अंतरींची गती कोण जाणे ॥ ४ ॥ कोण जाणे काय सांगतां मनींचें॥ जनासि जनाचें कळतसे ॥ ५ ॥ कळतसे परि अंतर शोधावें ॥ मनासी बोधावें दास ह्मणे ॥ ६ ॥

॥ अभंग ॥ तुम्ही आम्ही करूं देवाचा निश्चय ॥ जया नाहीं लय तो चि देव ॥ १ ॥ देव हा अमर नित्य निरंतर ॥ व्यापूनी अंतर देव आहे ॥ २ ॥ ज्ञान देहीं वसे तया देव दीसे ॥ अंतरीं प्रकाशे ज्ञानदृष्टी ॥ ३ ॥ ज्ञान देहीं होतां पाविजे अनंता ॥ हा शब्द तत्वता दास ह्मणे ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ बोलवेना तें बोलावें ॥ चालवेना तेथें जावें ॥ १ ॥ नवल स्वरूपाच्या योगें ॥ जीवपणाचे वियोगें ॥ २ ॥ वाट नाहीं तेथें जावें ॥ जाणवेना तें जाणावें ॥ ३ ॥ रामदासीं दृढ बुद्धि ॥ होतां सहज समाधि ॥ ४ ॥

॥अभंग॥ गेलों वस्तूशीं भेटाया ॥ तिकडे ब्रह्म इकडे माया ॥१॥ दोहीं मध्यें सांपडलों ॥ मी च ब्रह्म ऐसें बोलों ॥ २ ॥ वस्तु निर्मळ निश्चळ॥ माया चंचळ चपळ ॥ ३॥ रामीरामदास ह्मणे ॥ अवघें मनाचें करणें ॥ ४ ॥

॥ दिवटा ॥ हुशार भाई हुशार ॥ अवघीं असावें खबरदार[1] ॥ काळोखें पडतें फार ॥ एकाशी एक दिसेना ॥ १ ॥ चोरांचे कळप फिरती ॥ अवचित दगा करिती ॥ निजोन कां जागविती ॥ मी दिवट्या साहेबाचा ॥ २ ॥ मी हराम नव्हे साहेबाचा ॥ नफर[2] इत-

---

[1] सावध. [2] सेवक.

बारांचा ॥ मज रातीं जागवयाचा ॥ हुद्दा दिधला ॥ ३ ॥ मी सारे रात जागतों ॥ अठरा महालांची खबर घेतों ॥ सा ही नजरेंत राखतों ॥ मनीं धरितों चहूंचे गुण ॥४॥ मी सकळिकांचें करितों बरें॥ परि मज मानिती अहंकारें ॥ चोरां लागती झोंपेच्या घोरें ॥ ते समूळ नागवती ॥ ५ ॥ जे मजला मानिती ॥ माझ्या विचारें वर्तती॥ तरि हरिगस्त झोला न पवती ॥ ते नाडेनात जी ॥ ६ ॥ जे जे झोपेनें पीडती ॥ ते ते अवघे चि नाडले ॥ यमयातनेशीं जुडले ॥ पाहुणेर द्यावया कारणें ॥ ७ ॥ जे मद्भरें जडले ॥ जन्ममरणा राहाटीं जोडले ॥ सुटिका नव्हती पाडिले ॥ बांधोनियां जी ॥ ८ ॥ अरे जागा स्वरूपीं जागा ॥ मुक्तीचा सोहोळा भोगा ॥ कर्म आपले अंगा ॥ लागों च नेदावें ॥ ९ ॥ अरे हुशार भाई हुशार ॥ झोपेनें नाडले थोर थोर ॥ म्यां जे जे केले खबरदार ॥ ते कडेशीं पडिले जी ॥ १० ॥ महादेव निजेनें भ्रमला ॥ विषें तळमळों लागला ॥ मग म्यां खबरदार केला ॥ तो वांचला दों अक्षरीं ॥ ११ ॥ स्वामी कार्तिक निजेनें भ्रमला॥बळें ची परस्त्री भोगूं लागला ॥ मातृगमन घडावें त्याला ॥ तों म्यां खबरदार केला ॥ १२ ॥ विष्णु निजेनें भ्रमला ॥ परस्त्रिये मोहें जोगी झाला ॥ तो म्यां खबरदार केला ॥ मोहो दवडीला शक्तीचा ॥ १३ ॥ ब्रह्मा निजेनें भ्रमला ॥ चोरांनीं समूळ नागविला ॥ सकळ धर्म बुडविला ॥ दुकाळ पाडिला मोठा जी ॥ १४ ॥ मग म्यां खबरदार केला ॥ तो बाबातें स्मरला ॥ तेणें जाउनि चोर मारविला ॥ लेकाचें वित्त दिधलें ॥ १५ ॥ नारद निजेनें भ्रमला ॥ बायको होऊनी साठ लेंक व्याला ॥ तो म्यां खबरदार केला ॥ मग पावला पहिला वेष ॥ १६ ॥ इंद्रें मानिलें नाहीं मजला ॥ सहस्र भोकें पडलीं त्याला ॥ शुक्रें डोळा फोडोनी घेतला ॥ न मानी मजला ह्मणवूनी ॥ १७ ॥ चंद्रें नाहीं मानिलें मज-

---

१ हमानचा.

ला ॥ अभिमानें सुखें निजला ॥ तो क्षयरोगी जाहला ॥ नाडला आपले करणीनें ॥ १८ ॥ दक्ष निजेनें भ्रमला ॥ मानिलें नाहीं मजला ॥ पूर्वशिराशी मुकला ॥ जाहला यो तो बोकडमुखी ॥ १९ ॥ गुरूनें नाहीं मानिलें मजला ॥ बाईल गमवुनी बैसला ॥ यम निजेनें व्यापिला ॥ झाला केवळ दासीपुत्र ॥ २० ॥ रावण निजेनें भ्रमला ॥ कुलक्षय करूनि शोकीं पडला ॥ मग म्यां खबरदार केला ॥ मग जाहला रामरूपी ॥ २१ ॥ ऐसे ऐकोनि दृष्टांत ॥ सावध करोनी करा स्वहित ॥ तरि आपुलें फळ भोगा समस्त ॥ मी सांगतों जी ॥ ॥ २२ ॥ मी सांगतों उतराई ॥ कोणाशीं कांहीं मागत नाहीं ॥ परोपकारास्तव पाहीं ॥ हुशार करितों ॥ २३ ॥ ऐसें दिवटा जाय बोलोनी ॥ घरटी घाली हाक देवुनी ॥ दास ह्मणे दिवट्या मानी ॥ तो चि तरला मोहरातीं ॥ २४ ॥

॥ पिंगळा ॥ भाकणूक ॥ वीरहनुमंतासी दुवा ॥ महंमायेसी दुवा ॥ संताचे सभेशी दुवा ॥ धर्माचे सभेशी दुवा ॥ राजमुद्रा देवमुद्रा ॥ ज्ञानमुद्रा ते धुरेशी दुवा हो ॥ वेदांतसिद्धांत दुवा ॥ धादांत तें मज पिंगळ्याचें बोलणें गाय नरायन हो ॥ १ ॥ ऐसें सर्वही सरेल ॥ परि अविनाशी वस्तु एक उरेल ॥ तें सज्ञान जाणतील गाय नरायन हो ॥ २ ॥ या पृथ्वीस प्रळय होईल ॥ महाकाल पडेल ॥ सकळ जीवनें आटेल ॥ हा मी पिंगळा बोलुनि जातों ॥ ३ ॥ शतवरुषें पाऊस जाईल ॥ तेणें जीवसृष्टी मरेल ॥ सुर्यो बारा कळीं तपेल ॥ तेणें पर्वता सहित पृथ्वी जळेल ॥ गाय० ॥ ४ ॥ पोळती शेषाचिया फडा ॥ तो विष वमी भडभडा ॥ पाताळ जळती धडधडा ॥ ऐशी ब्रह्मांडांची राखोंडी होईल ॥ गाय नरायन हो ॥ ५ ॥ पाऊस पडेल शुंडाधारी ॥ तेणें बुडेल धांत्री ॥ अग्नि प्रकटेल अंबरीं ॥ तो करिल बोहरी ॥ तया पाणियाची तेथें सुटेल वावधान ॥

---

१ उदक. २ पृथ्वी. ३ नाश. ४ महापूर.

तेणें विझेल तो अग्न ॥ वारियासी गिळितां गगन गगनासी राहे खावुन ॥ तो तामसअहंकार गाय नरायन हो ॥६॥ राजस बुडवील तामस अहंकारास सात्विक बुडवील ॥ राजस गिळील तामस सात्विक गिळिल अहंकारास ॥ गुण माया गिळील गुणास ॥ महंमाया करील गाय नरायन हो ॥ ७ ॥ गुणक्षोभिणी माये पोटीं ॥ माया मूळमाया पोटीं ॥ मूळमाया स्वरूपा पोटीं ॥ लीनहो गाय नरायन हो ॥८॥ विघ्न मोठें गाय राम नहो ॥ कांहीं शांति करा हो ॥ कांहीं त्याग कराहो ॥ उत्तम पाहा राजा गाय राय नहो ॥ ९ ॥ धुरेची रासी कोण ॥ बापाची राशी कोण ॥ म्यां खबर खोब मिथून कर्क सिंह कन्या तूळ वृश्चिक धन मकर कुंभ मीन ॥ १० ॥ मीनाचा मी रोग बरा लाभ आहे गाय रायन हो ॥ थोरल्या पुस्तकाचा शकून पाहें ॥ मज पिंगळ्याचे हातें नगाय०॥११॥बुद्धि कांहीं खोविला वरी ॥ निघाली रंकाशी राज्यपदवी॥ तुझी हरपली सांपडेल ठेवी ॥ तरी मज पिंगळ्याला विसरोन ॥ रामीरामदास सर्वदा भाकून[1] गेला निजपदा॥ त्याचिया नेमाची शब्दा ॥ जतन करा गाय न राय हो ॥ १२ ॥

॥जोगीछंद॥ काळ बाहिरी ससाणा ॥ बंधु तुळज्याचा जाणा॥ काळ पिळियेला घाणा ॥ बाहिरी हुमुंजी नाणा ॥ बहिरी जोग बोलणीं बोलती ॥ निळ्या घोड्याचा रावुत ॥ हातीं त्रिशूळ संगीत॥ कांवे घेतो लखलखित ॥ उंच कास तखतखीत ॥ तायडोबडसंति॥ तेथें बाहिरीचि प्रचिती ॥ नागखंडें झोंबती ॥ तयें बाहिरीची प्रचिती ॥ नागखंडें झोंबती ॥ तेथें बाहिरीचि प्रचिति ॥ पहिला देव तो बद्धाचा॥दुसरा देव मुमुक्षुचा॥तिसरा देव तो साधकाचा॥ चवथा देव तो वेगळा॥ अगम्य त्याची लिळा ॥ पाहिला गुण महेशाचा ॥ दुसरा गुण तो ब्रह्मयाचा ॥ तिसरा गुण तो विष्णूचा॥ चौथा गु-

---

१ शकुन सांगून.

ण तो वेगळा ॥ पहिला भक्त तो कायेचा ॥ दुसरा भक्त तो वाचे-
चा ॥ तिसरा भक्त तो मनाचा ॥ चौथा भक्त तो वेगळा ॥ आगम्य
त्याची लिळा ॥ कानफाटया ॥ आलेख जागी ॥ आलेख आलेख
सबकोहुकहे ॥ आलेख आलेख सो न्यारा ॥ जैसी किणीही वैसी
रहणी ॥ सोई नाथका प्यारा ॥ आलेख जागे ॥ साई आलेख जागे ॥
आलेख पाया कहणी आया उसकी बात झुटी ॥ गोरख गोरख स-
बकोउकहे ॥ गोरख नबुजे कोहे ॥ जोगींद्रकु जो कोउ रखे सोई
गोरख होय ॥ नवाककेनवतुकरे ज्यो रे प्राणालियो हे गाधाकंथा
छोड कंठ लगाय जोगी रहता नंगा ॥ जनमोसीगी मनमो त्यागी ॥
मनमो बद्धा जैनमो मुक्ता ॥ कथनी कहत लोक टफावे ॥ सोहि ज्ञा-
नका आंधा ॥ जोगी भीतर मडिया ॥ पैटे करवे भीतर बाई ॥ जी-
वनमे जीय देखन गया जोगी ॥ की सुरतपायीं ॥ फेरी करते घरघ-
र फीरे ॥ कीनरी बज्याईतारा ॥ कंथा आवे कंथा जावे ॥ जोगी
रहता न्यारा ॥ सिंगी बाजे बाबगाजे माईर संडी बाडे ॥ नाथ
न बुझे गुतमुत मेर ॥ नाथ बुझे सो छुटे ॥ मुद्रा फारीकानमो डारीं ॥
आपसे नफारीको ये आपसे फारे मुद्रा पैटी ॥ सोई गोरख होय ॥
जोग न ज्यानु जुगुत न जानु ॥ न जानु आसन ध्यान ॥ रामकि
कृपा दासन पाई ॥ आलख हुवा परिपूर्ण ॥ १० ॥

॥ अभंग ॥ (प्रश्न) नमो वागीश्वरी शारदा सुंदरी ॥ श्रोता प्रश्न
करी वक्तयाशी ॥ १ ॥ वक्तयाशी पूसे जीव हा कवण ॥ शिवाचें
लक्षण सांगा मज ॥ २ ॥ सांगा मज आत्मा कैसा तो परमात्मा ॥
बोलिजे अनात्मा कवण तो ॥ ३ ॥ कोणता प्रपंच कोणें केला संच ॥
मागुता विसंच कोण करी ॥ ४ ॥ कोण ते अविद्या सांगावी ते वि-
द्या ॥ कैसें आहे आद्या स्वरूप तें ॥ ५ ॥ स्वरूपीं ती माया कैशी मूळ-
माया ॥ इशी चाळावया कोण आहे ॥ ६ ॥ आहे कैसें शून्य कैसें

१ विघड.

तें चैतन्य ॥ समाधान अन्य कवण तें ॥७॥ कवण जन्मला कवणा मृत्यू आला ॥ बद्ध मुक्त झाला कवण तो ॥८॥ कवण जाणता कवणाची सत्ता ॥ मोक्षही तत्वता कोण सांगा ॥ ९ ॥ सांगा आ-ह्मां खूण सगुण निर्गुण ॥ पंचवीस प्रश्न दास करी ॥ १० ॥

॥ अभंग ॥२॥ (उत्तर) नमो वेदमाता नमो त्या अनंता ॥ सांगों प्रश्न आतां श्रोतयांचे ॥ १ ॥ श्रोतयांचा प्रश्न जीव तो अज्ञान ॥ जया सर्व ज्ञान तोचि शिव ॥२॥ शिवा पर आत्मा त्या नाम परमा-त्मा ॥ बोलिजे अनात्मा अनिर्वाच्य ॥३॥ वाचा हा प्रपंच मायीक जाणावा ॥ घडी मोडी देवा पासोनियां ॥४॥विषय अविद्या त्याग तो सुविद्या ॥ निर्विकल्प आद्या स्वस्वरूप ॥५॥ कल्पना हे माया सत्व मूळमाया ॥ इशी चाळावया चैतन्य तें ॥ ६ ॥ नकारें तें शून्य व्यापक चैतन्य ॥ ईश्वर अनन्य समाधान ॥ ७ ॥ जीव हा जन्मला जिवा मृत्यू आला ॥ बद्धमुक्त झाला तोचि जिव ॥ ८ ॥ ईश्वर जाणता ईश्वराची सत्ता ॥ मोक्ष हा तत्वता ईश्वर ची ॥ ९ ॥ ईश्वर निर्गुण चेतवी सगुण ॥ हे चि ब्रह्मखूण दास ह्मणे ॥१०॥ दास ह्मणे सर्व मायेचें करणें ॥ रूप सर्व जाणे अनुभवी ॥ ११ ॥

॥ अभंग ॥१॥ (प्रश्न) संतसंगें तुज काय प्राप्त झालें ॥ सांग प वहिलें मज पाशीं ॥ १ ॥ मज पाशीं सांग कोण मंत्र तुज ॥ का आहे गुज अंतरींचें ॥ २ ॥ अंतरींचें गुज काय समाधान ॥ मं जप ध्यान कैसें आहे ॥ ३ ॥ कैसें आवाहन कैसें विसर्जन ॥ कै पिंडज्ञान सांगें मज ॥ ४ ॥ सांग मज कोण तुझी उपासना ॥ मु ते आसना सांगें मज ॥५॥ सांग पंचीकरण चित्तचतुष्टय ॥ कैसें अद्वय जीवशिव ॥ ६ ॥ जीवशिवऐक्य झालें कोणे रीती ॥ सां मज प्रती अष्ट देह ॥ ७ ॥ अष्टदेहापिंडब्रह्मांडरचना ॥ तत्वविवं ना सांगें मज ॥ ८ ॥ सांग मज भक्ती कैशी ते विरक्ती ॥ सायुज्

१ लौकर.

तामुक्ती कवण ते ॥ ९ ॥ कोणतें साधन कोण तें बंधन ॥ ऐसे केले प्रश्न रामदासें ॥ १० ॥

॥ अभंग ॥ २ ॥ (उत्तर) ॥ संतसंगें मज काय प्राप्त झालें ॥ सांगतों वहिलें तुज पाशीं ॥ १ ॥ मंत्र हा तारक रामनाम एक ॥ गूज हरादिक चिंतिताती ॥ २ ॥ ज्ञान समाधान सगुणाचें ध्यान ॥ निर्गुणीं अभिन्न आपणचि ॥ ३ ॥ दृश्य आवाहन दृश्य विसर्जन ॥ तेथें पिंडज्ञान आढळेना ॥ ४ ॥ उपासना हरी मुद्रा अगोचरी ॥ सिद्धासना वरी समाधान ॥ ५ ॥ पंचीकरण पिंडब्रह्मांड आवरण ॥ साक्षी तो आपण एकलाची ॥ ६ ॥ जीवशिवऐक्य झालें येणे रीतीं ॥ प्रकृतीच्या अंतीं द्वैत कैचें ॥ ७ ॥ अष्टदेह स्थूळ सूक्ष्म कारण ॥ चौथा देह जाण महाकारण ॥ ८ ॥ विराट हिरण्य आणि अव्याकृती ॥ आठवा प्रकृती मूळमाया ॥ ९ ॥ एकतत्व जाण त्याचें नांव भक्ती ॥ जाणावी विरक्ती संगत्याग ॥ १० ॥ सायुज्यतामुक्ती ते चि ते अचळ ॥ साधनाचें मूळ गुरुदास्य ॥ ११ ॥ गुरुदास्यें चुके संसारयातना ॥ जाणतील खुणा अनुभवी ॥ १२ ॥ अनुभवें वीग होय सर्वंशीण ॥ निरसले प्रश्न दास ह्मणे ॥ १३ ॥

॥ अभंग ॥ अहो सद्गुरूची कृपा ॥ तेणें दाखवी स्वरूपा ॥ १ ॥ तो हा गुरु परब्रह्म ॥ जेणें केलें स्वयें ब्रह्म ॥ २ ॥ धरा सद्गुरुचरण ॥ जेणें चुके जन्ममरण ॥ ३ ॥ अहो सद्गुरु तो चि देव दास ह्मणे धरा भाव ॥ ४

॥ अभंग ॥ २ ॥ शिरीं आहे रामराज ॥ औषधाचें कोण काज ॥ १ ॥ जो जो प्रयत्न रामावीण ॥ तो तो दुःखाशीं कारण ॥ २ ॥ शंकराचें हळाहळ[1] ॥ जेणें केलें सुशीतळ ॥ आह्मां तो चि तो रक्षिता ॥ रामदासीं नाहीं चिंता ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ २ ॥ अंतरीं गुरुवचन ॥ बाह्य नापिका वपनें[2] ॥ १ ॥

---

१ विष. २ मुंडन.

अंतर्बाह्य शुद्ध झालों ॥ रामदर्शनें निवालों ॥ २ ॥ मन मुंडिल्या उन्मन झालें ॥ शिर मुंडिल्या काय केलें ॥ ३ ॥ दासें तीर्थविधि केला ॥ रामीं पिंड समर्पिला ॥ ४ ॥

अभंग ॥ १ ॥ माझे मनीं सर्व सुख व्हावें तुज ॥ ह्मणोनियां गूज सांगतसें ॥ सांगतसें हीत त्वां जिवीं धरावें ॥ भजन करावें राघवाचें ॥ २ ॥ राघवाचें प्रेम जें करी विश्राम ॥ येर सर्व श्रम जाण बापा ॥ ३ ॥ जाण बा वचन हें माझें प्रमाण ॥ वाहातसें आण राघवाची ॥ ४ ॥ राघवाची भक्ती ते माझी विश्रांती ॥ असों द्यावी चित्तीं दास ह्मणे ॥ ५ ॥

॥ अभंग ॥ २ ॥ ज्याचें नाम घेशी तें चि तूं आहेसी ॥ पाहें आपणासी शोधूनियां ॥ १ ॥ शोधितां शोधितां मीपण चि नाहीं ॥ मीपणाचें पाहीं मूळ बरें ॥ २ ॥ मूळ बरें पाहा नसोनियां राहा ॥ आहा तैसें आहा सर्वगत ॥ ३ ॥ सर्वगत आत्मा तो चि तो परमात्मा ॥ दास अहमात्मा सांगतसे ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ जो कां भगवंताचा दास ॥ तेणें असावें उदास ॥ १ ॥ काय देतिल तें चि घ्यावें ॥ कोणा कांहीं न मागावें ॥ २ ॥ आशा कोणाची न करावी ॥ बुद्धि भगवंतीं लावावी ॥ ३ ॥ सदा श्रवणमननें ॥ आणि इंद्रियदमनें ॥ ४ ॥ नानापरी बोधुनि जीवा ॥ आपुला परमार्थ साधावा ॥ ५ ॥ रामदासीं पूर्ण काम ॥ बुद्धि दिली हे श्रीराम ॥ ६ ॥

॥ अभंग ॥ बोलवेना तें बोलावें ॥ चालवेना तेथें जावें ॥ १ ॥ नवल स्वरूपाच्या योगें ॥ जीवपणाचे वियोगें ॥ २ ॥ वाट नाहीं तेथें जावें ॥ जाणवेना तें जाणावें ॥ ३ ॥ नसोनियां भेटी घ्यावी ॥ तुटी असोनि पाडावी ॥ ४ ॥ रामदासीं दृढ बुद्धी ॥ होतां सहजसमाधि[१] ॥ ५ ॥

---

१ चित्ताची एकाग्रता.

॥ अभंग ॥ एक घाय दोन खंडें ॥ ऐसें बोलावें रोकडें ॥ १ ॥ जेणें उठती संशय ॥ तें बोलणें कामा नये ॥ २ ॥ बहुविधा झालें ठावें ॥ सत्य कोणी ही जाणावें ॥ ३ ॥ रामीरामदास ह्मणे ॥ एकनिश्चयें बोलणें ॥ ४ ॥

॥ अभंग ॥ तोंवरी तोंवरी डगमगीना कदा ॥ देहाची आपदा झाली नाहीं ॥ १ ॥ तोंवरी तोंवरी परमार्थ स्वयंभ ॥ जंव पोटीं लोभ आला नाहीं ॥ २ ॥ तोंवरी तोंवरी अखंत सद्भाव ॥ विशेषें वैभव आलें नाहीं ॥ ३ ॥ तोंवरी तोंवरी सांगे निरभिमान ॥ देहाशीं अपमान झाला नाहीं ॥ ४ ॥ तोंवरी तोंवरी धीरत्वाची मात ॥ प्रपंचीं आघात झाला नाहीं ॥ ५ ॥ रामदास ह्मणे अवघे ची गाबाळी ॥ ऐसा विरळा बळी धैर्यवंत ॥ ६ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसद्गुरुसीतारामचंद्राभ्यां नमः ॥ श्रीमत्सकलजगद्वंद्य जगदाधाराखिलजगन्मातिनियंतृजगान्निवासानुयायीममगुरुपरंपरादिगुरुश्रीसमर्थरामदाससेवाशीलसखारामगुरुकृपा, शिष्यास संप्रदायपद्धतीचें ज्ञान व्हावें ह्मणून, रामकृष्णाचे हातून लिहविते. या इच्छेनें चाफळ, सज्जनगड, कल्याण महाराजांचें स्थान डोमगावीं रामदाससांप्रदायिकांचे नित्य नैमित्तिकोपयोगीं कांहीं अप्रसिद्ध आणि प्रसिद्ध ग्रंथ रामदासकृत नित्यनैमित्तिकपद्धतिसोपानाच्या सर्वांनीं स्वीकार करून न्यूनातिरिक्तापराधाची क्षमा करावी, याविषयीं सज्जनांस विनयपूर्वक प्रणति ॥ श्रीरस्तु ॥ श्रीसमर्थ रामदास हे सूर्याजीपंत कुळकर्णी जांबेकर यांचे कनिष्ठ पुत्र, श्रीएकनाथाचे भाचे, शालिवाहन शके १५३० सालीं जगदुद्धारार्थ अवतीर्ण होऊन पुढें आठवे वर्षी विवाहांत सावधानशब्दाबरोबर वैराग्यधारण करून अंतःपटाचे आड्न पळून गेले. आणि मार्गांत सात दिवस झाडास उलटें टांगून घेऊन त्यांनीं श्रीमारुतीस फार करुणा भाकिली. नंतर त्यांनीं

दर्शन देऊन झाडाचें सोडून पंचवटीस साक्षात् श्रीरामदर्शन करविलें. ते वेळीं श्रीरामांनीं त्रयोदशाक्षरीमंत्राचा उपदेश करून कैकेयीनें दिलेलीं वल्कलें प्रसाद दिलीं. अंगावर प्रावरण, मस्तकीं धारण करण्यास कावेचा कांहीं भेद हुमुंजी रंगाचीं वस्त्रें, घेण्यास आज्ञा दिली. संकटीं सर्वविघ्नविवारण करणारी उपासना मारुति, शक्ति देणार जानकी देवी, मुख्य मठ अयोध्या, मुखीं नाम, चित्तीं राम, ह्या स्वरूपसंप्रदायानें हीं लक्षणें बाळगून वागावें, व आणखी कांहीं पृथ्वीप्रदक्षिणेच्या मार्गीं श्रीदत्तरूपें चिन्हें देऊं. अशी आज्ञा देऊन अंतर्धान पावले. नंतर समर्थांनीं टाकळीमुक्कामीं तेरा कोटी मंत्राचें महापुरश्चरण बारा वर्षांत करून विसावे वर्षीं ज्येष्ठ शिष्य उद्धव यास तेथें ठेवून मुख्य वल्कलें देऊन मारुतिसेवा सांगून आपण पृथ्वीप्रदक्षिणेस गेले. मार्गीं दत्तांनीं अखिलविघ्नें दूर होण्याकारितां मणका गलोल, तिरकमठा, भिक्षेस झोळी व उभ्यानें समाधि साधावा अशी युक्ती सांगून तदुपयोगीं कुबडी दिली व ब्रह्मचर्यास्तव मस्तकीं जटा, नखें, श्वेतवस्त्राचीं कौपीन, कटिसूत्र, गुरूस अर्पण केलेला देह, या लक्षणांनीं संपन्न, नैष्ठिकब्रह्मचर्याश्रम, यथाकाळीं द्वादश तिलक गोपिचंदन आणि भस्म, श्रीरामत्रयोदशाक्षरमुद्रा, तुलसीरुद्राक्षमालाधारण, केवळ वैदिक धर्मानें तंत्रमार्ग सोडून श्रीरामनवमी, एकादशी, शिवरात्र, कृष्णजन्माष्टमी, हनुमंतजयंती हीं व्रतें, सर्व कुलदेवतांचा मान, मंत्रास छंदऋषिन्यास नाहींत, केवळ वेदाध्यायविधीनें जप, अशा प्रकारें कर्मोपासनापूर्वक भक्ति, ज्ञानवैराग्य स्थापन करून उद्धव, कल्याण, भोळाराम, दिवाकर, भीम, शिवाजी, वासुदेवगोसावी, मुसळगोसावी, प्रभृति शिष्य. अक्का, वेणु, बहिणा, प्रभृति मंडळीस सन्मार्ग लागावा यास्तव बोधक ग्रंथ केले ते— १ दासबोध. २ सगुणध्यान. ३ निर्गुणध्यान. ४

मानसपूजा. ५ एकवीससमासी. ६ सप्तपंचचतुः. ७ आत्माराम. ८ पूर्वारंभ. ९ पंचमानें. १० जुनाटपुरुष. ११ गोसावी. १२ श्लोकबद्धरामायण. १३ करुणाष्टकें. १४ मनबोध. १५ अष्टकें. १६ षड्रिपु. १७ अंतरभाव. १८ भीमरूपी. १९ पदें, अभंग, जोहार वगैरे. २० नामावळ्या. २१ आर्त्या, २२ पाळणे. २३ स्फुटग्रंथ. असे असंख्य ग्रंथ केले. आणि नित्य पद्धति उत्साहपद्धति, चाफळमुक्कामीं श्रीराममूर्ति स्थापून चालू करून शिवाजीचे आग्रहास्तव सज्जनगडीं वास करून शके १६०३ दुर्मतिनाम संवत्सरीं माघवद्य नवमीस मध्यान्हकाळीं सगुणरूप भावुकांच्या चित्तांत ठेवून आपण सज्जनगडीं सिद्धिगत झाले. नंतर अक्कांनीं मठांत बंधूचे पुत्र स्थापून शिष्यपरंपरासंप्रदाय वृद्धिगत केला.

विक्रीस तयार असलेलीं पुस्तकें.

श्रीहरिवरदा या नांवाची श्रीमद्भागवतदशमस्कंधावरील मराठी ओवीबद्ध टीका श्रीमत्कृष्णदयार्णवस्वामींनीं केलेली. किंमत २० रु. ट. हा. ३ रु.

मोरोपंती भारताचीं अठरा पर्वें (तीन भागांमध्येंनवनीताप्रमाणें बांधलेलीं) कि. ५॥ रु. ट. ख. ९ आणे.

उद्धवसुतकृत रामदासस्वामाचें चरित्र(रामदासी कीर्तनसंग्रह)नवनीतासारखेंच बांधलेलें. पृष्ठसंख्या ५७५. किंमत १॥ रु. ट. ख. ३ आणे.

आत्मारामबोवाकृत रामदास स्वामींचें चरित्र, ओवीबद्ध पृष्ठसंख्या ४५०. किं, १। रु. ट. ख. २॥ आणे.

लघुबोध किं. १ आणा. ट. ख. अर्धा आणा.

श्रीसमर्थरामदासकृत जुना दासबोध. पृष्ठसंख्या ९२ किं. ६ आणे. ट. ख. ०॥ आणा.

श्रीसमर्थरामदासकृत नित्यनैमित्तिक. किं. १२ आणे. पृष्ठसंख्या १६०. ट. ख. १ आणा.

बाबाजी अनंत प्रभु तेंडुलकर,

" श्रीहरिवरदा " प्रिंटिंगप्रेसचे मालक.

गणेशरामजिची वाडी.–गिरगांव मुंबई.

षड्रिपुविवेचनम्.

अथ कामनिरूपणम्.

(अनुष्टुप्छंद.)

भल्यासीं वैर करिती ते सा ही वोळखा बरें ॥
षड्रिपू कामक्रोधादि मद मत्सर दंभ तो ॥ १ ॥
प्रपंच साहावा वैरी तयांना जिंकितां बरें ॥
भल्यासि लाविती वेडा परत्रमार्ग रोधिला ॥ २ ॥
काम आरंभिचा वैरी निष्काम बुडवी सदा ॥
कामना लागली पाठी काम काम करी जनीं ॥ ३ ॥
काम उपन्न होताहे ते वेळे नावरे जना ॥
कामवेड जडे ज्याला तो प्राणी आत्मघातकी ॥ ४ ॥
कित्येक योषिते साठीं कां तरी मृत्यु पावले ॥
झडा च घालिती नेटें पतंगा परि भस्मती ॥ ५ ॥
आपणा राखणें नाहीं शुद्धि नाहीं ह्मणोनियां ॥
सभाग्य करंटे होती वेश्येसी द्रव्य नासिती ॥ ६ ॥
कित्येक भोरपी झाले किती गेले उठोनियां ॥
बाटले भ्रष्टले मेले बुडाले कामसेवनीं ॥ ७ ॥
व्याधीनें नासती अंगें नासिकें झडती जनीं ॥
औषधें दंत ही जाती रूपहानि हि होतसे ॥ ८ ॥

---

१ परलोकाचा मार्ग.

रूपहानी शक्तिहानि द्रव्यहानि परोपरी ॥
कुळहानी यातिहानी सर्व हानि च होतसे ॥ ९ ॥
कित्येक नासिले भोगें लोकलाज चि सांडिली ॥
शुभाशुभ नसे तेथें नीचासीं उंच भ्रष्टती ॥ १० ॥
कामाचे व्यसनें गेले मातले रतले जनीं ॥
तारुण्य दों दिसां साठीं जन्म दुर्लभ नासिला ॥ ११ ॥
विधीनें विषयां घ्यावें अविधी नसतां बरें ॥
आश्रमीं न्यायनीतीनें प्रपंच करणें सुखें ॥ १२ ॥
लटके नासती काया चेटकें तीं परोपरी ॥
जारणामारणादीकें नाटकें चेटकें बहु ॥ १३ ॥
चेटका देवतें भूतें जन्महानि च होतसे ॥
ह्मणोनि काम हा वैरी आकळावा परोपरी ॥ १४ ॥
ऐसा निरूपिला काम क्रोध तो बोलिला पुढें ॥
कोप तो तामसी प्राणी तमोगुणें अधोगति ॥ १५ ॥
इतिश्री काम हा वैरी जेणें पाडियलें भवीं ॥
तो राही सकळां ठायीं विवेकें जाणिजे बरें॥ १६ ॥

॥ इति कामनिरूपणं समाप्तम् ॥ १ ॥

अथ कोपनिरूपणम्.

कोप आरोपणा खोटी कोपें कोप चि वाढतो ॥
मोडतो मार्ग न्यायाचा अन्याय प्रबळे बळें ॥ १ ॥

---

१ शास्त्रमर्यादा न सोडितां.

क्रोध हा खेद संपादी जेथें तेथें चहूं कडे ॥
विवेक पाहतां कैंचा शुद्धि तेथें असे चि ना ॥ २ ॥
भ्रुकुटी कुटिला गांठी काळिमा वदनीं चढे ॥
कुर्कुरी बुर्बुरी रागें हस्तपाय च चोळितो ॥ ३ ॥
कुशब्द वोखटे काढी त्रासकें वचनें वदे ।
घेतसे बाळटें[1] ढाळें उणें काढी परोपरी ॥ ४ ॥
बोलतां हिसळे थुंका तांये ताये उसाळतो ॥
तांबडे जाहले डोळे रागें[2] राग च फुगला ॥ ५ ॥
शिरा कंठललाटींच्याफुगल्या घाम चालिला ॥
थरथरां कांपतो रागें रूपें भूत चि जाहला ॥ ६ ॥
धर्ते लोकांसि झिंजाडी सातां पांचासि नावरे ॥
कुस्ती लिथाडि पछाड्या[3] मारामारी धबाधबी ॥ ७ ॥
सुटलीं फिटलीं वस्त्रें नागवे दिसती जना ॥
लाज ते अंतरीं नाहीं गांधलें नीट धांवती ॥ ८ ॥
अनर्थ मांडला मोठा लाथा बुक्या चपेटिका ॥
कोपरें मारिति शिरीं काष्ठ पाषाणअंगळा ॥ ९ ॥
मुसळें मारिती काठ्या खिळी डांगा च ढेंकळें ॥
डसती झोंबती अंगा निकुरें लाविती कळा ॥ १० ॥
एकांहीं धरिल्या शेंड्या वृषणीं लाविती कळा ॥
पाडिले दांत भोकाडें मस्तकें फोडिलीं बळें ॥ ११ ॥

ओवी

ताडिले पाडिले पडले रक्तबंबाळ जाहले ॥

---

१ भळते दोष. २ रागाच्या आवेशानें. ३ मागें लोटी.

घरचीं मारिती हांका हांका बोंबा परोपरी ॥ १२ ॥
दिवाणा माजि ते नेले मारिले दंड पावले ॥
क्रोधें करंटे ते केले क्रोध चांडाळ जाणिजे ॥ १३ ॥
भल्यानें कोप सांडावा शांतीनें असतां बरें ॥
क्षुल्लकें कोप पाळावा भल्याचें काम तों नव्हे ॥ १४ ॥
इतिश्री क्रोध रिपू । जेणें बहुत जाला दर्पू ॥
त्याचीं लक्षणें अमूपू । निरूपिलीं साक्षेपें ॥ १५ ॥

॥ इति क्रोधनिरूपणं समाप्तम् ॥ २ ॥

अथ मदनिरूपणम्.

क्रोध तो बोलिला मागें मद तो आइका पुढें ॥
मदाचीं गुप्त ही कामें अंतरींचा कळे चि ना ॥ १ ॥
मद हा वोखटा मोठा मद हा खेदकारक ॥
मदानें पद लाधेना मद शोध करी भला ॥ २ ॥
देहाचा मद शक्तीचा द्रव्याचा मद अंतरीं ॥
विद्येचा मद राज्याचा मद रूप बहु विधा ॥ ३ ॥
मदानें थोंकली[1] विद्या पुढें आणीक होइ ना ॥
सर्वां माने मना ये ना आपुले होरटी कडे ॥ ४ ॥
कळे ना सृष्टि देवाची बहुरत्ना वसुंधरा ॥
मदाला नावडे कांहीं सर्व ही तुच्छ होतसे ॥ ५ ॥
मदानें भुलला प्राणी विचारें उमजे चि ना ॥
पराचें सत्य मानीना विवरेना कदापिही ॥ ६ ॥

१ बंद झाली.

वेदशास्त्रादि हो चर्चा नीति हो न्याय हो नव्हे ॥
आपणा पाहणें नाहीं विरंचीं बोलिला तरी ॥ ७ ॥
इतरा कोण तो लेखा संत साधू महंत हो ॥
आपणें न्याय केला तो आपुलें बोलणें बरें ॥ ८ ॥
चालणें थोर तें माझें माझा मी च बहू भला ॥
न्यायाची गोष्टि माने ना नीतीनें कोप येतसे ॥ ९ ॥
आपणा परतें नाहीं सर्व कांहीं भुमंडळीं ॥
गुणग्राहकता नाहीं परावें तुच्छ होतसे ॥ १० ॥
कैसेनीं उमजावा तो हेंकाड आंधळें गुरूं ॥
दिसे ना नाकळे कांहीं वळितां न वळे कदा ॥ ११ ॥
ऐशाचा संग तो खोटा हित तेथें असे चि ना ॥
स्वहीत आपुलें नाहीं परहीत कसें घडे ॥ १२ ॥
थोर आयुष्य मोलाचें मदें व्यर्थ चि नाशिलें ॥
पापी हा उमजों नेदी शेवटीं दूर होतसे ॥ १३ ॥
मरतां मद काशाचा पुसे कोण तया मदा ॥
पूर्वीं च कळला नाहीं तऱ्हेनें जन्म नाशिला ॥ १४ ॥
देह ही बळ ही गेलें द्रव्य गेलें वृथा चि तें ॥
डंब गेलें स्तोंब गेलें एकला जातसे खळ ॥ १५ ॥

ओवी

इति श्रीमदरिपू । जेणें वाढविला भवरिपू ॥
तो हा टाकितां साक्षेपू । समाधान पावाल ॥ १६ ॥

॥ इति मदनिरूपणं समाप्तम् ॥ ३ ॥

---

१ ब्रह्मदेव. २ अवडंबर.

अथ मत्सरनिरूपणम्.

मद तो तिसरा शत्रु चौथा मत्सर आयका ॥
मत्सरें सत्य मानेना सत्याचें लटकें करी ॥ १ ॥
बऱ्याचें वोखटें सांगे मज नाहीं ह्मणोनियां ॥
पैशून्य[1] नसतें काढी नसता कुंदे[2] लावणें ॥ २ ॥
नस्ते नस्ते ढाल[3] घेणें ऐसी हे जाति मत्सरी ॥
स्वयें आहे करंटा ही समर्था निंदितो सदा ॥ ३ ॥
टोणपा आपण असे सर्वज्ञा न मनी कदा ॥
आपणू घातकी आहे पुण्यवंता पडे चि ना ॥ ४ ॥
कुकर्मी आपण प्राणी सत्कर्मोच्छेदि तो सदा ॥
आपणू चोरटा आहे सकळां चोरटें करी ॥ ५ ॥
आपण भ्रष्टला आहे भल्याला भ्रष्ट भावितो ॥
आपणू घातकी मोठा पराला घातकी ह्मणे ॥ ६ ॥
पोटींचा कपटी मोठा जनाला कपटी ह्मणे ॥
आपणा भक्ति ठाके ना हरिभक्ति उछेदितो ॥ ७ ॥
आपणू नीच कूळींचा कुळवंत मना न ये ॥
आमणू ठायिंचा लंडी रणशूरासि हांसतो ॥ ८ ॥
आपण भ्याड ठायींचा धारिष्टा कर्कशू ह्मणे ॥
आपणू वोंगळू आहे निर्मळा कर्दमू ह्मणे ॥ ९ ॥
आपणू लालुची मोठा वैराग्याची उडावणी ॥
करवे ना देखवे ना ऐसा तो मत्सरू नरू ॥ १० ॥
आपुलें कर्म भोगीतो पराला कर्म लावितो ॥

---

१ वृथा दोष काढणें. २ दुर्दशा ३ दोषारोप.

जें कांहीं आपणा नाहीं तें सर्व उडवीतसे ॥ ११ ॥
भांडे तोंड चि तें वेडें भकाट्या करितो जनीं ॥
अखंड सुजना भांडे तंडे तंडे उदंडसा ॥ १२ ॥
धीट तोंडाळ तो प्राणी कांहीं केल्या विटे चि ना ॥
लंड तो कोटिगा मोठा लाज त्याला असे चि ना ॥ १३ ॥
मत्सरें भाग्य ही गेलें मत्सरें बुद्धि नासली ॥
भक्ति ना ज्ञान ना कांहीं अन्न ना पर ही नसे ॥ १४ ॥
पाहतां सख्य तों नाहीं लोधलों ताड उद्धटू ॥
मत्सरें लाविलें वेडा ज्याचें त्याला कळे चि ना ॥ १५ ॥

ओवी.

इतिश्री मत्सररिपू । जाणिजे हा अमूपू ॥
जेणें वेढिला भवसंकल्पू । दुःखसागर ॥ १६ ॥
॥ इति मत्सरनिरूपणं समाप्तम् ॥ ४ ॥

अथ दंभनिरूपणम्.

दंभ हा पांचवा जाणा महाशत्रु कळे चि ना ॥
या लागीं भांडणें लोका एकमेका पडे चि ना ॥ १ ॥
दंभ दंभा बरा वाटे या लागीं लोक भांडती ॥
भांडती मरती जाती दंभा लागीं निघोनियां ॥ २ ॥
सकळां पाहिजे दंभ परंतु मिळतो कसा ॥
या लागीं चुर्मुरीताती बुडाले दुःखसागरीं ॥ ३ ॥
स्वार्थ हा व्यर्थ जाणावा परंतु जन आंधळे ॥
दंभानें आंधळे केले ऐसा हा दंभ तस्करू ॥ ४ ॥

---

१ लोभयुक्त झाला.

शरीर मुख्य जायाचें दंभाची कोण ते कथा ॥
शब्द ची उमजे ना कीं वैर साधी परोपरी ॥ ५ ॥
देहाचा दंभ तो खोटा परंतु आवडे जना ॥
विवेक पाहतां नाहीं दुःखी होती ह्मणोनियां ॥ ६ ॥
ज्ञातया दंभ बाधे ना एकाएकीं खडोखडी ॥
उठोनि चालिला योगी दंभ ते कुतरे किती ॥ ७ ॥
वैराग्य पाहिजे अंगीं उदास फिरती लिळा ॥
दंभ उड्डाण तें नेटें लोलंगता चि खुंटली ॥ ८ ॥
निश्चया दंभ बाधी ना निश्चयो पाहिजे बरा ॥
अंतरें अंतरा भेदी तेथें दंभ चि नाढळे ॥ ९ ॥
दंभ तो चोर जायाचा लालची करिती मुंढें ॥
शेवटीं सर्व ही जातें प्रेत होतें भुमंडळीं ॥ १० ॥
मढ्याला कासया व्हावें जाणावें पहिलें चि हो ॥
लावावें कारणीं देहें दंभ कैंचा उरेल तो ॥ ११ ॥
अखंड आठवा राम रामाचें ध्यान अंतरीं ॥
तेव्हां वैराग्य चि उठे दंभ लुंठे परोपरी ॥ १२ ॥
मांसाचा मोधळा याचा दंभ तो कोण तो किती ॥
सावधा दंभ बाधी ना दुश्चिताला पछाडितो ॥ १३ ॥
नेणतां चोरटें येतें जाणतां पळतें बरें ॥
शून्या च सारिखें जाणा तें कायसें तरी मढें ॥ १४ ॥
विवेकी धन्य तो राजा वैराग्य बळ आगळें ॥
भक्तीनें वोळला साधू दंभ तेथें दिसे चि ना ॥ १५ ॥

---

१ मूर्ख लोक.

ओवी

इतिश्री दंभरिपू ॥ जेणें वाढविला भवसंकल्पू ॥
तयाचें निर्दळण करी जो साक्षेपू ॥ तो चि धन्य ॥ १६ ॥

॥ इति दंभनिरूपणम् ॥ ९ ॥

अथ प्रपंचनिरूपणम्.

प्रपंच हा महा वैरी परत्र अंतरीं दुरीं ॥
अवघा तो चि तो जाला तेणें देव दुरावला ॥ १ ॥
पदार्थीं बैसली बुद्धि शुद्धि नाहीं परात्रिंची ॥
प्रपंच शेवटीं कैंचा गेल्या हा देह हातिंचा ॥ २ ॥
देव तो राहिला दूरीं ऐसा वैरी प्रपंच हा ॥
बाळत्वीं छंद मायेचा खेळतां राहिला दुरी ॥ ३ ॥
लागला छंद पोरांचा क्षणक्षण चुकावितो ॥
सांगते माय माने ना लिही ना ना घरीं असे ॥ ४ ॥
हाणिती मारिती पोरें रडतो पडतो बहु ॥
सोशितो आपुल्या जीवें खेळा साठीं गुलां कडे ॥ ५ ॥
कांहींसा शाहणा झाला शिकविला परोपरी ॥
लोभानें लग्न हीं केलें वोढला सासऱ्या कडे ॥ ६ ॥
नोवरी आवडे जीवीं नटावेंसें मनीं उठे ॥
तारुण्य बाणतां अंगीं कामलोभें चि भूलला ॥ ७ ॥
खेळ तो राहिला मागें काम तो पडिला पुढें ॥
मोहिला शक्तिनें प्राणी तिज वांचोनि नावडे ॥ ८ ॥

---

१ परलोकचो.

उदंड जाहलीं पोरें खर्च तो वाढला पुढें ॥
उद्वेग लागला जीवा मेळवीतां मिळे चि ना ॥ ९ ॥
उदंड करंटा जाला हिंडे चहुं कडे फिरे ॥
प्रीति ते राहिली मागें अशक्त जाहला बहु ॥ १० ॥
फिटे ना ऋण तें वाढे ताडातोडी चहूं कडे ॥
मिळे ना अन्न ना वस्त्र वार्धक्यें खंगला बहु ॥ ११ ॥
कष्टला शेवटीं मेला गेला प्रापंच हातिंचा ॥
घातला मागुती जन्म ऐसा वैरी प्रपंच हा ॥ १२ ॥
जन्मासि घातलें देवें काय येऊनि साधिलें ॥
भुलले चुकले देवा प्रपंच घातकी पहा ॥ १३ ॥
आधीं च सर्व जाणावें काय येतें समागमें ॥
निर्वाणीं अंतिचा देवो कोणी एकें चुकों न ये ॥ १४ ॥
घर गांव स्थान माझें वाडे शेत मळे गुरें ॥
पुत्र कन्या बंधु माझे सर्व सांडोनि चालिला ॥ १५ ॥
माझें माझें ह्मणे वेडा स्वार्थबुद्धि बहूत ची ॥
सर्व सांडोनि गेला रे एकाएकीं उठोनियां ॥ १६ ॥
प्रपंचीं भुलला प्राणी व्यर्थ आयुष्य वेंचलें ॥
देव ना धर्म ना कांहीं ऐसा हा साहवा रिपु ॥ १७ ॥
प्रपंचा कारणें कष्टी सर्वस्वें वेंचला जिवें ।
कांहीं च वेंचिलें नाहीं शेवटीं हात झाडिला ॥ १८ ॥
अपेशी सर्वदा जाला मायाजाळें चि भूलला ॥
आपुलें मानिलें जें जें तें तें सर्वत्र राहिलें ॥ १९ ॥

---

१ धर्म केला.

जाहला खोत पापाचा सर्वांचें पाप घेतलें ।
यातना भोगणें लागे चुकला शाहणा कसा ॥ २० ॥
आधीं च जाणिजे सर्व विवेकी त्यास बोलिजे ॥
प्रपंच लाथिला[1] बा रे वैरी हा सोडिला कसा ॥ २१ ॥
सर्वांसी योग साधे ना पुण्य ऊदंड पाहिजे ।
सहस्रां माजि तो एक ज्ञानवैराग्यनेटका[2] ॥ २२ ॥
षड्रिपू जिंकिले जेणें तो चि ज्ञानी महाभला ॥
दीक्षेनें उद्धरी लोकां वैरागी तो उदासिनु ॥ २३ ॥

ओवी

इतिश्री प्रपंचरिपू । जेणें वाढविला भवसंकल्पू ॥
जाणिजे हा अमूपू । दुःखसागर ॥ २४ ॥

इति प्रपंचनिरूपणम्.

भीमरूपिस्तोत्रें.

श्लोक

जनीं ते अंजनी माता । जन्मली ईश्वरी तनु ॥
तमू मनू तो पवनू । एक ची पाहतां दिसे ॥ १ ॥
त्रैलोक्यीं पाहतां बाळें । ऐसें तों पाहतां नसे ॥
अतूल तुलना नाहीं । मारुती वात-नंदनू ॥ २ ॥
चळे तें चंचळे नेटें । बाळ मोवाळ[3] साजिरें ॥
चळताहे चळवळी । बाळ लोवाळ गोजिरें ॥ ३ ॥

---

१ लाथेनें उडविला. २ ज्ञानानें व वैराग्यानें शुद्ध. ३ मृदु.

हात कीं पाय कीं सांगों । नखें बोटें परोपरी ॥
दृष्टिचें देखणें मोठें । लांगूळ लळूलळीतसे ॥ ४ ॥
खडी खाडी दडे तैसा । पीळ पेंच परोपरी ॥
उड्डाण पाहतां मोठें । झेंपावे रवि-मंडळा ॥ ५ ॥
बाळानें गिळिला बाळू । स्वभावें खेळतां पहा ॥
आरक्त पीत वाटोळें । देखिलें धरणी वरी ॥ ६ ॥
पूर्वेसि देखतां तेथें । उडालें पावलें बळें ॥
पाहिलें देखिलें हातीं । गिळिलें जाळिलें बहू ॥ ७ ॥
थुंकोनी टाकितां तेथें । युद्ध जालें परोपरी ॥
उपरी ताडिला तेणें । एक नाम चि पावला ॥ ८ ॥
हा गिरी तो गिरी पाहे । गुप्त राहे तरूवरीं ॥
मागुता प्रकटे धांवे । झेंपावे गगनोदरीं ॥ ९ ॥
पळ ही राहि ना कोठें । बळें ची घालितो झडा ॥
कडाडां मोडती झाडें । वाडवांडें उलंडती ॥ १० ॥
पवना सारिखा धांवे । वावरे विवरें बहू ॥
अपूर्व बाळ-लीला हे । रामदास्य करी पुढें ॥ ११ ॥

इति भीमरूपिस्तोत्र संपूर्ण ॥ १ ॥

कोपला रुद्र जे काळीं । ते काळीं पाहवे चि ना ॥
बोलणें चालणें कैंचें । ब्रह्म-कल्पांत मांडला ॥ १ ॥
ब्रह्मांडा हून जो मोठा । स्थूळ उंच भयानकू ॥
पुच्छ तें मुर्डिलें माथां । पाऊल शून्य-मंडळा ॥ २ ॥

---

१ मोठ. मोठी.

त्या हून उंच वज्राचा । सव्यं[1] बाहो उभारिला ॥
त्यापुढें दूसरा कैंचा । अद्भूत तुळना नसे ॥ ३ ॥
मार्तंड-मंडळा ऐसे । दोन्ही पिंगाक्ष ताविले ॥
कर्करा घर्डिल्या दाढा । उभे रोमांच ऊठिले ॥ ४ ॥
अद्भूत गर्जना केली । मेघ चीं वोळले भुमी ॥
तुटले गिरिचे गाभे । फुटले सिंधु आटले ॥ ५ ॥
अद्भूत वेश आवेशें । कोपला रण-कर्कशू ॥
धर्म-संस्थापने साठीं । दास तो ऊठिला बळें ॥ ६ ॥

इति भीमरूपी-स्तोत्र संपूर्ण.

अंजनी-सुत प्रचंड । वज्रपुच्छ कालदंड ॥
शक्ति पाहतां वितंड । दैत्य मारिले उदंड ॥ १ ॥
धगधगी तसी कळा वितंड शक्ति चंचळा ॥
चळचळीतसे लिळा । प्रचंड भीम आगळा ॥ २ ॥
उदंड वाढला असे । विराट धाकुटा दिसे ॥
त्यजून सूर्य-मंडळा । नभांत भीम आगळा ॥ ३ ॥
लुलीत बाळकी लिळा । गिळोनि सूर्य-मंडळा ॥
बहूत पोळतां क्षणीं । थुंकिला ततक्षणीं ॥ ४ ॥
धगधगीत बूबुळा । प्रतक्ष सूर्य-मंडळा ॥
कराळकाळमूख तो । रिपूकुळासि दुःख तो ॥ ५ ॥
रुपें कपी अचाट हा । सुवर्ण कट्ट कासतो ॥
फिरे उदास दास तो । खळास काळ भासतो ॥ ६ ॥

---

१ डावा.

झळक झळक दामिनी । वितंड काळ-कामिनी ॥
तया परी झळाझळी । लुडीत रोमजावळी ॥ ७ ॥
समस्त-प्राणनाथ रे । करी जना सनाथ रे ॥
अतूळ तूळणा नसे । अतूळशक्ति वीलसे ॥ ८ ॥
रूपें रसाळ बाळकू । समस्त-चित्त-चाळकू ॥
कपी परंतु ईश्वरू । विशेष लाधला वरू ॥ ९ ॥
स्वरुद्र कोपल्या वरी । तयासि कोण सांवरी ॥
गुणागळा परोपरी । सतेजरूप ईश्वरीं ॥ १० ॥
समर्थ दास हा भला । कपी-कुळांत शोभला ॥
सुरारि-काळ कोपला । त्रिकूट जिंकिला भला ॥११॥

इति भीमरूपिस्तोत्र संपूर्ण ॥ ४ ॥

हनुमंता रामदूता । वायुपुत्रा महाबळा ॥
कपि-नाथा ब्रह्मचारी । विश्वंभर जगत्पते ॥ १ ॥
कामांतका दानवारी । शोकहारी[1] दया-निधे ॥
महारुद्रा मुख्य प्राणा । मूळमूर्ती पुरातना ॥ २ ॥
वज्रदेही सौख्यकारी । भीमरूपा प्रभंजना ॥
पंचभूतां मूळमाया । तूं चि कर्ता समस्त ही ॥ ३ ॥
स्थितिरूपें तूंचि विष्णू । संहारक पशूपते ॥
परात्परा स्वयंज्योती । नामरूपा गुणातिता ॥ ४ ॥
सांगतां वर्णितां ये ना । वेदशास्त्र पडे ठका ॥
शेष तो शिणला भारी । नेति नेति परा श्रुती ॥ ५ ॥

---

१ शोक दूर करणारा.

धन्यावतार कैसा हा । भक्तां लागिं परोपरी ॥
रामकाजीं उतावेळा । भक्तां रक्षक सारथी ॥ ६ ॥
वारितो देवंटें मोठीं । संकटीं धांवतो त्वरें ॥
दयाळ हा पूर्ण दाता । नाम घेतां च पावतो ॥ ७ ॥
धीर वीर कपी मोठा । मागें नव्हे चि सर्वथा ॥
उड्डाण अद्भुत ज्याचें । लंघिलें समुद्राजळा ॥ ८ ॥
देउनी लिखिता हातीं । नमस्कारी सितावरा ॥
वाचितां सौमित्र अंगें । राम सुखें सुखावला ॥ ९ ॥
गर्जती स्वानंदमेळीं । ब्रह्मानंदें समस्त ही ॥
अपार महिमा मोठा । ब्रह्मादिकांसि नाकळे ॥ }
अद्भुत पुच्छ तें कैसें । भोवंडी नभपोकळी ॥ १० ॥
फांकलें तेज तें भारी । झांकिलें सूर्य-मंडळा ॥ ११ ॥
देखतां रूप पैं ज्याचें । उड्डाण अद्भुत शोभलें ॥
ध्वजांग ऊर्ध्व तो बाहू । वामहस्त कटी वरी ॥ १२ ॥
कासिली हेम-कासोटी । घंटा किंकिणि भोंवत्या ॥
मेखळे जडिलीं मुक्तें । दिव्य रत्नें परोपरी ॥ १३ ॥
माथां मुकुट तो कैसा । कोटि चंद्रार्क लोपले ॥
कुंडलें दिव्य तीं कानीं । मुक्ता-माला विराजितें ॥ १४ ॥
केशर रेखिलें भाळीं । मुख सुहास्य चांगलें ॥
मुद्रिका शोभती बोटीं । कंकणें कर मंडित ॥ १५ ॥
चरणीं वाजती अंदु । पदीं तोडर गर्जती ॥
कैवारी नाथ दीनाचा । स्वामी कैवल्य दायकू ॥ १६ ॥

---

१ संकटें. २ श्रीरामचंद्राला.

स्मरतां पाविजे मुक्ती । जन्म-मृत्यूसि वारितो ॥
कांपती दैत्य तेजासी । भुभुःकार देतां बळें ॥ १७ ॥
पाडितो राक्षसू नेटें । आपटी माहिमंडळा ॥
सौमित्र-प्राण-दाताची । कपी-कुळांत मंडणू ॥ १८ ॥
दंडिली पाताळ-शक्ती । अही मही निर्दाळिले ॥
सोडिलें रामचंद्राला । कीर्ति हे भुवनत्रयीं ॥ १९ ॥
विख्यात ब्रीद तें कैसें । मोक्ष-दाता चिरंजिवी ॥
कल्याण त्याचेनि नामें । भूत पीशाच कांपती ॥२०॥
सर्प वृश्चिक पश्वादि । विष शीत निवारण ॥
आवडी स्मरतां भावें । काळ कृतांत धाकतो ॥ २१ ॥
संकटें बंधनें बाधा । दुःखदारिद्र्यनाशका ॥
ब्रह्मग्रह-पिडा-व्याधी ब्रह्महत्यादि पातकें ॥ २२ ॥
पुरवी समस्तही आशा । भक्त-काम-कल्पतरू ॥
त्रिकाळीं पठतां स्तोत्र । इच्छिलें पावसी जनीं ॥२३॥
परंतु पाहिजे भक्तीं । संधी कांहीं धरूं नका ॥
रामदासा सहाकारी सांभाळीतो परोपरी ॥ २४ ॥

इतिभीमरूपिहनुमंतस्तोत्रसंपूर्ण ॥ ५ ॥

मालिनीछंद.

कपि विर उठला तो वेग अद्भुत केला ॥
त्रिभुवन-जन-लोकीं कीर्तिचा घोष केला ॥
रघुपति उपकारें दाटले थोर भावें[1] ॥

---

१ संदेह.

परम धिर उदारें रक्षिलें सौख्य-कारें ॥ १ ॥
सबळ दळ मिळालें युद्ध ऊदंड झालें ॥
कपि-कटक निमालें पाहतां येश गेलें ॥
पर-दळ शर-घातें कोटिच्या कोटि प्रेतें ॥
अभिनव रण-पातें दुःख बीभीषणातें ॥ २ ॥
कपि-रिस-घनदाटी जाहली थोर आटी ॥
ह्मणउनि जग-जेठी धांवणें चार कोटी ॥
मृतिविरहित ठेले मोकळे सिद्ध झाले ॥
सकळ जन निवाले धन्य सामर्थ्य चाले ॥ ३ ॥
बहु प्रिय रघुनाथा मुख्य तूं प्राण-नाथा ॥
उठविं मज अनाथा दूर सांडूनि वेथा ॥
झडकरिं भिमराया तूं करीं दृढ काया ॥
रघुविर-भजना या लागवेगें चि जाया ॥ ४ ॥
तुजविण मज पाहें पाहता कोण आहे ॥
ह्मणउनि मन माझें रे तुझी वाट पाहे ॥
मज तुज निरवीलें पाहिलें आठवीलें ॥
सकळिक निज-दासा-लागीं सांभाळवीलें ॥ ५ ॥
उचित हित करावें उद्धरावें धरावें ॥
अनहित न करावें त्वां जनीं येश घ्यावें ॥
अघटित घडवावें सेवका सोडवावें ॥
हरि-भजन घडावें दुःख तें वीघडावें ॥ ६ ॥
प्रभुवर विर-राया जाहली दृढ काया ॥

३ मृत्यूवांचून.

परदळ निवटाया दैत्य-कूळें कुटाया ॥
गिरिवर उगटाया रम्य-वेषें नटाया ॥
तुज चि अलग ठाया ठेविलें मुख्य ठाया ॥ ७ ॥

बहुत सबळ सांठा मागतों अल्पवांटा ॥
न करित हित कांटा थोर होईल ताठा ॥
कृपण-पण नसावें भव्य लोकीं दिसावें ॥
अनुदिन करुणेचें चिन्ह पोटीं वसावें ॥ ८ ॥

जळधर करुणेचा अंतरा माजि राहे ॥
तरि तुज करुणा हे कां न ये सांग पां हे ॥
कठिन हृदय झालें काय कारुण्य गेलें ॥
न पवसि मज कां रे म्यां तुझें काय केलें ॥ ९ ॥

वडिलपण करावें सेवका सांवरावें ॥
अनहित न करावें तूर्त हातीं धरावें ॥
निपट चि हटवादें प्रार्थिला शब्द-भेदें ॥
कपि घन करुणेचा वोळला राम-वेधें ॥ १० ॥

बहुत चि करुणा या लोटली देवराया ॥
सहज चि कपिकेतें जाहली दृढ काया ॥
परम सुख विलासे सर्वदा सानु दासें ॥
पवन-तनुज तोषें वंदिलें सावकाशें ॥ ११ ॥

॥ इति भीमरूपि—स्तोत्र संपूर्ण ॥ ६ ॥

---

१ उपटून काढण्यास.

रुद्र हा समुद्र देखतां क्षणीं उठावला ॥
शिरोंगिचें किराणें सज्ज त्रीकुटास पावला ॥
वात जातसे तसा चि स्थूळ देह राहिला ॥
वावरोनि वीवरोनि तो त्रिकूट पाहिला ॥ १ ॥
हीन देव दीनरूप देखतां चि पावला ॥
गड्गडीत घड्घडित कड्कडीत कोपला ॥
लाटि कूटि पाडि फोडि झोडि झोलि झोडला ॥
दैत्यतोक ऐक हाक सर्व गर्व मोडिला ॥ २ ॥
सानरूप पुच्छ तें स्वरूप गुप्त बैसला ॥
कपीकेत शोध घेत त्रिकुटांत बैसला ॥
गडडीत दिसे चि ना बुझेल कोण कैसला ॥
वळावळी चळाचळी विशाळ ज्वाळ जैसला ॥ ३ ॥
काळदंडसे प्रचंड ते वितंड जातसे ॥
भारभार राजभार पुच्छमार होतसे ॥
पाडिले पछाडिले रुधीर-पूर व्हातसे ॥
दैत्य बोलती बळें पळोन काय द्यातसे ॥ ४ ॥
काळ-कूट तें त्रिकूट धूट धूट ऊठिलें ॥
दाट थाट लाट लाट कूट लूट कुटिलें ॥
घोर मार ते सुमार लूट लूट लूटिलें ॥
चिर्डिलें चि घर्डिलें चि फूट फूट फुटले ॥ ५ ॥
दाट थाट आट घाट तें कपाट घातलें ॥
सर्व रोध ते निरोध थोर दुःख पावले ॥

---

१ आवडीचें. २ उड्डाण.

सैन्य कट्ट त्यासि कट्ट करकरून बांधिलें ॥
थोर घात त्यास पात चर्फडीत चेंदले ॥ ६ ॥
वज्र पुच्छ त्यासि तुच्छ मानिलें निशाचरीं ॥
सर्वच ही खणूखणाट ऊठिले घरोघरीं ॥
फुटे चि ना तुटे चि ना समस्त भागले करीं ॥
लट्लटीत कांपती बहूत धाक अंतरीं ॥ ७ ॥
थोर थोर दूर दूर दाट दाट दाटले ॥
कोट मस्त तंग वस्त थाट थाट थाटले ॥
मंदिरीं घरोघरीं अचाट पुच्छ वाटलें ॥
दैत्य नासतो घसा सकट काट काटले ॥ ८ ॥
हात पाय मान माज वोढितें पछाडितें ॥
अडचणींत अड्कवूनि पीळ पेंच काढितें ॥
लोहदंडसें अखंड राक्षसांसि ताडितें ॥
मूळ जाळ व्याळ जाळ दैत्य-कूळ नाडितें ॥ ९ ॥
थोर धाक ऐक हाक त्रीकुटांत पावले ॥
घरोघरीं चवळ्चवळी पुढें उदंड ऊरलें ॥
बैसले उदंड दैत्य तें सभेंत घूसलें ॥
सभा झिंटंबिली बळें चि कोणसें न सूचलें ॥ १० ॥
देह मात्र एक सूत्रे थोर यंत्र हाललें ॥
पुरोनि ऊरलें बळें सभे मधें चि चालिलें ॥
रत्नदीप तेल-दीप तेज सर्व काढिलें ॥
लाटि कूटि धामधूम पाडिले पछाडिले ॥ ११ ॥

---

१ कम्बर.

गुप्तरूप मारुती दशानना कडे भरे ॥
मुकुट पाडिला शिरीं कठोर वज्र ठांसरे ॥
सभा विटंबिली बळें चि गर्गरीत वावरे ॥
बलाढ्य दैत्य मारिले कठीण पुच्छ नावरे ॥ १२ ॥
हस्तमार दैत्यमार दंडमार होतसे ॥
लंडसे कलंडले उलंडिले चि भंडसे ॥
येत येत पुच्छकेत दैत्य सर्व बोलती ॥
गळीत बैसले भुमी न बोलती न चालती ॥ १३ ॥
स्वप्नहेत सौख्य देत दैत्यघात भावला ॥
रुद्र हा उठावला कुडावयासि पावला ॥
जाळिलें त्रिकूट नीट आपटून रावणी ॥
राक्षसांसि थोर दुःख ऊसनें चि तत्क्षणीं ॥ १४ ॥
दीनरूप देव सर्व हें स्वरूप पाहिलें ॥
कळवळून अंतरीं रघूत्तमासि बाहिलें ॥
एक वीर तोष धीर थोर धीर ऊठला ॥
तोष तोष तो विशेष अंतरीं च दाटला ॥ १५ ॥
उदंड देव आटिले तयांसि भीम आटितो ॥
रामदूत वात-सूत लाटि लाटि लाटितो ॥
ऊठ आमुचे समस्त कूट कूट कूटितो ॥
घूट घूट दैत्य त्यास लूट लूट लूटितो ॥ १६ ॥
समस्त दैत्य आळितो बळें त्रिकूट जाळितो ॥
पुरांत गोपुरें बरीं निशाचरांसि वाळितो ॥

---

१ लाये. २ रक्षावयास.

उदंड अग्नि लाविला बहू बळें उठावला ॥
कडाडिला तडाडिला भडाडिला धडाडिला ॥ १७॥
उदंड जाळिलीं घरें कितेक भार खेचरें ॥
किलाले धांवती भरें सुरांस वाटलें बरें ॥
उदंड दैत्य धोंवडी तयांत पुच्छ भोंवडी ॥
कडाकडी खडाखडी गडागडी घडाघडी ॥ १८ ॥
बळें चपेट मारिला उदंड दैत्य हारिला ॥
तरारिला थरारिला भयंकरू भरारिला ॥
गद्गदी तनू वितंड सागरीं सरारिला ॥
जानकीस भेटला प्रभू कडे सरारिला ॥ १९ ॥
काळसे विशाळ दैत्य त्यांत एकला भरे ॥
थोर धाक एक हाक काळ-चक्र वावरे ॥
शक्ति शोधिली बळें चि भव्य देखिले धुरे ॥
वानरां सहीत रामदास भेटले त्वरें ॥ २० ॥
इति भीमरूपि-स्तोत्र संपूर्ण ॥ ७ ॥

मालिनी-भुवन-दहन-काळीं काळ विक्राळ जैसा ॥
सकळ गिळित ऊभा भासला भीम तैसा ॥
दुपट कांपत झोंकें झोंकिली मेदिनी हे ॥
तळवट धरि धाकें धोकली जाउं पाहे ॥ १ ॥
गिरिवरुनि उडाला तो गिरी गुप्त झाला ॥
घसरत दश गांवें भूमिके माजि गेला ॥
उडति झडझडाटें वृक्ष हे नेट-पाटें ॥

१ रक्तरूप उदक. २ धुंडाळी.

पडति कडकडाटें अंगवातें घुंधाटें ॥ २ ॥
थरथरित थरारी वज्रलांगूल जेव्हां ॥
गरगरित गरारी सप्त पाताळ तेव्हां ॥
फणिवर कमठांचे पृष्ठिशीं आंग घाली ॥
तगटित पवनाची झेंप लंकेसि गेली ॥ ३ ॥
थरकत धरणी हे हाणितां वज्र-पुच्छें ॥
रगडित रणरंगीं राक्षसें तृण तुच्छें ॥
सहज रिपु दळाचा थोर संहार केला ॥
अवघड गडलंका शीघ्र जाळून आला ॥ ४
सहज करतळें जो मेरु-मंदार पाडी ॥
दशवदन रिपू हे कोण कीती बरांडी ॥
अगणित गणवे ना शक्तिकाळासि हारी ॥
पवन-तनुज पाहा पूर्ण रुद्रावतारी ॥ ५ ॥

इति भीमरूपिस्तोत्र संपूर्ण ॥ ८ ॥

मु० प्र०-लघूशी परी मूर्ति हे हाटकांची ॥
करावी तथा मारुता नाटकाची ॥
असावी सदा ताइता माजि दंडीं
समारंगणीं पाठ दीजे उदंडी ॥ १ ॥
ठसा हेमधातू वरी वायुसूतू ॥
तथा ताइताचे परी रौप्यधातू ।

---

१ दाट. २ कासवाचे. १ अधाशी. २ सुवर्णाची.

तयाची पुजा मंदवारीं करावी ॥
बरी आवडी आर्त पोटीं धरावी ॥ २ ॥
स्वधामासि जातां प्रभू रामराजा ॥
हनूमंत तो ठेविला या चि काजा ॥
सदा सर्वदा रामदासासि पावे ॥
खळीं गांजितां ध्यान सोडून धांवे ॥ ३ ॥
इति भीमरूपि-स्तोत्र संपूर्ण ॥ ९ ॥

द्रुतविळंबित-चपळ ठाण विराजतसे बरें ॥
परम सुन्दर तें रुप साजिरें ॥
धगधगीत बरी उटि सिंदुरें ॥
निकट दास कपी विरहें खरें ॥ १ ॥
भु॰प्र॰- कपी वीर जेठी उडे चारि कोटी ॥
गिरि द्रोण दाटा तळांथें[1] उपाटी ॥
झपेटी लपेटी करी पुच्छवेटी ॥
त्रिकूटाचळीं ऊठवा वीर कोटी ॥ २ ॥
द्रु॰ वि॰-रघुविरा समिरांत्मज[2] भेटला ॥
हरिजना भजनांकुर फूटला ॥
कपिकुळें सकळें मिनलीं बळें ॥
रिपुदळें विकळें वडवानळें ॥ ३ ॥
भु॰प्र॰-कपीवीर तो लीन तल्लीन झाला ॥
प्रसंगें चि पाहोनि सम्मुख आला ॥

---

१ तळहातानें. २ मारुति.

हनूमंत हें पावला नाम तेथें ॥
महीमंडळीं चालिले सर्व तेथें ॥ ४ ॥
नव्हे सौख्य हा भीम पूर्ण-प्रतापी ॥
देहो आचळांतुल्य हा काळरूपी ॥
पुढें देखतां दैत्य-कूळें दरारा ॥
भुतें कांपती नाम घेतां थरारां ॥ ५ ॥
सिमा रांडिली भीमराजें विशाळें ॥
बळें रेंटिले दैत्य कृतांतकाळें ॥
गजा मस्तकीं केसरीचा चपेटा ॥
महावीर तैसा विभांडी त्रिकूटा ॥ ६ ॥
इति भीमरूपि-स्तोत्र संपूर्ण ॥ १० ॥

नमन गा तुज हें भिमराया ॥
निज मती मज दे मज गाया ॥
तडकितां तडकी तडकाया ॥
भडकितां भडकी भडकाया ॥ १ ॥
हरुषला हर हा वरदानीं ॥
मटकला नटला मज मानी ॥
वदवितां वदनीं वदवीतो ॥
पुरवितो सदनां पदवी तो ॥ २ ॥
अवचितां चढला गड लंका ॥
पळभरी न धरी मनिं शंका ॥

१ पर्वता सारखा.

तडकितां तडकी तडकीतो ॥
  भडकितां भडकी भडकीतो ॥ ३ ॥
खवळले रजनीचर भारें ॥
  भडकितां तडके भडमारें ॥
अवचितां गरजे भुभुकारें ॥
  रगडिजे मग कां दळ सारें ॥ ४ ॥
कितियका खरडी खुरडीतो ॥
  कितियका नरडी मुरडीतो ॥
कितियका चिरडी चिरडीतो ॥
  कितियका अरडी दरडीतो ॥ ५ ॥
बळि महा रजनीचर आले ॥
  भिम भयानकसे चि मिळाले ॥
रपाटितां रपटी रपटे ना ॥
  अपाटितां अपटी अपटे ना ॥ ६ ॥
खिजवितां खिजवी खिजवे ना ॥
  झिजावितां झिजवी झिजवे ना ॥
रिझवितां रिझवी रिझवे ना ॥
  विझवितां विझवी विझवे ना ॥ ७ ॥
झिडकितां झिडकी झिडके ना ॥
  तडाकितां तडकी तडके ना ॥
फडकितां फडकी फडके ना ॥
  कडाकितां कडकी कडके ना ॥ ८ ॥

---

१ अडचणीच्या जागीं.

दपाटितां दपटी दपटे ना ॥
झपटितां झपटी झपटे ना ॥
लपटितां लपटी लपटे ना ॥
चपटितां चपटी चपटे ना ॥ ९ ॥
दवडितां दवडी दवडे ना ॥
घडवितां घडवी घडवे ना ॥
बडवितां बडवी बडवे ना ॥
रडवितां रडवी रडवे ना ॥ १० ॥
कळवितां कळवी कळवे ना ॥
खवाळितां खवळी खवळे ना ॥
जवळितां जवळी जवळे ना ॥
मवळितां[1] मवळी मवळे ना ॥ ११ ॥
चढवितां चढवी चढवे ना ॥
झडवितां झडवी झडवे ना ॥
तडवितां तडवी तडवे ना ॥
गडवितां गडवी गडवे ना ॥ १२ ॥
तगटितां तगटी तगटे ना ॥
झगटितां झगटी झगटे ना ॥
लगटितां लगटी लगटे ना ॥
झकटितां झकटी झकटे ना ॥ १३ ॥
टणकितां टणकी टणके ना ॥
ठणकितां ठणकी ठणके ना ॥

---

१ मर्दितां.

दणगितां दणगी दणगे ना ॥
फुणगितां फुणगा फुणगे ना ॥ १४ ॥
चळवितां चळवी चळवे ना ॥
छळवितां छळवी छळवे ना ॥
जळवितां जळवी जळवे ना ॥
टळवितां टळवी टळवे ना ॥ १५ ॥
घसरितां घसरी घसरे ना ॥
विसरितां विसरी विसरे ना ॥
मरवितां मरवी मरवे ना ॥
हरवितां हरवी हरवे ना ॥ १६ ॥
उलथितां उलथी उलथे ना ॥
कलथितां कलथी कलथे ना ॥
उडवितां उडवी उडवे ना ॥
बुडवितां बुडवी बुडवे ना ॥ १७ ॥
बुकलितां बुकली बुकले ना ॥
धुमसितां धुमसी धुमसे ना ॥
धरवितां धरवी धरवे ना ॥
सरवितां सरवी सरवे ना ॥ १८ ॥
झडपितां झडपी झडपे ना ॥
दडपितां दडपी दडपे ना ॥
तटवितां[1] तटवी तटवे ना ॥
फटवितां फटवी फटवे ना ॥ १९ ॥

---

१ अडवितां.

वळवितां वळवी वळवे ना ॥
पळवितां पळवी पळवे ना ॥
ढळवितां ढळवी ढळवे ना ॥
ळळवितां ळळवी ळळवे ना ॥ २० ॥
घुरकितां घुरकी घुरकावी ॥
थरकितां थरकी थरकावी ॥
भरकितां भरकी भरकावी ॥
. झरकतां झरकी झरकावी ॥ २१ ॥
परम दास हठी हटवादी ॥
लगटला उतटी तटवादी ॥
शिकवितां शिकवी शिकलावी ॥
दपटितां दपटून दटावी ॥ २२ ॥
इति भीमरूपि–स्तोत्र संपूर्ण ॥ ११ ॥

भिम भयानक तो शिक[1] लावी ॥
भडकला सकळां भडकावी ॥
वरतरू वरता तडकावी ॥
बळकटां सकळां धडकावी ॥ १ ॥
सकळ ते रजनी-चर-भारे ॥
सकट बांधत पुच्छ उभारे ॥
रडत बोलाते वीर च सारे ॥
न दिसतां चि बळें भुभुकारे ॥ २ ॥
जळतसे त्रिकुटाचळ लंका ॥

---

१ शिक्षा करी. २ शिक्षा.

धरितसे रजनी-चर शंका ॥
उमजती उमजे वर घाला ॥
अवचितां बुडवी सकळांला ॥ ३ ॥
कठिण मार विरांस न साहे ॥
रुधिर-पूर महीवरि वाहे ॥
बहुत भूत भुतावळि आली ॥
रणभुमी वारि येउनि धांली ॥ ४ ॥
अमर ते ह्मणती विर आला ॥
नवल हें पुरलें सकळांला ॥
उदित काळ बरा दिसताहे ॥
विधिविधान विधी मग पाहे ॥ ५ ॥
इति भीमरूपि–स्तोत्र संपूर्ण ॥ १२ ॥

भु०प्र०-बळें सर्व संहारिलें रावणाला ॥
दिलें अक्षयी राज्य बीभीषणाला ॥
रघूनायकें देव ते मुक्त केले ॥ ॥
अयोध्यपुरा जावया सिद्ध जाले ॥ १ ॥
पथा माजि कृष्णातिरीं रामराया ॥
घडे राहणें स्नानसंध्या कराया ॥
तिता राहिली शीरटें गांव जेथें ॥
रघुराज तो पश्चिमेचेनि पंथें ॥ २ ॥
जप ध्यान पूजा करी रामराजा ॥

---

१ तृप्त झाला.

तयाचे परी वीर सौमित्र वोजा॥
स्मरे ना देहीं चित्त ध्यानस्थ झालें ॥
अकस्मात तें तोय अद्भूत आलें ॥ ३ ॥
बळें चालिला ओघ नेटें भडाडां ॥
नभीं धांवती लोट लाटा धडाडां ॥
नदी चालली राम ध्यानस्थ जेथें ॥
बळें विक्रमें पावला भीम तेथें ॥ ४ ॥
उभा राहिला भीमरूपी स्वभावें ॥
बळें तुंब तो तुंबिला दोन गांवें ॥
नदी एक वीभागली दोन्हि बाहें ॥
ह्मणोनी तया नांव हें ऊर्ध्वबाहे ॥ ५ ॥
सुखें लोटती देखतां रामलिंगा ॥
बळें चालिली धांवती कृष्णगंगा ॥
परी पाहतां भीम तेथें दिसे ना ॥
उदासीन हें चित्त कोठें वसे ना ॥ ६ ॥
हनूमंत पाहावया लागिं आलों ॥
दिसे ना सखा थोर विस्मीत झालों॥
तया वीण देवालयो तें उदासे॥
जळां तून बोभाईलें रामदासें ॥ ७ ॥
मनांतील जाणोनि केला कुडांवा ॥
दिले भेटि चा जाहला थोर थांवा ॥
बळें हांक देतां चि तैसा गडाडी ॥

१ योजनें. २ हाक मारिली. ३ रक्षण. ४ जमाव.

महामेघ जैसा गभीरू घडाडी ॥ ८ ॥
रघूराज वैकुंठधामासि गेले ॥
तधीं मारुती दास हे नीरवीले ॥
रघूनाथ ऊपासकाला प्रसंगें ॥
सख्या मारुती पाव रे लागवेगें ॥ ९ ॥
रघूचें महावाक्य तां साच केलें ॥
ह्मगे दास हें प्रत्यया सत्य आलें ॥
जना माजि हें सांगतां पूरवे ना ॥
अवस्था मनीं लागली हे सरे ना ॥१०॥
इति भीमरूपिस्तोत्र संपूर्ण ॥ १३ ॥
त्रयोदश स्तोत्रें समाप्त.

रामदासकृत अन्वयव्यातिरेक.

अथ अन्वयप्रारंभः

श्रीगणेशाय नमः । श्रीरामसमर्थ ॥
जय जयाजी लंबोदरा । सर्वसिद्धिगुणसागरा ॥
सकलविद्यार्णवांगरा । आदिपुरुषा ॥ १ ॥
सर्व कर्त्तृत्त्वासी आरंभ । आदिमूर्ती मूळारंभ ॥
उपावहीन निरावलंब । स्वरूप तुझें ॥ २ ॥

---

१ त्वां. २ चिन्ता. ३ विद्यासागराच्या उद्भवा.

ऐक्यभावें नमन । करूं निदिध्यासें नमन ॥
हें ह्मणतां चि नमन । माझें तुज ॥ ३ ॥
सर्वमंगल मंगला मूर्ती । वर्णजननी मूळस्फूर्ती ॥
सर्वाक्षरीं वर्त्तती । व्यापकपणें ॥ ४ ॥
जी हेरमाता गायत्री । त्रिपदा सावित्री ॥
ब्रह्मदुहिता धात्री । हंसवाहिनी ॥ ५ ॥
सकळ परा संजीवनी । अर्धमात्रा षड्गुणी ॥
प्रणवात्मक चतुर्थ वाणी । नमन माझें ॥ ६ ॥
आतां वंदीन देवाधिदेवो । सर्वश्रेष्ठ स्वामिरावो ॥
तया निजपदीं ठावो । निर्वात मज ॥ ७ ॥
जें जें करावें स्तवन । तें तें स्वामिरावो चि जाण ॥
स्वामिरावो अधिष्ठान । तें चि तें गमावें ॥ ८ ॥
नमस्कारूनि स्वामीचे चरण । मग केलें कृपावलोकन ॥
तेणें आलें समाधान पूर्ण । अभयकरें ॥ ९ ॥
स्वामिकृपेचा लोट आला । तो माझे हृदयीं सामावला॥
ये-हवीं मज मंदमतीला । योग्यता कैंची ॥ १० ॥
आतां वंदीन कुलदैवत ॥ लीलाविग्रही रघुनाथ ॥
जो असे प्रतिपाळित । आपुल्या भक्तां ॥ ११ ॥
सकल कुळासी पालक । सर्व शरीरास चाळक॥
ब्रह्मादिकांचा जनक । देवैकनाथ ॥ १२ ॥
आत्माराम सकळांचा । देवदानवमानवांचा ॥
तो चि श्रीराम आमुचा । कुलस्वामी ॥ १३ ॥

---

१ ओंकारस्वरूपी. २ लीलेनें देह धरणारा.

आत्माराम सर्व देहीं । तो चि माझिये निजहृदयीं ॥
सीता प्रकृति पुरुष पाहीं । राम जाला ॥ १४ ॥
तंव शिष्यें विनविलें । जी आतां चि हें बोलिलें ॥
प्रकृति ऐसें नाम ठेविलें । कोण्या पदार्थासी ॥ १५ ॥
आणि पुरुष तो कवण । तयाचें स्वरूप तें किंलक्षण[1] ॥
सगुण किंवा निर्गुण । निश्चयेंसीं ॥ १६ ॥
माया ईश्वर अनिर्वाच्य । सृष्टीउद्भव निर्वाच्य ॥
कोणें केला विसंच्य[2] । मागुता स्वामी ॥ १७ ॥
जीव तो कवण । तयासी कैसें जन्ममरण ॥
आणि सायुज्यमुक्तीचें ज्ञान । मज निरूपावें ॥ १८ ॥
ऐसें शिष्यें विनविलें । धरिलीं सुदृढ पाउलें ॥
सद्गदित होतां आले । अश्रुपात दुःखें ॥ १९ ॥
बहुत भोगिल्या पुनरावृत्ती । त्रिविधतापाची विपत्ती ॥
चुकवूनि सायुज्यमुक्ती । दिधली पाहिजे ॥ २० ॥
ऐसीं करुणेचीं वचनें । भवगजपंचाननें ॥
ऐकूनि कृपावलोकनें । अभय दिधलें ॥ २१ ॥
व्यतिरेक अन्वय हे दोनी । अष्ट देहांची उभवणी ॥
त्यासी बोलिजे वचनीं । अन्वय ऐसें ॥ २२ ॥
उद्भवाचा संहार । ज्ञानप्रलय निरंतर ॥
त्यासि बोलिजे साचार । व्यतिरेक ऐसें ॥ २३ ॥
गुरुशिष्यांचा संवाद । पंचीकरण महावाक्यबोध ॥
जेणें तुटे भवबंध । श्रवणमात्रें ॥ २४ ॥

---

१ कोणत्या लक्षणाचें. २ नाश.

तें चि पुढें निरूपण । अन्वयाचें लक्षण ॥
सांगीतलें तरी सावधान । होईं आतां ॥ २५ ॥
इतिश्री अन्वय । केला चि करूं निश्चय ॥
प्रतीतीनें सांपडे सोय । स्वस्वरूपाची ॥ २६ ॥

इतिश्रीमद्रामदासविरचितेव्यतिरेकान्वये प्रथमः समासः ॥१॥

श्रीराम समर्थ । मूळीं ब्रह्म निराकार । निराभास परात्पर ॥
निर्गुण वस्तु निराधार । असत चि असे ॥ १ ॥
जेथें जाणणें ना नेणणें । जेथें उपजणें ना मरणें ॥
तेथें येणें ना जाणें । असे चि ना ॥ २ ॥
उपाधी विणें जें आकाश । तें चि ब्रह्म निराभास ।
तये निराभासीं मूळमायेस । जन्म जाहला ॥ ३ ॥
अरे जें मूळीं जालें चि नाहीं । त्याची वार्त्ता सांगों कायी ॥
प्रबोधनिमित्त कांहीं । बोलणें लागे ॥ ४ ॥
मूळीं ब्रह्म निराकार । तेथें स्फूर्तिरूपें अहंकार ॥
तो पंचभूतांचा विस्तार । ज्ञानदशकीं बोलिला ॥ ५ ॥
अहं ब्रह्मास्मि ऐसें स्फुरण । महावाक्यचतुष्टय जाण ॥
हरिसंकल्प हें प्रमाण । बोलिलें अन्वयीं ॥ ६ ॥
तें स्फुरण जाणीवरूप । जाणिवे आंगीं वायुस्वरूप ॥
ऐसे हे दोनी प्रकार एकरूप । असती सदा ॥ ७ ॥
जाणीवरूप स्फुरण जालें । त्यातें अनिर्वाच्य बोलिलें
त्यातें ईश्वर ऐसें नाम ठेविलें । मायागुणें ॥ ८ ॥
जों वरी असतेपण मूळमायेसी । तंव वरी साक्षित्व ब्रह्मासी

---

१ मायेहून वेगळा.

जाणीव ईश्वर तयासी । नांव पडिलें ॥ ९ ॥
मूळप्रकृति महाकारण । देह सर्वेश्वराचें जाण ।
त्यांत पंचभूतें जाण । सूक्ष्म असती ॥ १० ॥
वायु प्रकृति जाणीव पुरुष । दोनी मिळोनि अंतरात्मा विशे
तो चि सकळांचा ईश । मायागुणें ॥ ११ ॥
सृष्ट्यादिक इच्छा जाली । ते चि अव्याकृती बोलिली ।
गुणत्रयातें प्रसवली । ह्मणोनि गुणक्षोभिणी बोलिजे ॥१२॥
ऐसा हा दुसरा देह । कारण सर्वेश्वराचा निःसंदेह ॥
तेथूनि हिरण्यगर्भ देवतामय । निर्माण जाले ॥ १३ ॥
सत्वगुणीं पंचक । रजोगुणीं पंचदशक ॥
तमोगुणीं पांचभौतिक । तन्मात्रा[1] जाल्या ॥ १४ ॥
ऐसे पंचवीस प्रकार । मिळोनि हिरण्यगर्भ[2] साचार ॥
तिसरा देह निरंतर । बरा पाहों ॥ १५ ॥
भूतें जडत्त्वा पावलीं । तेव्हां देवीं शरीरें धरिलीं ॥
त्यांसि विराटकाया बोलिली । ईश्वराची ॥ १६ ॥
पुढें चत्त्वारि खाणी जाली । कर्त्यानें निर्माण केली ॥
पुढें पंचीकरणें बोली । सावध ऐका ॥ १७ ॥
ऐसे देह चत्त्वार । सर्वेश्वराचे साचार ॥
त्यांचे निरासीं सार । अनिर्वाच्य असे ॥ १८ ॥
मूळमाया अव्याकृती । हिरण्यगर्भदेवतामय असती ॥
चौथी विराट हे जड स्थिती । ब्रह्मांडाची ॥ १९ ॥
महाकारणरूप ज्ञान । कारणरूप अज्ञान ॥

---

१ पंचभूतांची सूक्ष्मस्वरूपें. २ सूर्यमंडळाभिमानिनी देवता.

लिंगदेहात्मक जाण । वायु असे ॥ २० ॥
ज्ञान अज्ञान वासनात्मक । तीन्ही मिळोनि रूप एक ॥
प्रकृतिपुरुषांचे अंशक । असती येथें ॥ २१ ॥
अंतःकरण मन बुद्धि चित्त अहंकार । आकाशपंचकाचा विचार
मूळपुरुषाचे अंश हे निर्धार । पांच ही एक ॥ २२ ॥
एक अंतरात्म्याचिया । असती पांच ही क्रिया ॥
ह्मणोनि आकाश तया । ह्मणिजेत असे ॥ २३ ॥
प्राण अपान व्यान उदान समान । हे मूळ वायूचे अंश जाण ॥
पांच ही नांवें भिन्न जाण । क्रियापरत्वें ॥ २४ ॥
श्रोत्र त्वचा चक्षु जिव्हा घ्राण । हें तेजःपंचक ज्ञानेंद्रिय जाण॥
कर्मेंद्रियपंचक सांगेन । सावध ऐका ॥ २५ ॥
वाचा पाणी पाद । शिश्न आणि गुद ॥
हे आपांश[1] प्रसिद्ध । ओळखणें ॥ २६ ॥
शब्द स्पर्श रूप रस गंध । हे पंच विषय पृथ्वीचे विशद ॥
ये गोष्टीचा संवाद । प्रांजळ ऐका ॥ २७ ॥
ऐसीं हीं पांच पंचकें । तीन असती क्रियारूपकें ॥
दोन्ही प्रतीतीसीं ओळखिजे । अंतःकरण प्राण ॥ २८ ॥
अंतःकरण जाणीवरूप । प्राणवायु मायारूप ॥
दोन्ही मिळोनि एक । अंतरात्मा तो ॥ २९ ॥
निखिळ जाणीव ब्रह्मांश । जीव बोलिजे तयास ॥
मायायोगें विशेष । अंतरात्मा ह्मणती ॥ ३० ॥
तीन्ही पंचकें क्रियारूप । दोन्ही जिन्नस मायास्वरूप ॥

---

१ उदकाचे अंश.

पांच ही मिळोनि लिंगदेहरूप । सूक्ष्म असे ॥ ३१ ॥
अंतःकरणपंचक जाण तें । प्राणपंचक चेतवितें ॥
इंद्रियद्वारें भरोनि करवितें । विषयक्रिया ॥ ३२ ॥
जड चंचळ निश्चळ । त्रिपुटीयोगें क्रिया सबळ ॥
वियोग होतां केवळ । कर्तृत्त्व कैंचें ॥ ३३ ॥
दशेंद्रियें स्थूळीं असती । क्रियारूपें सूक्ष्मीं वर्त्तती ॥
देहात्मयोगें उठती । नाना क्रिया ॥ ३४ ॥
सूर्य सूर्यकांत आणि कापूस । चौथा अग्नि होय दृश्य ॥
ह्मणऊनि कर्तृत्त्व विशेष । संयोगाचें ॥ ३५ ॥
तैसें अंतःकरण निश्चळ । प्राणयोगें चंचळ ॥
इंद्रिययोगें केवळ । कर्तृत्त्व भासे ॥ ३६ ॥
असो हे कथा । स्थूळदेहाची व्यवस्था ॥
निरूपण कीजेल आतां । अवधान श्रोतां द्यावें ॥ ३७ ॥
अस्थि मांस त्वचा नाडी रोम । हे पृथिवीचे गुण सुगम ।
प्रत्यक्ष शरीरीं वर्म । प्रचीत पाहतां ॥ ३८ ॥
लाळ मूत्र शुक्र शोणित स्वेद । हे आपांश प्रसिद्ध ॥
अग्निगुण विशद । सावध ऐका ॥ ३९ ॥
क्षुधा तृषा आलस्य निद्रा मैथुन । हे अग्नीचे अंश जाण
या तत्त्वांचें विवरण । केलेंचि करावें ॥ ४० ॥
चळण वळण आकुंचन । प्रसारण आणि निरोधन[1] ॥
हे वायुचे विशेष गुण । प्रसिद्ध असती ॥ ४१ ॥
काम क्रोध शोक मोह भय । हें आकाश निःसंशय ॥

---

1 अटकाव.

ये गोष्टीचा प्रत्यय । सावध ऐका ॥ ४२ ॥
आकाशादि आपपर्यंत । चारी पंचकें जीं असत ॥
तें देहात्मयोगें वर्तत । जडदेहीं ॥ ४३ ॥
देहआत्म्याची संगती । तों वरी चारी पंचकें दिसती ॥
वियोग होतां प्रतीती । एक उरे ॥ ४४ ॥
ह्मणोनि पृथ्वी अधिष्ठान स्थूलदेहाचें ।
अंतरात्मा अधिष्ठान लिंगदेहाचें ॥
देहात्मयोगें त्रेताळिसाचें । कर्तृत्व उठे ॥ ४५ ॥
तें कर्तृत्व ह्मणसी कैसें । चित्त ठेवून ऐक अंमळसें ॥
परी हे प्रतीति विश्वासें । अंतरीं धरीं ॥ ४६ ॥
तरी अंतःकरणपंचक । चत्वारि क्रिया जाणीव एक ॥
तैसें चि प्राणपंचक । त्या चि सारखें ॥ ४७ ॥
इंद्रियदशक विषयपंचक । देहात्मयोगें क्रियारूपक ॥
पंचदश अंशक । क्रियालिंगीं ॥ ४८ ॥
स्थूळीं चार पंचकें । लिंगींचीं तेवीस नेमकें ॥
दोनी ही मिळोनि विवेकें । त्रेताळीस जालीं ॥ ४९ ॥
ह्मणोनि जाणीव वायु लिंगदेह । जीव अंतरात्मा निःसंदेह ॥
वायुनिरासें होय । जीवब्रह्म ॥ ५० ॥
स्थूळ देह पृथ्वीरूपक । लिंगदेह वायु वासनात्मक ॥
कारणमहाकारणांचें कौतुक । या च मध्यें ॥ ५१ ॥
सूक्ष्मकारण महाकारण । दोन्ही मिळोन एक सान ॥
ऐसे दोन्ही देह जाण । प्रतीतिरूप ॥ ५२ ॥

---

१ सूक्ष्म.

ऐसें चि देहद्वय ईश्वराचें । असे प्रतीतिरूपाचें ॥
विराट हिरण्यगर्भ साचें । निश्चयात्मक ॥ ५३ ॥
तरी तो निश्चय केला कैसा । तुज निरूपिजेल ऐसा ॥
अनुमानभ्रमाचा वळसा । सांडूनि द्यावा ॥ ५४ ॥
विराट जड पृथ्वीरूप । जितकें दृश्याचें कौतुक ॥
आप अग्नि द्वय एक । तीन्ही भूतें ॥ ५५ ॥
तीन्ही भूतें दृश्य जड । वायु आकाशें चंचळ अजड ॥
प्रकृति अव्याकृति हा पवाड[1] । दोन्ही च मध्यें ॥ ५६ ॥
भूतें दैवतें देवी देव । वायुचक्रीं असती सर्व ॥
कार्या मुळें अवेव । दाखविती ॥ ५७ ॥
आकाश अंतःकरण जाणीव । तो ही वायूचा स्वभाव ॥
आकाश वायु निरावेव । एक चि रूप ॥ ५८ ॥
मूळप्रकृति अव्याकृती । हिरण्यगर्भदेवतामय असती ॥
तीन्ही मिळोनी प्रतीती । द्वयभौतिक ॥ ५९ ॥
त्रय भूतें अधिष्ठान विराटाचें ॥
द्वयभूतें अधिष्ठान हिरण्यगर्भाचें ॥
गुणसाम्य गुणक्षोभिणीचें । तें चि रूप ॥ ६० ॥
ह्मणोनी ईश्वरी देह । द्वय असती निःसंदेह ॥
तीन्ही भूतें अविद्यामय । द्वयें मायेचीं ॥ ६१ ॥
देहद्वयाचें बंधन । जीवासी ह्मणती विवेकी जन ॥
तैसें चि सर्वेश्वरीं जाण । तत्प्रकारें चि ॥ ६२ ॥
ऐसीं पिंडीं दोन ब्रह्मांडीं दोन ।

---

१ विस्तार.

चत्वारि देह प्रतीति प्रमाण ॥
या वेगळें अनुमानज्ञान । बोलों चि न ये ॥ ६३ ॥
इति श्रीअन्वय । केला चि करूं निश्चय ॥
प्रतीतीनें सांपड सोय । स्वरूपाची ॥ ६४ ॥

इति द्वितियिः समासः ॥ २ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीराम समर्थ ॥
चत्वारि देहांचिया । असती बत्तीस क्रिया ॥
तें ही सांगों यथान्वया । प्रतीतीनें ॥ १ ॥
जाग्रति स्वप्न सुषुप्ति तुरीया । चत्वारि अवस्था चौ देहांचिया ॥
विवरोनी पाहतां संशया । वेगळें होइजे ॥ २ ॥
उत्पत्ति स्थिति संहार । सर्वसाक्षिणी निरंतर ॥
ऐशा अवस्था चत्वार । ईश्वराच्या ॥ ३ ॥
विश्व तैजस प्राज्ञ । प्रत्यगात्मा अभिमान ॥
चौ देहांचे चारी जाण । ब्रह्मा विष्णु त्रिनयन ॥ ४ ॥
नेत्रस्थान कंठस्थान । हृदयस्थान मूर्घ्निस्थान ॥
कैलास सत्यलोक वैकुंठस्थान । चौथें स्थान निरांवलंब[१]॥५॥
स्थूलभोग प्रविविक्तभोग । आनंदभोग आनंदावभासभोग ॥
ऐसे हे चत्वार भोग । चौं देहांचे ॥ ६ ॥
स्थूळ शरीरीं जें भोगिजे । त्यासि स्थूळभोग बोलिजे ॥
स्वप्नभोक्तृत्व जें घडलें । त्यासि प्रविविक्त भोग ह्मणिजे ॥७॥
सुषुप्ती मध्यें जो भोग । त्यासि ह्मणावें आनंदभोग ॥

---

१ निराधार(पोकळी).

तिहीं भोगांचे साक्षित्वयोग । आनंदावभासभोग तो॥ ८

अकार उकार मकार । अर्द्धमात्रानिर्द्धार ॥
चारी मात्रा विस्तार । चौं देहांचा ॥ ९ ॥

रजोगुण सत्वगुण । तमोगुण शुद्धसत्वगुण ॥
ऐसे चत्वार गुण । चौं देहांचे ॥ १० ॥

क्रियाशक्ति इच्छाशक्ती । द्रव्यशक्ति ज्ञानशक्ती ॥
ऐशा चत्वार शक्ती । असती उभयतां ॥ ११ ॥

परा पश्यंती मध्यमा वैखरी । चौं देहांच्या वाचा चारी ॥
ईश्वरी ह्मणती वेद चारी । परी ते काल्पनिक ॥ १२ ॥

ते काल्पनिक ह्मणसी कैसे । तरी स्थिरचित्तें ऐक अंमळसें।
प्रतीतीनें विश्वासें । हृदयीं धरीं ॥ १३ ॥

स्वरूपीं परारूपस्फुरण । तें चि प्रणवरूप जाण ॥
या मध्यें मात्रा एकावन्न । त्या तत्पदत्वें ॥ १४ ॥

वेद ह्मणिजे प्रत्यक्ष वैखरी। वैखरी जडशरीं ॥
नादध्वनि ह्मणसी जरी । ते ही तरी देहात्मयोगें ॥ १५ ॥

मूळीं जडदेह कैंचा । उच्चार व्हावया शब्दाचा ॥
अथवा विचार नादध्वनीचा । तो ही नसे ॥ १६ ॥

पुढें विराट स्थूलदेह जाहले । ब्रह्मयानें शरीर धरिलें ॥
तेव्हां सर्व ही प्रकटलें । मातृकाजात ॥ १७ ॥

ओंमृपिंडीं परा प्रणव । तो चि वायूचा स्वभाव॥
देहयोगें सावेव । मात्रा उठती ॥ १८ ॥

परे पासोनी पश्यंती मध्यमा । ध्वनि नादाचा महिमा ॥

---

१ ईश्वरपदत्वें. २ वर्णमाला.

कंठीं आले जन्मा । षोडश स्वर ॥ १९ ॥
तो प्रणवनाद मुखासी आला । अक्षराचा उच्चार जाला
पंचतीस मातृका तयाला । ह्मणती बीज ॥ २० ॥
आदिबीज प्रणव । षोडश स्वर शाखा पल्लव ॥
पंचतीस फळें सावेव । भववृक्ष हा ॥ २१ ॥
ऐसिया बावन्न मात्रामात्रें । तेथूनि जालीं वेदशास्त्रें ॥
पुढें ऋषिमुखें पवित्रें । पुराणें जालीं ॥ २२ ॥
ऐशा ह्या बत्तीस क्रिया । दों देहांच्या त्रेताळीस क्रिया ॥
ऐशिया मिळोनियां पंचाहत्तर क्रिया । वेगळ्या दोनी ॥ २३ ॥
ज्ञान अज्ञान या दोन । सत्याहत्तरी जाल्या मिळोन ।
देहात्मयोगें जाण । कर्तृत्व उठे ॥ २४ ॥
सातांची सत्याहत्तरी ऐसी । त्यांत त्याची प्रतीति ऐसी ॥
विचारूनियां मानसीं । जाण तुजसीं निरूपिली ॥ २५ ॥
नामरूप क्रिया । सांगीतल्या यथान्वया ।
आत्मशास्त्र गुरुप्रत्यया । निश्चय केला ॥ २६ ॥
इतुकें जाणोनि निरास करणें । तरी च स्वसुख लाधणें ।
ह्मणोनि आधीं विवरणें । ग्रंथांतरी ॥ २७ ॥
इतिश्री अन्वय । केला चि करूं निश्चय ॥
स्वामिकृपें निःसंशय । होइजे येथें ॥ २८ ॥

इति तृतीयः समासः ॥ ३ ॥

इति अन्वय समाप्त ॥

---

१ ओंकाररूपी नाद.

अथ व्यतिरेकप्रारंभः

॥ श्रीराम समर्थ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

ऐसा हा अन्वय जाला । स्वल्प संकेतें बोलिला ॥
न्यून पूर्ण क्षमा केला । पाहिजे संतीं ॥ १ ॥
पुढें व्यतिरेकनिरूपण । निरूपिंजेल जाण ॥
येथें श्रोतीं सावधपण । अर्थ पहावा ॥ २ ॥
व्यतिरेक ऐसें ह्मणिजे । अन्वयें चि ओळखिजे ॥
येथें मूळमाया न साजे । येथें शब्द कैंचा ॥ ३ ॥
दोरीचा सर्प जाला चि नाहीं । तेथें अन्वय कैंचा कांहीं ॥
संसार तो मुळीं च नाहीं । ह्मणूनियां ॥ ४ ॥
स्वरूपीं कांहीं जालें असतें । तरी तयासी संहारिजेतें ॥
पूर्वीं कांहीं जालें चि नाहीं तें । काय मारावें ॥ ५ ॥
नसोनि जालेंसें वाटलें । ह्मणोनि उद्भवासि बोलिलें ॥
नसतें अज्ञान देखिलें । अन्वयें येथ ॥ ६ ॥
जें लटिकें उद्भवलें । तया परी संहारिलें ॥
तयासी नांव ठेविलें । व्यतिरेक ऐसें ॥ ७ ॥
उद्भवासि पंचप्रलय बोलिले । शास्त्रीं असे निरूपिलें ॥
तें हीं पाहिजे परिसविलें । स्वानुभवेंसीं ॥ ८ ॥
पिंडीं दोन्ही ब्रह्मांडीं दोन्ही । पांचवा जाणिजे ज्ञाते जनीं ॥
हीच कथा मूळीं हूनी । सावध ऐका ॥ ९ ॥
प्राणी जेव्हां निजेला । तेव्हां जागृतिव्यापार राहिला ॥

१ दृष्टोत्पत्तीस ये ईल.

स्वप्न अथवा सुषुप्ति त्याला । प्राप्त होय ॥ १० ॥
यासि बोलिजे निद्राप्रळय । जागृतीचा होतो क्षय ॥
पुढें देहान्तसमय । ह्मणिजे मृत्यु ॥ ११ ॥
देह आत्मयाचे संगती । सुटतां होय मृती ॥
प्राप्ति तो मृत्युप्रळय श्रोतीं । पिंडीं ओळखावा ॥ १२ ॥
जों वरी अज्ञान न नासे । तों वरी जन्ममृत्यु न निरसे ॥
ह्मणोनी स्वरूपज्ञाना ऐसें । सार नाहीं ॥ १३ ॥
चत्त्वारि युगें सहस्र होती । ब्रह्मयासी निद्राप्राप्ती ॥
तो चि लघुप्रलय श्रोतीं । ब्रह्मांडीं ओळखावा ॥ १४ ॥
चत्वारी खाणी नासती । पंचभूतें तैसीं चि असती ॥
ब्रह्मयासी उठतां संसृती । खाणीस होय ॥ १५ ॥
ऐसा लघुप्रळय । ब्रह्मांडींचा निःसंशय ॥
तिहीं देवांचें वेंचे वय । तो महाप्रलय बोलिजे ॥ १६ ॥
शत वर्षें मेघ जाती । तेणेंप्राणी मृत्यु पावती ॥
वायुचक्रीं असती । देह सांडोनी ॥ १७ ॥
शत वर्षें मेघ गेले । तेणें प्राणी मृत्यु पावले ॥
वायुचक्रीं वास्तव्य केलें । देह सांडोनियां ॥ १८ ॥
बारा कळीं सूर्यमंडळ । किरणा पासाव निघती ज्वाळ ॥
शतसंवत्सर हा भूगोळ दहन होय ॥ १९ ॥
शंभर वर्षें मेघ नाहीं । पृथ्वी शुष्क जाली सर्व ही ।
सूर्य जाळी ते ही । पाताळपर्यंत ॥ २० ॥
शेषाच्या फणा पोळल्या । त्या हळहळोनि गरळा वमिल्या ॥

---

१ नाहींसा होतो. २ जन्ममरण.

तेणें अग्नीनें जाळिल्या । पाताळव्यक्ती ॥ २१ ॥
शेष कूर्म जळाले । मेरूचे कडे कोसळले ॥
तेव्हां देवीं सांडिले । स्थूल देह ॥ २२ ॥
पृथवी अवघी तप्त जाली । जळोनी विरी सांपडली ॥
आवरणोदकीं कालविली । तियेची रक्षा ॥ २३ ॥
स्वर्ग मृत्यु पाताळ । तिहीं लोकींचीं शरीरें सकळ ॥
नासोनि उरलीं सकळ । लिंगरूपें प्रभंजनीं ॥ २४ ॥
त्या वरी महावृष्टि जाली । मेघीं गर्जना मांडिली ॥
नाना परीची उठली । ध्वनी विद्युल्लतांची ॥ २५ ॥
पर्वतांतून पडती गारा । असंभाव्य सुटतो वारा ॥
निबिड तया अंधकारा । तया उपमा कैंची ॥ २६ ॥
नद्या समुद्र एकवटले । आवरणवेढे मोकळे जाले ॥
उदकरूप जालिया खवळे । प्रळयपावक ॥ २७ ॥
समुद्रांचा वडवानळ । शिवनेत्रींचा नेत्रानळ ॥
सूर्य आणि विद्युल्लतेचा मेळ । आणि वनाग्नि ॥ २८ ॥
अग्निमात्र ऐक झाले । तीहीं उदक शोषिलें ॥
तया वन्हीस झडपिलें । प्रळयवातें ॥ २९ ॥
तो जैसा दीप मावळला । तैसा प्रळयाग्नि विझाला ॥
पुढें निखिळ वायु उरला । आकाशपंथें ॥ ३० ॥
जों वरी आस्तिक्य वायूसी । तों वरी आकाशत्व ब्रह्मासी ॥
तया वायूचे विनाशीं । नभत्व कैंचें ॥ ३१ ॥
सूक्ष्म भूतें त्रिगुण । महत्तत्त्व मूळमाया जाण ॥

१ सत्वांश. २ मोठ्या वायूमध्यें. ३ सर्व.

वायुरूपें विवरण । करूनि पहावें ॥ ३२ ॥
तो वायु जेव्हां विराला । तेव्हां नाश झाला त्रिगुणाला ॥
महत्तत्त्व मूळमायेला । तया चि सरिसा ॥ ३३ ॥
मूळमायेचेनि गुणें । ईश्वर ब्रह्मासी ह्मणणें ॥
तिचा नाश होतां कोणें । ईश्वर ह्मणावें ॥ ३४ ॥
जों वरी मायेसी अस्तेपण । तों वरी ईश्वरीं जाणपण ॥
तिच्या निरासीं पूर्ण । जाणीव कैंची ॥ ३५ ॥
द्रष्टा साक्षी सत्ता । हे गुण माये चि करितां ॥
जाणीव ईश्वर तत्वता । तियेसी च ह्मणिजे ॥ ३६ ॥
ब्रह्म ऐसें जें ह्मणणें । तें ही तियेच्या गुणें ॥
ते जाणीव नस्तां कोणें । शब्द बोलावा ॥ ३७ ॥
ह्मणूनि जे अनिर्वाच्य । तेथें कैंचें नाम निर्वाच्य ॥
ऐसें ही बोलणें आहा च । कैंचें तेथें ॥ ३८ ॥
ऐसे हे प्रळय चारी । निरूपिले अवधारीं ॥
पुढें पांचव्याची परी । सावध ऐका ॥ ३९ ॥
परी ज्ञानें वीण तया गेले । ते मागुती उद्भवले ॥
या कारणें निरासिलें । पाहिजे अज्ञान ॥ ४० ॥
ह्मणोनि ज्ञानप्रळय श्रेष्ठ । चहूं प्रळयां हूनि वरिष्ठ ॥
येणें चुके अरिष्ट । जन्ममृत्यूंचें ॥ ४१ ॥
तें चि पुढें निरूपण । पंच प्रळयांचें लक्षण ॥
स्वामिविरहित कोण । पावूं शके ॥ ४२ ॥

---

१ सर्वकाळ अस्तित्व.

इतिश्रीव्यतिरेक । याचा करावा निश्चय विवेक ॥
स्वामिरूपें निश्चयात्मक । मोक्ष होय ॥ ४३ ॥

इति चतुर्थः समासः ॥ ४ ॥

श्रीगणेशाय नमः । श्रीराम समर्थ ॥
तंव स्वामी ह्मणती शिष्यातें । आतां परिस एकचित्तें ॥
साधन नाहीं श्रवणा परतें । श्रेष्ठजनीं ॥ १ ॥
तें श्रवणसाधन कोणतें । जनीं असतां बहुत मतें
त्यांत थोर अध्यात्मनिरूपण तें । मोक्षदातें ॥ २ ॥
मायाब्रह्म ओळखावें । अध्यात्म तयासी ह्मणावें ॥
अन्वयव्यतिरेकाचें जाणावें । रूप आधीं ॥ ३ ॥
ईश्वर नांव कोणासी । पडिलें कोण्या कार्यासी ॥
जीवत्त्व परमात्मयासी । काय निमित्त ॥ ४ ॥
आपण कोण देव कोण । कैसी त्याची ओळखण ॥
विचारावें त्या नांव ज्ञान । मनन बोलिजे ॥ ५ ॥
स्वरूपीं सदा सावधपण । त्या नांव निदिध्यासन ।
तुटतां द्वैतानुसंधान । साक्षात्कार तो ॥ ६ ॥
ऐसे चत्वार ऐक्य होतां । तेव्हां चि होय सायुज्यता ॥
नुसतें शब्दज्ञान बोलतां । मोक्ष कैसा ॥ ७ ॥
बोलूनि शब्दज्ञान । क्रिया घडे ना तत्प्रमाण ॥
तरी तें जाण विपरीत ज्ञान । निश्चयेंसीं ॥ ८ ॥
ज्ञान बोलतां वाटे सोपें । परी आचरल्या वीण होती सोपे
शब्दक्रिया एकरूपें । असतां चरें ॥ ९ ॥

---

१ वस्तुभेदचिन्तन.

जैसें मुखें ज्ञान बोले । तैसी स्वयें क्रिया चाले ॥
तयाचीं वंदीन पाउलें । साष्टांगभावें ॥ १० ॥
तया नांव श्रवणसाधन । तुवां करावें तें चि जाण ॥
तंव शिष्यें केला प्रश्न । करुणा वचनें ॥ ११ ॥
ह्मणे स्वामी सर्वेश्वरा । माया निरसोनि मोहरां ॥
जीवत्वा करीं विश्वंभरा । पूर्ण ब्रह्म ॥ १२ ॥
देखोनि शिष्याचा आदरू । बोलते झाले सद्गुरु ॥
करूनि कृपाअभयंकरू । संप्रदायक्रमें ॥ १३ ॥
अरे तूं कोण कोठूनि आलासी । तुझें नांव कोण नियश्चेंसीं ॥
ग्राम कोण कोण देशीं । वस्ती तुझी ॥ १४ ॥
पुढां जाणें कोठ वरी । स्थूल सुक्ष्म कारण शरीरी ॥
किंवा महाकारण अवधारीं । मिरासी तुझी ॥ १५ ॥
विराट हिरण्यगर्भ अव्याकृती । किंवा मूळींची मूळप्रकृती ॥
पुरुष ऐसा ह्मणती । तो तुझा काय ॥ १६ ॥
प्रकृति आणि पुरुष । या दोनीस जेथें निरास ॥
तेथें पुसतां विशेष । निवांत झाले ॥ १७ ॥
ऐसें ऐकोनि वचन । शिष्य जाला सावधान ॥
करूनी स्वामीस नमन । बोलता जाला ॥ १८ ॥
ह्मणे समर्थ कृपा करोनी । अन्वय सांगीतला मूळीं हूनी ॥
तेथूनि येथ वरी येवूनी । भ्रांत जाले ॥ १९ ॥
येथवरी आलों हें कळलें । मूळासी जावें हें न कळे ॥
जीव स्वरूपीं मिळे । ऐसें करावें ॥ २० ॥

१ मार्गीनें.

जाणणें नेणणें मिश्रित जालें । त्यासी रजोगुण ऐसें स.गीत
त्याचिये गुणें नरदेहा आलें । विपरीत ज्ञान ॥ २१ ॥
आतां मार्गीं चालवावें । जेथील तेथें नेऊन घालावें ॥
जन्मभूमीसी ठेवावें । अमर करोनी ॥ २२ ॥
इतिश्री व्यतिरेक । केला चि करावा विवेक ॥
स्वामिकृपा समर्थ एक । सेवका वरी ॥ २३ ॥

॥ इति पंचमः समासः ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम समर्थ ॥

तंव स्वामी ह्मणती बहु बरें । श्रवण कीजे अत्यादरें ॥
प्रज्ञावंता निर्द्धारें । धारणा धरीं ॥ १ ॥
तूं नव्हेसी स्थूळ शरीर । ऐसा पाहें पां विचार ॥
तूं स्वरूप निर्विकार । महावाक्यार्थ बोलिजे ॥ २ ॥
महावाक्यें तत्त्वमसी । तें ब्रह्म तूं आहेसी ॥
ह्मणून तूं नव्हेसी । स्थूलदेह ॥ ३ ॥
जड पांचभौतिक शरीर । पंचविसांचा निर्द्धार ॥
येथें बत्तीस क्रिया निरंतर । अंतरात्म्याचिया ॥ ४ ॥
तेणें जेव्हां देह सोडिलें । एक पंचक उरलें ॥
तें जडत्व भासलें । पृथ्वीरूपें ॥ ५ ॥
ऐसें मागें निरूपण । सांगीतलें जाण ॥
ह्मणोनि स्थूलदेह आपण । नव्हेसी सत्य ॥ ६ ॥
जाग्रती विश्वेश्वर रजोगुण । क्रियाशक्ति वैखरीवचन ।

१ तूं शिवात्मा आहेस.

अकार मात्रा स्थूल प्रयोग जाण । जन्मस्थान ॥ ७ ॥
या अष्ट ही क्रिया । असती स्थूलदेहाचिया ॥
ऐसें ह्मणती परी यया । देहात्मयोगें ॥ ८ ॥
देहआत्म्याची संगती । अष्ट क्रिया ऊठती ॥
वियोग होतां प्रतीती । एक उरे ॥ ९ ॥
जें स्थान स्थूल शरीर । नव्हेसी तूं स्वरूप निर्विकार ॥
तूं चि पाहें विचार । ज्ञानदृष्टी ॥ १० ॥
चर्मदृष्टीनें देखिलें । तें जडभूत निरसिलें ॥
त्रयभूतें आकारिलें । दृष्टी देखणें ॥ ११ ॥
यद्दृष्टं[1] तन्नष्टं[2] हें वचन । श्रुति बोलिली हें प्रमाण ॥
ह्मणोनी स्थूलदेह आपण । नव्हेसी सत्य ॥ १२ ॥
तूं तरी ऐसें ह्मणसी । स्थूलदेहाचे निरासीं ॥
स्वस्वरूप सत्य निश्चयेंसीं । ऐसें असे ॥ १३ ॥
तरी लिंगदेहाचा विचारू । सांगेन धरीं निर्द्धारू ॥
तें चि स्वरूप प्रांजळ करूं । स्वामीचेनि प्रतापें ॥ १४ ॥
इति श्रीव्यतिरेक । ज्ञानप्रळय निश्चयात्मक ॥
पुढें कथेचें कौतुक । सावध ऐका ॥ १५ ॥

॥ इति षष्ठः समासः ॥ ६ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीराम समर्थ ॥

ऐकें माझा प्रबळा । तूं लिंगदेहा वेगळा ॥
असती निश्चळा । स्वस्वरूप स्वयें ॥ १ ॥

---

१ जें पाहिलें. २ तें नष्ट झालें

लिंगदेहाच्या पंचकाचें । तूं नव्हेसी स्वस्वरूप साचें ॥
वासनात्मक वायूचें । अधिष्ठान असे ॥ २ ॥
अंतःकरणपंचक प्राणपंचक । इंद्रियदशक विषयपंचक ॥
इतुके मिळोनि लिंगदेह एक । तूं नव्हेसी ॥ ३ ॥
जड चंचळ निश्चळ । तीन ही योगें कर्त्तत्व प्रबळ ॥
वियोग होतां निवळ । वस्तु चि तूं ॥ ४ ॥
विषयकर्त्तृत्व इंद्रियें जड । प्राणपंचक अंतःकरण जड ॥
इतुकें मिळोनी कैवाड । लिंगदेह बोलिजे ॥ ५ ॥
दश इंद्रियें स्थूळीं असती । परी सूक्ष्मरूपें लिंगीं वर्त्तती ॥
हे मागें उपपत्ती । सांगीतली तुज ॥ ६ ॥
प्राण प्रकृतीचा अंश । वायु बोलिजे तयास ॥
अंतःकरण पुरुष विशेष । आत्मरूपें ॥ ७ ॥
प्रकृतियोगें पुरुषभाव । माया निरसितां तो चि निरावेव ॥
असा व्यतिरेकअनुभव । विवळोनि पाहतां ॥ ८ ॥
तैसा चि पिंडीं अंतरात्मा । अवघा त्याचा कर्त्तत्वमहिमा ॥
विद्याकळागुणसीमा । कोणें करावी ॥ ९ ॥
जों वरी चंचळत्व प्राणांसी । तों वरी जाणपण अंतःकरणासी
तया चंचळाचे विनासीं । तें चि ब्रह्म ॥ १० ॥
कोणी एक प्राणी दोघे जण । एक अंध त्यासी करचरण ॥
परी निष्कारण । नेत्रें वीण जाला ॥ ११ ॥
दुसरा डोळस असे । पाद पाणीं मूळीं च नसे ॥
चंचळत्वाचें पिसें । जैसें तेथें ॥ १२ ॥

---

१ रचना.

अंध डोळस स्कंधीं घेऊन । उभयतां करिती मार्गगमन ॥
एका अंधत्व एका चळण । आरंभिलें ॥ १३ ॥
निश्चळपण जाणे । प्राण चंचळ परी न जाणे ॥
उभयतां मिळोनि करणें । सर्व कांहीं ॥ १४ ॥
तेथें वीस क्रिया उठती । मागें सांगीतल्या तुज प्रती ॥
आणिक अष्टधा असतां । त्या सावध ऐका ॥ १५ ॥
लिंगदेहअवस्थाप्रश्न । इच्छाशक्ती सत्वगुण ॥
उकारमात्राप्रयुक्त भोग जाण । मध्यमा वाचा ॥ १६ ॥
कंठस्थान अभिमान तैजसु । क्रिया अष्टक जाणिजेसु ॥
देहात्मयोगें आभासु । उठतसे ॥ १७ ॥
संगति देहआत्मयाची । प्रतिमा दिसे आम्हांची ॥
वियोगें राहे प्रतीतीची । एक क्रिया ॥ १८ ॥
राहिला तैजस अभिमान । विष्णूचा अंश जाण ॥
ऐसें लिंगदेहाचें विवरण । करूनि पाहिलें ॥ १९ ॥
तेहतीस तत्त्वें मिळोन । लिंगदेह ह्मणिजेत जाण ॥
तूं तयासी विलक्षण । स्वरूपें सत्य ॥ २० ॥
तंव शिष्यें विनविलें । देहद्वय निरसिलें ॥
कारण महाकारण राहिलें । कोणे स्थळीं ॥ २१ ॥
स्थूळ जड लिंग चंचळ । देहद्वया वेगळ ॥
लिंगनिरासीं तत्काळ । राहिलें कोठें ॥ २२ ॥
ऐसें ऐकूनि विज्ञापन । स्वामी देती प्रतिवचन ॥
ह्मणती तुवां प्रश्न । उत्तम केला ॥ २३ ॥

---

१ उजवी.

कारणमहाकारणाचें स्थळ । लिंगदेहा मध्यें प्रबळ ॥
त्याच्या विनाशीं केवळ । देहद्वय कैंचें ॥ २४ ॥
कारण ह्मणजे अज्ञान । महाकारणरूपी ज्ञान ॥
ज्ञान अज्ञानासी अधिष्ठान । लिंगदेह असे ॥ २५ ॥
कारणमहाकारणाचिया । असती षोडश क्रिया ॥
त्या ही निरसोनी यथान्वया । प्रतीतीनें ॥ २६ ॥
इति श्रीव्यतिरेकनिरूपण । देहद्वयाचें[1] निरसन ॥
ज्ञानप्रळयो जाण । यासी बोलिजे ॥ २७ ॥

इति सप्तमः समासः

॥ श्रीगणेशाय नमः । श्रीराम समर्थ ॥
तूं नव्हेसी कारण । तयाचें रूप अज्ञान ॥
अज्ञानयोगें जाण । जीवित्व तुज ॥ १ ॥
अविद्यायोगें जीवित्त्वदशा । आली असे परमपुरुषा ॥
ह्मणूनि अज्ञाननिरासा । वीण मोक्ष नाहीं ॥ २ ॥
स्वरूपासी नेणिजे । त्या नांव अज्ञान बोलिजे ॥
आपुलें निजरूप वळखिजे । त्या नांव ज्ञान ॥ ३ ॥
ज्ञानाज्ञान जेथूनि जालें । पुन्हां तेथें चि निमालें ॥
कारणमहाकारणां वेगळें । स्वरूप तुझें ॥ ४ ॥
या कारणें देहाचिया । असती अष्ट क्रिया ॥
त्या ही ओळखोनि सांडाव्या । सांगणें आतां ॥ ५ ॥
सुषुप्ति अवस्था प्राज्ञ अभिमान । आनंद भोग तमोगुण ॥

---

१ स्थूळदेह व लिंगदेह.

मकार मात्रा हृदयस्थान । द्रव्यशक्ती ॥ ६ ॥
पश्यंती वाचा आठवी । कारण क्रिया जाणावी ॥
इतुक्या न लगती निरांवेवी । सत्यस्वरूप तूं ॥ ७ ॥
क्रियासहित अज्ञान । तूं नव्हेसी जाण ॥
अथवा ह्मणसी महाकारण । तूं त्या वेगळा ॥ ८ ॥
महाकारणरूप ज्ञान । जें स्वरूपाचें अनुसंधान ॥
तरी तूं त्या विलक्षण । सहज चि असती ॥ ९ ॥
अनुभव आणि अनुभविता । दोन जाले प्रत्यक्ष पाहतां ॥
ह्मणोनियां सर्वथा । ज्ञाना वेगळा चि तूं ॥ १० ॥
महाकारण देह । अष्टक्रिया निःसंदेह ॥
तो चि आतां अभिप्राय । सावध ऐका ॥ ११ ॥
तूं या अवस्था प्रत्यगात्मा अभिमान । ज्ञानशक्ती शुद्धसत्त्वगुण
परा वाचा मूर्धिस्थान । अर्धमातृका ॥ १२ ॥
आनंदावभास भोग । अष्टक हे समयोग ॥
ज्ञानात्मक अंतरंग । एकरूप ॥ १३ ॥
तूं ज्ञानाज्ञाना वेगळा । जन्मकर्मा निराळा ॥
सकळीं असोनि सकळा । सारिखा नव्हेसी ॥ १४ ॥
तूं बाह्य व्यापक । तूं अनेकीं एक ॥
एकपण अलौलिक । न साहे तुज ॥ १५ ॥
तूं वर्णव्यक्तिरहित । अविद्येसी विनिर्मुक्त ॥
नाशवंतीं शाश्वत । स्वरूप तुझें ॥ १६ ॥
तूं स्थूळ ना सूक्ष्म । ज्ञानाज्ञान मनोधर्म ॥

---

१ अवयव रहित स्वरूपा मध्यें.

तुझ्या स्वरूपाचें वर्म । सद्गुरुकृपा ॥ १७ ॥
समर्थ स्वामिकृपेवीण । न कळे न कळे स्वरूपज्ञान ॥
तें चि आतां परिसीन । करूं आतां ॥ १८ ॥
तंव शिष्य ह्मणे स्वामी । चौं देहां वेगळा स्वरूप मी ।
देहीं असे जीवनांमी । तो किंलक्षण ॥ १९ ॥
तंव स्वामी ह्मणती ऐक आतां । स्थूळदेह जड तत्त्वता ॥
त्याचें स्वरूप पाहीं जातां । केवळ पृथ्वी ॥ २० ॥
दुसरां लिंगदेह चंचळ । तें चंचळीं असे निश्चळ ॥
तो ब्रह्मांश केवळ । जीव बोलिजे ॥ २१ ॥
विषय क्रिया इंद्रिय जडस्वरूप ॥
प्राण चंचळ वायु मायास्वरूप ॥
त्या वायू मध्यें जाणीव अमूप । तो जीव ब्रह्मांश ॥ २२ ॥
ते जाणीव अमूप । जाणिवेचें निश्चळ रूप ॥
दृश्याभासा अमूप । अनंत ब्रह्मांडव्यापिनी ॥ २३ ॥
निश्चळपण तें न मोडे । चंचळ वायु त्रैलोक्य थोकेंडें ॥
वायु तें किती बापुडें । चैतन्य पळे पुढें ॥ २४ ॥
वायु कठिनासी आडतो । जाणिवेनें पर्वत फुटतो ॥
फुटे ह्मणावें तरी तो । छेद ही नाहीं ॥ २५ ॥
जो त्रैलोक्याचें दर्पण । सकल बिंब अणुप्रमाण ॥
सर्वसाक्षी केवळ जाणिवे वीण । असे चि ना ॥ २६ ॥
दर्पण स्थूळीं हूनि न हाले । परी सर्व ही तेथें चि बिंबलें ॥
बिंबलें परी नसे निघालें । दर्पणा मध्यें ॥ २७ ॥

---

१ जीव या नांवाचा. २ थोडें.

पिंडीं तुर्या ब्रह्मांडीं सर्वसाक्षिणी।
अनिर्वाच्य ईश्वरत्त्व जयेचेनां ॥
पिंडीं असे अभिमानी। प्रत्यगात्मा तो ॥ २८ ॥
अंतरात्मा जीवरूप। जाणित्रे आंगीं वायु अरूप ॥
अनंत नामाचा अरूप। तयासी च ह्मणावें ॥ २९ ॥
तूं ह्मणसी तेथें कैंची जाणीव। तो ऐक याचा अभिप्राव ॥
ईश्वरी महाकारण देहीं सर्वं। साक्षिणी अवस्था ॥ ३० ॥
अर्द्धनारीनटेश्वर। प्रकृतिपुरुषांचा निर्द्धार ॥
निवळ पाहतां विचार। दोन्ही एक चि ॥ ३१ ॥
वायु मायेचें चळण। तों वरी ईश्वरा जाणपण ॥
तें निरसितां मिथ्या भान। जाणीव कैंची ॥ ३२ ॥
ती जाणीव जेथें विराली। तेथें अनिर्वाच्य बोलिली ॥
श्रुतीसी मौनमुद्रा पडली। तिये समयीं ॥ ३३ ॥
जों वरी असतेपण मायेसी। तों वरी ईश्वरत्त्व ब्रह्मासी ॥
हरी संकल्प जाणिवेसी। अधिष्ठान आहे ॥ ३४ ॥
अहं ब्रह्मास्मि ऐसें स्फुरण। तें चि प्रकृतीचें लक्षण ॥
सबळ ब्रह्म जाणीव साक्षपण। त्यासी च बोलिजे ॥ ३५ ॥
जों वरी सत्यत्त्व प्रकृतिवायूसी।
तों वरी जाणीव सबळ ब्रह्मासी ॥
तये मायेच्या विनाशीं। तें चि अनिर्वाच्य ॥ ३६ ॥
ह्मणोनि पिंडीं जाणीवलक्षण। तो ब्रह्मांश अंतःकरण अज्ञान ॥
अज्ञानयोगें जीवित्त्वलक्षण। ब्रह्मांशासी ॥ ३७ ॥
ह्मणोनि जाणीव पुरुषाचा अंश। प्राणपंचक मायेचा विलास ॥

उभययोगें विशेष । अंतरात्मा तो ॥ ३८ ॥
येथें प्रश्न हा फिटला । विचार पाहतां प्रत्ययो आला ॥
पुढें समजोनि बोला । कोणी तरी ॥ ३९ ॥
तंव शिष्य ह्मणे मोक्षपाणी । विचारें झाला ब्रह्मज्ञानी ॥
तो देहाच्या प्रयाणीं । कोठें मिळाला ॥ ४० ॥
ऐसें ऐकोनियां वचन । स्वामी ह्मणती सावधान ॥
देहीं असतां ब्रह्म पूर्ण । जावें वेगें ॥ ४१ ॥
ब्रह्म एक आपण एक । ऐसी असतां वेगळीक ॥
तरी जावयाचा विवेक । करूं येता सुखें ॥ ४२ ॥
ज्ञानियाचा देह पडिला । तेथें वायु निवाला ॥
तो ही वितळोनि गेला । जेथींचा तेथें ॥ ४३ ॥
जों वरी आस्तिक्य वायूसी । तों वरी जाणीव अंतःकरणासी ॥
तया प्राणियाच्या निरासीं । जाणीव मालवे ॥ ४४ ॥
दिवा होता सोकल्या घटीं । विझाला तो घटस्फोटीं ॥
तैसी जाली गोष्टी । आत्मयाची ॥ ४५ ॥
पदार्थीं असावें उदास । सकल विषयीं पूर्ण त्रास ॥
या वरी ब्रह्म ज्यास । ब्रह्म चि करी ॥ ४६ ॥
आकाशीं आकाश मिळालें । हें बोलणें चि अप्रमाण झालें ॥
तैसें स्वरूपीं स्वरूप । आलें । राहावया ॥ ४७ ॥
तेथें गंधर्वनगर आलें । तें तेथें चि विरालें ॥
तैसें जाणिवेसी जालें । नवल मोठें ॥ ४८ ॥
जेणें स्वरूपनिश्चय केला । तो चि पाहतां ब्रह्म जाला ॥
तेथें द्वैताचा गलबला । गेला विरोनी ॥ ४९ ॥

हें चि सद्गुरूचें झालेंपण । देहीं असोनि ब्रह्म पूर्ण ॥
समर्थ स्वामीस उपमान । द्यावया कैंचें ॥ ५० ॥
शिष्याची जाली तन्मयता । अमृतवचनीं ऐक्यता ॥
मग चरणीं ठेविला माथा । साष्टांगभावें ॥ ५१ ॥
पुढें मागुती विनविलें । जीवत्त्व हें धन्य झालें ॥
ईश्वर कैसे लया गेले । सांगा स्वामी ॥ ५२ ॥
ते चि पुढें कथा । ईश्वरासी अनिर्वाच्यता ॥
निरोपिजेल श्रोता । अवधान द्यावें ॥ ५३ ॥
इति श्रीव्यतिरेक । ज्ञानमंळयो निश्चयात्मक ॥
स्वामिकृपा समर्थ एक । सेवका वरी ॥ ५४ ॥

॥ इति अष्टमः समासः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीराम समर्थ ॥
विराट देह ईश्वराचें । असे जड पंचभूतांचें ॥
सत्यस्वरूप नव्हे साचें । दृश्य म्हणूनी ॥ १ ॥
पृथिवी आप अनळ । तीनी भूतें दृश्य सकळ ॥
दोनी भूतें केवळ । भासरूप ॥ २ ॥
शरीरांत चि स्पर्शे । परी नेत्रांसी न दिसे ॥
द्वयभूतांसी मनोभासें । ऐसें बोलिजे ॥ ३ ॥
त्रयभूत अधिष्ठान विराटाचें । अंश प्रचीतरूपाचे ॥
द्वयभूत सूक्ष्माचें । कर्तृत्व असे ॥ ४ ॥
विराट जड देह ईश्वराचा । ब्रह्मा अभिमानी तेथींचा ॥

---

१ ज्ञानानें देहतादात्म्याचा नाश होणें.

उत्पत्ति अवस्था अकारमात्रेचा । प्रचीत पाहातां ॥ ५ ॥
इतुकें ज्याचें करणें । ह्मणूनि स्वरूप न कळे पूर्णपणें ॥
हिरण्यगर्भ सावधपणें । सांगतों ऐक ॥ ६ ॥
हिरण्यगर्भ ईश्वराचा लिंगदेह । सूक्ष्म पंचभूतांचा निःसंदेह
त्या मध्यें प्रचीत पाहें । असे द्वयभूतांचा ॥ ७ ॥
वायु आकाश हे दोन । हिरण्यगर्भाचें अधिष्ठान ॥
आकाशपंचक सांगेन । सावध ऐका ॥ ८ ॥
अंतःकरण विष्णु मन चंद्रमा । बुद्धि ब्रह्मा चित्त नारायण नामा
रुद्र अहंकार तुह्मां । सांगों पुढें ॥ ९ ॥
नाग[१] कूर्म कृकश । देवदत्त धनंजय विशेष ॥
हे पंचप्राण अंश । प्रभंजनाचे ॥ १० ॥
श्रोत्र दिशा त्वचा अनिळ । चक्षु सूर्य जिव्हा जळ ॥
घ्राण अश्विनीदेव सकळ । विचार पहावा ॥ ११ ॥
वाचा वन्हि पाणी सुरपति । पाद उपेंद्र शिश्न प्रजापति ॥
गुद इंद्रिय नैर्ऋति । असे निरूपिलीं ॥ १२ ॥
शब्द स्पर्श रूप रस । गंध पृथिवीचा अंश ॥
या पंचमात्रा विषयविलास । उभयतां असती ॥ १३ ॥
ऐसे पंचवीस प्रकार । मिळोनि हिरण्यगर्भ साचार ॥
येथें मातृका उकार । अभिमानी विष्णु ॥ १४ ॥
स्थिति अवस्था प्रतिपाळणें । विष्णु अवतार घेणें ॥
धर्मरक्षणा कारणें । ह्मणूनियां ॥ १५ ॥
स्वरूप निर्गुण निर्विकार । तेथें कैसा हो विकार ॥

---

१ नाग कूर्म इ० पांच उपप्राण आहेत.

ह्मणूनियां तो प्रकार । वेगळा चि असे ॥ १६ ॥
अव्याकृति मूळप्रकृति । तेथें जाऊनि बैसली वृत्ति ॥
ते चि व्हावया निवृत्ति । पुढें परिसावें ॥ १७ ॥
इति श्रीव्यतिरेक । ज्ञानप्रळयो निश्चयात्मक ॥
स्वामिकृपा समर्थ एक । सेवका वरी ॥ १८ ॥

॥ इति नवमः समासः ॥ ९ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसद्गुरुप्रसन्न ॥
अव्याकृति कारणदेह । ईश्वराचें निःसंदेह ॥
तूं नव्हे परमात्मा अक्रिय । निश्चयेंसीं ॥ १ ॥
महत्तत्त्व गुणक्षोभिणी । अष्टधा प्रकृति त्रिगुणी ॥
पंचभूतें ज्या पासूनी । प्रकट जाहलीं ॥ २ ॥
इच्छा सृष्ट्यादिक कर्मांची । ते ही दशा अव्याकृतीची ॥
तेथें अवस्था प्रळयाची । शास्त्रीं बोलिली ॥ ३ ॥
अभिमानी त्रिनयन । महाकारण मात्रा तमोगुण ॥
जें केवळ विस्मरण । स्वरूपाचें ॥ ४ ॥
स्वरूप विसरलेपणें । जियेसी लागे जडत्वा येणें ॥
त्यासी स्वरूप निर्गुणें । कैसें ह्मणावें ॥ ५ ॥
पृथ्वी पासोनि महत्तत्त्व वरी । प्रळयो द्वय अवधारीं ॥
तें स्वरूप निर्धारीं । कैसें ह्मणावें ॥ ६ ॥
ह्मणुनि अव्याकृती वेगळा । आत्मा जन्मकर्मा निराळा ॥
ते चि कथा प्रांजळ प्रबळा । सावध ऐका ॥ ७ ॥

---

१ गुणास स्वकार्याचे ठायीं प्रवृत्त करणारी

जे मुळींची मूळप्रकृति । ईश्वराची ज्ञानशक्ति ॥
तो चि महाकारण व्यक्ति । वेगळा आत्मा ॥ ८ ॥
अहंब्रह्मास्मि ऐसें ज्ञान । महाकारणदेहाचें लक्षण ॥
अर्द्धमात्रा शुद्धसत्वगुण । ईश्वर अभिमानी ॥ ९ ॥
सर्वसाक्षी अवस्था । प्रत्यक्ष पहा विचारितां ॥
निर्गुणा वेगळें अनुभवितां । अनिर्वाच्य तें ॥ १० ॥
ह्मणून अष्टदेहा वेगळा । तूं ब्रह्म अनिर्वाच्य निर्मळा ॥
महावाक्यार्थ अवलीळा । बोलिला असे ॥ ११ ॥
सोहंहंसा तत्त्वमसी । तूं ब्रह्म तें आहेसी ॥
अष्टदेहाच्या निरासीं । अनिर्वाच्य ॥ १२ ॥
चत्त्वार देह जीवाचे । असती चारी ईश्वराचे ॥
निरसितां स्वरूप उभयतांचें । अनिर्वाच्य ॥ १३ ॥
तंव शिष्य ह्मणे स्वामी समर्था । प्रकृतिपुरुषांसीं अभिन्नता
निरूपिली तत्वता । स्वमुखेंसीं ॥ १४॥
ईश्वर माया एकरूपता । ऐसें आपण चि सांगतां॥
मागुती ऐसें ह्मणतां । प्रकृती वेगळा॥ १५ ॥
आणिक एक पुसत । पंचम प्रकार नासत ।
ऐसा बोलिला निश्चितार्थ । शास्त्रसिद्धांतीं ॥ १६ ॥
या चहूं वेगळें पांचवें । नास्तिक शून्य तयातें ह्मणावें॥
आणि स्वामी बोलिले स्वभावें । चतुर्थ देहातीत॥ १७ ॥
ऐसी सूक्ष्म आशंका । पाहतां प्रश्न केला निका ॥ ।
सावध होऊनि ऐका । विचार याचा ॥ १८ ॥

---

१ देहाहून वेगळा.

पुरुष प्रकृति एक होये । ऐसा नियम चि आहे ॥
परि हें सांगूं न ये । साधकासी ॥ १९ ॥
त्यासी प्रत्यक्ष माया हे । झाली ऐसी वाटली आहे ॥
ह्मणूनि सांगणें होये । माये वेगळा देव ॥ २० ॥
माया ब्रह्म एक ह्मणतां । बुडेल सत्यस्वरूपाची वार्त्ता ॥
ब्रह्मज्ञान स्वरूप सत्ता । कोण पुसे ॥ २१ ॥
माया ब्रह्म एक जालें । तरी संतसंगें काय केलें ॥
वेदशास्त्रीं साधन बोलिलें । माया निरसावया कारणें॥२२॥
रज्जूचा सर्प नाहीं झाला । भ्रमें झालासा वाटला ॥
ह्मणूनियां अज्ञानाला । ज्ञानदीप पाहिजे ॥ २३ ॥
तैसी माया मूळीं जाहली च नाहीं । केवळ वस्तु चि असे पाहीं॥
हरी संकल्प तो हीं । समूळ मिथ्या ॥ २४ ॥
जैसी माया नाथिली। तैसी ईश्वरत्त्व हे बोली ॥
ऐसी अनिर्वाच्य खोली । जाणती स्वानुभवी ॥ २५ ॥
मायेचें खरेपण वाटलें । ह्मणूनि ईश्वरसाक्षी ह्मणितलें ॥
जाणीव इच्छा बोलिले । बहुतां प्रकारें ॥ २६ ॥
वायु प्रकृति जाणीव ईश्वर । ऐसा प्रबोधप्रकार ॥
साक्षी सत्ता निर्द्धार । तयासी ह्मणिजे ॥ २७ ॥
ते माया निरसितां । निरसे साक्षी जाणता ॥
अनुभव आणि अनुभविता । दोन्ही नाहींत ॥ २८ ॥
प्रकृति आणि पुरुष । दोनी मायेचा विलास ॥
तो निरसितां द्वयभास ॥ अनिर्वाच्य ॥ २९ ॥

---

१ दोन वस्तूचा अनुभव

ऐसी एकी आशंका । फिटली आतां तुझी ऐका ॥
सावध होऊनि विवेका । अवलोकावें ॥ ३० ॥
इति श्रीव्यतिरेक । ज्ञानप्रळय निश्चयात्मक ॥
स्वामिकृपा समर्थ एक । सेवका वरी ॥ ३१ ॥
॥ इति दशमः समासः ॥ १० ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीराम समर्थ ॥
स्थूळ सूक्ष्म कारण । आणि अविद्यात्मक अज्ञान ॥
सत्यत्व तों वरी महाकारण । चवथें ज्ञान साक्षी ॥ १ ॥
विपरीत ज्ञान अज्ञान । निरसितां हें मिथ्या भान ॥
चवथें तें चि निर्गुण । अनिर्वाच्य ॥ २ ॥
विराट हिरण्य महत्तत्व । तों वरी मूळ प्रकृति साक्षित्व ॥
अविद्यात्मक निरसीत । अनिर्वाच्य ॥ ३ ॥
जागृति स्वप्न सुषुप्ती । अविद्यामय असती ॥
निरसितां देहत्रयप्रतीती । तुर्या अनिर्वाच्य ॥ ४ ॥
उत्पत्ति स्थिति संहार । सत्यत्वें सर्वसाक्षी निरंतर ॥
निरसितां त्रय अविद्या व्यवहार । चवथें अनिर्वाच्य ॥ ५
विश्व[1] तैजस[2] प्राज्ञ[3] । प्रत्यगात्मा सत्यत्वें अभिधान ॥
त्रय निरसितां अज्ञान । चवथें अनिर्वाच्य ॥ ६ ॥
रज सत्व तमोगुण । चवथा शुद्धसत्व जाण ॥
निरसितां तेथींचें भासपण । चतुर्थ अनिर्वाच्य ॥ ७ ॥
अकार उकार मकार । अर्द्धमात्रा ॐकार ॥

---

१ स्थूलाभिमानी. २ सूक्ष्माभिमानी. ३ कारणाभिमानी.

निरसितां तीन्ही प्रकार। पुढें अनिर्वाच्य ॥८॥जोंवरी अविद्यात्रप-
कर्तृत्व। तोंवरी माया ईश्वरत्त्व। निरसितां त्रय कर्तृत्व। ईश्वर
अनिर्वाच्य॥९॥जेव्हां द्वैत नासलें। तेव्हांचि एकपण गिरालें। उ-
परी बोलणें खुंटलें। निवांत होय ॥१०॥ पृथिवी आप तेज पवन।
तोंवरी आत्मयास आकाशपण। जड चंचळ नासतां पूर्ण। अनिर्वा-
च्य॥११॥दृश्य भास आटले। मग उर्वरित जें उरलें। त्यासि नांव
नाहीं ह्मणितलें। महापुरुषीं॥१२॥सकळ आशंकानिवृत्ती। कल्पना
मात्र नासती। तेथें नामरूपस्थिती। कोणें बोलावी ॥१३॥ निवृत्ति
विज्ञान उन्मनी। हे चि मायेची करणी। ते मुळींच नसतां वदनीं।
कैसें वदावें॥१४॥आत्मनिवेदन नववी भक्ती। हेही मायेचेचि उत्प-
त्ती। ते मुळीं जालीच नव्हती। तरी हेही कैंची॥१५॥दुजेवीण अनु-
भव। अनुभवचि समूळ वाव। येथें नसे नास्तिक्यभाव। ह्मणोनियां
॥१६ ॥ आस्तिक नास्तिक हे दोन्ही। नघडे मायानिरसनीं। तेथें
शब्दाची कडसणी। निरसोनि गेली ॥१७॥ दिवस ना रजनी। सं-
ध्यारागही नसोनी। ऐसिये निर्वाणीं। शब्द कैंचा ॥ १८ ॥ वैखरी
मध्यमा पश्यंती। ह्मणोनि परा ऐसें ह्मणती। उठती जेथें तीनी
वृत्ती। तेथें काय ह्मणावें॥१९॥शब्द मौन दोनी। उद्भवती जेथूनी।
ते मुळींच नसतां वाणी। कैसें वदावें॥२०॥ जें जें वाचे बोलावें। जें
जें मनीं अनुभवावें। हें दोनी स्वभावें। जेथूनि जालीं ॥२१॥ तें मुळीं
जालें चि नाहीं। ह्मणूनि अनिर्वाच्य पाहीं। ऐसें सांगणें तें ही। निवांत
जालें॥२२॥ऐसीं स्वामीचीं वचनें। तें ऐकोनि परम निर्वाणें। स-
च्छिष्य तियेचि खुणे। पावता झाला ॥२३॥कायावाचामनोभावें।
साष्टांगें नमिलें शिष्यदेवें। मग उचलोनि देवाधिदेवें। आलिंगन
दीधलें ॥२४॥ ऐसा अनुग्रहो केला। उभयतां आनंद जाला। तो
मज मंदमतीला। बोलवेल कैंचा ॥२५॥ परी स्वामीचे कृपेन गुणें।

वाटे ब्रह्मांड ठेंगणें । ह्मणोनि हें वचनें । निरोपिलें ॥ २६ ॥ आधीं अन्वय बोलिला । उपरी व्यतिरेक निरोपिला । येथींचा विचार पाहिला । पाहिजे संतीं॥२७॥जाणत नेणत बोलिलें । चुकत वाकत आठवलें । न्यून पूर्ण क्षमा केलें । पाहिजे श्रेष्ठीं ॥ २८ ॥ स्वामिकृपा समर्थ सार । सीताराम हें अक्षर । वंदूनियां अत्यादर । नमस्कार घालीं॥२९ ॥ इतिश्री व्यतिरेक । ज्ञानमळय निश्चयात्मक । स्वामिकृपा समर्थ एक । सेवकावरी ॥ ३० ॥ ॥ ॥ ॥

इति एकादशः समासः ॥ ११ ॥

॥ इति अन्वयव्यतिरेकौ समाप्तौ ॥

प्रासंगिक कविता.

समर्थ मातोश्रीस भेटावयास आले असतां भूतचेष्टा कोठें शिकलास असें मातोश्रीनें विचारिलें । त्याचें उत्तर समर्थांनीं दिलें तें.

पद —होतें वैकुंठींचे कोनीं । शिरलें अयोध्याभुवनीं । लागे कौसल्येचे स्तनीं । तेंचि भूत गे माय ॥१ ॥ जातां कौशिकराउळीं । अवलोकितां भयंकाळीं । ताटिका ते छळोनि मेली । तेंचि भूत गे माय ॥ २ ॥ मार्गीं जातां वनांतरीं । पाय पडला दगडावरी । पाषाणाची झाली नारी । तें चि भूत० ॥३॥ जनकाचे अंगणीं गेलें । शिवाचें धनु भंगिलें ॥ वैदेहीअंगींही संचरलें तें चि भूत०॥४॥ जेणें सहस्रार्जुन वधिला । तोही तत्काळची भ्याला ॥ धनु देऊनि देह रक्षिला तें चि भूत० ॥५॥ पितयाचे भाकेशीं । कैकेयीचे वचनासी ॥ मानुनि गेले अरण्यासी । तें चि भूत० ॥ ६ ॥ चौदा संवत्सर तापसी । अखंड हिंडे वनवासी ॥ सांगातें भुजंग पोसी । तें चि भूत०॥७॥ सुग्रीवाचें पालन । वाळीचें निर्दाळन ॥ तारी पाण्यावरी पाषाण । तें चि भूत० ॥ ८ ॥ रक्षी मरणीं बिभीषण । मारी रावण कुंभकर्ण ॥

तोडी अमरांचें बंधन । तें चि भूत० ॥ ९ ॥ वामांगीं स्त्रियेला धरिलें । धांवुनि शरयतीरा आलें ॥ तेथें भरतासी भेटलें । तें चि भूत० ॥ १० ॥ सर्वां भूतांचें हृदय । नाम त्याचें रामराय ॥ रामदास नित्य गाय । तें चि भूत० ॥ ११ ॥

समर्थांनीं आपलें चरित्र तुकारामबावांस सांगीतलें तें:—

अभंग—नाम अधिष्ठाता विष्णु मुख्य साधु ॥ तेथूनियां बोधु विधीलागीं ॥ १ ॥ विधीपासुनियां ज्ञान विधिसुता ॥ तेंचि ज्ञान प्राप्त वसिष्ठासी ॥ २ ॥ वसिष्ठें उपदेश केला रामचंद्रा ॥ तोचि महारुद्रा हनुमंता ॥ ३ ॥ हनुमंत कलीमाजी चिरंजीव । झाले देव सर्व बौद्धरूप ॥ ४ ॥ बौद्ध नारायण होऊनी बैसला । उपाव बोलिला व्यास मुनी ॥ ५ ॥ व्यास मुनि बोले भविष्यपुराण । जगउद्धरण कलीमाजी ॥ ६ ॥ कलीमाजी गोदातीरीं पुण्य क्षेत्र । तेथें वातपुत्र अवतरे ॥ ७ ॥ अवतरे अभिधानीं राममदास । कृष्णातीरीं वास जगदुद्धारा ॥ ८ ॥ जगदुद्धारासाठीं श्रीरामा सांकडें । केलें वाडेंकोडें भक्तिपंथें ॥ ९ ॥ भक्तिपंथें मोठा केला श्रीरामानें । जंब अभिधानें ग्राम तेथें ॥ १० ॥ तेथें ब्रह्मनिष्ठ अधिष्ठाता पूर्ण । सूर्यनामा जाण द्विजवर्य ॥ ११ ॥ द्विजवर्य सूर्य जैसा तपोधन । अद्भुत विद्वान झाले तेथें ॥ १२ ॥ झाली रामनवमी मध्य अष्टमीसी । अर्धरात्रीं त्यासी दूत आले ॥ १३ ॥ दूत आले पुढें घालोनि चालिले । महाद्वारा आले भीम जेथें ॥ १४ ॥ भीमदेवालयीं नेऊनी तयांसी । तेथें उभयतांसी देखियेलें ॥ १५ ॥ देखियेले राजपुत्र सूर्यवंशी । झांपड नेत्रांसी पडे तेव्हां ॥ १६ ॥ पडे तेव्हां जैसा दंडवत भूमी । मग अंतर्यामीं बोलाविलें १७ बोलावूनि माथां ठेवी सव्य पाणी । मंत्र सांगे कर्णीं रामनाम ॥ १८ ॥ नाम सांगूनिया ताम्रमूर्ति रम्य । पट्टाभिश्रीराम दि-

---

१ मारुति. २ नामें करून.

धला तया॥१९॥तया दिला वर तुज पुत्र होतील।ध्वज उभारतील रामदास्यें॥ २० ॥ रामदास्य झालें धन्य वंशोद्धार। बोलोनि स त्वर गैबं झाले ॥ २१ ॥ झाला रामनवमीमहोत्सव थोर । मध्या न्हीं सत्वर जन्म झाला ॥ २२ ॥ जन्म झाला झाला देव वंशा आले। उपासना चाले राघवाची ॥ २३ ॥ राघवाची भक्ति सुखाची विश्रांति। पितयाची शांति झाली पुढें ॥ २४ ॥ पुढें ज्येष्ठ बंधु न सांगेचि कांहीं। सुखें देवालयीं निद्रा केली ॥ २५ । निद्रा केली तेथें श्रीरामें उठवूनी। तोचि मंत्र कानीं सांगितला॥ २६ ॥ सांगितला बोध रामीं रामदास। गुरूच्याही वंशा निरूपिलें ॥ २७ ॥

चांफळ गांवीं रामाची स्थापना करून उत्सावास सुरवात केली. त्या उत्साचें वर्णनः

डफगाणें.— भोंवता डोंगराचा फेर । मध्यें देवाचें शिखर । पुढें मंडप सुंदर। नव खणांचा॥१॥ चहूं खांबांची रचना। वरत्या सोळवीस कमाना। कम कटाक्ष नयना । समाधान॥२॥ नाना तरु आंबे बनें। दोहींकडे वृंदावनें। वृंदावनें जगज्जीवनें । वस्ती केली ॥३॥पुढें उभा कपिवर। पूर्वेकडे लंबोदर। खालीं दाटलें दरबार। ठायीं ठायीं ॥४॥ दमामे चौघडे वाजती। धडाके भांडियांचे होती। फौजा भक्तांच्या साजती। ठायीं ठायीं॥५॥माहीमरातबें निशाणें। मेघडंबरें सूर्यपानें। पताका छत्र्या सुखासनें। दिंड्या विंझणे कुंचे ॥६॥काहळे कर्णे बुरंग बांके।नानाध्वनीं गगन झांके। बहु वाद्यांचे धबके। परोपरी॥७॥ टाळ मृदंग उपांग। ब्रह्मविणे चुटक्या चंग। तानमानें माजे रंग॥८॥हरिकथेसी। घंटा घांटा शंख भेरी। डफडीं पांवे वाजंतरीं। भाट गर्जती नागरी। परोपरी॥ ९ ॥ उदंड यात्रा[1] करूं आले। रंगीं हरिदास मिळाले। श्रोते वक्ते कथा चाले ।

---

[1] नुत.

मगवं राची ॥ १० ॥ नाना पुष्पमाळा तुरे । पाहों जातां भडस पुरे। रंग स्वर्गींचा उतरे । ठायीं ठायीं ॥ ११ ॥ गंध सुगंध केशरें । उदंड उधळिती घूसरें । जगदांतरें हरिहरें । वस्ती केली ॥१२॥ दिवटया हिलाल चंद्रज्योती । नळे अरडत ऊठती । बाण हवाया झरकती । गगनामध्यें ॥ १३॥ उदंड मनुष्यांचे थाट । दिसताती लखलखाटें । एकमेकांसीं बोभाटें । बोलाविती ॥१४॥ उदंड उजळिल्या दीपिका नामघोष करताळिका । कित्येक ह्मणती ऐका ऐका । ऐसे शब्द होती ॥ १५ ॥ खिरापतीची वांटणी । तेथें जाहलीसे दाटणी । पैसें नाहीं राजांगणीं । दाटी जाहली ॥ १६ ॥ रंगमाळा निरांजनें । तेथें वस्ती केली मनें । दिवस उबावला सुमनें । कोमाइलीं ॥ १७ ॥ रथ देवाचा ओढिला । यात्रेकरां निरोप झाला । पुढें जावया गल्बला । ठायीं ठायीं ॥ १८ ॥ भक्तजन ह्मणती देवा । आतां लोभ असूं द्यावा । धन्य सुकृताचा ठेवा । भक्ति तुझी ॥ १९ ॥ दास डोंगरीं राहतो । यात्रा देवाची पाहतो । देव भक्तामध्यें जातो । ध्यानरूपें ॥ २० ॥

शिवाजी महाराजांस समर्थांकडून आलेलें पत्र.—

ओव्याः—निश्चयाचा महामेरु । बहुत जनांसी आधारु । अखंड स्थितीचा निर्धारु । श्रीमंत योगी ॥१॥ परोपकाराचिया राशी । उदंड घडती जयासी । तयाचे गुणमहत्त्वासी । तुळणा कैंची ॥ २ ॥ नरपति हयपति गजपति । गडपति भूपति जळपति । पुरंदर आणि छत्रपति । शक्ति पृष्ठभागीं ॥ ३ ॥ यशवंत कीर्तिवंत । सामर्थ्यवंत वरदवंत । पुण्यवंत नीतिवंत । जाणता राजा ॥ ४ ॥ आचारशीळ विचारशीळ । दानशीळ धर्मशीळ । सर्वज्ञपणें सुशीळ । सकळां ठायीं ॥ ५ ॥ धीर उदार गंभीर । शूर क्रियेसी तत्पर । सावधपणें

---

१ रिघाव.

नृपवर। तुच्छ केले ॥ ६ ॥ तीर्थक्षेत्रें मोडिलीं। ब्राह्मणस्थानें भ्रष्ट झालीं। सकळ पृथ्वी आंदोळली। धर्म गेला ॥ ७॥ देव धर्म गो-ब्राह्मण। करावया संरक्षण। हृदयस्थ जाला नारायण। प्रेरणा केली ॥ ८॥ उदंड पंडित पुराणिक। कवीश्वर याज्ञिक वैदिक। धूर्त तार्किक सभानायक। तुमच्या ठायीं ॥ ९ ॥ या भूमंडळाचे ठायीं। धर्म रक्षी ऐसा नाहीं। महाराष्ट्रधर्म राहिला काहीं। तुह्मांक-रितां ॥ १० ॥ आणीकही धर्मकृत्यें चालती। आश्रित होऊनि कित्येक राहती। धन्य धन्य तुमची कीर्ति। विश्वीं विस्तारली॥११॥ कित्येक दुष्ट संहारिले। कित्येकांस धाक सुटले। कित्येकांस आश्रय झाले। शिव कल्याण राजा ॥ १२ ॥ तुमचे देशीं वास्तव्य केलें। परंतु वर्तमान नाहीं घेतलें। ऋणानुबंधें विस्मरण झालें। काय नेणूं ॥ १३ ॥ सर्वज्ञ मंडळी धर्ममूर्ति। सांगणें काय तुह्मांप्रति। धर्मस्था-पनेची कीर्ति। संभाळिली पाहिजे ॥१४॥ उदंड राजकारण तटलें। तेणें चित्त विभागलें। प्रसंग नसतां लिहिलें। क्षमा केली पाहिजे ॥ १५ ॥

शिवाजी महाराजांस राजधर्मोपदेश—

राजधर्मः—नमो मंगळमूर्ती विघ्नहरू। सरस्वतीस नमस्कारु। सद्गुरु संत कुळेश्वरु। दाशरथि॥१॥ श्रोतीं मानेल तरी घ्यावें। अथवा दाटूनि सांडावें। प्रपंचाकारणें स्वभावें। बोलिलों मी॥२॥ सावधपणें प्रपंच केला। तेणें सुखचि पावला। दीर्घ प्रयत्नें मांडला। कार्यभाग साधे॥३॥ आधीं मनुष्य ओळखावे। योग्य पाहूनि काम सांगावें। निकामी तरी ठेवावे। एकीकडे ॥४॥ पाहोन समजोन कार्य करणें। तेणें कदापि नये उणें। कार्यकर्त्यांच्या गुणें। कार्यभाग होतो॥५॥ कार्यकर्ता प्रयत्नीं जाड। कांहींएक असला हेकाड। तरी समर्थपणें

---

१ वस्तुरूपांत भेद पाडणाऱ्या गोष्टी.

पाठवाड। केली पाहिजे॥६॥अमर्याद फितवेखोर। यांचा करावा संहार। शोधिला पाहिजे विचार। यथातथ्य॥ ७ ॥ मनुष्य राजी राखणें। हींचि भाग्याचीं लक्षणें। कठीणपणें दूरी धरणें। कांहीं एक॥८॥समयीं मनुष्य कामा येतें।तयाकारणें सोशिजे तें।न्याय सांडितां मग तें। सहजचि खोटें॥९॥ न्यायसीमा उल्लंघूं नये। उल्लंघितां होतो अपाय। न्याय न सतां उपाय। होईल कैंचा॥ १० ॥ उपाधीस जो कंटाळला। तो भाग्यापासूनि चेवला। समयीं धीर सांडिला। तोही खोटा॥११॥ संकटीं कंटाळों नये। करावे अत्यंत उपाय। तरी मग पाहतां काय। उणें आहे ॥ १२ ॥ बंध बांधावे नेटके। जेणें करितां चतुर तुके। ताब न होतां फिके। कारभार होती॥१३॥धुरेनें युद्धासी जाणें। अशीं नव्हेत कीं राजकारणें। धुराच करोनि सोडणें। कित्येक लोक॥१४॥ उदंड मुंडें असावीं। सर्वहीं एक न करावीं। वेगळालीं कामें घ्यावीं। सावधपणें ॥१५॥ मोहरा पेटला अभिमाना। मग तो जिवास पाहेना। मोहरे मिळवूनि नाना। वरी चपेटे करी॥१६॥देखोनि व्याघ्राचा चपेटा। मेंढरें पळतां वाटा। मस्त जो तो रेडा मोठा। काय करावा ॥ १७ ॥ रायानीं करावे राजधर्म। क्षत्रीं करावे क्षात्रधर्म। ब्राह्मणीं करावे स्वधर्म। नाना प्रकारें॥१८॥ तुरंग शस्त्र आणि स्वार। पहिला पाहवा विचारें निवडूं जातां थोर थोर। शत्रु पळतां॥१९॥ऐसा प्रपंचाचा विवेक। स्वल्प बोलिलों कांहीं एक। एका मनोगतें स्वामी सेवक। असतां बरें॥ २० ॥

क्षात्रधर्म—अल्पस्वल्प संसारधर्म। मागां बोलिलों राजधर्म। आतां ऐका क्षात्रधर्म। परम दुर्लभ जो ॥ १ ॥ जयास जिवाचें वाटे भय। त्यानें क्षात्रधर्म करूं नये। कांहीं तरी करूनि उपाय। पोट

---

१ तुलना भावे.

मरावें ॥२॥ विमुखमरणीं नर्कें होती । वांचून येतां मोठी फजिती । इहलोक परलोक जाती । पाहाना कां ॥ ३ ॥ मारितां मारितां म-रावें । तेणें गतीस पावावें । फिरोन येतां भोगावें । महद्भाग्य ॥४॥ नजरकरार राखणें । कार्य पाहूनि स्वतल करणें । तेणें रणशूरांचीं अंतःकरणें । चकित होती ॥ ५ ॥ जैसा भांड्याचा गलोला । निर्भय भारामध्यें पडिला । तैसा क्षत्री रिचवला । परसैन्यामध्यें ॥ ६ ॥ निःशंकपणें भार फुटती । परवीरांचे तवके तुटती । जैसा बळिया घालूनि घेती । भैरी उठतां ॥ ७ ॥ ऐसे अवघेच उठतां । परदळाची कोण चिंता । हरणें लोळवी चित्ता । देखत जैसा ॥ ८ ॥ मर्दे तकवा सोडूं नये । ह्मणजे प्राप्त होतो जय ॥ कार्यप्रसंग समय । ओळ-खावा ॥ ९ ॥ कार्य समजेना अंतरें । तें काय झुंजेल विचारें । युद्ध करावें खबरदारें । लोक राजी राखतां ॥ १० ॥ दोन्ही दळें एकवटें । मिसळतातां लखलखाटें । युद्ध करावें खणखणाटें । सीमा सांडूनी ॥ ११ ॥ देवमात्र उच्छेदिला । जित्यापरीस मृत्यु भला । आपुला स्वधर्म बुडविला । ऐसें समजावें ॥ १२ ॥ मराठा तितका मेळवावा । आपुला महाराष्ट्रधर्म वाढवावा । येविषयीं न करितां तकवा । पूर्वज हांसती ॥ १३ ॥ मरणहाक तों चुकेना । देह वांचवितां वांचेना । विवेका होऊनि समजाना । काय करावें ॥ १४ ॥ भले कुळवंत ह्मणावें । तेंहीं वेगीं हजीर व्हावें । हजीर न होतां कष्टावें । लागेल पुढें ॥ १५ ॥ एक जाती दोन जाती पावला । तो कैसा ह्मणवा भला । तुह्मां सकळांस कोप आला । तरी क्षमा केली पाहि-जे ॥ १६ ॥ देवद्रोही तितुके कुत्ते । मारूनि घालावे परते । देव सदा पावती फत्ते । यदर्थीं संशय नाहीं ॥ १७ ॥ देव मस्तकीं ध-रावा । अवघा हलकालोळ करावा । मुलुख बडवा कां बुडवावा । धर्मसंस्थापनेसाठीं ॥१८॥ विवेक विचार सावधपणें । दीर्घ प्रयत्न

१ शिवाचे.

...लाचि करणें। तुळजावराचेनि गुणें। रामें रावण मारिला ॥१९॥ अहो हे तुळजा भवानी। प्रसिद्ध रामवरदायिनी। रामदास ध्यातो मनीं। यन्निमित्त ॥ २० ॥

सेवकधर्मः—ऐका प्रपंचविचार। आपली करणी उतरे पार। येथें नाहीं उत्तर। श्रेष्ठांकडे ॥ १ ॥ पूर्वी दरिद्रें पीडिले। ते समर्थें अंगीकारिले। शिकवूनि शिकवूनि शहाणे केले। नाना प्रकारें ॥२॥ पहिला होता नाचार। श्रेष्ठीं वाढवोनि केला थोर। या वचनीं अनादर। होतां बरवें नव्हे॥ ३ ॥ जो आपुलें हित न करी। तो आपुला आपण वैरी। येथें कांहीं कोणावरी। शब्द नाहीं ॥४॥ श्रेष्ठांचें मनोगत राखेना। बळेंच करी वल्गना। युक्तिप्रयुक्ति नाना। प्रकारें करी॥ ५ ॥ श्रेष्ठांचें केलें मोडावें। आपुलें चि पुढें प्रतिष्ठावें। तरी मग लागे भ्रष्टावें। वैभवापासूनी॥६॥पुढें पुढें काम करी।मागें कांहीं च न करी। कार्यातें नासतां उरी। कांहींच पुढें ॥ ७ ॥ उगाच गर्वें मेला। मागील दिवस विसरला।स्वार्थेचि करूं लागला।म्हणजे गेलें ॥८॥ वडिलांसि बुद्धि शिकवी। युक्तिबळें जाणीव दावी। तया मूर्खासी पदवी। प्राप्त कैंचीं ॥ ९ ॥ जो सर्वांचा चोरटा। जो सर्वांचा कळकटा। कठीण शब्दें बारा वाटा। मनुष्यें केलीं ॥ १० ॥आपला इतबारें राखावा। मग तो सर्व धणी जाणावा। उदंड वैभवाचा हेवा। करूं नये ॥११॥कार्य करितां कांहीं न मागे। तयाची चिंता प्रभूस लागे। ऐसें जाणूनि विवेक जागे। म्हणिजे बरें ॥ १२ ॥ आपणासें जपूं लागला। श्रेष्ठांचे मनींचा उतरला। ऐणें कोण स्वार्थ जाला। विचारावा ॥ १३ ॥ स्वामींनीं जें जें बोलावें। तेंचि सेवकीं प्रतिष्ठावें। वेळ चुकवूनि बोलावें। विनीत होऊनी ॥ १४ ॥ श्रेष्ठांपुढें शहाणपण। हेंचि केवळ मूर्खपण। मूर्खपणें नागवण। आली घरा

॥ १५ ॥ कळेल तरी सांगूं नये। वडिलांसी बुद्धि शिकवूं नये नेणपणेंचि उपाय। विवेकीं करावा ॥ १६ ॥ पुढें पुढें निघूं नये आज्ञेवेगळें वर्तूं नये। न मानितां अपाय।नेमस्त आहे ॥ १७॥ आधीं वडिलांसी पुसावें। किंवा आपणचि करावें। समय पाहूनि वर्त्तावें विवेकी पुरुषें ॥ १८ ॥ आधीं निश्चय करितो। मग उगेंचि पुसतो इतका विचार करी तो। शहाणा कैंचा ॥ १९ ॥ मी करितां ऐसें पुसणें। तें पुसणें न पुसणें। करूं न करूं हें विचारणें। हें उत्तमोत्तम ॥ २० ॥ मी शहाणा ऐसें कळलें। तरी स्वतंत्र पाहिजे केलें। स्वतंत्र होतां मिरवलें। न शहाणपण ॥२१॥ हें मनींचें मनीं समजावें।प्रकट कासया करावें। घेऊं ये तरी घ्यावें।चातुर्यासी॥२२॥न्याय मानील तो न्यायी। न्याय न मानील तो अन्यायी। दगलबाज विडाई। सुटेल कैसी ॥ २३ ॥ ज्याचे अंतरीं स्वार्थबुद्धि। तेथें कैंची असेल शुद्धि। बुद्धि सांडितां अवधि। दुःखासी होय ॥ २४॥ ज्याकरितां प्राणी वाढले। त्यासी च अडवूं लागले। ते कैसे ह्मणावे भले। नीतिवंत ॥ २५ ॥ सेवकीं सेवाचि करावी। स्वामी आसूदकी द्यावी। तरी च पाविजे पदवी। कांहीं एक ॥२६॥ समर्थाचें मनोगत। तैसेंचि वर्तणें उचित। तेथें चुकतां आघात। नेमस्त आहे ॥२७॥ सेवक तो चि अडेना।शब्द भुईस पडे ना। काम चुकलें हें घडे ना। कदाकाळीं॥२८॥उंच अश्व वेळेस अडे।तरी पादच्छेद करणें घडे। ऐसें कळोनियां वेडे। अडोचि लागे ॥२९॥मनोगत राखतां श्रेष्ठ वोळे। मनोगत चुकतां खवळे। ऐसें जयासी न कळे। तो जाणता कैसा ॥ ३० ॥ स्वामीस जें अवश्य व्हावें। तैसें सेवकें न व्हावें। होऊनि अडवावें।कोण्या विचारें॥३१॥ आपस्वार्थ उदंड करणें। आणि स्वामिकार्य बुडविणें। ऐसीं नव्हेत कीं लक्षणें।सेवकाचीं ॥ ३२ ॥ सेवकपणाचें मुख्य वर्म। कांहीं नसावें कृत्रिम। कृत्रिम केलिया

१ उत्कर्ष. २ निश्चयें करून.

संभ्रम। कैंचा पुढें ॥३३॥ धनिकार्जी जितुका सावधान। सर्वकाळ परिच्छिन्न। त्यासी चोरितां निदान। बरें नव्हे ॥३४॥ थोडी बहूत लालच करणें। आणि महत्कृत्य बुडाविणें। महत्त्व जातां लाजिरवाणें। जनाध्यें ॥ ३५ ॥ ऐसें बहुत ऐकिलें। कांहीं दृष्टीस देखिलें। देखत ऐकत चुकले। ते मनुष्य कैसे॥ ३६ ॥ कार्य करितां उदंड देतो। चुकतां तो महत्त्व घेतो। ऐसें कळोंनि वर्ततो। प्राणी कैसा ॥३७॥ सेवक विश्वास दाविती। वैरियाकडे मिळोंनि जाती। त्या चांडाळांसी गती। कोठेंचि नाहीं ॥३८॥ सकळ लोक स्वामियाचे। मागें पुढें अवज्ञेचे। सेवक उगेचि मूर्ख नाचे। शब्द बोले ॥ ३९ ॥ धूर्तपणें अंतरसाक्षी। नानाप्रकारें परीक्षी। दूरी गेला परी लक्षी। सर्व कांहीं ॥४०॥ह्मणोनि ऐसें न करावें। करणें तें नेमस्त करावें। नाना कारणें धरावें। अंतर प्रभूचें ॥ ४१॥

इति श्रीसेवकधर्मनिरूपणन्नाम प्रथम समास समाप्त ॥ २ ॥

समास २—सुचित्त करूनि अंतःकरण। आतां करावें राज्यकारण। प्रमाण आणि अप्रमाण। समजलें पाहिजे ॥ १ ॥ आकल ह्मणजे कल नाहीं। अन्यायाचा साभिमान नाहीं। न्याय नीति समर्थ पाही। आप्त आणि पराचे ॥ २॥ कितीं चुकतां वाचू घेतां। पदरीं घालितां न घेती। अन्याय करूनि ह्मणती। अन्याय नाहीं ॥ ३॥ उदंड हांसती दुसऱ्यासी। ते चि गुण आपल्यापाशीं। अखंड वाणिती आपल्यासी। समर्था देखतां ॥ ४ ॥ मागील दिवस विसरती। उगेच तालदोरी आणिती। अखंड चुकती लालुची करिती। परम अन्यायी ॥ ५॥ आपणा वेगळें कार्य न व्हावें। अवघें आपण चि असावें। आपलें केलें न मोडावें। ऐशी वासना ॥ ६॥ व्याप आटोप करावा। समर्थ वेळेस आडवावा। आपुला हेका वा-

---

१ मोहरणा.

हवावा। अत्यादरें ॥७॥ स्वयें आपणासी कळेना। समर्थें सांगित-
ले ऐके ना। सत्य असलें तरी मानेना। अभिमानें ॥ ८ ॥ वैरियाकडे
सख्य लावी। समर्थांचें काम बुडवी। व्यर्थ लालूच उठाठेवी। उदं-
ड करी ॥ ९ ॥ इष्ट मित्र शरीरसंबंधी। व्यापकपणें सूत्रें साधी
वरी वरी हिताळू कुबुद्धि। अंतरीं वसे ॥१०॥ आज्ञेप्रमाणें असतां
बहुत दुःख वाटे चित्ता। आपले इच्छेनें वर्ततां। बरें वाटे ॥ ११ ॥
आपले अवगुण लपवी। श्रेष्ठांपुढें जाणीव दावी। धीटपणें चि द
टावी। कोणी एकासी ॥ १२ ॥ जें समर्थांसी पाहिजे। तें अपणासी
न पाहिजे। ऊपणासी मानेल तें की जो कांहीं एक॥१३॥काम सांग
तांचि अडे। मीस करूनि वेळेसी दडे कुकर्मी आदरें पवाडे। नान
यत्नें॥ १४ ॥ समर्था अडानी ताल केला। गर्वें लेखीना कोणाला
काम नासूनि उडाला। एकीकडे ॥ १५ ॥ जें समर्थांसी। त्यासी
करणें वरकसी। त्याची गोष्टि हरी कसी। हळु ॥ १६ ॥ आपले टा
थीं वोठाणी आणिती। श्रेष्ठांसि मागें तुच्छ करिती कठीण वेळेसि
मिळोनि जाती। शत्रूकडे ॥ १७ ॥ समर्थांसी बळेंचि करणें। मर्या
दा सांडूनि चालणें। मना ऐसें न होतां करणें। अप्रमाद ॥ १८ ॥
मजवेगळें काम न चाले। ऐसें मागें पुढें बोले। कित्येक लोक ि
फोडिले। ते आपणांकडे ॥ १९ ॥ समर्थांसि कांहीं कळेना
मी सांगतों ऐके ना। शहाणपण दाखवी जना। नान
प्रकारें ॥ २० ॥ श्रेष्ठ समजोनि न पाहे। मज वेगळें कोण
आहे। निकामी मिळवूनी काय आहे हे। गळंगळा आघवा
॥ २१ ॥ अवर्णें ढाळ भाग्यें चालतें। येरवीं मुख्यास काय कळतें
आह्मां लोकांकरितां वळतें। सकळ कांहीं॥२२॥आह्मां प्रमाणें का
य जाणे। प्रभु होय परी कांहीं नेणे। आह्मांवेगळें कोण शहाणें॥आ
हे एथें ॥२३॥ पोटासाठीं सेवा करणें। उगेचि फुगती रिकामे। थो-

रपण दिधलें कोणें। सेवकांसी ॥ २४ ॥ ऐसे प्रकारींचे लोक। त्यां-स कैसा असेल विवेक। मूर्खपणें अविवेक। रक्षिती ॥ २५ ॥ समर्थासि सांडून सेवकजन। सेव काकडे लाविती मन। तें जाणावे परमहीन। नीच काठीचे ॥ २६ ॥ ऐसें नेणतां चुरु पडती। जाणते अवघेचि जाणती। निकामी आणि गर्व करिती। मूर्खपणें ॥ २७ ॥ सेवकजनावरी विश्वासिला। तो सेवकीं जेर केला। समर्थ पराधीन झाला। हेंही अपूर्व॥ २८॥ कामाकारणें ठेविले। काम पाहूनी चाढविले तेही उगेच गर्वें फुगले। कोण्या हिशोबें ॥ २९ ॥ याकारणें बदलीत जाणें। सेवक आज्ञेच्या गुणें। तरीच समर्थपण जाणे। समर्थासी ॥ ३० ॥ काम नासलें तरी नासावें। परी सेवकाधीन न व्हावें। दास ह्मणे स्वभावें। बोलिलों न्याय॥ ३१ ॥ न्याय अन्यायासी मानेना॥ विवेक अविवेकया कळेना। पुण्यमार्ग आवडेना। पापीजसी ॥ ३२॥ सेवक बहुतांसी असती। परी पांहों मधे हे प्रचीती। तथापी हे क्षमा श्रोतीं। केली पाहिजे ॥ ३३॥

इति श्रीसेवकधर्मनिरूपणन्नाम द्वितीय समास समाप्त.

समर्थ पंढरीस आले तेव्हा त्यांनीं विठोबाची प्रार्थना केली.

अभंग=येथें उभा कां श्रीराम। मनोमोहन मेघश्याम ॥ १॥ काय केले धनुष्यबाण। कर कटावहि ठेवून ॥ २ ॥ काय केली सीताबाई। एथें राही रखुमाई ॥ ३ ॥ काय केलें वानरदळ। ऐथें मेळविले गोपाळ ॥ ४ ॥ काय केली अयोध्यापुरी। एथें वसविली पंढरी ॥ ५ ॥ काय केली शरयू गांगा। ऐथें आणिली चंद्रभागा ॥ ६ ॥ रामदासीं जैसा भाव। तैसा झाला पंढरीराव ॥ ७ ॥

पंढरीहून पत्रें लिहिलीं तीं:—

मातोश्रीस—सकळ गुणांचा निधी। निर्गुणाची कार्यसिद्धी।

विवेकाची दृढबुद्धि । तुझेनि गुणें ॥ १ ॥ तूं भवसिंधूचें तारूं । तूं भक्तांचा आधारू । तूं अनाथाचें अवसरू । वैष्णवी माया ॥ २ ॥ तूं भावार्थाची जननी । तूं विरक्तास जीवनी । तूं परमार्थाची स्वा-मी । भजनशीळ ॥ ३ ॥ तूं सर्व सुखाची मूस । तूं आनंदरत्नांची मांदूस । तुझेनि चुकती सायास । संसारींचे ॥ ४ ॥ तूं परमार्थी वि-षयीं अग्रगण । सद्गुरू दासांचें मंडण । समाधानाची खुण । अंतरीं वसे ॥ ५ ॥ सत्संगासीं सादर । भक्तिमार्गासीं तत्पर । धूर्त कुशळ अती सादर । परोपकारी ॥ ६ ॥ श्रीगुरुभजनीं तत्पर । स्वामि-कृपा निरंतर । ह्मणोनि शुद्ध क्रियेचा उद्धार तुमचे ठायीं ॥ ७ ॥ आत्मचर्चेसीं मुगुटमणी । अत्यंत सादरता निरूपणीं । बोलणें अमृतवाणी । मृदुवचनीं ॥ ८ ॥ विवेकनिधि केवळ । अंबर शुद्ध निर्मळ । ज्ञानदीप प्रबळ । तुमचे ठायीं ॥ ९ ॥ क्रियाशुद्धि निर्मळ मन । निरभिमानी परम सज्जन । निरंतर अनुसंधान । अंतरीं वसे ॥ १० ॥ भावार्थाचें आगरू । प्रबळ शांतीचा सागरू । पाहतां उपमे मेरू । तोही उणा ॥ ११ ॥

श्रेष्ठांस—सकळ तीर्थांचें माहेर । सकळ गुणांचे भांडार । सकळ वि द्येचा सागर । स्वरूप तुमचें ॥ १ ॥ तूं धीरपणें मेरु । तूं उदारपणें जळ-धरू । तूं गंभीरपणें सागरू । पीयूषांचा ॥ २ ॥ तूं पवित्रपणें वैश्वा-नरू । तूं समर्थपणें ईश्वरू । तूं प्रतापाचा दिनकरू । धगधगायमान ॥ ३ ॥ तूं सकळ तीर्थांचें यश । तूं उंच आकाश । तूं मायेचा मूळपु रुष । सकळकर्ता ॥ ४ ॥ तूं विष्णूचें मूलस्थान । तूं योगियांचें ध्यान । तूं वेदशास्त्राचें मथन । सार वेदांताचें ॥ ५ ॥ तूं सकल सत्तेचा सा क्षी । अनंत माया तुझे कुक्षी । तुमचें निजरूप लक्षी । ऐसा कवण

॥ ६ ॥ झुंझवायूसि आकळावें । गगन ओलांडूनि जावें । महातेजासि आच्छादावें । कवणे परी ॥ ७ ॥ सप्त पाताळां तळवटी । एकवीस स्वर्गांचे शेवटीं । पवाडा करीन ऐशी पोटीं । हांव कैंची ॥ ८ वसुंधराही एकासरी । घालोनियां मस्तकाउरी । अंतरीक्षगमन करी । ऐसा कवणु असे ॥ ९ ॥ आवरणोदकाचा अंत । कैसा घ्यावा तो अद्भुत । तुमचे स्वरूपाचा निश्चितार्थ । कवण करी ॥ १० ।

परळीवर मठ स्थापन केला त्या प्रसंगीं सांगितलेलेंः—

बागप्रकरणः—प्रसंग निघाला स्वभावें । बागेमध्यें काय लावावें । ह्मणूनि घेतलीं नांवें । कांहींएक ॥ १ ॥ काटी रामकांटी फुलेकांटी । नेपती सहमुळी कारमाटी । सावी चिलारी सागरगोटी । हिंवर खैर खरमाटी ॥ २ ॥ पांढरफळी करवंदी तरटी । आळ्वी तोरणी चिंचोरटी । सिकेकाई वाकेरी घोंटी । करंज विळस समुद्रशोक ॥ ३ ॥ अऱ्हाटी बोराटी हिंगणबेटी । विकळी टांकळी वाघांटी । शरे निवडुंग कारवेटी । कांटेशेवरी पांगेरे ॥ ४ ॥ निरगुडी येरंड शेवरी । कासवेद कासळी पेरारी । तरवड उन्हाळ्या कुसरी । शिबी तिव्हा अंबोटी ॥ ५ ॥ कां तुती काचकुहिरी सराटी । उतरणी गुळवेल चित्रकुटी । कडोची काटली गोमाटी । घोळ घुगरी विरभोटी ॥ ६ ॥ भोंस बरु वाळा मोळा । ऊंस कास देवनळा । लव्हे पानि पारोस पिंपळा । गुंज कोळसरे देवपाळा ॥ ७ ॥ वेत कळकी विवारी । ताड माड पायरी पिंपरी । उंमरी अंबरी गंभिरी । अडुळसा मोहि भोंपळी ॥ ८ ॥ साव लिसवे सिरस कुड । कोळ कुंभा धावडा मोड । काळकुडा भता बोकडा । कुरडी हिरडी लोखंडी ॥ ९ ॥ विहाळ गिळी टेंभुरणी । अरिट एणके सोरकीन्ही । घोळी दालचिनी । कबावचिनी जे ॥ १० ॥ निबारे गोडे निंब । नाना महावृक्ष तळंब । गोरक्षांचेच लावंब । प-

री। वेल फणस जांभ भरी। चिंच अंबसोल अंबाडे ॥१२॥ चांपे चंदन रातांजन। पतंग मैलागर कांचन। पोपये खेलेले खपान। वपिंपळ उंबर॥ १३ ॥ आंबे निंबें साखरनिंबें। रेकण्या खरजूरी तुरें दाळिंबें। तुरडे विडे नारिंगें। शेवे कविट अंजीर सीताफळें॥ १४। जांब अननस देवदार। सुरमे खासे मंदार। पांढरे जंगली लाल पुरे। उद्दे चित्रकीं॥ १५॥ केळी नारळी पोफळी। आंवळी रायआंवळी जांभळी। कुणकी गुगुळी सालफळी। वेलफळी माहाळुंगी ॥ १६ ॥ भुईचांफे नागचांफे मोगरे। पारिजातक बटमोगरे। शंखासुर काळे मोगरे। सोनतरवड सोनफुले॥ १७॥ जाई सखजाई पीतजाई। त्रिविध शेवती मालती जुई। पाडळी बकुळी अबई। नेवाळी केतकी चमेली॥१८॥ सूर्यकमळिणी चंद्रकमळिणी। जास्वनी हनुमंतजास्वनी। केशर कुसुंबी कमळिणी। बहुरंग नीळ याति ॥ १९॥ तुळसी काळा त्रिसेंदरी। त्रिसिंगी रायचचु रायपेटारी। गुलखत निगुलचिन कनेरी। नानाविध मखमाली॥ २० ॥ काळा वाळा मरुवा नाना। कचोरे गवले दवणा। पाच राजगिरे नाना। हळदी करडी गुलटोप ॥ २१ ॥ वांगी चाकवत मेथी पोकळा। माठ शेपु खोळ बसळा। चवळी चुका वेल सबळा। अंबु जिरें मोहरी। ॥ २२ ॥ कांदे मोळकांदे माईगमुळें। लसूण आलें रताळें। कांचन कारिजे माठमुळें। सुरण गाजरें ॥२३॥ भोंपळे नानाप्रकारचे। लहान थोर पत्र वेलीचे। गळ्याचे पेढ्या सांगडीचे। वक्र वर्तुळ लंबायमान ॥ २४॥ गंगाफळें काशीफळें क्षीर सागर। सुगरवे सिंगाडे दवेडांगर। दुधे गंगारुढे प्रकार। किनऱ्या रुद्रवेण्याचे ॥ २५ ॥ वाळक्या कांकड्या। चिवड्या। कोहाळे सेंदण्या सेंदाड्या। खरबुजा तरबुजा कलिंगड्या। द्राक्षी मिरेवली। पानवेली॥ २६॥ दोडक्या पारोशा पडवळ्या। चवळ्या कारल्या तोंडल्या। घेवड्या

स्पती । नावें सांगावीं किती । अल्प बोलिलों श्रोतीं । क्षमा केली पाहिजे ॥ २८ ॥

समानगड बांधण्याचें काम चाललें होतें ते वेळीं:—

कारखाने.

समास १-ऐका विटांचा प्रसंग । लांबी रुंदी यथासांग । चौक नेमस्तव्यंग । असोंचि नये ॥१॥ वीट लांबी नऊ तसूं । आणि रुंदी सात तसूं ।उंची जाणिजे तीन तसूं ।पाठपोट नेमस्त॥२॥खालीं बरड वरी खळगा । ती वीट कामा नये गा । धारेकोरेपाशीं दगा॥कामा नये ॥३॥ भूमीपासूनि नीट करावी । कलबुताची कळाशी धरावी । आंतपावेतों नेमस्त भरावी । खिळे मारूनी ॥ ४ ॥ खडे खापरी कामा नये । थोडें कमावणें कामा नये ।थोडी लीद कामा नये । आणि बहुत ॥ ५॥ राख कोंडा बळग्या दाणे । घालूं नये दैन्यवाणें । अथवा कांहीं अधिक उणें । करूंचि नये ॥ ६ ॥ घट्ट चिखल कामा नये । पातळ तरी असूंचि नये । दडपितां कळाशी वाहूं नये । नाथर बुजे॥७॥ खणखणीत वाळवाव्या । झणझणीत भाजाव्या । भट्या नेमस्त कराव्या । आणि दरी॥८॥ओलें सरपण कामा नये । धावळकाट्या कामा नये । मोठें ढोण कामा नये । नेमस्त असावे ॥ ९ ॥ जाळ घालावा नेमस्त । उमास करूं नये व्यस्त । ठाव असावा प्रशस्त । समान भूमि ॥ १० ॥ पूजाविधि चुकों नेदावी भट्टी निवं द्यावी । वीट हळू उतरावी । टाकूं नये ॥ ११ ॥ पहिलेपासून शेवटवरी । अंतःकरण बरें विवरी । आळस करील तो वैरी । कामा नये ॥ १२ ॥ कामकऱ्यांस गभूं देऊं नये । काम घेतां त्रासूं नये । कठीण शब्द बोलूं नये । क्षणक्षणां ॥ १३ ॥

दिवस उगवल्यावरी जेऊं देऊं नये ।गर्भित माणूस कामा नये । अशक्त पोर कामा नये । आणि ह्मातारे ॥ १४ ॥ बळकट लोक निवडावे । काम पाहूनि लावावे । सगट मुशारे करावे । हें मूर्खपण १५॥ जेवणापुरतें बसों द्यावें । सर्वेचि कामास लावावें । दिवस घारे सांभाळावे । क्षणक्षणां ॥ १६ ॥ वेळ गमूंचि नेदावा । खोटा रुका बदलून द्यावा । मुशारा रेवूंचि न द्यावा तमक खोटा ॥ १७ ॥ हिशेब बरा राखीत जावा । लिहिण्याचा आळस नसावा । मुबदला करीत जावा । उपसामुग्री ॥ १८ ॥ खिळे कुऱ्हाडी पायळ्या । पाहरा संबळ कुदळ्या । सन फावडे लेसरव्च्या । तरफा असाव्या ॥ १९ ॥ नाडे साले काथे दार । काढवणें कळके डोल्र । उथाळ्या चाळण्या डाळ्या थोर । तक्ते बळकट काथवटी ॥ २० ॥ मांदणें डेरे घागरी । रांजण गा डगीं भारी । पाळ्यीं बहुता परोपरी दांडे असावे ॥ २१ ॥ धोंडे गुंडे चिपा चिपरें । खखरुस चुना वाळू कंकरें । पाटे वरवंटे बेरे । कामगार असावे ॥ २२ ॥ पोशिंदे असावे आवधान । हुन्नरबंदी तुफान । दोघाचें एक चित्त मन । कामा नये ॥ २३ ॥ तिकड्या सूत्रें ओळंबे । काम पाहूनियां मनुष्य झोंबे । तरी ग इमारती खेबडंगे । उभे राहती ॥ २४ ॥

समास २:—यादी इमारतीकारणें । काय काय लागे करणें गोतीं अवधान देणें । ह्मणे वक्ता ॥ १ ॥ द्रव्य पारपत्य खबरदारी त्ता सामर्थ्य वेठ बेगारी । गवंडी पाथरवट लोणारी । बेलदार ोळी ॥ २ ॥ लोहार सुतार कुंभार । कामगार लहान थोर । मांग हार चांभार । नाना याती ॥ ३ ॥ घन कुदळी संबळ । कुराळी पोगुठी गोल । टांक्या हातोडे लोळ । लोहपोलादाचे ॥ ४ ॥ विळ पळे कुराडी । खुरपीं थाप्या धांवा वेडी । खिळे हलके गाघे गा.

डी। खोरें सनभ पावडीं ॥ ५ ॥ तफा दांडे मुंगळ्या नाटा। चोपणीं बडवणीं धुमस खाटा। चाळण्या पांस्या बंधली सांठा। नाना प्रकारींचे ॥ ६ ॥ सर कोंडके कळक चिवे । फळ्या चांप चौफळे व्हावे। चवरंग चवक्या पाट करावे। नाना गिलाव्याचे ॥ ७॥ जांतीं शिळा वाटणीं। चाटू डंगारणीं घांटणीं । तस्तें पाळीं लाटणीं । कळक मापें तराजु ॥ ८ ॥ कोळसे भस्या लांकडें । शिरटी फेस झाडेंझुडें। नाना इमारतींचे सांकडें। करतां जाणे ॥ ९॥ चुना चिरे वाळू कंकर। मारव्या चिपा लहान थोर। धोंडे गुंडे माती नीर। रांजण डेरे घागरी॥ १० ॥ मडकीं कुंडालीं गाडगें । परळ वेळण्या मांदण मोघे। विटा चुना खरुस लागे। झेल इमारतीसी ॥ ११ ॥ गूळ कात हिरडे ताग । उडीद नाचण्या डीक याग । वजन हिशेबें यथासांग। केलें पाहिजे॥ १२ ॥ तीळ राळे आणि भात। चिकणा माती आरक्त। राख लीद बळग्या मिश्रित। कमावून विटा कराव्या॥१३॥ तिकोन्या चौकोन्या लहान थोर। भाजून भिजवून सुंदर । तिकया ओळंबे धरून सूत्र। इमारती कराव्या ॥ १४ ॥ चौकस्या मेहरबा ताकबंदी। विटेबंदी चिरेबंदी। लोहबंदी शिसेबंदी । नीट नेमस्त उभार॥ १५॥ काचबंदी पाचबंदी। नाना रत्नें सुवर्णबंदी। नाना दर्पणें विचित्र बंदी। नाना चित्रलेखन ॥ १६ ॥ तोंड रचाया बळ कुसरी। चित्र विचित्र वोवरी। कमळें पानें परोपरी । एकाहूनि एक ॥ १७॥ कलबुद लावण्या बळकट । जालंधरें झरोके सोनवट। घोटघोटोनि लखलखाट। मुरु सनाबदाचे ॥ १८ ॥ धावें देउळें शिखरें। उंच गोपूर मनोहरें।वापी पोखरणी सरोवरें। हमामे स्थान कारंजीं ॥ १९ ॥ गड कोठ महाल मट्या। गुप्तद्वारें अंतरशिड्या। छज्या लादण्याच्या तबकड्या। नाना भुयरीं विवरें ॥ २० ॥ धन-धान्यरसखाने। दारूखाने जामदारखाने। नाना अठरा कारखाने।

घुमट मशिदी मनोहर ॥ २१ ॥ चित्रशाळा नाटकशाळा । भोजनशाळा होमशाळा । पाठशाळा धर्मशाळा । नाना इमारती ॥ २२ ॥ ओटे चौथरे वृंदावनें । कुंचे दारवटे भुवनें । नाना प्रकारचीं स्थानें । चांदवा पट कोट भडकले ॥ २३ ॥ धरणें सांकू कालवे । नदीतीरीं पंथ बांधावे । दीपमाळा चौक बांधावे । हुडे स्वानगे मदालसा ॥ २४ ॥ गव्या गुंफा कपाटें लेणीं । देवदैत्यमानवकरणी । समाधीमाझारीं धरणी । कोणें पाहिली ॥ २५ ॥

श्रेष्ठांस चांफळाहून पाठविलेलें पत्र—

ओव्याः सकळ तीर्थांचें सार । सत्यस्वरूप निर्विकार । तुमचें चित्त तदाकार । निरंतर ॥ १ ॥ विमल ब्रह्मपरायण । सगुणभक्तिसंरक्षण । विशेष वैराग्यलक्षण । तुमचे ठायीं ॥ २ ॥ मुक्त क्रियेचा अनादरु । स्वधर्मकर्मी अत्यादरु । आग्रहनिग्रहांचा विचारु । तोहि नसे ॥ ३ ॥ नसे कामनेचा लेश । जयंत्या पर्वांचा हव्यास । अंतरीं माने विशेष । हरिकथानिरूपण ॥ ४ ॥ तुमचें देह सार्थकाचें । सर्वदा परोपकाराचें । भगवंतें निर्मिलें बहुतांचें । समाधान ॥ ५ ॥ तुमचेनि वाग्विलासें । बहु पाखंडें नासे संशयातीत प्रकाशे । विमळवस्तु ॥ ॥ ६ ॥ सन्मार्गीचा कैपक्षी । अनमार्ग करणें अलक्षी । लोक पावती प्रत्यक्षी । समाधान ॥ ७ ॥ दक्षता आणि चातुर्यता । व्युत्पन्नता आणि लीनता । उत्तम गुण सर्वज्ञता । तुमचे ठायीं ॥ ८ ॥ तुमचें स्वरूप वर्णवेना । म्हणोनि देहाची वर्णना । युक्त अयुक्त मित्र जना । क्षमा केली पाहिजे ॥ ९ ॥

कफाच्या विकृतीनें समर्थांस फार पीडा झाली तेव्हां त्यांनीं श्रीमारुतीची प्रार्थना केली तीः—

---

१ बरुज २ कैवारी

॥ श्लोक ॥

फणिवर उठवीला वेग अद्भूत केला। त्रिभुवन जन लोकीं कीर्तिचा घोष केला। रघुपतिउपकारें दाटले थोर भारें। परम धिर उदारें रक्षिलें सौख्यकारें ॥ १ ॥ सबळ दळ मिळालें युद्ध ऊदंड झालें। कपिकटक निमालें पाहतां येश गेलें। परदळ शरघातें कोटिच्या कोटि प्रेतें। अभिनव रणपातें दुःख बीभिषणातें ॥ २ ॥ कपिरिसघनदाटी जाहली थोर दाटी। ह्मणवुनि जगजेठी धावणें चार कोटी। मृतविर उठवीले मोकळे सिद्ध झाले। सकळ जन निवाले धन्य सामर्थ्य चाले ॥ ३ ॥ बहु प्रिय रघुनाथा मुख्य तूं प्राणदाता। उठावें मज अनाथा दूर सारूनि वेथा। झडकरि भिमराया तूं करीं दृढ काया। रघुविरभजना या लाग वेगेंचि जाया ॥ ४ ॥ तुजविण मजलागीं पाहता कोण आहे। ह्मणवुनि मन माझें तूझिरे वास पाहे। मज तुज निरवीलें पाहिजे आठवीलें। सकळिक निजदासालागिं सांभाळवीलें ॥ ५ ॥ उचित हित करावें उद्धरावें धरावें। अनुचित न करावें त्वां जनीं येश घ्यावें। अघटित घडवावें सेवका सोडवावें। हरिभजन घडावें दुःख तें वीघडावें ॥ ६ ॥ प्रभुवर विरराया जाहली वज्रकाया। परदळ निवटाया दैत्यकूळें कुडाया। गिरिवर तुडवाया रम्यवेशें नटाया। तुजचि अलगडाया ठेविलें मुख्य ठाया ॥ ७ ॥ बहुत सबळ सांठा मागतो अल्प वांटा। न करित हित कांटाथोर होईल ताठा। कृपणपण नसावें भव्य लोकीं दिसावें। अनुदिन करुणेचें चिन्ह पोटीं वसावें ॥ ८ ॥ जलधर करुणेचा अंतरामाजि राहो। तरि तुज करुणा हे कां नये सांग पां हो। कठिण हृदय झालें काय कारुण्य केलें। न पवसि मज कां रे म्यां तुझें काय केलें ॥ ९ ॥ वडिलपण करावें सेवका सांवरावें। अनहित न करावें तर्त हातीं धरावें। निपटचि

तेथें ॥ १० ॥ बहुतचि करुणा हीं लोटली देवराया। सहजचि कफ गेलें जाहली दृढ काया। परमसुख विलासे सर्वदा दासनूसे। पवनज तनु तोषें वंदिला सावकाशें ॥ ११ ॥

एके समयीं शिवाजी महाराजांनीं समर्थास सर्व राज्यभिक्षे बद्दल दिलें, त्यावेळीं माहाराजांस केलेला उपदेश.

सावधताप्रकरण.

कोणाचा भरंवसा न धरावा। आपुला आपण विचार पाहावा। तकवा उदंड धरावा। हाही एक विषयीं ॥ १ ॥ देहदुःखें कदरों नये। उदंडचि करावे उपाये। मग सर्व सुखास काये। उणें आहे ॥ २ ॥ एकांतीं चाळणा करावी। धारणा उदंड धरावी। नाना विचारणा करावी। अरिमित्रांची ॥ ३ ॥ प्रयत्नीं चुकों नये। सुखवासी कामा नये। सुचावे नाना उपाये। अनेक विषयीं ॥ ४ ॥ धुरेनें धीर सोडूं नये। मुख्य प्रसंग चुकों नये। उद्योगरहित कामा नये। पशु जैसे ॥ ५ ॥ उपाधीस कंटाळला। विचाराचा आळस आला। ह्मणिजे जाणावा चेवला। बुद्धिपासूनी ॥ ६ ॥ खबरदारी आणीं वेगीं। तेणें सामर्थ्य चढे अंगीं। नानाप्रसंगें कार्यभागीं। अंतरचि न पडे ॥ ७ ॥ कार्यकर्ते दूरी करावे। प्रसंगें सर्वेचि हातीं धरावे। परंतु शोधोनि पहावें। कपटाविषयीं ॥ ८ ॥ जेथें बहु विचार। तेथें ईश्वरअवतार। मागें झाले थोर थोर। धके चपेटे सोसोनी ॥ ९ ॥ आपल्या मनासी रोधावें। परांतर शोधावें। क्षणक्षणां सांभाळावें। बदलेल ह्मणूनी ॥ १० ॥ पाहिलेंचि पहावें। केलेंचि करावें। शोधिलेंचि शोधावें। राज्यकारण ॥ ११ ॥ इशारतीचें बोलतां नये। बोलायाचें लिहूं नये। लिहावयाचें सांगूं नये। जबाबीनें ॥ १२ ॥

उद्धव गोसावी यांच्या पत्रास समर्थांनी पाठविलेलें उत्तरः—

ओव्याः-चिरंजीव ते निश्चळ। निश्चळीं जाहले चंचळ। चंचळीं जाणावा निश्चळ। निश्चळरूपी ॥ १ ॥ सदासर्वदा निश्चळ। निश्चळींच पाहावें सकळ। सकळ पाहतां केवळ। आपणच वस्तु ॥ २ ॥ वस्तुरूप आपण। अधिष्ठानीं पाहतां कोण। पाहतां पाहणें ज्यालागून। तोचि तो आत्मा ॥ ३ ॥ आत्मारामीं आत्मा पाहा। जाणुनियां सुखी राहा। स्वानंदामृत सेवूनि पाहा। निखिल निजरूपा ॥ ४ ॥ रूप तेंचि पाहातां सगुण। सगुण तेंचि आपण। आपणापरतें ज्ञान। वेगळें नाहीं ॥ ५ ॥ वेगळेंपण पाहावें। मग तें वेगळेंचि जाणावें। मग मिळेना स्वभावें। मुक्त कैसा ॥ ६ ॥ ह्मणूनि वेगळें न साहे। न साहे ह्मणणेंचि बाह्य। बाह्याबाह्य ते अबाह्य। जाण बापा ॥ ७ ॥ ऐसें जें अधिष्ठान। तेथें जावया जाण। जाण जाणोनि परिच्छिन्न-आपणचि ॥ ८ ॥ शरण जावें सद्गुरूसी। ह्मणिजे कळे आपणासी। आपपण नाहीं त्यासी। दास ह्मणे ॥ ९ ॥

शिष्यांची निष्ठा कसून पाहावी या हेतूनें एके दिवशीं समर्थ तरवार घेऊनि शिष्यमंडळीवर धांवले. या प्रसंगीं केलेलें:—

पद—पळा पळा ब्रह्मपिसा येतो जवळी। रामनामें हांक देऊनि डोई खांजोळी॥धृ०॥वृत्तिशेंडी बंधनेंविण सदा मोकळी॥ संसाराची धुळी करुनि अंगीं उधळी ॥ १ ॥ प्रपंचउकरड्यावर बैसणें ज्याचें। भोंवता पाळा फिरून पाहे जन अविद्येचे ॥ २ ॥ धांवूनि बैसे उठोनि पळे दृश्यबाटतें अदृश्याचें। राहणें घेतां न चले कोणाचें ॥ ३ ॥ औट हात गज नवां ठायीं वितुळले। दहावा ठाव ह्मणोनि तेथें ठिगळ दिधलें ॥ ४ ॥ ऐसें मन हें चंचल वृत्तींत गुंतलें। परतोनि आलें ह्मणउनि जिवेंच मारिलें॥ ५ ॥ मीपणाचें शहाणपण जळालें माझें। कोप

तुझी शुद्धि घेतां गेलें मीपण माझें ॥ ७ ॥ आम्ही जन धन देखोनि वार कारतों । आपणा ऐसें ह्मणउनी उमज धरितों॥८॥आतें भेटों येवी त्यांस वेड लावितों। रामीं रामदास ऐसें अबद्ध बोलतो ॥९॥

समर्थांनीं जेजुरीच्या खंडोबास केलेली आरती

पंचानन हयवाहन सुरभूषणलीला । खंडामंडित दंडित दानव अवलीला। मणिमल्ल मर्दूनि धूसर जो पिवळा । विरकंकण बाशिंगें सुमनांच्या माळा। जयदेव जयदेव जयजय मल्हारी । वारीं दुर्जनवारीं निंदक अपहारीं॥ जयदेव ॥ १ ॥ धृ० ॥ सुरवैरीसंहारा वर दे मज देवा। नाना नामीं गाइन मी तुमची सेवा। अखंड गुण गावया वाटतसे हेवा ।फणिवर शिणला तेथें नरपामरकेवा॥जय० ॥ २ ॥ रघुविरस्मरणें शंकर हृदयीं नीवाला । तो हा मदनांतकअवतार झाला। यालागु निभावें आवडिं वर्णीला। रामीं रामदासा जिवलग भेटला ॥ जय० ३॥

पालीच्या जत्रेंत दोन शाहिरांची डफगाण्यांत चढावोढ लागली होती. त्या प्रसंगीं समर्थांनीं एक डफगाणें ह्मणून त्या दोघांना निरुत्तर केलें तो प्रसंग—.

किती पृथ्वीचें वजन । किती अंगोळ्या गगन । सांग सिंधूचें जीवन । किती टांक॥ १ ॥ किती आकाशींचा वारा । किती पर्जन्याच्या धारा। तृण भूमीवरी चतुरा। संख्या सांग॥२॥ वायूसरसे उडती। सांग अणुरेणु किती। लक्षचौऱ्याशींच्या उत्पत्ती। संख्या सांग॥३॥अठराभार वनस्पती।भूमंडळीं पाणी किती।पुष्पें फळें जाती किती।संख्या सांगा॥४॥ बीज वडीं आणि पिंपळीं। किती आहे भूमंडळीं। सर्व धान्यांची मोकळी। संख्या सांग ॥ ५ ॥ सर्व सरितांची वाळू किती। सिंधुसागरीं वाळू किती। हरखू आहे

किती। संख्या सांग ॥ ६ ॥ सांग माझें डफगाणें। कीं डफ ठेवीं शहाणपणें। देहबुद्धीचीं लक्षणें। सोडवीन ॥ ७ ॥ एक जें जें पुशिलें तुज। तें तें आतां सांगें मज। अनंत ब्रह्मांडें बेरीज। किती जाहली ॥ ८ ॥ रामदासाचा विनोद। सांडीं अहंतेचें बीज। मग स्वरूपीं आनंद। सुखी राहें ॥ ९ ॥

श्रेष्ठांच्या मुलांस पत्रः—

श्लोकः-बरें सत्य बोला यथातथ्य चाला। बहू मानिती लोक येणें तुम्हांला। धरा बुद्धि पोटीं विवेकें मुलें हो। बरा गूण तो अंतरा माजि राहो ॥ १ ॥ सदा दांत घांसोनि तोंडा धुवावें। कळाहीन तें शूद्रमूखीं नसावें। सदा सर्वदा यत्न सोडूं नये रे। बहूसाळ हा खेळ कामा नये रे ॥ २ ॥ दिसा माजि कांहीं तरी तें लिहावें। प्रसंगीं अखंडीत वाचीत जावें। गुणश्रेष्ठ ऊपास्य त्याचें करावें। बरें बोलणें सत्य जीवीं धरावें ॥ ३ ॥ बहू खेळ खोटा सदालस्य खोटा। समस्तांसि भांडेल ची तो करंटा। बहूतां जनांलागिं जीवीं भजावें। भल्यासंगती न्याय तेथें भजावें ॥ ४ ॥ हिशोबीं सदा न्याय सांडूं नये रे। कदाचीत अन्याय होतां धका रे। जनीं सांडितां न्याय रे दुःख होतें। महासूख तेंही अकस्मात जातें ॥ ५ ॥ प्रचीतीविणें बोलणें व्यर्थ बोला। विवेकेंविणें सर्वही दंभ जाला। बहु सज्जला नेटका साज केला। विचाराविणें सर्वही व्यर्थ गेला ॥ ६ ॥ वरी चांगला अंतरीं गोड नाहीं। तया मानवाचें जिणें व्यर्थ पाहीं। वरी चांगला अंतरीं गोड आहे। तया लागिं कोणी तरी शोधिताहे ॥ ७ ॥ सदा अंतरीं गोड तें सांडवेना। कदा अंतरीं ओखटें देखवेना। ह्मणूनी बरा गूण आधीं धरावा। महाघोर। संसार हा नीरसावा ॥ ८ ॥ भला रे भला बोलती तें करावें। बहूतां जनांचें मुखें येश घ्यावें। परी शेवटीं स

आधीं गाजवावे तडाके। मग भूमंडळ धाके। ऐसें न होतां धके। राज्यास होती॥ ११॥ समय प्रसंग ओळखावा। राग निपटून काढावा। आला तरी कळों न द्यावा। जनामध्यें॥ १२॥ राज्यामध्यें सकळ लोक। सलगी देऊन करावे सेवक। लोकाचे मनामध्यें धाक। उपजोंचि नये॥ १३॥ बहुत लोक मिळवावे। एक विचारें भरावे। कष्टें करोनि धसरावें। म्लेंच्छावरी॥ १४॥ आहे तितुकें जतन करावें। पुढें आणिक मिळवावें। महाराष्ट्रराज्य करावें। जिकडेतिकडे॥ १५॥ लोकीं हिंमत धरावी। शर्तीची तरवार करावी। चढती वाढती पदवी। पावाल येणें॥ १६॥ शिवराजास आठवावें। जीवित्व तृणवत मानावें। इहलोकीं परलोकीं राहावें। कीर्तिरूप॥ १७॥ शिवराजाचें आठवावें रूप। शिवराजाचा आठवावा प्रताप। शिवराजाचा आठवावा साक्षेप। भूमंडळीं॥ १८॥ शिवराजाचें कैसें चालणें। शिवराजाचें कैसें बोलणें। शिवराजाचें सलगी देणें। कैसें असे॥ १९॥ सकळ सुखांचा त्याग। करूनि साधिजे तो योग। राज्यसाधनाची लगबग। कैसी असे॥ २०॥ त्याहून करावें विशेष। तरीच ह्मणावें पुरुष। याउपरी आतां विशेष। काय लिहावें॥ २१॥

राममंत्राचे श्लोक.

नको शास्त्र अभ्यास वित्पत्ति मोठी। जडे गर्व ताठा अभीमान पोटीं। कसा कोणता नेणवे आजपा रे। हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे॥ १॥ नको कंठ शोषूं बहू वेदपाठीं। नको तूं पडूं साधनांचे कपाटीं। घडे कर्म खोटें बहू तो दगा रे। हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे॥ २॥ तुला ही तनू मानवी प्राप्त झाली। बहूजन्मपुण्यें फळा लागि आली। तिला तूं कसा गोंविसी वीष-

यीं रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ ३ ॥ जरी ही तनू र-
क्षिसी पुष्ट कांहीं । तरी भोग तो रोग होईल देहीं । विपत्ती पुढें
ते न ये बोलतां रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ ४ ॥
खळेहस्तपादादि हे भग्न होती । दिठी मंद होऊनियां कर्णजाती। तनु
कंप सर्वांग होती कळा रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥५ ॥
कफें कंठ हा रोध होईल जेव्हां । अकस्मात तो प्राण जाईल तेव्हां ।
तुला कोण तेथें सखे सोयरे रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ ६ ॥
तुझें बाल्य तारुण्य गेलें निघोनी । कळे ना: कसे लोक जाती मरो-
नी । करीसी मुलाची स्वहस्तें क्रिया रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा
रे ॥ ७ ॥ दुराशा नको रे परस्त्रीधनाची । नको तूं करूं नीच सेवा
जनाची । पराधीन कैसा भला दीससी रे । हरे राम हा मंत्र सोपा ज-
पा रे ॥ ८ ॥ मदें डोलसी बोलसी साधुवृंदा । कसें हीत तूं नेणसी बु-
द्धिमंदा । रिकामाचि तूं गुंतशी वाउगा रे । हरे राम हा मंत्र सोपा ज-
पा रे ॥ ९ ॥ बहु व्याप संताप तो मूळमापा । गतायुष्य द्रव्यें न ये
कोटि बापा । कळे ना तुला कोणता तो नफा रे । हरे राम हा मंत्र
सोपा जपा रे ॥ १० ॥ तुझे आप्त द्रव्यार्थ नुस्ते चि होती । तनू हे
चितेमाजि कीं बोळवीती । असें जाणुनी हीत कांहीं करा रे । हरे
राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ ११ ॥ कुटुंबी स्त्रिया पुत्र ते दासदासी ।
बहू पोषिसी सोसुनी दुःखरासी ।त्यजीं भार कावाडओझें किती रे।
हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ १२ ॥ बहू इच्छिसी कीर्ति सन्मान
कांहीं । सुखाचा तुला अंतरीं लेश नाहीं । फुकाचें मुखीं नाम तें कां
न ये रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ १३ ॥ रवीसूत ते दूत वि-
क्राळ येती । तुझ्या लिंगदेहासि ओढूनि नेती । तुला खांडिती मुंडि-
ती दंडिती रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ १४ ॥ नको वीषयीं
फारसा मस्त होऊं । नको मानदंभामधें चित्त गोवूं । नको भस्म
लावूं जटाभार कां रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ १५ ॥ नको।

फार मंत्राग्निच्या मंत्रदीक्षा । नको जारणामारणादी अपेक्षा । कळा युक्त चातुर्यता वीकळा रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ १७ ॥ नको योग अष्टांग तो रोध प्राणा । नको कृच्छ्रचांद्रायणी हट्ट-जाणा । अपभ्रंश हा मार्ग कीं वोखटा रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ १७ ॥ कदापी घडे ना व्रतें यज्ञदानें । नसे द्रव्यगांठीं क-रावें जयानें । घडे ना घडे यद्यपी कां फुका रे । हरे राम हा मंत्र सो-पा जपा रे ॥ १८ ॥ नसे सत्य कांहीं दिसे दों दिसांचें । तुला लु-टिती चोरटे लोक साचे । स्त्रिया पुत्र कामा न येती तुला रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ १९ ॥ नको तूं कदापी करूं तीर्थ-यात्रा । तनूदंडनीं क्षीणता सर्व गात्रां । करी ग्रस्त आयुष्य तूं कोण-सा रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ २० ॥ तुला काळ पाशीं करी बद्ध जेव्हां । सखा कोणता सोडवी सांग तेव्हां । यमाला क-दापी दया ते न ये रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ २१ ॥ त-पस्वी मनस्वी भले पार गेले । दुजी सृष्टिकर्ते असे थोर मेले । चि-रंजीव कल्पायु गेले किती रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ २२ ॥ बहू कामधंद्या मधें धांव घेसी । किती नांवरूपा जगीं मीरवीसी । कशाला तुला उंट घोडे नगारे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ २३ ॥ ह्मणे देश माझे भूमी गांव वाडे । शिबीकासनी बैससी उंच लोडें कसा उंच तूं मंचकीं लोळसी रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे । दशग्रीव लंकापुरीं मस्त झाला । अकस्मात गेला पुरी माजि घाला । चिरंजीव दे राज्य बीभीषणा रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे २५ अधोमूख विष्ठे मधें मायपोटीं । पचे पिंड हा सोसुनी दुःखकोटी । स्मरे ना कसें लाज नाहीं तुला रे हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ २६ ॥ असें भोगुनी पंचचत्वारिमासीं । पुढें दैवयोगें सख्या जन्मलासी । कसा वीसरे ध्यानसोहं पुढें रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ २७ ॥ कळे वायुचा स्पर्श होतांचि जेव्हां । रडे बाळ कोहं ह्मणे जीव तेव्हां ॥

ुढें खेळ नानापरी खेळसी रे । ह
देसेंदीस माता पिता बंधु जाणे ।पर.
जरी दैवयोगें पुढें वांचला रे । हरे राम ह.
करी लग्नमुंजी पितामाय त्याचें । करी शाह५.
करी पोटधंदा भला चांगला रे । हरे राम हा मंत्र
हू पाळिलें पोषिलें मायबापीं । निघे भिन्न निर्दू
ख्रियेचे मुळें शेवटीं दुर्गती रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जप.
ताय नव्हे पूर्ण आयुष्य कांहीं । असें हीत आहीत तें आद्य
शा ही मधें बाल्य तारुण्य सारे। हरे राम हा मंत्र सोपा जपारे
करीशील धर्माश्रमा अस्त जेव्हां । बहू घातपातीं घरीं होय तेव्हां
रीं पोट पोषीं कुटुंबा बरारे।हरे राम हा मंत्र सोपा जपारे ॥२३॥
वीऊदयो अस्त तों पोटधंदा । स्तवी आर्जवी तो करी येर निंदा
कळे ना पुढें काय होणार तें रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥२४
हू ढीग मागें पुढें मोहरांचे । मदोन्मत्त होऊनियां तेथ नाचे । असे
र्वें त्या लागिं नर्कासि थारे ।हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥२५॥
अलंकारस्थानीं तनू सज्जवीता । मना दर्पणीं पासुनी रंजवीता।
कळे ना जळे सर्पणीं रूप तें रे ।हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे॥२६॥
हू द्रव्य गांठीं पुन्हा मेळवीसी । गुरू विप्र बंधू कसे चाळवीसी । दु-
शा कशाला मशाला पुढें रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे॥ २६
री क्षीणदेहा परी वृद्धकाळीं । करीती स्त्रिया सूत नातू ढवाळी ।
ना ऊचकी लागतां गूचकी रे।हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे २८॥
ी जे घडी। हाणितो काळ जेव्हां।श्रुती शब्द हे गर्जती तास तेव्हां ।
णे क्षीण अ र्श रे ।हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे॥२९॥
त्वां वांझ केली।कसी लाज वंशा कुळा लावियें-
ार घोडा पशू हा खरा रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे

[illegible] मिथ्या मंत्रदीक्षा । नको [illegible]
युक्त चातुर्यता वीकळा रे । हरे राम [illegible] हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे
नको योग अष्टांग तो रोध [illegible]
जाणा । अपभ्रंश हा मार्ग [illegible] रे । हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ४
जपा रे ॥ ४७ ॥ [illegible] जन्म घे [illegible] को
[illegible] हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ४
[illegible] जपा रे ॥ ४८ ॥ [illegible] सत्य [illegible]
[illegible] हरे हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ ४
राम हा [illegible] या जानी [illegible]
[illegible] हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ४
[illegible] होय । क
[illegible] मुक्ती [illegible] हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ ४
[illegible] पहा रे भवपाशी । करा हीत येऊं नका [illegible]
जसे [illegible] दुःख [illegible] रे । हरे राम हा मंत्र सोपा [illegible] ४
[illegible] पुढती नर्क भाई । असें जाणुनी [illegible]
[illegible] हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ ४८ ॥
[illegible] या विणे सर्व निंदी । हरे राम हा मंत्र [illegible]
हरे राम हे [illegible] हरे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ॥ ४

